

Василь Францос

спогади • документи • матеріали

**ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ
СТЕПАНА БАНДЕРИ:
ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ**

Редактор і упорядник
Микола Посівнич

Тернопіль
Астон
2008

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)6-8
Б 23

Життя і діяльність Степана Бандери: документи й матеріали /
Редактор і упорядник Микола Посівнич. – Тернопіль: Астон,
2008. – 448 с., іл.

Пропоноване видання присвячене життю та діяльності Провідника українського визвольного руху Степана Бандери в 1920-х – 1950-х роках. На основі спогадів та документів у книзі висвітлено боротьбу Організації Українських Націоналістів, показано роль ОУН та її лідера у тогочасних суспільно-політичних процесах в Україні. Крім того, тут читач зможе довідатися про родинне, шкільне, студентське оточення, в якому формувався майбутній Голова проводу ОУН.

Опубліковано ряд важливих матеріалів і документів про життя і діяльність Степана Бандери на еміграції та на чолі Проводу ОУН.

Видання доповнюють біографічні відомості про діячів визвольного руху, а також вибрана бібліографія про Степана Бандеру.

Для науковців та широкого кола читачів.

**Видання здійснено за ініціативи депутатів
Тернопільської міської ради
від Конгресу Українських Націоналістів:
Б.Д. Дригуша, М.М. Дупая, І.Б. Білаха**

**Видано за фінансової підтримки
Тернопільської міської ради**

Редакційна рада: Білах Іван, к.і.н. Вітвіцький Олег,
Грицьків Роман, к.і.н Дем'ян Григорій,
проф. Косик Володимир, д.і.н. Патер Іван,
Філь Євген.

КНИЖКА ПРО ЛЮДИНУ, ЯКА СТАЛА СИМВОЛОМ

Степан Бандера...

Для значної частини населення України він – герой боротьби українського народу за відновлення незалежної Української Держави. Проте великодержавники-імперіалісти бачили в ньому небезпечного злочинця. Для них він був небезпечний не тому, що боровся зі зброєю в руках, а тому, що, будучи Головою революційного проводу Організації Українських Націоналістів (ОУН), став символом боротьби проти нацистських та комуністичних окупантів.

Вороги України не люблять героїв визвольних змагань, тому свідомо знищують пам'ять про них. Символами цих змагань стали у свій час Іван Мазепа та Симон Петлюра (звідси назви самостійників “мазепинці”, “петлюрівці”, “бандерівці”). Внутрішні недоброзичливці теж їх не люблять, применшуючи їхнє місце в історії. Роблять це і сьогодні деякі колишні прихильники С. Бандери: мовляв, не він, а ми все робили, бо ж він був ув'язнений у концтаборі, а згодом перебував на еміграції. А символом він став якраз тому, що, хоча був ув'язнений німцями, активісти ОУН його визнали лідером їхньої національно-визвольної боротьби.

Постать Степана Бандери вже давно повинна бути об'єктом фундаментальних досліджень, необхідною умовою яких є публікація документів та матеріалів, котрі б висвітлювали його життя і діяльність. Про нього написали багато злого за часів панування комуністичної ідеології, і тому якась частина українського суспільства й досі ставиться до його імені вороже. Натомість історична правда говорить про величчє місце і героїзм Степана Бандери та його однодумців.

Про те, яким був життєвий шлях Провідника українських націоналістів, які ідеали керували його діяльністю, зрештою, ким він був як людина, можна дізнатися з підготовленого молодшим науковим співробітником Інституту українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України Миколою Посівничем документального збірника – “Життя і діяльність Степана Бандери: документи і матеріали”. В об'ємному та гарно оформленому виданні опубліковано цілий ряд важливих та невідомих досі матеріалів і документів.

Загалом, матеріали збірника поділено на три групи – статті, спогади, публіцистика та документи. У першій частині збірника поміщено статті Миколи Посівнича, Василя Івашишина, Євгена Філя, Дмитра Яроша і Ярослава Сватка. Вони розглядають участь Степана Бандери в національно-визвольній боротьбі, його політичну та державотворчу діяльність.

У другій частині збірника подано спогади соратників та родичів Степана Бандери: Василя Кука, Миколи Климишина, Осипа Бандери, Івана Кульчицького, Григора Мельника, Петра Мірчука, Миколи Сціборського, Степана Мудрика та Ярослави Стецько, які пишуть про С. Бандеру як активіста і Провідника ОУН. З цих матеріалів можна отримати живий та невідомий загалу образ Бандери – керівника, організатора та, що основне, – людини, яка ще з юнацьких літ повністю пожертвувала себе справі визволення українського народу.

Третю частину збірника складають архівні матеріали. У цій частині книги висвітлено навчання Степана Бандери у Львівській політехніці та перебування в ув'язненні у польських тюрмах. Серед комплексу цих документів особливу цінність становить Протокол допиту Провідника Крайової езекутиви ОУН Степана Бандери у справі про замах на міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького. З цього документа можна простежити героїчну позицію Бандери, чіткість та принциповість його поглядів, постійну націленість на відстоювання інтересів українського народу та його права на самостійне існування. Крім цього, документ прояснює картину довкола Варшавського процесу над українськими націоналістами та дозволяє з'ясувати досі невідомі факти слідства і суду над організаторами замаху. У ньому також є чимало інформації про родину Степана Бандери, його громадську діяльність та участь у молодіжних спортивно-патріотичних організаціях. Він належав до "Пласту", завданням якого було плекати дух братерства серед своїх членів і виховувати їх згідно з програмою скаутингу. С. Бандера ходив із пластунами на панахиди, що відбувалися щороку в першу неділю серпня на гробах Січових Стрільців на горі Маківка. Після заборони польською владою "Пласту" у 1930 р. він продовжував ходити на ці ж панахиди. Після закінчення гімназії С. Бандера весь час перебував у батька в Старому Угринові Калуського повіту, де займався домашньою господаркою. У той час він був активним членом товариства "Просвіта" та належав до місцевої читальні, де був членом ради і керував гуртком художньої самодіяльності. Крім того, належав до товариства "Луг", де проводив заняття з фізкультури й протипожежної безпеки.

Нічого дивного, що громадсько-політична активність уже у ранній молодості виховала в нього почуття відповідальності за долю власного народу. С. Бандера продовжував суспільну та освітню

роботу і пізніше. На цьому ґрунті й сформувалася постать Провідника. Бо вже тоді основною його діяльністю була нелегальна праця в підпільній організації. Унаслідок процесів проти керівників ОУН у Варшаві і Львові в 1935-1936 рр. українське суспільство більше довідалося, з одного боку, про боротьбу ОУН за волю України, а з іншого, – про її керівників, зокрема про чільного з них – Степана Бандеру.

Важливим досягненням пропонованого збірника є вибрана бібліографія про Степана Бандеру, підготовлена відомим дослідником історії ОУН і УПА Григорієм Дем'яном, а також подані упорядником коментарі та біографічні відомості про діячів українського визвольного руху.

Загалом, цей збірник дозволяє чітко простежити визвольну боротьбу ОУН у 1920–1950-х рр., роль організації та її лідера в українських суспільно-політичних процесах, а також розглянути особистість Степана Бандери – як людини і як керівника українського націоналістичного руху.

Пропонований видавцями збірник повинен стати доступним якнайширшим колам громадськості, зокрема у центральних та східних областях України.

Проф. Володимир Косик

Андрій Бандера, Степан Бандера, Леся Бандера

Степан Бандера (посередині) з невідомими

СТАТТІ

Урочистості з нагоди 20-х роковин смерті Євгена Коновальця, Роттердам, 1958 р. У першому ряді зліва направо: Дарія Ребет, НН, Роман Малащук, Степан Ленкавський, Степан Бандера, Андрій Мельник, Микола Канустьянський

Зліва направо: Ярослав Стецько, Степан Бандера

Микола Посівнич

МОЛОДІСТЬ СТЕПАНА БАНДЕРИ

В українському націоналістичному русі ХХ століття яскраво виділяється постать Степана Бандери, з ім'ям якого асоціюється весь національно-визвольний рух. Окупанти охрестили всіх учасників цього руху за прізвиськом Провідника ОУН бандерівцями. Сам же Бандера став символом безкомпромісної революційної боротьби. Його патріотизм і вірність національним ідеалам та революційним методам боротьби сьогодні не викликають ніяких сумнівів, як і його мужність перед обличчям смерті, що була найвищим виявом героїзму і незламності. Особі цього діяча присвячено багато праць¹, але зробити належний аналіз його діяльності та визначити його місце в історії українська історична наука ще не спромоглася. Сучасним дослідникам належить дати ґрунтовну оцінку Степанові Бандері як людині, видатному теоретикові, творцю й інтерпретатору націоналістичної ідеології, талановитому організаторові й лідеру ОУН 1930–1950 рр., політові-стратегу й полемісту.

Життєвий шлях майбутнього Провідника був типовим для більшості представників національно свідомої молоді Західної України. Народився Степан Бандера 1 січня 1909 року в селі Старий Угринів у сім'ї греко-католицького священика. Дитячі роки пройшли під впливом національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. та діяльності Української Військової Організації (УВО). Так, почувши розповідь про героїзм члена УВО Ольги Басараб, яка загинула під час тортур у польській тюрмі у Львові, 14-річний Степан Бандера почав проводити над собою такі самі тортури, які застосовувала польська поліція щодо Басараб. Свій вчинок він пояснював бажанням перевірити свою витривалість і силу волі та підготувати себе до майбутньої боротьби². Через важку хворобу (ревматизм колінних суглобів) його протягом двох років не приймали до "Пласту". Бували моменти, що хлопець зовсім не міг ходити. І лише завдяки

¹ Докладніший список джерел і літератури про Бандеру див.: Дем'ян Г. Степан Бандера. Життя і діяльність. (Вибрані матеріали до бібліографії). – С. 351 – 374.

² Кульчицький І. Змолоду готувався до найважчих випробувань // Воля і Батьківщина. – 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 111 – 112.

надзвичайним зусиллям над собою він переміг біль і здав необхідні для вступу фізичні вправи. 1 жовтня 1922 р. Бандеру зарахували до гуртка “Вовк” 5-го пластового куреня ім. кн. Ярослава Осмомисла у Стрию³. Складаючи 26.02.1923 р. пластовий іспит, у графі навпроти ощадливості юнак зробив запис: “За заощаджені гроші купив собі пластовий однострій та мандоліну”⁴

У 1919–1927 рр. Степан Бандера навчався у Стрийській гімназії, а в 1928–34 рр. – на агрономічному відділі Львівської політехніки. Поряд із навчанням Бандера провадив активну громадсько-політичну діяльність, зокрема був членом 2-го куреня старших пластунів загону “Червона калина”, товариств “Просвіта”, “Луг”, “Основа”, “Сокіл”, “Сільський господар” та інших⁵. Про ці роки свого життя Степан Бандера писав: “Найбільше часу й енергії я вкладав у своєму студентському періоді в революційну, національно-визвольну діяльність. Вона полонювала мене щораз більше, відсуваючи на другий план навіть завершення студій... До моїх спортивних занять належали біги, плавання, лещетарство (лижі – М. П.), кошиківка (баскетбол – М. П.) і передусім мандрівництво. У вільний час я залюбки грав у шахи, крім того співав у хорі та грав на гітарі і мандоліні. Не курив і не пив алкоголю”⁶.

Світогляд Степана Бандери, як і всієї західноукраїнської молоді, формувався під впливом націоналістичних ідей, які пропагував “Літературно-науковий вісник”. Як спротив польській окупаційній політиці на Західній Україні масово виникають молодіжні націоналістичні організації – Група української державницької молоді (ГУДМ) на чолі зі Степаном Охримовичем, Юліаном Вассияном, Іваном Габрусевичем, Богданом Кравцівим та Організація вищих класів українських гімназій (ОВКУГ). У Стрию її очолювали Степан Бандера, Олекса Гасин, Степан Новицький та Осип Карачевський⁷. У 1926 р. вони об’єдналися у Союз української націоналістичної молоді (СУНМ).

1928 р. Степана Бандеру прийняли до лав Української Військової Організації (УВО), де він був зарахований до розвідувального відділу, а згодом переведений у референтуру пропаганди. Юний Бандера займався поширенням націоналістичних ідей, розповсюдженням підпільних видань та підтриманням зв’язку, проводив організаційно-вишкільну роботу, бойкотування польських товариств

³ Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 7; Круковський О. Архівні джерела про Степана Бандеру – пластуна. – Там само. – С. 78 – 79.

⁴ Круковський О. Архівні джерела про Степана Бандеру – пластуна // Воля і Батьківщина. – 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 78.

⁵ Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 5 – 7. Там само. – С. 7 – 8.

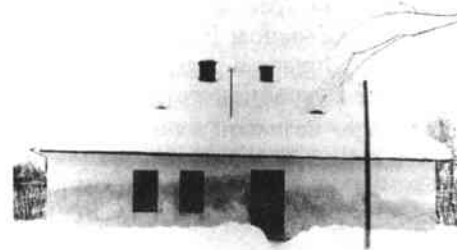
⁶ Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 7 – 8; Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї. – Дрогобич, 1994. – С. 58 – 59.

о. Андрій Бандера,
батько Степана Бандери

Церква в Старому Угринові

Будинок, у якому народився
Степан Бандера

Мирослава Бандера,
мати Степана Бандери

тощо. За це в Калуші у грудні 1928 р. був заарештований польською поліцією⁸. У 1928–1930 рр. С. Бандера був одним із дописувачів щомісячного гумористичного журналу “Гордість нації”, який редагував Данило Чайковський – “Мормон”. Свої сатиричні статті Бандера підписував літературним псевдонімом Матвій Гордон⁹.

Розростання націоналістичного руху та його неорганізованість спонукали розрізнені структури до об’єднання. Тому цілком логічним і закономірним стало виникнення 2 лютого 1929 р. Організації Українських Націоналістів. Своєю головною метою – незалежності України – ОУН збиралася досягти за допомогою національної революції, тобто шляхом збройного повстання проти польських і радянських окупантів¹⁰. ОУН відкидала легальні й еволюційні методи боротьби з Польщею, бо за допомогою цієї тактики українським політичним партіям і громадським організаціям не вдалося добитися навіть автономії, не кажучи вже про незалежність України. Тому було вирішено застосовувати радикальніше методи та впроваджувати конспірацію¹¹.

До прийняття в ОУН Степана Бандеру рекомендував його давній друг Степан Охримович. Ось як характеризує Бандеру цього періоду відомий історик і діяч ОУН Лев Шанковський: “Незабутнього друга Степана я знав від найменших літ. Я пам’ятаю добре Степана з його гімназійних літ, а потім, як студента й завзятого націоналіста. Зустрічав його в сл.[авної] пам.[м’яті] Степана Охримовича, мого кузена, сусіда і приятеля, який часто мені говорив: “З цього Степанка будуть ще люди!”. Зустрічав його в сл.[авної] пам.[м’яті] Олексі Гасина в Конюхові і пам’ятаю добре дискусії з цим повним внутрішнього горіння українським націоналістом молодшої генерації, який уже на заранні своїх молодих літ, свого юнацтва, яке посвятив всеціло справі, проявив оці риси характеру, що видвинули його на пост провідника українського націоналізму. Так наші дороги дуже часто сходилися із сл.[авної] пам.[м’яті] Степаном Бандерою, сином незабутнього о. Андрія – оцього революціонера в рясі, який своєю Синові передав всю свою палку любов до українського народу та до справи його визволення”¹².

Спочатку Бандеру призначили відповідальним за загально-організаційний стан ОУН у Калуському повіті та роботу студентських осередків. Одночасно він був задіяний у референтурі пропаганди. У

⁸ Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 7 – 9.

⁹ Мірчук П. Нарис історії ОУН / За ред. Ленківського С., Штикала Д., Чайківського Д. – Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк: Українське Видавництво, 1968. – С. 485.

¹⁰ Від Конгресу Українських Націоналістів // Розбудова Нації. – 1929. – № 3 – 4. – С. 133.

¹¹ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 1020. – Арк. 4.

¹² Лист Лева Шанковського до Орача [Ярослава Стецька] від 2.11.1959 р. [Машинопис] / Копія зберігається в архіві Центру досліджень визвольного руху у місті Львові (перебуває в стадії формування). – С. 1.

1930 р. очолював відділ розповсюдження підпільних видань на західноукраїнських землях і технічно-видавничий відділ. 1931 р. у відання Бандери передали відділ постачання підпільних видань з-за кордону. Того ж року Бандера був призначений референтом пропаганди в Крайовій Екзекутиві ОУН, яку на той час очолював С. Охримович, а 1932 р. – заступником Крайового Провідника (далі – КП) ОУН. За цей період Бандеру п’ять разів арештували: 1) 14.XI.1930 р. – заарештований разом із батьком за антипольську пропаганду; 2) влітку 1931 р. – затриманий на декілька днів у с. Войнилів біля Калуша за спробу переходу польсько-чеського кордону; 3) 1931 р. – просидів три місяці у слідчій тюрмі у зв’язку із замахом на комісара бригади політичної поліції у Львові Е. Чеховського; 4) 10.III.1932 р. – затриманий у м. Тешин; 5) 2.VI.1933 р. – заарештований у м. Тчев під час поїздки зі Львова до Данцига¹³.

У 1931 – 1934 рр. спеціальним зв’язковим, який керував усіма кур’єрами між КЕ ОУН на ЗУЗ (західноукраїнські землі) та закордонним Проводом, був Ярослав Рак – “Мортек”. Він розробляв маршрути переправлення нелегальної літератури через кордони Литви, Чехо-Словаччини, Румунії та міста Данцига¹⁴. Для провідних діячів ОУН Микола Климишин виробив посвідчення членів польського туристичного товариства, що давали право вільно перетинати польсько-чеський кордон. Із цими документами провідні члени КЕ ОУН могли з 1932 р. безперешкодно приїздити на наради ПУНУ¹⁵. Одними з перших такі посвідчення отримали Степан Бандера та Ярослав Рак, які дуже тісно співпрацювали.

Набагато важче відбувалося транспортування “Сурми” у Галичину, що супроводжувалося постійним ризиком потрапити до рук чеської, польської чи румунської поліції. Щоб зберегти в таємниці місце друкування, із Каунаса почергово висилали поштові пакунки до кількох пунктів за кордоном, зокрема до Данцига, Берліна й Праги. З Данцига часопис переправляли в Галичину, а з Берліна й Праги пересилали до Тешина і далі, на Закарпаття. Було розроблено три маршрути доставки “Сурми” із Чехо-Словаччини до Львова. Перший пролягав через Студене, Лавочне, Стрий; другий – через Воронянку; третій проходив через Карпати¹⁶. Однак перший напрямок поліція дуже швидко заблокувала, перехопивши майже всі транспорти літератури, які у 1931 р. організував Богдан Кордюк¹⁷.

¹³ Климишин М. В похіді до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 109, 129; Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 9.

¹⁴ Макар В. Спомини і роздуми. – Торонто – Київ, 2001. – Т. 3. – С. 186.

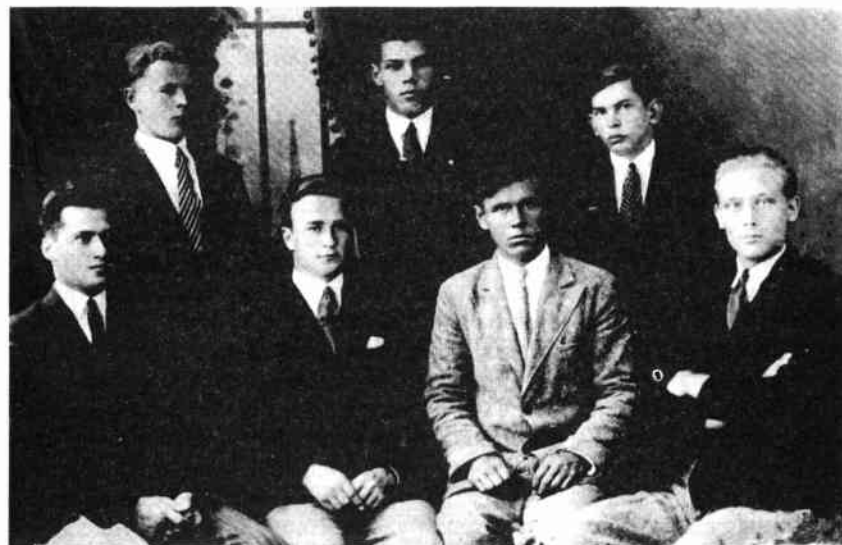
¹⁵ Климишин М. В похіді до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 78 – 79.

¹⁶ ДАЛО. – Ф. 108. – Оп. 1. – Спр. 336. – Арк. 142 зв; – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 733. – Арк. 1.

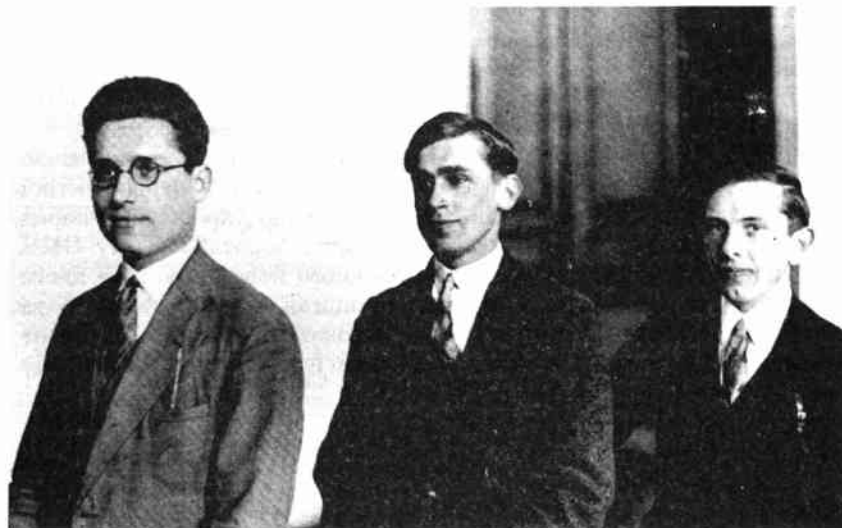
¹⁷ Ревера Б. Часопис УВО “Сурма” (1927 – 1934): проблеми видання і розповсюдження // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Вип. 9 / 10. – Львів, 2002. – С. 221.

Із Праги на Закарпаття “Сурму” висилали більшими пакунками на адреси членів ОУН, які приносили їх до кордону і там закопували в умовлених місцях. Через деякий час приходили зв'язкові з Польщі і забирали передачі. Ще один перехід існував у найвіддаленішій частині Горган через Чорноріцький верх. Туди можна було дістатися шляхом з Осмолоди до Дарова попід гору Трофу, далі через гору Попадо¹⁸. Протягом 1931–34 рр. Микола Климишин та Ярослав Карпинець – “Циган” займалися переправкою нелегальної літератури з міст Тешин і Бельско. Ці пункти переправки було організовано за наказом Степана Бандери¹⁹. За його ж розпорядженням Я. Карпинець – “Циган” організував хімічну лабораторію в Кракові, отримавши на це у 1932 р. 150 злотих особисто від С. Бандери²⁰.

Щоб зменшити ризик перехоплення літератури і пришвидшити її прибуття до пунктів призначення, Крайова Екзекутива ухвалила рішення організувати підпільні видавництва на місцях. Наприкінці 1930 р. у селі Завадів Стрийського повіту було створено ще одну підпільну друкарню, яка згодом була перенесена в село Монастирець. Матриці виготовляли в одній із львівських друкарень під наглядом членів редакційної колегії на чолі з Я. Старухом, а потім перевозили до криївки. За видання матеріалів відповідав О. Гасин – “Лицар”, який співпрацював із референтом пропаганди КЕ ОУН С. Бандерою. Їхнім зв'язковим був Григорій Мельник, в обов'язки якого входило постачання паперу, фарби, нафти, харчів тощо²¹. Гроші на потреби друкарні й транспортування літератури Г. Мельникові передавав сам Бандера, інколи його заступники Іван Малюца чи Я. Стецько – “Березовський”. З ініціативи Бандери влітку 1931 р. Г. Мельник привіз друкарську машину²². Підпільна друкарня працювала, поки 17 січня 1934 р. її не викрила поліція. Там виготовляли брошури, листівки, відозви, декларації. Листівки приурочувалися здебільшого певним історичним датам, як-от: річниці Листопадового чину, Акту злуки українських земель, смерті бойовиків Біласа і Данилишина, Ярослава Любовича, Гриця Пісецького, Святу могил та ін. Кожну велику акцію – шкільну, саботажну, відплатну тощо – ОУН супроводжувала виданням відозв і звернень. Наклад листівок і брошур коливався від декількох десятків до 100 тисяч. Тільки під час шкільної акції було розповсюджено 98 тисяч листівок “Український народ”, “Українські школярі” та 6 тисяч брошур

Стоять: зліва Тимчій Володимир, справа – Бандера Степан;
сидить другий зліва – Ребет Лев; інші особи невідомі.
Фото з архіву родини Тимчіїв

Зліва направо: Клим Павло, Чехут Богдан, Бандера Степан (1.ІІ.1931)

¹⁸ Там само.

¹⁹ Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 64 – 69, 78.

²⁰ Там само. – С. 79, 83.

²¹ Дем'ян Г. Генерал УПА Олекса Гасин – “Лицар”. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2003. – С. 71 – 73; Мельник Г. Друкарня ОУН на Стрийщині (1930–1934 рр.) // Макар В. Спомини і роздуми. – Торонто – Київ, 2001. – Т. 3. – С. 86.

²² Мельник Г. Друкарня ОУН на Стрийщині (1930–1934 рр.) // Макар В. Спомини і роздуми. – Торонто – Київ, 2001. – Т. 3. – С. 86 – 88.

²³ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 331.

“У боротьбі за душу української дитини”²³. Інколи за допомогою довірених осіб летючки видавали у державних або приватних друкарнях Львова (“Час”, “Слово”, НТШ, “Вікторія”)²⁴.

22 грудня 1932 р. у Львові поляки стратили бойовиків ОУН Василя Біласа та Дмитра Данилишина. С. Бандера разом із Р. Шухевичем організував пропагандистську акцію: о 6 год., у момент повішення бойовиків, по всіх українських церквах Львова били дзвони. По всій Галичині референтурою пропаганди були організовані служби Божі за упокій душ страчених бойовиків²⁵. Також на знак протесту ОУН провела по цілій Західній Україні антимонопольну кампанію, спрямовану проти вживання алкогольних і тютюнових виробів. Крайова Екзекутива розраховувала, що антимонопольні акції завдадуть державному бюджетові великих збитків і принесуть користь українському населенню. Боротьбу з курінням і пияцтвом Організація проводила передусім серед своїх членів, а на громадськість впливала через легальні товариства “Просвіту” й “Відродження”. Кількамісячне утримання від тютюну й алкоголю було масовим явищем, унаслідок чого польська держава зазнала значних втрат²⁶.

Члени ОУН суворо дотримувалися конспірації, дисципліни та військової субординації. Це давало змогу застосовувати найрізноманітніші методи боротьби проти польської окупаційної влади: масові політичні демонстрації, студентські протести, робітничі страйки, бойкот польських товарів, шкільні акції тощо. Найдійовішими вважалася збройна та революційна боротьба. З моменту створення ОУН бойова активність і вправність молодих націоналістів постійно зростали. Середовище Академічного дому, яке представляли Степан Бандера – “Лис”, Степан Ленкавський, Дмитро Мирон – “Орлик”, Ярослав Стецько – “Карбович”, Я. Старух, Зенон Коссак – “Тарнавський”, Михайло Колодзінський – “М. Будзьяк”, Іван Мітрінга – “Сергій Орелюк” та інші, виробило свою тактику. Вона лягла в основу концепції “перманентної (постійної – М. П.) революції”, згідно з якою український народ міг здобути свободу тільки шляхом збройної боротьби. Тому ОУН мала підготувати суспільство до всенародного повстання. Для цього потрібно було організувати широку пропаганду ідей революції та безкомпромісної боротьби, що мала виховати в народі нестримне бажання здолати свого ворога. Морально-психологічна мобілізація мас – перше завдання для ОУН.

²⁴ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 869. – Арх. 174 – 176 зв.

²⁵ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 844. – Арх. 74 – 77.

²⁶ Савчук Б. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX – 30-х роках XX ст. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 188 – 192.

Другим напрямом діяльності ОУН було повсякчасне й непохитне протистояння польській окупаційній системі. Кожен метр української землі повинен був горіти під ногами ворога. Це, у свою чергу, мало налаштовувати широкі верстви українського суспільства на боротьбу, гартувати його військовий дух і спонукати до безпосередніх дій. Організація намагалася виховати в учасників революційного руху волю стійкість, надати добру військову підготовку для успішного проведення повстання проти польської держави²⁷.

Отже, головними напрямками перманентної революції, згідно з концепцією ОУН, мали бути:

1) підвищення політичної освіти населення, пропаганда ідей відновлення УССА – головної мети української революції;

2) активізація на українських землях бойових дій проти польської окупаційної влади;

3) розгалуження мережі ОУН, організаційне та політичне її зміцнення;

4) поступове підсилювання революційних настроїв народу аж до проривного моменту – повстання²⁸.

Якби Польща розпочала війну проти своїх сусідів, ОУН скористалася б цією ситуацією для створення Української держави та потужної армії. У разі потреби ОУН вступила б у конфлікт і боролась би проти польських окупантів усіма можливими способами*. Таку позицію націоналісти виробили в результаті зустрічей членів ОУН із Євгеном Коновальцем, що, згідно з даними польської поліції, відбувались у серпні 1931 р. у Карлсбаді (Чехо-Словаччина). У них брав участь і С. Бандера²⁹. У 1932 р. він був учасником Віденської конференції ОУН, яку з метою конспірації провели у Празі. 1933 р. у Данцигу та Берліні Бандера мав декілька зустрічей з Євгеном Коновальцем, під час яких вони обговорювали тактику революційно-визвольної боротьби на ЗУЗ.

В ОУН С. Бандера зарекомендував себе як талановитий стратег, організатор та конспіратор, що давало йому змогу досягати вражаючих успіхів. Після того як у січні 1933 року, а у червні вже офіційно КП ОУН став Степан Бандера – “Лис” (також користувався псевдами Степанко, Малий, Сірий, Рих)³⁰, бойова

²⁷ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 138 – 139.

²⁸ Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї. – Дрогобич, 1994. – С. 36.

* Детальніше див.: Посівнич М. Ставлення ОУН до Польщі у міжвоєнний період // Український визвольний рух. – Львів, 2003. – 36. 2. – С. 39 – 52.

²⁹ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 1020. – Арх. 17 зв; Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – 1999. – Ч. 1 (14 / 30). – С. 8.

³⁰ Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товаришів / Упорядник Микола Посівнич. – Львів: “МС”, 2005. – С. 55, 58, 128; Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 133; Центральний державний історичний архів України у місті Львові (далі – ЦДАУЛ). – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 75. – Арх. 202.

діяльність Організації зазнала деяких змін. Експропріація державних установ і кас тепер припинилася, а всі бойові акти скеровувалися проти найзначніших представників польської державної адміністрації на західноукраїнських землях та польських прислужників, а також проти популяризаторів радянської пропаганди³¹. Переїнявши керівництво ОУН на ЗУЗ, новий Провідник дещо змінив і розширив особовий склад Крайової Екзекутиви. Організаційним референтом став І. Малюца – “Чорний”, який досі був заступником З. Коссака. Ідеологічно-політичну референтуру було розділено: політичним референтом залишився В. Янів, а його заступником після виходу з тюрми в 1933 р. став Б. Кравців; керівництво ідеологічної референтури перебрав Я. Стецько – “Карбович”. У віданні окремої пропагандистської референтури залишилися тільки справи розповсюдження підпільної літератури, видаваної на ЗУЗ і за кордоном. Цю референтуру очолював Я. Спольський – “Бір”, а його заступниками стали О. Николишин – “Голота” та А. Горницький³².

Бойова діяльність ОУН базувалася на принципах, сформульованих у 1929 р. й опублікованих у газеті “Сурма”³³. Зокрема, Організація мала застосовувати революційний терор як засіб самооборони. Він був найстрашнішою зброєю в руках підпільної організації, її останнім і найвагомим аргументом, коли всі інші були вже випробувані. Революційний терор ОУН має моральне виправдання, тому що він був відповіддю на насильство ворога. Безперечно, це був не надто ефективний спосіб боротьби проти польської влади, але достатньо дійовий, коли йшлося про самозахист. Політичне значення революційного терору полягало в тому, що він створював атмосферу напруженості й нестабільності, перешкоджаючи ворожій владі утвердитися на чужій території. Дії оунівців підірвали авторитет і силу противника і підтримували дух поневоленого народу. Крім того, українські націоналісти використовували революційний терор і як засіб ідеологічного впливу:

- а) на власний народ, змушуючи його мислити політично;
- б) на окупантів, переконуючи в тому, що український народ веде постійну боротьбу проти Польщі й не припинить її, доки не здобуде самостійності;
- в) на світову громадськість, показуючи таким чином, що український народ є окремим об’єктом і прагне своєї незалежності³⁴.

З ініціативи С. Бандери було проведено резонансну Шкільну акцію, метою якої стало повернення української мови в школи.

У 1933 р. заходами КЕ ОУН було надруковано 98 тисяч листівок і відозв та 6 тисяч брошур. У листівці “Українські батьки й матері” КЕ ОУН зазначала: “Ми мусимо перейти від оборони до рішучого наступу проти польського панування, то є проти польської держави й польського духа на всіх ділянках нашого життя, в першу чергу в школах”³⁵.

У відозві “Молоді друзі! Українські школярі!” керівники ОУН зверталися до учнів: “Поляки хочуть через школу і при допомозі вчителів зробити з Вас вірних рабів, слухняних і покірливих горожан Польщі; вони хочуть Вас навчити ненавидіти все українське й кохати все польське. Вони хочуть зробити Вас зрадниками Українського Народу... Тому не дайте, щоб з Вас вороги зробили яничарів! Не дайте, щоб ляхи обернули Вас у своїх слухняних рабів! Ви маєте бути лицарями й борцями за волю України! Перед Вами велика свята боротьба”³⁶.

Важливим напрямком роботи пропагандистської референтури було розповсюдження друкованої продукції, без якого видавничая діяльність не мала сенсу. У 1933–1934 рр. були створені два додаткові осередки переправки літератури – у Кракові (під керівництвом Миколи Климишина, Ярослава Карпинця, Левка Зацного) і на Гуцульщині (під керівництвом Миколи Левицького та Євгена Онищука)³⁷. Центром, куди звозилась література і де проходив її розподіл, був Львів. Тут існувало декілька конспіративних квартир, власники яких переховували цілі партії нелегальних видань. Так, наприклад, у березні 1934 р. на центральному пункті розподілу літератури пропагандистсько-політичної референтури КЕ ОУН, що знаходився у Львові в помешканні священика Теодозія Андруховича, на вул. Кривчицькій, № 95, зберігались 1653 примірники підпільної літератури, фінансові документи, матриці. Тоді поліція затримала кур’єрів, які прибули за літературою, – Мирославу і Марію Голуво та Мирославу Крохмалюк. 15 березня того ж року на львівському вокзалі було заарештовано кур’єра Николишина, у якого вилучили 272 одиниці нелегальної преси³⁸.

Завдяки оунівським кольпортерам (розповсюджувачам – М. П.) ця література вчасно потрапляла до читача. Певна кількість видань за вказівками С. Бандери переправлялась на Волинь, Холмщину, Буковину, надсилалася на адреси радянських наукових і культурних установ. Окремі екземпляри потрапляли навіть на Кубань³⁹.

³¹ Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовості. – Нью-Йорк, 1961. – С. 26.

³² Баган О. Націоналізм... – С. 96.

³³ Терор – як засіб самооборони // Сурма. – 1929. – № 16.

³⁴ Терор – як засіб агітації // Сурма. – 1929. – № 17 – 18.

³⁵ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 1. – Спр. 339. – Арк. 10.

³⁶ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 866. – Арк. 9 – 9 з.

³⁷ Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 136; Малащук Р. З книги мого життя. – Торонто, 1987. – Т. 1. – С. 66.

³⁸ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 866. – Арк. 357 – 359.

³⁹ Н. Н. Лист до редакції // Розбудова Нації. – 1934. – № 3 – 4. – С. 206.

23 травня 1934 р. поліція завдала ОУН дошкульного удару, випадково викривши осередок пропагандивної референтури Крайової Екзекутиви, що знаходився у Львові, у помешканні Стефанії Куйбиди. Там було знайдено 10 матриць (дві з них мали запис "На зелені свята"), 26 нотаток, записи, листи, друкарські машини. Тоді ж було заарештовано працівниць референтури Галину Танчаківську, Дарію Дацько й Ольгу Чемеринську. Під час обшуку на квартирі Галини Танчаківської поліція конфіскувала дві записані матриці, призначені для видання "Бюлетеня КЕ ОУН на ЗУЗ", № 4 – 5 на квітень – травень 1934 р., та листочки "Визволи нас з людської неволі"⁴⁰. Бюлетень так і не з'явився друком. Створенню нових матриць перешкодили арешти у червні 1934 р., які охопили майже весь провід ОУН.

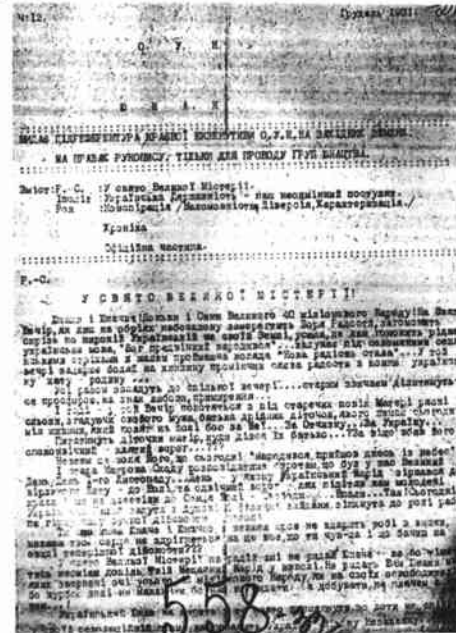
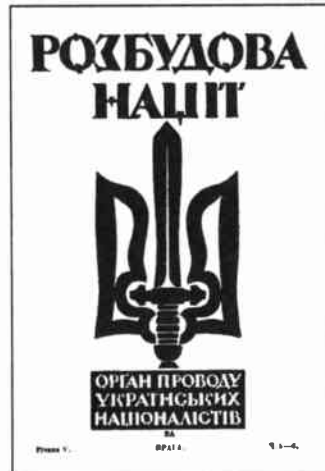
Розрив усталених зв'язків фатально позначився на діяльності Організації. Особливо постраждала ідеологічна ділянка роботи. Унаслідок ліквідації підпільних друкарень перестали виходити "Бюлетень КЕ ОУН на ЗУЗ", "Юнак", "Юнацтво". Майже припинилося надходження нелегальної літератури з-за кордону. 14 червня 1934 р. поліція викрила кольпортерську станицю ОУН у Кракові, за активну участь у роботі якої були заарештовані її члени М. Климишин і Я. Карпинець. Також було ліквідовано пункти розподілу літератури, затримано багато редакторів, видавців, технічних працівників друкарень, розповсюджувачів⁴¹.

У той час одним із найважливіших напрямків діяльності ОУН стала боротьба з комуністичними впливами. Маючи фінансову підтримку з-за кордону, Комуністична партія Західної України (КПЗУ) активізувала свою діяльність. У журналі "Розбудова нації" зазначалося, що ОУН буде поборювати ідеологію протилежних політичних угруповань та вживати рішучі заходи проти всіх ворогів, передусім проти своїх найбільш крайніх противників – "угодовців-хрунів" та "радянфілів-ікродів"⁴².

Політичну пропаганду як засіб боротьби проти більшовизму було розвинено до найширших меж. Як легальна українська преса, що перебувала під впливом ОУН, так і вся підпільна преса присвятили цій справі максимум уваги, з'ясовуючи суть більшовизму і демаскуючи його як новітню форму московського імперіалізму, представляючи західноукраїнських радянфілів як національних запоряданців, що своєю роботою допомагають Москві зміцнити своє панування на Східній Україні. Крім того, всі члени ОУН на ЗУЗ отримали вказівку якнайширше використовувати осередки "Просвіти", "Рідної школи" та інших легальних організацій для того, щоб за допомогою доповідей і дискусій ознайомити український

⁴⁰ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 866. – Арк. 259.
⁴¹ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 435.
⁴² Розбудова Нації. – 1932. – № 7 – 8. – С. 174.

Видання ОУН 1930-х рр.

Барановський Ярослав

Коновалець Євген

Сеник Омелян

Сушко Роман

народ із суттю й цілями більшовизму та радянськості, небезпекою, яку вони становлять для нації.

У 1932–1933 рр., під час голодомору, організованого комуністичним режимом у Східній Україні, ОУН проводила потужну роз'яснювальну антибільшовицьку кампанію, трактуючи загибель мільйонів українців на східноукраїнських землях як наслідок спланованої акції, з допомогою якої радянська влада прагне ослабити український народ. КЕ ОУН на чолі з С. Бандерою доручила найліпшим оунівським пропагандистам виголосити в усіх студентських осередках спеціальні доповіді. Користуючись мережею легальних українських товариств і організацій, ОУН у зазначений час провела політичну кампанію, спрямовану на викриття злочинних дій СРСР. Ця акція оунівців ударила по радянських позиціях у Західній Україні. Боротьбу за допомогою усного й друкованого слова доповнювали акти індивідуального терору щодо комуністів. Оунівці переслідували не лише високопоставлених радянських чиновників. Одночасно зі знищенням прибічників комуністичного режиму на верхах ОУН розгорнула таку саму акцію й на низах. Про це ставало відомо всій окрузі й зацікавлювало навіть тих, хто був байдужим до того, хто такі советофіли-комуністи і чим вони можуть зашкодити українцям. У декількох місцевостях, де КПЗУ мала сильні позиції, дійшло до масових сутичок, зокрема на Дрогобиччині, в Яворові та інших місцях⁴³.

У період, коли Крайовим Провідником був С. Бандера, важливим аспектом діяльності ОУН стали антирадянські агітаційно-пропагандистські та бойові акції. На знак протесту проти штучного голодомору 1932–1933 рр., влаштованого радянською владою, 22 жовтня 1933 р. Микола Лемик вчинив замах на високопоставленого чиновника і розвідника НКВД Олексія Майлова, який працював на той час у радянському консульстві у Львові. Акт було здійснено з наказу С. Бандери⁴⁴. 12 травня 1934 р. відома активістка ОУН Катерина Зарицька заклала бомбу під редакцію газети "Праця"⁴⁵. З наказу С. Бандери Я. Карпинець виготовив у Кракові спеціальні повітряні балони для переправлення й розкидання оунівських відозв і листочок над Східною Україною. Також було виготовлено два радіоприймачі для зв'язку з організаційними кур'єрами⁴⁶.

Саме за рекомендацією С. Бандери Євген Коновалець доручив Івану Мітринзі – "Сергій Орелюк" – "Бирон" організаційний

⁴³ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 451.

⁴⁴ Науменко К. Генеральне консульство СРСР у Львові // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 397.

⁴⁵ ЦДАУЛ. – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 74. – Арк. 10; ЦДАУЛ. – Ф. 371. – Оп. 1 – Спр. 75. – Арк. 147.

⁴⁶ Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 85.

зв'язок зі Східною Україною. Мітринга очолив референтуру з підсоветських справ (згодом був призначений спеціальним референтом із соціальних питань*) і діяв окремо від основної мережі ОУН. Він особисто підібрав у референтуру помічників, безпосередньо контактував із Коновальцем. Працівники референтури переправляли нелегальну літературу в радянську Україну та отримували звітди потрібну інформацію⁴⁷.

Проти українських націоналістів польська поліція використовувала різні методи, зокрема підсилала своїх агентів, вербувала донощиків та провокаторів. У той час, коли КЕ керував С. Бандера, ОУН розгорнула нещадну боротьбу з "хрунями-угодовцями", тобто тими українцями, які добровільно йшли на співпрацю з польською владою⁴⁸. Особливого розголосу набуло вбивство директора Львівської гімназії Івана Бабія, що сталося 25 липня 1934 р., о 7. 30, на вулиці Личаківській. Смертний вирок, винесений революційним трибуналом ОУН, виконав Михайло Цар⁴⁹. Значний резонанс у суспільстві викликав замах на Якова Бачинського, вчинений 31 березня 1934 р. Після тривалого стеження суд ОУН виніс вирок, виконавцями якого стали Роман Мигаль і Роман Сеньків.

Одним із найгучніших виступів, які виявляли ставлення ОУН до польської влади, було вбивство міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького, скоєне 15 червня 1934 р. у Варшаві, на вул. Фоксаль, 3. За наказом Бандери атентат виконав бойовик ОУН Григорій Мацейко – "Гонта", декілька разів вистріливши в урядовця⁵⁰.

Такі акції проводилися також із метою привернути увагу світової громадськості до нестерпного становища українців у Польщі. Так, після атентату на Голувка світ дізнався про підступні плани польського уряду щодо "тихої" колонізації українців. У зв'язку із замахом на комісара політичної поліції Чеховського міжнародна спільнота довідалась про середньовічні тортури, що їх зазнавали українські політичні в'язні.

У 1934 р. діяльність ОУН досягла найбільшого розмаху за міжвоєнний період. КЕ ОУН під проводом С. Бандери ухвалила рішення про організацію на ЗУЗ т. зв. "зелених кадрів"⁵¹. Цей план виник у зв'язку з можливістю нової пацифікації та посилення терору. Усі розконспіровані члени ОУН мали перейти в глибоке

* З другої половини 1930 рр. члени цієї референтури згуртувалися навколо видавництва "Дешева книжка".

⁴⁷ Байко Ю. Націоналізм на східноукраїнських землях у добу Коновальця // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен: Видання фундації ім. Є. Коновальця, 1974. – С. 611 – 612.

⁴⁸ Баган О. Націоналізм... – С. 99.

⁴⁹ ЦДІАУЛ. – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 74. – Арк. 17.

⁵⁰ ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 3125. – Арк. 10 – 12.

⁵¹ Детальніше див.: Посівний М. Військова підготовка Організації Українських Націоналістів у 1929-1939 роках // Визвольний шлях. – Кн. 6. – Львів, 2004. – С. 83 – 100.

підпілля й вести з окупантами непримиренну боротьбу, об'єднуючись у збройні партизанські загони⁵¹. На думку М. Климичина, проект Бандери зі створення зелених кадрів, передусім на Волині і в Карпатах, передував створенню УПА. Їхнім завданням мало бути визволення заарештованих членів ОУН⁵².

У 1933 р. до рук польської розвідки потрапив т. зв. архів Сеника – 418 оригіналів та 2055 копій організаційних документів, унаслідок чого поліція провела масові арешти членів ОУН. Більшість керівного активу організації, у т. ч. і Степана Бандеру, було заарештовано 14 червня 1934 р., о 5 – 6 год. ранку, в Академічному домі у Львові⁵³. Під час поліцейських допитів на Бандеру постійно чинили психологічний та фізичний тиск. Так, його допитували з 9 год. 6 серпня до 20 год. 11 серпня 1934 р., не даючи змоги поспати⁵⁴. Але Провідник ОУН поведився гідно і був зразком для інших в'язнів.

У зв'язку із вдалими замахом на міністра внутрішніх справ Другої Речіпосполитої Броніслава Перацького протягом червня – листопада 1934 р. польська поліція заарештувала понад 800 осіб, серед них чимало членів ОУН, зокрема її чільних діячів. У цей же час влада створила концентраційний табір у Березі Картузькій, де перебувало понад 120 оунівців⁵⁵.

18 листопада 1935 р. у Варшаві розпочався судовий процес над членами ОУН. Він викликав жваве зацікавлення в Європі та Північній Америці, яке, до речі, підсилював суд над хорватськими усташами у Франції, котрі 9.XI.1934 р. вбили в Марселі короля Югославії Олександра I й міністра закордонних справ Франції Луї Барту. Іноземна преса жваво коментувала співпрацю між ОУН та усташами, називаючи Німеччину ініціатором цих терористичних актів.

Польська влада намагалася показати себе перед західним світом демократичною та правовою державою, дозволяючи публікувати у пресі промови підсудних і матеріали процесу. Вона передувала триумф остаточного розгрому керівного апарату ОУН та припускала, що промови членів організації, які співпрацювали зі слідством, остаточно знищать авторитет націоналістів в українському суспільстві.

Однак процес, який мав стати останньою крапкою в історії ОУН, відіграв зовсім іншу роль. Закордонна й місцева (польська та

⁵¹ Мірчук П. Степан Бандери – символ революційної безкомпромісовості. – Нью-Йорк, 1961. – С. 31.

⁵² Климичин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 161.

⁵³ Климичин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 140; ЦДІАУЛ. – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 33.

⁵⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 37.

⁵⁵ Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929-1939. Geneza. Struktura. Program. Ideologia. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2003. – S. 299 – 300; Żeleński W. Zabójstwo ministra Pierackiego. – Warszawa, 1995. – S. 97 – 99.

українська) преса подавала реферовані промови обвинувачених, які зуміли схилити на свій бік ще більше людей і перетворити поразку на перемогу. Саме у 1935 – 1936 рр., після двох гучних політичних процесів – Варшавського та Львівського – почав формуватися певний революційний міф, що дав змогу ОУН на початку 1940-х рр. стати провідною політичною силою на західноукраїнських землях, яка, налічуючи понад 20 тисяч членів, зуміла протистояти двом імперіям.

У ході Варшавського процесу (18.XI.1935–13.I.1936) судили дванадцятьох членів ОУН, зокрема Степана Бандеру, Богдана Підгайного, Миколу Лебеда, Ярослава Карпинця, Миколу Климишина, Дарію Гнатківську, Ярослава Рака, Якова Чорнія, Катерину Зарицьку, Івана Малюцу, Романа Мигалья і Євгена Качмарського⁵⁶. Оборонцями підсудних були Володимир Горбовий (Бандери, Чорнія, Качмарського), Ярослав Шлапак (Карпинця, Малюцу), Лев Ганкевич (Лебеда, Гнатківської, Рака, Підгайного), Олександр Павенцький (Климишина, Зарицької). Обвинувачення представляли прокурор Варшавського апеляційного суду Казимир Рудницький і Владислав Желенський. Судові засідання проходили на вулиці Медовій, 15. Вів їх В. Посемкевич, якому допомагали судді Дембіцький і Вишневський. Офіційним стенографуванням процесу займалася Польська телеграфна агенція, а також акредитовані журналісти. Загалом матеріали слідства складали 25 томів, кожен з яких містив понад 400 сторінок машинопису⁵⁷. До процесу було залучено 144 свідки та 5 експертів⁵⁸. У своїх споминах акредитований на цьому процесі журналіст львівської газети “Діло” Іван Кедрин зазначав: “Формально головним прокуратором на розправі був прокуратор Апеляційного суду у Варшаві Казімеж Рудницький, але фактично обвинувачував, ставив запити і був головною пружиною розправи Владислав Желенський. Трибунал із чотирьох суддів під проводом Посемкевича, насправді [...] справна йшов по лінії, визначеній державною прокуратурою, яка з черги йшла по лінії національної політики, веденої на практиці органами безпеки, себто політичної поліції”⁵⁹.

С. Бандера та його товариші перетворили Варшавський процес на форум пропаганди ідеї національно-визвольної боротьби. Вони звинувачували Польщу в знущанні над українським народом. С. Бандера був прикладом для інших підсудних, своїми

⁵⁶ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 375 – 376.

⁵⁷ Zeleniński W. Zabójstwo ministra Pierackiego. – Warszawa, 1995. – S. 105, 116; Книш З. Варшавський процес ОУН на підлозжі польсько-українських відносин тієї доби. – Торонто: Срібна сурма, 1986. – Т. 1. – С. 209, 603.

⁵⁸ Juryś R., Szafar T. Piłoval polityczny 1918 – 1939. – Warszawa, 1971. – S. 413.

⁵⁹ Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі. – Нью-Йорк: Видавничка кооператива “Червона Калина”, 1976. – С. 231.

демонстративними виступами надихав їх на активний спротив. За спогадами прокурора Желенського, юнак почав свій виступ такою заявою: “Як український громадянин, не підлягаю польським законам”, – і це накинув своїм товаришам. Було видно, що він їхній провідник і вони слухають його у всьому. За це (за заяви – М. П.) Бандеру силою вивели із зали суду. Від нього біла невичерпна енергія та фантастична сила”⁶⁰. Газета “Батьківщина” засвідчує загальне враження, яке підсудний справляв на українських журналістів: “Він низенького, маленького росту, худорлявий, лице молодого хлопчика, темноволосий, пристрижений, одягнений в чорне вбрання. Поводиться свobodно й починає зізнавати зрівноваженим голосом. Думки виявляє у ясній формі, з них видно, що це інтелігентна людина. Його зізнання роблять помітне враження. Ціла зала із зацікавленням слідує за зізнаннями Бандери. Відчувається, що ця людина цілком не подібна до більшості підсудних. На запит Бандера відповідає – до вини не почувається, свою революційну діяльність я вважав тільки сповненням мого обов’язку”⁶¹. Своєю чергою кореспондент “Газети польської” (“Gazeta Polska”) так описував Бандеру: “Він має досить непоказний вигляд, низького зросту, щуплий, мізерний. Виглядає щонайбільше на 20 – 22 роки. Втягнуте підборіддя, жорсткі риси, неприємний вираз обличчя, бистрі очі з легким жалем, нервові рухи, зімкнуті важкі вуста”⁶².

На Варшавському процесі підсудних обвинувачували передовсім у належності до ОУН. За обвинувальним актом, Степан Бандера, Крайовий провідник ОУН, наказав убити міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького; Микола Лебеда підготував атентат; Дарія Гнатківська допомагала Лебедеві в цьому; Ярослав Карпинець виготовив бомбу, яку мали використати при вбивстві; Микола Климишин допомагав Карпинцеві виготовляти вибухові пристрої, розповсюджував підпільну літературу; Богдан Підгайний відповідав за координування атентату з боку бойової референтури; Іван Малюца, будучи організаційним референтом, пересилав гроші для виконання у Варшаві атентату і влаштував Григорієві Мацейку втечу; Яків Чорний переховував Г. Мацейку у Любліні; Євген Качмарський допомагав Г. Мацейкові переховуватись у Львові; Роман Мигаль забезпечував організаційний зв’язок Г. Мацейка з І. Малюцою; Катерина Зарицька і Ярослав Рак допомогли Г. Мацейкові нелегально перетнути польсько-чехословацький кордон.

Початок процесу Микола Климишин у споминах змалював так: “В дні 18-го листопада 1935 року варшавська поліція мала повні руки праці. Всі вулиці, якими нас везли на розправу, були густо

⁶⁰ Zeleniński W. Zabójstwo ministra Pierackiego... – S. 106.

⁶¹ Цит. за: Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 148.

⁶² Цит. за: Zeleniński W. Zabójstwo ministra Pierackiego... – S. 106.

обставлені “сторожами публічного ладу” – поліціантами. Нас везли кожного окремо і в будинку суду ізолювали, поки ми не ввійшли до зали. І на лавах обвинувачених нас порозділювано так, що ледве можна було привітатися, і це ми зробили тільки користуючись замішанням. Напереді в першій лаві сидів Бандера, наліво від нього Лебідь, Гнатківська і Карпинець. В другій лаві за ними сидів я, а ліворуч від мене Підгайний, Малюца і Чорній. В третій лаві, за мною – Качмарський, Мигаль, Зарицька і Рак. Поміж нами сиділи поліцаї й уважали, щоб ми не говорили й не порозумівалися між собою, ані не оглядалися. Я привітався з Бандерою ще під час того, як входив до зали, і зразу таки нав’язав розмову з допомогою в’язничної азбуки. Я довідався, що і він протягом усього слідства сидів у кайданах, і що його арештовано у Львові... Я пояснив йому, що не хочу мати адвоката й що весь час буду ігнорувати суд, але він заявив, що з зарядження Крайової Екзекутиви моїм адвокатом буде д-р Павенський. У судовій залі перед нами сиділи адвокати, а по протилежному боці, звернені до нас обличчям, сиділи журналісти. Їх було дуже багато, тому для них майже не вистачало місця в лавках. По лівому боці зали сиділи батьки і рідні тих, що мали бути суджені. Входячи до зали, ми вітали їх, а вони нас, але тільки здалека кивком голови”⁶³.

Перші дні судового процесу були присвячені офіційним заявам та організаційним справам, а згодом суд узявся до допиту підсудних. Їх вводили до зали засідань по одному, щоб вони не могли почути свідчення одне одного⁶⁴. На самому початку процесу всі підсудні, окрім Мигала, відмовилися відповідати польською мовою, заявляючи, що добре нею володіють, але вважають, що мають право говорити українською. В. Посемкевич, голова суду, заборонив їм це, і надалі відбулося тільки зачитування протоколів поліцейних допитів⁶⁵. Право говорити рідною мовою обстоювали й свідки. Наприклад, Віра Свенціцька привітала підсудних: “Слава Україні!” – і стала відповідати на запитання голови суду українською мовою. За таку поведінку В. Посемкевич оштрафував її на 200 злотих, а за привітання: “Слава Україні!” – наказав покинути залу суду і покарав однією добою ув’язнення. Виходячи, Свенціцька попрощалася: “Слава Україні!”. Так само поведелися й інші свідки – Ірина Хом’як, Рома Чорна, Олена Чайківська, Роман Шухевич, Олександр Пашкевич, Дмитро Мирон, Осип Нидза, Осип Мащак. Їх було покарано, як і В. Свенціцьку⁶⁶.

⁶³ Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 139 – 140.

⁶⁴ Книш З. Варшавський процес ОУН на підлозжі польсько-українських відносин тієї доби. – Торонто: Срібна сурма, 1986. – Т. 1. – С. 210 – 249.

⁶⁵ Żeleński W. Zabójstwo ministra Pierackiego... – S. 104 – 105.

⁶⁶ Книш З. Варшавський процес ОУН на підлозжі польсько – українських відносин тієї доби. – Торонто: Срібна сурма, 1986. – Т. 1. – С. 273, 340 – 341, 354.

Деякі зі свідків-українців намагалися відповідати рідною мовою, але на вимогу голови суду погоджувалися говорити польською, для того щоб відкликати свої зізнання, складені під час слідства. Так, наприклад, Андріян Горницький (заступник референта пропаганди в КЕ ОУН), згодившись виступати польською мовою, заявив: “Під час слідства я зробив зізнання, що ними звинуватив деяких підсудних. Тепер заявляю, що ті зізнання вибили з мене поліцейними тортурами, а саме: під час допиту мене тримали чотири дні на морозі. Тепер мені соромно, що я був таким слабким і що зробив такі ганебні зізнання. Вважаю це за злочин”⁶⁷. Після гучних націоналістичних заяв Посемкевич наказав вивести Горницького із зали. Виходячи, той крикнув: “Хай живе українська національна революція!” – а з підсудними попрощався окликом: “Слава Україні!” Так само вчинили й обвинувачені Ярослав Спольський (референт пропаганди КЕ ОУН) та Ярослав Макарушка (референт розвідки КЕ ОУН)⁶⁸.

Свідчити польською мовою погодилися Роман Мигаль та (децю згодом) Іван Малюца. Перший розповів про атентати ОУН на Якова Бачинського та Івана Бабія. Другий підтвердив свої свідчення, які дав під час слідства. Поліція та деякі українські політичні партії роздрукували зізнання Малюци у великій кількості на циклостилї й за їх допомогою намагалася дискредитувати ОУН в очах суспільства і відвернути молодь від її революційних дій – “самоспалення”⁶⁹.

Протягом усього Варшавського процесу головні обвинувачені – Бандера, Лебедь, Гнатківська, Карпинець, Климишин – поводитися дуже виключно, пропагуючи ідеї та гасла ОУН. Обвинувачених багато разів силоміць виводили із зали, суд карав свідків грошовими стягненнями та тюремним ув’язненням, відмовляв адвокатам, відхиляв їхні пропозиції й питання до свідків і підсудних, тим самим демонструючи свою повну зневагу та заборону висловлювати власні думки⁷⁰. Польська газета “Роботнік” (“Robotnik”) писала: “В історії польського судівництва ще ніколи не записано, щоб суд відкинув стільки внесків оборони; ще ніколи літанія відкинутих запитань оборони не займала цілих колонок у щоденниках. Суду не раз давали догану обороні, але рідкістю бувають так щедро присуджувані оборонцям грошові карі”⁷¹.

⁶⁷ Цит. за: Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 391.

⁶⁸ Книш З. Варшавський процес ОУН на підлозжі польсько-українських відносин тієї доби. – Торонто: Срібна сурма, 1986. – Т. 1. – С. 354 – 356; Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 391 – 392.

⁶⁹ Ребет Л. Світла і тіні ОУН. – Мюнхен: “В-во Український самостійник”, 1964. – С. 62 – 63.

⁷⁰ Книш З. Варшавський процес ОУН на підлозжі польсько – українських відносин тієї доби. – Торонто: Срібна сурма, 1986. – Т. 1. – С. 354, 383, 489, 492.

* Під час процесу суд оштрафував адвокатів на 700 злотих, а обвинувачених – на 600.

⁷¹ Цит. за: Свобода. – 1936. – 10 січня.

Після двомісячного процесу у Варшаві суд виніс обвинуваченим такі вироки:

Степанові Бандері, Миколі Лебедю й Ярославу Карпинцю – смертна кара, згідно з урядовою амністією замінена на довічне ув'язнення;

Миколі Климишину і Богданові Підгайному – довічне ув'язнення;

Дарії Гнатківській – п'ятнадцять років ув'язнення;

Іванові Малюці, Романові Мигалю та Євгенові Качмарському – дванадцять років ув'язнення;

Катерині Зарицькій – вісім років ув'язнення;

Ярославу Ракові та Якову Чорнію – сім років ув'язнення⁷².

Крім того, суд на десять років позбавив Д. Гнатківську, І. Малюцу, Є. Качмарського, Р. Мигалю, Я. Чорнію, Я. Рака і К. Зарицьку громадянських прав, зарахувавши їм слідчий арешт до 13 січня 1935 р.

Усі обвинувачені сприйняли вирок спокійно, а Степан Бандера та Микола Лебедь разом вигукнули: “Хай живе Україна!”. За таку поведінку їх було усунуто із зали суду на час зачитування обґрунтування вироку⁷³.

У відповідь на вирок ОУН оголосила у Західній Україні траур, який дотримували всі національно свідомі громадяни на знак солідарності з українськими політв'язнями. Заходами референтури пропаганди КЕ ОУН було видано спеціальні листівки з портретами учасників процесу та їхніми лаконічними висловами, сказаними під час судових засідань.

Протягом двох місяців хід процесу докладно висвітлювався в українській та закордонній пресі. Зокрема, львівська газета “Новий час” зазначала: “Преса цілого світу вислала до Варшави своїх кореспондентів. Як-не-як, а на лаві підсудних було 12-ть здогадних членів широко розгалуженої революційної організації. Всі відчули і зрозуміли, що Варшавський процес – це не тільки сенсація, але й історична подія”⁷⁴. Унаслідок проведення Варшавського процесу над оунівцями дещо змінилася думка польського суспільства та преси. Поляки значно об'єктивніше почали ставитися до українців та їхньої діяльності. Так, у “Літературних відомостях” (“Wiadomości literackie”) за 15 грудня 1935 р. було вміщено статтю Ксаверія Прушинського, у якій говорилося: “Ті люди вбили, бажаючи служити справі свого народу. Ми не думаємо, що таким способом вони їй

⁷² Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовости. – Нью-Йорк, 1961. – С. 49.

⁷³ Книш З. Варшавський процес ОУН на підложжі польсько-українських відносин тієї доби. – Торонто: Срібна сурма, 1986. – Т. 1. – С. 516; Zeleński W. Zabójstwo ministra Pierackiego... – S. 129.

⁷⁴ Новий час. – 1935. – 1 грудня. – С. 1.

добре служили. Успішно служать вони їй щойно тепер: три четвертини польської преси, що протягом сімнадцяти років не хотіли знати слова “український”, протягом цих трьох тижнів навчилися цього слова і вже його не забудуть. А люди, які не писали інакше, як про “гайдамаків”, сьогодні соромляться того дурного баналу... 17 років товкмачили нам, що поширювання, навіть з допомогою насильства, на окраїнах польської мови є рівнозначним із поширюванням польськості, заціплюванням любови до Польщі. А ось тут ці люди, хоч знають польську мову, не хочуть говорити по-польськи... Вчили нас, що ціла та “Україна” є штучним творивом, яке зникне з останніми слідами австрійської держави, твором якої вона була. А тим часом – це та “Україна” своєю ненавистю до нас бухає сьогодні сильніше, ніж за тих давніх, неспокійних часів... Треба, щоб усі в Польщі застановилися над загадкою тих контрастів. Звідомлення з процесу друкують всі щоденники в Польщі. Треба, щоб ми довгою чергою пройшли попри лаву обвинувачених, щоб заглянули глибоко в очі цих хлопців. Це мусіло бути щось важливе, коли уклад взаємин двох сусідніх народів і роля держави зуміли знищити в цих людей захоплення молодістю й життям, і замість того зродити думку про вбивання та про самопожертву. Треба було багато речей, щоб вони почали влаштовувати ті “хати”, студіювати хімічні сполуки вибухових речовин. Це не хлопчики, що не мали грошей на кіно й на горілку. Це хлопець, в душі якого вкорінилась щороку пригадувана ненависть листопадних днів, горда погорда до польської “вищости” і до заперечування йому навіть права на національне ім'я”⁷⁵.

Орган польських народовців “Просто з мосту” (“Prosto z mostu”) надрукував статтю “Справа найважливіша з важливих”, у якій підкреслювалося: “Ми, польські народовці, маємо обов'язок найголосніше казати про те, що існує український народ, що він живе і бореться за своє право на життя. Саме ми мусимо розуміти й цінити героїчне зусилля українського народу, який протягом сотень років не має своєї державности, що його русифікують, польонізують, роздирають, а він завжди триває. Хай українських націоналістів буде тільки жменька, проте напруження жертвности, посвяти й героїзму тієї жменьки таке наявне велике, що його вистачає не лише на те, щоб воскресити, а навіть створити націю”⁷⁶.

Польська католицька газета “Полонія” (“Polonia”), пишучи про Варшавський процес, визнала, що “доцільне є не писати “моральних поучень” про гріх “убивання ближнього”, як це в той час робила частина української католицької преси, а звернула б увагу на конечність справжньої об'єктивности й справедливости в підході суддів, кажучи, особливо в таких, як оцей, процес судді повинні

⁷⁵ Цит. за: Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 397 – 398.

⁷⁶ Цит. за: Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 398.

пам'ятати, що мають судити людину, яка хоч і вчинила найважчий злочин, проте заслуговує на пошану, бо вона потоптала закони в боротьбі за ідею...»⁷⁷.

Цікаво на події процесу відреагувала Комуністична партія Західної України. На початку 1930-х рр. під впливом радянських репресій у Східній Україні та активної діяльності ОУН КПЗУ стала втрачати свої позиції. Після масових арештів оунівців у 1934-1935 рр. комуністи, захоплені натиском польської влади й поліції, вирішили й собі завдати націоналістам удару. Яскравим прикладом цієї боротьби є відозва Комуністичного союзу молоді Західної України «Друзі! Товариші!» від грудня 1935 р., де йдеться про події, які відбувалися під час Варшавського процесу над ОУН. У цій унікальній листівці комуністи фактично визнали членів ОУН борцями за свободу: «Молоді робітники, селяни, студенти! Ви йшли до ОУН, йшли за думкою боротьби за незалежну Україну, за Україну без «без хлопа й пана», про яку співав, за яку боровся наш великий бунтар Шевченко й тисячі безіменних борців»⁷⁸. Цей документ є досить цінним свідченням того, як трактував діяльність ОУН її основний у підпіллі суперник у Західній Україні.

Українська емігрантська преса констатувала: «Вбивство міністра і голосний процес над дванадцятьма членами ОУН довели польській спільноті, що українська проблема таки існує, коли молоді люди готові покласти своє життя задля добра українського народу. З іншого боку, терористичний акт проти впливового урядовця продемонстрував рішучість намірів ОУН та продемонстрував, що окрім угодовців є ще Україна повстанських загонів та бойових п'ятірок»⁷⁹. На думку діаспорних журналістів, процес показав, що «одним з головних слабких місць Польської держави є українська проблема»⁸⁰. Американська газета «Свобода» зазначала, що Варшавський процес мав бути наступом не тільки проти ОУН, але також проти цілого українства. «Але вже тепер, — зазначалось у виданні, — поляки цей процес капітально програли. Бо до діла мають вони з сильним, організованим рухом, в авангарді якого ступає молодь»⁸¹.

Логічним продовженням Варшавського став Львівський процес (25.V – 26.VI.1936 р.). Щоправда, на відміну від Варшавського, судовий процес у Львові не викликав такого масового зацікавлення суспільства ні у Польщі, ні в Європі й Північній Америці. На Львівському процесі було 23 підсудні: Степан Бандера, Роман Шухевич, Володимир Янів, Ярослав Стецько, Ярослав Макарушка, Олександр Пашкевич, Ярослав Спольський, Богдан Підгайний, Іван

⁷⁷ Цит. за: Свобода. – 1936. – 30 січня.

⁷⁸ Документ зберігається в архіві Віталія Манзуренка у м. Львові.

⁷⁹ Український націоналіст. – 1934. – Ч. 5. – С. 2.

⁸⁰ Українське слово. – 1935. – 22 грудня. – С. 2.

⁸¹ Свобода. – 1936. – 19 січня. – С. 3.

Адвокати членів ОУН

Ганкевич Лев

Горбовий Володимир

Старосольський Володимир

Шухевич Степан

Малюца, Богдан Гнатевич, Володимир Коцюмбас, Осип Машак, Роман Мигаль, Євген Качмарський, Іван Ярош, Роман Сеньків, Катерина Зарицька, Віра Свенціцька, Анна-Дарія Федак, Осип Феник, Володимир Івасик, Іван Равлик, Семен Рачун. Усім їм інкримінували державну зраду. Крім того, перших дев'ятьох звинувачували у належності до Крайової Екзекутиви ОУН; Б. Гнатевича – у діяльності в ОУН; В. Коцюмбаса – у діяльності в бойовій референтурі ОУН; Р. Мигалья, Є. Качмарського, Р. Сеньківа, О. Машака та І. Яроша – у причетності до вбивств Я. Бачинського та І. Бабія й до підготовки замаху на тюремного сторожа Кособудзького; Д. Федак, К. Зарицьку й В. Свенціцьку – у членстві в ОУН та діяльності її розвідувального відділу; І. Равлика – у тому, що він був Обласним провідником ОУН; В. Івасика – у діяльності в референтурі пропаганди ОУН, І. Рачуна – у підробці документів для бойовика ОУН М. Царя.

20 травня засуджених на Варшавському процесі членів ОУН під наглядом 24 поліцейських перевезли потягом до Львова. Обвинувачених обороняли одинадцять адвокатів: Володимир Старосольський – Яніва, Стецька, Федак, Коцюмбаса та Яроша; Степан Шухевич – Гнатевича, Шухевича й Феника; Володимир Горбовий – Бандеру й Равлика; Кость Паньківський – Макарушку й Пашкевича; Олександр Павенський – Підгайного й Зарицьку; Євген Давидяк – Сеньківа й Івасика; Степан Шевчук – Рачуна; Володимир Гриньовський – Малюца; Пилип Евін – Качмарського; Іван Яримович – Мигалья; Н. Жизневський – Спольського; Володимир Загайкевич – Машака й Свенціцьку. Вів засідання суддя Дисевич, допомагали йому засідателі Біттнер і Стафінський, а прокурором був Прахтель-Морав'янський⁸².

З першого дня процесу Бандера та інші підсудні у своїх виступах почали викривали злочини польської влади щодо України й українців. Обвинувачені розробили тактику поведінки на процесі: одна їх частина мала зізнатися в належності до ОУН і розкрити всі її ідеологічно-пропагандистські постулати, інша повинна була повністю заперечувати свою причетність до ОУН. Через "грипси" (таємні листи – М. П.) Бандера зв'язався з тими, хто дав свідчення поліції, щоб вони відкликали всі свої зізнання та пояснили свою поведінку українському суспільству⁸³. На відміну від Варшавського процесу, на Львівському польська влада визнала право підсудних говорити українською мовою. Обвинувачені не мовчали, як на Варшавському

⁸² Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 399 – 400; Книш З. Варшавський процес ОУН на підложі польсько-українських відносин тієї доби. – Торонто: Срібна сурма, 1986. – Т. 2. – С. 130 – 133; Шухевич С. Моє життя. Спомини. – Лондон: Українська видавнича спілка, 1991. – С. 523 – 524.

⁸³ Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовості. – Нью-Йорк, 1961. – С. 54 – 56.

процесі, а свідчили, складала відповідні заяви й використовували право останнього слова. Замість оборони прав української мови приводом для демонстративних виступів підсудних стало питання громадянства. Коли на початку процесу заарештованих питали про громадянство, вони заявляли: "Українське". Степан Бандера, крім цього, на запитання про його відношення до військової служби відповів: "Я є членом Української Військової Організації"⁸⁴.

Саму судову залу на вул. С. Баторого (сучасна вул. Князя Романа) охороняло 20 поліцейських. Навколо будинку судових засідань було багато агентів у цивільному: поліція побоювалася, що бойовики ОУН вчинять напад з метою звільнення товаришів. На самому початку процесу останнім до зали ввели Степана Бандеру. Коли він появився, усі підсудні встали з місць і привітали провідника: "Слава Україні!". За підсудними піднялися адвокати і глядачі, а за ними – судді, присяжні, журналісти й усі поліцейні функціонери різних рангів. Ось як описав цю незвичайну подію у своїх спогадах адвокат С. Шухевич: "Вони якось механічно попідносилися в переконанні, що на залю увійшов суд або якийсь високий польський достойник. У цей спосіб ціла зала – як один муж – піднялися, щоб пошанувати молоденького Степана Бандеру, коли той входив на залю. "Пане, пане, – говорив я опісля до [судового] радника Тиньки, – ви дивуетесь, що український нарід слухає Бандеру; коли ви самі віддаєте йому такі гонори: всі стаєте, коли він входить на залю судової розправи"⁸⁵. У Варшавському процесі за такі вигуки суд карав свідків і підсудних грошовими штрафами або тюремними ув'язненнями. Тут уже судді і прокурор спокійно сприймали такі демонстративні вигуки й залишали їх поза своєю увагою.

Члени ОУН, проти яких поліція не мала достатньо доказів (Д. Федак, В. Свенціцька, К. Зарицька, В. Івасик, І. Ярош, Р. Сеньків, В. Коцюмбас, І. Равлик, О. Феник і Р. Шухевич), повинні були послідовно заперечувати свою належність до організації. При цьому вони заявляли, що за своїми переконаннями є українськими націоналістами. Під час Львівського процесу Мигаль, Малюца, Підгайний, Макарушка та Спольський відкликали свої попередні зізнання, які обтяжували становище інших, і визнали їх не гідними націоналіста. Засуджуючи свою слабкодушність під час поліцейських допитів, Роман Мигаль заявив, що тепер у своїх зізнаннях називатиме Степана Бандеру тільки Провідником, бо вважає себе не достойним вимовляти його прізвище⁸⁶.

Степан Бандера виступив на засіданні 5 червня 1936 р. як Крайовий провідник ОУН. Він пояснив розглядувані судом справи, відмовившись при цьому називати прізвища чи псевда членів ОУН.

⁸⁴ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 400.

⁸⁵ Шухевич С. Моє життя. Спомини. – Лондон: Українська видавнича спілка, 1991. – С. 529.

⁸⁶ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 401.

Підсудний засвідчив, що всі смертні вироки ухвалював революційний трибунал, а він лишень віддавав наказ виконати присуд. Так за антиукраїнську діяльність були вбиті Бабій, Бачинський, Майлов; планувалися замах на старшину тюремної сторожі Кособудзького, волинського воєводу Юзефського, шкільного куратора Гадомського. Під час своїх зізнань Бандера намагався розкрити основні ідеологічні й політичні позиції ОУН, але голова суду кожного разу переривав його й не дозволяв продовжувати свій виступ⁸⁷.

Щодо справи Бандери його адвокат В. Горбовий у своїй останній промові сказав: "Під час не одного політичного процесу УВО чи ОУН прокурор не раз висував закид, що провідники висилають рядових бойовиків, а самі ховаються поза їхні плечі. Тепер став комендант українського революційного підпілля, мужньо відкрив свій шолом та признався, що прийняв на себе обов'язок здійснювати ідею своєї нації шляхом революції. Виринає питання, чи Бандера винуватий за вчинки, що їх закинув йому прокурор... Підсудний Бандера прийняв обов'язок провідника з внутрішньої кінечности боротися за українську державу. Якщо б ви, панове присяжні судді, вставилися б у його положення, напевно прийшли б до переконання, що він не винен"⁸⁸.

У своєму завершальному виступі на процесі Степан Бандера виголосив такі тези: "Прокурор сказав, що "на лаві підсудних засідає гурт українських терористів та їхній штаб". Хочу сказати, що ми, члени ОУН, не є терористами. ОУН огортає своєю акцією всі ділянки національного життя. Про ці акції мені не дали змоги говорити, навіть про мою власну діяльність. Тому я мусів обмежитися тільки до тих окремих фактів, які є предметом цієї розправи. В звіті говорилося, що комісар Кособудзький стосує супроти українських політ'язнів спеціальні методи, вживає шикан (утисків) і репресій і що в'язні плянують перевести, як протиакцію, голодівку. Я дав наказ зібрати докладний матеріал і, маючи в руках докази, що комісар Кособудзький не тільки організував, не тільки репрезентував, але й сам у першу чергу виконував ці всі репресії, я на проект голодівки не згодився і заборонив її, стоячи на становищі, що коли пристосовується терор супроти українських політичних в'язнів, то невказане є, щоб тягар боротьби з цим упав на плечі тих товаришів, які є безборонні і з якими в'язнична адміністрація може зробити, що схоче. Я вважав, що Організація має обов'язок взяти тих товаришів в оборону і з цієї причини я дав наказ виконати атентат на комісара Кособудзького. Суду не було. Я сказав уже, що Організація судила

тільки українців; коли ж ішло про представників польської влади, чи польських державних інституцій, то суду ми не переводили.

Щодо замаху на волинського воєводу Юзефського, то цей атентат мав те саме тло, що й плянований атентат на куратора Гадомського і виконаний атентат на міністра Перацького. Воєвода Юзефський мав згинутися не тому, що – як каже прокурор – хотів зближення двох народів, а тому, що метою цілої політики польського уряду, зокрема на Волині, яку репрезентував Юзефський, була державна й національна асиміляція українців.

На директора Бабія і на Бачинського Революційний Трибунал видав присуд смерти за злочин національної зради. Прокурор сказав, що я не дав тут доказів вини директора Бабія та Бачинського. Я навіть не намагався цього робити, бо те, чи вони винні, чи невинні, розглядав Революційний Трибунал, який, на підставі конкретних даних і матеріалів, видав присуд. Я тільки назвав тут ті злочини і провини тих людей, за які їх засудили. Кожний зрозуміє, що з конспіративних мотивів я тут не міг переводити доказів вини тих людей. Ми стоїмо на становищі, що обов'язком кожного українця є підпорядкувати свої особисті справи і ціле своє життя інтересам і добру нації. Коли ж хтось добровільно і свідомо співділає (співпрацює – М. П.) з ворогами в поборюванні, і то фізичними методами, українського визвольного руху, ми стоїмо на становищі, що за такий злочин національної зради належить лише кара смерті. Суд, якщо ті засуди смерті видав, мав мандат від ОУН.

Третя справа – це справа протибольшевицької акції. Прокурор сказав, що бодай побічним мотивом при вирішуванні атентату на советський консулят у Львові було те, що Організація хотіла зареагувати теж на налаштанні польсько-большевицьких взаємин, що хотіла їх поспувати. Я сам про цей атентат вирішив, я дав наказ його виконати і заявляю, що ми абсолютно не брали до уваги того моменту. Не тільки з практичних, але в першу чергу з засадничих мотивів. ОУН у своїй політичній програмі відкидає орієнтацію на кого-небудь. ОУН відкидає концепцію відбудови української держави при нагоді польсько-большевицького конфлікту. Польсько-большевицькі взаємини не можуть вирішувати про наші політичні розрахунки. Зрештою, з історії знаємо, що всякі такі концепції діставали в лоб і що коли йде про Україну, то Польща з Москвою завжди погоджувалися. Всі бойові акти, які розглядаю в цій залі, є тільки фрагментом і то не цілої революційної, але навіть самої бойової діяльності.

З розправи виходило б, що ОУН цілу свою діяльність зводить головню до бойової акції. Заявляю, що ні програмово, ні якщо йде про кількість членів у поодиноких ділянках організаційної праці, бойова акція не є єдиною, не є першою, але рівнорядною з іншими ділянками. Тому, що в цій залі розглядали атентати, що їх

⁸⁷ Кнш 3. Варшавський процес ОУН на підложі польсько-українських відносин тієї доби.... – Т. 2. – С. 185 – 192.

⁸⁸ Цит. за: Кнш 3. Варшавський процес ОУН на підложі польсько-українських відносин тієї доби.... – Т. 2. – С. 234, 236.

виконувала Організація, міг би хтось думати, що Організація не числиться з життям людини взагалі і навіть з життям своїх членів. Коротко скажу: люди, які весь час у своїй праці є свідомі, що кожної хвилини самі можуть втратити життя, такі люди, як ніхто інший, вміють цінити життя. Вони знають його вартість. ОУН цінить вартість життя своїх членів, дуже цінить; але – наша ідея в нашому понятті є така велична, що коли йде про її реалізацію, то не одиниці, не сотні, а мільйони жертв треба посвятити, щоб її таки зреалізувати. Вам найкраще відомо, що я знав, що накладу головою, і відомо вам, що мені давали змогу своє життя рятувати. Живучи рік з переконанням, що я втрачу життя, я знав, що переживає людина, яка має перед собою перспективу в найближчому часі втратити життя. Але впродовж цілого того часу я не переживав того, що я переживав тоді, коли вислав двох членів на певну смерть: Лемика і того, хто вбив Перацького...⁸⁹ На цьому місці голова суду перервав С. Бандеру і не дозволив йому закінчити своєї промови.

“Політичні “проступники”, – говорив у своїй завершальній промові на судовому процесі адвокат Пилип Євин, – це, звичайно, найкращі члени суспільності, ідейні й характерні люди, що для добра своєї батьківщини присвячують усе, навіть власне життя. І нерідко трапляється, що засуджені за політичні “злочини” вже наступного дня займають міністерські фотелі (крісла – М. П.). Перед такими людьми всі ми мусимо схилати голови. Тим-то в культурних державах політичні в’язні мають різні полегші в тюрмі, щоб пошанувати в них людяність і людину”⁹⁰.

Пізно вночі судді оголосили такий вирок: Степан Бандера і Роман Мигаль – досмертне тюремне ув’язнення; Богдан Підгайний, Іван Малюца, Євген Качмарський, Роман Сеньків і Осип Мащак – 15 років ув’язнення; Ярослав Спольський – 7 років ув’язнення; Ярослав Макарушка – 6 років ув’язнення; Катерина Зарицька, Володимир Янів, Ярослав Стецько, Іван Равлик, Осип Феник, Володимир Івасик, Олександр Пашкевич та Іван Ярош – 5 років ув’язнення; Роман Шухевич, Богдан Гнатевич і Володимир Коцюмбас – 4 роки ув’язнення; Семен Рачун – 6 місяців ув’язнення; Віру Свенціцьку й Анну-Дарію Федак звільнили. На підставі урядової амністії всім засудженим до 5 років було зменшено покарання на половину, а засудженим на термін від 5 років до 15 – на одну третину⁹¹.

Про Львівський процес провідний діяч ОУН Микола Сціборський так писав у паризькій газеті “Українське слово” від

⁸⁹Цит. за: Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 407 – 408.

⁹⁰Цит. за: Книш З. Варшавський процес ОУН на підложі польсько-українських відносин тієї доби... – Т. 2. – С. 201.

⁹¹Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 411; Книш З. Варшавський процес ОУН на підложі польсько-українських відносин тієї доби... – Т. 2. – С. 265 – 269.

21 липня 1936 р. у статті “Клонім голови”: “Героїчною поставою своїх представників – Бандери і товаришів – націоналізм продемонстрував перед цілим світом силу своєї моралі, ідейну непримиримість, внутрішню здоровість і організаційно-політичний розмах... А вже справді гігантською в своїй духовій силі, моральній красі, непримиримості й героїчності виростає постать Провідника ОУН на ЗУЗ – Бандери! Того Бандери, що кинув гасло: “Згинути, а не зрадити!”⁹².

Про поведінку Бандери на процесі писав у своїх мемуарах М. Климишин: “Він не мав змоги належно виявитися на варшавському процесі, зате у Львові він виступив у всій своїй особовості, як революціонер-провідник. Це вже не був молодий хлопець. Це був провідник революційної організації, який не тільки знав, що він зробив і чому, а й умів це гідно, по-державницькому вияснити, згідно з рацією поневоленого українського народу, який в безкомпромісовій боротьбі з окупантами української землі революційним шляхом іде до своєї державної самостійності. Він знав, що належить сказати, що промовчати, чого домагатися і від чого категорично відмовитися”⁹³.

Під час Варшавського та Львівського процесів авторитет і популярність Степана Бандери зросли настільки, що народ почав складати пісні й легенди про нього⁹⁴. Зрештою, він став справжнім героєм, незламним борцем за права й честь нації. Своім ставленням до себе і ворогів Степан Бандера заслужив собі непохитну шану українського суспільства, а серед членів ОУН та УПА здобув позиції незаперечного Провідника на майбутнє.

Степан Бандера – особистість, що стала символом боротьби за незалежність та волю України. Для сучасного покоління він є взірцем справжнього патріота, організатора і керівника визвольного руху.

⁹²Говорять архівні знахідки // Воля і Батьківщина. – 1999. – Ч. 1 (14 / 30). – С. 66.

⁹³Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 144 – 145.

⁹⁴Про це див. докладніше: Дем’ян Г. Вибрані зразки оповідного фольклору про Степана Бандеру та його родину // Воля і Батьківщина. – Ч. 1 (14 / 30). – 1999. – С. 86 – 90; Луньо Є. Степан Бандера в пісенному фольклорі Яворівщини. – Там само. – С. 114 – 121.

Зліва направо: Степан Бандера, Богдан Яньо-Крук, Степан Ленкавський, Федір Вовк, Степан Галамай. Водоспад Ніагара, Канада, 1955 р.

Зліва направо стоять: Ярослав Стецько, НН, Євген Малюк, Степан Бандера; сидить Степан Ленкавський

Василь Іванишин, Євген Філь, Дмитро Ярош

ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ЧИН БАНДЕРИ

В історії України є національні герої, прізвища яких окреслювались і в постатях яких уособлювалися цілі епохи боротьби українців за власну державу. Це Іван Мазепа, Симон Петлюра, Степан Бандера. Їхні імена окупанти України піддавали анафемі, вилучали з підручників історії, їх називали зрадниками і ворогами українського народу. Але ні втопити у фальші, ні викоренити їхні світлі образи зі свідомості нації так і не змогли. І в перший день нового, 2004 року ми відзначаємо 95-у річницю з дня народження одного з них – Провідника ОУН Степана Бандери.

Він виріс у національно свідомій сім'ї, де патріотизм не тільки означав любов до Батьківщини, але й передбачав жертвну діяльність в ім'я України. Його батько, греко-католицький священник о. Андрій, під час визвольних змагань пішов в Українську Галицьку Армію, став капеланом УГА, був делегатом Акту Злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 року в Києві, а потім зазнав лютих переслідувань з боку польської влади. Отакий сплав біографії людини з історією народу, долі сім'ї з долею нації.

Степан Бандера ріс і виховувався в часи, коли українці-патріоти зі зброєю в руках боролися за свою державу. На його очах вона і виникла, і була знищена окупантами. Який слід це мало залишити в юній свідомості? Для декого цього було досить, щоб потім ціле життя потай гордитися подвигом батьків і з сумом згадувати героїчне минуле й оплакувати долю поневоленого народу.

Але свідомість Степана Бандери і його ровесників формувалася в іншому ідейно-революційному силовому полі, яке витворювали дві різні, але рівновеликі особистості української історії: пристрасний мислитель із характером бойовика "східняк" Дмитро Донцов і виважений воїн із розумом мислителя "західняк" Євген Коновалець. Це вони стали ядром середовища, яке покликало до життя і сформувало якісно нове націоналістичне покоління борців за Україну.

Із юних літ Степан Бандера вступає у "Пласт" та Групу Української Націоналістичної Молоді, ще у шкільні роки стає учасником бойової Української Військової Організації (УВО), щоб

дуже молодим, але вже зрілим і загартованим націоналістом-революціонером стати в ряди щойно створеної Організації Українських Націоналістів (ОУН) і повести організовану боротьбу за національну державу українців – за Українську Соборну Самостійну Державу (УССД).

ОУН стала долею і сенсом життя Степана Бандери. У ній він відбувся як незламний воїн Української національно-визвольної Революції, у ній гартував свій дух, набирав політичного й організаційного досвіду, у ній утвердився як лідер безкомпромисних борців за свободу і державність нації. І не випадково в один із критичних для організації моментів саме його полковник Коновалець призначив Крайовим Провідником ОУН на західноукраїнських землях.

Ініційовані ним масові і політично значимі пропагандивні, саботажні та націозахисні акції сколихнули народ, постріли бойовиків розвіяли міф про всесія і безкарність окупантів, пропаганда української національної ідеї обнадіяла і духовно об'єднала народ, передусім політично активну молодь. Саме для цієї категорії ОУН стала визнаним лідером у політичному житті Галичини.

А після виконаного атентату на організатора кривавої “пацифікації” українців міністра внутрішніх справ Польщі генерала Б. Перацького, після Варшавського і Львівського судів і громоподібних виступів на них Степана Бандери і його побратимів перед владою Польщі на повний ріст постала примара нищівної війни. Степана Бандери було засуджено до страти. Але виконати вирок окупанти не наважились: по цілій Галичині залунали численні народні пісні про Бандеру – він уже тоді став героєм, символом і Провідником нації, а його смерть могла зіграти роль детонатора українського революційного вибуху. Смертну кару було терміново замінено довічним ув'язненням.

Усього два роки – від окупації Гітлером і Сталіним польської держави і до початку німецько-радянської війни – мали Степан Бандера і його побратими, щоб підготувати Організацію до діяння в умовах зіткнення на терені України двох найкровожерніших імперій світу. А умови були складними. Загинув полковник Коновалець, Україна була пошматована чотирма окупантами, на її найбільшій – підрадянській частині кожен третій українець був знищений або репресований комуністичним режимом, у Західній Україні з приходом більшовиків зникли всі партії, усі громадські організації, кожна з яких (особливо їх лідери) вважали себе чимось незмірно кращим від ОУН...

У цих умовах очолена й реорганізована Степаном Бандерою ОУН виявилася єдиною організацією, здатною стати політичним проводом нації. Три історичні доленосні рішення визначають політику Організації часів війни і післявоєнного десятиліття.

1. Проголошення Акту відновлення державності України 30 червня 1941 року. Цим ОУН засвідчила принципову позицію націоналістів: ми боремося ЗА державність української нації і готові до співпраці з кожним, хто визнає за українцями право на власну державу. Але ми поведемо боротьбу ПРОТИ всіх і кожного, хто заперечує чи відбирає в нашого народу це право. Бути рабом, сателітом, калаборантом якогось окупанта, шахрая чи політичного недоумка – це не для українських націоналістів.

2. Створення Української Повстанської Армії (УПА) і її довголітня героїчна боротьба з обома окупантами та колонізаторами. Цим ОУН зробила мільйони українців творцями історії України. Так, народ, який воює за свою свободу і незалежність, не завжди перемагає і завжди несе великі жертви. Але народ, який не протиставляється своїм губителем, – назавжди зникає зі сторінок історії.

3. Утворення коаліційної Української Головної Визвольної Ради (УГВР) як керівного органу національно-визвольного руху. Залишаючись провідною силою і становим хребтом українського національно-визвольного руху, цим актом ОУН довела, що виборює не владу для себе і своїх лідерів, а свободу і державність для цілого народу.

Після створення Державного Правління на чолі з Ярославом Стецьком гітлерівці арештували Степана Бандеру і його побратимів, тисячі націоналістів були знищені, у німецькому концтаборі загинули два рідні брати Провідника. Але навіть в ув'язненні, а потім, після повторної більшовицької окупації, в еміграції Бандера залишався символом і рушійною силою визвольного руху, а весь цей півторадесятилітній період української національно-визвольної боротьби закономірно увійшов в історію як бандерівський.

У 50-х роках, після довголітньої нерівної і жорстокої боротьби, ОУН-УПА спливали кров'ю в степах України, по волинських пушах і на схилах Карпат. Але боротьба за Україну не припинилася, і чільною фігурою в ній залишався Степан Бандера. Центр визвольних змагань перемістився на Захід, де у вимушеній еміграції опинилися мільйони свідомих українських патріотів. Максимально використати цей потенціал і можливості вільного світу для української справи, витворити нову стратегію і тактику національно-визвольної боротьби – таке завдання ставив Степан Бандера перед собою і Закордонними Частинами ОУН.

Смерть Сталіна, криза комуністичної системи, хрущовська “відлига”, назрівання руху молодих, ідейно не визначених і політично безпорадних, але високоосвічених, талановитих і активних “шістдесятників” – усе це створює сприятливий ґрунт для націоналістичної пропаганди, для ідей і праць Степана Бандери. Бракує тільки безпосереднього контакту бандерівців з новим поколінням українських патріотів. Радянські

Степан Бандера

нулося з ними. Але сподіваного краху націоналістичного руху не сталося: смерть Степана Бандери активізувала й освятила людинотворчий, націотворчий і державотворчий потенціал його праць. Великий Провідник пішов не в небуття, а в безсмертя.

Степан Бандера писав свої твори в той час, коли головною передумовою збереження та продовження нації в часі було визволення від московської імперкомуністичної окупації. Темі боротьби за незалежність вони й присвячені передусім. Але метою націоналістичної діяльності і визвольного руху на всіх його етапах, у тому числі після здобуття незалежності, Провідник вважав створення національної держави українців: "У нас є один основний принцип, одна головна мета — Суверенна Соборна Українська Держава. До неї йдемо неухильно. А шлях наш — це шлях революційної визвольної боротьби".

І в цьому для нас — найбільша наука, визначальний заповіт і категоричний наказ легендарного Провідника. Життя тільки щодня підтверджує вчення Бандери: без вирішення основного завдання — створення національної держави українців — жодна інша проблема в Україні ніколи не може бути і не буде вирішена на користь українського народу. Думати інакше — це свідомо обдурювати себе та інших.

вожді не мали сумніву, що в умовах дірявиння "залізної завіси" такий контакт неминуче відбудеться. Отже, бандерівський центр треба було обезголовити. Після багатьох безуспішних спроб 15 жовтня 1959 року Степан Бандера все ж загинув від руки кремлівського найманця...

В останні десятиліття свого життя Степан Бандера багато пише. Задумувані як чисто утилітарні речі — переважно для вишкільної і пропагандивної роботи в організаційному та емігрантському середовищі, — ці праці з роками набули ідеологічного, теоретичного, методологічного і філософського характеру. У них — вершинні здобутки українського політичного мислення, які не піддаються корозії часу. Так, покоління "шістдесятників" розми-

Ярослав Сватко

ХТО ТАКІ БАНДЕРІВЦІ

Дорогі Подруги і Друзі! Від деякого часу у нас стало традицією збиратися на Новий рік відзначити уродини Провідника ОУН. При цьому годиться сказати промову про Степана Бандеру. Однак я думаю, що в цей день розповідати людям, які називають себе бандерівцями, біографію людини, яка створила суспільну архітектуру визвольного руху, є профанацією самого руху. Краще говорити про світогляд бандерівців і про Степана Бандеру, ім'я якого український націоналістичний рух взяв собі у назву. Про наше сьогодні й наше завтра. А біографії залишимо історикам.

У день уродин Бандери є доречним поставити питання: хто такі бандерівці? Не у побутовому означенні, на зразок ярлика, який вішається на все, що не відповідає московсько-імперському поняттю правильного стану речей, а стислому значенні слова, планка для якого поставлена Провідником. Планка розуміння своїх суспільних і національних обов'язків, місця і місії в цьому суспільстві. Так от, якщо подивитись на рух, який гуртувався навколо Бандери, під таким кутом зору, то виявиться, що неодмінною ознакою цих людей була дієвість. Можна до безконечности дебатувати про неправильність суспільного устрою на кухні, на роботі чи в трамваї — але якщо ви вважаєте, що Україну вам повинні змінити Ющенко, Тимошенко чи ще хтось, за кого ви голосували, — ви не бандерівці. Ніхто з них нічого вам не зобов'язаний. Це ви, Друзі, без жодного стороннього примусу взяли на себе зобов'язання змінити країну і суспільство. То робіть! Можете це робити без самореклами, як вимагає наша етика, — але робіть, щоб були не інформаційні приводи, як люблять говорити наші політики, а діла. Модерна нація в сучасному світі — це соціум, який не заглядає до рота владі і питає: куди йти і що робити, а суспільство, яке самоорганізується проти внутрішніх та зовнішніх викликів саме, і без цінних вказівок влади, та ставить перед нею незручні питання не лише на виборах. Якби бандерівці у 1941 році заглядали до рота чинній владі, чи можна будувати Україну — не було б ні Акта 30 червня, ні УПА в 1942 році. Сьогоднішні виклики не відрізняються від тих, з минулого століття. Це вічна

Степан Бандера,
Ольга Гарасовська

будована на особистому прикладі, ніж на примушуванні до дії. Бандера спочатку питав з себе, а потім з друзів, — і тому, коли він віддавав наказ, йому важко було заперечити. І тому його влада триває і після його загибелі, хоч матеріалісти цей феномен і заперечують. Але до кожного з вас, хто думає, що він — бандерівець, хоч часом, подумки, приходять Бандера і каже: “От я зробив таке і таке, за це заплатив польськими тюрмами, німецьким концтабором і смертю з рук агента КГБ, а що Ти зробив для України?”

І влада цього простого запитання для людини, яка відчуває себе не біомасою, а повноцінним членом нації, така, що без київ примушує робити героїчні вчинки. А київ — точно би не примусили. Робити щось для України не тому, що Тебе примушує влада, працедавець чи гін до помноження власних маєтків, — це одна з тих ознак, яку неодмінно мали люди, які гуртувалися навколо Бандери. І сам він кришталево відповідав цій ознаці — тому орієнтири, поставлені ним більше, як півстоліття тому, правильно показують напрямом ідейним борцям сьогодні. Він не приватизував ні будинку на Цепелінштрассе, ні того, що поруч зруйнованого Бін Ладеном Твін Тауера — бо в тій боротьбі, яку він вів, справжню ціну має не

ситуація і вічна відповідь на неї: хочеш робити — то роби, а не нарікай, а якщо тобі лише йдеться лише про те, щоб поскаржитись на життя — то не дивуйся, що по тобі топчуться чобітьми. У цьому — життєва позиція Бандери, і в цьому — світогляд людей, які навколо нього гуртувалися.

Існують хибні уявлення про джерело дисципліни в ОУН. Своєрідний міт: Бандера сказав — і все робилось, як у годинниковому механізмі. Воно то робилось, але не один голий наказ був стимулом для виконання. І не жорсткий примус, “киями”, був стимулом для підтримання дисципліни в ОУН і УПА. Той, хто вважає фізичний примус основою дисципліни, не розуміє механізмів духовної влади, яка є набагато тривкіша, механізми якої по суті й стягують націю в єдине ціле. Ця влада більше по-

маєток, а життя. Кожен, хто подумки почуває себе бандерівцем, готовий, як аксіому, сказати: не пошкодую життя за Україну, міркуючи про героїчну загибель у боротьбі з ворогами. Але Україні потрібне ваше життя, а не смерть! Можете віддати Україні безоплатну годину життя в день — віддайте, можете годину в тиждень — теж віддайте! Можете витратити годину власного часу, щоб розповісти дітям про УПА чи армію УНР? Прийти на могилу з граблями й лопатою і впорядкувати місце останнього спочинку знищених Голодомором? Купити мішок цементу і закласти на цвинтарі фундамент символічного хреста загиблим солдатам армії УНР, УГА чи УПА? А може, ви можете згуртувати зі собою й інших, які цього хреста зварять і встановлять разом з вами? Якщо так — тоді ви бандерівці, навіть якщо не склали устурової присяги на Святому Письмі і Тризубі. Якщо ні — не допоможе присяга на всіх Святих Книгах усіх релігій світу, навіть складена у Верховній Раді України.

Сьогодні, коли ми зібрались на ці символічні сходи з нагоди уродин Провідника, він, за правом життя, відданого за Україну, разом із своїми побратимами віддає нам наказ: “Встань і борись! Слухай і вір, здобувай і перемагай, щоб Україна була знову могутня, як колись і творила нове життя по власній уподобі і по своїй волі”.

Степан Бандера (3-й зліва)

СПОГАДИ

Степан Бандера

Кук Василь – “Василь Коваль”, “Юрко Леміш”, “Ле”, “Медвідь” (11.І.1913, смт. Красне, Буський р-н, Львівська обл. – 9.ІХ.2007, Київ) – відомий військово-політичний діяч, полковник, генерал-хорунжий УПА з датою старшинства від 14 жовтня 1952 року. У 1923 – 32 навчався у Золочівській гімназії. З 1927 належав до “Пласту”, з 1929 р. – член Юнацтва ОУН, а з 1932 р. – член Золочівської повітової езекутиви ОУН. Після закінчення гімназії навчався у Люблінському університеті на юридичному факультеті, де очолив сту-

дентську групу членів ОУН. У 1932 – 34 виконував завдання Крайової езекутиви: був зв’язковим до Кракова та на Волинь, перевозив нелегальну літературу, зброю, вибухові матеріали. За революційну діяльність у 1933 – 36 польська поліція неодноразово арештовувала В. Кука. У 1934 був засуджений на 2 роки ув’язнення. У 1936 вийшов на волю й очолив Золочівський повітовий провід ОУН. У травні 1937 р., щоб уникнути нового арешту, перейшов у підпілля. У Львові проводив нелегальні вишколи для ремісничої молоді, а восени у Підгіаєцькому повіті організував підпільну друкарню КЕ ОУН “Мандоліна”, якою керував до жовтня 1939. У 1940 р. за дорученням КЕ ОУН на ЗУЗ перебрався до Кракова і разом із референтом зв’язку ПУНУ Р. Шухевичем організував нелегальні переходи кур’єрів і зв’язкових ОУН через німецько-радянський кордон. Був учасником нарад Проводу ОУН у лютому 1940 р. і делегатом II Великою Збору ОУН у квітні 1941 р. Після II ВЗ ОУН за призначенням Провідника революційної ОУН С. Бандери В. Кук став членом Проводу, у якому очолив організаційну референтуру. У 1940 – 41 рр. В. Кук брав участь у військових курсах ОУН у Кракові та діяльності військового штабу, де проходив старшинські вишколи. Навесні 1941 очолив Центральний штаб похідних груп ОУН, що мали перейти у східні області України (близько 5 тисяч осіб). У червні очолив Львівську похідну групу ОУН (близько 20 осіб), яка 28 червня прибула до Львова й 30 червня 1941 р. скликала Народні збори, на яких було проголошено Акт відновлення Української держави. У липні – серпні 1941 р. з метою проголошення Акта відновлення Української державності в Києві організував Київську похідну групу ОУН, до якої увійшло близько 30 осіб переважно зі східних областей та Волині. 31 серпня 1941 у м. Васильків В. Кука й частину групи заарештувала німецька поліція. При відправленні групи до Львова у м. Луцьку В. Кук,

Дмитро Мирон – “Орлик” та зв’язковий Тарас Онишкевич утекли з-під варти і добралися до Львова. З весни 1942 р. В. Кук очолив Провід ОУН на південно-східних українських землях із центром у Дніпропетровську. Після загибелі Д. Мирона в липні 1942 р. та арешту його заступника П. Сака В. Кук перебрав на себе керівництво діяльністю ОУН на центрально-східних і південних українських землях. Весною 1943 р. очолив також УПА – Південь. З 1947 р. – заступник Р. Шухевича на всіх його посадах, а після його загибелі 5.V.1950 р. обраний Головою Проводу ОУН в Україні, Головним Командиром УПА та Головою Генерального Секретаріату УГВР. 23 травня 1954 р. під час подорожі на Волинь був схоплений провокаторами КГБ. До 1960 р. перебував у слідчих тюрмах Києва і Москви без суду. Коли почалася “відлига”, був звільнений з метою компрометації. Відтоді проживає у Києві. Активний громадський діяч, член Головної бурави Всеукраїнського братства ОУН–УПА та голова його наукового відділу. Похований у Красному Буського р-ну Львівської обл.

СТЕПАН БАНДЕРА – ПРОВІДНИК

Степан Бандера – видатна постать історії України ХХ сторіччя. Його ім'я увійшло до історії українського народу як невмирущий, світлий Символ України в боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД). Під час Другої світової війни німецькі окупанти України його ім'ям – Бандерабевегунг (бандерівський рух) – називали національно-визвольну боротьбу українського народу й наказували своїй поліції знищувати бандерівців як кримінальних злочинців. Так само чинили й російсько-советські поневолювачі. Вони також усіх учасників визвольної боротьби, що боролися за визволення своїх народів, називали бандерівцями. Для російських імперських тоталітаристів та їхніх шовіністичних сателітів бандерівці стали уособленням найнебезпечніших і найлютіших ворогів. У минулому такими найстрашнішими ворогами Російської імперії були мазепинці, гайдамаки, петлюрівці. Ще й нині советсько-російські вороги української державності всіх національно свідомих патріотів України обзивають бандерівцями, а українську мову – бандерівською. Сьогодні славне ім'я Бандери відоме не лише в Україні, але й на всьому просторі колишнього Союзу ССР та у багатьох країнах світу. Бандера – провідник найбільшої і найсильнішої у 1930 – 1950-х роках Революційної Організації Українських Націоналістів (ОУН-р), організатор і керівник визвольної боротьби проти всіх поневолювачів України і особливо проти німецьких та російських.

Степан Бандера – людина високих моральних якостей, непересічних інтелектуальних здібностей і колосального енергетичного потенціалу. Потреба дії, чину була чи не найголовнішою прикметою його характеру. Ці риси його вдачі проявились у нього вже в юнацькі роки – найперше у “Пласті”, згодом у нелегальному молодіжному націоналістичному русі. У 20-річному віці він стає членом ОУН, а вже в червні 1933 року, коли йому було 24 роки, Голова Проводу ОУН полк. Євген Коновалець призначає його Провідником Крайової Екзекутиви ОУН на західноукраїнських землях.

На становищі Провідника КЕ ОУН Бандера був тоді лише один рік, з червня 1933 р. до арешту в червні 1934 р. Але саме в той час ОУН проявила максимум активності, виконала ряд

бойових актів та провела цілу серію всенародних, масових акцій. Назву найголовніші з них: “культ могил” – створювання символічних високих земляних могил Борцям за волю України й походи до них; “шкільна акція” – масовий рух за відкриття українських шкіл, проти колонізації української молоді в школах; “антимонопольна кампанія” – бойкот алкогольних і тютюнових виробів, монопольним виробником яких була держава; протестаційна акція проти голодомору в Україні й убивство високопоставленого московського чиновника у радянській амбасаді у Львові членом ОУН Миколою Лемиком як помста за геноцид населення Східної України; рух за націоналістичне виховання молоді, протести проти колонізації з допомогою католицьких походів УМХ (Українська Молодь Христові) спільно з представниками польської влади; бойові акти проти провокаторів та донощиків; підготовка бойових груп для боротьби з поліцією на випадок чергової паціфікації (“умиротворення”, а насправді винищення) українських сіл та громадських установ і, врешті, найголовніше – убивство 15 червня 1934 р. у Варшаві польського міністра внутрішніх справ Перацького за терор проти українського населення.

Діяльність ОУН за керівництва Бандери стала такою динамічною, захоплюючою, що поривала молодь до самочинних дій. Націоналізм ставав модним, популярним. З цього приводу польська преса писала: “Таємнича ОУН нині сильніша за всі українські партії разом взяті. Вона панує над молоддю, вона творить загальну опінію, вона працює зі страшним темпом, щоб втягнути маси в крутиж революції”¹.

Активність ОУН була для всіх очевидна, але хто нею керував, було невідомо. І лише дуже вузьке коло втаємничених знало тоді про керівну діяльність в ОУН Бандери. Сам він, завжди дуже скромний студент агрономії, старався нічим не виділятися в студентському середовищі, був просто “Сірим”. Цей його псевдонім дуже добре підходив до тодішньої конспіративної поведінки Бандери. Таким “Сірим” і навіть дещо комічно-жартівливим часто можна було його бачити у Львові, в студентській їдальні Академічного дому на вул. Супінського, 21.

Приблизно в той час відбулось і моє з ним заочне знайомство. Академічний дім був тоді своєрідною твердиною українського молодіжного націоналістичного руху. Тут на третьому поверсі (“Камчатка”) я часто зустрічався з членами КЕ референтами І. Маляцюком, Д. Мироном, Я. Стецьком, Я. Старухом та іншими.

¹ “Bunt mlodych” за 20 грудня 1933 р. Цит. за: Петро Мірчук. “Нарис історії ОУН”. – Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк, 1968. – С. 372.

Бачив я тут і в ідальні Степана Бандеру, але з причин конспірації особистих зустрічей у нас тоді ще не було. У 1933 р. я студіював право на Люблінському університеті й організував там студентські осередки ОУН. Водночас керував ще й ОУН у Золочівському повіті. Докладну інформацію про мою націоналістичну діяльність Бандера мав від організаційного референта Івана Малюци, зокрема про мої поїздки до Кракова для зустрічі з М. Климишином та з Я. Карпинцем, з метою доставки до Львова націоналістичної літератури та вибухових матеріалів, а також про мої організаційні поїздки на Волинь до Робітницького. Від Малюци й отримав Бандера адресу мого помешкання у Любліні, яке я винаймав спільно зі студентом Яковом Чорнієм у поліцейського прокурора міста. Бандера передав цю адресу виконавцеві замаху на Перацького бойовикові Григорію Мацейку, щоб той міг використати її у разі необхідності. Після виконаного замаху Мацейко з Варшави заїхав до Любліна й деякий час жив у тому помешканні, коли його повсюдно розшукувала польська поліція.

У 1934 р. польська поліція арештувала Степана Бандеру. На судових процесах у Варшаві та у Львові в 1936 р. його було засуджено до смертної кари із заміною на довічне ув'язнення. У 1934 р. мене також заарештували й засудили на два роки тюрми за саботажні акції у Золочівському повіті. Зустрінувся я з Бандерою пізньої осені 1939 року в Кракові, уже після розпаду польської держави й окупації її території Росією та Німеччиною.

Бандера, хоч і фізично виснажений після п'ятирічного ув'язнення, з великим зацікавленням інтересувався минулою діяльністю Організації. У його запитаннях та у всій розмові відчувалося, що він знову вважає себе Провідником КЕ ОУН і в праві давати поради і вказівки провідним членам ОУН, хоч ніде цього свого провідництва не підкреслював і формально визнавав існуючий організаційний порядок.

Я тоді, восени 1939 р. – взимку 1940 р., з доручення КЕ ОУН відповідав за зв'язки з Україною, приймав звіти про діяльність членів ОУН, які приходили на Захід, організував їхній побут, перевишкіл та керував висилкою кур'єрів через кордон. Для цього в мене був відповідний штат кваліфікованих вишкільників, кур'єрів, які добре знали умови підпільного життя в Україні. Мешкав я тоді в Кракові, на вул. Зеленої, в одній із кімнат (було їх п'ять) канцелярії полк. Романа Сушка, разом із його секретарем – колишнім старшиною Легіону поручником Осипом Карачевським – “Свободом”, людиною незвичайно чесною, працьовитою та здібним військовим вишкільником. У той же час тут мешкав також М. Лебедь з дружиною Дарією Гнатківською. Частинами гістьми в нас були Бандера, керівні члени ОУН з України, а також дівчата Ольга Базиликів, Зеня Левицька, Ярослава Опарівська, Оленка

Недзведська та інші. Тут і познайомився Степан Бандера зі своєю майбутньою дружиною Ярославою Опарівською.

У розмовах зі мною Бандера дуже докладно розпитував про мою підпільну діяльність на Підгаєччині у передвоєнні роки, про організацію роботи підпільної друкарні, видані листівки, організацію вишкілів тощо. Цікавився також справою процесу мого брата Іларія та долею моєї родини. Коли довідався, що двох моїх братів – Іларія та Ілька – стратили поляки, а ще двох – Филимона та Івася – у 1940 р. советський суд засудив на 8 років тюрми, то написав мой мамі коротенького листа з висловом співчуття і просив при нагоді цей лист їй передати. Після II Великого збору ОУН у квітні 1941 р. я став членом Проводу ОУН і очолив організаційну референтуру. Тоді наші зустрічі стали частішими. Інколи наради Проводу проходили в помешканні С. Бандери. Жив він зі своєю дружиною Ярославою Опарівською і братом Василем у дуже скромних двох кімнатах.

У ту пору польський Краків став своєрідним центром українського культурного й політичного життя. Тут зібралось багато громадських та політичних діячів із України, яким грозили більшовицькі репресії. Було тут також чимало колишніх політичних в'язнів, членів ОУН, що повиходили з польських тюрем. На українських землях, що увійшли до складу Губернаторства, незабаром була створена доволі чисельна ОУН, яка стала базою для діяльності ОУН в Україні. Очолювали ОУН у Губернаторстві Д. Мирон, Р. Шухевич та Я. Рак.

Степан Бандера після звільнення з польської тюрми та короткого відпочинку знову з головою поринув у революційну працю. Колишній “Сірий” перетворився у грізного “Бийлиха” (псевдонім Бандери з 1940 року). Цей дворічний період його діяльності (вересень 1939 р. – вересень 1941 р.) насичений вагомими, історично важливими подіями. Найважливішими з них були: утворення

Бандера Степан; поч. 1940-х рр.

Степан Бандера.
Фото з посвідки

в лютому 1940 року Революційного Проводу ОУН (РП ОУН); підготовка повстання в Україні й організація Українського Війська; проголошення у Львові 30 червня Акта про відновлення Української держави й створення Державного Правління; скерування у центральні, східні та південні області України похідних груп із членів ОУН та її прихильників для організаційно-пропагандивної і громадської праці.

Вороже ставлення Німеччини до відродженої української держави й арешт Провідника ОУН Степана Бандери, Голови Державного Правління Ярослава Стецька та багатьох керівних членів ОУН у вересні 1941 року спонукали по-

встанців до антинімецької боротьби, що тривала до їх вигнання з території України у жовтні 1944 року. У вересні 1944 року німецька влада звільнила Бандеру й Стецька з ув'язнення. У житті Бандери настав новий етап революційної, політичної, публіцистичної, теоретичної та громадської діяльності. Про все це доволі багато написано на Заході та в Україні. Головні твори Провідника зібрані у книжці: Степан Бандера. "Перспективи Української Революції". — Мюнхен, 1978. — 640 с.

Даючи оцінку революційній діяльності Степана Бандери з перспективи нинішнього часу, безсумнівним є факт, що ОУН за його керівництва стала могутньою політичною і бойовою революційною силою. Літом 1941 року крайовий провідник Легенда звітував Бандері, що за неповними даними лише в 7-ми західних областях діє 3300 організаційних станиць (осередків), які налічують 20000 членів. У наступному році ця цифра зросла щонайменше в два рази.

Бандера не лише хотів бути Провідником — він справді ним був. Він організував, він навчав, він творив і таки створив велику революційну національно-визвольну організацію, яка видержала 15-річну боротьбу проти поневолювачів України (1939 — 1954 рр.). Для характеристики провідницьких амбіцій Бандери доброю ілюстрацією можуть служити його слова з листа до полк. Андрія Мельника від 10 серпня 1940 р.: "Знаю два роди амбіції: велику і малу. Мала задовольняється малими успіхами, зовнішнім поважанням, формальною рацією і т. п. Для великої

амбіції усі ці речі не мають жодного значення, вона знаходить задоволення не в дрібних особистих триумфах, але у великій перемозі того, що стає змістом життя людини. І я маю таку амбіцію". Бандера твердо вірив, що він несе "велику відповідальність очистити ОУН від шкідників" та "відповідальність за формування політичної дії нинішнього дня, за продовжування дальшого шляху революції на історичному закруті".

Відчуття у собі Провідника, сильна віра у своє призначення звучать не лише в його листах та статтях, вони в усій його діяльності, у всіх його вчинках. Ця віра в себе давала Бандері ту силу колосальної енергії, яка відчувалася у всіх його діях. Він вірив у визволення України і цією вірою запаливав своїх друзів. І ця віра творила чудеса. У цьому, мабуть, головна заслуга Бандери, його велич і його слава.

Осип Бандера (2.I.1896, Стрий ~ 7.XI.1981, Гластонбури, штат Коннектикут, США) ~ син Михайла і Евфрозини Білецької, молодший брат о. Андрія та стрий (дядько) Степана Бандери. Навчався у Стрийській класичній гімназії, член "Пласту" з 1912 р. (гурток під проводом Віктора Коваля). У 1914 вступає до першого полку УСС у ранзі підхорунжого. Брав участь у боях біля сіл Попелі ~ Сілець (1914), над річками Гнила Липа та Золота Липа (1915), на горі Лисоня (1916). 30.IX.1916 потрапив у полон. Етапом відправлений до Сибірска. У квітні

1917 р. переїхав до Києва. Улітку 1918 р. підвищений у званні до хорунжого та відправлений з Кошем УСС на Херсонщину. Під час українсько-польської війни 1918 ~ 19 рр. воював у IV Золочівській бригаді УГА, був поранений в боях. Брав участь у боях УГА на Східній Україні. Арештований більшовиками, пізніше поляками. Закінчив Віденський університет (1925, відділ комерції та банківництва). У 1926 р. одружився з Марією Антонович. Працює в Стрию в Повітовім союзі кооператив, а згодом ~ в Україн-банку. Як один із засновників товариства городників у Стрию ініціював та редагував журнал "Город і дріб". В непростих умовах німецької окупації в 1941 ~ 44 рр. очолює міську управу м. Стрия. У червні 1942 р. арештований та допитуваний гестапо. Влітку 1944 перед загрозою більшовицьких репресій родина емігрує до Німеччини, а згодом ~ до США. Працює в Українському кооперативному банку. Активний член товариства "Стрийщина" та Братства Січових Стрільців. У 1993 р. був відзначений грамотою почесного громадянина Стрия. Діти: Ярослав, Володимир, Ірина.

ВІДІШОВ ЯК СПРАВЖНІЙ РЕВОЛЮЦІОНЕР

Щоб насвітлити життєвий шлях покійного Степана, треба згадати про його молодість і торкнутися подій, які відбулися на західноукраїнських землях по Першій світовій війні.

Степан, син о. Андрія і Мирослави з Глодзінських, народився 1 січня 1909 року в Угринові Старому, повіт Калущ. До парафії Угринів Старий належало село Бережниця Шляхетська, населення якої складалося порівну з селян і шляхти греко-католицького віровизнання. Лише кілька родин були римо-католики, але й вони ходили до церкви, поки польонія з Калуща (мабуть, у 1912 році) не побудувала в Бережниці костелик. З тієї ж хвилини під тиском польської агітації почався масовий перехід на римо-католицизм. Люди стали забирати метрики з парафії. Отець Андрій робив перешкоди у видаванні метрик, тому мав часті відвідини поліції та допити в старостві, а село розкололося на українців і поляків.

Прийшов 1918 рік, і о. Андрій був обраний делегатом повіту Калущ на з'їзд Конституанти у Львові, а 1 листопада брав активну участь у зміні влади в Калущі.

Весною 1919 року почалася польська офензива (наступ – М. П.), після якої УГА перейшла за Збруч. У травні 1919 я був поранений у Брюховичах під Львовом, з трудом пробрався до Стрия, переніс операцію, а коли у Стрию почалась евакуація, виїхав на схід, забравши в батька коней з возом. Проїжджаючи через Калущ, думав вступити до брата в Угринові і був заскочений, коли побачив, що брат готується до евакуації. Не змогли мої переконування, що годі пускатися з родиною (семеро дітей у віці від 1 до 10 років) у военний час та на переднівку (час перед новим урожаєм, звичайно голодний – М. П.) у невідоме. Брат боявся не так арешту польською поліцією, як знущань польської солдатні над родичами.

Забравши найконечніші речі та родину на два вози, рушили ми на схід і заїхали до Ягольниці до швагра о. Андрія отця Володимира Антоновича¹. По кількох днях я подався в дальшу дорогу за Збруч і долучився до коша Українських Січових Стрільців (УСС). По різних переходах Української Галицької Армії (УГА) відбулася злука

¹ Володимир Антонович був одружений із Катериною Глодзінською, сестрою Мирослави Бандери. З цього священничого роду також походить мати кардинала Мирослава Любачівського.

з більшовиками, після якої частина УГА й УСС одержали наказ обсадити фронт проти поляків в околиці Чуднова.

У той час мене й чотаря Сапруна (згодом катехита в Дрогобичі) вислано з фронту до Одеси закупити потрібні для стрільців речі, як-от: мило, сірники тощо. У дорозі, однак, нас заарештувала ЧК, відібрала зброю та гроші і, як галичанин, відправила до Києва. Від інших заарештованих ми довідалися, що галицька бригада відкрила полякам фронт і вони вирушили походом на Київ. Коли фронт наблизився, більшовики почали переводити арештованих з Києва до Дарниці за Дніпро.

Одного дня я побачив за огорожею касарні брата о. Андрія. З його допомогою вдалося мені вирватися з колони стрільців, коли нас переводили за Дніпро. Тоді я довідався, що по моїм від'їзді з Ягольниці брат зголосився до частин УГА на капелана, а звільнений після злуки з більшовиками, замешкав із кількома капеланами на приватній квартирі в Києві. Поляки увійшли з парадом до Києва і невдовзі почали видавати перепустки на виїзд як галичанам, так і полякам-киянам. Тоді виїхав і о. Андрій з Києва до рідного села.

Родина о. Андрія прожила кілька місяців у Ягольниці, а восени 1919 року повернулася до Угринова, де жила на ласці села. І все було б гаразд, якби не біда: мати Степана Мирослава застудилася в дорозі і, повернувшись до Угринова, захворіла. Відсутність господаря в хаті, брак лікарської помочі, нестатки й журба за дітей спричинилися до розвою туберкульозу, так що коли в травні 1920 року брат повернувся з України (Східної України — М. П.), Мирослава була вже важко хвора. Заходи лікарів, головню д-ра Курівця з Калуша, були безуспішні, і весною 1922 року Мирослава згасла на 32 році життя, осиротивши семеро дітей. Брат, повернувшись з України, був заарештований поляками. На інтервенцію капітули, а також нашого вуйка отця мітрата А. Білецького його звільнили, однак з того часу жив постійно під наглядом поліції.

Важке було життя батька та дітей. Та хоч матеріальні умови були невідрадні, о. Андрій старався дати дітям початкову освіту, тож тримав для них учительку.

У таких життєвих обставинах зростав Степан та інші діти. Політичні шикани (цькування — М.П.), ворожнеча та роздор, спричинені поляками в парафії о. Андрія, Перше листопада, війсьній дії УГА та її перехід за Збруч, евакуація і смерть матері — це поодинокі моменти, які різьбили світогляд молодого Степана та його братів.

У 1919 році привезли малого Степана до наших родичів у Стрию, і тут почався його гімназійний період. У перші місяці хлопець почувався зле, бо в хаті, крім діда, бабусі та прислуги, не було з ким розважитися, до того ж тужив за селом і товаришами, з якими зростав в Угринові. У наступних роках приїжджали інші діти, і в хаті було гамірно й весело. Усі вони були пильні та здібні й без труднощів кінчали школу. Степан

Стоять зліва направо: Ерденбергер Роман, Рак Богдан, Бандера Степан, Дармохвал Володимир, Ерденбергер Володимир, Пеленський Євген-Юліян

Бандера-пластун (праворуч) з невідомим

вступив до "Пласту" та інших гімназійних гуртків, був товариський і радо помагав товаришам у науці. У вільні хвилини теж радо допомагав бабусі в домашній господарці, й родина любила його, а особливо бабуся. На вакації та рокові² свята діти виїжджали до батька на село, помагали йому в господарці, головню в саду та на пасіці, де було 120 пнів (вуликів – М. П.), а також улаштовували прогулянки в карпатські верхи. Не цуралися також села: читали доповіді, оживили аматорський гурток і були душею читальні "Просвіти".

У 1927 році Степан переїхав до Львова і записався на агрономічний факультет. Зразу включився в студентське життя та діяльність УВО, а опісля цілком віддався Організації Українських Націоналістів. Від того часу послабли його зв'язки з родиною, а до Стрия заскакував лише на кілька годин по дорозі додому.

Прийшли роки 1930 – 1933, часи арештів, згодом Варшавський процес. Про діяльність Степана в Організації у 1927 – 1931 роках ніхто з родини, навіть батько, не мали відомостей. Можливо, що братів Олексу та Василя він утаємничував в організаційні справи, бо я часто бачив у них підпільну літературу та лютючки, призначені для кольпортажу (розповсюдження – М. П.). Щойно коли в часописах у зв'язку з арештуванням появилось його прізвище, нам стало відомо, що Степан виконує важливу організаційну роботу.

Після років розлуки стрінувся я з Степаном під час [судового] процесу у Львові 1936 року. На процес поїхав я з братом, і завдяки заходам оборонців д-ра Шухевича і д-ра Старосольського ми мали нагоду говорити зі Степаном. Горді за його мужню поставу під час процесу, розпрощалися ми з ним: я – на довгу розлуку, а для батька було це останнє прощання з сином.

Покотилися далші події – засуд та запроторення Степана до тюрми, і в той час знову пірвалися зв'язки зі Степаном. 1939 рік – похід Німеччини на Польщу і кінець "моцарства" (наддержави – М. П.) – приніс свободу політичним в'язням. Хоч воєнні дії на терені Польщі були в розпалі, я одержав коротку записку приблизно такого змісту: "Я у Львові, не можу заглянути до Вас. Коли б хтось приїхав, питайте за мною в о. Куницького. Степан".

Наступного дня пустився я зі швагром Ч.[абаном] М.[иколою] у дорогу на Львів. Тяжка була дорога: почасти поїздом, принагідною підводою, а зі Щирця – пішки. І так добралися ми до [собору] св. Юра. Немале було наше розчарування, коли ми довідалися від о. Куницького, що Степан від'їхав того дня вранці до Кракова.

Зайнявши більшу частину західноукраїнських земель, німці почали відступати. У ті грізні дні я діставав записки від Степана, у яких він просив батька (у ту пору о. Андрій був парохом у Тростянці, пов.[іт] Болевів), щоб негайно виїхав з родиною на Захід.

² Важливі церковні свята, що мають постійну дату.

Сидять: Осип Бандера з дружиною Марією; стоять зліва направо: Володимир, Ірина з чоловіком Степаном Чайківським, Ярослав

Однак той не хотів покинути рідного села. Пізніше, коли більшовики зайняли землі по Сян, Степан прислав людей, які мали перевести батька на Захід, але він, незважаючи на мої переконування, стояв твердо на своєму: мовляв, годі лишати стадо без пастиря.

У березні 1940 року вивезли більшовики о. Андрія і двох його доньок на Сибір. Був він слабого здоров'я, тож не довго прожив на засланні. За одержаними відомостями, помер у 1942 році³.

Під час німецької окупації не мали ми вісток від Степана. Щойно в 1942 році отримав я листа, у якому він повідомив, що одружився й живе в Кракові, а також додав знімок дружини й доні Наталки. Більше вісток від нього ми не мали. Мабуть, за працею й турботами про Організацію не мав він часу підтримувати зв'язок з родиною. Доходили до нас вісті про те, що німці заарештували Степана та його братів Василя й Олексу, який приїхав до Кракова з Рима, де кінчав студії. У 1942 році німці провели на західних українських землях арешти серед членів ОУН. Тоді заарештували й мене, як посадника м. Стрия. На допиті в Дрогобичі гестапівці питали мене про Степана, чи був я в контакті з ним і яка була моя діяльність в Організації. Завдяки доброму свідченню сот.[ника] Николина, окружного коменданта поліції в Стрию, за кілька днів мене звільнили.

1944 року я виїхав з родиною на еміграцію. Осіли ми в околиці Регенбурга. Тоді я часто бував у Допомоговому комітеті, стараючись довідатися що-небудь про Степана та його братів. Тоді вперше довідався, що Олекса і Василь загинули трагічно в Авшвіці, а Степан проживає з родиною в Берліні.

*Квітучі береги. – 1980. – Ч. 19. – С. 6 – 9.
(Друкується в скороченому варіанті)*

³ Автор спогадів та С. Бандера не знали, що енкаведисти ув'язнили о. Андрія і 10 липня 1941 р. у Києві розстріляли.

“ЗАМОЛОДУГОТУВАВСЯ ДО НАЙВАЖЧИХ ВИПРОБУВАНЬ...”

Басараб Ольга

Значить, в селі Острова в 1935 – 36 рр., коли я вже знав отця Іллю Васильківського, котрий був знайомий з Андрієм Бандерою. Досить того, що десь в ці роки була інформація про те, як поляки замордували Ольгу Басараб*. Один польський полковник проговорився десь своєму сусідові, як це все було. Наш сусід був і все це розказав, як вона загинула, писала там кров'ю і як мучили Олю Басараб.

Той іде, щоб поділитися цією інформацією з Андрієм Бандерою. Вони собі, Васильківський і дяк, розповідають, а молодий Степан Бандера, якому було тоді чотирнадцять років, послухав все це і пішов там у другу кімнату.

Почув, як там мордували Олю Басараб, як цей розказував, і взяв там шкатулку, де були голки, нитки, і запихає собі під нігті голки, але так глибоко, що аж кров іде, під палець – один, другий, третій...

* Басараб Ольга (24.07.1889 – 12.02.1924) – визначна громадсько-політична діячка. Навчалася в Перемишльському ліцеї та Торговій академії у Відні. Одна з організаторів “Пласту” в Галичині, жіночої чоти Легіону УСС. Працювала в посольстві в Гельсинкі, а у 1918 – радником посольства УНР у Відні. З 1920 в УВО. Улітку 1923 за дорученням Євгена Коновальця налагоджувала зв'язки з Західною Україною. У Львові співпрацювала з референтом розвідки УВО Осипом Думиним. Арештована 9.02.1924. Під час обшуку в її квартирі було знайдено військово-розвідувальні документи, які приніс Думин, зокрема плани дислокації гарнізонів зі всієї Польщі. Протягом 3 днів зазнала страшних тортур. Закатована комісаром поліції Кайданом і аспірантом Смольницьким у слідчій тюрмі на вул. Яховича. Інсценізували самогубство. У її перепохованні на Янівському цвинтарі брало участь понад 15 тисяч осіб. Згодом у камеру N 7, де сиділа О. Басараб, потрапив Андрій Мельник. Там він знайшов написи: “Вмираю, замучена, помстіть! О. Басараб” та “За кров, за сльози, за руйну верни нам, Боже, Україну!”. У Львові в С... 49 створено меморіальну кімнату.

Іван Кульчицький

Мандрівка учнів і викладачів Стрийської гімназії до Моришина.
Травень 1925 р. Степан Бандера в другому ряді зліва 9-й

Заходить сестра (напевно, Марта), глянула, що в нього ці голки під нігтями, і підняла крик: “Що ти робиш!”.

Батько і Васильківський ідуть до нього, дивляться, що він там наробив. Питають навіщо, а він відповідає: “Як мене будуть поляки мордувати, чи я витримаю такі торттури?”.

Розумієте, він вже таким молодим юнаком себе готовив до таких страшних випробувань.

Вже потім отець Ілля Васильківський приходив до нас два рази на релігію до школи. Він нам викладав Десять заповідей, Катехизм, Старий і Новий Заповіт і завжди для нас знаходив 10 – 15 хвилин, щоб прищепити нам, молодим дітям, патріотизм і любов до Української Нації. Серед інших прикладів розказував нам уже тоді про молодого хлопця Степана Бандеру і те, що він робив з тими голками.

Записав Григорій Дем'ян 11.09.1998 р. у м. Калуші.

Опубліковано:
Воля і Батьківщина. – 1999. –
Чис. 1 (14 / 30). – С. 111 – 112.

Климушин Микола - "Недобитий", "Непоборний", "Оттава" (25.II.1909, с. Мостище, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. - 4.X.2003, Детройт, США) - провідний діяч ОУН. Навчався у Станиславівській та Львівській гімназіях, з 1929 - студент класичної філології в Кракові. Був членом "Пласту", УВО; в ОУН - з часу утворення. 14.VI.1934 заарештований у справі Перацького, засуджений на досмертне ув'язнення. Покарання відбував у Сельцах у камері-одиночці. У 1939 - 41 рр. перебував у Кракові. Закінчив старшинську школу ім. Коновальця (1-й випуск).

У квітні 1941 на П ВЗ ОУН був обраний членом Головного Проводу. Очолив Північну похідну групу. У вересні прибув у Житомир розслідувати вбивство Сеника і Сціборського. Там його заарештували, згодом засудили на рік тюрми та 2,5 роки концтабору Освенцім. Звільнений 19.XII.1944. У 1945 - фінансовий референт Проводу ОУН. За наказом Бандери організував і очолив тереновий провід Німеччини (1945- 49 рр.). У 1946 перед американською владою захищав утікачів з радянської армії, яких хотіли видавати як дезертирів. Навчався в УВУ, захистив докторську дисертацію з української літератури. У 1949 переїхав до США. У Проводі ОУН - референт з виховання молоді. Був секретарем, головою Головної Ради ОУН. Автор спогадів "В похіді до Волі" (1975), публіцистичних і виховних статей у періодичних виданнях "Гомін України", "Терем", "Вісник", "Визвольний шлях", "Шлях перемоги". Похований на місцевому цвинтарі Слівед.

СПОМИНИ ПРО ПРОВІДНИКА ОУН СТЕПАНА БАНДЕРУ

(з книги "В похіді до волі". - Торонто, 1975. - Т. 1)

ПЕРША РОЗМОВА З БАНДЕРОЮ

Було це перед самими жнивими 1931 року. Над полями майже стиглого збіжжя пекло сонце, немов хотіло прискіпити час жнив. Я орав, але коні дуже непокоїлися: їх обсіли мухи й немилосердно тляли. І коні, і я були дуже втомлені, а тому я залишив працю ще далеко до полудня, щоб не виснажувати коней, бо й батько казав, щоб їх надто не перевтомлювати.

Я був на вакаціях і працював, як господарський син. Міське "панство" з мене облетіло, й ніхто не був би мене пізнав за плугом. Тоді я вже був по матурі.

Ідучи подвір'ям, я побачив, що хтось гейби мені знайомий пройшов біля наших воріт. А тому, що наше подвір'я було обсажене густо грабиною і ялиною і на дорогу було видно лише понад ворота, я підійшов ближче й побачив на дорозі Бандеру. Він ішов стежкою понад придорожній рів, з валізкою, що її перевісив собі на костурі через плече. Я підбіг до нього і привітався.

Я знав усіх трьох братів Бандер, але докладно ніколи не міг їх розрізнити. Я лише знав, що найстарший з них співав у хорі в Калуші, в других басах. Під час співу я завжди ставав біля нього, бо він добре читав ноти і мав добрий слух. Мій брат був одного разу в їхньому домі й пізніше оповідав мені, що родина Бандер має в себе цілий хор включно з фортепіано, на якому звичайно акомпанує одна з сестер.

Бандера не дався намовити, щоб зайти до нашої хати, тому я лише провів його до Мостиського лісу. Не пригадую тепер, про що ми тоді говорили, але в мене залишилося враження, що він ішов з Войнилова з якоюсь організаційної роботи, і тому не хотів затримуватися у нас. Хоч я уже належав до Організації, але з ним не мав зв'язку. Ідучи з Бандерою, я запропонував йому, що допоможу нести валізку, але він не погодився, кажучи, що валізка порожня і легка. Та мені здавалося, що такою легкою вона не була.

Це була моя перша зустріч зі Степаном Бандерою, про яку ми пізніше згадували в тюрмі. Тоді він мені потвердив, що йому було не на руку, що зустрів знайомого.

ДРУГА ЗУСТРІЧ

Іншого разу я вже довше говорив зі Степаном у Калуші, коли ми під час вакацій їхали до Войнилова з концертом на пошану Івана Франка. Тоді студенти проводили ударну кампанію, збираючи гроші на пресовий фонд "Студентського шляху". Ми розгорнули ту кампанію таким способом, що підготували концерт, дістали дозвіл із староства (така була вимога польської влади) і їздили по селах, де полагоджували аж три справи нараз: вели культурно-освітню працю, організували під час вакацій студентів і переводили збірку на пресовий фонд.

Студентська секція в Калуші була того року під управою студентів із села Верхня. Я був головою. Крім того, в управі були ще Матвій Дуда і Андрій Чолій. Обидва вони були ентузіастами співу, мали великий вплив на студентів, а тому в той час ми створили дуже міцний хор. Відбувши концерти в Голині і Хотині біля Калуша, ми немовби провели генеральні проби, а тому вибиралися до Войнилова, де сподівалися мати найбільший прибуток з концерту.

Чекаючи, поки всі члени хору зберуться, я розмовляв з Бандерою. Коли вже все було готове, Бандера сказав, що мусить ще відійти на кілька хвилин, але вже не повернувся. Ми довго ждали на нього, шукали за ним, врешті поїхали без нього. Вже у Войнилові ми довідалися від інших друзів, які приїхали пізніше, що Степана арештовано.

Концерт наш відбувся під враженням того випадку. Наші виступи публіка дуже сердечно оплескувала, бо я, поки почати промову, поінформував, що наше спізнення виникло внаслідок того, що одного члена хору арештувала в Калуші поліція.

Зараз після концерту польська поліція переслухала й мене та відібрала від нас дозвіл на влаштування концертів по селах.

На щастя, того разу Бандера довго не сидів у в'язниці і, здається, наступного тижня, у понеділок (у Калуші кожного понеділка були ярмарки), ми на пробі хору вже оваційно його привітали.

СПІВПРАЦЯ

Їдучи після вакацій до Кракова на студії, я вступив до Львова, щоб скласти звіт. У Львові мені довелося бути на цікавому рефераті і на ще цікавішій дискусії. Я звернув увагу, що Бандера сидів у задній лавці залі і не брав участі в дискусії. Того разу я з ним не розмовляв.

*Степан Бандера (в другому ряді зліва 2-й)
під час пластових мандрівок*

*Степан Бандера (сидить в першому ряді зліва 2-й)
серед студентів Львівської Політехніки*

Одначе я немало здивувався, коли за два чи три тижні побачив його у Кракові в себе в помешканні. Тоді я вже мав за собою півтора року виконання організаційної праці на польсько-чеському кордоні. Ми обмінялися умовленими словами клочки і добре посміялися, що ми досі про себе як про членів Організації нічого не знали, хоч такі давні знайомі. Одначе далеко пізніше виявилось, що Степан мене добре знав, студював мій характер і що з його наказу я одержав приділ організаційної праці на кордоні.

Степан приїхав до Кракова, щоб зробити для себе таку виказку (посвідку – М. П.) польського туристичного товариства, які ми мали з Карпинцем. Виказка того товариства давала змогу переходити польсько-чеський кордон на цілій його довжині. Справа була негайна, бо наступного дня по своєму приїзді до Кракова Степан мусив бути на зустрічі на чеській території. Ми з Карпинцем мусили добре набігатися, щоб виконати завдання. Все було зроблено, лише індекс (університетська студентська книжка), на який ми ту виказку зробили, був власністю українського студента Осадці. Він студював право і не перебував постійно в Кракові, а дав мені свій індекс з проханням збирати для нього “номіни” (підписи) його професорів. Студенти права звичайно сиділи вдома й училися, не ходячи на виклади. Вони з допомогою своїх друзів збирали підписи професорів, які стверджували, що даний студент ходить на виклади.

Наша праця над одержанням туристичної виказки для Степана мала той мінус, що ми мусили користуватися чужим індексом. Знаю, що Осадца пізніше за те пересидів деякий час у тюрмі.

Я був би Осадцу перепросив за прикросці вже при першій зустрічі, та, на жаль, мені й досі не довелося його зустріти.

Але він має велику заслугу, бо виказка уможливила Степанові Бандері переходити через кордон протягом двох років. Якщо взяти до уваги, що Степан Бандера був у той час Крайовим Провідником, то можемо належно оцінити послугу п. Осадци. Все ж таки хочу підкреслити, що чужим індексом ми з Карпинцем покористувалися лише тому, що умови не дозволяли знайти іншого виходу.

ПЕРЕХІД КОРДОНУ

Мій перший перехід кордону з Бандерою я пригадую собі дуже добре, бо пізніше ми не раз про нього згадували. Я ішов через міст на ріці Ользі в Тешині попереду, а Бандера в “приличній віддалі”, як у нас називалося, за мною. Вартові нас не затримували ані мене, ані його, бо ми вибирали час, коли робітники йшли на працю, переходячи міст з польського боку на чеський. Пізніше Бандера жартував, що, властиво, ми багато втратили, бо такий перехід кордону нічого не вартий, бо не було пригод.

З того часу Бандера був моїм частим гостем. Причиною цього було, між іншим, і те, що Карпинець почав вести хімічну лабораторію.

Останній раз переходив я через Ользу вбід, коли ніс на чеську сторону знімки бойовиків ОУН Пришляка і Голояда, які були засуджені на кару смерти й загинули смертю героїв.

Останніми нашими пасажирами, які мусили йти через Ользу, були Ярослав Стецько і проф. Іван Тесля. Вони приїхали зі Львова до Кракова з належними клічками, щоб ми їх перевели на чеську сторону. Ми вже мали оба з Карпинцем свої легітимації (посвідчення – М. П.), але до них не можна було допасувати ні однієї, тому мусили йти через воду.

Ще була рання осінь і можна було купатися. Ми їх привели над Ользу, і вони, розібравшись, пішли купатися між іншими людьми, що там теж купалися. Я забрав їх убрання в наплечник і переніс на другу сторону через міст. Провіривши, де знаходяться граничні сторожі, я надійшов над річку, де по другій стороні вони два з Карпинцем ніби купалися, і покликав їх на другу сторону.

Вони скоро вбралися в свої убрання й пішли зі мною на станцію, де я їм купив білети, й вони поїхали до Праги.

ДРУГ І ПРОВІДНИК

Під час наших зустрічей Степан Бандера, як здавалось, мав ніби двояку вдачу. Коли йшлося про організаційні справи, він говорив незвичайно поважно, речево (діловито – М. П.) й серйозно, але коли розмова на організаційні теми закінчувалася, він ставав веселим, говірким, жартівливим і любив, коли його співрозмовець теж відповідно поводився. Тоді було справді весело, і, хоч у небезпеці, час проходив скоро та приємно. Він умів дуже легко так перекрутити слово або відповідно його поділити чи вимовити, що виходив веселий каламбур.

Одного разу я приїхав до Львова і зайшов до української гімназії на вулиці Льва Сапіги, де Бандера мешкав у терціана (сторожа школи) разом з якимсь студентом філософії. Ми увесь час тільки реготали, бо при тому студенті не могли розмовляти про організаційні справи.

Одначе, незважаючи на такі наші дружні взаємини, Бандера вмів бути суворим. Якщо я деколи зробив не так, як треба було, то він, правда, не сердився, але говорив так мало, що це було для мене прикріше, ніж коли б він мене насварив.

Одного разу мені попало від нього, коли Бандера побачив під час обіду в Академічному домі, що я взяв собі дуже ошадний обід. У той час я мав завдяки Організації двотижневий квиток на всі поїзди в Польщі і майже чотирнадцять днів провів у вагоні, виконуючи організаційні завдання. А що грошей у мене було як кіт

наплакав, тож, як я згадав, мій тодішній обід мусив бути дуже скромний і ощадний.

Після обіду Бандера закликав мене до своєї кімнатки на “Камчатці”, в якій він не мешкав, тільки відбував зустрічі, і запитав мене, чому я так мало їм.

— Якщо ти весь час у роз’їздах і майже не спиш ночами, до того ж не будеш їсти, то як ти зможеш виконувати свою працю? — запитав він мене.

Це було все, що він мені в той час сказав, але цього вистачило для мене, я добре засоромився.

Іншого разу було так, що я привіз із Данцига до Львова “багаж”. Я поїхав був туди по валізку з револьверами й набоями, але в Данцигу Андрій Федина сказав мені, що якраз останнього дня надійшов пакунок із “Сурмою”, яку треба відтранспортувати до Львова. Я, як звичайно, з ощадности забрав ще й валізку “Сурми” і все разом повіз до Львова. Коли я про все це сказав Бандері, він тільки завважив:

— Як можна одне з другим мішати?

Очевидно, що я не знайшов на ці слова відповіді, бо такі не подумав про те, що було б, коли б мене з тим усім багажем зловили. А до того небагато бракувало.

Ще іншого разу я признався Бандері, що я перевів Малюцу через кордон так, що він не був свідомий того, що йде через границю. Бандера був дуже здивований і заскочений:

— Гі! Ти так зробив?! — сказав він. Певно, що і це були мої прогріхи, які, на щастя, не закінчилися поганими наслідками, і, либонь, тому вони так пройшли “на сухо”. Одначе я переконаний, що інший мій зверхник був би зробив з кожного того випадку велику справу, і я не оминув би клопотів.

Одного разу я перевів Бандеру через кордон на чеську територію і був тоді присутній під час його зустрічі з Сеніком. Коли вони почали говорити про важливі справи, я хотів відійти. Але вони затримали мене, наказуючи сидіти біля них. Я зрозумів, що вони зробили те з уваги на відносини в ресторані, де відбувалася розмова, а тому я, вважаючи себе за маленьку фігурку на організаційній птахівниці, намагався не слухати того, про що була розмова.

Коли після зустрічі ми вже їхали до Кракова й в переділї вагону не було інших пасажирів, Бандера запитав мене про якусь деталь розмови. Я відповів, що, на мою думку, я не повинен був слухати їхньої розмови з уваги на її важливість, а тому й не пам’ятаю тієї деталі. На його запитання, чому я вважав за відповідне не слухати розмови, я відповів згідно з засадами конспірації:

— Я не слухав тому, що коли б мене зловила поліція і намагалася витиснути з мене зізнання, то я не міг би їй багато сказати.

На це Бандера відповів, що проти “всипи” (викриття — М. П.) [треба] мати інші безпеки та способи, щоб поліція не могла нічого

“витиснути”, а в час розмови треба все докладно зятати, щоб пізніше можна було все те повторити. Ми нічого не записуємо, але треба мати записане в голові. Якщо тебе беруть до співучасті в якійсь розмові, то видно, що ті справи тобі треба знати й докладно запам’ятати, щоб, як зайде потреба, повторити зміст розмови так докладно, немовби ти відчитував протокол.

Так, він умів бути добрим другом і добрим зверхником.

Коли я пізніше вже знав, що Бандера був Крайовим Провідником ОУН, я не раз у пам’яті переходив його зустрічі зі мною, й багато дечого ставало для мене яснішим з його слів і поведінки, що перед тим не видавалося важливим. Він пильно мене обсервував (спостерігав — М. П.), студіював мою вдачу й випробовував мене включно з перевіркою мого знання, орієнтації, умов мого приватного життя, думок і поглядів. А все це робив непомітно, переважно у жартах, на весело.

Тоді, коли я познайомив його з Ярославом Карпинцем і ми обговорювали справу створення організаційної хімічної лабораторії, ми зі Славком звернули увагу на те, що Бандера зразу вирішував багато важливих справ. З того ми зробили висновок, що він мусить займати в організаційній праці високе становище. Більше про його організаційні пости ми не знали аж до процесу у Варшаві.

Карпинець знав його прізвище зі студентського життя у Львові, але ми, звичайно, користувалися його псевдом Баба. Цей псевдонім я привіз зі Львова, де Бандеру так називали всі, з ким я в організаційних справах контактувався. Карпинець був захоплений Бандерою і подивлявся його знання хімії.

Протягом двох років ми дуже часто з Бандерою зустрічалися на різних місцях у Львові, Кракові й Тешині, де він мав часті зустрічі з членами Проводу ОУН. У більшості випадків я був присутній на тих зустрічах.

В ТЮРМІ

Але усе на світі кінчиться, так і нашій праці прийшов кінець. 14-го червня 1934 року польська поліція зробила генеральний наступ на ОУН на всій території, де Організація діяла. Того дня багато “підозрілих” українців, головню студентів, були арештовані. Як ми пізніше довідалися, було арештовано понад сімсот українців. Це, одначе, полякам нічого не допомгло, бо наступного дня в самій столиці Польщі ОУН покарала карою смерті за всі переслідування українців і за всі “пацифікації”, проведені на теренах західноукраїнських земель, міністра внутрішніх справ Польщі Броніслава Перацького.

Мене арештовано о 5-й годині вранці 14 червня і доставлено до слідчої тюрми у Кракові. Приблизно в полудень привезли Ярослава Стецька, згодом — Ростислава Волошина, а накінець — Степана

Підсудні на Варшавському процесі

С
Т
Е
П
А
Н
Б
А
Н
Д
Е
Р
А

Чорній Яків

Бандера Степан

Лебедь Микола

Качмарський Євген

Д
О
К
У
М
Е
Н
Т
И
І
М
А
Т
Е
Р
І
А
Л
И

Рак Ярослав

Гнатківська Дарія

Климишин Микола

Зарицька Катерина

Карпинець Ярос-
лав

СТЕПАН

Бандеру. Можна собі уявити, як я почувався, коли мене почала переслідувати влізлива думка, що всі вони арештовані з моєї вини.

Десятого дня вранці мене й Карпинця відвезено до Варшави. Не можна було вяснити двох справ: чому мене повезли до Варшави, а не до Львова, а крім того, чому мені ще першого дня в тюрмі на вулиці Даниловичів заклали на руки кайдани й заявили, що відтепер я постійно буду сидіти закований. Ті, хто зізнає, має можливість із запитань зорієнтуватися, про що йдеться, за що їх підозрівають, хто ще ув'язнений у даній справі та інші для в'язня дуже потрібні й цікаві дані. Цього всього я тоді не міг збагнути ані дізнатися.

Дивним для мене було також те, що поляки так ставилися до мене, немовби взагалі не потребували моїх зізнань. Коли я заявив, що відмовляюся зізнавати, слідчі після кількох невдалих питань кінчали зі мною і казали відпровадити мене до моєї камери.

НА ВАРШАВСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

В дні 18-го листопада 1935 року варшавська поліція мала повні руки праці. Всі вулиці, якими нас везли на розправу, були густо обставлені "сторожами публічного ладу" — поліціантами. Нас везли кожного окремо і в будинку суду ізолювали, поки ми не ввійшли до зали. І на лавах обвинувачених нас порозділювано так, що ледве можна було привітатися, і це ми зробили, тільки користуючись замішанням.

Нас було дванадцять. Одні зналися, одні перший раз бачилися, інші були добре знайомі, але тільки під псевдонімами, деяких я тільки бачив колись у львівському Академічному домі чи при якійсь іншій нагоді.

Напереді в першій лаві сидів Бандера, наліво від нього — Лебідь, Гнатківська і Карпинець. В другій лаві за ними сидів я, а ліворуч від мене — Підгайний, Малоюца і Чорний. В третій лаві за мною — Качмарський, Мигаль, Зарицька і Рак. Поміж нами сиділи поліцаї й уважали, щоб ми не говорили й не порозумівалися між собою, ані не оглядалися.

Я привітався з Бандерою ще під час того, як входив до зали, і зразу таки нав'язав розмову з допомогою в'язничної азбуки. Я довідався, що і він протягом усього слідства сидів у кайданах і що його арештовано у Львові. Це дуже заспокоїло мене, бо я весь час думав, що він заїхав до мене на помешкання і там його арештовано. Я пояснив йому, що не хочу мати адвоката й що весь час буду ігнорувати суд, але він заявив, що з зарядження Крайової Екзекутиви моїм адвокатом буде д-р Павенецький.

У судовій залі перед нами сиділи адвокати, а по протилежному боці, звернені до нас обличчям, сиділи журналісти. Їх було дуже багато, тому для них майже не вистачало місця в лавках. По лівому

Д С К У М Е Н Т И

Листівка ОУН з нагоди Варшавського процесу

У першому ряді зліва: Степан Бандера, Микола Лебідь, Дарія Гнатківська, Ярослав Карпинець; другий ряд зліва: Іван Малоюца, Янін Чорний, Євген Качмарський і Роман Мигаль; третій ряд зліва: Микола Климишин, Володимир Підгайний, Катруся Зарицька і Ярослав Рак.

Листівки ОУН з нагоди Варшавського і Львівського процесів

С
Т
Е
П
А
Н

Б
А
Н
Д
Е
Р
А

МИКОЛА ЛЕБЕДЬ
засуджений львівським судом у Варшаві на смерть за приналежність до ОУН за організацію вбивства ката Українського Народу, міністра внутрішніх справ Польщі, Б. Перацкого

МИКОЛА КЛИМИШИН
засуджений львівським судом у Варшаві на смерть за допомогу в убивстві ката Українського Народу, Б. Перацкого

"...До Організації вступив я добровільно...бо шаную, що обов'язком кожного українця є змагати до відбудови Української Самостійної Соборної Держави" (ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО, член ОУН, засуджений у львівському процесі на 5 років тюрми)

"Згинути, а не зрадити!" "Нас розсудить залізо й кров!" (СТЕПАН БАНДЕРА, член ОУН, засуджений на довічне тюрму в варшавському процесі)

ДАРІЯ ГНАТКІВСЬКА
засуджена львівським судом у Варшаві на 15 літ тюрми за допомогу в убивстві ката Українського Народу Б. Перацкого

Д
О
К
У
М
Е
Н
Т
И

І
М
А
Т
Е
Р
І
А
Л
И

боці зали сиділи батьки і рідні тих, що мали бути суджені. Входячи до залі, ми вітали їх, а вони нас, але тільки здалека кивком голови.

Я пошукав очима між адвокатами д-ра Степана Шухевича, який звичайно боронив наших політичних в'язнів у важливіших справах, але не знайшов його. Д-ра Старосольського теж не було. Пізніше мене поінформовано, що вони не будуть на процесі, бо прокурор ухитрився і покликав їх за свідків, а це унеможливило їм бути оборонцями в цьому найбільшому процесі проти членів ОУН. Головним оборонцем був, отже, д-р Лев Ганкевич, який боронив Лебеда і Гнатківську. Д-р Володимир Горбовий боронив С. Бандеру, д-р С. Шлапак заступав Карпинця, д-р Павенецький був адвокатом Катрусі Зарицької. Одначе їхні ролі збільшувалися, бо вони поділилися між собою обороною й інших обвинувачених.

Врешті дзвонить дзвінок і до залі входить трибунал: голова суду Посемкевич і двоє суддів-асистентів. За ними – секретарі та два прокурори – Рудницький і Желенський. Врешті входить ще якісь не знані нам особи, які не мають окресленого стосунку до суду.

Після короткого вступного слова голова суду починає перевіряти особисті дані підсудних:

– Бандера Степан. Як підсудний називається? – запитує голова суду.

Бандера встає і подає своє ім'я та прізвище. У відповіді на наступне питання, де і коли він народився, вияснюється, що Бандера говорить по-українськи. Голова суду нагадує Бандері, щоб він відповідав по-польськи. Зав'язується довга баталія, під час якої паде багато запитань, відповідей, заяв і стверджень суддів, прокурорів, адвокатів і Бандери, який заявляє, що він знає польську мову, але зізнаватиме тільки українською мовою. На це голова суду три рази робить завваження Бандері після кожної спроби Бандери сказати українське слово, а врешті, порозумівшись зі своїми асистентами, він проголошує вирішення, що з уваги на те, що Бандера, незважаючи на кількаразові завваження голови трибуналу, не хоче відповідати по-польськи, персоналії Бандери будуть відчитані з актів справи.

Так було з кожним підсудним, за винятком мене, бо я взагалі не відповідав. Я мав повну сатисфакцію, і з того часу протягом цілої розправи це почуття вдовolenня не покидало мене. Інші підсудні поступили так само, як Бандера, крім Мигаля і Малюци, які, спробувавши говорити по-українськи, після завваження голови суду подали свої особисті дані польською мовою.

ГЕРОЙСЬКА ПОСТАВА БАНДЕРИ

Після прочитання присуду не було нічого відомо про підготовку проголошення амністії, тому ми всі були приготівані, що смертні вироки будуть виконані. Між нами й адвокатами не було нікого, хто

сподівався б, що Бандера житиме. Сам Бандера був свідомий того і не надіявся на те, що його життя продовжиться. Та незважаючи на те, він увесь час був цілком спокійний і весь час був готовий на дуже добре розпланований і влучний виступ. Його постава підтримувала на душі кожного з нас, а ті, хто заломився (не витримав – М. П.), були засоромлені.

Після кількох днів процесу нас розмістили на лавках підсудних так, що ми могли свобідніше між собою порозуміватися. Мене посадили в першу лаву біля Карпинця. З того місця я чув розмову з Малюцюю, під час якої Бандера хотів переконати його, щоб він відкликав усі свої зізнання і щоб гідно поводитися. Але Малюца відмовився і не пішов за порадою Бандери. Після тієї розмови, яка відбулася ще перед зізнанням підсудних, перед відходом із зали Малюца сказав до мене: “Бувай здоров!” – і простягнув мені руку, додаючи: “Завтра вже не схочеш подати мені руки”.

Бандера не мав змоги належно виявитися на Варшавському процесі, зате у Львові він виступив у всій своїй особовості як революціонер-провідник. Це вже не був молодий хлопець. Це був провідник революційної організації, який не тільки знав, що він зробив і чому, а й умів це гідно, по-державницькому вияснити згідно з рацією поневоленого українського народу, який у безкомпромісній боротьбі з окупантами української землі революційним шляхом іде до своєї державної самостійності. Він знав, що належить сказати, про що промовчати, чого домагатися і від чого категорично відмовитися.

Про цей його виступ звітувала вся українська й польська преса. Тому, одначе, що я з Бандерою на Львівському процесі не був, тож і не згадуватиму ширше про це у своєму спогаді. Покористуюся тільки деякими даними цитованої уже мною газети “Батьківщина”.

ОУН У ЗІЗНАННЯХ БАНДЕРИ НА ЛЬВІВСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Під час цілого слідства Бандера ні до чого не признався, тільки оповідав про різні видумані справи, як, наприклад, те, що він зізнавався під час його арештування на тешинському чи польсько-гданському кордонах, що знає мене з часу проб хору у Калуші і т. п. Щойно тоді, коли він довідався, про що властиво польська прокуратура є добре поінформована та з яких джерел має ті інформації, він почав говорити і вияснювати справи таким способом, що робив добрий розголос для ОУН і славу для тих, хто в рядах Організації боровся за волю України.

“Батьківщина” за 5 липня 1936 року наводить такі слова Бандери з його кінцевої промови: “Міг би хтось думати, що ОУН не числиться з життям людей і навіть своїх членів. Люди, свідомі того, що смерть

може зустріти їх кожної хвилини, вміють цінити вартість життя інших людей... Живучи рік у певності, що втрачу життя, я ніколи не переживав того, що я переживав тоді, коли я вислав на певну смерть друга Лемика і того, хто вбив міністра Перацького.

Пан прокуратор сказав, що на лаві оскаржених засіли терористи. Ми не є терористами, бо український націоналізм розгортає всебічну діяльність на всіх ділянках національного життя.

Осіною 1933 року я дістав від товаришів з Бригідок повідомлення, що до українських політичних в'язнів стосується методи шикан і репресій та що вони планують голодівку. Я дав наказ зібрати матеріали і ствердив, що комісар Кособудзький був тим, що не лише організував, а й сам виконував репресії. Голодівку я заборонив, бо тягар боротьби не може спадати на безборонних в'язнів. Організація є зобов'язана взяти товаришів в оборону. Тому я дав наказ виконати атентат на комісара Кособудзького. Організаційного суду не було. Суди були лише у відношенні до українців. Таке саме тло мали плановані атентати на куратора Гадомського, воеводу Юзефського і виконаний атентат на міністра Перацького.

Предсідник (головуючий – М. П.): А справа замахів на советський консулат, Крушельницького, редакцію “Праця”? Це все в'яжеться разом?

На це Бандера відповідає: Так, ОУН виступає також проти большевиків з двох причин: як проти форми й системи, якою Москва поневолила Україну, і як руху, протилежного націоналізмові в площині суспільній і світоглядній. Боротьба проти большевизму, боротьба на життя і смерть ведеться на східній Україні. Вияву цієї боротьби годі шукати в пресі чи інших друкованих публікаціях, бо там нема вільної преси. Але до культурного світу доходять бодай часткові вістки через большевицьку пресу про численні саботажі, вбивства комісарів і так далі. Ця боротьба не має соціального тла, а тільки національно-політичне.

Прокуратор: Але ж це не належить до справи!

Бандера: На нашому терені ми боремося засобами пропаганди, поборюємо большевизм тому, що він старається послабити вороже наставлення до Москви, бо він розкладає національне життя. Комунізм тут – це експозитура московського імперіялізму. Тому що комунізм на східній Україні застосовує для нищення українців фізичні засоби, тому й тут ОУН вирішила пристосувати супроти комуністів, крім засобів пропаганди, фізичний терор.

На запитання прокуратора Бандера вияснює, що кожна льяольність (до окупаційної польської влади – примітка наша) з точки погляду ОУН – це злочин”, – читаємо далі в цитованій нами “Батьківщині” за 5 липня 1936 року.

“Оборонець Горбовий: чи за льяольність ОУН потягла когось до відповідальности?

Бандера: Ні. Такого випадку ніколи не було.

Горбовий: Як провідник ви були залежні чи мали необмежену владу у своїх вирішеннях?

Бандера: За свою діяльність я був відповідальний перед вищими провідниками Організації. Я був компетентний вирішувати про всі акції, які змагали до реалізації плану праці.

Горбовий: Чи присуди смерті були залежні від вас?

Бандера: Присуд смерти супроти членів ОУН вирішував найвищий організаційний суд. В інших випадках присуд був залежний від мого затвердження.

На питання Горбового, чи Організація займалася лише бойовою діяльністю, Бандера відповідає: Бойова діяльність Організації є тільки фрагментом. Організація займається всесторонньою політично-пропагандивною акцією серед української нації, серед чужих і ворогів.

На питання Горбового, які були роди розвідок, Бандера відповідає: Розвідки були: політична, військова і бойова. Розвідники не зналися взаємно, не знали також мети такої розвідки.

На питання Горбового, з яких сфер рекрутувалися члени ОУН, Бандера відповідає: З усіх сфер без огляду на своє становище...

На питання оборонця Старосольського, яка була ідеологія ОУН, Бандера вияснює: ОУН перейняла ідеологію українського націоналізму.

На питання прокуратора, чи ідеологія ОУН є ширша від націоналістичної, Бандера вияснює, що ідеологія ОУН вміщується в ідеологію українського націоналізму. Але якщо йде про програму, то ОУН має свою власну програму”.

При кінці варто ще подати за “Батьківщиною” про те, яке враження робив Бандера на процесі: “В п'ятницю пополудні до залі два конвоїри впровадили Степана Бандеру. Він низенького, маленького росту, худорлявий, лице молодого хлопчика, темноволосяй, пристрижений, одягнений в чорне вбрання. Поводиться свobodно й починає зізнавати зрівноваженим голосом. Думки виявляє у ясній формі, з них видно, що це інтелігентна людина. Його зізнання роблять помітне враження. Ціла зала із зацікавленням слідує за зізнаннями Бандери. Відчувається, що ця людина цілком не подібна до більшості підсудних. На запит Бандера відповідає – до вини не почувается. Свою революційну діяльність я вважав тільки сповненням мого обов'язку...”.

Бандера ставав перед польським судом у Варшаві два рази й перед судом у Львові. У Варшаві його засуджено на кару смерті. Застосовуючи амністію, остаточно засуджено на досмертне ув'язнення. Всіх досмертних вироків було п'ять: Бандері, Лебедю, Карпинцеві, Підгайному і мені.

НАС ВЕЗУТЬ НА “СВЯТИЙ ХРЕСТ”

С
Т
Е
П
А
Н
Б
А
Н
Д
Е
Р

По закінченні процесу більшість з нас сиділа в Мокотівській тюрмі у Варшаві, де на проходи виводили нас тільки по двоє, а не разом усіх. Ми сиділи в одиночках, але сторожі вже не вважали, щоб ми не стрічалися. Часто можна було з кимсь стрінутися й перекинутися кількома словами. Мене випускали на прохід з Бандерою. Ми обговорили в часі проходу всі неясні питання процесу й архіву* та всіх записок, які в льому були. Та ця ідилія скоро скінчилася. Одного вечора вивели мене з келії, а на коридорі вже були інші. До нас по кількох хвилинах підійшов начальник Мокотівської в'язниці та сказав нам прощальну промову, а потім ще досить приязно поговорив з кожним зосібна, питаючи, як чується та що думає про свій вирок. Ми зі своєї сторони теж дуже чемно все це прийняли, і розмова ніби добре закінчилася.

Нас вивели крізь браму й відразу посадили в амбулянс (карету – М. П.), який був цілком закритий, і не можна було зорієнтуватися, куди нас везуть. По короткій їзді ми були на станції, де нас завели до вагонів і порозділювали по двоє в осібні переділи. Говорити було заборонено, але все-таки час від часу можна було перекинутися словами. Ми не знали, куди нас везуть. До вікна не можна було зблизитися, бо ми сиділи кожний між двома поліціантами, які не давали ніяких відповідей на наші питання, куди нас везуть.

Рано потяг задержався й нас вивели на двірць (вокзал – М. П.), і ми прочитали, що це Кельци (воєвідське місто на південний захід від Варшави). Нас завели й посадили в автобус, і по кількох хвилинах їзди ми були за містом.

Був прекрасний зимовий день. Дорога вела поміж горами, що виблискували білесеньким снігом до сонця, яке світило ясно, мовби нам хотіло показати цілу красу природи. Що кілька кілометрів ми стрічали поліційні стежі з псами.

“Нас везуть на “Святий Хрест”, – сказав Бандера. На нього накинулися з лайкою поліцаї, щоб не говорив, але він вперто ще докинув, що це найтяжча тюрма в Польщі.

Я перший раз чув назву цієї в'язниці. На мене це не зробило великого враження, бо я був приготований, що нам не буде солодко, але та назва “Святий Хрест” для найтяжчої в'язниці дуже здивувала мене. “Іронія чи, може, знак Божий, на що нам надіятись тепер”, – подумав я. Може, це нам допоможе пережити все те, що нас має

* “Архів Сеніка” – близько 2 тис. документів (особисті облікові картки 2 тис. функціонерів ОУН, листування членів ПУНу, звіти про фінансову допомогу від уряду Литви), які переховувалися у Празі під наглядом членів Проводу О. Сеніка і Я. Барановського. Одержані на початку листопада 1934 копії з “Архіву Сеніка” дали змогу польській поліції викрити 62 членів ОУН та їхні зв'язки. З допомогою матеріалів “Архіву” вдалося обдурити підслідних Варшавського процесу Макарушку, Малюцу, Мигалю, Качмарського, Підгайного, які зізналися у належності до ОУН і дали необхідні для поліції свідчення. Решта заарештованих – Бандера, Лебеде, Карпинець, Климишин, Гнатківська, Зарицька – на провокації не піддалися.

Д
О
К
У
М
Е
Н
Т
И

І

М
А
Т
Е
Р
І
А
Л
И

стрінути в часі досмертного сидіння в тюрмі? Коли б я був серед такого оточення, якому я мав би надавати тон, був би це сказав голосно, але тоді я слухав, що інші скажуть. Між нами ж був наш провідник. Це нам сказали на процесі ясно.

Так ми, сповнені різними думками, надвечір прибули до тюрми. По дорозі ми побачили в'язня зі “Святого Хреста”. Він був закутий у грубі ланцюги, а за ним ішов з крісом (рушницею – М. П.), готовим до стрілу, сторож. Ланцюг був на обох ногах при стопах, але був досить довгий, і в'язень прив'язав собі його середину до пояса, щоб полегшити собі хід. За кожним рухом в'язня чути було брязкіт ланцюга. Ця картина зробила на нас пригноблююче враження. Та на рефлексії не було багато часу, бо ми під'їхали під залізом тяжко ковану браму.

Заки брама з довгим церемоніалом відкрилася, кидаємо ще раз довкола очима, охоплюючи цілий вид. На самому верху гори серед смерек, що іскрилися під лучами заходячого сонця, – грубі високі мури, на рогах – високі вежі, а на тих вежах – по двоє сторожів з готовими до стрілу крісами. Пізніше ми довідалися, що це на наш приїзд такий був парад з подвоєною сторожею. Звичайно на вежі був один сторож. На відчинення брами ждали теж в'язні, які за той час під'їхали з великою бочкою з водою, яку тягли коні. Всі три в'язні були заковані в ланцюги, як той, що ми його стрінули передше. Їх стерегли два сторожі. З такою “економією” людських сил ми стрічалися потім постійно. Коли брама відкрилася, з неї вийшли дві лави сторожів, які оточили наш автобус, і тоді нас повели по одному до в'язничного бюро та поставили на коридорі лицем до стіни. Тоді стали повільно виконувати всі формальності прийняття нас до в'язниці: прецизійно (ретельно – М. П.) нас обшукали, позабирали все, що ми мали при собі, записали й повели до тюрми.

НАС ВЕДУТЬ

Руки казали нам скласти на плечах, дивитися тільки в землю, не розглядатися, а також не говорити. Ми проходили крізь кілька брам. На кожній брамі, яку нам доводилося проходити, відбувалася цікава та скомплікована (складна – М. П.) процедура. Коли ми приходили під браму, один зі сторожів подавав свистком умовлений сигнал. На той сигнал відчинялася у брамі візитирка-віконце, крізь яке хтось дивився, перевіряючи, хто йде. Тоді щойно той хтось відзивався свиставкою на даний знак. З вежі над брамою спускався ключ до брами, і той хтось зсередини відкривав браму. Тоді можна було бачити, хто це був, що відчинив браму. Коли ми пройшли крізь браму, він її знова замикав, прив'язував ключі до шнура, й вони

мандрували назад нагору. Ми йшли до наступної брами, щоб знов бути свідками подібної церемонії.

В останніх дверях була мала зміна в процедурі, бо не було вежі. Зате була на коридорі з усіх боків заготована будка, в якій був озброєний сторож, який видав ключ іншому сторожеві, коли впевнився, що все є в порядку.

Пройшовши ті всі брами та двері, ми були затримані в довгому понурому напівосвітленому коридорі, де нам казали устатитися по величині й обернутися лицем до стіни. Наказ, а радше крик, звучав: “Морда до сьцяни!” Також по кожному такому “запрошенню” додавали ще наказ, щоб держати руки за спиною.

СТАЄМО В'ЯЗНЯМИ

Тоді стали нас переоформляти на правдивих в'язнів Святохресної тюрми: найперше казали розібратися донага, потім обстригли нас одного по одному при самій шкірі.

Тому що нас устатили по величині, я був перший у черзі і перший підійшов до фризiera (цирульника – М. П.). Досі ми звичайно боролися за права політичних в'язнів при кожній нагоді. Тому я, заки мене зачали стригти (а вже було виразно видно, про що йдеться), пробував протестувати. Та Бандера дав мені знак, з якого я зрозумів, що тут мусимо прийняти все, чим нас “погостять”, без спротиву. Після обстриження дістав я страшно подерту білизну та в'язничну уніформу. До того дістав я дерев'яні “черевики”. З тим усім у руках за наказом зійшов я босо до пивниці стрімкими сходами та став розглядатися.

Високо в стелі за ґратами світилася жарівка, яка тьмяно освітлювала всю пивницю, але було видно, що вікон не було. Був тільки отвір у стіні дуже високо, заготований грубими залізними ґратами, який виходив на той коридор, звідки я прийшов. Між тим отвором і дверима була округла висока піч, що могла б зовсім добре бути прототипом теперішньої космічної ракети. Отвору не мала. Потім показалося, що в ній палиться з коридору. Обійшовши піч, побачив я характеристичний для тюрми на “Святім Хресті” кібель (парашу). Це був великий, проміром на дві треті метра, валець, високий на три чверті метра. Тому що був з грубого металу, був сильний і тяжкий. Зверху мав менший отвір зі щільною накривкою, який був у більшій на цілий промір накривці, що відкривався при випорожнюванні кібля. Це була вся обстановка нашої келії, яка була біля п'ять метрів довга й так само широка.

Оглянувши все, почав я вбиратися. Моя сорочка мала тільки один рукав і була дуже подерта. Все інше було полатане. Тільки штани були на мене приблизно добрі, а блуза замала.

Коли я вже був убраний, відчинилися двері й у них показався Підгайний. Він був у “черевиках”, але як тільки ступив на сходи, вони

один за другим полетіли вниз, підскакуючи на сходах з великим стукотом. За ним статечно, вже босий, ішов Підгайний. Він і Лебець не дуже втратили на своїм вигляді по обстриженню, але Карпинець був страшно скривджений. Я ніколи не бачив його обстриженим, тільки завжди з гарною фризурою (шевелюрою – М. П.), чорною, як у цигана. Тому тепер мені було дуже прикро бачити його обстриженого при самій шкірі. Мені вирвалося мимохіть: “Що вони з тебе зробили!”

Та найгірше був скривджений Бандера. Він увійшов до келії останній. Він найдовше начекався, щоб “оформили”, й дуже змерз, чекаючи на свою чергу. Йому дали широкі штани й дуже велику блюзу, а все таке страшно подерте і подірване, що годі було на нього дивитися. А ще обстригли!... Відколи його пам'ятаю, він все мав гарно зачесане на бік темно-блонд (русяве – М. П.) волосся. А тепер – це ж був один глум над людиною! Його страшно опоганили. Це був вид страшного пониження людини. Але ми це прийняли по-своєму, з гумором.

Коли він ступив на сходи, його “черевики” поскакали вниз по сходах, як і кожному іншому. Він станув, усміхнувся й подивився на кожного з нас. Напевно, у нього було таке саме враження, як і в кожного з нас, але він не виявив того. Жартуючи, зійшов вниз, підніс свої капці, й ми зачали заміну своїх лахів, щоб хоч дібрати до величини. Так-то ми стали в'язнями “Святого Хреста”.

НАС ВИШКОЛЮЮТЬ

По короткому часі ввійшов до келії ключник і, устативши нас рядом під стіною, зачав нам вияснювати в'язничні приписи та звичаї, які ми маємо точно сповняти, щоб якнайскоріше могли дістатися “на звичайні келії”. Вияснив нам, що ми маємо бути тиждень або й два на пшениці на карантині, залежно від того, як ми скоро навчимося всього в'язничного ладу й як будемо виповнювати все те, чого він нас має навчити. Обіцяв нам давати три рази денно їсти та інше вбрання, як будемо переходити на “свої” келії. Найбільше упокорення відчули ми, коли він учив нас, як маємо ходити. Руки на спині, голова в долину, глядіти на пальці ніг. Не вільно постави змінити, бо буде бити ключами по голові. Кожне невиконання, й то докладне, інструкції продовжуватиме час нашого карантину.

Ми були дуже стурбовані, бо в пивниці не було ліжок, ані сінників. Але він нам пояснив, що на те є власне карантин. Нам треба кластися спати й не накривати голови, бо будуть стріляти. Сказав нам, що перед сном є апель (переключка – М. П.). Нам треба на апель стати в ряд по величині й замельдувати (доповісти – М. П.) тому старшині, який відбирає апель, скільки на нашій келії в'язнів, а коли він скаже: “Добрий вечір”, всі ми

маємо голосно в один голос сказати протяжно: “Чолем”, додаючи титул старшини. По скінченні апелю він скаже: “Добраніч”, а ми маємо так само на це відповісти, як при його вході.

Такий самий апель відбувається й рано, це є перед сніданням, і перед тим треба привести в келії все до порядку, вмитися і стати в ряд, як вечером. Після цих викладів провів з нами кілька разів пробний апель і, побачивши, що все справно йде, закінчив “науку”. Тому що я був найвищий, він призначив мене на старшого келії і, вивівши мене на коридор, дав для нас миски й ложки та свіжу воду, але їсти того дня нам не дали.

Прийшов час апелю. Нам сказав перед тим ключник, хто відбирає апель і який його старшинський ранг. Апель відбувся дуже справно, й наш ключник був з нас вповні задоволений. По апелі ми винесли на коридор гарно поскладані свої убрання, постелили на цементову долівку половину коців (покривал – М. П.), а другою половиною спільно прикрилися й пішли спати.

Тепер добре пишеться: “Пішли спати”, але тоді воно зовсім інакше виглядало! Було холодно і твердо, тому незвичному годі було заснути, то й не спали ми тієї ночі. Головною перешкодою були ще й часті свистки вартових, які що кілька хвилин було чути під самими дверми. Це сторожа давала відповіді на контрольний зов дежурного (чергового – М. П.) старшини. Кожна стійка – чи то на вежах іззовні в’язниці, чи всередині на коридорі – мала свою умовлену чергу, коли відзиватися, і в той спосіб дежурний старшина контролював, чи хтось на стійці не задрімав. Ті свистки ще довго нам не давали стати по ночах, бо до них годі було призвичаїтись. Ще коли свистки були далеко на вежах чи в інших коридорах, то можна було спати, але часто було так, що відзивався той, що сторожив на нашому коридорі, якраз під нашими дверима, бо там його захопила черга свистати. То вже треба бути дуже привиклим і мати дуже твердий сон, щоб не збудитися. Звичайно, новоприбулі зривалися й уже не могли заснути до ранку. Це робило їх дуже нервовими й сонними і було зморюю життя на “Святім Хресті”, а таких змор було більше. Пізніше нам оповідали старі в’язні, що такий режим запроваджено по генеральному бунті в’язнів. До тієї в’язниці давали в’язнів, що мали присуд понад десять літ. Між ними були такі, що мали досмертне ув’язнення із зазначенням, що ніяка амністія до них не відноситься. Вони становили дуже небезпечний елемент в’язниці. Раз такі безнадійно засуджені змовилися та зробили спробу вирватися на волю.

НАШІ ПЕРШІ ДНІ

Сигналом до вставання була трубка, а за нею йшов зараз спів старої польської побожної пісні “Коли ранні встають зорі”. Дуже було прикро щоранку слухати того невільницького співу. Її майже

мученицька мелодія, співана протяжно в’язнями у таких умовинах, нагадувала нам, що й ми в’язні, й до розпуки пригноблювала. Її співали в усіх в’язницях Польщі. Я ніколи не міг спокійно її слухати. Після цього починався страшний рух на коридорах і тріскання кіблями, які по ночі виносили з келій, щоб повилити. Ми знали з науки з попереднього дня, що, коли перший раз відкриються двері, двоє в’язнів має винести кібель, а двоє має забрати з коридору убрання. Того ранку, я зовсім певно пригадую собі, що Підгайний і Карпинець “вибороли” собі привілей нести перший раз кібель. Ми, як нові, дістали ще при тому мидницю, а також відро води.

Гігієнічні умовини тут були дуже погані через брак води, яку привозили з криниці, що була далеко надоліні. Тому ми в цій тюрмі пізнавали щораз нові труднощі, спричинені тією обставиною. Умиватися казали нам так, щоб один другому поливав з кубка воду на руки, й так ми умивали руки й лице. Гігієнічного паперу нам не дали. На снідання дістали ми каву й до неї дуже точно відмірену ложку цукру, що вимірював сам ключник, а до того фунт хліба. Хліб був чорний, житній, але дуже смачний. Такий хліб ми діставали цілий час і все в такій кількості. Того дня нас вивели перший раз на прохід. Мені треба було рано кілька разів ходити по сходах, і за кожним разом дерев’яники приспорювали мені багато клопоту. Отже, я видер з підштанків рубці, зробив дірки в полотняній пришві дерев’яників і прив’язав їх до ніг. Дерев’яники – це були грубі дерев’яні підшви, до яких було прибите грубе полотно, яке прикривало перед стопи й пальці ноги. Це разом було подібне до пантофлів без зап’ятоків. Розуміється, було так зроблене, щоб в ньому змістилася кожна нога, у висліді чого не держалися ноги й при кожному кроці можна було їх згубити. Коли я їх собі уліпшив, прикріпивши до ніг, я став свобідніше порушатися. Це мені дуже придалося на проході.

НАШ ПЕРШИЙ ПРОХІД

Ми йшли на прохід. Відчинилися двері, нас випустив ключник на коридор, уставив по величині й повів до дверей, які з того коридору виходили на подвір’я. При дверях був кошик з шапками, яких уживали всі в’язні, що виходили на прохід. Це був ще один з гігієнічних “родзинків” в’язниці у “Святім Хресті”. Кожна шапка була брудна й перепечена, й не знати було, хто її перед хвилиною носив. Та вибору не було. Треба було брати скоро і вкладати на голову ще скоріше, щоб заложити за спину руки. Перед виходом нам було ще раз повторено, що ми маємо весь час держати руки за спиною і дивитися тільки під ноги. Як хтось один порушить ті приписи, ціла група за кару втратить прохід. Під звуки тієї науки виходимо на вузьке подвір’я, виложено камінням. Це для наших дерев’яників як вимріяне! Ми мало собі не

повикрочували ніг. Щастя, що інструкція казала дивитися під ноги, а не на небо. Кругом в'язничні мури одноповерхової будівлі. Площа прямокутна, 20 кроків на 60. Ми один за другим ходимо попід стіни. З кількох вікон куриться порох. Це ткацька робітня, де прядуть кужіль, і з того куриться, мовби горіло. Ми ж вийшли на прохід подихати свіжим повітрям!..

Надворі був мороз, і я попробував за спиною потерти руки й кілька разів затулити й розтулити п'ястуки (кулаки – М. П.). Це було зроблено майже несвідомо, але в тій хвилині я почув: “Данилишин, ходи сюди!” Це мене кликав ключник до себе. Я вже перед тим звернув був йому увагу, що я не називаюся Данилишин, але він на те тільки сказав: “Дурний ти є”, і так я “згодився” в нього на це прізвище. Приходжу, скидаю шапку, а він накидається на мене, що я не заховаюся (поводжуся – М. П.) так, як належить, і він зараз нас з жене за проходу. Він виімково цього не робить, тільки мене упоминає останній раз. Коли я його запитав, про що він думає, він накричав на мене, що я з нього хочу дурня зробити, й казав іти в ряд і ходити далі. Це була моя перша пригода в тій в'язниці. Вертаючися в ряд, я завважив, що Карпинець не видержав відрази до брудної шапки й заложив її на голову, вивернувши її на лівий бік. Виглядав у ній незвичайно смішно. Я душився зо сміху, але боявся, щоб цього не завважив сторож, бо був би думав, що я з нього сміюся.

МИЛА НЕСПОДІВАНКА

По скінченні проходу був обід, а по обіді нас стрінула мила несподіванка: нам дали нові убрання, нові коци й сінники. Ця несподіванка була дійсно неочікувана, й тому в нас вступив кращий настрій. Пізніше ми довідалися, хто це для нас зробив. В тій тюрмі від шістнадцяти літ сидів українець на ім'я Бучко. Він сидів засуджений на двадцять літ за справи, зв'язані з українсько-польською війною в 1918 – 20-х роках. Він вже мав тільки чотири роки до докінчення свого вироку, тому йому дозволили працювати на коридорі. Він довідався, що це ми сидимо в пивниці на карантині, й пішов до підстаршини “пшодовніка” Покривки, який був українцем і служив у в'язничній сторожі, і в нього випросив, щоб нас не держали в таких тяжких умовах на карантині. У висліді його інтервенції ми дістали все те, що я вище згадав, а крім того, перед вечором принесли нам ті харчі, які ми з собою привезли. Урядовець в'язничної сторожі, який нам ці харчі передав, запитав нас, чи хтось хоче собі зробити випуску, тобто замовити купити тютюну, папірців і сірників. До нього підійшли Підгайний і Карпинець, а мені й Лебедеві шепнув Бандера, щоб ми й собі зробили замовлення.

Настрій цілком змінився, а також і нове заняття ми мали з новим убранням. Головно треба було допасувати собі штани, бо нам поясів не давали. Тоді перший раз я задемонстрував свій винахід, як уживати тонкої соломки з сінника вмiсто голки. Всі гудзики в поясі ми собі такою голкою в'язничного виробу попришивали, і вже штани не злітали.

Ми перший раз по довгій часі стрінулися разом, тому і оповіданням про наші пережиття не було кінця. Про сидження в різних келіях і тюрмах, про конфронтації (очні ставки – М. П.) зі свідками, про стукання, про спосіб відмикати кайдани. На тому сходили дні нашого карантину.

Коли третього дня принесли замовлений тютюн і додатки, кинулися на них Підгайний і Карпинець. Він мені цим зробив велику несподіванку. Він не тільки сам не курих ніколи, але ще й був великим противником курення взагалі. Коли, бувало, бачив, як хтось з особливою насолодою затягався димом або крутив педантно папіроса (цигарку – М. П.), кидав згiрдливо одне слово: “Кретин”. Тепер він крутив з простої махорки папіроса за папіросом і курих з Підгайним, як старий курець. Я не міг надивуватися тій зміні, що в ньому зайшла за такий короткий час. Курення дуже зблизило його до Підгайного, а віддалило від мене.

ВЗАЄМНІ ІНФОРМАЦІЇ

Ми передискутовували наші помилки під час слідства та причини нашої всипи. Я довідався багато досі не знаних подробиць про арештування кожного з нас і про причини невідповідної поведінки декого з нас. Бандера був арештований у Львові в Академічному домі в годині 5:30 рано, в дні 14 червня 1934. Він з кількома іншими своїми друзями збиралися поправляти тенісовий корт біля Академічного дому, й тому лишився на ніч в Акад. домі, щоб раненько встати до праці. В годині 5-тій поліція обступила Акад. дiм, так що ніхто не міг втекти, й виарештувала майже всіх, кого в той час застала. Між ними й Бандеру, Крайового Провідника ОУН. Поліції й не снилося, що ті лови будуть аж такі вдатні й багаті. Дехто міг би здивуватися, що це занадто прості обставини арешту такої важної особи в революції, та хто знав добре тодішні умовини праці в ОУН, хто знав добре сл. п. (славної пам'яті – М. П.) Степана Бандеру і з ним працював, той зовсім не здивується. Ціла праця й поведінка Бандери були такі нескладні і природні, що були для нього доброю охороною. Ніхто з ворогів не сподівався, що під тою незамітною особою, яка бере участь у академічному житті в таких навіть, сказати б, звичайних обставинах, криється грізний і неустрашимий провідник українських революціонерів.

Тут варто зауважити, що Бандера вже як провідник Крайової Екзекутиви не раз був у руках поліції і все без труду викручувався й виходив скоро на волю. Він і тепер був би, може, викрутився, бо слідчі органи польської безпеки довгий час самі не вірили, що це їм так легко вдалося спіймати таку велику рибу. Поліція припускала, що арештувати провідника українського підпілля, яке їм стільки клопоту робило і завдало такі сильні удари, не було б можливим без зудару з його добірною охороною. А тут просто, несподівано, як звичайну людину, застають його в Академічному домі й арештують. А крім того, він на слідстві подає такі природні й вірогідні оправдання на все і відповідає так, що заносилося, що й цим разом він вийде на волю, як і перед тим. Та тепер його стали “сипати” (викривати – М. П.) з усіх сторін: і архів Сеніка, і Малюца, а за ним Підгайний, які знали, ким він був і що робив, бо співпрацювали з ним. Проти цього всього годі було щось порадити. Коли поліція на це все дала й докази, а крім того, сконфронтувала його з тими, які його сипали, він побачив, що положення безвихідне.

Від того часу (а був це третій місяць від його арештування) він став перед поліцією і слідчими суддями і прокуратором на повний зріст як провідник підпільної революційної організації ОУН, яка під його наказами досягла вершин дійової і бойової активності й мала найбільші досягнення. За всю цю діяльність узяв він мужньо відповідальність і поставив справу по-революційному на всю ширину, як вона в дійсності виглядає. Перед ворогом стала тепер зовсім інша людина. Це вже не сірий малого росту хлопець, що ще не скінчив студій, який ще не має повних 25 літ, але вірний ідеї революціонер-провідник, який засакає їх і вводить у подив кожним словом і геройською поставою.

Стрінувшись із нами на самоті, перевіряв у розмові з нами все, що сталося, щоб збагнути, де були ті глибші причини, що справа закінчилася так, а не інакше. Між іншим, зі мною обговорив докладно всі деталі нашої співпраці. Я мав нагоду переконатися, яку добру він мав пам'ять. Я тоді довідався, що записка, якою я повідомляв Бандеру про те, що ми безсумнівно є під поліційною обсервацією і що я пропоную якнайскоріше ліквідувати хімічну лабораторію у Кракові, до нього не дійшла, бо Івасик, який був придержаний поліцією на станції в Перемишлі, записку з'їв. Хоч його випустили й він до Львова приїхав тільки на один день пізніше, про зміст записки він нічого не знав. Тому повідомлення, яке могло все врятувати, пропало по дорозі. Отже, моєю помилкою було те, що я, ствердивши напевно, що нас поліція слідить, не зарядив на власну руку цілковитого знищення лабораторії і не вислав Карпинця геть із Кракова. Мушу признати, що Карпинець по-дружньому і, зрештою, згідно з правдою заявив Бандері в тій розмові, що він був би мене не послушав, тим більше що він мені не був

підпорядкований. Він тільки на наказ Бандери міг зліквідувати свою лабораторію, бо там були дуже коштовні урядження, які йому вже хтосна чи було б удруге вдалося дістати.

При цій нагоді я довідався про проект “зелених кадрів” на Волині, до яких я з Карпинцем мали бути приділені. Це мали бути відділи членів ОУН, що на їхній слід впала поліція. Їхнім завданням мало бути, між іншим, визволяти тих, які були арештовані або вже були в тюрмі, і ними мали поповнюватися ряди зелених кадрів ОУН. Це мав бути прототип УПА.

При обговорюванні невдачі Лебеда й Підгайного і їхньої поведінки під час слідства ні я, ані Карпинець присутніми не були.

Докладніше обговорили ми з Бандерою одну стрічу в Тешині, на якій були присутніми Бандера, Рак і я з Краю, а Я. Барановський – з-за кордону. Зміст тієї наради був у одному документі, який мала поліція в актах з архіву Сеніка. Від Лебеда я довідався, що Мацейко мав іти за границю через Тешин. Але дня 14 червня 1934 преса принесла вістку про арештування в Кракові. Через це йому визначено іншу дорогу. Сам Лебедець, здається, теж був би ужив дорогу через Тешин. Багато іншого довідався я від них, бо вони мали нагоду пізнати багато більше подробиць цілої справи, чим я. Вони зізнавали, й тому їх конфронтували з різними членами організації і зі свідками, які часом дуже комічно заховувалися.

ПРОЩАННЯ

Коли ми дістали все те, що я згадав, а найважніше – сінники, нам серед тих розмов ситуація виглядала кращою, й ми були б згодні далі відсиджувати карантин, але коли минуло 10 днів, одного пополудня на коридорі сторож закликав голосно: “Бачность!” (що по-українськи значить “увага” чи, радше, “струнко”), а по кількох хвилинах забряжчали ключі в замку нашої келії. Ми скоро стали в ряд, а за той час відчинилися двері. До келії найперше вбіг ловецький великий пес, а за ним увійшов начальник в'язниці Бутвилович у супроводі одного старшини, одного підстаршини й кількох старших сторожів. Він нам сказав: “Добрий день”, а ми відповіли за приписами в'язниці: “Чолем”. Середнього росту, понад шістьдесят літ, грубий, в уніформі старшого старшини в'язничної сторожі з широкими золотими нашивками, станув перед нами й, усміхаючись іронічно, почав говорити промову, заявивши на вступі, що він тут є начальником.

Зачав від того, що часи студентські й ті, коли ми вдавали “богатерув” (героїв), скінчилися раз назавжди. Тепер ми маємо до смерті сидіти в нього під ключем. Все залежить від того, як ми будемо поводитися. Як будемо порядними в'язнями, він нас буде

тракувати як інтелігентних людей, а не як звичайних злодіїв, а як ні, то по морді, по морді, до карцеру й кінець (це майже дослівно повторені його слова). Закінчивши свою до нас промову, запитав кожного з нас, що студіював і як називається. Після того поділив нас на три групи: Бандера й Лебедь, Карпинець і я, а Підгайний сам. Кожній групі, жартуючи, пояснив, чому він так поділив нас. Мені й Карпинцеві сказав, що ми оба студіювали філософію, то тепер будемо мати добру нагоду й час філософувати. Після того пооглядав келію, закликав пса і, сказавши: “До побачення”, – відійшов у супроводі нашого протяжного “чолам”.

По його відході лишилися з нами два сторожі, й під їх наглядом ми позбирали свою мізерію і пішли нагору на перший поверх, де містилися звичайні келії для в'язнів. На всіх дверях відбувалися церемоніали, які я вже перше описував, і вкінці ми побачили коридор, який дослівно світився своєю блискучо виполірованою підлогою. Мені зробилося відрадніше, коли я побачив ту чистоту, бо думаю, що все буде в порядку відповідно до вигляду підлоги. Не знав я, що ті підлоги – це глумливий контраст до того, що нас ждало, а крім того, ті підлоги – то була чергова змора нашого життя в тій тюрмі. Відчинилася остання брама, і нас впустили в той же коридор. Посередині простелений хідник, а боками світиться підлога, мов шиба. Але це не скло. Це дошки жовтенькі, вивосковані й вичищені до ясного полиску, що майже можна бачити себе, як у дзеркалі.

КЕЛІЯ Ч. 17

Перша келія направо – це дежурка. У ній стояли три послугачі-в'язні, що виконували службу на коридорі, роблячи всяку роботу, помагаючи адміністрації. Ключник коридору відділовий, молодий, з папіросом у зубах, переглянувши докладно речі Підгайного й відвів його до найдавшої келії, потім узяв мене й Карпинця й завів до ближчої келії. Коротке було наше прощання: тільки оком кинули – й за нами замкнулася ґрата сімнадцятки. Ця келія була славно тим, що старшим келії був Єндрис. Його всі знали в тюрмі як садиста й капуса (донощика), був анальфабет (неграмотний – М. П.). Сидів у той час уже шіснадцятий рік в тюрмі за те, що в потягах, удаючи великого пана (!), давав багатим пасажирам першого класу в польських потягах папіроси, які їх усипляли. Коли пасажир засинав, Єндрис уже знав, де і чого шукати в його кишенях. Був він досить пристойний, високий і в доброму одязі, можливо, виглядав на великого й елегантного пана, який у кожного може збудити довір'я. Це давало йому якийсь час добрі доходи, й він уже зачав застановлятися, чи не закінчити ті свої гостинні виступи, й уже думав, коли має закінчити, як трапився дуже “нечемний” пасажир,

який, ніби беручи від нього папіроса, звинним рухом заложив йому на руки кайдани. Бо був це тайний агент поліції, яка довго на Єндриса полювала, через те що його гості тратили не тільки гроші й дорожочінності, але часто й життя, як папірос був засильний або пасажир “заделікатний”, як це Єндрис нам розказував. На процесі Єндрис дістав досмертну в'язницю й більшу частину часу провів на “Святому Хресті”. У в'язниці став він донощиком адміністрації і за те діставав на Різдво й на Великдень посилку з харчами. Він казав, що це від жінки, але всі знали, що це від начальника в'язниці. Ось такому панкові нас віддали під опіку. По інших келіях теж були старші келії капусями й теж діставали посилки від начальника.

НА АПЕЛЯЦІЙНУ РОЗПРАВУ

Остаточно прийшов день нашої апеляційної розправи, яка відбулася 27 квітня 1936 року. Нас це заскочило, мимо того що ми ждали на це й були приготовані, але в газеті про це не було згадки, ані ніхто нас зі світа про це не повідомив. Одного дня нас вивели з келії й повели на подвір'я, а звідти – до бюро начальника. Там застали ми Бандеру, Лебеда й Підгайного. Нам дали наше цивільне убрання, й ми переодяглися. Нам не дозволено з собою говорити, ані зближатися до себе. Враження було дуже неприємне. Ми в своїх убраннях, мимо всього, не були тими, що приїхали тому три місяці на “Святий Хрест”. Здавалось би, що це був замалий відтинок часу, щоб в'язниця витиснула на нас аж таке видне тавро. Головно блідість обличчя у всіх, навіть у Карпинця, що мав дуже темну краску шкіри, була дуже помітна. А обстрижені голови це ще видатніше підкреслювали.

Відбулася притаманна в тій в'язниці церемонія заковування нас в важкі ланцюги, які не замикали, а заковували так, що потім коваль мусив розрубувати. Остаточно нас заладували (запхали – М. П.) до амбулансу, який був сильно заґратований, і ми виїхали. Нас ескортувала поліція.

Разом з нами їхав ще один звичайний в'язень, який був транспортований до дому божевільних. Він сидів у тій келії, де Лебедь з Бандерою. Це була, якщо не помиляюся, 14-тка. Від довшого часу ми чули часте калатання в ґрату, чим кликалося сторожа, голосні розмови, а то й крики десь в околиці чотирнадцятки, але не знали, що це було. А це один із в'язнів задумав вирватися зі “Святого Хреста” в той спосіб, що став удавати умовохворого. Заки почав, признався Бандері, що він це буде робити, й сказав це тільки йому, бо тільки йому міг ту свою таємницю довірити, а колись, як буде треба посвідчити йому, що він тільки вдавав, він сам особисто про це його попросить. Мав він 15-літній присуд і вже кілька літ відсидів, але не може видержати умовин, які там є, і мусить це

спробувати. Почав був з того, що всіх просив солі або папіроса. Калатав у ґрату й кликав сторожа, щоб дав йому солі, бо йому гірко в устах. “Вар’ят (дурень – М. П.)!”, – відповідав кожний сторож, бо що може йому допомогти сіль, коли йому гірко в устах? Перша проба була дуже важка, бо мусив при сторожеві, який йому остаточно приніс солі, з’їсти її майже фунт. Але з’їв! Це йому зробило опінію правдивого, але нешкідливого вар’ята, але не тільки серед в’язнів, а і в адміністрації. Коли йому не хотіли дати солі чи папіроса, кричав, визиваючи, хто б це не був: “Ти, большевику! Ти мене бив!”. Так тягнулося два чи три тижні, й остаточно постановили його із-за постійних криків взяти до дому божевільних. Їдучи з нами, він вправляв свої випробувані штуки, і нам це допомогло, бо він зводив нанівець всі зарядження поліції, щоб не говорити. Користаючи з цього, ми могли перекинутися кількома словами між собою.

Він називав себе Юзьо, а мав жінку, що називалася Цецилія, і коли його хто запитав, де він їде, відповідав, що їде до Целькі. Коли його в Кельцах відлучували від нас, я завважив, як він моргнув на Бандеру. За якийсь час ми читали в пресі, що його звільнили й він вийшов на волю. Таки йому вдалося.

Волочачи грубі кайдани за собою, ми перейшли до потягу, яким заїхали до Варшави, де мав відбутися апеляційний процес. На цей процес я покладав велику надію, бо до того часу я не зложив був ніякого зізнання, а адвокат обіцяв мені, що він поробить всі старання, щоб на суд привели того свідка-аптекаря, який не був покликаний на суд, тільки відчитали його зізнання, що я у нього купив був десять декаграмів каліхлорікум (хлористого калію – М. П.), які потрібні були до запальника бомби. Весь час на процесі судді не допускали до того, щоб про того свідка згадувати. Мій адвокат дістав був за це кілька разів грошову кару, коли домагався, щоб того свідка покликати на суд. Це була ключова точка в моєму оскарженні, бо тільки від того залежало, чи я маю бути причеплений до того процесу, чи ні. Їдучи на апеляційний процес, я був певний, що моєму адвокату вдасться притягнути того свідка до зали суду і він буде свідчити.

У Варшаві на станції нас взяли до амбулянтів і завезли до тюрми в Мокотові. Нам не дали побачення з адвокатами, й ми наступного дня станули перед судом. Коли мене впровадили до зали, я побачив між тими, які були на місцях, де звичайно сидить публіка, мого брата Степана. Оказалося, що він собі вистарав посвідку кореспондента “Українських вістей” і його впустили до судової зали. Не пригадую собі, хто ще був із рідних інших моїх друзів, що були зі мною суджені, крім батька Миколи Лебеда.

Розправа тривала три дні. Мій адвокат сказав, що йому не вдалося довести до того, щоб свідка-аптекаря покликали на розправу,

й мої надії не здійснилися. Всі ми дістали такі самі присуди, як передніше, за виїмком незначних змін присудів для тих, що дістали були малі вироки, їм трохи змінили, але решта, головню досмертні вироки, були затвержені, й на тому апеляційна розправа закінчилася.

СПРАВА БАТЬКІВ

Мені дозволили бачитися пару разів із моїм братом, і я довідався, що він працює в редакції “Українських вістей”. Також довідався багато про моїх батьків, як вони прийняли все те, що зі мною сталося, і багато для мене цікавих новин. Мені найбільше прикро було, що на мене мої батьки ждали, що я скінчу університетські студії і, діставши працю, буду могти заопікуватися молодшими братами. Тимчасом тоді, коли вони ждали від мене повідомлення, як мені пішов останній іспит, прийшла до них вістка, що мене арештували, а потім засудили на досмертну в’язницю й тепер ще й потвердили цей присуд. Єдиною моєю журбою в тюрмі було те, щоб мої батьки мною не журилися і щоб все, що зі мною сталося, прийняли спокійно і з належним зрозумінням. Та це було неможливим, щоб мої батьки могли прийняти це спокійно. І то було те найтяжче, що я віз із собою, їдучи наступного дня знов на “Святий Хрест”.

У своїй виховній праці УВО й ОУН мали великі успіхи, якщо йдеться про виховання самих своїх членів. Але виховна дія серед загалу українського народу поступала багато повільніше через брак безпосереднього доступу до загалу. Підпільна література не доходила до всіх українців, а легальна література не могла заступити нелегальної. Коли я сьогодні читаю те, що пише чи, радше, говорить батько Осипа Дякова-Горнового, як він із сином співпрацював, коли той був у підпіллі, я завидую, що Горновий мав такого батька, що з ним міг одверто й ясно про свою працю в ОУН говорити й нараджуватися. У той час, коли я потребував такого відношення моїх батьків, тоді це ще було завчасно. Тоді ще визвольна боротьба, а головню виховна дія ОУН, ще не була досягла таки великих успіхів. А це дуже важливе і для самого революціонера, і для організації. Коли молодий чоловік попаде в тюрму, на його психіку має великий вплив те, з ким він особисто пов’язаний. Коли він певний, що батьки повністю його розуміють і приймуть спокійно все, що його постигне, тоді він може спокійно зайнятися тим, щоб його постава під час слідства і процесу була гідна і прикладна. Для організації найкращі ті, що не є ніяк пов’язані ні з ким або коли вже пов’язані, то з високосвідомими особами. Найтяжчу ситуацію має старший чоловік, пов’язаний родинно жінкою й дітьми, яких доля залежна від нього. Такій людині дуже легко заломитися й наробити шкоди організації

стільки, що не зрівноважиться навіть найбільш відданою працею для організації перед тим.

Я мав тяжку ситуацію, але все-таки, як довідався, що того свідка не вдалося притягнути на розправу, я даліше мовчав і нічого не сказав на апеляційній розправі, як і на першій.

Бандера з пропагандивних міркувань пробував дещо сказати, але йому судді не дозволили, бо він, мовляв, говорить не польською мовою, чого судді ніяк не хотіли допустити так само, як на першій розправі. Малюца й Мигаль говорили по-польськи. Решта пробували говорити по-українськи, але коли судді їм це заборонили, вони резигнували (відмовлялися – М. П.) зі слова взагалі. Коли при кінці розправи дозволили нам сказати останнє слово, Бандера повторив те саме, що сказав на першій розправі: “Нас розсудить залізо і кров”. Що говорили інші, не пригадую собі. Коли прийшла черга на мене, я не сказав нічого. По прочитанні присуду ми знов, як і на першій розправі, встали й піднесли оклик: “Слава Україні!”.

В поворотній дорозі нас строго ізолювали, щоб ми не порозумівалися, й ми їхали майже весь час мовчки, за виїмком кількох речень. Ми знали, що нас везуть назад на “Святий Хрест”, бо ніяких речей нам не казали брати з собою, коли нас вивозили. Дуже не хотілося вертатись у ту саму келію. А ще до того, коли ми вернулися, злодії вже були позабирали наші кращі коци, а нам дали свої гірші. Щастя, що нам казали кластися спати на свої місця, а не зачинати знову від кібля. Ще день-два жили ми враженнями зі світа, а далі все пішло знову старим шляхом сірих буднів.

Цікаві були замітки в польській пресі у зв'язку з тим апеляційним процесом, але ми про це довідалися пізніше. Багато було прихильних для нас слів, головно з уваги на помітну зміну нашого зовнішнього вигляду, що на тих журналістів, які бачили нас на першій розправі, зробило прикре враження.

З тієї поїздки я скористав, бо привіз собі дві книжки, які я дуже хотів дістати, – фізику й механіку, які я від того часу мав у келії і міг студіювати. Це була єдина новина у моєму тюремному житті по тій поїздки, а крім того, вже не було тієї надії, що була передніше, що, може, мій присуд зміниться.

МИ В ОДНІЙ КЕЛІЇ

Велике накопичення праці давало мені спокій і твердий сон, і дні скоро проминали. Так пройшло добрих три місяці, й одного разу нас обох із Карпинцем викликав сторож на коридор з речами. Тому що казав брати й коци, ми зразу догадалися, що прийде Зенон Матла й Микола Лемик, але до того не радий. Нас повели до 21-ої келії, і там застали ми Підгайного й Качмарського, а потім

прийшов ще Лебедь і Бандера. Це Бандера вистарався, щоб нас дали разом до одної келії. Ці старання йому забрали багато часу. Два рази записувався він до рапорту до начальника в'язниці. У келії були ще три члени ОУН – Гриць Перегіняк, Юрко Батіг і Луциняк. Ми ще надіялися, що прийде Зенон Матла й Микола Лемик, але до того не дійшло ніколи. Тут варто додати, що по апеляційній розправі Малюцу й Мигалья не дали на “Святий Хрест”, тільки до Тарнова. Опісля Малюцу були з Тарнова перевезли до іншої тюрми, а Мигаль, як кажуть, сидів там аж до початку німецько-польської війни, й його розстріляли під час евакуації в'язнів.

По переході в іншу келію в нас почалася нова сторінка нашого життя. Досі жили ми більш індивідуально, а від того часу зачали ми жити групою. На тому ми скористали дуже багато, бо кожний з нас мав свої приватні книжки, а Бандера й Лебедь мали дозвіл на українські газети й могли собі лишати по одній картці на папір, якого нам усе було замало. Найбільшим для мене здобутком була тритомова “Українська загальна енциклопедія”, яку мав Бандера. З неї міг я робити такі комплекти, як історія України, географія України, історія української літератури, мистецтва й інші.

Всі харчі давали ми до спільної торби, якою завідував спочатку Лебедь, і їли ми спільно, ділячи по рівній пайці кожному без огляду на те, що він діставав з дому. Це були ще добрі часи, коли можна було діставати стільки харчів, скільки приходило, а також можна було собі виписувати з тюремної кантини, скільки хто хотів і скільки мав грошей. Ми діставали великі посилки від Комітету допомоги українським політичним в'язням, а крім того, від батьків і знайомих.

ГРИЦЬ ПЕРЕГІНЯК

Найбільше вибивався Перегіняк. Він втягав у себе, як губка, все, що йому було сказане. І розумів усе дуже легко. Він був цілком неграмотний, як я з ним стрінувся. Його мама не мала мужа, була ціле своє життя зарібницею, сільською служницею, яка жила й удержувала сина з праці рук. Син-одинак від малої дитини був теж у наймах. Коли виріс, пішов на працю до коваля й навчився згодом так добре працювати, що сам став незалежним ковалем.

Тяжка ковальська праця, яку він уже з ранньої молодости виконував, виробила йому сильні м'язи й силу, дала йому кращий заробіток, і він уже в дуже молодому віці сказав своїй мамі, що він не хоче, щоб вона працювала. Його молодість, яка пройшла на праці від досвітку до ночі, припала на двадцяті роки. Він був народжений 1909 або 1910 року. Село, в якому він виростав, було дуже свідоме. Він був знаний як совісний і добрий ремісник, і його люди дуже

любили й поважали. В тридцятих роках випадково знайшов контакт із Організацією Українських Націоналістів. Одного разу прийшов до нього один чоловік і, чекаючи на замовлену працю, оповідав, як-то в їх селі, яке адміністративно прилучили до сусіднього села, солтисполяк, якого призначила польська влада, дозволяв собі на різні вибрики. Оповідав той чоловік, оповідав, а як робота була скінчена, заплатив і пішов собі, не звернувши уваги на те, яке враження зробило його оповідання на того хлопця, якого почуття кривди було особливо високо розвинене.

В той день він працював, хоч був дуже хворий. Гриць Перегіняк мав тоді двадцять три роки. По праці пішов він додому і, як звичайно, по вечері пішов спати. Але він не міг заснути. Перший раз від довшого часу це йому трапилось, бо по тяжкій праці в кузні він звичайно засипляв, скоро тільки положився. Перевертався, обертався й не міг заснути. Тоді встав і витягнув з-за стріхи свого скороченого й переробленого кріса й почав оглядати, як ніколи. “Піду й заб’ю, як пса. Чому через таку надлюку мають люди мучитися?” – прийшла йому думка, і він уже не міг їй противитися. Зібрався, всунув у рукав кріса, бо був короткий, і пішов. У хаті солтиса світилося світло, вікна не були заслонені, і він, заглянувши крізь вікно, побачив солтиса, як той, обернений плечима до вікна, щось до світла оглядав.

В одній секунді витягнув Перегіняк кріса з рукава, стрілив – і сталося. Солтис як стояв, так і впав. Втікаючи поза городи додому, Перегіняк завважив, що в нього тепер зовсім інша думки. Він забив чоловіка! Йому стали дуже швидко з’являтися картини наслідків його вчинку. Та ж його заберуть і вкинуть до в’язниці, а хто тоді заопікується мамою? Чому він про це перше не подумав? Він був би напевно того не зробив, якби був пригадав собі в той момент маму. Ще як витягав з рукава кріса...

Він роздягнувся, положився, але на нього скаженими псами накинулися страшні думки. Він цілий трясся. Було літо, а йому зимно. Його цілого трясє, його підкидає, він не може себе опанувати...

Він не чув, як у селі зчинився крик, як стали шукати за вбивником. Аж як прийшли під його хату й запитали, де є коваль, він тоді схопив клаптик тієї реальності, яка діялася. Це його привело до цілковитої притомності. Та він не годен був встати. Коли вони прийшли до нього, він побачив, що це два поліціанти і кілька газдів з його села. Вони прийшли до нього під повітку, де він лежав, і ствердили, що він хворий. Це їх утвердило в переконанні, що це не він забив в’їта, і відійшли. Все для нього пішло дуже щасливо й виглядало, що все скінчене.

По кількох днях він довідався, що поліція арештувала одного хлопця з його села, якого підозрівають, що він забив в’їта, і страшно його б’ють, щоб признався. Тоді Перегіняк, який уже був

дещо видужав, зібрався, пішов у поліцію і признався, що це він забив в’їта. І все пішло своєю дорогою. Йому заложили на руки кайдани, й до двох тижнів він уже мав присуд досмертної в’язниці. А по присуді його завезли на “Святий Хрест”. Одне пам’ятав: що мама дуже ридала й питала, чому він це зробив. Він не знав, що має сказати, і врешті сказав: “Мамо, то хтось мусив зробити!”

Така була його історія до того часу, доки я його не стрінув. Він був сильний, загартований на найбільші труди й невгоди й у в’язниці нічого не боявся: ні голоду, ні холоду, ні сторожа, ні злодіїв. Йому було все одно. Він мав тяжке життя, тому в’язниця для нього, мимо всього, була мовби відпочинком, і в той час, коли я з ним був разом, він виглядав дуже добре. Також дуже йому це допомогло психічно, що він стрінувся із нами, головню з Бандерою. Він був із сусіднього села. Перегіняк походив з Угринова Горішнього, а Бандера – з Угринова Старого коло Калуша. Коли син священика сидить у тій самій в’язниці, то це для нього найкращий доказ, що з ним ще не так найгірше. Це його зовсім успокоїло, й він, наскільки я це міг пізнати, чувся в той час дуже добре.

Щоб довести його історію до кінця, я розкажу в цьому місці дещо наперед. Коли нас вивезли зі “Святого Хреста”, Перегіняк лишився в тій в’язниці аж до польсько-німецької війни в 1939 році. В дні вибуху війни багатьох в’язнів у тій в’язниці постріляли, але Перегіняк урятувався. В’язницю вивакуювали, як тільки почалася війна, й повели в’язнів у напрямі на схід. Це був тяжкий похід. Багато в’язнів по дорозі сторожі достріляли, коли вони не могли йти. Але їх скоро дігнали відділи наступаючої німецької армії, і в’язні були врятовані, а з ними й Перегіняк.

В 1940-ім році мене відвідав у Кракові Перегіняк у мундурі “веркшуца”, бо він був у Стараховіцах у відділах, які стерегли військові об’єкти. Дуже було приємно стрінутися з ним і побачити, як дуже змінився він за той час. Дуже видно було, як багато він скористав з того, що в тюрмі багато навчився. Він по нашій розлуці читав дуже багато того, що можна було в бібліотеці у в’язниці дістати, а крім того, діставав був книжки з Комітету допомоги українським політичним в’язням. Оповідав, як він напам’ять виучував усі записки тих викладів, які собі поробив, коли ми його вчили. Тепер він з захопленням читав усе, що міг дістати з військової літератури. При “веркшуцах” відбувалися найкращі військові вишколи ОУН, і він перейшов три курси: рекрутський, підстаршинський і старшинський. Ті курси відзначалися ще й тим, що можна було зовсім офіційно робити практичні вправи в полі. Пізніше я згубив з Перегіняком контакт на цілий час мого перебування в Кракові в 1941-ому році. Потім прийшла воєнна завірюха, в якій багато тих, що все пройшли, згинули або пропали без сліду. Що сталося з Перегіняком Грицем, не могу докладно сказати.

На стороні 22 у своїй книжці п.[ід] н.[азвою] УПА написав Микола Лебедь про смерть сотенного УПА “Коробки” – Перегіняка, командира першої сотні УПА, на Волині в 1943-му році в наступі на ворога. Чи це той Гриць Перегіняк, що я з ним просидів три чверті року на “Святому Хресті”, не знаю. Одне можу сказати: я певний, що він до УПА попав і міг на пост сотенного вибитися по переході тих вишколів, які він мав нагоду відбутися. Також знав є, що більша частина тих, що були в “веркшуді”, були переведені до допоміжної поліції й вислані на Волинь і Полісся. Отже, все промовляє за тим, що наш Гриць Перегіняк зі “Святого Хреста” і сотенний УПА Гриць “Коробка” – Перегіняк – це одна і та ж особа.

Хоч тяжко мені тепер вертатися з волинських лісів до тюрми, то все-таки треба вертатись, щоб розказати про решту тих, що там лишилися, тих, що в тюрмі здобували освіту, хоч могли зовсім, сказав би не один, слушно сказати: “Пощо я маю вчитися, як я маю досмертний присуд тюрми?”. А вони вчать, і то так, як я сказав би, по-тюремному, більшість матеріалу вивчали напам’ять.

Так, як нам завидували, що ми можемо весь час жити в спілці, так тепер почали нам завидувати, що ми маємо завзяття вчитися. Це дало такі наслідки, що кілька звичайних в’язнів спровадили собі книжки й теж почали вчитися. Але вони хотіли скороченим способом стати інтелігентами. Вони собі купили словники чужих слів і думали, що стануть зараз інтелігентами, коли вивчать багато чужих слів. З того вийшло таке, що одного разу вночі ми почули дивну розмову. Але треба ще перед тим пояснити, що в келії було велике переповнення і ми уклалися до сну так, щоб якнайдокладніше використати поверхню келії. Отак кілька спало у ногах іншим. Не дивно, отже, що часто, як хтось протягнувся, не лиш потурбував, але й вибив зі сну того, що спав йому в ногах. Тож одного разу вночі чуємо таку розмову: “Ти! Будеш ти ортопедично спати чи ні? Бо я проти тебе застосую санкції”. Йому у відповідь чути голос другого, що вивчав чужі слова: “Ти собі можеш санкції стосувати, я не маю нічого на візаві, я мушу протягнутися!”

Карпинець у своїх викладах фізики завжди старався показати в дійсності те, про що вчив. Одного разу нам усім на диво продемонстрував конструкцію літака з пристроєм до керування. Він був знаний з того, що більшу частину часу просиджував у кутку й робив математичні задачі. Це знали і сторожі, й тому не звертали уваги на те, що він там робить. Так само не завважив і донощик, що він собі нишком виклеював з паперу хлібом різні частинки, й з того вийшла прекрасна модель літака з кермом. Розуміється, що прийшло до прилюдного показу, всі слухали викладу й подивлялися, як це він міг у келії все зробити. Очевидно, що ще того самого дня був сторож у келії й казав собі дати модель літака. Щастя, що

модель була така мала, що не можна було підозрівати, що Карпинець хотів на тім літаку втікати з в’язниці.

РІЗДВО У “СВЯТОМУ ХРЕСТІ”

Находили Різдвяні свята 1937 року. Нам заповіли, що до в’язниці приїде капелан українських політичних в’язнів о. Осип Кладочний. Буде щось нового! Але заки він приїхав, у нас уже була новина: ми приготувалися до... співаної служби Божої. Ми вчилися співати на чотири голоси. Провадив хор Бандера. Я тоді мав нагоду пізнати, як він знається на веденні хору. Треба згадати, що начальник в’язниці радо давав дозволення на те, щоб в’язні робили проби до співу на богослуженнях, а в’язничні сторожі любили спів українських в’язнів. Нам не дозволяли робити проб разом з іншими, але нас було досить, і ми приготувалися так, щоб інші могли до нас долучитися. Найкраще нам ішли коляди, бо їх кожний знав.

Приїхав о. Кладочний. Нас завели до великої зали й порозмішували так, щоб ми не могли порозуміватися, хіба тільки в справі співу. Найперше була сповідь, і ми могли по трьох роках висповідатися. Тож сповідь тривала довго.

Причиною довгої сповіді було ще й те, що о. Кладочний по уділенні розгрішення питав кожного, як він почувається та чи здоровий і чи дістає листи з дому, що забиравало багато часу. Потім почалася служба Божа, і ми ніби задля співу походилися разом, і сторожі вже не звертали уваги на те, що ми були разом. Відспівали все гарно. Апостола читав хтось із іншої келії, й тоді чув я перший раз інший спосіб читання Апостола. Всі ми причащалися. Найбільш зворушуючий був момент, коли о. Кладочний по відправі затягнув коляду “Ісусе милий, ми не багаті, Золота в дарі не можемо дати...”

Ця перша наша служба Божа по трьох літах, де ми зійшлися разом, співання служби Божої і ще на кінець та коляда, що так докладно пасувала до нашого стану, – все це викликало в нас надзвичайне почуття й залишило незабутнє враження. Ми велично відсвяткували тоді Різдво, як ніколи. Було кілька тижнів чим жити. До сьогодні пам’ятаю те незвичайне духове піднесення.

Це не було на саме Різдво. Різдво було аж за тиждень чи навіть два. Ми велично святкували Святий вечір. Тоді вже були великі реформи у польських в’язницях, на основі яких в’язням обмежено харчі і дозволено діставати тільки дуже обмежену кількість харчів з дому. Ми тоді ще користувалися тим, що не було докладного припису, чи можна діставати посилку, як хто замовив собі харчі у в’язниці за гроші, й мали ще деякий запас давніше отриманих харчів. Деякі з нас дістали в посилці кутю й багато дечого, що в нас по звичаю подається на Святий вечір. У в’язниці давали тоді тільки

додаткового оселедця по якійсь трохи ліпшій, як звичайно, зупі. Але найважливіше було те, що ми вміли хором на чотири голоси співати коляди. Тоді я примусив мою пам'ять відтворити вірш "На Святий вечір", який я уложив був, як сидів ще у слідстві, в перший мій Святий Вечір у тюрмі, і я його читав у програмі нашого свята. Полякам і німцям це все дуже подобалося, що ми так велично обходимо Святий вечір.

ГОЛОДІВКА

Одного дня Скульський приніс мені з клозету записку від Бандери. Він пояснив мені, що бачив, як Бандера, йдучи попри нашу келію, все щось показує руками, й він з того додумався, що треба шукати під сподом клозетної мушлі за запискою. Він пошукав, знайшов і мені подає. Це був малесенький листок із папірця до папіросів, на якому було написано: "В цей спосіб відпиши, як це знайдено. Баба". Я так відписав, і зв'язок був налаштований. Я йому написав, щоб мені ставив записки в клозеті між кафлі печі. За два дні я вже мав листа від нього й від Лебеда. Писали, що вони довго старалися нав'язати зі мною контакт і не могли. Вони постановили зробити голодівку, як тільки зловлять зі всіма зв'язок. Я був останній. Писали, щоб я дав свою згоду. Ще нас троє має таку згоду дати, й тоді починаємо. Я був проти голодівки, бо я мав свій особливий погляд на ту справу. Але як усі є за, то і я буду голодувати. Зараз по тому прийшла записка від Лебеда, що ми починаємо голодівку в першому дні, як відійде Гоффман, а дежур (чергування – М. П.) на коридорі перебере на два тижні Кобилецький. Я дуже був проти того, бо ми робили в той спосіб прикрість Гоффманові, а собі утруднення, бо Кобилецький мав нас на той час під своєю рукою. Ще й виходило, що за дежуру Гоффмана ми це все приготували. Отже, доброму чоловікові ми робили прикрість, а себе віддавали на час голодовки на два тижні в руки садиста. Але було запізно, і я увечері перед голодівкою роздав усі свої харчі тим, які були зі мною, а рано, як прийшов Кобилецький роздавати цукор, я зголосив, що я починаю голодівку. Він уже на це був приготований і сказав, що на "Святому Хресті" не є так, як у інших в'язницях, і я це ще нині побачу. "Добре", – відповів я, і почалося. У в'язниці сенсація. Від того часу, коли був здушений бунт в'язнів, на "Святому Хресті" нічого такого не було. Розуміється, що зараз зі мною почали всі розмову. Деякі страшили, а інші радили, як це робити, щоб видержати найдовше й не піддатися. Прийшло снідання. Всі їдять, а я сиджу, припершись до сінників. Пройшов увесь день. Ніхто з адміністрації нічого мені не говорив. Лишили нас, ніби нічого не сталося.

Так пройшли чотири дні. Я обмежив свої рухи до мінімуму і виконував тільки те, що мусив. Більшу частину дня я просиджував.

Кобилецький не дозволяв мені сидіти на плащі. Коли тільки побачив, що я сиджу на плащі, зараз мене зганяв. До мене прийшов пшодовнік Покривка й питає, чого я голодую. Але він це так говорив, мовби розмовляв зі мною приватно, а не урядово, тому протягнув розмову довше, так що всі дивувалися.

Восьмого дня нас почали кормити примусово: водили до адміністраційного будинку й там намагалися влити в нас корм в рідкому стані. Я протестував, і тому мене прив'язали до крісла шнуром за руки й ноги, й тоді, як я не хотів відчинити уст, принесли вузьку рурку й крізь дірку в носі вцідили мені пляшку рідкого корму. Першого й другого дня мені вдалося корм вернути, але в дальших днях шунок збунтувався й уже не хотів віддавати того, що захопив. Нас водили поодинокі, щоб ми не могли стрінутися. Попри мою келію ходив Бандера і, здається, Лебедь. Бандера був дуже зісох. Він під кінець голодівки ходив попри стіну, щоб мати за що держатися. Карпинець і Качмарський сиділи в таких келіях, що попри мою келію їх на годування не водили. Нам дозволяли не ходити на прохід і залишатися в келії. На апелі я стояв, але мені дуже темніло в очах. Загалом кожний рух дуже багато коштував. Тому я все сидів, як тільки було можна.

В п'ятому дні до мене був підійшов Борис Каторжник і співав мені пісню про умираючого молодого в'язня. Намовляв мене, щоб я з'їв трохи цукру, що мене підкріпить, але я відмовив. Від того часу він часто присідав до мене й багато мені оповідав. Я припинив навчання й тільки переглядав газети, але не читав. Мій організм слабнув дуже помітно з дня на день, і на 15-ий день я вже ледве зайшов на кормлення. Дуже мені темніло в очах, я діставав завороти голови та тратив рівновагу. Шістнадцятого дня рано перед сніданням повідомив мене сторож, що голодівка скінчена. Ми на час голодівки перервали переписку між собою і не могли порозумітися. Перервання переписки було конечно з огляду на донощиків. Я не вірив і домагався, щоб це мені сказав або Лебедь, або Бандера, але сторож на це не погодився. Я це прийняв як доказ, що він мене хоче набрати (обдурити – М. П.), й тому зголосився до начальника в'язниці. Зараз-таки по сніданні, якого я не їв, завели мене до начальника, і від нього я довідався, що голодівка скінчена, а по кількох днях наші домагання будуть сповнені. Але в келії ніхто не вірив, що ми щось виграли, бо це було б щось неможливого на "Святому Хресті".

Кава смакувала незвичайно. Ніколи перед тим, ані потім не пив я такої доброї кави. І першу ніч я спав. Під час голодівки не міг спати, бо мене дуже дразнило вливання корму через ніс. Це викликало в мене таке нервово подразнення, що навіть як я заснув, мене мучив сон, що мені наливають в ніс корм. Це мене найбільше мучило. Першу ніч я заснув зараз, як тільки положився,

і не мав ніяких сонних примар, як під час голодівки. Я скоро почав приходити до здоров'я, й третього дня я вже відважився вийти зі всіма на прохід.

ЗНОВУ РАЗОМ

За тиждень мене викликали з келії з речами. Це дуже здивувало всіх, але говорити нічого не вдалося, й так я назавжди вийшов з келії ч. 17. Мене завели до келії, де вже були Карпинець, Бандера, Лебець і Качмарський. Тут застали ми одного інженера, на ім'я Чарковський, і двох братів Войдів, які помагали в інженерських працях Чарковському. Ми всі дуже тішилися, що знов зішлись разом, і довго оповідали собі пережите за той час. Я тоді довідався, як багато клопоту вони мали, заки сконтактувалися зі мною, як Лебець ходив до начальника в'язниці, щоб отримати вияснення, чому нас порозділювали, і висловити наше бажання бути знов разом в одній келії. Але начальник на ніщо не хотів згодитися і відмовив навіть під тиском голодового страйку.

Найтяжче потерпів від голодівки Бандера. Був дуже вичерпаний ще й тоді, коли ми вже зішлись знов разом в одній келії. Найліпше виглядав і найлегше переніс голодівку Карпинець. Підгайного вже на "Святому Хресті" не було. Я довідався, що його вивезли тоді, як нас порозсаджували по різних келіях, а голодівки ще були не почали. Мав щастя. Мені здається, що Качмарський не голодував, бо його звільнено від обов'язку голодівки з огляду на його недугу легенів. Але я того не твердив би. Знаю, що щось було з ним особливе. Може, навіть він голодував, хоч був звільнений, не знаю.

Тепер кожний вернувся до свого заняття. Карпинець пірнув у свою математику майже повністю, тільки часом загравав у доміно. Я дуже жалував, що втратив доброго партнера до виучування англійської мови. Ще трохи з Лебедем часом перепитувалися. Я мав новину в цій келії, бо помічники інженера рисували чорною тушшю багато робіт і я міг тій креслярській праці приглядатися, а часом пробував сам це робити. Це мені дуже допомогло багато пізніше в житті, в Америці. Також англійська мова, що я навчився в тюрмі, стала мені в житті дуже в пригоді. Правду кажучи, я ще до сьогодні спираюся на те, що тоді навчився. Українську граматику, яку я був вивчив дуже докладно, при іспиті в УВУ (Українському вільному університеті – М. П.) я здав найкраще. Ми мали українські часописи і свої українські книжки й проводили дуже корисно час. Хоч були великі обмеження харчів, нам часом дозволяли діставати одну пачку більше, ніж інші діставали, з огляду на те, що ми мали за собою довгу голодівку. Ми знов жили спільно, як одна родина, й ділили по рівній пайці все, що діставали.

Карпинець ставав щораз більше відлюдком, і раз, коли я його запитав, що з ним діється, він мені звірився, що його мама вже довго до нього не писала й він думає, що вона померла, а йому не хочуть про це написати. Він був майже певний цього, і пізніше я довідався, що так справді сталося. Я дуже дивувався, як він це відчув. Потім помер і його батько.

НАС РОЗВОЗЯТЬ

Нам у келії жилося дуже добре. Не було ніяких конфліктів. Дежури ми робили, але з цим не було такого клопоту, як на сімнадцятій келії чи на інших. Атмосфера була гарна. Так ми прожили, здається, три місяці. Одного дня викликали Бандеру, а потім казали видати його речі. Ми думали, що його повезли знов на якийсь процес ОУН, але так не було. Його вивезли до іншої тюрми. За тиждень викликали Лебець, а потім – Карпинця. Над нами зависла хмара невідомого. Не можна було збагнути, куди вивозять, ані чи взагалі вивозять.

Остаточно прийшла черга й на мене. Я вже був приготований на те, та все-таки незнане тривожило. Мене закували у грубі кайдани на руки й на ноги за звичаєм тієї тюрми, так що тільки коваль міг їх розтяти, щоб мене розкувати, взяли до поліційного авта з чотирма поліцаями, і так я покинув "Святий Хрест".

ВІЙСЬКОВИЙ ВИШКІЛ

В описуваний мною час у Кракові відбувалися три рази в тиждень військові курси – вишколи, організовані з рамени (від імені – М. П.) ОУН, обов'язкові для кожного її члена. Курси були для рядовиків, підстаршин і старшин. Насамперед відбувся вишкіл для рядовиків, участь у якому, як пригадую, брали, між іншим, Степан Бандера, Ярослав Рак, Юрко Медвідь, Турковський, Зелений, Савчинський, Пшеничний, Олександр Луцький та багато інших.

На цьому вишколі викладали впоряд, зброєзнавство, ідеологію націоналізму, оборону перед газовими нападами, першу допомогу, склад і організацію армії, картознавство тощо. Зі зброї пояснював нам пістоля «Чеської збройовки» і кріс друг "Босий". До війни я його не знав, і в Кракові мені було відоме лише його псевдо Босий. Пригадую собі, що він був дуже схожий на теперішнього фільмового артиста Ю. Брюннера. Він найбільше любив скоростріл, і тому найбільше й найчастіше про нього нам викладав, кажучи, що, коли буде створена українська армія, він всю свою увагу присвятить виключно скорострілові.

На тему “Стрілець у полі” говорив нам під час вишколу Кузьмінський; про оборону перед газами – “Шелест”. Він був дуже милий хлопець і докладно знав свій предмет, тому ми залюбки слухали його виклади. Про картографію говорив Шмігель.

До інструкторського складу, отже, належали Кузьмінський, Гасин, Шухевич, Карачевський, Шмігель, “Шелест”, “Босій”, Мирон, опісля Таранович. Курси підвищувалися і, як згадано, охоплювали вишколи підстаршинський і старшинський, згодом курс штабових старшин. На цей курс ходили Шухевич, Гасин, Грицай, Шмігель, Кузьмінський, Карачевський, Новицький, Таранович, Лопатинський. Деякі одночасно були і викладачами.

Всі вони були військовиками зі ступенями бодай поручників з часів служби в польському війську. Крім них, були прийняті в характері гостей ті, що покінчили всі нижчі вишколи з найкращими успіхами. До них, між іншим, належали Савчинський, Медвідь, д-р Врецьона, Микола Лемик і я. Ми робили вправи з картографії, рухи військових відділів, марші забезпечення, здобування мостових причіпків (поручнів – М. П.) тощо. Крім теоретичних і практичних вправ, були ще приватні лектури, до яких, наприклад, належали “Історія воєн”, “Нафта рядить світом” та ін.

Багато часу ми присвячували вправам бистрої орієнтації та швидкої децизії (рішення – М. П.), що є підставовими вимогами доброго командира, без огляду на те, яким відділом чи частиною він командує. Пригадую собі одну таку вправу “зустрічного бою”. Командир дивізії, що мала дві батареї важких польових гармат, повинен був видати скору диспозицію щодо розташування дивізії в бою, бо одержав повідомлення про швидке наближення сильних з'єднань противника. На запитання інструктора, хто з нас є вже готовий “давати наказ”, я зголосився і почав на мапі показувати й пояснювати місце розташування дивізії.

– А де ваші гармати? – запитав інструктор.

Коли я показав становища “своїх гармат”, він зробив кислу міну й сказав:

– Зачекайте хвилину, то зараз дістанете телефона від командира сотні, щоб ви забрали свої колісниці, бо вони мусять там розмістити свої гранатомети.

Я одержав таку критику за те, що “мої гармати” були надто висунені вперед.

Курс відбувався в дружній атмосфері й був надзвичайно приємний, хоч панувала сувора військова дисципліна й великі вимоги до курсантів. Найбільше ми відчували брак вищих старшин з великим воєнним досвідом. Тому ми дуже зраділи, коли мені пощастило дістати адресу табору полонених, в якому перебували наші вищі старшини, які попали в німецький полон у 1939 році.

Там були один чи два полковники і підполковники, кілька майорів, капітанів і поручників, разом приблизно 20 осіб.

Зі списком їхніх прізвищ я пішов до полковника Бізанца та просив його про звільнення тих людей з полону. Справа тягнулася який місяць, аж всі полонені старшини були звільнені. На жаль, вони не хотіли стати інструкторами в нашій школі, за винятком двох – пор. Тарановича і майора Целевича.

Всі інструктори записували свої виклади, що їх опісля помножувано на циклостил як скрипти (підручники – М. П.). Найкращим був скрипт Кузьмінського, який видано під псевдонімом автора Горн. На той час це були дуже добрі матеріали про військову тактику, і його опісля перевидано кілька разів, бо він став головним підручником військового вишколу членів ОУН, а пізніше УПА. Взагалі, краківський курс штабних старшин заклав підвалини під організацію пізніших кадрів УПА, що переросло наші сподівання. Ми ж ходили на курси у вільний від праці час два або три вечори на тиждень, а це все-таки дало великі наслідки. Правда, праця курсантів була дуже солідна, бо кожний з них докладав усіх зусиль, щоб якнайкраще виконати добровільно взяті на себе зобов'язання. Тому наше навчання, хоч у примітивних умовах і без відповідної літератури та фахових інструкторів, увінчалось успіхами. Багато найвищих старшин УПА були колись учасниками краківських вишколів. Згадаю тут тільки про кількох загальнознаних.

Роман Шухевич. Він, щоправда, вже раніше здобув був старанну військову освіту й мав практику боїв за збереження державної самостійності Карпатської України, але незважаючи на те, він брав у курсі участь не тільки як інструктор, але й як курсант. Він найперше став комендантом легіону, що носив назву Дружини Українських Націоналістів (ДУН), а потім – Головним командиром УПА під іменем Тараса Чупринки в ранзі генерал-хорунжого.

Олекса Гасин – “Лицар”. Він теж мав вищу військову освіту вже раніше, але був, як і Шухевич, інструктором і курсантом, а потім був шефом головного штабу УПА в ранзі полковника.

Дмитро Грицай – “Перебийніс”. Він скінчив з відзначенням старшинський військовий вишкіл у польській армії, а крім того кілька курсів, організованих ОУН, брав участь у них як висококваліфікований інструктор і водночас як курсант. Опісля був першим шефом штабу УПА в ранзі генерала.

Василь Сидор – “Шелест”. В УПА зайняв пост шефа штабу УПА–Північ у ранзі полковника.

Василь Кук – “Коваль”. Здобув військову освіту на курсах ОУН у Кракові в 1939 – 1941 рр. Через те, що на курсах завжди був першим курсантом, брав участь у курсі штабних старшин як курсант. Він був високим старшиною УПА, а по смерті ген. Т. Чупринки зайняв пост Головного командира УПА в ранзі полковника.

БАНДЕРА НА ВОЛІ

Хоч яка жорстока була Друга світова війна, хоч забрала вона маси невинних жертв, а іншим принесла незмірні нещастя і втрати, то все-таки дуже багато людей вона також вирятувала. Головно українські політичні в'язні в Польщі, а також в інших займанщинах, переважно в советському пеклі, певною мірою мали щастя, бо багато їх врятувалося.

В десятому дні німецько-польської війни злодії в Берестейській тюрмі відкрили Бандері двері до його камери. Він захопив з собою якесь цивільне вбрання і негайно вийшов поза мури в'язниці, не завважений ніким. За кілька днів він добився до Львова, до якого вже наближались московсько-большевицькі війська. Тоді, поладнавши пильні справи Організації, подався через Раву-Руську на захід. Про це оповіла мені пані Ірина Хом'як-Кравців, яка в той час також вийшла з тюрми і йшла до Львова, а по дорозі зустрілася з С. Бандерою. Оповідав про це й сам Бандера.

Я пригадую собі його опис того психічного стану, який в той час огорнув західні землі України: "Там не було можливим щонебудь почати. Західна Україна виглядала немов людина, якій паде щось на голову й вона не має змоги тому запобігти. Піднесені вгору руки, закриті очі й... жде, коли це "щось" вже впаде".

Так, як вийшов на волю Бандера, вийшли з польських тюрем понад 15 тисяч інших українських політичних в'язнів. Одні сиділи вже засуджені, інші — у слідстві, а ще інших нахапали польська поліція і так звана двійка (охорона) та прикордонна сторожа, опановані воєнним психозом, який тривав доброго півроку. Протягом того часу жодний українець на західних землях не був певний свого завтра. Береза Картузька — ушавлений польський концентраційний табір — і всі тюрми в Польщі були переповнені українськими політичними в'язнями, тож я не певний, чи не зменшився я кількості, подавши цифру 15.000 тих, що їм пощастило вирватися на волю. Багато було помордованих, між ними Мигаль, який перед самою війною сидів у Тарнові.

Ті, що вийшли на волю, не могли нею користуватися, бо на них уже ждали інші окупанти. Тому багато в'язнів, вирвавшись з польських тюрем, не заходили до рідних хат і навіть не пішли в рідні сторони, щоб ніхто не довідався, що вони врятувалися і живуть. Вони були на волі, але не втішалися нею.

Єдиною надією для українських політичних в'язнів, яким пощастило вирватися на волю з польських тюрем і які, з уваги на прихід большевиків, не могли вертатися додому, до рідних сторін, була та певність, що німці на Бузі довго не затримуються. Тому більшість з них пішли на захід з надією, що незабаром прийде час, коли вони матимуть змогу вільно повернутися до рідного дому. Вони

й створили так звану першу еміграцію, яка перейшла з рідних земель на захід від Сяну й Бугу, щоб перебути лиху годину. За той час вони приготувалися, щоб на ту очікувану хвилину бути вповні готовими.

Головним заняттям тих молодих хлопців і дівчат були військові курси, що були організовані в кожній місцевості, де був більший гурт емігрантів. На одному з таких військових курсів я в другій половині жовтня зустрів Бандеру. Від того часу моє життя знову щільно сплелося з його життям, і ми пірнули у вир праці на довший час. Цей час у мене числиться за найактивніший період мого життя.

ХТО ВЕДЕ?

Ніколи сила ОУН не була такою очевидною, як у 1939 році, по розвалі Польщі. Повиходили з тюрем, з підпілля та укриття всі ті, котрі досі знані були тільки тоді, коли попали в руки поліції. До них приєднались і свобідно заманіфестували ОУН свою симпатію, прихильність і вірність багато тисяч таких, про яких досі і в Організації ніхто не знав. Це число ще збільшилося тими, що звичайно є нейтральні й ідуть за тим, хто виявить свою силу. З того в короткому часі виросла справді могутня сила Організації. Внаслідок того навіть явні й добре знані противники Організації скорилися перед силою й визнали її, так що ждали, що скаже Організація. Так було скрізь на заході від Сяну, й ті, що були в той час в Україні, описують це в подібний спосіб, стверджуючи, що ОУН була єдиним тоді діючим середовищем, на яке всі покладали надію.

Але в Організації панувала в той час незвичайна безплановість і дезорієнтація, бо ніхто не міг знайти напрямної, що і як починати. Єдиним порятунком у тому становищі було те, до чого Організація привикла за весь час свого існування.

В організаційній практиці виробився спосіб самочинного налаштування порядку. Коли падав провідник чи й цілий провід, тоді прапор боротьби брав той, хто чувся на силах, і ніс його за своїми спроможностями довше чи коротше, з меншим чи більшим успіхом, але боротьба не припинялася. Ті, котрі були близько центру крайової Організації, знають не один такий період, коли Організація латала прориви в своїх провідних рядах по тяжким ударі й завжди переможно виходила завдяки ініціативі й зарадності провідного активу.

Так сталося й тепер. Більш вироблені (досвідчені — М. П.) одиниці з власної ініціативи ставили працю там, де опинилися, так, як уміли. Навколо цих більш вироблених людей стали формуватися сильні центри життя емігрантів, і ніхто з посторонніх людей не завважував, що щось "не грає". Так, наприклад, УДК (Український допомоговий комітет) у Кракові розрісся в велику і відому

репрезентаційну централю першої української еміграції, УЦК (Український центральний комітет) творився і ріс завдяки Ярославові Старухові, його невичерпній енергії й організаційним здібностям. Так творився і ріс Союз кооператив у Сяноку завдяки праці Яціва. Так організувалося наше шкільництво, військові вишколи і навіть деякі відділи Організації.

Але це не було кероване згори, бо “гори”, себто праці ПУНу (Проводу Українських Націоналістів – М. П.), не було. Звичайно, про це не знали рядові члени, бо вони, виховані в підпіллі, не звикли були завдавати такого “зайвого” питання, хто веде. Вони знали звичайно свого найближчого безпосереднього зверхника, що їм вистачало в підпіллі, вистачало і тепер. Але з тюрем повиходили теж і провідні члени ОУН, між якими було понад п’ять колишніх крайових провідників ОУН. Ті вже зобов’язані були запитати, до кого належить їм зголоситися, що було рівнозначне з питанням, хто веде.

Таких спрямовувано до... Піщан. Там буцімто був відпочинковий табір у замку для “знеможених тюрмою” політичних в’язнів. Та це тривало тільки коротко, доки не відкрилася таємниця замку. Вже як я був у Берліні, мені сказано, щоб я не дався намовити на відпочинковий табір. Одначе про цей табір я некомпетентний писати більше. Це колись вяснять ті, які там були.

ЗНОВУ З БАНДЕРОЮ

Серед таких умов у другій половині жовтня чи першій половині листопада 1939 року в Кракові появився Бандера. Як це я вже раз згадав, зустрів я його на військовому курсі, який він відбував разом з нами. Був дуже вихудилий, убраний в те убрання, яке захопив у тюрмі; волосся злегка підросло, але ще не настільки, щоб можна було порядно зачесати.

Вертатися додому нам разом було по дорозі, й ми вже першого дня могли собі оповісти про все, що пережили і про що довідалися. Пам’ятаю, що він докладно розпитував про те, що сталося з Лемиком. Я тоді знав тільки, що він вийшов з тюрми на волю, але що далі з ним сталося, я не знав. Питав теж про Карпинця, але я нічого тоді про нього не вмів сказати.

Степан Бандера мешкав на вулиці Страшевського зі своїм братом Василем, який подбав для нього про це мешкання. Спочатку Бандера, як і всі, що прибули до Кракова з Галичини, мешкав у таборі на вул. Люретанській. Таких таборів було тоді 5; комендантом цих таборів був Р. Малащук. Розходячись, ми домовилися, що на другий день підемо купувати вбрання.

Ми зустрілися наступного дня коло нового будинку Краківського університету, на т. зв. плантах. Ми зумисне вибрали

це місце, бо там ми раз сиділи ще перед нашим арештуванням учотирьох зі Стецьком і Карпинцем, а нас обсервували польські поліційні агенти, й один із них потім на розправі про це широко оповідав.

Бандера ждав на мене в товаристві “Лопатинського”-Тимчія і його подруги Зенки. Тим я дуже втішився, бо про Лопатинського читав я багато у звітах про протипольську партизанку на Стрийщині. Він, між іншим, бувши тоді Крайовим провідником ОУН на ЗУЗ, зарядив був мобілізацію членства ОУН на два дні перед проголошенням мобілізації в Польщі. Це йому уможливило врятувати багато молоді від війська, служби в польській армії під час війни, а зате зміцнити свої лави партизанів, які називалися “Самооборона”. Лопатинський був високий, гарно збудований блондин, веселий і товариський. Від того часу я з ним зустрічався дуже часто, аж доки він не вернувся до Краю.

Тому що ми з Бандерою мали купувати убрання, ми попрощалися й пішли по крамницях, що були між університетом і ринком. Там ми купили два убрання: для мене – чорне, а для Бандери – сіре. В ньому він є на одному фотознімку, які були в пресі. Може, й псевдонім Сірий, якого він уживав, узяв він собі від кольору того убрання. Того псевдоніму уживав він у час конфлікту, а пізніше уживав його у своїх писаннях.

ІНШІ ДРУЗІ

На терені Кракова, крім Бандери й Лопатинського, я пізнав ще Романа Шухевича. Розмову він почав з того, що сказав мені, що з усіма вже зустрічався, з ким хотів, тільки мене чомусь не годен був ніде зустріти. Від першого слова говорив мені “ти” й того вимагав від мене. Ставився до мене так, немовби вже здавна зі мною товаришував. Таким був з усіма. Він був тоді в пошукуванні хати для своєї родини. Згодом йому вдалося знайти гарне мешкання, в якому часто відбувалися засідання.

Постійно в товаристві Лопатинського був Гринів – “Кремінський”, який був у Крайовій Екзекутиві Лопатинського військовим референтом. Він мешкав з Ярославом Горбовим, який був теж військовим спеціалістом. Був Іван Равлик з ріднею. Був теж Лев Зацний – “Вік” і Дмитро Мирон – “Орлик”, обидва – колишні провідники Краю, яких поляки ув’язнили. Вони вийшли на волю по розвалі Польщі.

Мирон тоді писав, а радше, відтворював з пам’яті свій твір “Ідея і чин”, оригінал якого був спалений. З тим пов’язана цікава історія. Коли Мирон-“Орлик” був Крайовим провідником після смерті Тураша, він уже мав “Ідею і чин” готову до друку. Її мав він на

перехованні у зв'язкової Олени Недзвецької (тепер Климишин), а вона, виїжджаючи на зв'язок, дала на переховання своїм знайомим, які при одному (зрештою, фальшивому) алярмі (тривозі – М. П.) спалили рукопис. Коли він їхав за кордон ладнати справу Тураша, переказав зв'язковій, щоб йому той рукопис принесла на станцію. Зв'язкова прийшла, він їй все переказав, що ще в останньому часі уважав за потрібне, й коли поїзд уже мав рушити, попросив про рукопис. “Його спалили...” – вспіла тільки сказати зв'язкова, як поїзд рушив і їх обох розділив. Аж у Кракові вони зустрілися й тоді вияснили собі, як воно було. В 1939 і 1940 роках Мирон відтворював ту працю, але завжди нарікав, що першої думки вже годі пригадати, а те, що може пригадати, вже не те, що було.

Між військовими спеціалістами був ще Дмитро Грицай – “Перебийніс”, що саме вийшов був з Берези Картузької. Він, як тепер відомо, був пізніше у ранзі генерала шефом Головного штабу УПА. З ним дуже близько знався Олекса Гасин – “Лицар”, який тоді приїхав був з Відня, а пізніше спровадив свою дружину. Він був в ранзі генерала шефом Головного штабу УПА перед Грицаєм. Він і Шухевич Роман уважалися в нас тоді за найбільш військово вишколених наших старшин.

Василь Турковський і Лімницький – це були два друзі, що дуже близько з собою зналися. Мали в той час повні руки роботи, бо вони в'язали все членство, розсіпане по цілому терені зайнятої німцями Польщі, в цупку організаційну сітку. Турковський був провідником терену, а Лімницький – організаційним референтом. Турковський згинув в УПА, а Лімницький – в німецькому концтаборі у Східній Україні. Останній раз я був з ним у 1941 році в Білій Церкві.

На той час у Кракові був і Степан Ленкавський. Він займався тоді пропагандою, і з ним часто можна було бачити Івана Мітрінгу, Олександра Бусола, а також Олену Телігу.

Всі переважно жили тоді вже на приватних мешканнях, а Зацний мешкав зі своїми хлопцями в одному з п'ятьох таборів, що містився в колишньому польському Академічному домі на вулиці Яблоновських. Він був до них дуже прив'язаний і ними дуже гордився. Все казав, що для його хлопців немає нічого неможливого, а як роблять роботу, то “на чисто”.

ПЕРШИЙ СВЯТВЕЧІР НА ВОЛІ

Зближався Святий вечір, перший наш Свят-вечір на волі. Бувало, навіть у тюрмі ми намагалися відсвяткувати це величаве свято, як у даних умовах можна було найкраще. Пригадую собі і такий Свят-вечір у тюрмі, коли один із друзів не з'їв своєї мізерної порції хліба протягом дня, а зробив нам вісьмом прегарну

несподіванку, розкроївши ту заощаджену кромку хліба, й попросив нас, щоб ми з ним “засіли до Святої вечері”.

Тому зрозуміло, що ми намагалися той наш перший Святий вечір у Кракові відсвяткувати якнайкраще. В той час господарка під німецькою окупацією на польських землях уже за чотири місяці була така знищена, що годі було дістати потрібних харчів. Та наші подруги подбали про те, щоб і борщ був, і вареники, і кутя.

Вечеря повинна була за звичаєм розпочатися з появою першої зірки на небі, але довелося трохи пождати. До столу засіли всі ті, що про них я попередньо згадав, доповнені інструкторами військових курсів і дружинами тих, що вже за ті чотири місяці успіли віднайти своїх дівчат ще з-перед арештування і поженитися. У той час жонатим був також і Бандера. Його весілля було дуже скромне, з участю не більш як десять осіб. Його дружиною стала Ярослав Опарівська. Її маму замордували пізніше поляки, її брата розстріляли німці. Я також був уже жонатий. Були між нами незаміжні дівчата-члени ОУН, які ще не віднайшли були в той час своїх суджених після виходу з тюрми.

Всі ми, чоловіки, мали тоді маленькі фризурки, бо ще, як ми тоді жартували, не відросло пір'ячко. Непокірне коротке волосся бунтувалося і не давалося гладко причесати, що виразно свідчило про наш недавній вихід із тюрми.

Перед вечерею хтось сказав, що до нас повинен прийти полковник Сушко, і ми ждали на нього. Але це вижидання продовжилося на три чверті години, тому ми вирішили розпочати вечерю без нього. Виникло питання: хто відкриє наше свято? Між нами не було такого охочого, кожний штурхав свого сусіда, заохочуючи його до слова. Однак нічого з того не вийшло, тож довелося мені встати й короткими словами розпочати наше святкування. Після того я попросив до слова Бандеру. Тоді він перший раз до нас промовляв.

Після нього говорив Дмитро Мирон – “Орлик”. Він був дуже вродливий, високий ростом, тільки дуже худий і виснажений. Десь під кінець вечері прийшов врешті полк. Сушко, одягнений у військовий однострій з полковницькими відзнаками на зубчатці, тільки без шапки, що дало причину до веселих жартів між нами: мовляв, наш гість тому спізнився, бо не годен був знайти шапки.

Вечір був дуже приємний і пройшов так, що залишив милий спомин.

Мельник Григор (8.X.1908, с. Конохів, Стрийський р-н, Львівська обл. - 10.IV.2001, ???) - один із чільних діячів ОУН. У 1920 - 28 рр. навчався у Стрийській гімназії. З 1928 член УВО, згодом ОУН. У 1929 вступив на рільничо-лісовий відділ Львівської політехніки. У 1930 р. жив у Дублянах на спільній квартирі зі Степаном Бандерою. За його завданням організував з іншими членами ОУН підпільну друкарню в с. Монастирець Стрийського р-ну Львівської обл.

(1933 - 34). З 1935 працював агрономом при товаристві "Сільський господар". У березні 1939 в Бережанах був заарештований польською поліцією. Пробув у в'язниці півроку. Після виходу з тюрми перейшов на Закарпаття, згодом потрапив у м. - Зальцбург (Австрія). З 1949 проживав у США, працював в агрономічному відділі університету Коркель (Ітака, штат Нью-Йорк). Активний діяч УККА. Одружений із Ярославом Луцишин.

СТЕПАН БАНДЕРА (Причинки до характеристики особи)

З літератури та деяких даних з історії життя Степана Бандери знаємо, що це була сувора, залізної волі й дисципліни людина. Натомість мало знаємо його зі сторони його товариського й особистого життя та співжиття з людьми, з якими він дружив поза працею, для якої він себе цілковито посвятив.

В особистих взаєминах зі своїми товаришами він був веселий, дотепний, безпосередній і дуже щирий. От для прикладу згадаю.

Одного разу, як Степанові прийшов пакунок з дому, він запросив до себе Осипа Тюшку на чай. Як тільки Осип вступив у кімнату, Степан нібито нахмурився і роблено серйозно попрікнув його:

— То ти, вороже тяжкий, таки прийшов!

— Я прийшов, бо ти мене запросив, — вияснює нібито збентежений Осип.

— Ну, — каже Степан, — моєю річчю є просити, але це ще не значить, що ти мав прийти. Не розумієшся на чемності, чи що з тобою?

Таким натяганим докором Осип не тільки не збентежився, але ще й сердечно сміявся з такого привітання.

Часами, як я приїздив з терену, Степан вже мав приготовану якусь перекуску, яку звичайно "приправляв" ще такими додатками: "На, їж, вороже тяжкий! Ніколи тебе нагодувати не годен!" Гість, тобто я, з чемности виправдується, що то замалі порції для такого великого хлопа і т. ін.

Степанова вдавана серйозність і сердитість завжди впроваджувала з місця веселий настрій і була безпосереднім вступом до обговорювання проблем, якими ми в даний момент займалися. Степан переплітав всякі дискусії доречними дотепами, деякими цитатами зі Святого Письма, висловами народної філософії чи з української літератури, переважно з поезії, і т. п. Любив теж наслідувати спосіб говорення інших друзів, причому наводив їхні висловлювання майже слово в слово, з великою дозою гумору. Це йому все добре вдавалося, бо мав він неабияку пам'ять. Наприклад, наслідував "Янкля", тобто Володимира Янева, як той давніше читав дещо зі своїх власних творів: "...Мамця ка-а-аже..." і т. д.

Академічний дім у Львові

Таким був Степан серед товаришів, яких він уважав за характерних, ідейних і, як він це казав, надійних людей. Цілком інакше виглядало його відношення до людей, яких він уважав за безхарактерних, неідейних або просто за звичайних “з’їдачів хліба”. Про таких він висловлювався зневажливо: “Темний нарід! Ні читати, ні писати...”.

Якось в Академічному домі у Львові у їдальні зібралася більша група товаришів. У загальній розмові один з них, що студював право, сказав: “Я до ніякої політики не мішаюся. Я український студент — і це все!” Степан подивився на нього, іронічно підсміхнувся, встав і вийшов. Найближчим разом знов прийшов той “неполітичний” товариш між нас і, як звичайно, почав вітатися, подаючи кожному руку. Коли ж підійшов з витягнутою рукою до Степана, той відвернувся і заложив свої руки в кишені. Вийшла мала констернація (збентеження — М. П.). Після того випадку я звернув Степанові увагу, що той його жест був не на місці, бо зробив неприємність не тільки зарозумільцеві, але і всім присутнім. Цим разом Степан з місця рішуче відрізав: “Як тобі це не сподобалося, можеш заскаржити мене до суду!”

Іншим разом в Дублянах він довідався, що я допоміг одному товаришеві при іспиті з хімії. Тому що Степан уважав того студента безхарактерною людиною, вичитав мені за те добрий “патер ностер”.

Степан Бандера - гімназист

Моя перша зустріч зі Степаном була у Стрийській класичного типу гімназії. Він був на один рік від мене старший. Одного разу на станції в Стрию (було це десь у 1924 році) Олекса Гасин і я зустрінули Степана і почали собі політикувати. Саме тоді мали відбуватися загальні вибори до польського сейму. Ми оба з Олексою тягнули за УНДО. У зв’язку з виборами до Конюхова часто приїздив Остап Луцький на розмови з о. Петрушевичем і при тій нагоді виступав теж з промовами у читальні “Просвіти”. Був він дуже добрим промовцем, отже, такі “політики” на той час, як Олекса і я, ентузіастично його сплескували. На наше здивування, Степан не тільки не схвалював наших політичних орієнтацій, але навіть глузував

собі з нас, цитуючи такий рефрен з тодішньої передвиборчої “словесності”: “А під мостом риба з хвостом, Тримаймося, Грінбавм, просто!”. Сам Степан підтримував тоді радикальну партію, яка виступала проти виборчого блоку УНДО з жидами (партія Грінбаума). В самому Угринові Старім, звідки походив Степан, радикали мали такий вплив, як у нас УНДО.

До речі, це мені нагадало популярну тоді пісеньку, яку співали на “рев’ях” в українському театрі, а далі й поза театром (співає жид): Зробило з нами УНДО бльок, той політичний “цімес”-крок

Степан Бандера - студент

(рефрен): Ой Грімбавм-бавм, ой Грімбавм-бавм, той політичний “цімес”-крок.

А радикальний “пурец” в крик, що гой до бльоку не привик

(рефрен): Ой Грімбавн-бавм... (і т. д.)

Отже, по такій першій політичній дискусії на станції в Стрию ми розійшлися як “партійні противники” і деякий час навіть мало себе помічали. Але помалу ми виростали і позбувалися “чарів” ундизму й радикалізму та й знову зустрілися, вже на постійно, на спільній політичній площині.

По закінченні гімназії мої контакти зі Степаном були частіші. Ми оба належали до пластового куреня “Червона калина” в Стрию, де Степан мав псевдо Баба. На той час він був рухливим, хоч низького росту, але кремезним, завзятим і дуже витривалим юнаком. До кожної ситуації чи обставини він мав свій власний підхід, насичений гумором і дотепними вигадками. В часі прогулюк чи в літніх таборах він завжди борюкався з “Мортеком” – Ярославом Раком. “Мортек” був далеко більший і сильніший, отже, Степанові часто спішив на поміч колега Стефанків і вони удвох врешті-решт “молотили Мортека, як гамана”. Після одної такої баталії Мортек, “набравши балабухів повний міх”, рятувався втечею в ліс. Тоді Баба вхопив сокиру і засівся на Мортека в корчах. Я якраз повертався з лісу, отже, побачивши таку “грізну ситуацію”, звернув Бабі увагу, що це зовсім не по-християнськи іти з сокирою на ближнього свого. Степан з місця відпалив мені: “На великого звіра все йдуть зі сокирою! Ти, як бачу, зовсім не розумієшся на великих ловах!” Бачачи, що тут “не жарти”, я спішно віддалився.

При пластових ватрах Степан любив прикидатися Махатмою Ганді. Обвившись коцом по-індуськи, вилазив на дерево, звідкіля з великим пафосом, вживаючи екзотичної міміки лиця і жестів рук, виголошував “по-індуськи” запальну промову. За ним вилазив на дерево “Факір” – Лев Сенишин, який умів знаменито наслідувати горилу. Він скакав довкола “Ганді”, чіпляючись гілляк чотирма кінчиками, і робив різні фіглі: наприклад, вичісував з волосся на голові докучливі “насікомі”, деякі зі смаком пожирав сам, а решту кидав на “Махатму”, дразнячи його в різний спосіб. Пластова братія при ватрі ревіла і качалася від реготу.

Розв’язання “Пласту” польською владою 1930 р. застало нас на горі Маківці, де наш курінь переводив на стрілецьких могилах запряження старших членів, які переходили зі ступеня “зелених” до “червоних”. У часі традиційного здвигу на Маківці ми посвятили наш курінний прапор. Посвячення dokonав тодішній ректор богословської академії у Львові, пізніший наш патріарх о. Йосиф Сліпий. Польська поліція заатакувала нас, щоби сконфіскувати прапор, але нам пощастило його заховати і знову ж при допомозі отця-ректора перевезти до Львова.

Генеральна рада “Заіону Червона Калина”. 21.X.1928, Академічний дім у Львові. Сидять зліва направо: Охримович Степан, Калинович Володимир, Ерденбергер Володимир, Пеленський Євген, Чехут Богдан, Грицак Осип, Ерденбергер Роман, Поточняк Михайло. Стоять: Тюшка Осип, НН., Каратницький Осип, Бандера Степан, Гошовський Юліан, Рак Ярослав, Падох Ярослав, Щуровський Роман

Пластуни куреня “Заіону Червона Калина” при утворюванні цвинтаря на г. Маківка (1930). Зліва направо: Охримович Степан, Мішкевич Степан, Бандера Степан, Поточняк Михайло, НН.

В поворотній дорозі з Маківки в stodoli, де ми мали ночувати, відбулася курінна рада “Червоної калини” в справі дальшого стану нашого членства у “Пласті”. Ми два зі Степаном, лежачи поруч себе, довго вночі обговорювали пошепки це питання. Ми прийшли до переконання, що нема ніякого глузду творити додаткову нелегальну пластову організацію тоді, коли вже існує добре зорганізована й оформлена Організація Українських Націоналістів (ОУН). Вранці при дальшому загальному обговорюванні цієї справи ми саме так і висловили нашу думку. За це висипався на мене лайкою колега “Босняк” – Ярослав Падох, називаючи мене “гробокопателем “Пласту” і т. ін. Степан не радив мені реагувати на це гострими словами: мовляв, чеши дідька зрідка. Степанові “Босняк” не робив ніяких вимовок за таку саму його поставу, правдоподібно, тому, що ані він, ані ніхто інший не міг сподіватися чи й вимагати від Баби іншого наставлення. Цей випадок на курінній раді зблизив нас зі Степаном ще більше, ніж було досі.

Згодом, коли я перейшов на студії до Львівської політехніки (рільничо-лісовий відділ), я застав там уже Степана, який записався на той же відділ на один рік швидше. Ми зустрічалися майже кожного дня в Академічному домі на вулиці Супінського, ч. 21. Степан, як звичайно, жартував при кожній нагоді. Коли я раз представляв йому одну знайому дівчину, він з невинною міною запитав мене, чи я поінформував уже ту панну про важливу істину зі Святого Письма, що “всяка жона да убоїться свогого мужа”. Сам він представлявся звичайно такими словами: “Степан Бандера, син отця-пароха з Угринова Старого, пошта Калущ”. Ніхто не міг тоді втриматися від сміху.

По двох роках студій у Львівській політехніці наш рільничо-лісовий відділ був перенесений до Рільничої академії в Дублянах. І цим разом теж, як я прийшов до Дублян, застав уже там Степана, який мав там уже своє засиджене місце. Зустрічалися ми знову на викладах і на лабораторних вправах, де я не раз виручав його, коли він мусив на той час їхати до Львова. По якомусь часі, коли ми разом верталися з викладів, Степан запропонував мені вступити до його кімнати. Тут він підігрів на машинці (примусі) чай і витягнув дещо закусити, як він казав, “з Угринова Старого”. В часі дальшої розмови він, усміхаючись, запитав мене, чи відома мені така-то й така кличка. Це була кличка, яку я отримав був від мого старшого товариша Євгена-Юліана Пеленського, який у той час жив у Конюхові і був близьким товаришем Степана Охримовича. Коли ж ми тепер обмінялись зі Степаном тими кличками, між нами зник останній бар’єр, який ще до певної міри відокремлював нас. Тепер ми почувалися далеко свобідніше і справді по-братерськи обговорювали всі біжучі справи. Тоді ж ми вирішили, що я перенесуся на помешкання до Степанової кімнати. Так ми знайшлися нарешті, як-то кажуть, вдома.

СПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

Я швидко переніс всі свої речі до Степанової кімнати, і ми почали спільно господарити. Він діставав харчові посилки з Угринова Старого, а я – з Конюхова. Але мої пакунки переходили через Академічний дім, де Олекса Гасин постійно і “законно” забирив з кожної посилки “мито” для своєї групи, вкладаючи до надібраного пакета посвідку з підписами свідків, що і скільки надібрано в Академічному домі, а що висилається далі до Дублян. Степан мав на таку практику своє окреслення: “Присхло (присохло – М. П.) до своїх”.

На спільній квартирі зі Степаном у Дублянах я втягнувся повністю в організаційне життя і працю ОУН. У першу чергу Степан поставив завдання зорганізувати і розбудувати видавання підпільної літератури ОУН та її зразкове розповсюдження. Вже найближчої суботи я виїхав на першу організаційну зустріч у цій справі далеко поза Львів. Переглянув терен і намітив усі можливості та представив Степанові проект праці в цій ділянці, який він у цілості одобрив і сам особисто був великою поміччю у його виконванні. В моїй праці для мене це було великим облегшенням, що Степан, будучи моїм безпосереднім організаційним зверхником, був завжди близько мене.

Не така-то легка була справа з його зв’язками. Щоби дістатися з Дублян до Львова, треба було перейти яких три-чотири кілометри до залізничного перестанку, переїхати залізницею до Підзамча, а звідтіля – трамваєм чи як до центру Львова. Зимою, під час сніговоїв і глибоких снігових заметів, дістатися на договорений час і призначене місце не було легко.

Наша кімната зимою була мало опалювана або й зовсім не ogrіта. В такий час ми спали разом в одному ліжку, бо так було тепліше, і мали подвійне накриття. Нашою кухнею був примус на столі, де стояла теж нафтова лампа до освітлювання кімнати. Шкільні завдання ми робили прихапцем, біг пєс через овес. Та коли йшлося про організаційні справи, їх треба було не тільки ґрунтовно обдумати й обговорити та розпланувати, але теж практично започаткувати в терені, а далі допильновувати комплектного і прецизійного (точного – М. П.) їх виконання.

Очевидно, мусили ми мати також свої хвилини відпруження і розваги. Власне, тут хочу згадати про одну таку оригінальну забаву-розвагу, придуману Степаном. Це було змагання в цитуванні уривків з літературних творів, народних пісень і т. п. Тема завжди вельми цікава, захоплююча, повчальна. Наші змагання розпочинав Степан, наприклад, цитатою зі “Слова о полку Ігоревім”: “Не ліпо лі не бьашет, братіє...” – і тоді до мене: “Продовжуй!”. Я підхоплював цитату: “...начати старими словеси про биліни сего времени”. Чим довше він або я міг продовжувати оригінальну цитату, тим було

краще. Це не мусило бути зовсім дослівне цитування. В потребі можна було давати вставки своїми словами, щоб тільки триматися теми. “Пунктом гонору” було перелопати противника: “Ага, ти того ти цього не знаєш! Може, ніколи й не чував про таке!”

Степан, вийшовши тут і там переможцем у такому двобої, починав читати мені “серцеципательний отченаш”: мовляв, твій батько тяжко працює, останній свій гріш висилає синкові, щоб той мав за що вчитися, а той блудний син тільки батькові грошики циндрить, нічого не вчиться, навіть такої-от дрібної речі не знає. Я мовчки вислуховував ту літанію, але як тільки приловив Степана на незнанні чи кепському цитуванні якої фрази, починав його бештати: “Ех ти, ксьондзів паничу! То всечесніший отець Андрій, широковідомий і улюблений парох Угринова Старого, пошта Калуш, потішає себе думкою, що його Степанко десь там у Львові, у високій школі, багато вже чого доброго навчився і вийде нарешті в люди і тяжко придбаний отцем гріш не буде змарнований. А тут показується, що той Степанко не знає навіть отакої чи іншої життєво важливої речі! Встид, ганьба!” По “літанії”, вичитаній Степанові, я в свою чергу зачитував перший рядок з “Кавказу”: “За горами гори, хмарами повиті...” Степан відповів дальшими кількома рядками, а тоді загачив мене “Гайдамаками”: “Все йде, все минає – і краю немає...”

Так ми змагалися деякий час цитатами з поезій, а тоді перейшли до підступних запитань. Степан: “Скажи мені, що робила дівчинонька в українській літературі?” Тут я вже мусив сильніше напружити пам’ять, щоб нагадати низку уривків з поезій і пісень, як, наприклад, “вийшла раннім ранком воду брать”, “в гаю заблудила”, “вийшла слухать соловейка”, “напувала козаченькові його кониченька”, чи, кроїш і “під гаєм зелененьким... орала воликом сивеньким”. Отут Степап мене перебив: “То ти не знаєш, що вона навіть не зміла орати”. І далі: “А чому ти забув про ту дівчину, яка не знала, що “любов – то не жарт?” – “О, так, так, – не здавався я, – то була така дівчина, “як маковий цвіт”, а було це тоді, як “шуміли верби в поповій долині” і “сонце лягало за вершки беріз”. Моя справа була врятована, і я від’ємного пункту не дістав.

Далі запитання з тої матерії стосувалися козаченька, місяченька, сонця, дуба і т. д. Такі розваги були завжди цікаві, все нові, бо це була дійсно невичерпна тема.

ПРИГОДА МІСЯЧНОЇ НОЧІ

В нашій організаційній роботі дуже важливі були два моменти:

- 1) якнайкраще замаскувати нашу роботу і місце праці;
- 2) назовні удавати, що ти особисто ні до чого не причасний і не дуже серйозний.

Щодо першої точки, наше місце було добре замасковане, віддалене понад сто кілометрів від Дублян. Роботу ми виконували темними або сльотливими ночами. Виїздили залізницею все з іншої станції. Часом треба було йти аж до Сквилово, що був першим перестанком у сторону Стрия. Їхали ми не разом, але в окремих вагонах, висідали в Конюхові на другому боці перестанку. Звідти удвійку добиралися до нашої криївки. Тому що наша сітка була добре налагоджена, Степан через неї наладував дальші зв’язки.

Одного дня в червні 1933 року Степан звелів мені перебрати матеріал, що йшов з Карпат через Розгірче – Жулин до моєї сітки коло ріки Стрий. Від нас треба було теж дещо передати людям з-за Карпат. Я звернув Степанові увагу, що якраз тепер погодні і місячні ночі, а це ніяк не згідне з нашою оперативною технікою. Степан відповів, що це від нашого рішення не залежить і відкладати час цієї зустрічі зовсім неможливо.

З тяжким і неспокойним серцем виїхав я ввечері зі Львова. Біля години 10-тої вечора я був у Конюхові. Журило мене те, що доведеться оперувати без нашого найкращого союзника – темної ночі. Але не було ради. Польовою доріжкою поза селом я непомітно дібрався до ріки Стрий і влаштувався у непомітному місці в лузі над берегом. По дорозі я ще збочив у засекречене місце і забрав револьвери для себе і ще трьох людей, що мали йти зі мною по передачу. По деякому часі я завважив на другому боці ріки п’ятьох вершників, що наближались до умовленого місця. Місяць в небі світив, немовби хтось навмисне там його повісив, ну просто хоч голки збирай. Мене знову огорнув неспокій за успіх справи.

Та ось вершники переїжджають ріку, я їду їм назустріч. По виміні кличок я перебрав привезену ними передачу і зарядив: двоє людей з усіма кіньми залишаються на місці, а троє підуть зі мною по призначенню для них передачу. Кожному даю револьвер і дещо набоїв із зауваженням, що зброю можна вжити тільки в крайньому випадку, як, наприклад, неочікуваний і непередбачений напад або інша подібна особиста небезпека. Вони мають йти за мною у відповідному віддаленні один від одного, щоб уся наша група була непомітна.

В такій розставці ми перейшли головну дорогу, що вела в напрямі Сколе – Стрий, перетнули поле Міртюки й опинилися на пасовиську Круг. Тут була відкрита площа, без чагарника, скритися тут від зайвого ока було трудно. Я напереді вже минув пасовисько і опинився на дорозі, що ділила людські городи і поле Частки. І раптом почув крик: “Стій! Стій!”. Це були крики сільських нічних вартівників. Їм у відповідь грянуло кілька револьверових пострілів з боку моїх людей. Повернувшись бігцем до пасовиська, я побачив утікаючих до села двох вартівників, а до мене підбігли мої хлопці. Справа була ясна. Я звелів хлопцям негайно вертатися до коней, переїхати ріку і добре скритися, заки ще почне світати.

Тим часом у селі зчинився рух і гармидер. Народ вибігав з хат на вулицю і масово сунув дорогою в сторону ріки. Щоб відвернути увагу селян від моїх відступаючих хлопців, я вибіг на дорогу і вистрілив кілька разів у сторону села. При тому погрожував високо піднятим револьвером, який поблискував у місячному сяйві. Натовп це зауважив і затримався. Я перебіг ще якого півкілометра і знов вистрілив кілька разів, щоб викликати враження, що акція не йде в сторону ріки, але в протилежному напрямі. Раптом від села залунали в мою сторону крісові постріли. Стріляла, очевидно, заалармована поліція. Я добіг до свого саду, заховав револьвер під яблуною та вбіг до хати. Відразу вислав свого старшого брата Івана, щоб краще забрав і заховав револьвер, а сам чимдуж скинув із себе мокрий від роси одяг та переодягнувся в сухе. Тоді вибіг на село до людей, які далі сунули в сторону пасовиська, звідки долинали відгуки карабінових пострілів. Питаю людей, що сталося. Вони розповідають, а тим часом ми підійшли до поліцаїв. Це були два вартові з с. Любінців, мені знайомі. Питаю постерункового (дільничного – М. П.) Гальперна: “Що то за війна?”. Він, у нервах ладуючи кріс, сопе: “Бандиці (бандити – М. П.)!”, а його камрат (товариш – М. П.) Муха додає: “Оуновці!”. Обом трясуться руки, набої падають на дорогу. Все-таки час від часу стріляють в одну або другу сторону. Люди кажуть, що там мусило бути більше “бандитів”, бо з різних місць погрожували блискучими револьверами. Поволі справа вияснюється. Два сільські вартові зауважили, що через поле Круг переходять якісь підозрілі люди. Вартівники рішили перетяти їм дорогу і по можливості затримати. Але коли на них сипнули револьверовими кулями, вони бігом вернулися до села і загукали по поміч. Ціле село і поліція були заалармовані. Оце й були наслідки, про які я згадував Степанові, що в місячну ніч не слід переводити ніяких акцій.

Раненько, ще далеко до сходу сонця, брат перевіз мене кіньми поза Стрий на парестанок Угерсько – Добряни до ранішнього поїзду, що йшов на Львів. Їхав я в тяжкому настрої. Події минулої ночі не давали мені спокою. Я згадав, як моя мама цілу ніч молилася перед іконою Гошівської Матері Божої. Напевно, за мене. Бо хоч вона ні про що не знала, її материнське серце відчувало, що вона може втратити когось близького.

Далеко перед полуднем я вже був у Степана. Незвичайно врадуваний, він кинувся до мене і, потрясаючи мною, настоював: “Кажі, кажі, що сталося, як то все скінчилося?”. Вістку про невдалу акцію він уже отримав перед моїм приїздом, але не знав нічого про подробиці. Я передав йому отримані з-за Карпат матеріали та розповів про перебіг акції і вияснив причини, чому не вдалося передати наших матеріалів тим людям. Степан вислухав і зітхнув з полегшенням, що все закінчилося без жертв, хоч і не з повним

успіхом. Потім, усміхаючись, сказав протяжним голосом: “Ти, хлопче, все маєш щастя!”.

На обличчі Степана було видно велике відпруження. Нам усім було відомо, як тяжко він переживав кожную акцію, як неспокійно очікував її висліду та щасливого повороту людей, висланих на будь-яку небезпеку. В описаному випадку він довідався з ранкової польської преси, що на моєму терені (над Стриєм) була стрілянина, тому був дуже неспокійний. Але коли побачив мене цілого й непошкодженого, радості його не було міри. Власне в цій його органічній пов’язаності з організаційними справами, в його відданості, дружності і незвичайному почутті відповідальності за долю Організації всі ми добачували одну з найкращих його провідницьких прикмет. Разом з ним всі ми раділи кожним успіхом ОУН, журилися і сумували невдачами. В одному і другому випадку наше завзяття і рішучість до дальшої боротьби все більше зростали.

ДРУКАРНЯ ОУН НА СТРИЙЩИНІ (1930 - 1934)

Восени 1930 р. Євген-Юліян Пеленський (1928 р. він прилучив мене до УВО) скотактував мене організаційно зі Степаном Бандерою. На першій нашій організаційній зустрічі він поінформував, що тепер будемо діяти в рамках ОУН, яка прийшла на зміну УВО. Відразу ж приступив до обговорення справи організаційної друкарні, в якій мали б друкуватися летючки та інша література ОУН. Вже й підшукано місце на друкарню в добре знайомі мені околиці – близько села Конюхова, у Вербині біля Манастирця. Я мав зайнятися справою налагодження доставки до друкарні паперу, фарби, нафти для освітлення й ogrівання приміщення, харчів для працівників тощо. Впровадить мене у цю нову роботу Олекса Гасин. Він теж мав передати мені людей і дальші інструкції.

Першої суботи по цій розмові я виїхав вечірнім поїздом з головного двірця у Львові і біля години 10-ої ввечері вже був у Конюхові. За огорожею залізничної зупинки чекав на мене Олекса. Ми вдвох подалися через поля, лісок Вільшину, поле Круг і річку Колодницю і зупинилися над стрімкою яругою біля самітньої стодоли. У стодолі Олекса відсунув на бік січкарню, яка закривала отвір до малої підземної криївки. Він показав мені, як треба засувати січкарню на її попереднє місце над закритим отвором. У криївці чекав на нас власник стодоли Микола Мельник. Криївка була освічена нафтовою лампою. Був тут циклостиль, трохи цикльостильового паперу і деяка кількість вже надрукованих летючок.

Ми втрійку обговорили план дальшої праці друкарні. Дотеперішній її стан і розмір криївки дозволяли тільки малі друкарські роботи. Тепер настала пора на значне поширення

криївки, інсталяцію вентиляційної труби, побудову окремого добре замаскованого куцями виходу у яр тощо. Все це треба було зробити якнайшвидше. Нашій роботі сприяли довгі зимові ночі. Розбудова криївки ні в чому не перешкождала нормальній праці друкування потрібних Організації матеріалів. Крім власника стодоли Миколи Мельника, працював ще його брат Михайло Мельник, Іван Чубко й "Ікс-1"* . При більшому навалі праці допомагав Олекса Гасин і його брат Гриць Гасин, званий "Мацьком". З уваги на значне збільшення друкованих матеріалів зорганізовано окрему клітину членів ОУН, завданням яких було доставляти необхідні для друкарні матеріали, головню папір і фарбу, а також транспортувати готову літературу до визначених місць, а найбільше до Львова.

Закупом паперу й фарби займався я. Закуповував у Львові малими кількостями у різних фірмах, щоб не привертати нічиєї уваги. Закуплений товар перевозили ми залізницею, але за збільшенням друкарні і її продукції транспорт залізницею став занадто ризикованим. Це й було причиною створення окремої транспортної клітини ОУН.

Цю клітину створено весною 1931 р. Її очолив Іван Чубко. Він зранку працював як друкар у криївці. Опісля виходив на денне світло і оперував у терені. Йому до помочі завжди були "Ікс-2" та "Ікс-3"**, які своїми кіньми і возами доставляли готову літературу до залізничної зупинки Угерсько – Добряни за Стриєм, а тут увесь вантаж перебирали люди зі стрийської сітки і везли його залізницею до Львова. Провідником ОУН на Стрийщину був у той час Лев Ребет. Він добирив для мене людей для транспортної клітини та подавав теж іншу потрібну технічну поміч. У гурті тих осіб, які перевозили літературу з Угерська до Львова, на окрему згадку і признання заслуговує "Ікс-4"***.

Коли кількість друкованої літератури помітно збільшилася, ми почали перевозити її підводами прямо до Львова. Підводи везли нібито дрова на продаж, а під ними була література. Зі Львова ті самі фури везли для друкарні папір і фарбу, знову ж добре захищені під "непроданими" дровами. Не обходилося при всіх тих транспортах без різних труднощів, небезпек і пригод, але Чубко і його помічники зі своєю винахідливістю і бравурою завжди давали собі раду. Для транспорту і комунікації місцевого засягу в самій Стрийщині закуплено спеціального коня, що був під постійною опікою Миколи Мельника.

В той час я як студент жив у Дублянах в одній кімнаті зі Степаном Бандерою і звичайно від нього отримував потрібні гроші на ведення друкарні і транспортування літератури. Часом за неприсутності С. Бандери гроші передавав мені Іван Малюца, а

* Можливо, це Микола Дубин, 1911 р. н. Його називали правою рукою О. Гасина.

** У роботі допомагали брати М. Мельника Михайло та Іван, а також Григорій і Олександр Гасини, Григорій Барабаш.

*** Можливо, це Григорій Білинський.

Гасин Григорій

Чубко Іван

Стецько Ярослав

Гасин Олекса

матриці до друку – “Березовський” – Ярослав Стецько. Запаковані матриці я перевозив до Конюхова поїздом, але не тримав їх при собі, тільки ховав пакуночок у магазині сусіднього вагону. Перед останньою будкою коло Конюхова я викидав пакуночок крізь вікно в умовленому місці, де вже чекав Іван Чубко. Він без трудно знаходив пакуночки чи то в траві, чи в снігу і відразу доставляв до криївки для дальшої роботи.

Літом 1931 р. закуплено правдиву друкарську машину і переслано її автомашиною під Конюхів, де наші хлопці скоренько перевантажили її на підводу і чимдуж повезли до криївки. В певному моменті наш візник побачив, як проти нього по шосе зі Стрия тікало те авто, що привезло нашу друкарську машину, а за ним шаленим темпом мчали два поліційні авта. Наша підвода помалу й обережно з'їхала з шосе на бічну дорогу і щасливо доставила свій цінний вантаж до криївки. Я був при вантаженні друкарської машини і негайному її змонтуванні та мав велику честь і приємність асистувати при її випробуванні, виготовляючи зовсім задовільно пробну роботу, передану мені С. Бандерою.

Коли я із задоволеною усмішкою прийшов на квартиру С. Бандери, він, поденерований і нахмурений, сказав:

– Бачу, що ти не дуже стурбований всипою і втратою машини.

Заскочений настроєм і запитанням Бандери, я здивовано запитав:

– Про що ти говориш? Яка всипа? Які машини? Наші друкарські машини на місці і працюють, як золото. Ось на, подивися!

Степан відразу немов перемінився. Споглядаючи то на мене, то на задрукований папір, з протяжним “що-о-о?” кинувся до мене і з радості почав мені давати стусани в груди і мало що не затанцював з утіхи. Давши вихід своїй бурхливій радості, він схопив зі стола газету “Ілюстровани кур'єр цодзенни” (популярно звану ІКаЦе) і тицьнув мені пальцем на кричущий заголовок: “Шалоне авто ОУН на улицах Стрия”. В сенсаційному тоні написана нотатка подавала опис погоні двох поліційних авт за підорзілою автомашиною, яка тікала шалено від них шляхом на Сколе, але поліція дігнала її біля села Гірне і заарештувала шофера на ім'я І. Король. Чи щось знайдено в машині, ІКаЦе не подав. Степан з великою полегшеністю відітхнув: “Значить, у шофера нічого компромітуючого не могли знайти і шофер сам нічого не знає. Не знає ані тієї особи, яка всіла до авта в Угерську, ані її багажу, ані чому пасажир звелів йому так швидко їхати, не затримуючись. Отже, справа зовсім не виглядає так трагічно, як зразу здавалося”.

Машини у криївці-друкарні працювали справно, лєтючи ОУН і інша організаційна література доходили безперебійно до всіх клітин у цілому краю. Степан Бандера не раз приїздив до криївки, приглядався нашій роботі, запитував, як даємо собі раду з тією чи

іншою проблемою, сам давав різні практичні поради, розповідав анекдоти і сам теж сердечно реготався, слухаючи розповідей Івана Чубка і його помічників про їхні пригоди на вулицях Львова або на шосе і як вони все вмели виплутатися з біди.

Однієї темної дощової ночі ми вибралися з криївки з наміром дістатися до моєї квартири в хаті мого швагра Степана Білинського у Конюхові. Треба нам було перейти річку Колодницю, але в ній уже прибуло стільки води, що нас знесло з броду на глибінь, і заки ми видісталися на другий беріг, були зовсім перемоклі. Довелося нам бігти яких 5 кілометрів до моєї квартири. Сестра Рузя негайно звеліла нам перебраться в суху білизну і захлала нас під нагріту перину, а сама у кухні взялася до сушення і прасування нашого одягу. Раннім поїздом ми повернулися до Львова.

На Щедрий вечір 1934 р. польська поліція “накрила” нашу друкарню. Увійшовши до стодоли, мали деяку трудність у віднайденні отвору під січкарнею. У криївці знайшли один кріс, друкарські машини і малий запас чистого паперу. Микола Мельник в останній хвилині втік до сусіднього млина, власником якого був німець Фальтер, і там скрився. Я був тоді у Львові. Довідавшись про все, я зараз-таки на Йордан прибув вечірнім поїздом до Конюхова, і разом з Іваном Чубком ми обміркували спосіб рятування Миколи Мельника. Ціла околиця довкола Манастирця була обложена відділами поліції, а на шляхах, які вели до Львова, поліційні стійки перевіряли кожну підводу. Також великі сніги дуже утруднювали рух. Перший контакт з головним зв'язковим терену ми нав'язали через стареньку бабусю Чехиндиху, на яку поліційні стежі звертали мало уваги.

Встановивши час, шляхи і способи, ми непомітно перекинули Миколу до Конюхова, де він переховувався у “Ікса-5”, а як справа трохи притихла, перевезено його до Львова.

Сам Микола вияснив справу всипи доносом до поліції з боку сусіда Стефана (по прізвищу, мабуть, теж Мельник), який з ним за щось там віддавна ворогував. Він мусив запримітити часті підозрілі вночі рухи біля стодоли, де містилася друкарня, бо тоді звичайно пси дуже гавкали, отже, хотів помститися і насолити Миколі підлим доносом.

По приїзді Миколи Мельника до Львова з ним мав зустріч і розмову в Академічному домі на вул. Супінського, ч. 21, Степан Бандера. Мій дальший контакт з Миколою Мельником був перерваний. Він переховувався у різних місцях і під різними прізвищами, а опікувалися ним місцеві члени ОУН. Вже пізніше Олекса Гасин сказав мені, що Миколу знову перекинено до праці на Стрийщину, але я з ним уже не мав нагоди зустрітися.

У зв'язку зі справою друкарні ОУН на Стрийщині хочу згадати ще один епізод. Коли в друкарні дуже збільшився навал щоденної праці, мені прислали до помочі в роботі у криївці молодого студента зі Львова Адріяна Горницького. Коротко після провалу нашої

друкарні його арештовано, і в ході слідства він признався, що працював якийсь час у згаданій кривці, а зверхником-інструктором його був "Мельник" (це про мене). На щастя, поліція прийняла це як самозрозумілу річ, що то стосувалося Миколи Мельника, який утік і ховався, а про мене навіть не подумала. Коли мене згодом теж арештували і тримали у слідстві в Бережанах, приписували мені різні проступки і злочини, але про мою працю у друкарні в кривці у Вербині навіть не згадали.

"ХЛОП, ЯКИЙ ВСЕ МАЄ ЩАСТЯ"

До тих слів, що їх вжив у розмові зі мною Степан Бандера, я хотів би додати при цій нагоді деяке вияснення. Що я маю якесь незвичайне щастя, про це в Академічному домі у Львові було загальновідомо, просто забобонне повір'я. Не раз бувало, коли Дмитро Грицай вибирався в якусь небезпечну місію, звертався до мене: "Грицуню, позич мені свою шапку-невидимку!". Я сміявся з того, бо в жодну шапку-невидимку та інші забобони не вірив, натомість завжди найбільше уповав на такі три засади:

- 1) кріпко вір у Богу поміч і опіку;
- 2) завжди роби міну, що, мовляв, моя хата скраю, я нічого не знаю;
- 3) "темна нічка і невидная..."

Оце хіба була та моя "шапка-невидимка", з якою я завжди вибирався на "роботу". Подам деякі приклади.

До точки першої. Передав мені Степан важливі матеріали, які я мав передати чимшвидше Олексі Гасинові, про якого знали загально, що то неабиякий "легінь у Карпатах і Підгір'ї". Пізнім вечором я приїхав поїздом зі Львова до Конохова. Коли поїзд в'їздив на двірці, я з вікна вагону запримітив двох вартових, які звичайно перевіряли всіх, хто тоді приїхав. Я поспішно вискочив з поїзда, тримаючи в руках валізку з книжками, і з усією юрбою подався до виходу. За парканом при виході стояв Олекса. Я швидко передав йому довірочний пакетик. Олекса схопив його і зник у темряві. До мене прискочили два поліцаї, які, як видно, чигали на мене. На мій запит, у чому справа, відповіли гостро: "Зараз пан се дов'є (зараз пан довідається – М. П.)!". Завели мене назад на двірці, до уряду руху. Переглянули всі книжки у валізці, перевели докладну особисту ревізію, а не знайшовши нічого гідного їхньої уваги, повели мене під ескортом до хати моїх батьків, щоб і там перевести ревізію. Коли ми по дорозі переходили попри хату Олекси, він стояв надворі, глядів на мене з глузливою усмішкою, а потім ще й вигукнув захвало за нами: "Так тобі і треба! Не казав я тобі, що краще не бавитися в політику?". В хаті очевидно нічого не знайшли при ревізії і залишили мене в спокою.

На другий день я стрінув Олексу і запитав його, як то сталося, що він, не знаючи про мій приїзд, знайшовся на двірці, щоб мене вирятувати з халепи. "То, – кажу, – сам Господь Бог привів тебе туди". Те, що мені Олекса розповів, справді виглядало на щось неймовірне. Його наречена, пізніше дружина Оля Пеленичка прийшла до нього того дня рано і розповіла свій сон. Снилось їй, що Гриць, тобто я, приїхав на двірці, а за ним біжать два поліцаї. Гриць підкинув щось Олексі і біжить далі. Олекса накивав п'ятами, а Гриця забрали поліцаї назад на двірці. "Для мене, – каже Олекса, – це був знак, що я маю йти на двірці тобі на рятунок". Отже, не було в цій справі ніяких мудрощів-хитрощів, а прямо-таки Божа поміч вивела мене з халепи.

До другої точки згаданого "комплексу шапки-невидимки" найдоцільніше буде подати приклад з життя самого Степана Бандери. Він виглядав і поведився так, що найбистріший неувідомлений спостерігач ніколи не впав би на думку, що має перед собою лідера високого класу. Деякі його вигадки межували з пересадом. Одного морозного зимового вечора я зі Степаном вмішався в доволі густу юрбу "спацеровичів" (пішоходів) на Академічній вулиці у Львові, на так званій "корзі" (ковзанці – М. П.). Під ногами було доволі слизько. Раптом Степан зупинився і грімко загував польською мовою: "Прошу розступитися!". Здивована юрба зупинилася і розступилася. Тоді Степан знову гукнув розбавленим (веселим – М. П.) голосом: "Студент Політехніки львовської на слізгавце (студент Львівської політехніки на ковзанці – М. П.)!" – і, розбігшись, пустився на кінцях підківок своїх чобіт у доволі довгий тур по замерзлому хіднику, зі зручними вихилсами, немов на лижах. Не тільки публіка, але й поліціянти, що приступили до Степана, були видимо розбавлені таким студентським вибриком і тільки лагідно покартали "пана академіка", що таких пописів (витівок – М. П.) не можна робити в публічному місці.

Після вбивства поліційного донощика Євгена Бережницького 16 червня 1931 року між численними арештованими студентами опинився був теж Степан Бандера. При першому переслуханні його запитали, чи знає він, за що його арештовано. Степан тільки здвигнув плечима: мовляв, звідки йому це знати, але як треба, то треба. Тоді його поінформували, що ось українці замордували порядну людину Бережницького. Степан з удаваним задоволенням сплеснув долонями і з усмішкою висловив свою опінію: "То мусили бути мурові хлопаки! Ви знаєте, що то був хрунь?". Переслухуючі поглянули на себе, здвигнули й собі раменами і по короткій шептаній розмові відпустили Степана як до нічого непричасного. Натомість чимало перестрашених маминих синків допитували цілими тижнями.

Одного пізнього вечора, коли ми зі Степаном йшли від головного двірця вулицею Городоцькою, він ні сіло ні впало

запропонував мені: "Гавкаймо!". Я до нього: "Що ти, здурів? Це ж ніч!". — "Тим краще", — каже Степан. Щоб оминати скандалу, я відійшов від нього на другу сторону вулиці. Степан справді почав голосно гавкати: зразу як великий старий пес, а потім дзвякати, як мала собачка, і так напереміну. Нарешті до нього підійшов, видно, вже знайомий з ним поліцай і, назвавши його Стефанком, лагідним голосом успокоїв його. Львівські поліцаї вже знали його з таких вибриків і трактували їх з виrozumінням. Нікому з них і до голови не могло прийти, що за тим пустотливим Стефанком криється зовсім інший Степан, про якого всі почули вже незабаром.

У той час у нашу роботу вже втягнувся був надобре Ярослав Спольський. Він був правник, з походження міщух, отже, незле вив'язувався з різних операцій на міському терені. Одного разу поліція арештувала у Львові Марту Луцьку, доньку сенатора Остапа Луцького. Марта на засекреченій зустрічі дістала передачу, тобто організаційні матеріали для переховання. Прийшовши до себе до хати, поклала пакетик на шафі в одній кімнаті і накрила те все якимись шпаргалами. Може, півгодини пізніше до хати прийшла поліція і без ніяких перешукувань відразу приступила до згаданої шафи, витягнула з-під шпаргалів заховані матеріали, а Марту арештувала. За посередництвом сенатора і завдяки його зв'язкам Марту випустили з в'язниці, а за інкриміновану їй справу вона мала відповідати з вільної стопи (сама — М. П.) Однак сама всипа Марти викликала в наших кругах занепокоєння і підозріння на тому відтинку операцій. Відповідальний за міський терен Ярослав Спольський прослідив всі етапи зв'язків. Виявилося, що останньою особою, яка вручила Марті передачу, була Катруся Зарицька. Отже, в цьому пункті контакту зарисувалося підозріння. Тепер справу треба було прослідити всесторонньо і докладно. Степан, звичайно дуже уважливий до людей в роботі, доручив мені ще раз докладно перевірити цілу справу і зробити висновки. Мені підготували стрічу з Мартою в хаті п. Романа Петрушевича на вулиці Супінського, недалеко Академічного дому. Я докладно випитав Марту про цей випадок: як поведилася поліція при ревізії, як і коли дійшла до захованих матеріалів, у котрій це було кімнаті, як вона положена стосовно вулиці і т. ін. Запитав також, чи знала Катруся, де саме будуть ті матеріали заховані. Марта заперечила можливість, що Катруся могла знати той сховок. На тому я закінчив розмову. Вечором того ж дня я пішов обсервувати вікно тої кімнати, де поліція знайшла матеріали. Хоч вікно було заслонене, вечором з вулиці можна було обсервувати рухи осіб в освітленій кімнаті, тим більше при допомозі далековидця. Впродовж кількох наступних вечорів я висилав ще кількох не пов'язаних між собою обсерваторів, які склали мені докладні звіти з усього завваженого. На підставі зібраних даних я прийшов до висновку, що підозріння, зроблені на

підставі можливостей і припущень, є безпідставні, а всипа сталася у висліді обсервацій ззовні, а не шляхом інформації. Степан одобрив мої міркування й докази, а дальші події підтвердили їх правдивість.

Степан часто висилав мене в терен полагоджувати різні справи, наприклад особисті непорозуміння в організаційних клітинах, деякі випадки несубординації і т. п. На місці я переслухував окремо обидві сторони, попереджуючи їх, що всякі неправдиві або викривлені зізнання будуть відповідно потрактовані організаційним порядком. Дисципліна мусить бути витримана, а винні в її ламанні будуть покликані до відповідальності і понесуть покарання. Звичайно, по наведенні порядку на місцях подібні випадки ніколи більше не повторялися. Також дуже часто треба було виїздити в Карпати на зустрічі, що їх організував Олекса Гасин і які ми переводили вдвох. З кожної зустрічі треба було складати докладний звіт Степанові.

З якою увагою і дбайливістю ставився Степан до своїх співробітників, може служити такий випадок. Хоч ми мали завжди триматися радше в тіні, зокрема не вмшуватися в ніякі авантюри, то, однак, коли в гру входила українська національна гідність, треба було з місця реагувати. Раз на вулиці Коперника при вході на Цитадель, я зовсім ненароком зіштовхнувся з польським корпорантом, який, зміркувавши, що має до діла з українцем, коли я вже пройшов далі, висипався огидною лайкою на все, що стосувалося українців. Я вернувся до нього і, не кажучи ні слова, вліпив йому солідного позаушника. Він подався взад, сперся на мур і деякий час тримався його, щоб відзискати рівновагу. Тоді я підійшов до нього ближче: може, схоче "віддати". Та він про це не думав, а запропонував обмінятися адресами. На другий день прийшли до мене його секунданти. Моїми секундантами були Олекса Гасин і Гриць Барабаш, студент права. Мені треба було чимшвидше підучитися фехтування на шаблях ("шермерка"). В той час в Академічному домі були хлопаки, здебільша "корпоранти", які займалися тою ділянкою спорту, отже, я зробив собі з ними декілька вправ. Однак Степан не цинив високо тих моїх тренерів, а запропонував Романа Шухевича. Ромко в той час студював у Гданську, але незабаром приїхав до Львова, щоб мене краще підтренивати.

Тим часом Олекса Гасин, розвідуючись про мого противника, знайшов одну польку-студентку, яка посвідчила, що той "гогусь" чванився своїми інтимними зносинами з її товаришкою. Цього вистарчало, щоби будь-хто був звільнений від обов'язку давати гонорову сатисфакцію такому противникові. Після такої розв'язки Степан сказав з усміхом Шухевичеві: "Бачиш, той хлоп все має щастя!". "Очевидно! — підтвердив Шухевич. — В поєдинку не все рішає сильна рука. Це так з війською: "Евентус беллі семпер дубіос ест (Вислід війни завжди сумнівний)".

В 1934 році по отриманні дипломів Степан і я залишили Дубляни. Він замінив у сторожа Української академічної гімназії у Львові, і там я його відвідував вечорами. Відвідини відбувалися в той спосіб, що по умовленому дзвінку в означений час Степан виходив на умовлене місце, і ми йшли з поворотом до нього до хати, ступаючи ногами в той самий слід, що робило враження, немовби тільки одна особа пройшла туди, тобто Степан сам. На цих зустрічах ми обговорювали й обдумували різні акції чи контакти, способи піднесення справності (ефективності дій – М. П.) в терені, зміну людей, обладнання деяких клітин та пунктів і т. ін. В комунікації ми вживали переважно посланців на конях чи возом або й пішки. Рідко коли ми користувалися автомашинами, бо поліція контролювала шляхи; манівці були безпечніші. Незважаючи на деякі навіть дуже складні і небезпечні ситуації, наші зв'язки, комунікації, контакти і зустрічі не були ніколи всипані або заломані, хоч часом треба було їх переривати на деякий час або замінювати іншими. У випадку будь-яких недотягнень (прорахунків – М. П.) Степан деколи робив мені докори: “Чому ти того не передбачив?” – або: “Чому докладніше не обдумав?”. Але в тих запитах була помітна щира журба, сердечна опіка і почуття найбільшої відповідальності за кожного з нас зокрема і за організацію як цілість. Проте ніхто краще за Степана не знав того, що годі все передбачити. Кожне недотягнення ми докладно обговорювали, щоб мати науку на майбутнє.

Перед моїм виїздом зі Львова Степан запропонував мені, щоб я перебрав референтуру преси і пропаганди в Крайовій Екзекутиві ОУН. Я на це не погодився з уваги на те, що я вже був всипаний Л. Горницьким, хоч та всипа пішла на конто (рахунок – М. П.) Миколи Мельника, який утік по викритті організаційної друкарні. Степан був тої думки, що коли всипа вже пішла на іншу особу, то мене за ту справу ніхто не буде чіпати. Але я все-таки брав ту можливість в рахунок і пропонував на ту роботу радше Ярослава Спольського, який був цілковито “критий”. Я зміркував тоді, що з тої нашої розмови Степан був досить незадоволений.

Невдовзі я залишив Львів і виїхав на Поділля на агрономічну роботу з рамени “Сільського господаря” і зі Степаном не зустрічався. Швидко по тім Степан був всипаний. Прийшла тюрма, засуд і довгі роки в'язничого життя.

Безпосередньо перед війною я був арештований і сидів у тюрмі в Бережанах. З мого акту оскарження, як поінформували мене мої оборонці д-р В. Бемко і д-р Баб'як, мені закидували бозна-що, тільки не те, що я дійсно робив. Тоді я знов переконався, що Степан мав рацію, коли запевняв мене, що коли та всипа пішла на іншу особу, мене за те ніхто не буде чіпати.

По війні я перебував у таборах ДіПі* в Зальцбургу, куди й передано мені привіт від Степана Бандери. Привіз мені ту радісну вістку мгр. (магістр – М. П.) Осип Тюшка, близький його співробітник і друг. Осип жив тоді в Інсбруку в Австрії, де й помер 2 вересня 1983 р. на 76-ому році життя. Ми мали підготувати спільну зустріч зі Степаном. Тим часом я виїхав з родиною до США. Заки я встиг улаштуватися в Нью-Йорку, діти тяжко захворіли, і я мусив виїхати з ними на провінцію, щоб рятувати їх прямо від смерті. Тут відвідував мене Осип Тюшка, і ми знов обговорювали з ним можливість зустрічі з Провідником. Чорний день 15 жовтня 1959 року** перекреслив назавжди ці наші мрії і плани.

* * *

Могло би видаватися, що в цих нарисах про особу Степана Бандери вплетено забагато моїх особистих справ. Моїм наміром було навести канву, дати тло, на якому тим виразніше можна побачити непересічну, велику Людину, яка цілу свою істоту – духову і фізичну – віддала цілковито на службу загальній національній Справі. Завдання, які він давав мені до виконання, – це були частинки його великих планів, які він снував, обдумував, обговорював, жив ними і постійно у нервовому напруженні недоспаних ночей очікував висліду їх виконання. Найбільше він журився долею тих людей, які виконували дані ним завдання, радів незвичайно їх щасливим поворотам з небезпечних акцій, а ще важче переживав завжди можливі провали, невдачі.

В той час як Провідник був під загрозою смерті і карався роками у ворожих тюрмах, виховані і вишколені ним члени ОУН, зокрема його найближчі співробітники (згадати б Олексю Гасина – “Лицаря”), на різних відповідальних постах і з різними завданнями продовжували організаційну працю і боротьбу та щораз краще виконували свої обов'язки. Під час війни ми бачили їх постійно в боротьбі проти всіх наїзників на нашу землю. Число їх постійно росло. Ті люди кожної хвилини відчували над собою велику духовну моральну силу Людини-Провідника, яка над ними чувала і всім керувала.

Д-р Володимир Старосольський, оборонець Степана Бандери на Варшавському процесі, згадував про такий випадок. Прокуратор запитав Бандеру: “Чому ОУН вела роками слідство над дир. Іваном Бабієм, заки його вбила, натомість міністра Перацького замордувала без ніякого слідства?”. Спокійна, холодна відповідь Бандери була: “Дир. Іван Бабій був членом української нації, отже, йому

* Скорочення англійського вислову displaced persons, переміщені особи.

** Того дня у Мюнхені Степан Бандера загинув від рук агента КГБ.

прислужувало право, щоб йому доказати його вину. Міністр Перацький був членом ворожої нації-окупанта, тим самим сам носив на собі вирок смерті без потреби правного доходу з боку ОУН". По тих словах у судовій залі запала тяжка пригноблююча мовчанка, перервана чимсь тяжким зітханням: "Муй Боже!" А нам, українцям, достойна гордість розпирала груди за таку гідну відповідь і поставу Провідника ОУН.

Ми, його найближчі співробітники, мали багато більше нагод відчувати ту велич небуденної людини – нашого Провідника – і бути за нього гордими. Для нас це був взір того покрою людей великого характеру, які вершать історичні діла своїх націй. Такі люди вже не раз появлялися в критичних ситуаціях української нації в минулих епохах нашої історії. В наших часах це були Бандери, Колодзінські, Шухевичі, Гасини, Коссаки, Грицаї і дуже численні інші. Вони своїм світлим прикладом, кристальним характером, відвагою, завзяттям, вмілістю, жертвою цілого свого життя виховали цілі покоління борців, які пішли з ними і за ними на бій за свій народ, а як треба було, – то й на муки і страждання за волю України, за її честь і славу.

По Степанові Бандері за Божим промислом цю всенародну боротьбу очолював і нею вміло керував один із його перших співробітників – Ярослав Стецько, який виявив свій незламний характер у польських і німецьких тюрмах і концтаборах і свій хист державного мужа високого класу як голова Державного Правління України, голова АБН, голова Проводу ОУН.

Сьогодні вже з-за світів долинає до нас, як Боже благословення, гомін слів нашого Велетня Духа, каторжника і мученика за віру і за народ, першого патріарха України Блаженнішого Йосифа, який, ще будучи в снігах Сибіру, підтримував усіх борців і страдників України: "Не бійтеся, бо з нами БОГ!"

Опубліковано:

Макаф В. Спомини та роздуми. Зібр. тв.: У 4 т. / За ред. М. Кулика, Р. Кулика, проф. П. Й. Потічного. – Торонто – Київ, 2001. – Т. 4. – С. 84 – 88, 117 – 133.

Зліва направо: Леся Бандера, Ярослава Бандера, Степан Бандера, Наталка Бандера, Дмитро Миськів

Петро Мірчук - "Залізник", "Мук" (26.VI.1913, с. Добрівляни Стрийського р-ну, Львівської обл. - 16.V.1999, Філадельфія, США) - провідний діяч ОУН. Навчався у Стрийській гімназії (1923-32), потім на юридичному факультеті Львівського університету, згодом закінчив УВУ в Празі (1941). Член "Пласту". Член звена Юнацтва ОУН, очолюваного Володимиром Тимцієм (1929-32). Повітовий провідник Стрийщини від 1932, член Стрийської окружної екзекутиви, брав участь у виданні "Бюлетеня Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ". Редагував газети "Молоде Село", "Наш світогляд". Член КЕ ОУН ЗУЗ (1939). Політв'язень польських тюрем та німецьких концтаборів, зокрема Освенціма в 1941-45 рр. (№ 49734). На еміграції в Німеччині. В 1945 р. - редактор журналу для молоді "Юнак", референт пропаганди теренового проводу ОУН Німеччини (1945-48), член Проводу ЗЧ ОУН (1948-52) та Управи ЛУПВ. В США - в тереновому проводі ОУН, член Головної управи ООЧСУ та редколегії журналу "Вісник". Доктор філософії УВУ (1968). Автор багатьох праць з історії українського визвольного руху: За чистоту позицій українського визвольного руху. - Мюнхен - Лондон, 1955; Нарис історії ОУН / За ред. Ленкавського С., Штикала Д., Чайківського Д. - Мюнхен - Лондон - Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968; Євген Коновалець. - Торонто, 1958; Степан Бандера - символ революційної безкомпромісовості. - Нью-Йорк, 1961; Роман Шухевич (ген. Тарас Чупринка). Командир армії безсмертних. - Нью-Йорк - Торонто - Лондон: Товариство Колишних Вояків УПА в ЗСА, Канаді і Європі, 1970; Революційний змаг за УССА. Хто такі "бандерівці", "мельниківці", "двійкарі". - Нью-Йорк - Торонто - Лондон: Союз Українських Політв'язнів, 1985.

ЗУСТРІЧІ ЗІ СТЕПАНОМ БАНДЕРОЮ

Степана Бандеру, мого старшого товариша зі Стрийської гімназії, зустрів я вперше на подвір'ї «Руської Бурси», де містилася тоді українська гімназія. Точніше кажучи, це була зустріч одностороння. Степан був тоді учнем шостого класу, як я став "першаком". Серед учнів гімназії учні нижчих класів знали по імені і з вигляду всіх учнів вищих класів, а учні вищих класів на учнів нижчих класів ніякої уваги не звертали. Тому й Степана Бандеру я знав вже в першому класі, бо бачив його кожної перерви на подвір'ї, але він на мене, очевидно, ніякої уваги не звертав. Подібне відношення продовжувалося й тоді, коли я став членом пластового куреня, в якому Степан, хоч малий і непоказний ростом, був членом команди.

Ділово зустрів я Бандеру літом 1932 р., коли я, склавши матуру, став дійсним членом ОУН і повітовим провідником ОУН Стрийщини. Стрийщині припала тоді важлива роль в кольпортажі нелегальної літератури ОУН: в Конюхові коло Стрия була влаштована в криївці друкарня, тобто циклостиль, на якому друкувалися "Бюлетень КЕ ОУН", "Юнацтво ОУН" та інші видання Крайової Екзекутиви ОУН, і через Стрийщину йшла з Чехо-Словаччини "Сурма" й інші видання закордонного Проводу ОУН. В порозумінні з повітовим провідником ОУН Миколаївщини Андрієм Данчевським було влаштовано лінію кольпортажу так, що література з Чехо-Словаччини йшла під контролем організаційного референта окружної екзекутиви ОУН Олекси Гасина до Конюхова, з Конюхова - до Добрівлян, а з Добрівлян забирав фірою, одягнувшись, як звичайний селянин, Андрій Данчевський і доставляв її до Львова. У Львові зустрів я референта кольпортажу студента Николишина з Добрян, але коли було подано новий план перевезення літератури ОУН, він подав мені, що той план хоче перевірити його зверхник, референт пропаганди Крайової Екзекутиви ОУН. В умовлений час я з Данчевським приїхали до нього, і тоді я побачив, що ним є знаний мені мій старший гімназійний товариш Степан Бандера. Убравшись, як звичайний сільський хлопець, він приїхав фірою Данчевського до Добрівлян, переночував у мене на оборозі і вранці, до схід сонця, поїхав фірою з Конюхова в дальшу дорогу аж до чехо-словацького кордону. "Як референт кольпортажу я відповідаю не тільки за літературу і її правильний кольпортаж, але й за долю кольпортерів, -

пояснив нам Бандера. — А тому я мушу особисто перевірити, чи запропонована нова сітка безпечна і буде працювати справно". Така солідність у перевірванні роботи і таке глибоке відчуття відповідальності за підвладних членів Організації заімпонувала Гасинові, Данчевському і мені і зродила безмежну пошану до Степана Бандери.

В часі різдвяних вакацій 1932 — 33 р. відбувся у Львові, в Академічному домі, спеціальний десятиденний вишкіл для повітових провідників ОУН. На тому вишколі побачив я знову Степана Бандеру. Він брав участь майже кожного дня не то як викладач, не то як учасник: докладніше говорив про пропаганду і займав слово в інших питаннях викладів і дискусій, але ніколи ніяк не виявив тим, яке становище в Організації він займає. Учасникам вишколу, очевидно, його не представлено, і він ні словечком того не порушив. А це, як пізніше на Варшавському процесі було виявлено, був якраз час, коли Степан Бандера на доручення Проводу ОУН перебрав пост виконуючого обов'язки Крайового Провідника ОУН, і згаданий вишкільний курс повітових провідників ОУН був зорганізований власне Бандерою як Крайовим Провідником. Своєю скромністю Бандера і тоді, і весь час вміло маскував навіть перед членами ОУН свій організаційний пост. Щойно зі звіттю з Варшавського процесу я довідався, що "Баба" — Бандера, якого я далі вважав референтом пропаганди, є в дійсності Краєвим Провідником ОУН.

По розвалі Польщі зустрів я Степана Бандеру в Кракові. Я скоро переїхав на Холмщину організувати молодечі відділи. Коли при нагоді табору провідників молоді в Криницьі я вступив до Кракова і зустрів Бандеру, він порадив мені їхати до Праги і там в Українському вільному університеті закінчити мої студії. "Нам треба в Організації людей з закінченою університетською освітою, щоб наші політичні противники не могли воювати проти нас демагогічно, бо членство ОУН — то самі селяни й робітники та початкуючі студенти", — казав він.

Таку пораду від Бандери одержав я вдруге в червні 1941 р. Напередодні німецького маршу проти СРСР в ОУН було зорганізовано похідні групи ОУН. Я був призначений до відділу, що під проводом Ярослава Мартинця мав іти до Ростова. Та несподівано на УВУ мені було визначено останні іспити на 26 червня, і мої переконування проф. Шляхтиченка, щоб мені пересунуто той реченець на 20 червня, не увінчалися успіхом. Я поїхав до Кракова і в зустрічі з Бандерою позвітував йому про мою ситуацію. Я заявив, що резигную з іспитів і йду з похідною групою. Але Бандера спротивився: "Як почнеться війна, все піде догори ногами, і ти не знати коли знову будеш мусити повторяти іспити. Вертайся до Праги, кінчи студії, а як одержиш диплом доктора, одержиш інше завдання". Це, як показалося пізніше, не тільки дало мені змогу завершити мої студії, але й врятувало мені життя, бо ціла група, з

якою я мав іти, пропала безвісти. Припускаємо, що була зловлена гестапо і без суду всі були розстріляні.

Після війни довелося мені співпрацювати зі Степаном Бандерою зразу на пості члена теренового проводу ОУН Німеччини, а опісля — як член Проводу ОУН, очоленого Степаном Бандерою. При цій нагоді я мав змогу пізнати з безпосередньої обсервації й інші позитивні прикмети Бандери. Перша з них — це його абсолютна діловитість. На всіх засіданнях Проводу Бандера звертав увагу на діловитість, не любив загальникових риторичних промов, сам ніколи не вживав пописового промовництва (пишномовства) й інших здержував від відходження від теми й закінчував кожну точку прийняттям остаточного рішення в даній справі і дорученням, хто відповідає за виконання даного рішення. Свій погляд висловлював накінці, після того як висловилися всі інші члени Проводу, і перед дискусією. Свій погляд у дискусії завзято обороняв, але по закінченні дискусії ставив внесок оформленого рішення на голосування, і коли траплялося, що його було переголосовано, він з респектом (повагою — М. П.) приймав рішення до відома як обов'язуюче його й ніколи самовільно його не міняв. Так було, наприклад, у справі розмов з організацією полк. А. Мельника: Бандера поінформував членів Проводу, що він подав полк. Мельникові вимогу офіційного визнання ним, що його становище, що ОУН у своїй політичній дії мусить орієнтуватися на Німеччину та вести українську протибольшевицьку боротьбу в залежності від планів та інтересів Німеччини, була помилкою. Інакше всякі перетрактації (перемови — М. П.) недоцільні. На Проводі після гарячих дискусій його було переголосовано. Бандера прийняв це до відома й уповноважив вибрану Проводом трійку до переговорів. Відбуті зустрічі ні до чого не довели, але коли на Проводі було прийнято нове рішення ніяких розмов більше не вести, Бандера ані словечком не натякнув на улюблене українське "а я не казав?".

Подібно було з питанням участі ОУН в Українській національній раді, що в кінці 1940-х років формувалася в Німеччині. Бандера висловив на початку свій погляд, що це тільки ще одні "політичні герці" еміграційного партійництва, які ні до чого позитивного не доведуть. ОУН мусить вести самостійно свою працю. Але нові члени Проводу з Наддніпрянщини пристрасно обороняли думку, що вся українська громада на еміграції бажає єдності й ОУН теж мусить задокументувати, що й вона змагає до єдності. В остаточній дискусії було погляд Бандери переголосовано, і Бандера прийняв рішення його Проводу до відома як обов'язуюче й вибране представництво ОУН уповажнив вести переговори про формування Всеукраїнської національної ради. І в цій справі переговори закінчилися невдачею, і представники ОУН під проводом Степана Бандери вийшли з організованої УНРади і заперестали всякі

переговори з іншими партіями як зайву витрату часу. І в цьому випадку Провід ОУН приймав рішення про це, і знову Бандера ні словечком не повчав: "А я казав, що таке буде закінчення". Він кожну важнішу проблему ставив на обговорення Проводу, вимагав остаточної постанови Проводу і кожну постанову цілого Проводу респектував незалежно від того, чи вона була по лінії його погляду чи, навпаки, була переголосованням його думки.

Другою додатною прикметою Бандери був його щирий респект до кожного позитивного критика і нехоть до кожного, хто підлабузнювався. Він радо слухав критичні думки і ніколи й тіні ворожості не виявляв проти того, хто хоч би й найгостріше, але строго ділово критикував його погляд чи його поставу в даному питанні. В 1957 році мені довелося полетіти з США до Німеччини у справах відшкодувань для українських «кацетників» (в'язнів концтаборів – М. П.) і, як виявилось, задержатись там на сім місяців для проведення справи через три інстанції німецького судівництва. Вже першого тижня Бандера запросив мене на обід у неділю до себе і постійно рішуче пригадував: "Пам'ятай, що на наступну неділю ти запрошений на обід до мене". Після обіду ми грали в шахи і дискутували, не раз дуже гарячо, якщо я мав інший погляд, як він, і ніколи не трапилось, щоб він обурювався чи ображувався і перестав після такої гарячої виміни думок пригадувати: "Не забудь, що на наступну неділю ти запрошений на обід до мене!". Навпаки, він погірдливо ставився до кожного, хто підлабузнювався йому. "Чогось він від мене хоче", – казав він про такого, хто став перед ним вихвалювати його. "Я хочу знати правду про кожну справу, а її найкраще подає відважний критик", – пояснював Бандера.

Під кінець 1944 року німці звільнили з концтабору Бандеру, Стецька й інших українців-в'язнів концтабору Саксенгаузен та дванадцять в'язнів з Авшвіцу – Климишина, Ленкавського, Рака, Ребета й ін. – і поставили Бандері вимогу, щоб очолена ним ОУН стала членом пронімецького Українського комітету, а в нагороду за те будуть звільнені з концтаборів усі інші українські політв'язні. Бандера відкинув таку пропозицію, вимагаючи, щоб німці наперед визнали державну незалежність України і як уряд України УГВР або Тимчасове Українське Державне Правління з 1941 р. Але перед остаточною відповіддю Бандера передав до нас, в'язнів Авшвіцу, листа з запитом, як ми ставимось до такої справи, бо якщо він остаточно відмовиться від участі у пронімецькому Комітеті, то нас усіх, що залишаються в Авшвіці й інших концтаборах, жде смерть. "Я глибоко переживаю можливість вашої загибелі в ім'я чистоти перед Історією нашої ідеї", – писав нам Бандера. Після нарад ми всі апробували становище Бандери.

Коли внутрі ОУН виринув конфлікт, викликаний "опозицією" Ребета, закидом, що нібито Край стоїть на інших ідейно-програмових

Зліва направо: Степан Бандера, Дмитро Миськів

позиціях, а в ході того появились загадкові рішення Краю, на засіданні Проводу була поставлена пропозиція, що найкращим способом ліквідації підозріло створеного конфлікту між ЗЧ ОУН і Краєм було б, щоб сам Степан Бандера і два представники "опозиції" – Лев Ребет і Зенон Матла – пішли до Краю і там в особистій зустрічі з Проводом ОУН на українських землях продискутували й остаточно вирішили конфлікт. Бандера відразу прийняв таку пропозицію і заявив про свою готовність невідкладно іти особисто до Краю, де шалів терор НКВД. І лише коли Ребет і Матла цю пропозицію відкинули й відмовилися іти особисто в Україну, Провід ЗЧ ОУН переконав Бандеру, щоб він сам не йшов.

Врешті, і як Крайовий Провідник ОУН під польською окупацією, і як Провідник ОУН на еміграції Степан Бандера різко підкреслював конечність розрізнення: внутрі ОУН, підпільної організації на військовий лад, – військова побудова й дисципліна, а в громадській праці – щире шанування принципів демократичної побудови й праці.

Опубліковано:

Стрийщина: Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долишщини, Рожнятівщини, Журавенищини, Жидачівщини і Миколаївщини. – Нью-Йорк – Торонто – Париж – Сидней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 1. – С. 235 – 238.

Мудрик Степан – “Мечник” (5.X.1919, с. Криве Радехівського р-ну Львівської обл. – 20.IV.2004, м. Новий Ульм, Німеччина). Член ОУН з 1937 р., згодом станичний і районний провідник на Радехівщині. З 1940 р. – зв’язковий між крайовим провідником ОУН на ЗУЗ Іваном Климівим – “Євгеном Легендою” і Провідником Степаном Бандерою. У січні 1942 року направлений на Східну Україну для роботи в ОУН, член Київського обласного проводу. В липні 1942 року гестапо затримує його на Білоцерківщині, але згодом втікає з тюрми. Заступник окружного військо-

вого референта ОУП і керівник військової розвідки Сокальщини (1942 – 43), заарештований гестапо 21.11.1943 в с. Оглядів Радехівського р-ну Львівської обл. Засуджений нацистським судом на кару смерті (перебував у тюрмах на Лонцькою у Львові і Монтелюпіх у Кракові), яка його оминула заходами друзів-підпільників і нареченої Лесі. Спеціальний суд замінив розстріл на концтабори Гросс-Розена, Саксенгаузен, Равенсбрюк, Ельріха, Дори, Берген-Бельзена. Звільнений англіїцями в квітні 1945 року. Член Проводу ЗЧ ОУН на чолі з С. Бандерою та тереновий провідник ОУН у Німеччині, один із організаторів СУМу та керівників ЦПУБ. Опинившись в американській зоні окупації, Мудрик рятує політичних емігрантів від радянських репатріаційних комісій, а по суті – від смерті в ГУЛАГах. Ця робота допомагає відновлювати втрачені зв’язки, він багато займається організацією громадського життя українців у Німеччині. Справою його життя стало керівництво розвідкою ОУН на доручення Бандери. Не маючи операції на власні державні структури, будучи під тиском спецслужб інших держав, він разом з іншими в СБ ОУН протистояли КГБ і не допускали до радянзації українських організацій на еміграції. Виконував важливі функції в ОУН-р: у Проводах ОУН на чолі з Я. Стецьком і Василем Олеськівим – організаційно-кадровий референт, з 1991 року обіймав посаду Голови Головної Ради ОУН, коли Провідником була С. Стецько. В 1978 – 88 рр. був заступником президента Світового конгресу вільних українців (СКВУ) в Європі, активний співробітник багатьох газет та журналів, 11 років очолював Координаційний осередок українських громадських установ у Європі (КОНГУ), почесний член Всеукраїнського Братства ОУН і УПА. В 1967 р. Степан Мечник нагороджений найвищою нагородою Товариства колишніх вояків УПА в США і Канаді – “Золотим Хрестом”. Автор понад 30 книг і сотень статей про діяльність ОУН і УПА.

СПОГАДИ ПРО СТЕПАНА БАНДЕРУ

В історії кожного народу є особистості, котрі працею для його добра створили безсмертні сторінки своєї діяльності. В нас, українців, у новітній історії був таким Степан Бандера, що поширив і скріпив боротьбу народу за Самостійну Українську Державу. Бандера полонив широкі маси народу, а молоде покоління зокрема, і з ясно означеною метою спрямував їх чітким шляхом Визвольної боротьби. Іменами таких мужів називав народ час, в якому вони діяли і творили нову історичну добу.

Першого січня 1999 року відзначили дев’яностоліття від народження Степана Бандери, якого на 50-му році життя 15 жовтня 1959 р. за наказом уряду ССРСР вбив агент московського Комітету Державної Безпеки (КГБ) Богдан Сташинський. В новітній історії українського Визвольного Руху Степан Бандера – найбільш визначна постать. Він був відомий в народі як безкомпромісний борець за Українську Самостійну Соборну і Суверенну Державу. На ім’я Бандери орієнтувався патріотичний поневолений, але не скорений Український Народ. Московські окупанти України довгі роки робили спроби фізично знищити Бандеру. В Москві вірили, що коли знищать С. Бандеру, то обезголовлять організовану боротьбу ОУН-р, яку він очолював.

Служба Безпеки революційної ОУН розкрила сім плянів підготовки до вбивства провідника Бандери:

- 1) 1947 року таку підготовку робив агент КГБ, який був відомий під прізвищем Мороз;
- 2) 1948 року такий плян намагався зреалізувати агент Стельмашук;
- 3) 1950 року вбивство підготовляли агенти з Праги;
- 4) 1952 р. московська центральна прислала до Німеччини для вбивства агентів, які виступали під прізвищами Леман і Легуда;
- 5) 1953 р. до Західної Німеччини був присланий агент, родом з Волині, під прізвищем Стефан Ліпгольц, правдиве його прізвище було Ліппольц;
- 6) весною 1959 агент КГБ Вінцік з Відня робив спробу викрасти сина Бандери, гімназійного учня;
- 7) 1959 р. московська центральна підготувала молодого поляка, родом з Волині, який мав прилюдно застрелити С. Бандеру і заявити, що він помстився за поляків, що потерпіли на Волині.

Знаємо, що так поступив вбивник с. п. С. Петлюри в Парижі. Припускаю, що було більше плянів, які нам невідомі, але з різних причин їх не вдалося виконати.

Московське політбюро ЦК КПСС не допускало, що злочин вбивства Бандери буде виявлений і відомий у всьому світі. Бандера після смерті ще завдасть удару Москві. Найвищий суд Німецької Федеративної Республіки в Карльсруге судив убивцю і ствердив, що наказодавцем убивства був уряд ССРСР. В Мюнхені в 1965 р. “Українське Видавництво” видало книжку “Московські вбивці Бандери перед судом”. Книжка має 695 сторінок, де описано судовий процес, зізнання вбивника Б. Сташинського і подано низку оригінальних документів. Про Степана Бандеру написали книжки д-р Петро Мірчук – “Степан Бандера – Символ революційної безкомпромісовости” (Нью-Йорк – Торонто, 1961 р. 158 стор.) і два томи “Степан Бандера – Символ Нації” – Петро Дужий (Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1997; загальна кількість стор. – 572). У згаданих книжках широко описана політична діяльність С. Бандери. Про С. Бандеру в різних виданнях опубліковано безліч статей. У книжці “Початок невідомого” (Мюнхен: Українське Видавництво, 1984) я коротко подав спогад про С. Бандеру, зокрема і про вбивство Бандери. Про С. Бандеру я писав у праці “Революційна ОУН” (Стрий, 1993), “Закордонні Частини ОУН” (Львів: Галицька Видавнича Спілка, 1995 р.).

У липні 1997 р. у Львові була розмова про нашу Визвольну боротьбу в тридцятих роках. Ярослав Сватко запитав, чим пояснити, що в згадані роки молодь так масово включалася у працю ОУН, незважаючи на небезпеку втратити волю, а то й життя. Питання вимагало ширшої відповіді, відтворення образу тодішнього становища Українського Народу, зокрема під окупацією більшовицької Москви і шовіністичної Польщі. Молодь чула від батьків про наші Визвольні змагання і втрату держави 1918-20 років. Молоде покоління відчувало обов'язок боротися за незалежність і вірило, що мусить довершити будову держави, вивчивши помилки минулого. Потребу боротьби загострювала дурна шовіністична політика поляків, які на кожному кроці зневажали гідність української людини. Польський уряд визискував українців соціально і змагав до знищення українського народу. ОУН почала активно діяти проти окупанта і здійснювати відплати і акції. Діяльність і розмах ОУН мав для молоді притягаючу силу. Зокрема ОУН набрала широких форм боротьби у часі, коли на чолі Крайової Екзекутиви став Степан Бандера. З огляду на сувору конспірацію тоді ще ніхто не знав прізвища Провідника.

Запитання п. Я. Сватка наштовхнуло мене на думку написати спогади про Степана Бандеру. Треба було полинити думками в мої давно минулі юнацькі літа – 1933-34 роки, як моїх приятелів і мене

мобілізували підпільні дії ОУН. Ми починали розуміти і спостерігати кривди, роблені поляками: нам заборонили навчатися рідною мовою, називали нас “русіні” і “кабане” (свині). На наші землі привозили польських кольтоністів. Українському селянинові не вільно було купити землі. За ці кривди ОУН відплачувала польській владі. Польського міністра внутрішніх справ Б. Перацького в столиці Варшаві ОУН покарала смертю.

Рівночасно увага молоді була звернена на наших братів, що на сході перебували під московсько-більшовицькою окупацією. Нашою метою було боротися за створення Соборної і Суверенної Української Держави. Молоді мріяли завершити створення держави, що не вдалося зробити нашим батькам. Польська поліція постійно проводила арешти, було відомо, що ув'язнених тортурують. Це не стримувало діяльності ОУН, горіли ночами двори польських поміщиків. Підпільна ОУН карала польських поліцаїв і їх вислужників. Молодь шукала дороги до ОУН. Однак Організація не приймала всіх, а лише тих, які відповідали суворим вимогам ОУН. Постійно було питання в старших і молоді, хто керує ОУН, що її діяльність видна на всіх відтинках, хто цей провідник. Рівночасно провадилася боротьба з пияцтвом, розпустою, марнотратством, українцям треба було все купувати в українських кооперативах, був клич “український гріш в українські руки”. Невидима підпільна сила захопила молодь до праці й науки. Творилися самоосвітні гуртки, щоб здобувати знання, гуртки мистецької самодіяльності, спортові гуртки. В парі з тим зростала національна свідомість і розвивалася політична думка. Поволі зникали погляди на кшталт “моя хата скраю” і зростала свідомість того, що за нашу національну і соціальну правду треба боротися, що лиш у своїй державі ми будемо самі господарями. Цей дух у народі, створений ОУН, давав їй ширшу базу для праці і боротьби.

У днях 18 листопада 1935 р. до 13 січня 1936 р. у Варшаві відбувався голосний судовий процес, на якому судили Степана Бандеру і 11 членів ОУН за співучасть у вбивстві міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького. Перший день цього процесу став голосним. Вся преса у Польщі писала про те, що Бандера перед судом не хотів говорити польською мовою. На заяву судді, що треба говорити польською, Бандера відповів, що знає польську мову, але буде зізнання давати тільки українською, що суд повинен респектувати право української мови. Польський суд у Варшаві Степана Бандеру, Миколу Лебеда і Ярослава Карпинця засудив на кару смерті. Бандера присуд зустрів викликом “Хай живе Україна!”. Постава Бандери під час процесу була мужня, що морально впливало на всіх підсудних. У днях 25 травня до 26 червня 1936 року поляки влаштували другий суд у Львові, де мали намір компрометувати ОУН на українських землях. У Львові суд вже не забороняв підсудним

говорити українською мовою. Коли суддя запитав Бандеру, яка його державна приналежність, той відповів: “Українська”, – і пояснив, що він польської влади на українських землях не визнає. Далі, коли суддя питав про його ставлення до військової служби, Бандера заявив, що він є членом Української Військової Організації – УВО. Коли поліція вводила Бандеру в судову залу, всі підсудні вставали і вітали Бандеру привітом “Слава Україні!”. Бандера на цьому процесі відверто виступав як Крайовий Провідник ОУН на Західних Українських Землях. Прокурор намагався ОУН представити як терористичну організацію, а Бандеру і всіх підсудних – як терористів. Бандера всі закиди прокурора спростував, підтвердивши фактами, що ОУН не є терористичною організацією, що ОУН своєю діяльністю охоплює всі ділянки національного життя. Члени ОУН не терористи. Люди, котрі весь час у своїй праці є свідомі, що кожної хвилини можуть затнути, уміють цінувати життя. Такі люди знають вартість життя. ОУН цінує життя своїх членів, але наша ідея є в нашому понятті така велична, що коли йдеться про її реалізацію, то не одиниці, не сотні, але тисячі жертв треба присвятити, щоб її реалізувати. Преса – українська і польська – широко подавала звітлення із судової зали. Було писано, що підсудний Бандера на суді умів перебрати ініціативу в свої руки, і це він обвинувачував польський уряд, ставив часто прокурора і суддів у незручне становище, й вони тоді від Бандери відбирали слово. Було відомо від українських адвокатів, що польська поліція в часі слідства тортувала Бандеру, хотіла його морально зломити. Про процес Бандери писали також газети в Європі й Америці. Українці слідували за процесом, за виступами українських оборонців. Бандера засвідчив, що він є розумним політичним діячем. Українці були горді, що Бандера на польським суді говорив полякам у вічі правду і вказував на знущання поляків над українцями. Зокрема, молодь була захоплена постановою Бандери. Пригадую, у підпільних виданнях ОУН я читав:

“Україно, ти будеш жити, як будеш родити таких синів, як Степан Бандера”.

Львівський суд виніс Бандері вирок: пожиттєве ув'язнення, також стало відомо, що кару смерті йому замінено на пожиттєве ув'язнення. Бандера сидів у найважчих в'язницях Польщі. Коли польська поліція виявила, що готувалося викрадення Бандери з тюрми, то його весь час тримали в спеціальній ізоляції. У членів ОУН і низки українців була віра, що Бандера житиме, що буде війна і він вийде на волю. Бандера сидів у тюрмі, а його ім'я для членів ОУН було мобілізуючим до праці і боротьби. Першого вересня 1939 р. вибухла німецько-польська війна. Союзник Гітлера Сталін 17 вересня після Червону армію “визволяти” Західну Україну і Білорусь. Через два тижні перестала існувати Польська держава. З

польських тюрем вийшли тисячі українських політичних в'язнів – членів ОУН, але не було відомо, у якій тюрмі сидів Степан Бандера. Мабуть, це було в перших днях жовтня, – до села Ордова Радехівського повіту з Сокаля приїхав Лесько Бабський. Він мене довірчо поінформував, що Степан Бандера сидів у тюрмі в Берестю над Бугом. Члени ОУН, які також сиділи в цій тюрмі, знали, де сидить в ізоляторі Бандера і його визволили. Бандера через Волинь прийшов до Сокаля, де зустрівся з провідними членами ОУН і відбув довшу нараду, на якій опрацювали напрямні для праці ОУН під червоно-московською окупацією. На цій нараді був Дмитро Маївський, що тоді виконував обов'язки, мабуть, окружного провідника. Бандера в супроводі Маївського, який тоді мав псевдо “Косар”, відтак “Зенко”, пішов далі до Львова. Інформація, що Бандера на волі і перебуває десь у Львові, стала відома провідним членам Сокальської Округи, що викликало велику радість і віру в потребу дальшої боротьби за Українську Державу. Дуже скоро члени ОУН отримали вказівки, що треба робити. Вказувалося, що розконспіровані члени повинні податися на Захід на Забужанську Сокальщину, де була захоплена зброя польської армії, негайно її замагазинувати, щоб вона не потрапила до рук більшовиків. Ці ділові вказівки, як пізніше мені стало відомо, були рішені на Сокальській нараді. В часі, коли інформував мене Л. Бабський про Степана Бандеру і його побут у Сокалі, мені навіть на думку не приходило, що за нецілий рік я матиму змогу розмовляти з Бандерою.

Несподівано для мене було, що в початку 1940 року я був покликаний на спеціальний вишкіл за Бугом, а відтак – призначений до особливих доручень крайовому провідникові Климівому, що в цей час мав псевдо “Мармаш”, а пізніше – “Євген Легенда”. Мені довелося деякий час виконувати кур'єрську службу від крайового проводу ОУН на Українських землях до Центрального Проводу у Кракові, який очолював Степан Бандера. Була потреба нелегально переходити советсько-німецький кордон. З цієї позиції я мав змогу бачитися і говорити з Провідником Револьюційного Проводу ОУН Степаном Бандерою. Перші дві зустрічі вже затерлися в пам'яті, але тоді я придивився, як Бандера виглядає, також пам'ятаю, що я був розгублений, а тому невдоволений зі себе. Третя зустріч була довгою і деякі ним висловлені думки запам'яталися, я їх пізніше багато разів повторював. Після закінчення тримісячного курсу в Кракові я мав повертати назад через кордон до підпільної праці в Україні. Разом зі мною мав повертати Василь Баран, псевдо “Гефайст”, зі Сокальщини. Це була половина квітня 1941 року. Осип Мащак – “Мак” нас обидвох припровадив до приміщення, де вже на нас чекав Провідник Бандера. Він встав, привітався з нами, коли мені подав руку, то усміхнувся, отож, я зрозумів, він мене пригадує. Бандера просив нас сідати. Наперед звернувся до Василя Барана,

як йому іхалося до Кракова. Потім просив розказати, як виглядає Забужанська Сокальщина. Василь Баран тоді перебував у містечку Кристинопіль. Після того запитав мене про відбутий курс, чи я добре засвоїв матеріал, який був призначений для курсантів. Розмова була свobodна. Я зрозумів, що Бандера про нас обидвох добре поінформований. Дальше Бандера почав робити нам виклад про нашу працю у підпіллі. Відтак досить широко говорив про міжнародне політичне положення і про політику Гітлера відносно України. Бандера говорив про те, що Гітлерова політична концепція є ним викладена в книжці “Майн кампф” (“Моя боротьба”). Бандера вказав, що Гітлер після атентату на польського міністра Перацького наказав видати полякам з території Німеччини Миколу Лебеда, якого у Варшаві засудили на кару смерті. Гітлер це зробив, не зважаючи на міжнародні закони. Також вказав, що Гітлер дав мадярам свою згоду на окупацію Закарпаття. Гітлер, казав Бандера, вже приготований до війни з ССРСР, але до цього часу ані він, ані його партія не виказували ніякого зацікавлення Україною. Це значить, гітлерівці свої плани щодо України приховують. Далі він нам сказав, не називаючи ніяких прізвищ, що наша Організація має зв'язок з офіцерами німецької армії (вермахтом), які погодилися вишколити наших людей. Він нам сказав, що крайовий провідник Климів – “Легенда” має правильну думку про гітлерівську політику. Нам треба подбати, щоб провідні члени ОУН знали правду. Організація в Україні, казав Бандера, мусить поширювати свою мережу, охопити всі закутини нашої землі. Ми робимо ставку на наші власні сили. Наші кадри в Україні треба вишколювати і готувати до різних несподіванок у разі війни. На кінець нас просив передати привіт для Климova – “Легенди”, побажав нам щасливого переходу через кордон. У дорозі з Кракова до Кристинополя ми кілька разів обговорювали все, що чули від Бандери. Ми були дуже вдоволені, що політичну інформацію і думки чули від нашого Провідника. Вибух війни і прихід німців на наші землі були такими, як передбачав Бандера. Після того, як стало відомо, що Бандера і низка членів Проводу арештовані німцями, дуже часто на різних організаційних нарадах я повторював все, що чув у Кракові з уст Провідника. Через шість років після розмови з Бандерою, в березні 1946 р. мене повідомлено про таємну нараду. Там я застав Олександра Масляника, Мирона Матвієйка, Івана Кашубу і ще двох не відомих мені друзів. Ми розмовляли між собою, як до кімнати увійшов Провідник Бандера. Ми всі стали на струнко, Бандера нас привітав:

– “Слава Україні”.

Він стояв декілька секунд і дивився на нас. Потім його зір зупинився на мені, він усміхнувся, підійшов до мене, подав мені руку і сказав:

– “Я радий, що ми знову зустрілися”.

Після наради Бандера попросив, щоб я залишився. Коли ми залишилися вдвох, він попросив мене розповісти коротко про свої пережиття. Намагався я його якнайкоротше поінформувати про свою працю, про обов'язки, які я виконував, на яких теренах України. Бандера уважно слухав. Також я йому сказав, що коли я був у концтаборі Заксенгаузен, то мені Олександра Сокол раз показав, як його, Бандеру, есесман провадив на ревір. Бандера запитав, чи я тепер із Соколом зустрічаєшся. Тоді Бандера ще мене запитав, які мої плани. На що я відповів:

– “Продовжувати нашу працю і боротьбу”.

Тоді Бандера мені подав день і місце, де ми маємо зустрітися. Через кілька днів я знову зустрівся з Бандерою, він мене просив розповісти про працю у Київській області. Також цікавився, де і коли я був арештований. Тим разом я йому оповідав дуже довго про працю у східних областях, на Волині і Галичині. Я оповів про відомих мені членів Проводу: де вони працювали і загинули. Також я йому сказав, що десь у половині червня 1942 року у Білій Церкві я зустрічав його брата Богдана. Це була, як я зауважив, для Бандери новина, він мені сказав: “Я весь час розпитував, але ніхто мені про Богдана нічого не міг сказати. Розкажіть щось ближче”. Мені було відомо, що Богдан з двома друзями мали призначення до Херсону. Вони в мене у Білій Церкві переночували й пішли далі, знаю також, що один із них був родом з Дрогобиччини. Більше я про них нічого не чув. Бандера мені сказав, що ми в Мюнхені створимо наш осідок, з Баварії найближче до України. Тепер створено, крім Організаційної мережі, закритий сектор, котрий називаємо “Центральний апарат”. Далі Бандера сказав:

– Ви будете належати до цього закритого сектора, але ви мені будете потрібні до справ, які я сам полагаю. Знаєте, з огляду на положення, ми додержуємося конспірації.

Для мене було зрозуміло, що про обов'язки, які буду виконувати, ніхто не сміє знати. Для зв'язку зі мною він призначив Мирона Карпинця, що був в охороні Провідника. Справи, які я лагодив з доручення Провідника, вимагали від мене багато поїздок по Німеччині й Австрії. До Відня треба було переїжджати через зону, що була окупована Советською армією. Провідник Бандера мав список осіб зі східних областей, які організаційним шляхом писали до нього листи, деякі з них висловлювали бажання працювати з ОУН-р. Бандера, знаючи, що я колись був на сході, доручив мені лагодити справи з тими людьми. Серед них були такі, що вже мали зв'язки з Похідними групами і знали, за що ми боремося, були й такі, котрі щойно хотіли ближче заізнатися. Дехто з тих осіб незадовго був призначений на відповідальні пости в нашій Організації. Бандера завше знаходив час на розмови про положення

у східних областях в умовах гітлерівської окупації, його цікавила кожна ділянка життя, зокрема комуністичне підпілля. Я розумів, що, розпитуючи про різні відтинки праці, він мене одночасно вивчав, часто мене питав: а як Ви думаете або що Ви робили б у такій ситуації? В цей час більшовицькі репатріаційні місії розшукували Бандеру, а їм до послуґ ще були американці. Ми тоді, можна сказати, перебували на безправному становищі. Хтось поширював провокативні вістки проти бандерівців. Ми мали дані, що це робила советська агентура. Бандера дуже багато уваги надавав праці щодо зв'язку з Україною. Також багато забирали йому часу підготовчі розмови з провідними членами ОУН, які мали виїхати до різних країн на Заході й там очолити й розбудувати ОУН-р. Бандера, незважаючи на труднощі, весь час був спокійний, урівноважений. Охоронець і зв'язковий Мирон Карпинець одного разу мені сказав:

– Я не знаю, коли Провідник спить, він дуже багато працює.

За деякий час мережа ОУН у всіх країнах закріплювалася і ставала рушійною силою багатогранної еміграційної діяльності. З часом ми створили по всіх країнах Заходу, де жила наша еміграція, свою духову державу, насамперед звертаючи увагу на боротьбу ОУН і УПА в Україні. Були вже перші ознаки, що “союз” західних держав з СРСР стає прохолодним.

Серед української еміграції почали творитися нові партії, а також відроджуватися старі. З середовища цих партій ширилися провокативні вістки, мовляв, в Україні вже немає ніякої боротьби і немає УПА, НКВД вже все зліквідувало і т. ін. Серед цих неприхильно наставлених до ОУН і УПА були емігранти з двадцятих років, яких ми називали “старі емігранти”. Вони заініціювали на еміграції створення Національної Ради, що мала б бути парламентом і на Заході репрезентувати Україну. Бандера докладав зусиль, щоби еміграція визнала Українську Головну Визвольну Раду і боротьбу за Українську Державу, яку в цей час провадили УПА, ОУН і УГВР. Бандера був переконаний, що українська політична еміграція має бути перед чужинецьким світом речником України, яка бореться. Низка членів ОУН вважала, що ми не зможемо щось позитивне зробити у Національній Раді разом з тими діячами, які в час окупації України відмовилися від політичної діяльності, а дехто з них спокійно виконував накази гітлерівської адміністрації. Знову Бандера говорив, що наш обов'язок – все зробити для створення одного центру і ворогові показати, що українська еміграція є одностайна. Наші представники пішли на розмови з ініціаторами творення УНРади.

У днях 16-19 липня в Авґзбурзі (Баварія) відбулася Перша сесія УНРади. Кожна партія, велика чи мала, до УНРади дала по шість своїх делегатів. Уважали, що УНРада є українським парламентом і творить екзильний уряд, котрий називали Виконавчим Органом УНРади. Провід ЗЧ ОУН визначив напрямні, які делегати від ОУН

мали в УНРаді проводити, але вирішив до Виконавчого Органу не входити. Виявилось, що ці політичні партії дали не хотіли визнати крайової боротьби ОУН і УПА. Перед другою сесією УНРади Провід ухвалив постанову, яку в майбутньому делегати ОУН-р мали заступати, але не входити до Виконавчого Органу. Делегатами до УНРади від ЗЧ ОУН були члени Проводу: проф. Іван Вовчук, голова фракції, члени – проф. Лев Шанковський, Кость Кононенко, лікар Борис Андрієвський, Анатолій Рябищенко і д-р Петро Мірчук.

Друга сесія відбулася в українському таборі Ляйпгайм і почалася 23 червня 1950 року (Ляйпгайм біля Гінсбурґа, за 130 км від Мюнхена). В цей час я перебував у Ляйпгаймі і ввечері зустрічався з проф. Іваном Вовчуком, щоб знати про перебіг сесії. Мабуть, другого дня сесії проф. І. Вовчук мені сказав, що К. Кононенко і А. Рябищенко виломлюються з постанов, захотіли бути еміграційними міністрами. Проф. І. Вовчук сказав:

– Не дам вже ради, і буде недобре, як вони виломляться з фракції. Степане Михайловичу, їдьте по Степана Андрійовича.

Це була субота ввечері і ми домовилися, що в неділю ввечері я повинен бути з Провідником, якого наші придніпрянци називали Степан Андрійович. Пізно ввечері я вибрався шукати поїзд до Мюнхена. Як було домовлено з проф. Вовчуком, у неділю ввечері я Провідника припровадив на призначене місце. Всі делегати вже були там. Мене дуже цікавило, чи ці, що захотіли бути “міністрами”, боронитимуть свої вимоги. Бандера з легкою усмішкою кожному подав руку і сів на призначене йому місце. Сказав:

– Не будемо тратити часу. Я ще раз хочу представити становище, в якому перебуває наш Нарід на своїй Батьківщині, та наш обов'язки супроти нашого Народу. Ми – члени однієї Організації, які опинилися на чужині, а наші друзі ведуть важку боротьбу. Ми читали звітлення з України, як народ в Західній Україні солідарно бойкотував советські вибори. Знаємо про масові арешти і вивози на Сибір. Від нас Провід в Україні вимагає, щоб ми перед Західним світом говорили правду про становище нашого Народу. Революційна ОУН не покладає надій на чужинецьку допомогу, але прагне, щоб світ знав правду. Якщо ми в УНРаді не знайдемо здорового політичного розуму, вони будуть ображати й зневажати найкращих синів нашого Народу, що стоять у боротьбі з окупантом, і наше місце не може бути з ними. Ми бачили від першої сесії УНРади до сьогодні, що там, крім пустої балаканини, більш нічого не було зроблено. Ми з ними, як буде так далі, не втрачатимемо часу.

Бандера говорив дуже переконливо. В цей час голосно Кость Кононенко вимовив: “Правильно, Степане Андрійовичу”, а проф. І. Вовчук ще голосніше: “От і прозрів”. Бандера продовжував, як би цих висловів не чув. Я не тільки уважно слухав

Бандеру, а й спостерігав за присутніми. А. Рябищенко з опущеною головою дивився в землю, д-р П. Мірчук час до часу собі щось записував, всі інші уважно слухали і весь час прямо дивилися на Провідника. Врешті Бандера сказав:

– Я дещо поширив думку, але загалом було сказано все, що ми прийняли на нашому засіданні. Бажаю Вам витривалості і успіху. Пізня година, Вам треба добре виспатися і приготуватися до завтрашнього дня.

З Бандерою вийшов проф. І. Вовчук, я йшов за ними з проф. Л. Шанковським, який був дуже невдоволений і говорив мені:

– Якщо б Ви чули, що говорить колишній діяч УНР Панас Феденко, який двадцять літ не бачив України, то не знаю, чи Ви хотіли б його спокійно слухати, або наш галицький Ундист, котрий твердить, що не потрібно боротьби, все буде своєчасно вирішено міжнародною конференцією.

Ми йшли до авта, яке стояло недалеко в селі. Бандера не хотів заїжджати до табору, щоб не викликати цікавості, хто приїхав автом. У Мюнхені, як ми виїжджали, Бандера сказав:

– Ви їдете зі мною, я не буду брати зі собою більш нікого.

Ми повертали до Мюнхена, була погідна зоряна червнева ніч.

Бандера деякий час мовчав, а потім сказав:

– Біля того лісу, що перед нами бовваніє, пристанемо.

Бандера оповідав, що він любить природу, любить ліс. Часто відчуває потребу походити по лісі. Далі оповідав, як він з сільськими хлопцями пастушками ходив по лісі і пасовиську, співали пісень, які він часто пригадує і співає. Потім оповідав, що він, будучи пластуном, дуже багато мандрував по Карпатах.

Коли ми рушили далі, він продовжив нашу розмову з минулого разу про Волинь, Київщину і докладно розпитував про мої обов'язки в Київщині. В цей час почався масовий виїзд української еміграції з Західної Німеччини до різних Західних держав. Також приблизно тоді, точно року вже не пригадую, Провідник Бандера готувався перейти на Україну, з ним мало йти троє осіб. До тої трійки належав також я. Однак плян не було здійснено. Думаю, що крім С. Ленкавського й І. Кашуби, ніхто про це не знав.

Весною 1951 р., відразу після третьої Конференції ЗЧ ОУН, Бандера мені сказав, що я буду призначений до іншої праці. Він мені не повідомив, до якої, а я не питав. Мабуть, через тиждень після цієї розмови я був на нараді, де були присутні Степан Бандера, Степан Ленкавський і Іван Кашуба. Мені вже було відомо, що Іван Кашуба призначений на керівника Служби Безпеки в Проводі ЗЧ ОУН. Бандера сказав, що не має багато часу і ми коротко полагодили важливу справу. Тоді він звернувся до мене:

– Ви знаєте, що друг Іван перебрав обов'язки керівника СБ? Про існування в нашій Організації Служби Безпеки широко відомо

Зліва направо: НН, НН, Степан Бандера, НН, НН, Ярослав Стецько, НН

Степан Бандера (зліва направо 4-й) серед кур'єрів ЗЧ ОУН

всім, але про нашу розвідку, крім мене, друга “Маркевича” (це псевдо Ленкавського) і вас двох, тут присутніх не знає ніхто і не повинен знати. Хай далі думають всі, що в нас СБ займається також цією ділянкою. Керівником нашої розвідки від сьогодні є Ви, але для всіх наших людей Ви будете заступником друга Івана. На діловій нараді працівників СБ так поінформує їх друг Іван. Завтра друг “Маркевич” вам передасть тих людей, що працювали з дотеперішнім керівником розвідки, котрий тепер виїжджає з Німеччини. Вам відтинок цієї праці відомий. Крім мене, Ви також інформуєте друга Залужного. Якщо я десь виїду, тоді Ви із Залужним лагодите потрібні справи. Що два тижні Ви мене інформуйте про працю, якщо буде щось важливе, то будь-якого дня приходьте до мене.

У цьому випадку в нас була дійсно дуже добра конспірація. Я не знав, хто цей розвідчий відділ провадив переді мною. А він виїжджав і не знав, хто прийшов на цю працю після нього. Мене вважали заступником Кашуби, а про розвідку бандерівську не було мови.

Від того часу з Бандерою я зустрічався дуже часто, інформував його про розвиток праці, але він ніколи мене не питав про прізвища тих, що зі мною працюють, також йому було відомо, що залучено осіб, які політично не належать до нашої Організації, але знають цю працю і цією дорогою борються з нашим ворогом. Від травня 1954 року Бандера, крім моїх фахових справ, розмовляв зі мною на теми внутрішньополітичні українські, про становище в ССРСР, Україні та “братніх” республіках. Були справи, щодо яких Бандера питав моєї думки. Також цікавився думкою І. Кашуби. Від 1954 р. агентура КГБ скріпила свою діяльність, почала посилено поширювати провокації проти ОУН-р, шантажувати родини деяких наших провідних членів, робити вломи до приміщень, викрадати людей, а відтак стосувати терор. Розпочато проти нас радіопробаганду з Києва і східнього Берліна.

У 1955 році інформації розвідки і СБ, хоч і походили з різних джерел, свідчили про величезне зацікавлення Провідником Бандерою. Обидві служби розбудували свої мережі, ми були незле інформовані. Можна сказати, що наш Провід з певних причин не міг використати тих інформацій, які ми мали. В І. Кашуби й у мене наростала турбота за Провідника. Охорона, яку він мав, нас не влаштовувала, вона не була такою, як належало. Ми часто на це вказували Провідникові і Ленкавському. Охорону Провідник сам собі підібрав і нею керував. Охорону творили чесні і віддані члени Організації, які одночасно працювали в Організаційній друкарні. Провідник сам визначав, котрий має його супроводжувати. Але дуже часто Провідник виходив сам, сідав до авта і їхав, охорона про це не знала. Пригадую, як мені зголосив чоловік, приналежний до моєї служби, що він о 23 годині

бачив Провідника, котрий сам приїхав на пошту надавати листи. Одразу ж я запитав Бандеру, чому він так чинить. Він промовчав. Ми йому постійно вказували на небезпеку, говорили про це й Ленкавському. З Кашубою ми опрацювали систему охорони, ознайомили з цим пляном Ленкавського, котрий визнав його за добрий. Тоді Іван Кашуба пішов до Провідника і йому цей плян представив. Провідник вислухав і сказав, що для здійснення цього пляну необхідно купити авто, затруднити ще трьох осіб, яким треба буде оплатити всі видатки, а грошей у нас немає. Наразі хай буде так, як є. Через декілька днів сказав мені І. Кашуба, що був у церкви і бачив, як до церкви прийшов Провідник з дружиною і трьома дітьми. Дуже скоро по українському Мюнхені поширилася вістка, що Бандера вже вийшов з підпілля й ходить у неділю до церкви. Кашуба сказав:

– Отже, агент поїде за Бандерою і з'ясує, де він мешкає.

У неділю до церкви почали приходити такі, яких ніхто до цього часу в церкві не бачив. Всі хотіли побачити Бандеру. Все це лиш поглиблювало нашу турботу. Незважаючи на активність агентури КГБ і провокації проти бандерівців, наша Організація діяла дуже активно у всіх західних державах. Ми говорили правду про Україну і фактами викривали московську фальшиву пропаганду. На кожному відтинку ми паралізували пляни КГБ, які вони намагалися здійснити в середовищі української еміграції. 26 вересня я поінформував Провідника Бандеру, що мене деякий час не буде, бо мені треба бути в Данії, Гамбурзі, Дюссельдорфі й Бонні. Другого жовтня 1959 р. я мав зустрітися з чоловіком, що працював у КГБ. Історія тієї особи довга і складна; ним займалося СБ і розконспірувало його. Потім ним довелося займатися мені. Ми йому не вірили, він це знав. Це була своєрідна гра, яку можна було б назвати “хто кого”. Йдучи на розмову з ним, я завше мав надійну охорону. Розмовляли ми довго, тут я згадаю, що було для нас найважливіше. Щойно я його зустрів, то побачив, що він дуже змінений, змарнів, був втомлений і курив цигарку за цигаркою. Через деякий час він мені сказав:

– Перестаньмо нарешті бавитися в піжмурки, я знаю, хто Ви. Ви називається Мудрик.

Я зовсім спокійно йому відповів:

– Так, правда, що в нас є людина з таким прізвищем, може навіть дещо подібна до мене.

Він мені відповів:

– Я вчора у Берліні в Карльсторті бачив вашу знимку і знаю, з ким маю справу.

Я дальше не здавався, лиш йому відповів:

– Якщо б ви мені сказали, що в Москві бачили мою знимку, то було б авторитетніше, але дайте мені доказ, що Ви дійсно були в Берліні.

Він вийняв летунський білет і передав мені, щоб я переконався, що він говорить правду. Білет був на прізвище Станіслав Зажицькі, виставлений вчора і сьогодні вранці він прилетів до Дюссельдорфа. Він мені також показав паспорт на згадане прізвище. В цьому випадку він казав правду. Він сказав, що цим паспортом користується в Німеччині.

Далі Зажицький повідомив, що КГБ в Москві з найвищої інстанції отримало доручення за всяку ціну фізично ліквідувати Степана Бандеру, Ярослава Стецька, Степана Ленкавського і Степана Мудрика. Івана Кашубу треба затримати і живим привезти до Східньої Німеччини. На Бандеру замах може відбутися кожного дня, все вже підготовано. Вони хочуть з вами покінчити. Я запитав, які у нього докази, що все це правда. Він без надуми відповів, що увійшов у конфлікт зі своїм начальником і хоче залишитися на Заході. Має там жінку, котру любить. Має все приготоване, щоб переїхати на Захід, але потрібні гроші. На запитання, скільки хоче грошей, відповів, що кілька тисяч. Я йому відказав, що справ фінансових не рішаю, мушу про це говорити в Проводі. Тоді Зажицький сказав:

– Пам'ятайте, що в рахунок входять такі технічні засоби, яких світ не знає.

В мене була думка ще протягти розмову, може вирине щось корисне. Запитав його, чи він тепер знову їде до Берліна. В Східньому Берліні Карльсторті була станція КГБ, що керувала агентурою в Західній Німеччині. Він відповів, що до Берліна вже не збирається їхати, далі не хотів вже говорити. Ми домовилися про чергову зустріч, де я йому дам відповідь щодо грошей. Після тої розмови я зараз же пішов до телефону і про все повідомив. При телефоні в Мюнхені був Дмитро Миськів, Провідника і Кашуби в цей час не було на місці. Охоронець мені сказав, що в часі нашої розмови нічого підозрілого не зауважив. Я Дмитра Миськова просив, щоб він переказав, що через три дні, 5-го жовтня я буду в Мюнхені, щоб на мене чекали.

Після розмови із Зажицький я кілька разів все обміркував і дійшов до такого висновку: а) летунський білет з Берліну до Дісельдорфу на прізвище, яке було записане в паспорті, свідчить, що він говорить правду про побут у Берліні; б) його вигляд і неспокій вказують, що він щось трудне переживає; в) інформація про ліквідацію Бандери й інших збігається з тим, що знає наша СБ і розвідка, в це я повірив; г) було мені підозріло, чому він звертається до нас, коли йому потрібні гроші, а відтак легалізація жінки та його, в чому ми йому ніяк не зможемо допомогти. Чому він не пішов до американців або до німців? На це я не мав ясної відповіді, часто приходила думка, що за тим щось криється. Вранці п'ятого жовтня в нашому приміщенні на Цеппелінштрассе вже на мене чекали

Степан Бандера, Степан Ленкавський, Іван Кашуба, Данило Чайківський і Ярослав Бенцаль*. Дуже повільно я їм слово в слово переказав усе, що чув від Зажицького. Коли я закінчив, хвилину була мовчанка, яку порушив С. Бандера, й сказав, що грошей для агента немає. Що ж до атентатів на нас, то в цьому немає нічого нового, вони кожної хвилини шукають нагоди нас знищити. Після цього знову запала мовчанка, яку я порушив, сказавши:

– Я вважаю, Ви, друже Провідник, на деякий час повинні виїхати з Мюнхена. Ви знаєте від нас, що агентура наполегливо шукає за Вашим місцем замешкання.

Після мене забрав слово І. Кашуба, який повторив вже відомі інформації про незвичайну активність агентури і сказав, що він також наполягає, щоб на деякий час Бандера виїхав з Мюнхена, можливо, до Еспанії. Бандера відповів, що його виїзд з Мюнхена може бути трактовано як втечу. Він казав:

– Зрештою як, zagrożений не я сам, але нас більше. Ми свідомі того, що перебуваємо в стані війни й іншого не можемо від них сподіватися.

Тоді почалася дискусія. Обговорювано можливість укріплення охорони, а також виїзду з Мюнхена. Мені вже був характер Бандери відомий: якщо він відкинув пораду про виїзд з Мюнхена, то думки вже не змінить. Отже ми, Кашуба і я, дуже чітко висловили свою позицію. Всі присутні бачили моє невдоволення. Кашуба мене відпроваджував на потяг, ми йшли пішки і ще раз висловлювали своє занепокоєння. Кашубі я ще раз повторив, щоб був обережний, не ходив тими самими вулицями. В Мюнхені ми вже мали доказ викрадення людей агентами КГБ. Кашубі я говорив, що, мабуть, загостро висловлював свої думки. Сьомого жовтня я мав у Мюнхені зустріч зі своїми співпрацівниками. Мені треба було зайти на Цеппелінштрассе (це осідок Проводу) і забрати потрібні документи. Хотів я це зробити непомітно, щоб нікого з наших не зустрічати. Забрав все, що мені було потрібно, вже сходив сходами донизу і зустрівся з Бандерою. Він був сам, без охорони. Я вже не хотів йому на це вказувати. Ми привіталися, я сказав, що дуже спішу. Я тоді не знав, що це була моя остання зустріч з живим Бандерою. Від восьмого до тринадцятого жовтня я працював вдома. Ввечері тринадцятого зателефонував Кашуба і просив на завтра о 14.10 прийти до нього до хати.

Кашуба розповів, що в міжчасі він мав довшу розмову з Провідником і зрозумів, що він наші інформації взяв до уваги. Наразі збільшив свою охорону. Погодився з Мюнхена виїхати, але для того вважає за потрібне для цілої його родини і нього виробити особисті документи на інше прізвище, бо це вже є більше людям відоме. Провідник вважає, що в Мюнхенській міській управі його

* На цій нараді також приймали участь Григорій Васькович та Дмитро Миськів.

положення не зрозуміють, він написав листа до одного з видних німецьких політиків у Бонні і просив, щоб ти там поїхав, представив всю справу, щоб видати документи, тоді він виїде з Мюнхена. Кашуба мене запитав:

– Коли думаєш їхати?

Я відповів:

– Ще сьогодні, нічним поїздом, щоб завтра рано бути в Бонні.

15 жовтня я вже був у Бонні, близько 10-ої години мене прийняв німецький політик. Він прочитав листа від Провідника і сказав:

– Пан Бандера мені пише, що ви представите справу, в якій я повинен допомогти.

Тоді я почав розповідати, чого я приїхав, однак він мене перервав, сказав, що він зрозумів, у чому справа. Зателефонує до міністерства внутрішніх справ, бо це належить до їх обов'язків. Він зателефонував, і до мене сказав:

– Ці панове скоро прийдуть.

Тоді почав розмову, як пан Бандера себе почуває та що він поінформований про всі провокації, які проти нас робить Москва. З міністерства внутрішніх справ було прислано двох панів, які мене забрали зі собою.

У кімнаті, куди мене припровадили, був пан, мабуть, років п'ятдесяти. Вони втрійку почали зі мною розмову. По їх обличчях я зрозумів, що вони ставляться з недовірою до того, що чують. По деякому часі один із них запитав, чи я погоджуюся, щоб вони мою розмову записували на тасьму. Я відповів, що я згодний. Почав розповідь спочатку, вони час до часу мені ставили питання. Перед 13-ою годиною вони сказали, що до години 14-ої робимо обідню перерву. Перше, що я хотів зробити, знайти телефонну будку і потелефонувати до Мюнхена. Знайшовши телефон, я викликав Мюнхен, наше бюро, до телефону зголосився Ярослав Бенцаль, я просив, щоб він покликав Провідника. Він мені сказав, що, мабуть, десять хвилин тому Провідник поїхав додому на обід. Як потім з'ясувалося, в цей час на нього відбувся замах. Бенцалеві я сказав, що він має Провідникові від мене переказати. Бенцаль розповів, що в них на Цеппелін була німецька таємна поліція, питали, де Мудрик, чи ми вислали його до Бонна. Їм підтвердили, що я на доручення поїхав до Бонна. Було для нас зрозуміло, що німці до цієї справи ставляться дуже обережно. Після обіду мені німецькі урядники ставили низку питань, наприклад, звідки ми те, що я їм оповідаю, знаємо. Чи маємо свою розвідку і контррозвідку? Відповідь моя була коротка, що я не уповноважений про ці справи говорити і сподіваюся, що вони мене зрозуміють і для Бандери та його родини дозволять зробити документи. Вони час до часу підступно ставили ще питання, щоб більше щось про наші тайні служби

довідатися. Перед 17-тою годиною ми перервали нашу працю. Мені сказали прийти завтра рано о 8.30.

Ночував я в готелі, мав якесь недобре передчуття, був неспокійний, хоч такого в мене останніми роками не було. Заснув дуже пізно. Рано після сніданку зателефонував до дружини. Від неї довідався жакливу вістку, що Провідник не живе. Одразу ж потелефонував до Мюнхена. Секретарка мені покликала Ленкавського, який підтвердив, що Провідник загинув, і просив негайно приїжджати до Мюнхена. Я швидко пішов до моїх знайомих німців, котрі все знали, склали мені співчуття. Сказав я їм, що вже не маємо про що говорити. Потягу з Бонна в напрямку Ульм –

Мюнхен не було. Треба було чекати близько трьох годин. У кіосках, де продавали газети, я побачив заголовки “Таємниче вбивство в Мюнхені”, “Керівник українського Визвольного Руху не живе”. Купив я газети і довідався, що С. Бандера загинув у своєму будинку на сходах. Більше інформації ще редакції не мали, правда, подавали знімку Бандери. Для мене іншої думки не було, що це вбивство зроблено на доручення КГБ, що Зажичський мені правду говорив. Мене тоді охопила якась до цього часу невідома лють. Думав, якщо б я не звітував про небезпеку, уважаючи, що все спокійно, тоді мене треба було б поставити під суд. 17 жовтня пів до восьмої я вже був у Мюнхені на Цеппелінштрассе, там вже були Ленкавський і Кашуба. Ленкавський мені коротко оповів, що 15-го перед обідом Бандера просив секретарку п. Євгенію Мак поїхати з ним на базар і допомогти купити продукти. З базару приїхав під Цеппелін, секретарка висіла і казала:

– Чекайте, я повідомлю хлопців.

Вона скоро побігла повідомити охоронців. Коли ті вийшли, авта вже не було, Бандера поїхав сам до хати на обід. Десь незадовго на Цеппелін зателефонувала дружина Бандери, що стався нещасний випадок. Зараз до неї поїхали Ленкавський, Кашуба, Бенцаль і Чайковський, була вже поліція і лікарі, що ствердили: смерть наступила внаслідок отрути ціанкалієм. Сусідка німка оповіла, що чула через стіну, як він на сходах хрипів, його душила отрута. Слухаючи Ленкавського, я на нього дивився так, що він до мене сказав:

– Не говоріть нічого, я знаю, що Ви думаєте, що хочете сказати.

Прийшла секретарка і повідомила, що мене просять з поліцей-президії до телефону. Коли я зголосився, мені сказали, щоб я прийшов до них. До поліцей-президії мене відпроваджував Кашуба, ми обговорювали старі болі. На поліції на мене чекав шеф комісії із розслідування вбивства (морд-комісіон) Фольтер Фукс, мабуть, комісар, вже не пригадую. Вони мене просили оповісти їм все, що я говорив у Бонні. В мене не було сумніву, що вони мають запис. Я все їм оповів. Тоді Фольтер сказав до мене:

– Маємо інформацію, що Ви були довіреним Бандери, він вас посилав лагодити важливі справи: перед двома роками – в баварській установі, тепер – до Бона; отже, Ви в нас поза підозрою, скажіть, що Ви думаєте про вбивство, кого Ви підозрюєте.

На це я відповів, що, без сумніву, це робота Москви. Фольтер мої думки записав до протоколу. Потім мене ще раз кликали на поліцію 18 листопада, я зрозумів, що слідство зайшло у глухий кут. Вони викликали інших людей, що працювали на Цепелінштрассе, серед них і Степана Ленкавського. Він тоді їм подав, що від Організації в слідстві їм допомагатиме Мудрик. Почалася напружена праця. Це був для нас дуже важкий час, час нервового напруження і великих провокацій. Кілька років пізніше про цей для нас трагічний період я написав "Жовтень 1959", що тут поміщаю передрук.

ЖОВТЕНЬ 1959

Місяць жовтень 1959 глибоко врізався мені в пам'ять. Він був сухий і погідний. Ночі були холоднуваті, а вдень вітерець розносив по вулицях пожовклі листочки, які навівали нез'ясовану тугу. Мене завжди хвилюють осінні місяці. Не знаю, чи в той пам'ятний трагічний жовтень моє хвилювання було звичайним виявом туги за минулим літом, чи це був душевний неспокій, викликаний якимись підсвідомими передчуттями, тяжкими турботами й моєю працею.

Коли падає листя з дерев, я сам до себе голосно вимовляю ту цифру, яка вказує, котрий уже раз у моєму житті опадає осінній лист. З кожною цифрою стає прикріше на душі. А цифри посуваються вгору, як вказівка годинника, яка відлічує безповоротно минулий час: сорок два, сорок три, сорок чотири...

Жаль за минулим літом? Властиво, такого жалю не повинно було бути в мене. Адже ж те літо 1959 року принесло великі успіхи для членів революційної ОУН. У США під час поїздки Хрущова були проведені великі демонстрації проти цього ката України. А провела їх українська патріотична еміграція, в авангарді якої стояли наші члени. Успішно теж закінчилися літні відпочинково-вишкільні табори для української молоді. Акція, що провели члени нашої організації під час сьомого світового комуністичного фестивалю молоді у Відні, вийшла краще від наших сподівань. Тож, можливо, мене хвилювали справи, про які не всі наші друзі знали. справи, які належали до компетенції обмеженого кола людей.

Ми ж бачили, до чого прямує ворог; відчували, що він вирішив знищити Організацію, напосівся на життя Провідника, що загрожує іншим друзям... Ворог намагався пролізти всюди, як та пилюка, яка влітає в кожну щілину. Про це ми знали, над цим радили, шукали засобів охорони, протиудару, відсічі... Багато справ були для нас

зрозумілими, а багато ще неясними; отже, треба було знати про них, шукати даних...

Турбувалися ми і про нашого Провідника. Здається, не було й дня, що б ми не говорили: Провідник знає, яка небезпека загрожує йому, як чигає ворог. Адже у квітні того ж року він мав ще один черговий доказ, що московська агентура настирливо шукає нагоди, щоб його знищити. Скільки повних запалу й щирої турботи розмов було на цю тему, а скільки разів Провід обговорював питання цієї небезпеки.

Ми знали, що Провідник належить до відважних людей. Тож не раз виринала думка: може протягом довгих років йому вже надокучила постійна тінь охоронців? Може він забагато вірить у своє щастя? Завжди скромний, з нехиттю до парад і особистих почесностей, не любив наражати інших, готовий сам зустріти небезпеку життя. Він був виспортований, фізично загартований, бистрий і кмітливий, тож, напевно, вірив, що зможе зустріти напасника, який загрожував би йому, швидшим пострілом зі свого пістоля, з яким майже ніколи не розлучався. Бо ж Провідник не міг, як і ніхто інший з нас, знати про такий диявольськи рафінований спосіб скритовбивства, що його придумали московські людомори.

Ділові обов'язки запровадили мене за сотні кілометрів від Мюнхена. Сиджу в тихому ресторані й пильно слухаю свого співрозмовця. Бачу його бліде обличчя, мутні очі, нервові рухи рук і голови. Не дивуюся цим рухам, бо відчуваю, як він мучиться. Його життєвий шлях темний і гидкий, душа топиться в підлоті. В такому становищі є не лише він, а тисячі подібних до нього, що заплуталися в сітях московських чекістів, донощиків і агентів. Але, можливо, що в тих людей, як ось у мого співрозмовця, деколи відзивається ще людське почуття, своєрідний голос сумління, що дає їм змогу бодай на мить позбутися того бруду, в якому вони перебувають. Та ці хвилини дуже рідкі, приглушені до того жадобою гроша й страхом...

Мій співрозмовець курить цигарку за цигаркою, глибоко затягається димом. Він говорить швидко, врівано, немов би лякався, що не встигне сказати всього, що хоче. Я в думках конфронтую його відповіді на мої запитання з відповідями й інформаціями з інших джерел та приходжу до переконання, що він говорить правду...

– Бережіться, бо на вас іде такий наступ, що не встоїте! – шепоче він.

Розмова скінчилася. Я поспішаю на пошту до телефону й викликаю Мюнхен. Зголошується знайомий голос:

– Ні, Провідника немає; якраз від'їхав...

Запитую, чи друг, який говорить зі мною, пізнає мій голос.

– Так, друже Степане! – чуло відповідь, і прощу:

– Перекажіть Провідникові, або Іванові, що тепер треба бути куди обережнішим, ніж перед цим. Телефоную здалека. Зміцніть охорону. Це стосується теж Івана...

– Гаразд, зараз перекажу! – чую рішучу відповідь і з полегшою вішаю слухавку телефону.

Біля себе бачу свого друга Володимира, який супроводить мене. Він стоїть біля стіни телефонної залі й усміхається до мене. Над його головою висить календар. 2 жовтня 1959...

За мною залишилися сотні кілометрів, десятки сіл і міст. Нарешті Мюнхен. Зустрічаюся з друзями, а після обіду йду на засідання, де реферую про свою поїздку. На засіданні присутні: Провідник і три інші провідні друзі. Інформую докладно, точка за точкою. Але здається мені, що в декого з присутніх виринає сумнів: чи не загустими фарбами я змальовую ситуацію?

Після моїх слів хвилину мовчankи перервав сам Провідник. Говорив спокійно, переконливо, з'ясовуючи нам важливість ситуації. Про пляни ворога ми знаємо не від сьогодні, не раз ми паралізували його задуми, не раз вдаряли там, де він найменше сподівався. Він ніколи не дасть нам спокою. Зрештою, ніхто з нас, членів ОУН, не може розраховувати на спокійне безтурботне життя.

Провідник усміхнувся, і в тій усмішці була якась заспокоююча сила, яка помітно вплинула на наш настрій. Пізніше говорили й інші друзі, підкреслюючи вагу та можливості невідомої небезпеки. Заключне слово мав Провідник. Вирішено зміцнити охорону, подвоїти чуйність... Календар, що стояв на робочому столі Провідника, показував 5 жовтня 1959...

Вранці наступного дня я прокинувся серед якогось неспокою. Приходить на думку, чи не затягається довкола мене якась ворожа сіть? Чому такий неспокій? До Мюнхена телефонувати ще рано, тож дзвоню додому. Чую в телефоні дорогий мені голос:

– Слухай, де ти? Звідкіля телефонуєш?...

– Що сталося?

– Як то? Ти не знаєш? Провідник не живе!

Чую, як мені стискає віддих. Механічно, не усвідомлюючи слів, говорю:

– Будь здорова. Я швидко буду вдома!..

Насилу перемагаю слабкість, яка охопила моє тіло, й викликаю Мюнхен.

– ...Так, Провідник не живе... Коли? Якраз вчора в обід, як Ти дзвонив... Приїжджай якнайшвидше!..

Серце голосно стукотить у моїх грудях, коли я біжу до таксівки попри кіоск з газетами, на яких великими чорними літерами видніють заголовки зловіщих вісток: “Таємниче вбивство в Мюнхені”, “Керівник українського Визвольного Руху не живе!..”

Після смерти Провідника Бандери ми зрозуміли, кого ми втратили. Можна було почути не від одного, що Голову Проводу ми матимемо, але такого Провідника, як Бандера, вже не буде.

На Різдво 1960 року з Канади приїхав Влодко Дечаківський, мій знайомий від 1941 року, а Кашуби приятель з пізніших років. На перший день Різдва ми втрійку сиділи в мене, згадуючи минуле і роздумуючи над тим, як виглядатиме наша праця в майбутньому. За життя Провідника Бандери були такі особи, що мене називали:

– Він – людина Бандери.

Після смерти Бандери в одній розмові С. Ленкавський сказав:

– Бандера Вас дуже цинив.

Тепер я вирішив вести себе так, щоб для всіх було видно, що я людина ідеї, а не лише Голови Проводу.

Смерть Провідника Бандери нас не злякала, не застрашила, лише в низки провідних Друзів викликала завзяття та скріпила діяльність. На багатьох членів Проводу ворог робив провокації, застосовував погрози. Мені присвячені появлялися анонімні листи, на карикатурах мене показували як бандита з ножом у руці, ночами погрожували телефонічно, намагалися створювати колотнечу в родині. Також німецькі урядовці мали інформації, що ворог заповзвся мене знищити. В Новому Ульмі Григорій Федоренко довірчо мене остеріг, що член советського посольства в Бонні Григорій Руденко, шантажуючи його дочкою, яка була заміжньою з офіцером, вимагав від нього, щоб зібрав дані, коли я виходжу з хати, хто мене супроводжує й таке інше. Ми були приготовленими, що якийсь кагебістський висланник може вбити будь-кого з нас. Однак ми не мали страху і ніхто не давався злякати.

СТЕПАН БАНДЕРА ЯК ЛЮДИНА

Він був невисокого росту, десь 166-167 см, обличчя злегка овальне, свіже, голова від чола полисіла. В грудях і плечах широкий. Придивившись уважно до його ходи, можна було зауважити, що правою стопою ставав легко на правий бік. Переважно був вбраний у сіре або сиве вбрання. Одягався скромно, не відрізнявся від інших. Мав темно-сірий капелюх, але здебільшого носив чорну беретку, як француз. Не курих, не вживав алкоголю, регулярно робив фізичні вправи, зокрема й тоді, коли сидів у тюрмі. Любив природу, ходив у гори на прогулянку. Взимку часто їздив на лещатах, але в нього не завше був час. Любив гумор, особливо слухати, як хтось гарно з

гумором оповідав. Часом згадував свої хлоп'ячі роки, як у селі з хлопцями бавився і співав пісень. Читав дуже багато, зокрема історичну літературу, спогади політичних діячів, у тому числі чужинецьких – польських і німецьких. Писав дуже чітко. Цікавився розвитком техніки, читав технічні журнали. Під час розмови ніколи не перебивав співрозмовника, терпеливо все вислуховував. Коли йому хтось висловлював якісь свої пляни, тоді він просив все аргументувати, давати приклади. Був дуже дискретний, ніколи не казав, від кого він дану справу знає. Говорив дуже виразно і переконливо, не повторювався. Був дуже працьовитий і того ж вимагав від усіх, хто з ним співпрацював. Пригадую, був один друг, що часто запізнювався і не завше своєчасно справлявся зі своїми обов'язками. Раз Бандера з гумором сказав, що йому лиш їда і спання не шкодять. У найбільш напружений час він був спокійний, не підвищував голосу, не було помітно нервозности, лише тоді дуже мало говорив. На засіданнях мав звичку завше в руці тримати олівець. Щодо справ, які були поставлені на засіданні, вимагав, щоб кожний з присутніх висловив свою думку. Були часто поділені думки і не можна було знайти порозуміння. Тоді Бандера казав:

– "Прошу взяти до уваги таку думку", – й тоді висловлював свій погляд, який здебільшого був для всіх прийнятний.

Своїх дітей виховував у релігійно-національній дусі. Спілка Української Молоді кожного року влаштовувала виховно-вишкільні табори. Такі ж табори влаштовував "Пласт". Найстарша дочка Бандери Наталка належала до "Пласту" і була там на таборі. Син Андрій і молодша дочка Леся були на таборі СУМ, до них часто приїжджав батько. Він просив виховників, щоб вони його дітей трактували, як усіх інших. Будучи на таборі, ходив оглядати як побудовані шатра, як працює кухня. Приглядався діточим забавам. На таборі бували гості й обслуга табору у вільний час збиралася гуртом, співали пісень, тоді непомітно до цього гурту підходив Бандера, приєднувався і підспівував своїм гарним басом. Пригадую випадок, коли він приїхав на табір СУМ і його дочка Леся почала нарікати на кухню, що недобре варять. Тоді він до неї каже:

– Леся, ти того не говори, бо вони подумують, що ти вмієш краще варити, візьмуть тебе до кухні й не матимеш змоги бути з товаришками.

З пошаною Бандера ставився до старих віком осіб. Біля Ульму в місцевості Дорншадт був дім для старців, в якому жив проф. Віктор Ніканорович Андрієвський. Він у роках 1917-18 був губернiальним комісаром освіти в Полтаві. Пізніше жив у Львові, Кракові. Належав до поважних особистостей. Кожного Різдва і Великодня дружина С. Бандери п. Ярослава йому робила кутю, пекла паску, щоб старенький на чужині мав українські страви. Я бачив, як йому текли з очей сльози, говорив тоді:

– Степан Андрійович – золота людина.

Був ще випадок: під час якоїсь наради, вже не можу пригадати, якої саме, всі присутні мусили спати в неопаленому бараці. Вночі Бандера підійшов до проф. Г. Ващенко і старого прикрив коцом. Вранці Ващенко розпитував, хто це зробив, сусід Ващенко не спав і все бачив, отож йому сказав. Ващенко також часто згадував добре серце Бандери.

Бандера вимагав, щоб його завше інформувати, де на Заході українці з Батьківщини мали свої культурні виступи, а також де виступали спортсменів з України. Він хотів мати рецензії чужинецької преси. В 1958 р. у Бельгії, в м. Брюсселі була світова виставка, в якій СССР брав участь. Бандера хотів оглянути, як там буде заступлена Україна. Це був час шаленої советської пропаганди проти Бандери. На цю виставку поїхав Бандера в товаристві Івана Кашуби, Ярослава Бенцяля, Василя Ніновського і, мабуть, ще хтось був, але не пригадую решти. Ми всю виставку оглядали, тримаючись гуртом, і всі мали на оці оточення і Бандеру. Коли ми дивилися на тих советських функціонерів, то не важко було пізнати чекістів, які лиш споглядали на відвідувачів. Коли відвідувачі виставки ставали гуртом і розмовляли, то зараз з тих "бдітельних" хтось приставав до них. Ми оглянули все докладно, а як вийшли вже з виставки, то Бандера сказав:

– Отже, ми бачили, як тут бідно представлена багата Україна, що у чужинців не викличе ніякого зацікавлення.

Американські москвофіли в США створили "Комітет народів Росії", до якого хотіли також приєднати українські еміграційні партії. ЗЧ ОУН рішуче тому протиставилася і заявила, що немає народів Росії, лиш народи, поневолені Росією. Щоб до того товариства приєднати українців, до Мюнхена зі США приїхала делегація "Українського Конгресового Комітету Америки" на чолі з її Президентом проф. Левом Добрянським. Вони почали українських політичних діячів переконувати, що це буде корисно для боротьби з московським імперіалізмом. С. Бандера відбув розмову з проф. Л. Добрянським і довів, що така політична формація для України шкідлива. Л. Добрянський членам своєї делегації заявив:

– Мене Бандера переконав, що це робиться не для користи України, – і на цьому делегація закінчила свою місію. Бандера мав здатність знаходити аргументи і дар переконати свого опонента.

З США до Європи приїхала відома діячка жіночого Руху п. О. Лотоцька, вона хотіла запізнатися з життям українців у Німеччині і познайомитися з українськими політичними лідерами. Коли вона повернулася до США, то у Філадельфії мала перед українською громадою інформативну доповідь. Вона сказала, що лідери українських партій нарікали на бандерівців. Коли ж вона говорила зі С. Бандерою, він її інформував про становище нашого

народу в Україні. На її запитання про політику російських комуністів в Україні дав їй багато інформації, але ані словом не згадував про еміграційні політичні партії.

Степан Бандера пройшов як активний борець всі щаблі підпільної ієрархії аж до Провідника Революційної ОУН. Бандера був талановитим теоретиком і практиком революційної боротьби. Відзначався організаційними здібностями, вмів плянувати працю і захоплювати нею інших. Бандера мав дар пізнавати людей і їх вартість. Мав розвинену інтуїцію, був передбачливим. Бандера був віруючим християнином, добрим батьком. Його життя – це була праця і боротьба за краще майбутнє нашого Народу у своїй Соборній і Самостійній Державі.

Данило Чайковський в Нью-Йорку 1970 р. видав брошулку “Людина – Борець – Провідник”. У цій брошурці він помістив спогади кількох учнів гімназії і студентів, що знали Бандеру з гімназійної лави і студентського життя. Ці спогади не були широко відомі, тому подаю їх тут.

Мгр. Ярослав Рак з Ірвінгтона так розповідає про свою першу зустріч зі Степаном Бандерою:

“Я вперше стрів Бандеру в році 1922 по вакаціях, коли я з родиною перенісся до Стрия. Я застав його в класі 4-й “Б”, в Українській бурсі, на другому поверсі, остання кляса на полудне від вулиці Крашевського... Стефко Бандера сидів у передостанній лавці при вікні. Він мав таку звичку, що тим людям, яким він не вірив і до яких ставився з погордою, не дивився в очі, лише дивився якраз у вікно. Він був низького росту, шатен, на бік зачесаний, дуже бідно одягнений. Ходив він між іншим у такій, ніби пластовій сорочці, з яскравозеленими гудзиками, у рейтузах-райтках, попелястого кольору, штруксових, і в “штуцах” (себто підколінках), без краватки. Все те дуже бідно виглядало. Сам він був низький, непоказний, мав непропорційно довгі ноги і, здається, після якогось запалення колін чи суглобів, якимось так ненормально ходив. То не впадало так дуже в очі, але коли ближче було приглянутися, то було видно, що його хід був ненормальний”.

Описуючи далі Стрийську гімназію і шкільних товаришів, Ярослав Рак каже:

“Бандера був найліпшим учнем, найкраще вчився... Але всі професори були проти Бандери, бо він ворожо до них ставився, нікому не хотів придобрюватися, завжди все знав, як кажуть, усіх мав під зап'ятком, і не любив професорів. Отже, вони його війтом кляси не вибрали. Хоч засадничо сам Бандера не любив ставати до професора, виступати в обороні всіх чи пискувати... Коли професор його запитав, він відважно відповідав, говорив, не ніяковіючи, але ніколи не висувався першим. Але професори Бандеру шанували, бо він був здібний і мав пошанівок у своїх товаришів...”

Серед товаришів тих часів Степан Бандера був загально відомий як “Баба” чи “Бабусь”. До речі, чому і коли він дістав це порекло – “псевдо”, досі ніхто не може вияснити. Одначе він затримав його у своїх листах до шкільних друзів аж до своєї смерти.

В іншому спогаді з того часу Ярослав Рак пише:

“Ми нераз мали нагоду бачити цього юнака, як ставав в обороні покривдженого товариша чи друга. У нас родився респект до нього, а в професорів пошанівок. Кожний крок, що його передумував наш друг, був завершений, на дешеvu емоцію він не йшов. Бувало, наприклад, що деякі учителі любили ставити запитання “хто знає”, щоб учні підносили руки вгору. Він ніколи цього не робив, хоч запитаний, виявляв, що знає те, про що йшло професорові. З-поміж акцій, які треба було вести в класі, звичайно такі, що не мали апробати нашого друга, могли не вдатися, а зате ті, що їх він передумав, беручи аргументи “за” і “проти”, вдавалися. Не вважав себе “героєм” у часі вдачі і других остерігав перед такою назвою, але з невдачі вмів витягнути висновки і бачити, що треба поправити”*.

Про життя в “Пласті” можна б навести такий характеристичний образок Остапа Савчинського. Описуючи пластову мандрівку в Карпатах, Савчинський каже, що ген на кінці тих, які ішли “гусаком” і несли в наплечниках підпільну літературу – видання УВО, ішов “дрібнолиций, поважно-жартівливий” Степан Бандера. “Пластова крисая (капелюх) далеко на потилиці з ремінцем на підборідді. Службово. І завжди, коли найбільша була тиша, починав підтягати своїм басом:

– Курінь є створений для нас, не треба нам бабів!

Усі безжурно усміхалися, тільки Мортік (Я. Рак) сичав у злості та відомим “шепотом” притишував засмаглого співака. Та не довго, бо не пройшло ще кілька хвилин, як несподівано чистим голосом відважно покотилось між кедрові стовбури:

– Не треба нам бабів.

Як на команду, всі сміючись присіли. Курінний попереду ще дужче почервонів.

– Чого боїшся, Мортку? Та ж у цьому пралесі навіть лісового чорта не стрінеш, не то поліцая! – сміючись відіззався Баба, притримуючись засади, що завжди краще противника атакувати.

– Та дай же спокій тим бабам! І будь же тихо, ти мала бабо! – загукав розсерджений Мортік... Можливо, що це був день хрестин нашого Степана. Бо ж відтоді він у курені Бабою звався”**.

Закінчивши весною 1927 року гімназійну науку, С. Бандера плянував виїхати на дальші студії за кордон, до Чехо-Словаччини,

* Мгр. Ярослав Рак. Юний такий, як ви. – Шлях Перемоги, Мюнхен, р-к VII, ч. 1-2 (306-7) з 7.1.1960.

** Остап Савчинський-Медвідь. “Виконане завдання”, Дружне послання до Братчиків Загони і всієї “Братії Стрийської”. – Нью-Йорк: Загін “Червона Калина”, ювілейне видання з нагоди 50-ліття Українського Пластового Уладу, 1962.

але поляки не дали йому пашпорту. І знову пригадуються слова Шпенглера про невідхильність людської долі, що її не може змінити найміцніша воля. Перебуваючи в Празі чи в Подебрадах, С. Бандера, напевно, був би далі працював в УВО, може, став би членом створеного Проводу Українських Націоналістів під кермою полк. Коновальця, але поза ці рамці він не вийшов би, й історія минулого 30-річчя нашої боротьби мала б цілком інші сторінки. Однак невідхильна доля С. Бандери не дозволила йому виїхати поза межі України, призначивши для нього інші завдання.

Роки студій на агрономічному відділі політехніки у Львові й Дублянах – 1928-1934 – це роки постійного напруження, праці в підпіллі і над собою, а одночасно ступеневого сходження по щаблях організаційної побудови аж на пост Крайового Провідника ОУН і Крайового Команданта УВО, вміщаються в кільканадцятьох рядках його власного життєпису: “Членом УВО я став формально в 1928 р., діставши призначення до розвідувального, а потім до пропагандивного відділу. Одночасно я належав до студентської групи української націоналістичної молоді, яка була тісно зв’язана з УВО. Коли на початку 1929 р. постала ОУН, я став відразу її членом. Того ж року я був учасником 1-ої конференції ОУН Стрийської округи... В 1930 р. я провадив відділ кольпортажу підпільних видань... Опісля до цього долучився технічно-видавничий відділ, а з початком 1931 р. я провадив відділ доставки підпільних видань з-за кордону. У тому самому році я обняв керівництво цілою Референтурою пропаганди в Крайовій Екзекутиві ОУН, яку очолював у той час Іван Габрусевич... В 1932-33 рр. я виконував теж функцію заступника Крайового Провідника, а в половині 1933 р. був призначений на становище Крайового Провідника ОУН і Крайового Команданта УВО... Зв’язок із закордонними властями УВО й ОУН я вдержував від 1931 р. з рації виконання мною організаційних функцій, виїжджаючи кількакратно за кордон різними конспіративними дорогами. На початку 1932 р. я був притриманий при нелегальному переході польсько-чеського кордону й того року просидів 3 місяці у слідчій тюрмі у зв’язку з атентатом на ком. Чеховського і т. п.

У липні 1932 р. я з кількома іншими делегатами від КЕ ОУН на ЗУЗ брав участь у конференції ОУН, т. зв. Віденська конференція... У 1933 р. відбулися теж ширші конференції в Берліні і в Данцігу, на яких я теж був. Крім того на вужчих конференціях-зустрічах я мав кілька разів змогу говорити про революційну діяльність Організації з провідником УВО-ОУН сл. п. полк. Євгеном Коновальцем та з його найближчими співпрацівниками”*

“У той час – у 1928 році – я перший раз зустрів його, – пише Д. Терен. – Підійшов до мене невисокий, щупленький, у

* Степан Бандера. Мої життєписні дані.

ширококрисому, немов ковбойському, модному у той час капелюсі, в плащі-куртці до колін, з неокресленого кольору хутряним коміром, з грубою бамбусовою палицею – тодішньою “відзнакою” українського студента, zagrożеного з усіх боків ворогами, й, перехлюючи на бік голову, запитав, усміхаючись:

– А ти також єгомосців панич [священиків син]?

З того часу приставав зі мною часто, говорив, жартував, співав улюблені коломийки й взагалі поводився безжурно та весело, що не один із студентів, які ходили так штивно, немов би проковтнули палицю, не трактував його серйозно. Щойно далеко пізніше я зрозумів, що цією своєю поведінкою він приховував переді мною, як і перед іншими, свою бистру спостережливість, просто мистецтво студювання характеру людей. Жартуючи, він мав іншу мету – пізнати мене, чи будуть з мене “люди” й користь для Організації, а чи натрапив на такого “панича”, що й не варто витрачати часу. Пізніший його вибір таких друзів, як Мацейко, Лемик та ін., виявив, що був він справжнім знавцем людських душ, їх вартости й моральної сили. Іншим товаришам, отим, що в дальші роки, під час Варшавського процесу і згодом на чужині, зрадили його чи відійшли, він знав ціну, але в своїй шляхетній великості стосував тверді життєві закони тільки до себе самого, слабощі інших розумів і вибачав. Далеко ж пізніше я збагнув, ким він був і які пости займав в Організації”.

Зрозуміли це й інші друзі. В той час для одних він був “маленьким паном”, “таємничим паном” чи просто одержимим якоюсь пристрасстю до неокреслених таємничих завдань, до яких треба було заправлятися самобичуванням і голодом та примусом. Уже роки пізніше, після його смерти, Богдан Казанівський – “Тиміш Морозенко” писатиме про нього:

“Чим він займався поза наукою, ніхто не знав, крім кількох довірених людей. Гімназистка Марта, або як її називали “Пітолько”, найкраще знала, що “таємничий пан” робить. Вона була його секретаркою від того часу, як він став Референтом пропаганди Крайової Екзекутиви ОУН... Його називали “таємничим паном” ті, що не знали його прізвища.

А таких членів ОУН було багато... Десь в околиці Личакова у Львові мав він квартиру в невеликому домі серед саду... Одного дня “таємничий пан” передав усі справи Референтури пропаганди другому. Марта вирішила, що її зверхник виїжджає за кордон. Шкода було, але занадто його шанувала, щоб спитатися про причину зміни. Попрошався і побажав успіхів...”*

А для покійного вже інж. Романа Руденського, який мешкав у Дублянах разом із Степаном Бандерою, тодішня поведінка

* Т. Морозенко. “Таємничий пан”. – Вісник ООЧСУ, Нью-Йорк, Ч. 11/213, листопад 1966.

співмешканця видавалася просто несамовитою: “Пригадую собі, як він кілька разів у моїй присутності бичував свої плечі військовим ремінним поясом із залізною пряжкою, приговорюючи при тому сам до себе:

– Якщо не поправишся, будеш знову битий, Степане! Ти собі занадто вже розібрав!

Немов сьогодні бачу того 22-річного юнака, який затискав до крові свої пальці, вклавши їх між двері й одвірки, або з допомогою гранчастого олівця, що його він всував поміж пальці. Припікаючи свої руки до скла нафтової лампи, Степан кричав до себе:

– Признайся, Степане!

І тут же давав собі відповідь:

– Ні, не признаюся!..

Одного разу бачив я, як він зібрав розливу на долівці зупу й примусив себе з'їсти її.

– Їж, Степане, – заохочував він себе, – бо і таку юшку може ще доведеться тобі колись їсти.

Не знаючи про те, що Степан уже тоді належав до УВО, а згодом до ОУН, ці його вчинки видалися мені просто несамовитими, і я ніяк не міг збагнути, чому він це робить. Щойно пізніше я зрозумів, що так наказував йому твердий закон українського революціонера, якого “ані просьби, ані грозьби, ні тортури, ані смерть не приневолять зрадити тайни”; і тоді в мене зродилася до мого друга велика пошана і респект. Бо це була людина великої посвяти, загартована до великої майбутности, з сильною, сталевим силою духа, великою витривалістю і непохитним характером...”*

А тим часом отой “маленький” чи “таємничий пан”, уже як заступник Крайового Провідника Богдана Кордюка, розгортав таку невсипущу організаційну працю, що за ним не встигали поспішати його найближчі співпрацівники, члени тодішньої Крайової Екзекутиви. Проминуть два роки, і на Варшавському процесі про цю діяльність широко говоритимуть ті, що були слабі духом, що зломилися і таки на суді щиро призналися, що не будуть уже називати імені Степана Бандери, бо не гідні цього, а будуть згадувати тільки його пост –

Провідник. Говоритимуть і організаційний референт Іван Малюца, і керівники двох бойових груп: Богдан Підгайний та Роман Мигаль, і Євген Качмарський, безпосередній помічник Степана Бандери у розповсюдженні організаційної літератури. А польський прокурор із непригаємим задоволенням цитуватиме з актів т. зв. архіву Сеника записки, що Степан Бандера, псевдо “Баба”, “Лис” або “Ліс”, “Стефан”, “Стефанко”, “Малий”, навіть “Рих”, створив цілу мережу прикордонних пунктів для таємного перевезення підпільних видань,

* Інж. Р. Руденський. “Так гартувався він”. – Шлях Перемоги, Мюнхен, р-к VII, 4.1-2 (306-7) з 7.1.1960.

почавши від чесько-польського містечка Тешин-Цешин, вздовж Карпат, аж по село Ясіня; що кілька чи кільканадцять разів їздив різними дорогами закордон – до Праги, Відня, Берліна й Данціга, тож недаром у записках Сеника стоїть, що “на побут Лиса” витрачено аж 99 чеських корон; з притиском говоримите і про те, що в днях 8 і 9 березня 1932 року в Празі відбулася організаційна нарада, де були чотири представники з “Бази”, себто з Краю, і Лис-Баба забирав голос у всіх найважливіших організаційних і політичних справах.

Відчитуватиме польський прокурор і те, що Лис-Баба домігся від Проводу Українських Націоналістів як його член ухвали бюджету у висоті тисячі злотих польських на влаштування хемічної лабораторії для виробу бомб, гранат та іншої зброї і дав завдаток Я. Карпинцеві 150 злотих. Врешті прокурор ствердить, що 3-го червня 1933 року у Берліні була конференція, в якій взяли участь полк. Коновалець та інші члени ПУН і на яку прибув через Гданськ “Лис”, щоб опісля від'їхати до “Бази” вже не заступником, а повноправним Крайовим Провідником ОУН і Крайовим Командантом УВО, в руках якого була влада над життям і смертю ворогів і зрадників України.

Проминуть заледве два роки, і польський обвинувач на суді із непримованим подивом говоримите ці знаменні слова: “Бандера, цей просто дитвак-молодик, який має заледве 23 роки життя, він тримає в своїх руках владу крайового команданта ОУН, владу над життям і смертю багатьох людей. Вірити не хочеться, що цей дрібний малий хлопчина, з цим дрібеньким личком, може двигати на своїх німецьких плечах тягар такої відповідальности!..”*

Дивлячись на фізичну постать Степана Бандери, польський прокурор, очевидно, не міг вірити в його сили, але полк. Коновалець, призначаючи Бандеру Крайовим Провідником ОУН і Крайовим Командантом УВО, напевно, вірив у своїй душі: “Цей зможе стати моїм наслідником!” Декілька речень із написаного С. Бандерою життєпису підтверджують ці думки.

“Революційно-визвольна діяльність на ЗУЗ за час мого керівництва продовжувалася в основному за дотогочасними напрямними, а сильніше акцентування одних ділянок і послаблення інших було достосоване до ситуації і до розвитку визвольного руху. Окремо відмітити можна б наступні моменти: а) широка розбудова членських кадрів та організаційної мережі по цілому терені ЗУЗ під Польщею. Особливу увагу присвячено охопленню північно-західних земель (себто Холмщини, Лемківщини й Підляшшя) і тих теренів, які були пенетровані комуністичною роботою (наприклад, Полісся). Теж розгорнено акцію серед українців, які жили на польських землях, особливо по більших містах. Поскільки перед тим кадрово-

* З промови прокурора Желеньського під час Варшавського процесу. – Батьківщина, ч. 1 з 19.1.1936 р.

організаційна праця йшла головню по лінії колишніх військовиків і студентської молоді, тепер її поведено серед усіх суспільних шарів, з окремою увагою на село й робітництво; б) зорганізовано систематичну кадрово-вишкільну працю на всіх організаційних щаблях. Ставлено три головні роди вишколу: ідеологічно-політичний, військово-бойовий і вишкіл підпільної практики (конспірація, розвідка, зв'язок тощо); в) крім політичної, пропагандивної і бойової діяльності самої Організації, розгорнено нову форму роботи – масові акції, в яких брали активну участь широкі кола суспільства... В такому пляні проведено: протимонопольну акцію (бойкот продуктів державного тютюнового й алкогольного монополю) з розрахунком на морально-політичний та економічний ефект; шкільну акцію проти польської денаціоналізаційної політики на тому відтинку та в обороні українського шкільництва й національного виховання; г) побіч революційної діяльності проти Польщі, як окупанта і гнобителя західноукраїнських земель, поставлено другий фронт протибольшевицької боротьби, як рівнорядний, і так само активний теж і на ЗУЗ (агентат Миколи Лемика у Львові на Майлова), проти большевицької агентури, компартії та советофільства...; г) в бойових діях занежаяно експропріаційні акції, які переводжено давніше, зате сильніше заакцентовано бойові акції проти національно-політичного утиску й поліційного терору польської влади супроти українців. Цей період моєї діяльності закінчився моім ув'язненням у червні 1934 року**.

Як каже Тиміш Морозенко: “Від 1932 року ОУН постійно зростала на силах. Свою мережу снувала вона по всіх містах і селах Західної України. Члени ОУН казали: “Повіяло новим вітром”. На низах відчувалося, що “на горі” працює хтось, хто досконало знає свою роботу... А дуже хотілося знати ту найбільшу таємницю, – хто є провідником Крайової Екзекутиви, – на згадку про яку аж мурашки проходили поза шкірою... Та не тільки я цікавився цим питанням – для більшості членів це була найбільш інтригуюча таємниця. Особа Провідника, чим більш законспірована, тим більш притягаюча, респектована, і бажання колись зустрінути його захожувало до праці, чину і ризику”***.

Треба згадати, що вороги нашої державности, за яку боровся Степан Бандера, десятки років поширювали про нього різні вигадки. Зокрема, в цьому себе показала Москва. За їх вигадками Бандера був шпигуном гітлерівським і англійським, ще з-перед війни.

“Комсомольська Правда” 27.6.1990 р. помістила статтю “Тот самий Бандера”, автор статті, якийсь С. Романюк, пише: “В одній державній установі мене переконували: як писати про Бандеру,

то треба його показати таким звіром, щоб кров застигала в жилах” (Переклад з російської). Далі С. Романюк пише, що коли він просив, щоб дали йому документи про Бандеру, вони відмовили. Без сумніву, ця державна установа це були партійні секретарі або КГБ.

Московська “Правда” 19 жовтня 1990 р., ч. 292, помістила статтю “Псевдомойсей”, в якій пишуть, що Бандера був у Кракові, коли Советська армія вже окупувала це місто. Гітлерові Бандера був дуже потрібний, і він особисто вислав есесівця О. Скорцені, щоб Бандеру перевіз до Німеччини.

Наші предки давно пізнали нашого північного сусіда, що себе називав “старшим братом”, і твердили: “Бреше, як москаль”. Шкода, що сьогодні в Україні маємо ще духових калік-яничарів, котрі цього не можуть зрозуміти.

Опубліковано:

Степан Мудрик-Мечник. Спогади про Степана Бандеру. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1999. – 47 с.

* Степан Бандера. Мої життєписні дані.

** Т. Морозенко. “Таємничий пан”. – Вісник ООЧСУ, Нью-Йорк, Ч. 11/213, листопад 1966.

Стецько-Музика Ганна-Євгенія-Ярослава – “Муха”, “Хвиля” (14.V.1920, с. Романівка, Тербовлянський р-н, Тернопільська обл. – 12.III.2003, Мюнхен, Німеччина). Член ОУН з 1938 р., організатор юнацтва та жіночої сітки ОУН. У колі м. Тербовля Музиці Ганні як одній з кращих учениць запропонували вступити до комсомолу, після відмови змушена була переїхати до Львова та перебувати на нелегальному становищі. В 1940 – 41 рр. – учителька в с. Юшківці Бібрського р-ну Львівської області, 1941 – 43 рр. – студентка Львівської

політехніки. У 1943 ув'язнена німцями у м. Львові. Чоловік Стецько Ярослав (1912 – 86) – президент Антибольшевицького блоку народів з 1946 р., Голова Проводу ОУН-р з 1968 р. Закінчила правничий факультет Мюнхенського університету, магістр політичних наук, конференц-перекладач. Шеф пресового бюро АБН, редактор кварталника “Юкрейніен Ревю”, співорганізатор Європейської ради за свободу (ЄРС) та багатьох її конференцій. 1947 – 91 рр. – редактор “АПН-Кореспондент” (Мюнхен). Президент Антибольшевицького блоку народів (з 1986), з липня 1991 по листопад 2000 – голова Проводу ОУН-р. 28 – 29.III.1992 – співорганізатор міжнародної конференції “Український націоналізм: минуле, сучасне, майбутнє”. З 1992 року – Голова Конгресу Українських Націоналістів, почесний громадянин м. Львова (з 1993). В березні 1994 – кандидат у народні депутати України в Галицькому виборчому окрузі № 260 Львівської області. Рішення окружної комісії про реєстрацію скасував Центровиборчком через відсутність громадянства. Народний депутат України II, III і IV скликання (1997 – 2003 рр.) (виборчі округи № 201, № 89 Івано-Франківської області, від блоку Віктора Ющенка “Наша Україна” № 11 у виборчому списку). Позафракційна (05.1998 – 05.1999), член фракції “Реформи-Конгрес” (з травня 1999, уповноважений представник). Член Комітету у закордонних справах і зв'язках з СНД з липня 1998 р., згодом – закордонних справ. Нагороджена в 2000 році “Орденем княгині Ольги” III ступеня. Вільно володіла польською, англійською, німецькою, французькою, іспанською, італійською, словацькою, білоруською мовами. Похована в Києві на Байковому кладовищі.

З ІДЕЯМИ СТЕПАНА БАНДЕРИ ЗА ЙОГО ЖИТТЯ І ПО СМЕРТІ

Я є трошки стривожена тому, що Провідник Степан Бандера, то є така величина, що не є легко про неї говорити. Боюся, що можу щось сказати не так, як би хотіла.

Коли я думаю про Степана Бандеру, то в першу чергу переді мною вирисовується постать Людини – батька, друга, товариша. Він дуже був родинний. То було найбільшою, що так скажу, рисою. Дуже любив дітей. Старався кожну вільну хвилину для них віддати. А тому, що ми дуже добре жили, Ярослав Стецько з Провідником часто стрічався, взагалі вони разом працювали, були однодумцями, то ми дуже часто бували одні з другими, чи десь в неділю він вирвав пару годин часу, чи в суботу і виїжджали на природу.

Ярослав у більшості також не мав часу, а як навіть їхав, то брав з собою маленьку друкарську машинку, десь там знайшов лавку і дерево, сідав і писав. А ми з панею Славою, дружиною Провідника і дітьми купалися в озері. Там, коло Мюнхена є багато озер. Провідник мешкав тоді довгий час на селі Брайтбукн над Аммерзее*. Також мешкали в іншому селі, бо Провідник з родиною жажався**. Так само, зрештою, як і ми жили з Ярославом під іншим прізвиськом. І дуже часто навіть не замельдовувалися, щоби як хтось піде до поліції і питається, де ми живемо, щоб поліція не могла сказати. Ми деінде жили, деінде замельдовані були. І так само Провідник з родиною.

І діти Бандери, наприклад, щойно тоді довідалися, як їх правдиве прізвисько, коли вже Провідника замордував Сташинський. А до того часу, то вони ходили до школи і думали, що вони є Попель, а не Бандера.

Отож, Степан Бандера дуже тих дітей любив. Леся була така маленька, мала два рочки, а вже прекрасно їздила на лещетах, дуже гарно плавала. Та й з Наталкою і Андриємком ми дуже часто бували разом на якійсь прогульці.

* У цьому маленькому селі родина Бандер проживала від 1950 до 1954 року.

** Очевидно, йдеться про кількомісячне перебування 1952 року в невеличкому селі Оберав біля Гарміш-Партенкірхен.

Провідник завжди був дуже родинний. Наприклад, ми ніколи грошей не мали, щоби десь іти до ресторану їсти, а там собі щось купували, якийсь там прімус. На тому прімусі щось підігрівали, чи робили якусь каву, чи зупу. То Степан Бандера старався закупити ті продукти, які були потрібні, помагав готувати. Навіть до того ступеня, що ввечір, то стелив нам ліжка. Ми під наметами спали. І навіть таке, що подавав нам той чай, бо ми вже й не хотіли пити, але він нам давав, щоб ми пили.

Він був дуже господарний і вмів усе зробити. Наприклад, ми раз їхали в Австрії на дуже високу гору, і в авті в моторі злетів ремінь. Ну, то він стримав авто і сам, пригадую, такий був обмурзаний, руки помив, але теплої води і мила якраз під рукою не було. Попросив дати рушник. Пані Слава дала чистюсенький рушник і він мусів тим витирати ту мазуту. Пані Слава зробила сумну міну, а ми з дітьми сміялися, що з чистесенького рушника зробилася така бруднаганчірка. Ми ніяк не могли стриматися, бо той рушник такий чистий і раптом страшенно брудний став...

Отже ж, перший раз я Провідника побачила вечером у Берліні. Тоді моїм провідником чи шефом був Василь Охримович і мали поїздку до Берліна. Там він мав іти на різні наради. Я там менше на ті наради, але також мала відповідні функції. Прочитати, зробити витяги з різних писем, бо він дуже багато діставав тоді з України цілої. Ну, і я знаю, що я там мала якусь валізку. Їхав тоді Стахів Володимир і я. Ми їхали до Мюнхена, а Охримович, здається, лишився. Так, Охримович лишився щось, а ми зі Стахівим Володимиром верталися.

Ну, і такий невеликий чоловік взяв і несе мені валізку з авта. Ну, та я привикла, що мужчини так роблять. А Стахів каже: "Ви знаєте, хто то є?" Я кажу:

— Не.

— То Степан Бандера.

Ну, то на мене зробило страшне враження, що Бандера мені валізку несе. Дуже я була тим зворушена і здивована. Ну, й там приглядалася на Бандеру, поки поїзд не від'їхав. Сіли ми в поїзд і поїхали до Відня.

Отже, власне він такий був, дуже любив допомогти.

Як ми вже мешкали у Мюнхені на Трікштрассе, 9, то нам тоді зіпсувалося якось світло на коридорі. А ми мешкали так, що була одна кухня, одна лазничка і чотири німецьких родини, а ми з Ярославом були п'ята. Кожна родина мала одну кімнату і спільну кухню.

Ну, й прийшов до нас Провідник Бандера. Він дуже часто приходив до нас до Ярослава. І питає:

— "Що то в вас? Світла нема?"

Я кажу: "Так".

Зліва направо: Ярослава Бандера, Андрій Бандера, Степан Бандера, Леся Бандера

Степан Бандера (зліва 4-й) під час відпочинку

Тоді вийшла німка, знайшла жарівку, драбинку й Бандера там направив світло. Я познайомила їх, буркнула якимсь прізвисьце. Вона познайомилася з ним. А дуже скоро десь то було так, що Бандера загинув. В усіх газетах були надруковані його знімки і про нього. І тоді вона, та німка, була на мене зла. То була жінка одного інженера німця.

– Як ти могла мені не сказати, що то Бандера є?!

Я кажу: “Чого я мала казати? Ви знаєте, конспірація”.

Вона була дуже тим заскочена, що така славна людина в нас на коридорі світло направляла. Власне він такий був, що все любив допомогти і любив щось і фізично зробити.

Мав таке своє хобі, наприклад. Він дуже любив сам викликувати* знімки. Отже ж, там на Цеппеліні, де ми мали бюро, він там собі зробив якусь темну кімнатку одну і там викликував знімки. То дуже хвилювало Ярослава, бо він боявся, що Бандера так пізно все сидить, пізно виходить з того бюро, і регулярно пізно виходить. І каже: “Степане, ти не можеш так робити. Рано все йдеш в однаковій годині до бюро, ввечір в однаковій годині виходиш”.

І також як він у неділю все йшов до церкви. Отже, Ярослав його так картав за ту регулярність. Його то хвилювало. Він боявся за нього. Але Бандера, очевидно, не дуже слухав цього.

Він, Степан Бандера, був страшенно побожний. І не лише тому, що священника син, але такий уже був. У неділю він завжди йшов до церкви. І Ярослав [Стецько] знову:

– Як ти можеш усе йти до тої самої церкви, в той самий час?

А вже ми всі знали, що за ним агентура Москви шукає. Ну, й зрештою жили на чуже прізвисьце**. А він нехтував цим, мало звертав на це увагу, робив так, як вважав за відповідне.

Я ще вертаюся до того, що він був дуже родинний. Він страшенно любив помогти. Я знаю, бо ми нераз на свята там їхали й перед святами. Бандера мешкав на селі, то він нас привозив. Ми ще тоді авта не мали. То він привозив нас до себе, а потім відвозив. Десь одну ніч ми там переночували, а під вечір другого дня відвозив додому.

Він любив закупи зробити, принести. Навіть тоді, коли загинув, то поїхав був на ринок купувати харчі додому. Пачку помідорів купив. І пачку помідорів з авта ніс. І тяжко йому було, тримаючи помідори, відкривати ті двері там у себе, і тоді, власне, той агент Сташинський сховався зі сходів згори і нібито хотів допомогти Провідникові відкрити двері, але тримав спеціальну пістолу, завинуту в газету, і коли Бандера відкрив уста, щоби йому подякувати, то він у той момент стрілив. І, очевидно, того вистрілу ніхто не чув, бо то

ціанкалій. Провідник упав на сходах*. Ну, німецька поліція нас повідомила, що Бандера впав на сходах і забився. Ну, ми з Бенцалем [Ярославом], тоді Бенцаль був секретарем, я на долині працювала, на першому поверсі, але мене зараз викликали на гору, з партеру на перший поверх, там до секретаріату. І я зачала кричати прямо, що то неможливо, як вони можуть дурне таке говорити. Що, то стара людина впала на сходах і забилася? То ж молода людина, спритна, виспортована, енергійна. Як то можливо, щоби впав і забився? Ми тоді з Ярославом Бенцалем зачали робити рух, що то є неможливе, щоби Провідник загинув від того, що впав, і зачали вимагати від поліції, щоби вони робили секцію і доходили, як це сталося.

Отже ж, тут є одне таке заворушення, всі ми страшенно заклопотані тим, що сталося. Як він їхав на ринок, з ним була пані Геня, дружина Матвієйка, який пішов в Україну. Вони поїхали вперед на ринок, закупили ті товари, і тоді Провідник привіз пані Геню на Цеппелінштрассе, вона вийшла з авта, і Провідник хотів їхати додому, а вона просила, щоби зачекав на есбіста. А Провідник:

– А, заки він вийде, я буду в хаті.

І поїхав сам додому**. А там уже...

У сімейних умовах Степан Бандера завжди любив помогти дружині, дітям. Так що відчувала пані Слава ту велику поміч. І тому виглядала страшенно безрадно, як Провідник загинув. Але то була страшенна трагедія для нас всіх. Я знаю, що тоді Ярослав [Стецько] був в Іспанії. Я дуже перенималася, як він буде їхати. Він сам буде їхати, щоби йому в дорозі щось не сталося. Я ще тої самої ночі подзвонила до Іспанії, щоби він старався ще з кимось їхати, не сам. Сказала, що сталося.

І ми так усі дуже переживали. То був страшний по нас удар.

Пані Слава, очевидно, найбільше. То для неї була страшна трагедія. Як для нас усіх то було непоправне горе, тим більше для неї, для дітей.

Для нас, для оточення Провідника Степана Бандери, було найважливіше якось забезпечити родину, щоби її не викрали, щоби не шантажували дітьми. Могли одну дитину вкрати, а тоді шантажувати. Отже, ми хотіли, щоби пані Славу якнайскоріше разом з дітьми перевезти в безпечне місце. І тому ми вирішили, що треба її перевезти там, де найсильніша наша Організація на той час стояла, де найкращі були можливості, до Канади, до Торонто. Там відразу Організація створила Комітет, який займався родинною, підшукав дім скоро. Там збірку перевели, все матеріальне забезпечення, щоби було, авто купили, до дому облаштування. Дітей треба було перевести з

* Це сталося в будинку № 7 на вулиці Крайтмайра в Мюнхені 15 жовтня 1959 року о 13-й годині.

** Див. теж: Слово Наталки Бандери // Московські вбивці Бандери перед судом / Збірка матеріалів за редакцією Данила Чайковського. – Мюнхен: Укр. вид-во, 1965. – С. 307.

* Викликувати – тобто проявляти.

** Від 1954 року Степан Бандера жив з родиною в Мюнхені.

німецьких до канадських шкіл. Купити для них все те, що треба було на дорогу. Все те дуже скоро ми лагодили. І доволі скоро, за неповний рік ми пані Славу перевезли до Канади*.

Пані Слава так, гей би раніше відчувала ту всю свою трагедію. Зрештою, її життя було дуже таке, я би сказала, вона ніколи не могла такою свобідною бути, бо коли Наталя народилася, маленькою була, то Провідник був арештований. Її також хтіли взяти до тюрми. Прийшло гестапо її арештувати, а якраз тоді був Ярослав [Стецько] у пані Слави. І Ярослав тоді став захищати пані Славу. Казав, хай його беруть, а він не дасть, щоби жінку з такою маленькою дитиною брали до тюрми. І він тоді переконував їх, вив'язалася велика сварка, вони там, ті німці, що прийшли по пані Славу, десь там подзвонили і її лишили. Пані Славу не взяли до тюрми...

Але пані Слава ходила часто до ув'язненого Провідника, і вона носила пошту, зі світу, від Проводу ОУН й від Провідника носила пошту до Проводу.

Але вона, очевидно, йшла і дрожала, що є з дитиною, бо ж постійні були алярми, бомби кидали тоді американці на Берлін. І вона дуже боялася, що вона прийде до хати, а хата розбита – дитини не застане.

Отже, під таким тиском постійного переживання вона, гей би все була сумною. Вона в Берліні трохи жила. Бо як Провідника забрали німці з Кракова до Берліна, то пані Слава тоді також поїхала з маленькою дитиною також до Берліна. Я так докладно не знаю, но десь пару днів після того. І вона там жила. І, очевидно, ходила постійно до нього. Я не знаю, чи вже там пачки носила, з харчів щось. Але мені Ярослав казав, що пані Слава постійно ходила і пошту носила одну й другу, тобто в обидві сторони.

І пані Слава вже сама мені оповідала, що все страшенно переживала, щоби Наталі щось не сталося, щоби дитина не настрашилася того бомбардування, щоби не впала бомба на хату. То, очевидно, відбилосся на ній. Вона переважно все була дуже сумна. Я ніколи не чула, щоби вона голосно сміялася, щоби вона в дійсності сміялася. Вона навіть як сміялася, то радше усміхалася. Мала усмішку, але не чути було її сміху.

Ну, й пізніше діти малесенькі. Андрійко народився, Наталя ще була малою, і вона, як уже вийшов Провідник з Кацету**, то вони ж постійно втікали з хати на хату, зі села на інше село. Я знаю, що тоді Ярослава ми забрали з лікарні, і він ще не міг ходити, бо його рука була ще витягнена. Цей лікоть, який був витятий у лівій руці, ще не загоївся.

* Переїзд до Канади відбувся в 1960 році.

** Скорочена назва концентраційного табору.

Як вони втікали з Відня, якого майже повністю були зайняли більшовики, а і Провідник, і Ярослав постійно були під наглядом німецьким, навіть як були вже випущені на волю, і тоді якось авто їхало одно, і німці їхали ті, що наглядали над Ярославом. Вони їхали через Чехію автою до Німеччини. І налетіли літаки і страшно бомбили і розривними кулями стріляли. І Ярослав дістав тоді цілу таку серію від руки по ліву ногу в пальці.

Ну, він перейшов дуже багато. В Шіттенгофен його дали до шпиталю, то місто в Чехії, дуже близько від Німецької Баварії. І там його дали до шпиталю. Спочатку думали, що він помре. Дали його на салю вмираючих. Але рано прийшла медсестра і каже по-чеськи:

– Он еще жие.

А тоді Ярослав каже:

– Ви ліпше дайте мені застрик такий, який дається проти закаження.

І тоді вони його забрали і зачали перев'язувати, і зачали лікувати. То вже ціла велика історія з ним.

Але, власне, я вертаюся до того, що також ми втікали з Ярославом з хати на хату. Раз ми до одної хати прийшли, а німка каже:

– Я не маю нічого проти, щоби ви в мене були, але ту щойно вчора пішов з моєї хати Бандера. Схочете ви тут бути чи ні?

Бо та господиня знала, що ми з хати до хати ховалися.

Ну, бо переважно давали на такі хати, щоби німці знали і також трохи берегли. Отже ж, каже: “Пішов звідси”. Но, і ми тоді також не могли там завтриматися...

Отже ж, діти не знали. Постійно думали, що вони є Попель. Так до школи ходили. Але для пані Слави це було страшно тяжко. Вічно з хати на хату, школи міняти. Була біда. Ми не мали достатньо грошей. Я знаю, що я не раз бараболю гріла... Ярослав ніколи точно не прийшов на вечерю. Все щось там було важніше в бюрі. Дуже пізно приходив. І я навіть не мала на чому бараболю загріти. То я на воді, масла не мала, товщу не мала. І пані Слава не мала. Ми фактично собі потрошки нарікали обидві, що нема харчів, але якось собі давали раду.

Я знаю, що я раз по муку їхала, щоби купити трошки муки, щоби мати що варити. То я цілу ніч їхала десь аж за Донауверд. То я їхала поза той Донауверд до якогось млина на селі, щоби купити муки. То я цілу ніч їхала. Перечу дала. Пригадую собі, як я страшенно боялася, як я сиділа на станції, бо було зарано, щоби йти до села. Ну, зачекала на ранок і пішла до того села по ту муку, верталася. Отакі о речі доводилося там нам усім переживати. То якийсь виноград купила на селі і продавала його, щоби було з чого жити.

І так само в пані Слави була дуже така біда. Фактично то все було на картки спочатку. Отож, ми не мали достатньо харчів, грошей було дуже мало. Так що вона відчувала постійну біду і, з другого

боку, – постійні втечі, постійні переховування, постійну небезпеку, загрозу, що щось Провідникові може статися. І то дуже на неї впливало і впливало також на дітей.

Та мимо того Провідник часто любив жартувати, був веселий. Боже, як ми всі сміялися, як бували в них на святах! Він все щось веселого оповідав, чи спостеріг. Нам то всім тоді удіялося, ми щиро сміялися. Але якщо йдеться про пані Славу, то вона гей би передчувала якусь трагедію. Ну, а тим більше, як Провідник згинув.

Ми часто відвідували пані Славу і в Торонті. Пізніше, вже як пані Слави не стало, то Ярослав дуже переживав, що він не міг бути на похороні. Ми якраз були в Іспанії. Він якраз мав дуже тяжку недугу, запалення суглобів. Він дуже часто захорювався на це запалення суглобів. Йому тоді пухли ноги, руки. Йому лікарі приписували води такі мінеральні, як вже було холодно в Німеччині. І якраз він тоді був на такій курації і дістав телеграму, що пані Слава померла і десь там через два дні, чи навіть через день мав бути похорон. Так що нам навіть було повернутися, дістати на час квитки. Але Ярослав то страшенно переживав, що він не міг бути на похороні. Дуже переживав. Але пізніше, якщо лише була змога, то ми все відвідували родину.

Отже, я вертаюся до того, що Провідник був усе і дуже життєрадісний, і дуже родинний. І так якось і зараз я відчуваю його як Людину, як товариша, як батька тих дітей, як чоловіка своєї дружини. Я мало знаю його як Провідника. Я не була тоді в Проводі, не знаю, як він засідання вів, як то виглядало.

Але я знаю, що як він до нас приходив, то з Ярославом говорив про різні справи. Довгий час вони застановлялися над тим, наприклад, чи йти на співпрацю з Українською Національною Радою*. Провідник був дуже толерантний до думки політичних противників. І він заступав ідею, що треба йти на співпрацю, треба йти на то об'єднання. І вони ввійшли до УНРади, пішли на таку коаліцію своєрідну. Але пізніше мусіли вийти бандерівці, бо ті другі сили не хотіли визнати УНА, що вона існує взагалі, заперечували. Отже, на тому пункті порізнилися до того степеня, що бандерівці мусіли вийти.

Але я собі пригадую так, як нині, стою під такою грубкою кахлевою зеленою, переді мною такий столик зелений, за ним Провідник і Ярослав там дебатують, а я ще молода була і, як звичайно в такому віці, дуже революційна: “Нам не треба туди йти, ми самі, то...” А потім думаю: “Та ще Провідник мене насварить зараз, що я тут...” Але він слухав і нічого не казав. Вони обидва там роздумували. Ярослав лише грізно на мене подивився, як то я

* Докладніше про це див.: Бандера С. Слово до українських націоналістів-революціонерів за кордоном // Бандера С. Перспективи української революції. – [Мюнхен]: Видання Організації Українських Націоналістів, 1978. – С. 77-129.

до Провідника говорю, але я свою думку заступала. Пізніше я то їм нагадувала: “Дивіться, пішлисьте й мусілисьте вийти”. Але то мені нагадує, що Бандера дуже толерантно ставився до іншої думки, до інших людей, до інших політичних сил.

Дуже уважним і товариським був. Як ми їхали на якусь конференцію, до Азії, наприклад, то він нас відпроваджував на летовище, був з нами. Він не мусів цього робити, адже ж були там зв'язкові, охорона, що з нами їхали. Але Провідник сам хотів бути до останньої хвилини, нас відпровадити.

Я пригадую, як Провідник згинув і, звичайно, не міг нас відпровадити, я це дуже глибоко якось відчула, що його нема, що він уже нікого не відпровадить у дорогу. Ми тоді далеко їхали на міжнародну конференцію.

Степан Бандера мав дуже великий вплив на своїх співбесідників. Як він говорив, давав інтерв'ю чужинецькій пресі, то журналісти з дуже великим респектом ставилися до нього.

Ми тоді вже розбудували АБН (Антибольшевицький Блок Народів), і деякі такі чужинці, як князь Ніко Накашідзе з Грузії, чи князь Міхо Альшібая, чи, наприклад, Велу Каюм-хан, то є провідник Туркестанського Комітету Єдності, то вони нераз з Провідником зустрічалися. Він збирав усіх після нарад до ресторану. Так що він посилював контакти, хоч безпосередньо він тими контактами постійно не займався. Але з деякими чужинцями, які були в АБНі, він спілкувався. Також з болгарськими міністрами Димітром, Вальчевом, Стапєвом. Хоча Степан Бандера всеціло жив Організацією, для Організації працював, але ця зовнішня ділянка його також цікавила. І він з тими людьми також утримував контакт.

Я власне згадала, що тоді, як німці подали вже, що ціанкалії знайшли в організмі Провідника, то тоді ми ще не знали, що большевики видумали таку зброю для знищення людини. Захід цілий шукав зброї, щоб людину врятувати, а російський большевизм – як людину знищити. Та зброя не була знана ні американцям, ні німцям. І ми тоді лише концентрувалися:

– Ну, з ким Провідник вчора був?

Він, власне, тоді вечеряв з Кюм-ханом. І ми тоді, ну, певно... Ми цілими ночами не спали.

Ми з Ярославом нераз сядемо на ліжко, підігнемо коліна і думаємо:

– Ну, хто міг отруїти? З ким він був? Хто йому дав цю отрую?

Отже ж, тоді, власне, день перед тим він вечеряв з Кюм-ханом. Але для Кюм-хана то було неправдоподібне. Однак, ми шукали, хто йому міг ціанкалії дати. І ті помідори перевіряли, все. Ми ж не знали, що вже була така зброя, якою можна вистрілити ціанкалієм, і якщо дістається хоча б крапля цієї отруї, то відразу наступає смерть.

А Степан Бандера був такою особистістю, що цікавився всіма ділянками роботи Організації і в кожній був неперевершеним. Дуже багато працював Провідник над розбудовою Організації. Відбував подорожі і до Америки, й до Канади. То було дуже тяжко, бо були доноси усяких українців, які відійшли від нашого руху, і американці не пускали довгий час, не давали візи. А Провідник кочче хтів відвідати нашу спільноту і в Америці, і в Канаді. Довго то тривало, заки таку візу дістав Провідник. Він дуже цікавився життям українців. До Англії дуже часто їздив. Виступав на сходинах, на зустрічах та інших імпрезах з нашим членством.

Тим, що йшли в Україну, сам давав своєрідні вишколи. Я знаю, що й Ярослав давав і інші члени Проводу, але Степан Бандера кожного сам хотів пізнати, з кожним особисто поговорити, сам на тих вишколах бувати, сам помагав людей вибирати. Усім турбувався. Провідник дуже дбав, щоб ці люди були відповідно виряджені, щоб – мали гроші на дорогу.

Взагалі Степан Бандера був дуже гуманним. Я собі не уявляю, щоб він мав, наприклад, гроші, а його друзі не мали. Якось то все, як було дуже мало тих грошей, то ділили на такі порційки, щоби кожний мав бодай мінімально на життя. Ті, що не мали змоги працювати, щоб мали на життя.

Провідник дуже любив музику, любив пісню. Ставили на патефон такі плити Ярослав і він, і я і разом слухали. На жаль, Бандера не міг часто ходити до театрів, на концерти, інші імпрези. Йому, напевно, цього дуже бракувало, бо він це дуже любив ще з малих літ. Але, власне, через конспірацію він мусів з тим числитися, що він не міг у таких імпрезах брати участь.

Пригадую, що ми відбували таку спільну подорож до Голляндії до Роттердаму на вшанування дня пам'яті полковника Євгена Коновальця. Степан Бандера тоді виступав. Це були разом всі три ОУН. І ОУН під проводом полковника Мельника, і так звана "двійка". Тоді всі разом на могилі виступали, в академії брали спільну участь.

Провідник ніколи себе не жалував. Він постійно до праці ходив, виконував найрізноманітніші справи. Він же ж не мусів кожного дня до праці приходити. А він любив перший прийти до бюро і останній відходити. Любив активне життя.

Дуже любив природу. Того дня, як його вбили, він їхав автом, власне, пані Геня, що була з ним тоді, розказувала, що він глянув і промовив:

– Боже, як гарно! Як хочеться жити!

Тоді була дуже така гарна золота осінь, і Степан Бандера так висловив своє захоплення. Та, на жаль, того дня він загинув.

Я ще хочу сказати, що Провідник ніколи не пив і не курих. Ми дуже часто бували на святах у Бандерів, але я жодного випадку не

пригадую, щоб ми колись пили щось спиртне. Ми не пили жодного вина, жодного коньяку, жодної горілки.

Степан Бандера сам себе любив дисциплінувати все. Наприклад, руханку завжди робив. Я вже згадувала, що любив плавати, любив спорт, гру в м'яч, а саме життя дуже скромне вів. Прості страви їли. Нічого такого вишуканого, хоча пані Слава вміла дуже гарно печи. Вона і мене вчила.

Вона мене вчила, наприклад, як медівник печи. Но я собі то списала всьо, які додатки треба взяти. Все гарно зробила і вилила. Но я не знала, що то треба кілька бляшок*. Я в одну бляшку вилила. Вставила до печі. Дивлюся – він летить, витікає через краї той медівник, він вилітає. Я його ложкою там придушую, а він знову вилітає. Я думаю, що робити. Я тоді грисік взяла. Трохи посипала грисіком і зверху притиснула ложкою. Воно дальше, то тісто вилітає. Ну, аж врешті я якось примучила той медівник і витягнула.

Ярослав куштує і каже:

– Та то не можна їсти, то можна зуби в ньому погубити.

Я питаю пані Слави:

– Що ви мені дали за рецепт?

А вона переглядає мої записи і каже:

– Та всьо правильно. А кілька бляшок?

Я кажу:

– Одна.

– Та то було на шість бляшок. Очевидно, тісто мусіло летіти.

Але пані Слава дійсно вміла дуже гарно зварити, дуже смачно. Робила все дуже так спокійно, тихо, без жодного шуму. Я як то робила, то кругом мене була і мука, і все посіяне, а в пані Слави дуже так чистенько.

Зрештою, подружжя Бандерів мало дуже маленьке помешкання. Вони мали дві кімнатки і кухонку, а все-таки було п'ять осіб. Але дуже все чисто було. Я собі не пригадую, щоби в них було порозкидане, щось не на місці. І квіти були. Вилискували ті квіти. Певно, вона їх чистила. Отже, все було дуже чистеньке, дуже гарне.

Діти все дуже чистенькі, повбирані. Хоч скромно, але зі смаком одягнуті. Скромно, але дуже чисто. Дуже добра була господиня пані Слава. Ну, і Провідник також. Я вже згадувала, що він їй допомагав і такий господар добрий. Він, як-то кажуть, був до всього. І в кухні міг собі дати раду, і авто направити, і світло направити, і там коло патефона міг щось майструвати, і, очевидно, сам на друкарській машинці писав. Скорше писав, як секретарка.

Зрештою, Ярослав також скорше писав, я не кажу, як я, але як секретарки вправні.

* Бляшки – тут жерстяна посудина для випікання медівника.

Отже ж, Степан Бандера сам все міг зробити. Очевидно, що була секретарка. Їх було дві, які писали.

Степан Бандера напрочуд логічно думав. Був дуже діловою людиною. Багато слів не вживав, але кожне сиділо на потрібному місці. Якщо мав промову, то вона не була розтягнуеною, як у деяких професорів, що говорять дуже довго, люди де нервуються. Бандера дуже чітко, ядерно, коротко, сама есенція в тому була, що він говорив. Дуже мав ясний погляд на політичне, ідеологічне чи організаційне питання, що обговорювалося.

Провідник Бандера не був песимістом. Він був реалістом, але все бачив вихід з найважчої ситуації, вмів людям надію дати. Вмів скріпити на душі. Мав почуття гумору у прикрих ситуаціях. Потрапив знайти якийсь жарт і розвеселити людей.

То була всебічно розвинута особистість. Не був зарозумілий. Він з дітьми говорив. Він жартував. В него не було того, що то є, наприклад, жінка, і він уже буде до неї ставитись з якимсь упередженням. Дуже шанував жінок. Я знаю, що й мене дуже шанував. Нераз я бачила, що він дуже люб'язно ставився до дітей, до своїх зв'язкових. То ніколи не було в нього якогось надужиття звязкового, що він буде їхати чи спати, а зі зв'язковим нехай діється що Бог дасть. Бандера дуже турботливо піклувався тими людьми.

Отже ж, і людяний, і неповторно обдарований Провідник ОУН.

Ярослав Стецько мені дуже часто оповідав про Степана Бандеру, ще як молодого хлопця. Він казав, що Бандера дуже себе підготовляв до того випадку, якби його арештували і катували. То він себе загартовував, щоб міг витримати. Отже, він, наприклад, пальці клав між двері і одвірок і затискав їх. Сам собі завдавав страшного болю і визначав, як довго він зможе витримувати. Ну, й такі інші види випробувань застосовував сам до себе, підготовлячись до важких випадків життя.

А другу він оповів таку гарну сцену. Як був Львівський процес [у 1936 році], то тоді з Варшави, де сидів Бандера, привезли його. Ну, й у залі там уже судді сиділи, поліцаї були, там підсудні наші сиділи, народу повно і врешті Микола Лебедь десь зауважив, що заводять Степана Бандеру і крикнув:

– Встати!

І всі встали, і судді повставали, й поліцаї. А то зайшов невеликий худенький Бандера, і його повели до підсудних. Очевидно, що всі поляки – судді і поліцаї – були страшенно озлоблені, що вони фактично своїм вставанням привітали Степана Бандеру, який зайшов до зали.

Ярослав Стецько мав багато таких ріжних спогадів, як Степан Бандера поводився, як діяв і як його шанували.

Також Ярослав розказував, як поляки вели переслухання в тюрмі. Вони страшенно довго мучили його. І Бандера витримав

Ярослава Бандера

Леся Бандера

щось одинадцять днів, день і ніч, день і ніч без перерви, таких допитів. Обливали водою, вони мінялися, а той підсудний сидів. Степан Бандера і, здається, пані Ребетова* дуже багато витримали.

І вже йшов одинадцятий день, приходить слідчий, який допитує Степана Бандеру, і вимагає, щоб він говорив. А Бандера каже:

– Знаєте, що? Якби я міг виспатися, то я тоді буду говорити.

Ну, його відпровадили, щоб він там виспався. Він довго спав, вже не пригадує кілька то було годин. І приводять його. Він каже:

– А тепер я можу дальше сидіти...

Я вчора згадувала, що Провідник цікавився всіма сторонами праці Організації Українських Націоналістів і всіма частинами структури не лише на місці на той час його замешкання в Німеччині, але також і роботою наших Закордонних Частин в Америці, в Канаді; в Англії дуже часто бував. Був добре обізнаним і підтримував зовнішньополітичну діяльність націоналістів. Провідник і вся наша Організація ставили на розбудову власних сил. Завдяки тому була розбудована мережа наших Організаційних клітин у цілому світі, де жила українська еміграція.

Велася також акція за розбудову подібних сил і серед емігрантів з-поміж поневолених Росією народів. Так, у 1946 році був створений Антибольшевицький Блок Народів, власне, його керівний центр у Мюнхені. Це зроблено на продовження спільної праці представників поневолених народів, яка була започаткована Конференцією Поневолених Народів у 1943 році. Тоді ще ця Конференція не мала офіційної назви Антибольшевицький Блок Народів. Вона була прийнята в Мюнхені. І почалася розбудова клітин Антибольшевицького Блоку Народів там, де жила українська еміграція, і там, де були емігранти інших поневолених народів.

І так, наприклад, у скандинавських країнах більше були активні балтійці, на Близькому Сході – представники Туркестану та інших націй Середньої Азії, чи Кавказу в Туреччині, а також і емігранти на Далекому Сході, точніше, в Підвенно-Східній і Східній Азії. І так наша Організація на еміграції стала дуже великою силою в мобілізації приятелів визвольної боротьби проти Московського імперіалізму в цілому світі, що було необхідне для української справи і для справи поневолених народів. Про це треба би окремо багато розказувати, але основна ідея була – розбудова власних сил для продовження боротьби за самостійність Української Нації та інших поневолених народів. Україна йшла в авангарді тих всіх поневолених народів. Клич “Свободи народам! Свобода людині!” був рознесений по цілому світі. З одного боку, наші еміграційні структури цей клич розносили, а з другого, – ті всі тисячі-тисячі

* Мається на увазі, що у березні 1939 р. після десятиденного, безперервного допиту і тортур Дарія Цісик-Ребет не призналася до жодних обвинувачень польської поліції.

борців ОУН-УПА, суджені і виселювані по далеких закутках Московської червоної імперії, і з третього – представники країн Європи і Азії. Між політв'язнями і борцями в ССРСР українські націоналісти всюди ставали в авангарді, перші йшли на барикади з чіткими вимогами чи то в Темір-Тау, чи в Норильську, чи в Караганді... Вони мобілізували других політичних в'язнів, разом робили різні акції, разом домагалися не лише кращих прав для політв'язнів, але, і то основне, боролися за самостійність як українців, так і других поневолених народів.

І так ми, власне, все стояли на становищі, що не потрібно третьої світової війни, але розбудова і координація визвольних рухів має бути на такому рівні, щоби імперські режими зсередини розвалити, знищити тюрми народів. Наша Організація постійно й систематично працювала над підготовкою сил для розвалу імперії зсередини.

Ми дуже часто аналізували події, які були на Україні, перепачкували* матеріали з України, з підпілля і з концентраційних таборів, переклали їх на різні мови світу, друкували й поширювали. Наприклад, “Слово” Валентина Мороза було перекладене 12-ма мовами світу, між ними й такими важкуватими для українця, як японська, турецька, угорська. У свою чергу вишукували будь-яку нагоду для передачі еміграційних видань ОУН в Україну. Для цього навіть було видрукувано солідний том теоретичних праць Степана Бандери “Перспективи Української революції” в обкладинці і за паратитулом під назвою “З історії колективізації сільського господарства західних областей Української РСР”, що полегшувало перевезення через кордон і переховувати від московських посіпаків та їх коляборантської агентури. Отже ж, ми старалися творити і оберігати єдність між нашими силами на еміграції і в Україні, постійно працювали на те, щоби там ця революція йшла зсередини. Чимраз то більше було видно, що ця імперія слабне, а сили поневолених народів міцніють.

Ярослав [Стецько] дуже часто нагадував, що революційні акти є різні. То не мусить бути відразу збройна революція. От, наприклад, як юнаки чи студенти малюють у советських школах хрести на стінах, чи на деревах, чи тризуби – це є революційні акти. Чи як молодь іде вулицями, стрічає старшу людину і каже: “Слава Ісусу Христу!”, а за те карали в школі – це теж революційний акт. Знаємо, що таких дій у поневоленій Москвою Україні були тисячі і тисячі. Сміливіші школярі навіть до своїх учителів кланялися “Слава Ісусу Христу” і нерідко на їх очах ходили до церкви, хоча це їм категорично заборонялося. Чи, як наші робітники в Одесі відмовляються навантажувати на кораблі українську пшеницю, яку Москва висилала на підтримку Фіделя Кастра, – це є також революційний акт.

* Перепачкувати – тут в значенні – пересилати таємно через кордон.

Отже ж, і як вивішували синьо-жовті прапори десь на будинках університетів, шкіл, державних установ, на високих деревах — це вже революційні акти, які збільшувались в Україні, викликали симпатії і захоплення народу, посилювали переконання, що скорше чи пізніше наша Нація буде самостійною. Ці думки Ярослава Стецька цілком співпадали з поглядами Степана Бандери. Вони практично завжди прекрасно розуміли один другого, ціле життя були сподвижниками і однодумцями.

Коли ж імперія вже хиталася і ось-ось мала розвалитися, у Львові готувалися особливо урочисто відзначити півстолітній ювілей історичного Акту 30 червня 1941 року про відновлення Української Держави. То було незадовго до заколоту так званих гекачепістів. На наше велике свято 30 червня я рішила їхати в Україну, поїхати до Львова. Хотіла взяти участь у тому величавому святі, бо вважала, що коли Ярослав Стецько не зміг дожити до тої щасливої хвилини, щоби бути у Львові 30 червня 1991 року, то моїм обов'язком є поїхати туди і бути з нашим Народом. Я й не сподівалася, що мені прийдеться виступати з коротким словом на річницю 30 червня. Там були різні інтерв'ю, різні розмови для телебачення, радіо і преси.

У кожному разі, коли я стала на це ристовання, з якого треба було промовляти, й побачила велетенське море людей від будинку, де було проголошено відновлення самостійності України Актом 30-го червня 1941 року, аж до кінців прилягаючих вулиць, кругом залятих народом із синьо-жовтими прапорами, церковними хоругвами, червоно-чорними організаційними прапорами, молодь у прекрасних національних строях, я зрозуміла, що й моє місце тут, а не за кордоном. Той масовий ентузіазм людей, що прийшли відзначити ту річницю, цілковито полонив мене.

Звичайно, вернувшись до Мюнхена і маючи змогу спілкуватися з послідовниками Степана Бандери, головного натхненника Акту 30 червня 1941 року, членами Проводу ОУН, різними представниками нашої Організації з-поза меж України, я прийшла до переконання, що треба буде підготувати і скликати Конференцію, яка би відновила діяльність таку назовні вже наших націоналістичних сил. І рішили з часом, що це може бути, власне, у березні 1992 року.

Я була ще кілька разів 1991 року в Україні. І після того в березні 1992 року в Будинку Центральної Ради в Києві відбулася велика Конференція Українських Націоналістів. Ми стали на становищі, що варто взяти таку загальну назву Українських Націоналістів. Це давало змогу усім націоналістам, чи тим, що під стягом Степана Бандери, чи тим, які були в Організації під проводом полковника Андрія Мельника, чи навіть тими, яких називали “двійкарями”, що репрезентували Закордонне Представництво [УГВР], отже ж, усім, що почуваються приналежними до руху українських націоналістів,

взяти участь у тій Конференції. Там був створений Секретаріат Українських Націоналістів. До того Секретаріату входили різні люди, які були причетні до визвольної праці Українського Націоналізму, не конче з Організації Українських Націоналістів.

І тоді почалась розбудова наших сил. Організація стала на становищі, що треба в Україні створити явну структуру, яка би перебрала, так би сказати, всі агенти боротьби за владу Українського народу на українській землі, що повністю відповідає провідній ідеї Степана Бандери. Так поступово прийшли ми до переконання, що треба створити таку структуру, яку після численних нарад з провідними діячами ОУН вирішено назвати Конгресом Українських Націоналістів.

Порівняно скоро, бо восени була створена відкрита, чи краще сказати, явна організація, партія (ми дуже не любили того слова, але для офіційної реєстрації треба було взяти цю назву) Конгрес Українських Націоналістів. Уже через кілька місяців Конгрес Українських Націоналістів був зареєстрований*. Ну, вимога Міністерства юстиції була така, що відділи Конгресу мають бути створені в тринадцяти областях. Конгрес Українських Націоналістів скоро, динамічно почав розбудовувати свої структури і коли ми прийшли до реєстрації, то ми вже мали майже в усіх областях України наші місцеві організації.

Конгрес Українських Націоналістів, власне, поставив собі за мету привести Український Народ до влади. Щоби цей Народ міг прийти до влади, то ми глибоко усвідомлюємо, що треба мати всюди свою силу розбудовану, яка би так, як у 1930-1950-х роках, повністю спиралася на Народ ОУН. Треба було мати організацію, розбудовану в усіх верствах Нації. Необхідно об'єднати найкращі сили Української Нації і з міста, і з села, і з-поміж інтелігенції, і з-поміж робітництва, і з-поміж селянства. Тому нашим кличем стала ідея: “Розбудова націоналістичних структур від Києва до найвіддаленішого села”. Розбудова на всіх землях України. Не сміє бути так, що більша увага присвячується, наприклад, Західній Україні, де рівень національної свідомості дуже високий, а значно гірше з відомих причин було з тим на Сході, Півдні і Півночі, де понад триста років отруювала людям душі імперіяльна Москва царська, і особливо комуно-більшевицька в двадцятому сторіччі. Червоний тоталітаризм там на двадцять років нищив націоналістичну духовність у нечуваних масштабах довше, як у Західній Україні.

Конгрес Українських Націоналістів скоро розростався. Ми проводили обласні конференції і раділи цьому. Коли через кілька

* Див. теж: Стецько С. Пройдений шлях і наші завдання // Дев'ятий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Київ, липень 1996: Матеріали й постанови. – Лондон: Видання Української Центральної Інформаційної Служби (УЦІС), 1997. – С. 23-30.

місяців ми мали Перший Збір Конгресу Українських Націоналістів, він відбувався в найбільшому палаці Держави "Україна" в Києві, то туди приїхало вже 5070 представників. І там було обрано перший Провід Конгресу Українських Націоналістів. То була така спонтанна, стихійна реакція Народу, який до того мав затиснені уста і тепер одержував голос.

Очевидно, основною силою цих дій і здобутків була, є і буде Організація Українських Націоналістів. І сама ця Організація прямо включилася в розбудову наших структур, а також і через Всеукраїнське Братство ОУН-УПА. Так що Братство ОУН-УПА було співзасновником Конгресу Українських Націоналістів. А згодом почалися творити такі формування, як Наукове Товариство імені Миколи Міхновського, Педагогічне Товариство імені Григорія Ващенко, Громадянсько-Спортивна Патріотична Організація "Тризуб" імені Степана Бандери, Спілка Української Молоді скрізь почала відновлюватися, "Пласт", Ліга Українських Жінок... І ринули наші націоналістичні сили по всій Україні, гуртуючи під прапор Степана Бандери все найкраще, що маємо в Народі.

Ми раділи цьому рухові, що нагадує гармонію дзвонів. Один дзвін сильніший, скажімо, зі Львова, другий слабший із Запоріжжя, але вливалися в ту гармонію і дзвони з Харкова, і з Одеси, і з Криму, і з Луганська, і з Донецька... Відчувалося, що ми діємо по всій Україні, почали розробляти різні програми з політичної освіти, науки, культури, економіки, вишкোলів, молодіжної політики. Отже, на всіх ділянках почав Конгрес розбудовувати свої сили.

У міжчасі відбулося вже три Великі Збори Конгресу Українських Націоналістів. Ну і в попередньому скликанні Верховної Ради України ми мали 12 наших депутатів, зараз від Національного Фронту було обрано лише вісім. Очевидно, різні причини були на це, але я думаю, основна з них та, що ми ще не є належно розбудовані як політична організація. На це зараз ставиться великий наголос, а також на залучення молодіжних сил.

Ми горді тепер з того, що вже відбув свій установчий збір Молодіжний Конгрес Українських Націоналістів. А він уже має свої клітини в усіх областях України. Було 85 делегатів, а з молодими гостями 120 разом. На цьому зборі, що проходив 25 жовтня 1998 року, обрано добрий Провід, навіть дуже добрий. Він складається з людей, які в міжчасі, вже були задіяні в Конгресі Українських Націоналістів, хоча їм ще немає 28 років. Членами Молодіжного Конгресу Українських Націоналістів і в його Проводі можуть бути люди від 18 до 28 років. А деякі з них уже були кілька років головами місцевих організацій Конгресу Українських Націоналістів, як, наприклад, Віктор Рог у Сумах, як Павло Хобот у Дніпропетровську, молоді люди з Луцька, Рівного, Тернополя, Львова. Отже ж, зі всіх сторін України.

Молодіжний Конгрес Українських Націоналістів уже мав кілька вдалих акцій. Одна з них була, як Селезньов із членами Московської Думи відвідував Україну і мав нахабність з трибуни Верховної Ради закликати до "славянської спільності", "творення одної держави Росії, Білорусії і України", входження в Міжпарламентарну асамблею і тому подібне. То тоді не лише члени Конгресу, але й Молодіжного Конгресу Українських Націоналістів робили протестну акцію під стінами Верховної Ради, а також перед Московським посольством. Там Молодіжний Конгрес відзначав дату побиття росіянами наших вірних у Ногінську, напад на церкву в тому місті, побиття українського єпископа Адріана.

Акція протесту проти чергового бруталного вияву російського шовінізму була запланована і проведена в кількох центрах України, в Києві, Львові, Одесі і самій Москві. Українське телебачення на всю державу повідомляло про цю акцію, транслювало інтерв'ю з представниками обидвох вікових гілок Конгресу Українських Націоналістів.

Ця організована молодь уже мала два вишколи, запланували цілу серію акцій. Дванадцятого жовтня лави Молодіжного Конгресу Українських Націоналістів брали участь у поході через Київ. Я думаю, що за два-три роки ці молоді люди переберуть пости в Конгресі Українських Націоналістів, і ми будемо мати дуже бойову, життєздатну духову силу, добре зорганізованих наших клітин, наших структур.

Конгрес Українських Націоналістів має величезну перспективу. А для нас є найсуттєвіше – привести Український Народ до влади, щоби він відчув у собі господаря на своїй землі. Наша Батьківщина має бути не лише визнаною понад 140 державами світу, але й стати за змістом українською. А це стане лише тоді, коли при владі будуть українські патріоти, люди, які будуть мати, в першу чергу, бажання служити Нації, служити Українській Державі з такою самовідданістю, як це робив протягом усього свого зрілого життя Степан Бандера.

Минулого року, коли я була обрана до Верховної Ради України, то я у своєму короткому слові перед складенням присяги заявила, що я свідомо того, що Нарід не вибирав мене, Нарід радше вибирав Степана Бандеру, Ярослава Стецька, генерала Романа Шухевича, вибирав націоналістів, вибирав національну ідею. Наш Нарід був вірний Національній ідеї, і тому я перемогла на тих виборах, мене обрали до Верховної Ради, і що я все зроблю, щоби справа Степана Бандери, Ярослава Стецька, генерала Романа Шухевича продовжувалась у Верховній Раді, в Україні, і буду докладати всіх зусиль до цього.

І цього року, коли я знову долею вибрана і була найстаршою в парламенті, а за Конституцією України найстарша людина в парламенті має відкривати цей парламент, проводити присягу. Коли

я цю присягу переводила і пару речень, коротеньке слово виголосила перед тим і те саме підтвердила, що й на записанні, коли я лише стала перший раз депутатом у березні 1997 року, то тоді комуністи-коляборанти Росії день перед тим, кілька днів перед тим вели скажену кампанію. Хотіли не допустити до того, щоби я, Голова Проводу ОУН-бандерівців і Голова Конгресу Українських Націоналістів, не могла переводити присяги депутатів усїєї Верховної Ради. Вони розповсюдили у цілком звичному для них наклепницько-фальсифікаторському стилі, що я – неонацистка, що я продовжую “чорну справу Бандери, Стецька”, що “Бандера був засуджений у Нюрнберзі”, виставляли антиукраїнські транспаранти, а коли був національний Гімн, то вони виходили з зали, робили обструкцію, замішання. Організатором цих ганебних дій був українофоб і антидержавник Петро Симоненко, ще й поширив у парламенті свою заяву.

Я подала до суду Симоненка. Очевидно, що Степан Бандера не був суджений у Нюрнберзі. Це типова комуністична брехня. Противно, Нюрнберг визнав, що ОУН і УПА воювали і проти німецьких окупантів, проти фашистів. Це було виразно визнано на Нюрнберзькому процесі. Ще раз підтверджено, таким чином, що ми є силою українською, служимо Українській Нації, все робили і боролися для відновлення самостійності Української держави. Не співпрацювали з нацистами-гітлерівцями, а противно, воювали на два фронти – проти нацистської Німеччини і проти большевицької Росії.

Ну, перша судова розправа вже мала відбутися, але Симоненко не з’явився. Дуже багато прийшло журналістів, може до 40, і представників різних агенцій, телебачення. І ми зробили внизу пресову конференцію. Потім були нотатки чи на радіо й телебаченню. Зараз я маю покликання на 5 листопада, ну, й будемо бачити, як буде в залі доля того суду. Мені дехто заявляє: “Та чого ви йдете до суду, в якому старі сов’єтські вихованці, ви ж не виграєте”. Але я вважала своїм обов’язком стати в обороні Степана Бандери, який загинув за Україну, є Героєм Українського Народу, іменем якого названа була вся наша Нація. І тепер, коли хтось приїжджає в Галичину чи на Волинь, то людей називають бандерівцями, а в Росії та деяких інших країнах – усіх українців. Бандерівською наші вороги називали українську мову і, очевидно, усіх українців-учасників національно-визвольного руху 1940-1960 років, не кажучи вже про самих членів ОУН. Мільйони українців з гордістю вважають себе бандерівцями, розуміючи це слово як найкраще означення діяльного і жертвовного патріотизму. Один із учасників наукової конференції 1994 року, присвяченої творчій спадщині цього Провідника ОУН і її значенню для розбудови Української Держави в Донецьку, на запитання кореспондента про зміст цього терміна влучно відповів: “Слово “бандерівець” є

найкращим визнанням активного і послідовного українського патріотизму, і його треба вимовляти як молитву”. Згадую цю конференцію не випадково. Вона є добрим прикладом нашої роботи в найбільш зросійщеній частині України. І роботи ефективної. Понад півтисячі донеччан, між ними багато молоді, в палаці культури “Юність” від десятої години ранку до вечора зворушливо уважно і, головне, прихильно слухали одну за другою доповіді на такі теми: “Степан Бандера як людина” (Омельян Кушпета); “Степан Бандера – лицар безкомпромісної боротьби” (Валерій Сніжко); “Філософія Степана Бандери” (Тарас Процев’ят); “Степан Бандера в народно-пісенній творчості” (Григорій Дем’ян); “Перспективи визвольної революції” (Олекса Ткаченко); “Використання життєдіяльності Степана Бандери у виховному процесі” (Микола Зацеркляний); “Скритовбивство Степана Бандери – один із етапів агресії московського імперіалізму в Україні” (Петро Лаврів); “Ідеї Степана Бандери та молодь” (Оксана Ольхіна); “Підпільна діяльність ОУН у південних і східних областях України в 1940-х роках” (Володимир Сергійчук); “Бандера і молодь Донбасу” (Андрій Щербатенко); “Ідеї Степана Бандери і права людини” (Марія Олійник) та інші.

А мені випала приємна місія відкривати і завершувати конференцію. Її тема “Політична і духовна спадщина Степана Бандери

Могила Степана Бандери

(До 35-річчя з дня трагічної смерті Провідника ОУН) і дата проведення – 29 жовтня 1994 року (місто Донецьк). Особливо цікаво, що майже половина доповідачів була з самого Донецька.

Так розуміють це і поза межами України. Туркестанець один, доктор Бей Мірза Гайд приїхав на нараду Антибольшевицького Бльоку Народів до Мюнхена і сказав:

– Наші басмачі.

Ну, він говорив про боротьбу туркестанських повстанців. А наша молода секретарка питає:

– “Що то означає “басмачі”?

А він, довго не думаючи, каже:

– Такі бандерівці туркестанські.

Так що ім'я Бандери знане не лише в Україні, воно відоме в цілому світі, було шановане, люблене, популярне в усіх концентраційних таборах і тюрмах Німеччини і Росії. Навіть чужинці з гордістю нерідко називали себе бандерівцями.

Я хотіла би підкреслити, що дуже прикро, що Степан Бандера не дожив до того часу, коли Україна здобула Самостійність, коли Український Народ вирвавсь з багатовікової неволі, і не може втішатися, що його праця, його ідеї так широко, так глибоко прийнялися серед найширших мас Нації, їх з великою любов'ю підхопила молодь. Працями Степана Бандери захоплюються молоді українці настільки, що навіть на Сході переписують їх і студіють, особливо школярі. Є чимраз більший вплив на політичні сили. Конгрес Українських Націоналістів став могутнім рам'ям Організації Українських Націоналістів, яка живе і на собі несе печать духу Степана Бандери.

*Записав Григорій Дем'ян
29-30 жовтня 1998 року
у Львові, вулиця Утіхи, 16,
від Ярослави Стецько, д. Йосипа і Юлії.*

Степан Бандера (зліва 2-й), Дмитро Миськів

Леся Бандера

Микола Сциборський – “Житомирський”, “Органський”, “Місько”, “Бодан” (28.IV.1897, Житомир – 30.VIII.1941, Житомир) – військовий та громадсько-політичний діяч, публіцист. Під час національно-визвольних змагань 1917 – 20 рр. воював в армії УНР, полковник. З 1920 р. перебував у польських таборах для інтернованих. У 1922 р. емігрував до Чехо-Словаччини. У 1929 р. скінчив Українську господарську академію за фахом інженера-економіста. У 1925 р. як керівник Українського національного об'єднання ініціював уста-

новчі збори Лейі українських націоналістів, на яких був обраний головою Лейі. У 1926 – 27 рр. входив до складу редакційної колегії друкованого органу АУН “Державна нація”. Учасник 1-ої та 2-ої конференцій Українських Націоналістів (1927; 1928). На 1-ій Конференції був обраний політичним референтом ПУНу. На Конгресі виконував обов'язки голови президії, висловив реферати “Аграрна політика” та “Торівельна політика”. Був обраний організаційним референтом нового ПУНу. На початку 1930-х жив у Парижі, пізніше – у Відні та Кракові. Після розколу в українському націоналістичному русі приєднався до ОУН під проводом А. Мельника. З початком німецько-радянської війни разом з О. Сенником керував групами ОУН-м на сході України, які мали у Києві проголосити державність України. Обоє були вбиті агентом НКВД в Житомирі. Це мало загострити відносини між ОУН-м та ОУН-б, бо кидало підозру на бандерівців. Автор праць “ОУН і селянство” (1933), “Робітництво і ОУН” (1935), “Націократія” (1935). Передрук статті члена Проводу Українських Націоналістів Миколи Сциборського “Клонім голови”, уміщеної в паризькій газеті “Українське слово” від 21 червня 1936 р., яскраво змальовує постать Провідника Крайової Екзекутиви Степана Бандери і ті непрості процеси, які відбувалися в середовищі ОУН. Оригінал тексту зберігається у Центральному державному архіві громадських об'єднань України, фонд 57, справа 370, аркуш 8 і 8 зв. (раніше зберігався у відділі пропаганди і агітації ЦК КП (б) України).

КЛОНІМ ГОЛОВИ

На українській землі, у Львові-городі, знову засіло вороже судилище... Судить воно українських націоналістів-революціонерів, а серед них і тих, що недавно перейшли Голготу варшавського процесу й вийшли з неї, щоб до смерти чи довгі роки каратися в польських тюремних казематах...

Атакована українським націоналістичним рухом, Польща опинилася в дуже важкій ситуації! Цей рух загрожував її внутрішнім основним позиціям і компромітував назовні, демонструючи слабкість польської держави і її малу вартість як міжнароднього політичного чинника. Варшавський уряд мусів наспіх шукати способів рятування положення; ці засоби й склали польський план.

Щодо українського націоналізму, то Польща здавала собі справу, що ніколи не спроможеться знищити його в безпосередньому двобою. Далеко легшою видавалася їй можливість розложити його з нутра, скомпромітувати в українській opinii різними провокативними засобами й в цей спосіб підірвати його вплив на маси. І тут допущилася вона найбільшої похибки! Засліплена й підступна в своїй ментальності, не зрозуміла вона, що сягає зухвалою рукою якраз на найбільшу твердиню націоналістичного руху – на його душу, мораль і силу ідеї, що є непереможні, бо кільчатся тисячами гонів із душі, моралі й ідеї самої Української Нації, з її органічного нутра! А кому, як і коли вдавалося вбивати нації при помочі поліційних шпіцлів, провокаторів і конфідентів?!

Варшавський процес мав доказати, що ОУН гние і розкладається, що вона є зняряддям різних міжнародніх чинників, що її провідники відірвані від членства і суспільства... О, Польща була певною перемоги! А у висліді – сама була збита блискавичним “нокаутом”!..

Героїчною поставою своїх представників – Бандери з товаришами – націоналізм продемонстрував перед цілим світом силу своєї моралі, ідейну непримиримість, внутрішню здоровість і організаційно-політичний розмах. Хитро плетена провокація скінчилася для Польщі скандалом! Недарма ж сама польська opinia нарикала, чому процес не відбувався при замкнених дверях десь у Ломжі*...

* Ідеться про відому своїм жорстоким режимом польську тюрму «Святий Хрест».

Генеральний польський наступ не проломив визвольно-революційного фронту. В ударі з окупантами цей фронт ще більше внутрішньо скріпився, удосконалив свої форми й тисячами шляхів, як фатум, продовжує опановувати українську дійсність...

Львівський процес — це черговий удар у ще не захоєні, як думає Польща, рани українського націоналізму. Це реванш за Варшаву. Притягнення до процесу жертв варшавської розправи, що по набутих уже засудах можуть хіба лише відповідати власними головами, безперечно також не було без певних розрахунків і надій. “Свентокшиські”* та інші тюрми “побожноі” Польщі ховають у собі різні психологічні можливості. Люди — заживо замуrowані в найтяжчих казематах, засуджені без усяких, здавалося би, надій і виглядів, на повільну загибелю — мають об’єктивні підстави до заломання. Але й тут Польща зазнала жорстоку поразку.

У Варшаві більшість підсудних своїм мужнім, принциповим поведінням зуміла відбити польський напад. Але те, що бачимо на суді у Львові, перевищує виявлювані вже зразки героїчної посвяти під час усіх дотеперішніх процесів УВО і ОУН. Оскаржені націоналісти творять собою залізну дисципліновану когорту, що вже оточена ворогом упевнено веде бій. Вони знають, що “зо щитом” їм не пробитися крізь вороже кільце, але рішені понести пам’ять про себе в будучність нації “на щити” слави. Навіть то, що вони витримали тортур при слідстві в справі Перацького, вказують тепер, що були лише хвилево надломлені, але не зламані, що міцний їх революційний дух, непохитна націоналістична мораль і готовність виконати до кінця присягу Українській Нації. “Свентокшиські тюрми” не “перевиховали” жертв польської окупації. Вони лишалися самі собою. І львівський процес увійде в анали Революції, як заповіт ідейного горіння й жертвовності, як образ крицевих чеснот націоналістичного руху.

А вже справді гігантською в своїй духовій силі, моральній красі, непримиримості й героїчності виростає постать — Провідника на ЗУЗ — Бандери! Того Бандери, що кинув гасло —

“ЗГИНУТИ, А НЕ ЗРАДИТИ!”

Центральним моментом були його зізнання на суді. Мудрість і честь, любов і ненависть, воля й погорда до особистої небезпеки промовляли устами Бандери. Падали його слова — тяжкі, логічні, гострі: “Так, я дав приказ”, “так, це я казав”, “так, я боровся за відбудову й скріплення Соборної Української Держави”. Слова, що лишать по собі більший слід, ніж томи писаних творів.

Від них, від цілої постаті Бандери віє таким трагічним героїзмом, такою — просто неземною — святістю, що стискається серце. Стискається біллю, а водночас виростає в ньому могутнє почуття віри й бадьора радість.

Україно! Ти будеш жити, жити, коли родиш таких своїх синів. Революціє! Ти непереможна, коли виховуєш таких провідників.

І насувається порівняння з тими, що претендують на регалії “вождів” народу, а самі кожний свій слід позначають трухою мертвечини. Ще важуться говорити перед нацією, а самі з головою віддають себе на “окуп” її ворогам.

ДЕ ЇХ БАНДЕРИ?

Їх немає й не буде, бо з осикового пня не вирости дуба...

З’єднані одним натхненням — клонім голови перед борцями, що розпинаються на хресті українського націоналізму “за друзі своя”.

Инж.[енер] М.[икола] Сціборський.

Опубліковано:

Говорять архівні знахідки // Воля і Батьківщина. — 1999. — Чис. 1 (14 / 30). — С. 66.

ДОКУМЕНТИ

Посвідка Степана Бандери - Попеля

СТЕПАН БАНДЕРА
ПРОВІДНИК ОУН

**Дереворит митця українського
підпілля Ніла Хасевича**

Дереворит роботи Ніла Хасевича

ВІД УПОРЯДНИКА

Проблемі українського націоналістичного руху 1920 – 1950-х років, було присвячено велику кількість досліджень¹. Проте незважаючи на значимість цього питання, сьогодні досить складно знайти ґрунтовні та концептуальні праці з історії ОУН². Такий стан речей зумовлений тим, що вивчення цієї теми в Україні тривалий час обумовлювалося пануванням офіційної комуністичної ідеології. В результаті ідеологічних викривлень об'єктивний аналіз і висвітлення різних аспектів українського націоналістичного руху фактично був унеможливлений. Тому запорукою об'єктивності історичних досліджень є якнайширша історіографічна та джерельна база. Незважаючи на масову представленість, джерела до історії національно-визвольної боротьби, на сьогодні залишаються маловивченими. Це пов'язано, насамперед, з труднощами у пошуку цих матеріалів, які розкидані не лише по різних збірках і сховищах України, але й цілого світу. Значна частина джерел присвячених ОУН, передусім архівних, збиралися противниками українського визвольного руху, в результаті чого попри системне використання, ці матеріали не створюють цілісної картини діяльності організації та її членів. В умовах підпільної боротьби, самими структури націоналістичного підпілля здійснювалося переховування, а подекуди знищення власних документів з конспіративних міркувань.

Однією з найменш вивчених постатей українського визвольного руху, як не дивно, залишається й досі постать Провідника Організації Українських Націоналістів Степана Бандери. Визначний життєвий шлях борця за волю поки що не здобув під сучасну пору

¹ В 1945-2002 рр. опубліковано: 127 збірок документів та матеріалів, 557 книг, 548 статей в наукових збірках, 26 розділів у колективних монографіях, навчальних посібниках, 1075 газетних і журнальних статей, захищено 32 дисертації (Подано за: Здіорук С. І., Гриневич Л. В., Здіорук О. І. Показчик публікацій про діяльність ОУН та УПА (1945-1998 рр.) – Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. – 173 с.; Лисенко О. Є., Марущенко О. В. Організація Українських Націоналістів та Українська Повстанська Армія. Бібліографічний показчик публікацій 1998-2002 років. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2002. – 199 с.)

² Досі базовим дослідженням з даної тематики залишається видання з 1968 р. Петра Мірчука. Нарис історії ОУН. 1920 – 1930 роки / За ред. С. Ленкавського (відп. ред.), Д. Штикала, Д. Чайковського. – Видання третє / Автори і упорядники доповнені: О. Дарованець, В. Мороз (відп. ред.), В. Муравський, М. Посівнич. – Київ: Українська видавнича спілка, 2007. – 1006 с.

належної йому уваги з боку істориків в незалежній Україні і якому в основному, присвячено публіцистичні твори, невеликі статті та енциклопедичні довідки.

Необхідною умовою появи ґрунтовних досліджень про Степана Бандеру є публікація матеріалів і документів котрі висвітлюють його життя і діяльність³. Одним із кроків здійснених у цьому напрямку є публікація ряду важливих матеріалів про життя і діяльність Степана Бандери на еміграції та на чолі Проводу Закордонних Частин ОУН.

Третю частину збірника складають архівні матеріали й документи: Довідка про утримання Степана Бандери в Станиславівській тюрмі (22 – 28.XII.1928)⁴ подає нам образ молодого революціонера, який був вперше заарештований за антидержавну діяльність проти Польщі. У ній подано загальний зовнішній опис та антропометричні дані Бандери з відбідками пальців;

Витяг з особової справи студента львівської політехніки Степана Бандери (1928 – 1933 рр.)⁵ подає: особості дані Бандери; загальний навчальний процес, успішність і предмети, які він вивчав та здавав на екзаменах;

Протоколи допитів Провідника КЕ ОУН Степана Бандери (від 16.VI.1934, 13.VII.1934, 26 – 27.IX.1934, 16.XI.1934, 26.XI.1934, 10.I.1935, 15 – 16.I.1935, 1 – 2.IV.1935, 15.VIII.1935)⁶ в яких він подав багато інформації про свою родину, студентське навчання і побут, громадську діяльність та участь в молодіжних спортивно-патріотичних організаціях (Пласті, Просвіті, Лузі); обвинувачення польської поліції про приналежність до ОУН і її керівництва всіляко заперечував або не відповідав взагалі на поставленні йому питання. Вказані протоколи допитів прояснюють деякі деталі та дозволяють з'ясувати досі невідомі факти слідства і суду над організаторами замаху Б. Перацького, які були відомі поліції з інших джерел.

Унікальну цінність мають матеріали, які характеризують організацію і діяльність ЗЧ ОУН, взаємовідносини з ОУН-м та ЗП УГВР, національно-визвольну боротьбу проти СРСР (Лист Степана Бандери до Андрія Мельника від 10 серпня 1940 р.; Лист Степана Бандери до членів ОУН з лютого 1953 р.; Привітальний лист Голови Проводу ЗЧ ОУН С. Бандери до не встановленого адресата).

³ Як приклад такого видання: Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товаришів / Упор. М. Посівнич. – Львів: "МС", 2005. – 199 с.

⁴ Документ знаходиться в Музеї Української Визвольної боротьби ім. Степана Бандери у Лондоні (Англія). Копія документу зберігається в Архіві Центру досліджень визвольного руху у м. Львові.

⁵ Державний архів Львівської області. – Ф. 27. – Оп. 5. – Спр. 377. – Арк. 1-10.

⁶ Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 371 (Степан Шухевич, адвокат). – Спр. 76 (Протоколи допитів керівника ОУН Степана Бандери та інших членів ОУН). – Арк. 33 – 54.

Незважаючи подекуди на свою заангажованість та суб'єктивність при висвітлюванні й характеризуванні пережитих етапів учасниками цих подій, саме листування, за відсутності інших достовірних джерел, дає змогу встановити невідомі факти та імена, реконструювати хід тих чи інших процесів, зрозуміти психологію, настрої та сподівання людей досліджуваної доби. Критичний підхід до аналізу вказаних документів у поєднанні з співставленням їх із іншими джерелами дадуть змогу більш детально та скорпульозно відтворити історичні події та дати.

При підготовці документів до видання збережено оригінальний стиль викладу з усіма орфографічними, пунктуаційними та діалектичними особливостями. Розшифровані скорочення у тексті документа, а також введені слова позначено квадратними дужками. Слова іншомовного походження та діалектизми подавано примітками.

Видавці переконані, що документи і матеріали, пропоновані увазі читачам, стануть важливим джерелом для майбутніх дослідників діяльності ОУН та Степана Бандери.

З початком Другої світової війни, 13 вересня 1939, у воєнному хаосі Степан Бандера втікає з польської тюрми з м. Брест (тепер Білорусія) через Сокальщину разом з Дмитром Маївським – "Косарем" до Львова, куди прибув 27 вересня та мешкав в будинках собору св. Юра. Протягом двох тижнів він налагоджує підпільну діяльність ОУН, зустрічається з українськими суспільно-політичними діячами, зокрема, з митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким⁷.

У жовтні 1939 С. Бандера перебрався разом з своїм братом Василем зі Львова до Кракова. В місцевій греко-католицькій церкві, парохом якої був о. П. Хрущ, 3.VI.1940 Бандера одружується з Ярославою Опарівською, дочкою священника УГКЦ о. Василя і Юлії Ганківської. Вони деякий час мешкали в одному з таборів на вул. Лютеранській. В 1939 – 40 рр. Степан Бандера здійснив ряд поїздок в організаційних справах у Пiщане (Словаччина), Відень, Варшаву, Рим. У одному з міст північної Італії відбулась зустріч з полковником Андрієм Мельником на якій обговорювалися концепції розвитку ОУН. Подальша конфронтація в середині ОУН між двома покоління призвела до створення 10 лютого 1940 р. в м. Кракові Революційного Проводу на чолі з С. Бандерою. В його склад увійшли провідні крайові члени ОУН: Роман Шухевич, Ярослав Стецько, Володимир Тимчій, Степан Ленкавський, Микола Лебедь, Дмитро Мирон, Олекса Гасин, Дмитро Грицай, Іван Габрусевич,

⁷ Бандера С. Мої життєписні дані // Бандера С. Перспективи української революції. – Дрогобич, 1998. – С. 9; Малащук Р. З книги мого життя. – Торонто, 1987. – Т. I. – С. 198.

Микола Климишин, Василь Турковський, Василь Кук, Іван Равлик, Володимир Гринів⁸.

У квітні 1941 на Другому Великому Зборі ОУН С. Бандера був обраний Головою Проводу. Бачучи неминучості війни між окупантами Польщі – Гітлером і Сталіном – вважає, що у цьому збройному конфлікті можна буде здобути вимріяну його поколінням Українську державність. Провідник ОУН не пішов на тісну співпрацю із новим окупантом українських земель – нацистською Німеччиною на чолі з Адольфом Гітлером. Замість зрадницького союзу Степан Бандера – “Сірий” – “Бийлихо” обрав шлях безкомпромісної революційної боротьби. Так на початку німецько-радянської війни Похідні групи ОУН-р проголошують створення органів місцевої влади в містах і селах залишеними радянською адміністрацією. Німецьку адміністрацію та війська ставили перед фактом, що вже місцеве населення обрало своїх голів міст, сільських війтів, сформували українську поліцію, а у Львові 30 червня 1941 року ОУН проголосила Акт відновлення Української Державності та створено уряд – Українське Державне Правління.

В планах становлення “Нової нациської Європи” про таку державу, як Україна не могло бути й мови. Уряд на чолі з Ярославом Стецьком гестапо заарештувало та відправило по тюрмах і концтаборах. 3.VII.1941р. відбувся допит Степана Бандери державним підсекретарем Кундтом у Кракові з приводу Акту 30 червня. Щоб схилити Бандеру до співпраці та відкликати Акт 30 червня, 5.VII.1941 р. гестапо взяло його під домашній арешт й згодом відправило в тюрму у Берлін на Принцрегентенштрассе. В січні 1942 р. його розмістили у камері-одиночці в концтаборі Саксенгаузен. Як пізніше згадував Дмитро Андрієвський, С. Бандера, виявляв під час ув’язнення товариськість, допомагав продуктами, тим хто був у скруті. Дізнавшись про смерть Ольжича він запропонував уночі після другого дзвінка вшанувати хвилину мовчання.

Його братів Олександра і Василя було закатовано в концтаборі Авшвіц (Освенцім). В Херсоні гестапо розстріляло брата Богдана, а у львівській в’язниці також брата дружини, а тещу боївка АК вбила лише за те, що донька була заміжня за Бандерою. Одночасно з нацистами НКВД розстріляло батька Бандери о. Андрія, а двох сестер Володимиру і Оксану вивезли в сибірські концтабори плануючи їх зламати і в майбутньому використовувати проти рідного брата. Через таку рішучу відмову С. Бандера його близькі родичі загинули мученицькою смертю, а він сам опинився у нацистському концтаборі Саксенгавзен (до 27.IX.1944). В свою чергу український

народ розпочав збройну боротьбу проти нових окупантів. Цей рух Опору переріс у справжню повстанську війну не тільки проти нацистського режиму, а й радянського тоталітарної системи розтягнувшись на довгі роки. Під іменем Степана Бандери вона набрала масштабності та запеклого характеру, а з його іменем окупанти ідефікували і пов’язували весь український визвольний рух.

Після завершенні Другої світової війни Степан Бандера – “С.А.С” – “В. Тесляр” – “Ярич” – “Донат” – “Власт” опинився в еміграції у Німеччині. У лютому 1945 на параді Проводу ОУН в Україні разом із Р. Шухевичем і Я. Стецьком обраний до Бюро Проводу ОУН. Цей вибір підтвердила конференція Закордонних Частин ОУН у 1947 р. З моменту виходу з концтабору Бандера активно починає разом з іншими членами Організації налагоджувати роботу української політичної еміграції, розбудовує організаційний апарат та зв’язки з підпіллям в Україні, проводить активну публіцистичну діяльність, дає інтерв’ю журналістам. Основною фінансовою базою діяльності ЗЧ ОУН у визвольній боротьбі стали внески української діаспори. Степан Бандера був категорично проти повної орієнтації націоналістичного руху на будь-які держави, а виступав за опертя на власні сили та відстоювання власних інтересів. З метою налагодження контактів та діяльності структур українського визвольного руху Провідник ЗЧ ОУН здійснив ряд поїздок до Англії, Канади, Італії, Бельгії, Голандії, Франції, Іспанії. Степан Бандера в загальному займався розробленням стратегічних напрямків діяльності організації, його два заступники – Ярослав Стецько та Степан Ленкавський – відповідали за зовнішню та внутрішню політику. Боротьба з радянською агентурою і спецслужбами в діяльності ЗЧ ОУН були одними з першочергових завдань.

Аналізуючи суть конфлікту між Проводом ЗЧ ОУН на чолі з Степаном Бандерою та опозицією, що окрім програмно-ідеологічних розходжень, в основу протистояння було закладено особисті амбіції й взаємовідносини. В ході внутрішньої організаційної боротьби колишні соратники ставали запеклими противниками та направляли всю свою енергію на поборювання один одного. Такий розвиток подій був на користь і всіляко підтримувався радянськими спецслужбами, які таким чином відволікали увагу від визвольної боротьби проти СССР. На початковому етапі конфлікт розгорівся в 1946 – 48 рр. по лінії ЗП УГВР і ЗЧ ОУН та був нібито вирішений на Другій Надзвичайній Конференції ЗЧ ОУН 28 – 31.VIII.1948 в українському таборі в Міттенвальді (Німеччина) з представниками опозиції – Дарією і Левом Ребетом, Миколою Лебедем, Василем Охримовичем, Іваном Гриньохом, Мирославом Прокопом, Володимиром Стахівим. Але всупереч домовленостям суперечки розгорілися з новою силою в 1949 – 54 рр. Після проведення в Мюнхені Третьої Конференції ЗЧ ОУН було вирішено для

⁸ Кук В. Степан Бандера (1909-1999 рр.) – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – С. 11 – 12, 23-24; Климишин М. В поході до волі. – Детройт, 1987. – Т. I. – С. 269-270; Мірчук П. Революційний змаг за УССД. Хто такі “бандерівці”, “мельниківці”, “дійкарі”. – Нью-Йорк – Торонто – Лондон: Союз Українських Політв’язнів, 1985. – Т. I. – С. 120.

урегулювання конфлікту вислати в Україну представників – опозиції (В. Охримовича) та від ПЗЧ (Мирона Матвієйка). 22.VIII.1952 з метою подальшого не розколювання визвольного руху Степан Бандера пост залишиє Голови Проводу ЗЧ ОУН та планував перейти нелегально в Україну для продовження підпільної боротьби проти комуністичної режиму. Конференції ЗЧ ОУН 1953, 1955 років відставку не приймали. В січні 1954 р. на підставі нібито отриманих двох повідомлень щодо реорганізації ЗЧ ОУН від Василя Кука та В. Охримовича, були передані Левом Ребетом Степану Бандері. На їх базі була створена Колегія Уповноважених в складі Лева Ребета, Зенона Матли і Степана Бандери для поладження суперечностей. В ході подальших переговорів конфліктуючі сторони не дійшли до порозуміння і 20.II.1954 року була створена ОУН-закордоном⁹.

Кожен із членів ОУН і УПА чітко усвідомлював, що воюючи за державну незалежність на нього чекає певна і неминуча смерть. Тому слова С. Бандери до членів Великого Збору, які обрали його в 1955 р. Головою Проводу ЗЧ ОУН видаються цілком логічними: “Я приймаю Ваш вирок смерті”. Він як і його сотні тисяч соратників бажали такої смерті, яка б у свою чергу породжувала все нових героїв та сприяла продовженню подальшої боротьби національно-визвольного руху.

Радянський уряд вбачав саме у Степані Бандері найзапеклішого ворога свого режиму. Шостого лютого 1946 року Микола Бажан як представник делегації УРСР на засіданні сесії Генеральної Асамблеї ООН у Лондоні вимагав від західних політичних лідерів видати Бандеру як “запеклого злочинця супроти людства”. Але ці та інші домагання не давали жодного бажаного результату. Комуністичне керівництво за таких обставин бачило єдиний шлях досягнення своєї мети – фізичне знищення керівника визвольного руху. Щоб уникнути переслідувань радянських спецслужб сім'я Бандер постійно змінювала своє місце проживання. Тимчасовими притулками стають помешкання в Берліні, Інсбруку, Зеєфельді, Гільдерсгаймі, Брайбруку над озером Амерзе, біля Штамберзького озера в лісі, Мюнхені та його околицях. В 1947 році у Мюнхені з'явився агент НКВД Ярослав Мороз. Він мав вбити С. Бандеру, але був викритий Службою Безпеки ЗЧ ОУН. Невдачі не зупиняли більшевицьке керівництво і наступного року із сусідньої Польщі до Німеччини прибув Володимир Стельмащук. Він встановив місце перебування С. Бандери, але теж був викритий і зумів утекти. Через

⁹ Сич О. Степан Ленкавський: життєвий шлях на тлі історії ОУН. – Івано-Франківськ: Лілея “НВ”, 1999. – С. 111-120; Сватко Я. Місія Бандери. – Тернопіль, 2007. – С. 72 – 84; Кук В. До історії конфлікту між ЗЧ ОУН і ЗП УГВР (роз'яснення “документів”, що їх у 1951-1953 роках отримало ЗП УГВР за кордоном від “ОУН-УГВР в Україні”) // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Ч. 1 (14/30). – С. 80 – 85.

кілька років, а саме восени 1952 року у Мюнхен вже із Чехословаччини прибули два агенти “Легуда” і “Леман”. Їх арештували і засудили за шпигунство, хоч основним їх завданням була ліквідація Провідника ОУН. Крім цих агентів КГБ у Мюнхен кожен рік відправляла все нових і нових. Всі спроби підібратися до найзапеклішого ворога радянської влади в Україні закінчувалися провалами¹⁰.

Однак 15 жовтня 1959 року Степан Бандера поїхав на обід додому сам. Зайшовши у підїзд він отримує вистріл в обличчя синильно діючою кислотою. Через кілька секунд сусіди на сходах знайшли тіло мешканця цього будинку, якого всі знали, як “Степана Попеля”. Наступного дня Провід ЗЧ ОУН опублікував в газетах повідомлення: “З великим смутком і глибоким болем повідомляємо членство ОУН і все українське громадянство, що 15 жовтня 1959 р. о 1-й годині дня згинув з ворожої руки великий син українського народу і довголітній керівник революційної боротьби за державну незалежність, Голова Проводу Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів славної пам'яті Степан Бандера”. Після величавих похоронів особисті речі Бандери були передані на постійне зберігання в “Музей Української Визвольної боротьби імені Степана Бандери” у Лондоні (Великобританія)¹¹.

Вбивцю Богдана Сташинського тодішній голова КГБ Олександр Шелепін за добре виконану роботу нагородив орденом та іншими цінними подарунками. Сташинський добре усвідомлював, що КГБ може так само ліквідувати його як непотрібного свідка. Згодом він втікає до Західної Німеччини, де у 1962 році на судовому процесі в Карлсруе все докладно розповів про злочин імперії зла – ССРСР.

Степан Бандера – автор багатьох праць, у яких ґрунтовно розроблено засади українського націоналізму. Нажаль тільки окремі його статті увійшли у збірник “Перспективи української революції” (Мюнхен, 1978). У народу, який плекає почуття національної гідності, борці за його свободу стають прикладом для виховання молодого покоління. Безумовно, покоління Степана Бандери є тими національними героями та символами, які повинні стати яскравим прикладом для сучасних українців. Підтвердженням украї важливої тези, важливої саме сьогодні, що зліквідувавши навіть Провідника визвольного руху, неможливо зупинити цей рух, до поки ідеї продовжують жити в серцях його послідовників.

¹⁰ Мудрик Степан – “Мечник”. Спогади про Степана Бандеру. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1999. – С. 5.

¹¹ Московські вбивці Бандери перед судом / Під. ред. Д. Чайковського. – Дрогобич, 1992. – С. 22 – 29, 461 – 474.

ДОВІДКА ПРО УТРИМАННЯ СТЕПАНА БАНДЕРИ В СТАНИСЛАВІВСЬКІЙ ТЮРМІ (22 - 28.12.1928)*

С
Т
Е
П
А
Н
Б
А
Н
Д
Е
Р
А

Візнення

в Станіславові

дня 22 груд. 1928 р.

№ спр. № 338/28

Книжка в'язнів I.

№ 1854/28

Команікую, зч

зостаті осадzony в дня 22 груд. 1928 р. о годз 7 ранку

в тужеєм візненіу преч П. Р. П. x Каліса

до диспозycji Пана Прокуратора

Начелнік візненія:

Wzór № 21. - Min. Spr. Dep. Karny
Drżka: na Dawa Krasno x Kawiła

Do Pana Prokuratora
Przy P. w Stanislawowie
Bandera Stepan
22.12.1928
Pr. P. x Kalisa
Pana Prokuratora

ВІЗНЕНІЕ

в Станіславові

№ акт справы № 3382/28

Книжка в'язнів I.

№ 1854/28

До Суду окружного
в Станіславові

Min. Spr. Dep. wiazien Nr. 15.
Drżka: P. Krawowa № 2230.

Дня 24/12 1928 р.
ЗАВИДОМІЕНІЕ
О ЗВОЛНІЕНІИ ВІЗНІА СЛЕДЧЕГО.
Візніє следчы Бандера Степан
зостаті дзіс о годз 14 звпіноніу
згодніе з розказем о зволніеніу з дня 24/12
1928, выденым преч Суд. Суда
окружного
Начелнік Візненія Степан

Довідка Про Утримання Степана Бандери...

(Одповідніе черты należy podkreślić).

1. Віек 19 lat.
2. Wysokość (wzrost) 159 cm
3. Postać (wąts, wysmukła, przysadzista, krepś, silna, tęga)
4. Włosy (gęste, rzadkie, miękkie, twarde, wijące się, szczeniowate; czarne, ciemne, rude, ciemno-blond, jasno-blond, siwiejące, siwe; lyste, zaczeseane na jeż, z przedziałem, do góry, gładko)
5. Zarus (gęste, rzadkie, wijące się, ciemny, czarny, rudy, ciemno-blond, jasno-blond, siwiejący, siwy)
 - a) broda (w klin, dzieląca się, okrągła, mała, średnia, długa, bokobrody)
 - b) wąsy (przystrzyżone, sumiaste, obwisłe, wijące, kręcone)
6. Twarz (blada, zdrowa, czerstwa, opalona, podłużna, owalna, szeroka, okrągła)
7. Czoło (wysokie, szerokie, sklepione, niskie, średnie, wypukłe)
8. Oczy (nielebieskie, szare, piwne, zielone, szafirowe, ciemne, czarne, skośne, małe, duże, głębokie, normalne, wylupaste)
9. Brwi (gęste, rzadkie, czarne, ciemne, rude, ciemno-blond, jasno-blond, siwiejące, łukowate, zrośnięte)
10. Nos (mały, duży, gruby, wąski, szeroki, prosty, wiloczony, równy, zadarty, kabłąkowaty, hazy, waty, orli)
11. Uszy (małe, średnie, duże, odstające, normalne, przekłute)
12. Usta (małe, średnie, szerokie; wargi wąskie, grube, wywinięte, zajęcza wargi, dolna wysunięta)
13. Zęby (zdrowe, zepsute, brak 3, wszystkie równe, krzywo osadzone, duże, małe, bez zębów)
14. Broda (wąska, szeroka, podwójna, dołek w brodzie)
15. Ręce (małe, duże, średnie, z krótkimi palcami, dłoń szeroka, wąska, brodawki)
16. Nogi (małe, duże, średnie, płaskie, wysokie na podbiciu, odciski)
17. Postawa i chód (prosty, pochyty, normalny, garbaty)
18. Wymowa (jaka się, szepeli, mówi niewyraźnie, normalnie, głos niski, wysoki)
19. Język (włada polskim, rosyjskim, francuskim, niemieckim, angielskim) ruskim
20. Tatuowanie (podeć dokładnie członki i miejsca tatuowane ze wskazaniem formy i treści tati)
21. Znamiona szczególne (brodawki, blizny, plamy, kalectwo, okulary, protezy, nogi w formie; i t. p.)
21. Wykształcenie (niższe, średnie, wyższe, analfabeta, umie tylko czytać, umie tylko pisać, umie czytać i pisać)
23. Uwagi:
24. Własnoręczny podpis więźnia Stepana Bandera

Д
О
К
У
М
Е
Н
І
И
М
А
Т
Е
Р
І
А
Л
И

* Документ знаходиться в Музеї української визвольної боротьби ім. Степана Бандери у Лондоні (Англія). Копія документа зберігається в Архіві Центру досліджень визвольного руху у м. Львові.

**ВИТЯГ З ОСОБОВОЇ СПРАВИ
СТУДЕНТА ЛЬВІВСЬКОЇ ПОЛІТЕХНИКИ
СТЕПАНА БАНДЕРИ (1928 - 1933)***

С
Т
Е
П
А
Н

Б
А
Н
Д
Е
Р
А

Ім'я і назвишко: Bandera Stefan
student

Wydziału Politechniki Lwowskiej Oddz. roln.
szkoła wojny

Data i rok urodzenia: 1. stycznia 1909

Miejsce i mające urodzenia: Uhrynów Stary - Małopolska

Miejsce przynależności: " " "

Narodowość: ukraińska

Religia: greko-katol.

Imię stanu i miejsce zamieszkania oraz imię i nazwisko, stan i miejsce zamieszkania opiekuna: Bandera Andrija - Uhrynów Stary

Data i liczba dotychczasowych egzaminów: _____

Dotychczasowe studia: matura gimnazjalna

Data imatrikulacji: _____

Uwagi: Przeniósł się na Wydział

dnia roku

Egzamin ogólny dnia

z postępem

Absolutorjum wydano dnia

Д
О
К
У
М
Е
Н
Т
И

І
М
А
Т
Е
Р
І
А
Л
И

Politechnika Lwowska.

Wydział: Politechniki Lwowskiej Liczba indeksów: _____
 Oddział: Politechniki Lwowskiej Liczba kolekty: _____
 Grupa: _____

№k. osobowy 1928/29. _____
 №k. studencki: _____
 Liczba wykładów: _____
 Data wykładów: _____

KARTA WPISOWA DO UŻYTKU DZIEKANATU
 studenta - wojennego słuchacza.

Imię i nazwisko: <u>Bandera Stefan</u>	Miejscowość: _____	Ulica: _____
Wzrost (cm): _____	Waga (kg): _____	Barwa włosów: _____
Barwa oczu: _____	Barwa skóry: _____	Barwa włosów: _____
Wzrost (cm): _____	Waga (kg): _____	Barwa włosów: _____
Barwa oczu: _____	Barwa skóry: _____	Barwa włosów: _____

PRZEDMIOTY (Wykaz przedmiotów lub ćwiczeń obowiązkowych)	Liczba godzin wykładów	Nazwisko wykładającego	Parowa- nia egzaminu	Data zakoń- czenia	Przebieg zaliczenia	Data egzaminu	Przebieg egzaminu	Data wynagrodzenia	UWAGA
Planety i systemy planetarne	2	Kowalski							
Geografia i astronomia	2	Kowalski							
Chemia ogólna	2	Witkowski							
Geometria	2	Witkowski							
Fizyka	5	Witkowski							
Historia	5	Witkowski							
Matematyka	5	Witkowski							
Biologia	5	Witkowski							
Chemia ogólna	2	Witkowski							
Chemia ogólna	2	Witkowski							

PRZEDMIOTY (Wykaz przedmiotów lub ćwiczeń obowiązkowych)	Liczba godzin wykładów	Nazwisko wykładającego	Parowa- nia egzaminu	Data zakoń- czenia	Przebieg zaliczenia	Data egzaminu	Przebieg egzaminu	Data wynagrodzenia	UWAGA
Chemia ogólna	9	Prof. Gombosi							
Fizyka	5	Prof. Fiedrich							
Chemia ogólna	3	Prof. Fiedrich							
Historia	1	Prof. Gombosi							
Matematyka	2	Prof. Gombosi							
Chemia ogólna	1	Prof. Gombosi							
Chemia ogólna	2	Prof. Gombosi							
Chemia ogólna	2	Prof. Gombosi							

Wzrost i waga: _____
 Wzrost: _____
 Waga: _____

Adnotacje Kwestary: _____
 Widziałem: _____
 Opłaty wniezione w całości, w połowie do L: _____
 Opłaty adresowano do: _____
 W Ł. Lwowa, dnia _____ 19____

* Державний архів Львівської області. - Ф. 27. - Оп. 5. - Спр. 377. - Арх. 1 - 10.

СТЕПАН БАНДЕРА

Politechnika Lwowska.

Wydział: *Politechnika Lwowska* Rok numerowy 1943/44 Liczba indeksów: 1001 Liczba wpisów: *1*

Oddział: *Politechnika Lwowska* Rok studiów: *I-p* Liczba katalogów: 741 Data wpisu: *19*

Grupa: *1*

KARTA WPISOWA DO UŻYTKU DZIEKANATU

studenta - *wolnego słuchacza*

Przedmiot	Liczba godzin	Nazwa przedmiotu	Wykładowca	Data egzaminu	Wynik	Uwagi
<i>Leczenie anatomia</i>	3	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Leczenie ontogenetyka</i>	1	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Histologia</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Physiologia</i>	3	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chimia ogólna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chimia fizyczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chimia nieorganiczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chimia organiczna</i>	4	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chimia fizjologiczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chimia farmakologiczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chimia weterynaryjna</i>	1	<i>Prof. Fabiański</i>				

Wzianęczy podpis studenta - wolnego słuchacza: *Bandera Stefan*

W Lwowie, dnia *19*

Politechnika Lwowska.

Wydział: *Politechnika Lwowska* Rok numerowy 1943/44 Liczba indeksów: 1001 Liczba wpisów: *1*

Oddział: *Politechnika Lwowska* Rok studiów: *I* Liczba katalogów: 741 Data wpisu: *19.12.1943*

Grupa: *1*

KARTA WPISOWA DO UŻYTKU DZIEKANATU

studenta - *wolnego słuchacza*

6.1515

Przedmiot	Liczba godzin	Nazwa przedmiotu	Wykładowca	Data egzaminu	Wynik	Uwagi
<i>Chemia ogólna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia fizyczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia nieorganiczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia organiczna</i>	4	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia fizjologiczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia farmakologiczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia weterynaryjna</i>	1	<i>Prof. Fabiański</i>				

Wzianęczy podpis studenta - wolnego słuchacza: *Bandera Stefan*

W Lwowie, dnia *19*

Politechnika Lwowska.

Wydział: *Politechnika Lwowska* Rok numerowy 1943/44 Liczba indeksów: 1001 Liczba wpisów: *1*

Oddział: *Politechnika Lwowska* Rok studiów: *I* Liczba katalogów: 741 Data wpisu: *19.12.1943*

Grupa: *1*

KARTA WPISOWA DO UŻYTKU DZIEKANATU

studenta - *wolnego słuchacza*

6.1515

Przedmiot	Liczba godzin	Nazwa przedmiotu	Wykładowca	Data egzaminu	Wynik	Uwagi
<i>Chemia ogólna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia fizyczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia nieorganiczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia organiczna</i>	4	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia fizjologiczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia farmakologiczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia weterynaryjna</i>	1	<i>Prof. Fabiański</i>				

Wzianęczy podpis studenta - wolnego słuchacza: *Bandera Stefan*

W Lwowie, dnia *19*

Politechnika Lwowska.

Wydział: *Politechnika Lwowska* Rok numerowy 1943/44 Liczba indeksów: 1001 Liczba wpisów: *1*

Oddział: *Politechnika Lwowska* Rok studiów: *I-p* Liczba katalogów: 741 Data wpisu: *19*

Grupa: *1*

KARTA WPISOWA DO UŻYTKU DZIEKANATU

studenta - *wolnego słuchacza*

Przedmiot	Liczba godzin	Nazwa przedmiotu	Wykładowca	Data egzaminu	Wynik	Uwagi
<i>Chemia ogólna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia fizyczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia nieorganiczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia organiczna</i>	4	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia fizjologiczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia farmakologiczna</i>	2	<i>Prof. Fabiański</i>				
<i>Chemia weterynaryjna</i>	1	<i>Prof. Fabiański</i>				

Wzianęczy podpis studenta - wolnego słuchacza: *Bandera Stefan*

W Lwowie, dnia *19*

POLITECHNIKA LWOWSKA

Wydział: Politechniczny Rok akademicki 1925/26 Liczba indeksów: 1009
Oddział: Politechniczny Rok studiów: I Liczba katolików: 211 Liczba wpiśniętych: 100
Grupa: _____

KARTA WPISOWA DO UŻYTKU DZIEKANATU

studenta - wojnego słuchacza

Form containing student details for Paweł Stefan, including birth date (11.1.1905), address (ul. Krakowska 10), and a table of subjects with grades.

POLITECHNIKA LWOWSKA

Wydział: Politechniczny Rok akademicki 1925/26 Liczba indeksów: 1009
Oddział: Politechniczny Rok studiów: I Liczba katolików: 211 Liczba wpiśniętych: 100
Grupa: _____

KARTA WPISOWA DO UŻYTKU DZIEKANATU

studenta - wojnego słuchacza

Form containing student details for Paweł Stefan, including birth date (11.1.1905), address (ul. Krakowska 10), and a table of subjects with grades.

POLITECHNIKA LWOWSKA

Wydział: Politechniczny Rok akademicki 1925/26 Liczba indeksów: 1009
Oddział: Politechniczny Rok studiów: I Liczba katolików: 211 Liczba wpiśniętych: 100
Grupa: _____

KARTA WPISOWA DO UŻYTKU DZIEKANATU

studenta - wojnego słuchacza

Form containing student details for Paweł Stefan, including birth date (11.1.1905), address (ul. Krakowska 10), and a table of subjects with grades.

POLITECHNIKA LWOWSKA

Wydział: Politechniczny Rok akademicki 1925/26 Liczba indeksów: 1009
Oddział: Politechniczny Rok studiów: I Liczba katolików: 211 Liczba wpiśniętych: 100
Grupa: _____

KARTA WPISOWA DO UŻYTKU DZIEKANATU

studenta - wojnego słuchacza

Form containing student details for Paweł Stefan, including birth date (11.1.1905), address (ul. Krakowska 10), and a table of subjects with grades.

програмою скаутингу. Коли я був гімназистом, ходив тільки в гірські походи, які влаштовував "Пласт".

Склавши іспит зрілості, я разом зі згаданими особами записався до II куреня Червоної калини, до якого належав і Степан Охримович.

Улітку 1930 р. я був на таборі в Крушельниці Сколівського повіту, влаштованому цим куренем. Восени 1930 р. "Пласт" був ліквідований, і я перестав бути його членом. Улітку 1931 р. разом з Осипом Тюшкою, Теодором Охримовичем, Павлом Турилою і ще з одним чи двома друзями брав участь [у]* гірському поході прикордонною смугою Чорногори.

Поки належав до "Пласту" до II куреня ім. Червоної калини, тобто до 1930 р., я ходив із цим куренем на панахиди, що відбувалися щороку в першу неділю серпня на гробах Січових Стрільців на Маківці. Після ліквідації "Пласту" на панахиди ходив як приватна особа, тільки одного року — 1931-го або 1932-го — ходив з Осипом Тюшкою. У таємній конференції, яка нібито відбулася під час панахиди 1931-го р. і була організована на Маківці від імені націоналістичної молоді, я участі не брав і нічого про таку конференцію не знаю. Миколу Коссака, з яким познайомився в Українському академічному домі у Львові в 1933 р. або в 1934 р. і якого ближче ніколи не знав, я бачив одного року на панахиді на Маківці в товаристві Осипа Тюшки.

Склавши в 1927 іспит зрілості, я весь час перебував у батька в Старому Угринові Калуського повіту, де займався господаркою. У той час належав до місцевої читальні "Просвіти", де був членом ради і керував гуртком художньої самодіяльності. Крім того, я належав до товариства "Луг", де проводив заняття з фізкультури й протипожежної безпеки; був також рядовим членом товариства "Просвіти". До жодних політичних організацій я в той час не належав і політичною діяльністю не займався.

У вересні 1928 р. я записався в Українську господарську академію в Подєбрадах у Чехо-Словаччині. Однак на початку шкільного року довідався, що академію ліквідували і записи стали недійсними. Записатися до Львівської політехніки я не міг, бо термін запису вже минув, тож поїхав до Кракова, де запис іще тривав. У Кракові я днів зо п'ять жив у свого шкільного товариша Івана Сондея, тоді студента Ягеллонського університету в Кракові, а зараз магістра права в Калуші. Проте зі Львові мені повідомили, що незважаючи на спізнання ще можна буде записатися до Львівської політехніки. Тому я забрав заяву з університету в Кракові й, повернувшись до Львова, записався на сільськогосподарське відділення Львівської політехніки, оселившись в Укр.[айнському] акад.[емічному] домі. Під час навчання у Львівській політехніці, тобто у 1928 — 29 і 1929 — 30 рр., я мешкав

* Тут і далі у квадратних дужках подаємо слова, пропущені в оригіналі.

Степан Бандера з пластунами (перший справа) в с. Любичні Стрийського р-ну Львівської обл.

Олекса Бандера

Степан Бандера в козацькому одязі

переважно на квартирі, а в Українському академічному домі жив тільки на початку або в кінці періоду перед святами або канікулами. На квартирі жив разом із товаришами Осипом Тюшкою, Юрком Левицьким, братом Олександра, і Вациком Василем. У той час я був членом “Пласту”, “Просвіти”, “Рідної школи”, Товариства прихильників освіти, а також “Основи”, товариства самопомочі студентів Львівської політехніки. У цьому товаристві я займався суспільною та освітньою роботою і час від часу іздив з доповідями по навколишніх селах; політичною діяльністю не займався. Я ще належав до філії Науково-педагогічного товариства ім. Петра Могили.

Під час святкових канікул я перебував у свого батька в Старому Угринові, де займався освітньою і суспільною працею у “Просвіті” та “Лузі”, а крім того, був членом співочого студентського гуртка при філії “Просвіти” в Калуші. У грудні 1928 р., коли я був на святкових канікулах у Старому Угринові, мене заарештував дільничний державної поліції в Новиці за звинуваченням у розповсюдженні листівок ОУН. Потім мене доправили до міського суду Калуша, а звідти – до окружного суду в Станиславові. Десять тижнів мене звільнили, а через три місяці повідомили, що слідство припинене за браком доказів.

У 1930/31 начальному році я проживав у Дублянах спочатку в сільському господаря, а потім, як і в наступному навчальному році аж до лютого 1932 р., – в інтернаті. У лютому 1932 р. разом із Ярославом Стецьком оселився у Львові, на вул. Львівських дітей. На початку великодніх канікул у 1932 р. я поїхав у краєзнавчу подорож містами Перемишль, Краків, Бельско-Бяла та іншими місцевостями на лінії Краків – Цешин. У Цешині пішов на чеську територію, де оглядав чеський Цешин. Ніч я провів на залізничному вокзалі, а коли вранці хотів повернутися на польську територію, був заарештований державною поліцією. У комісаріаті мене допитали, сфотографували і призначили штраф у розмірі 10 злотих, після сплати якого мене звільнили, і я прямо з Цешина повернувся до Львова, де мешкав на вул. Львівських дітей. У другій половині березня 1932 р. я взяв участь у першому конгресі Союзу українських студентських організацій у Польщі як делегат студентської секції при філії “Просвіти” в Калуші. Конгрес відбувся в Українському академічному домі на вул. Супінського. Завданням цього конгресу було сформулювати цю організацію, розробити й затвердити статут Союзу українських студентських організацій у Польщі, а також узгодити структуру організації та подальшу діяльність. Ця організація мала на меті, по-перше, згуртувати студентів у Польщі, по-друге, налагодити роботу як у напрямку фахової підготовки студентів, так і в напрямку систематичної просвітницької діяльності серед українського населення. Політичні питання на конгресі не розглядалися.

Генеральна рада “Закону Червона Калина” (1929) в Академічному домі у Львові. Стоять зліва направо: Поточняк Михайло, НН., Грицак Осип, Ерденбергер Роман, Рак Ярослав, Падох Ярослав, Тюшка Осип, Пеленський Євген-Юліян, Ерденбергер Володимир, Новицький Степан, Каратницький Осип, Бандера Степан, Охримович Степан. Сидять: Чехут Богдан, Щуровський Роман

Другий студентський конгрес у Львові (1932). Зліва в першому ряду: четвертий – Ростислав Волошин, п'ятий – Коссак Зенон, дев'ятий – Янів Володимир, дванадцятий – Охримович Володимир, сімнадцятий – Бандера Степан

Одразу після закінчення конгресу, здається 22.III.1932 р., мене заарештували в помешканні Івана Габрусевича разом з Володимиром Габрусевичем і Гладким Н. З особою на прізвище Фіцек я перебував у карно-слідчому ізоляторі у Львові аж до половини червня 1932 р. Був заарештований у зв'язку з убивством комісара Чеховського. Проте слідство щодо моєї участі у вбивстві комісара Чеховського велося тільки на підставі підозри, ніби я належу до ОУН на теренах Львова і Цешина.

У зв'язку з браком доказів моєї вини слідство було припинене, і мене випустили на волю. Через той арешт я пропустив II півріччя IV року навчання, тому був змушений удруге записатися на це півріччя в лютому 1933 р.

К. 1530. 27.IX.1934. / Вал.[Валігурський]/

Після звільнення в червні 1932 р. я поїхав до свого батька в Старий Угринів, де пробув аж до жовтня, а тоді переїхав до Львова й разом із д-ром Василем Лопатнюком, службовцем Маслосоюзу, оселився на вул. Захаревича, 1 у терціяна* Волошина. Харчувався переважно в ідальні Українського академічного дому. У Політехніку записався тільки на II півріччя, бо перше закінчив у 1931 р. Протягом I півріччя 1932 р. ліквідував академзаборгованість попередніх років, а крім того, давав приватні уроки. У той час товаришував з Осипом Тюшкою, Осипом Мащакком та Юрком Левицьким.

Десять наприкінці травня або на початку червня 1933 р. я купив залізничний квиток вартістю 90 злотих, бо на прохання батька я мав відвідати рідних і запросити їх на весілля сестри Володимири, яке мало відбутися на греко-католицькі Зелені свята або першої неділі по святах, а також повинен був вирішити майнові справи. Нагадаю, що мій батько відразу після Великодніх свят 1933 р. переїхав зі Старого Угринова до Волі Задеревацької. У зв'язку з тим переїздом ще кілька місяців потому важко було владнати господарські справи в Угринові. За дорученням батька я мав поїхати насамперед до Гданська, щоб запросити на весілля своєї сестри і вмовити, щоб приїхав, двоюрідного брата Павла Турулу, студента Гданської політехніки, а разом оглянути місто. З Гданська я мав повернутися до Волі Задеревацької, звідки повинен був вирушити до родичів священика Чарторизького в Кобиловолоках Тереховлянського [повіту]. Його я теж мав запросити на весілля моєї сестри, а також домовитися з ним про подальше навчання моєї сестри Оксани, яка кілька років там виховувалася. Від священика Чарторизького я повинен був вирушити до Вовкова Борщівського повіту до священика Антоновича, щоб запросити на сестрині весілля

і владнати з ним справу спадку, що лишився після брата моєї мами. Спадок цей належав моїй родині і родичам по материній лінії. Потім я повинен був вирушити до Антона Антоновича біля Чорткова, а далі – до Калуського повіту, щоб запросити на сестрині весілля тамтешніх знайомих священиків та інших знайомих, які лишилися з тих часів, коли мій батько був там священиком. З Калуського повіту треба було поїхати до швагра – священика Возняка в Борщіві Львівського повіту, а далі – в Перемишль до тітки Турилової та тітки Яцишинової біля Коломиї. Відразу після сестриноного весілля я мав зі згаданим квитком (поки термін його дії не закінчився) з'їздити до Угринова, щоб перевезти звідти до Волі Задеревацької речі і дати лад решті предметів домашнього вжитку. На відвідини родичів я мав близько тижня, і цього часу мені цілком вистачило б, аби всіх запросити. Згідно з тим планом я вирушив до Гданська, про що вже згадував, до свого кузена Павла Турули й оселився у нього поблизу Політехніки, у Лангфурзі. Турула заявив, що на весілля моєї сестри не поїде, оскільки мусить завершити навчання в Політехніці, інакше втратить семестр. У Гданську я пробув дець із тиждень, бо, купаючись у морі, сильно застудився, так що цілий час мусив лежати в ліжку. Через це не був навіть на весіллі своєї сестри, яке відбулося під час мого вимушеного перебування в Гданську. З жодними студентами я там не зустрічався. Перебував тільки в кузена Турули. Коли я їхав до Гданська, поліція під час митного контролю в Тчеві взяла на перевірку мій паспорт і повернула його майже через добу.

Цілком можливо, що поліція взяла мій паспорт на перевірку в Тчеві 2.VI.1933, однак точніших дат, пов'язаних із виїздом до Гданська, не пригадую. Як я вже казав, весілля моєї сестри відбулося або на греко-католицькі Зелені свята, або наступної неділі по тих святах. Романа Загайкевича, студента Гданської політехніки, як і Андрія Федина (псевдо "Сак"), я не знаю і під час свого перебування в Гданську з ними не зустрічався.

Зазначу, що перед весіллям моєї сестри Володимири батько взяв на покриття видатків, пов'язаних із весіллям, більшу позику в Митрополічій ординаторії в рахунок майбутньої пенсії; крім того, у цей час він одержав певну суму як спадок по маминому братові.

З Гданська я повернувся до Волі Задеревацької, затримавшись тільки на один день у Львові. Там у батька провів канікули 1933 р., де, крім господарства, займався суспільно-освітньою працею в читальні "Просвіти", у "Рідній школі". У 1933 р. дільничний державної поліції в Лісовичах заарештував мене і мого брата Богдана за розповсюдження листівок ОУН в Лісовичах та Волі Задеревацькій. Через два дні мене випустили на волю. Восени 1932 р. я був ще затриманий слідчим відділом у зв'язку з нападом на Городок Ягеллонський і сидів тоді два дні під арештом, а пізніше,

* Шкільний сторож.

взимку, — за напад на директора Бабія, і також за два дні мене випустили на волю.

У жовтні 1933 р. я повернувся до Львова й оселився з д-ром Лопатнюком у терціана Волошина, на вул. Захаревича, 1. До Політехніки не записувався, тільки готувався до іспиту, відвідуючи деякі лекції та бібліотеку Політехніки. Окрім цього, давав приватні уроки учням, а також допомагав товаришам у навчанні.

У лютому чи березні 1934 р. я перебрався від Волошина до Українського академічного дому, де поселився в кімнаті № 56 разом з Іваном Равликом*. Від часу, коли Равлик виїхав на лекції, здається, до Угнова, тобто десь через півмісяця по греко-католицьких Великодніх святах, і аж до свого арешту я мешкав уже сам. У ту пору я товаришував з Осипом Тюшкою, який приїхав навіть під час Різдяних свят до Волі Задеревацької, далі — з Осипом Мащакон і Дмитром Грицаєм. Різдяні та великодні святкові канікули провів у Волі Задеревацькій. Ярослава Стецька знаю з Українського академічного дому, а весною 1932 р. навіть мешкав разом із ним на вул. Львівських дітей. Миколу Климишина знаю зі студентського хору в Калуші. Він родом із Вербні Калуського повіту, навчається у Краківському університеті, де я з ним ніколи не зустрічався. Осипа Николишина знаю ще з часів навчання у Стрийській гімназії, пізніше зустрічався з ним в Українському академічному домі. Ярослава Спольського знаю з гімназії в Стрию та “Пласту”, крім того, іноді зустрічався з ним в Укр. акад. домі. Олександра Пашкевича знаю з Політехніки і з тов. “Основа”. Власне на зборах цього товариства, які відбувалися в Укр. акад. домі, зустрічався з ним. Ярослава Макарушку знаю з “Пласту”, до того ж зустрічався з ним на стадіоні “Сокола-Батька”. Ярослава Карпинця, Ірину Хом’як та інженера Богдана Підгайного не знаю. Кому належить псевдо Кум, не знаю і ніколи його не чув.

Категорично заперечую, ніби в період від моменту повернення після Великодніх свят з Волі Задеревацької до свого арешту у Львові я куди-небудь виїздив.

Далі заперечую, що у квітні 1934 був у Кракові і там зустрічався з Миколою Климишиним, Ярославом Карпинцем, Іриною Хом’як, а потім 20 квітня, о 0 год. 55 хв., разом із Ярославом Стецьком повернувся потягом до Львова. Ці твердження неправдиві. Також категорично заперечую, що коли-небудь, зокрема 2 травня ц. р., між 11-ою та 12-ою годинами, був на вул. Хмилевського, 9, де, як відомо, знаходиться редакція “Вістей”. До редакції часопису “Вісті” я заходив ще взимку 1934, коли вона містилася в приміщенні на вул. Яцка, і то для того, щоб передплатити видання для батька, купити газету для себе та відвідати хворого Клима Павла, працівника

* Тут і далі підкреслення, зроблені в оригіналі, зберігаємо.

адміністрації. Від березня до червня я ходив до зубного лікаря Насса на вул. Сикстуській. Ходив туди разом з Осипом Мащакон.

До ОУН не належу і ніколи не належав.

На запитання судді, як [обвинувачений] дивиться на методи, застосовувані ОУН, на її бойові виступи та на ідеологію, яку представляє ОУН, [обвинувачений відповідає]:

— Політичними справами я не займаюся, для мене має значення тільки суспільно-освітня праця [для] українського народу, яку слід провадити в націоналістичному дусі.

На запитання про моє ставлення до методів, застосовуваних ОУН, і взагалі до ідеології ОУН відповісти не можу, тому що не маю з цього приводу чітко сформованої думки, оскільки політикою ніколи не займався.

На запитання судді, чому допитуваний 11 серпня 1934 сказав, що не заперечує своєї належності до ОУН, дасть щирі й правдиві зізнання і хотів би виступити перед українською молоддю з доповіддю у справі припинення бойових виступів ОУН, які вважає шкідливими, підозрюваний відповідає і пояснює:

— 6 серпня 1934 р., о 9-й годині, мене почали допитувати. Той допит тривав без перерви, удень і вночі, аж до 20-ої години 11 серпня. Справді, протокол допиту я підписав іще 7.VIII близько 20-ої години, та незважаючи на це мене й далі допитували без перерви, не дозволяючи ні поспати, ні відпочити, бажаючи таким чином змусити мене давати інші зізнання, хоч я й заявив допитувачеві, що запротокольовані раніше зізнання правдиві й вичерпні. Після кількадевного допиту я був дуже втоmlений, та слідчі державної поліції заявили, що допитуватимуть мене й далі, доки не дам інших зізнань. 11.VIII, о 20-ій годині, я сказав їм, що коли відпустять мене до камери, то в понеділок дам інші зізнання, а також обдумаю свою заяву для газет, що виражатиме мої погляди на ідеологію ОУН. Категорично заперечую, ніби в той час я зізнавався в належності до ОУН, заявляв, що дам зовсім інші зізнання, ніби говорив, що виступи ОУН вважаю шкідливими й у майбутньому їх слід припинити, а також, ніби казав, що виступлю з доповіддю перед українською молоддю про припинення бойових виступів ОУН.

[На запитання,] чому допитуваний 13.VIII.1934 сказав, що заява 11.VIII була тільки хитрістю, щоб вибратися на волю і таким чином дати знати своїм товаришам, що він ні в чому не зізнався, і в той же час зізнався, що досяг своєї мети за допомогою в’язнів-“посмітхон”, обвинувачений відповідає:

— Це неправда, ніби я висловився таким чином. Сказав тоді лише, що давав свої знання 11.VIII.1934 так, як описав це на нинішньому допиті, бо, по-перше, хотів дістатися до своєї камери, щоб мати змогу повідомити своїх товаришів про обставини мого

допиту (і цю мету фактично досягнув), а по-друге, щоб таким чином перервати допит і трохи відпочити в камері.

Підозрюваний нагадує, що на початку допиту 13.VIII.1934 запитав допитувача, чи міг би при нагоді передати свою заяву для газети через адвоката й лише особисто. Коли отримав відповідь, що передати її може тільки через суддю, тут же заявив, що за допомогою зізнань, даних 11 серпня 1934 р., хотів отримати можливість повідомити своїх товаришів про обставини допиту, а також дістати змогу повідомити про це адвоката, який би міг подати з цього приводу клопотання судді. Своїх товаришів повідомив так: коли вікно було відчинене, став у ньому і голосно крикнув: "Тут Бандера! Я зложив зізнання, а поліція переслухує без перерви далше, днем і ноч'ю, і жадає інших зізнань. Переслуховано мене від понеділка до суботи, а в понеділок мають мене далше переслуховати"*.

13.VII.1934. Незважаючи на моє прохання, протоколу мого допиту не склали, тільки зробили записки.

К.1540.12.XI.1934. /Вал.[Валігурський]/

Переглянувши фотографії Лебеда, Ярослава Барановського, Малюци, Мацейка, Чемеринської і Гнатківської, [обвинувачений] повідомляє:

– З осіб на фотографіях знаю тільки Малюцу. Раків Ярослава й Романа знаю: Ярослав мій товариш. Зарицька мені відома. Знову хочу підтвердити сказане раніше: до ОУН я не належу і не належав.

16.XI.1934. /Вал.[Валігурський]/

– Підтверджую сказане раніше: нічого спільного з ОУН я не мав. Показані мені дві записки мої, і написав їх я. Вони містять звіт про дачу свідчень, яка відбувалася в 1933 – 34 рр. в сільському відділі в Дублянах.

26.XI.1934. /Вал.[Валігурський], Мор.**/

На запитання, чи обвинувачений знає, що таке ОУН, і чи вступив би до цієї організації, якби йому запропонували, відповідає:

– Що таке ОУН, знаю добре. На наступне запитання, чи вступив би до цієї організації, відповісти не можу, тим більше, що ця тема неактуальна, бо зараз я сиджу у в'язниці. Зрештою, не скажу навіть, як би вчинив у разі свого звільнення, бо не хотів би брати на себе ніяких зобов'язань.

* В оригіналі слова Бандери подано українською мовою за допомогою польських літер. Цитуємо дослівно.

** Повне прізвище не відоме. Можливо, це прокурор Прахтель-Морав'янський.

Переглянувши фотографії Качмарського, Коцюмбаса, Підгайного, Горницького, Романа Мировича, Федорова, Мацейка, [обвинувачений] повідомляє:

– З цілковитою певністю заявляю, що осіб на фотографіях, показаних мені сьогодні, а саме: Качмарського, Коцюмбаса, Підгайного, Горницького, Федорова, Мацейка, не знаю ні особисто, ні з вигляду, і їхні прізвища мені не відомі.

Я знаю Качмарського-шевця, який ремонтував мої черевики, але це не той, кого мені нині показали на фотографії. У майстерні Качмарського я був зо три рази, але розмовляв з іншою людиною, ніж та, яку сьогодні бачив на знімку. Я, здається, знаю Романа Мировича з Калуша, бо десь у 1930 р. чи 1931 р. ми разом співали в одному хорі. Можливо, він виступав у той час на концерті і грав на скрипці. Виїхавши в 1933 р. з Калуша, я не мав можливості побачитися з Мировичем, і зв'язок між нами перервався.

Переглянувши фотографії Ярослава Макарушки, Николишина, Мигаля, Рака, Спольського, [обвинувачений] повідомляє:

– З Макарушкою познайомився 1928 р. у "Пласті". Ми не раз зустрічалися на стадіоні "Сокола-Батька" і навіть у [...]*, особливо часто бачилися в 1932 і 1934 на зібраннях в Укр.[аїнському] акад.[емічному] домі. Николишина знаю ще зі Стрийської гімназії. Він був товаришем мого молодшого брата Олександра. Через брата я з ним і познайомився. У Львові ми не раз зустрічалися в Укр.[аїнському] акад.[емічному] домі, де я харчувався, а іноді й мешкав. Разом до жодної організації не належали.

З Мигалем я познайомився в Укр.[аїнському] акад.[емічному] домі. У 1931 р. ми мешкали там, а раз навіть ночували в одній кімнаті. Наше спілкування обмежувалося тим, що ми віталися під час обіду, перекидаючись кількома словами. Тісніших стосунків між нами не було.

Рак є моїм шкільним товаришем. Ми часто зустрічалися в Укр.[аїнському] акад.[емічному] домі, в УССК**. Підтримували дружні відносини, бували один в одного. Рак ніколи мені не казав, що належить до ОУН, і мови про цю організацію між нами ніколи не було.

Спольського знаю десь від 1924 р., бо разом ходили до гімназії у Стрию. У 1928 р. у Львові належали до "Пласту" і тоді зблизилися. До його арешту ми не раз зустрічалися на зібраннях в Укр.[аїнському] акад.[емічному] домі. Політичних розбіжностей між нами не існувало, ми обоє були українськими націоналістами. Про його причетність до ОУН я не чув.

* Тут і далі пропущені в оригіналі слова позначаємо трьома крапками у квадратних дужках.

** Український студентський спортивний клуб

З Малюцою познайомився, навчаючись у Політехніці. Ми разом належали до "Основи", до Українського товариства студентів Політехніки. Свого часу брали активну участь у діяльності "Пласту". Підтримували зв'язок як члени УССК, зустрічалися на стадіоні "Сокола-Батька" і в Укр.[аїнському] акад.[емічному] домі. Політичних поглядів Малюци не знаю, бо на політичні теми ніколи з ним не розмовляли.

Зарицька як студентка Політехніки належала до "Основи" й УССК, там я з нею й бачився. Крім цих організацій, нас нічого не пов'язувало.

Пашкевича знаю з "Пласту" та "Основи", до якої він належав як студент Політехніки. Тісніших стосунків у нас не було.

10.I.1935 /Вал.[Валігурський], Мор./

– Далі підтверджую те, про що говорив раніше: до ОУН я ніколи не належав і ніякого стосунку до цієї організації не маю.

На запитання, чи обвинувачений доручав Мигалеві весті розвідувальну роботу від імені ОУН, обвинувачений відповідає:

– Таких доручень я ніколи Мигалеві не давав.

На запитання, чи обвинувачений сконтактовував Мигалю з Марією Кос і Підгайним, якому Мигаль підпорядкований, обвинувачений відповідає:

– Ніколи не сконтактовував Мигалю ні з Марією Кос, ні з Підгайним. Марію Кос знаю тільки з вигляду, а Підгайного взагалі не знаю і жодних стосунків із ним не мав.

На запитання, чи обвинувачений давав Мигалеві гроші на купівлю зброї для ОУН, обвинувачений відповідає:

– Нічого спільного з ОУН я не маю, тому гроші Мигалеві на купівлю зброї для цієї організації не давав.

На запитання, чи обвинувачений наказував Мигалеві провести розвідувальну роботу щодо Коссобудзького і Крушельницького, обвинувачений відповідає:

– Жодних наказів такого змісту я Мигалеві не давав.

На запитання, чи одержував обвинувачений від Мигалю звіт про цю роботу, обвинувачений відповідає:

– Жодних звітів про таку роботу я від Мигалю не одержував.

На запитання, чи обвинувачений наказував стежити за Бачинським як конфідентом*, обвинувачений відповідає:

– Стежити за Бачинським я нікому не наказував. Останнього знаю через те, що він як студент мешкав в акад. домі. Про те, що він конфідент, мені нічого не відомо, і жодних даних про його співпрацю з поліцією я не маю.

На запитання, чи говорив обвинувачуваний коли-небудь, що [...]

* Донощик.

– Про те, що Бачинський був коли-небудь [...] з Городенківського повіту, я нічого не знав, тому не мав причини говорити так, як вказано в запитанні.

На запитання, чи обвинувачений говорив Мигалеві, що Бачинського слід убити, обвинувачений відповідає:

– Ніколи Мигалеві такого не казав і жодного бажання чи наказу вбити Бачинського не висловлював.

На запитання, чи обвинувачений наказував кому-небудь, зокрема Мигалеві, заманити Бачинського на вул. Кадетську, щоб там його застрелити, обвинувачений відповідає:

– Я ніколи не переймався життям Бачинського і ні Мигалеві, ані комусь іншому не подавав ідеї заманити Бачинського на вул. Кадетську, щоб там його вбити.

На запитання, чи обвинувачений навчав Мигалю, як має свідчити під час розслідування справи Бачинського, і чи Мигаль звітував, які покази дав у поліції про збройний напад на Бачинського, обвинувачений відповідає:

– Про збройний напад на Бачинського я довідався щойно з газет, про цей випадок ні з ким не говорив. Мигалю, як має свідчити у тій справі, не навчав, і жодних звітів про це він мені не складав.

На запитання, чи обвинувачений радився з Підгайним у справі Атаманчука і Вербицького, обвинувачений відповідає:

– Ані з Підгайним, ані з ким-небудь іншим про справу Атаманчука і Вербицького я не говорив.

На запитання, чи обвинувачений сконтактовував Підгайного з Мигалем і чи застерігав Підгайного, щоб був обережний, даючи гроші Мигалеві, обвинувачений відповідає:

– Підгайного з Мигалем я ніколи не сконтактовував, ані не допомагав їм сконтакуватися. Жодних застережень щодо Мигалю у фінансових питаннях не робив, бо його з цього боку не знаю.

На запитання, чи обвинувачений доручав Підгайному закуповувати зброю та виконувати військово-бойові завдання, обвинувачений відповідає:

– Ще раз наголошую, що інженера Богдана Підгайного зовсім не знаю, отже, не міг давати йому доручень щодо зброї та військово-бойових завдань. Інженер Богдан Підгайний, фотографію якого я сьогодні бачив, мені не відомий. Не пригадую, щоб узагалі коли-небудь раніше чув це прізвище.

На запитання, чи обвинувачений наказував Підгайному або Мигалеві приробити магазини до "Ортгісів", обвинувачений відповідає:

– Ні Мигалеві, ні Підгайному таких наказів я не віддавав.

На запитання, чи обвинувачений закупив за посередництвом Підгайного або Мигалю півкілограма ртуті, мовляв, має для неї місце, обвинувачений відповідає:

– Ні в кого ніколи ртуті я не закуповував, бо вона була мені непотрібна, і про те, щоб її для мене придбали Підгайний або Мигаль, мені не відомо.

На запитання, чи обвинувачений придбав у Підгайного пістолет Ф.Н. 6,35 мм і чи відомо обвинуваченому, що цей пістолет був придбаний за посередництвом Качмарського, обвинувачений відповідає:

– Жодного пістолета, зокрема Ф.Н. 6,35 мм, я від Підгайного ніколи не діставав. Про посередництво Качмарського у придбанні зброї через Підгайного нічого не знаю. Дозволу на володіння зброєю я не маю, тому ніколи нею не володів.

На запитання, чи обвинувачений діставав зброю з провінції, зокрема з Перемишля, і чи пістолети, які Дарія Федак свого часу мала при собі, походили з Перемишля, обвинувачений відповідає:

– Ще раз зазначаю: я ніколи навіть не намагався дістати зброю чи то у Львові, чи то з Перемишля, чи з будь-якої іншої місцевості. Нічого мені не відомо про те, щоб Дарія Федак мала колись при собі якісь пістолети й була затримана за їх носіння, і жодних відомостей про те, щоб пістолети, які вона мала при собі, походили з Перемишля, я не маю.

На запитання, чи обвинувачений наказував Підгайному дістати для гостя з “Сахари” чи для Лебеда пістолети 6,35, обвинувачений відповідає:

– Жодних наказів дістати пістолети для Лебеда я Підгайному не видавав, оскільки ні Підгайного, ні Лебеда зовсім не знаю.

На запитання, чи обвинувачений давав Підгайному один пістолет, який походить з Перемишля, для Качмарського, аби той дав його Ярошеві замість барабанного пістолета, який свого часу Ярош дав Онишкевичу, коли той вирушав на курси до Надвірної, обвинувачений відповідає:

– Жодного пістолета для Качмарського чи Яроша я не давав. Про те, щоб Ярош коли-небудь позичав Онишкевичу револьвер, коли той вибирався до Надвірної, мені нічого не відомо.

На запитання, чи в травні 1934 обвинувачений давав Підгайному почистити парабелум і чи цей пістолет він разом з Підгайним випробовував, обвинувачений відповідає:

– Жодного пістолета, у т. ч. парабелума, я Підгайному на чищення не давав, і ніякої зброї, зокрема згаданого пістолета, я з Підгайним не випробовував.

На запитання, чи обвинувачений діставав Підгайному чи кому-небудь з ОУН сумку з 6-ма гранатами, обвинувачений відповідає:

– Ніколи жодних гранат у мене не було, тому давати їх Підгайному чи комусь іншому я не міг.

На запитання, чи обвинувачений діставав Підгайному чи кому-небудь з ОУН петарду, яка мала бути застосована проти Коссобудзького, обвинувачений відповідає:

– Ні Підгайному, ні комусь іншому жодної петарди я не діставав. Хто такий Коссобудзький, мені не відомо, тому й підстав застосовувати проти нього петарду я не мав.

На запитання, чи під час наради з Мигалем і Підгайним обвинувачений схвалював плани нападу: а) на посильного з електростанції, наказуючи за ним слідкувати; б) на офіцера з вул. Вулицької, наказуючи розробити детальний план того нападу; в) на посильного з банку Польського біля університету, даючи Мигалеві 50 зл. на підкуп порт'є того банку і наказуючи використати для нападу автомобіль, обвинувачений відповідає:

– Про планування нападу на посильного з електростанції, на посильного з банку Польського чи на офіцера з Вулицької мені нічого не відомо. У цій справі жодної наради з Мигалем чи Підгайним я не проводив. 50 зл. на підкуп порт'є в банку Польському я Мигалеві не давав і нічого про можливість використання автомобіля не говорив.

На запитання, чи обвинуваченому відомо про планування подальших нападів із пограбуванням на грошового листоношу в “Просвіті” на Богданівці, на ювеліра, про план Яроша, обвинувачений відповідає:

– Про такі плани я нічого не чув.

На запитання, чи обвинувачуваний розробив план нападу:

а) на автобус, що їздить до Клепарова;

б) на касу в Моршині;

в) на поїзд Львів – Стрий;

г) на поїзд, який возить гроші до Стебника,

обвинувачений відповідає:

– Таких планів щодо згаданих пунктів а), б), в), г) я ніколи не пропонував і ні з ким про такі справи не говорив.

На запитання, чи обвинувачений наказував Підгайному поїхати 31 травня до Дрогобича на контакт у справі запланованого нападу і давав йому записку з паролем, обвинувачений відповідає:

– Їздити до Дрогобича на якісь контакти я Підгайному ніколи не наказував і ніякої записки з паролем для полегшення контакту йому не давав.

На запитання, чи обвинувачений давав наказ не тільки вбити Бачинського, заманивши для цього в сільську місцевість, а й закопати його труп, обвинувачений відповідає:

– Я вже зазначав, що ніколи життям Бачинського не переймався і нікому жодних наказів заманювати його у сільську місцевість, щоб там убити й закопати, не видавав.

На запитання, чи обвинувачений доручав Підгайному поговорити з Качмарським, щоб той зайнявся вбивством Бачинського, обвинувачений відповідає:

– Такого доручення Підгайному я не давав і нічого спільного зі справою вбивства Бачинського не маю.

На запитання, чи обвинувачений схвалював запропонований Качмарським і переказаний Підгайним план убити Бачинського отруєним ножом і чи обвинувачений давав Підгайному для здійснення цього плану отруєний стилет, [обвинувачений відповідає]:

– Про існування якогось плану вбити Бачинського за допомогою отруєних стилетів я нічого не знаю. Ні Качмарський, ні Підгайний при мені про цей план не згадували. Отруєного стилета я ніколи не мав і Підгайному його не давав.

На запитання, чи обвинувачений одержував звіт про невдалий замах на Бачинського і в зв'язку з цим наказував Підгайному, Мигалеві чи кому-небудь іншому якнайшвидше вбити Бачинського, [обвинувачений] відповідає:

– Жодних звітів про невдалий замах на Бачинського я ні від кого не отримував, на його вбивстві не наполягав і ніяких наказів щодо цього ні Підгайному, ні Качмарському, ні будь-кому іншому не віддавав.

На запитання, чи обвинувачений давав 20 зл. Підгайному на витрати, пов'язані з замахом на Бачинського, обвинувачений відповідає:

– Такої суми на згадану справу я нікому, зокрема Підгайному, не давав.

На запитання, чи Мигаль звітував обвинуваченому про те, що разом із Сеньківим убив Бачинського, обвинувачений відповідає:

– Жодних таких звітів я не одержував. Про те, щоб Мигаль із Романом Сеньківим убив Бачинського, мені нічого не відомо.

Чи обвинувачений радив Підгайному відправити Мигалья після вбивства Бачинського в село?

– Ніколи такої поради я не давав.

Чи обвинувачений наказував узимку 1933-34 стежити за Коссобудзьким, аби потім його вбити?

– Я вже казав, що не знаю жодного Коссобудзького, тому не було сенсу давати розпорядження стежити за ним чи вбивати. Зрештою, я не міг віддавати таких наказів, тому що не мав для цього підстав. Я міг би тільки запропонувати план, а не віддавати розпорядження чи накази, оскільки я не є членом ОУН.

Чи обвинувачений або хтось інший з організації пропонував план:

а) надіслати додому Коссобудзькому пакунок із бомбою;

б) закласти петарду в кінотеатрі під кріслом, на якому мав сидіти Коссобудзький, і в зв'язку з останнім планом давав

Бойовики ОУН

Мацейко Григорій

Лемик Микола

Долинський Степан

Березинський Юрій

Підгайному петарду і сконтактовував його з одним елегантним чоловіком, який мав цю петарду підкласти?

– Згаданих планів я ніколи не пропонував і взагалі про них не чув. Петарду Підгайному я ніколи не давав, про що вже згадував, і з людиною, яка б мала ту петарду в кінотеатрі підкласти, не сконтактовував. Оскільки ніякої петарди я Підгайному не давав, то й отримати її від нього не міг.

На запитання, чи обвинувачений після вибуху бомби в друкарні Яськова наказував Підгайному чи комусь іншому розпочати стеження за Коссобудзьким і в зв'язку з запланованим замахом на останнього давав Підгайному два пістолети?

– Ніяких пістолетів, які б мали бути використані проти Коссобудзького, я Підгайному ніколи не давав і стежити за Коссобудзьким нікому не наказував.

На запитання, чи обвинувачений наказував Підгайному і Мигалеві розробити план убивства Коссобудзького, [обвинувачений] відповідає:

– Ні Підгайному, ні Мигалю, ні будь-кому іншому розробляти якісь плани, пов'язані з убивством Коссобудзького, я не наказував.

На запитання, чи давав Підгайному миш'як для тих людей, які здійснили замах на Коссобудзького, щоб вони скористалися ним у разі арешту, обвинувачений відповідає:

– Миш'яку я ніколи Підгайному не давав і ніяких вказівок щодо того, хто, з якою метою й коли має той миш'як застосувати, не давав.

На питання, чи обвинувачений одержував рапорти про невиконання двох замахів на Коссобудзького на перегонах і чи в зв'язку з цим наказував провести якесь розслідування, [обвинувачений] відповідає:

– Про спроби вчинити замах на Коссобудзького мені нічого не відомо, і жодного розслідування у справі невдалого замаху на Коссобудзького я проводити не наказував.

На запитання, чи відомо обвинуваченому про існування плану вбивства Коссобудзького біля в'язниці, [обвинувачений] відповідає:

– Мені про це нічого не відомо.

На запитання, чи обвинувачений наказував провести розвідувальну роботу щодо "Ради" і "Праці", [обвинувачений] відповідає:

– Жодної розвідувальної роботи, пов'язаної з часописами "Праця" і "Рада", я проводити не доручав. Мені відомо, що такі часописи виходили. Іноді я їх читав і знаю, що вони були прокомуністично налаштовані. Я не зауважив, щоб вони виступали проти ОУН, у всякому разі проти українського націоналістичного руху [не] боролися. Спрямування тих видань я не підтримував.

На запитання, чи обвинуваченому відомо про вибух бомби в друкарні Яськова 2 травня 1934 р., [обвинувачений] відповідає:

– З преси я довідався, що в друкарні Яськова стався вибух. Хто був винуватцем цього вибуху, не знаю.

На запитання, чи обвинувачений попереджав Підгайного, що бомбовий замах на друкарню Яськова буде скоєно 2 травня 1934 р., між 12-ою та 14-ою годинами, й у зв'язку з цим казав Підгайному забезпечити собі алібі, [обвинувачений] відповідає:

– Про те, що бомбовий замах на друкарню Яськова буде скоєно 2 травня 1934 р., я Підгайному не повідомляв, бо й сам про це не знав. Так само я не міг просити Підгайного, щоб він забезпечив собі на цей день алібі, бо не знав, що того дня станеться.

На запитання, чи обвинувачений після вибуху в друкарні Яськова говорив Підгайному чи комусь іншому, що жінка, яка підклала чи принесла бомбу у вказану друкарню, вже покинула Львів, [обвинувачений] відповідає:

– Про те, що жінка, яка принесла бомбу в друкарню Яськова, вже покинула Львів, я ні Підгайному, ні кому-небудь іншому ніколи не говорив. Того дня, коли в цій друкарні стався вибух, я був у Львові, але де знаходився між 12-ою та 14-ою годинами, не пам'ятаю.

На запитання, чи обвинувачений радився з Підгайним щодо перебування мін. Перацького в Стрию і чи говорив йому що-небудь про заплановані зелені кадри, [обвинувачений] відповідає:

– З Підгайним я про це ніколи не розмовляв. Я взагалі не знав про перебування мін. Перацького в Стрию, ані про зелені кадри. Що таке зелені кадри, знаю: це технічний термін для позначення групи дезертирів, які втекли з війська й під час війни переховувалися в лісах.

[На запитання,] чи обвинувачений говорив коли-небудь Підгайному або комусь іншому, що слід розгорнути роботу "на іншому терені" і що до цієї іншої роботи треба залучити Мацейка, обвинувачений відповідає:

– Ні про підготовку роботи на іншому терені, ані про те, що до цієї роботи слід залучити Мацейка, я ні Підгайному, ні кому-небудь іншому ніколи не говорив. Мацейка я ніколи не знав, тому не було жодної причини цікавитися ним. Григорія Мацейка, фотографію якого мені сьогодні показали, я ніколи в житті не знав і жодних стосунків із ним не мав.

На запитання, чи обвинувачений запитував Підгайного або когось іншого, чи міг би Мацейко виїхати на тижнів зо два і чи міг би дістати [...], обвинувачений повідомляє:

- Про те, чи може Мацейко виїхати на два тижні, я нікого не запитував і його фотографії в Підгайного не просив.
- На запитання, чи обвинувачений доручав Підгайному сконтактувати Мацейка з обвинуваченим і чи на контакті з Мацейком обвинувачений одержував від нього фотографії, обвинувачений відповідає:
- Сконтактувати мене з Мацейком я Підгайного ніколи не просив. Як я вже зазначав, Мацейка не знаю, ніколи з ним не зустрічався і жодної своєї фотографії він мені не давав.
- На запитання, чи обвинувачений наказував Підгайному вкрати або відібрати в кого-небудь пістолет “Гіспан”, аби потім передати його Мацейкові, обвинувачений відповідає:
- Жодних наказів такого змісту я Підгайному не видавав.
- На запитання, чи обвинувачений давав Мацейкові на горі Страчення пістолет “Гіспан”, отриманий від Підгайного, і чи одержав тоді від Мацейка 2 гранати, обвинувачений відповідає:
- На горі Страчення жодних зустрічей із Підгайним чи з Мацейком я не мав, тому й не міг передати останньому пістолет “Гіспан”, ані отримати від нього гранати.
- На запитання, чи обвинувачений розсердився через те, що Гриць Мацейко залишив лист, де писав про свій від’їзд у подорож, з якої може не повернутися, обвинувачений відповідає:
- Про те, що Гриць Мацейко залишав якийсь лист, де повідомляв, що вирушає в подорож, з якої може не повернутися, мені нічого не відомо. Оскільки про такий лист я нічого не знаю, не розумію, чому мав би через це сердитися.
- На запитання, чи обвинувачений казав Підгайному чи комуньбудь іншому, що Бабій утискає молодь, що він має охорону і що обвинуваченому відома його адреса, обвинувачений відповідає:
- Про те, що дир. Бабій утискає молодь, що я маю дані про його охорону та місце проживання, я нікому не говорив. Знаю, що дир. Бабій мав певні конфлікти з учнями, бо був до них дуже суворий, але причини цих конфліктів мені не відомі. У 1932 або 1933 я мав із ним сутичку через таке. Коли екстерни склали письмову матуру*, я прибув до гімназії з наміром виконати там завдання з математики. Дир. Бабій помітив мене й запитав, що я тут роблю. Я відповів, з якою метою прибув. Дир. Бабій зауважив, що це неморально. Тоді я витягнув своє посвідчення і показав йому. Дир. Бабій, однак, мого посвідчення не повернув. Десь через місяць, здається 19 березня, під час державних урочистостей дир. Бабій

* Екзамен на атестат зрілості.

був побитий не відомими мені особами. У зв’язку з цим я був заарештований поліцією як підозрюваний у намові до того нападу. Через два дні мене випустили і повернули посвідчення, яке місяць тому забрав дир. Бабій.

На запитання, чи 13 червня 1934 обвинувачений видавав Підгайному наказ убити на Богданівці студента-провокатора і чи давав Підгайному пароль для полегшення контакту з Королишиним і ще з однією особою, яка мала того гімназиста VII класу вбити, обвинувачений відповідає:

– У червні 1934 р. ні Підгайному, ні будь-кому іншому вбивати студента чи гімназиста VII класу, що нібито був конфідентом, я не наказував. Так само я не видавав Підгайному чи комусь іншому пароль для полегшення контакту з якоюсь особою, яка повинна була показати того гімназиста.

На запитання, чи обвинувачений давав Качмарському гроші, аби той поїхав до Равича і заспокоїв Атаманчука і Вербицького, що ОУН про них пам’ятає й домагатиметься пом’якшення їхнього вироку, обвинувачений відповідає:

– Ніколи Євгенові Качмарському жодних грошей я не давав і їхати в Равич з згаданою метою не наказував, тому що Качмарського не знаю. Євгена Качмарського, фотографію якого мені сьогодні показали, я не знаю, ніколи з ним не бачився, не розмовляв і жодних зустрічей із ним не мав.

На запитання, хто був виконавцем убивства Перацького і хто намовляв до цього замаху, обвинувачений відповідає:

– Нічого не знаю.

15/I.1935. /Вал.[Валігурський]/

Оголошення попереднього розслідування злочину за ст. 26.27. /20025/ КК.

16/I.1935. /Вал.[Валігурський], Мор./

Очна ставка Степана Бандери з Романом Мигалем. Останній у присутності обвинуваченого Бандери говорить:

– Степан Бандера, який сидить переді мною, – це та сама особа, яка в 1933 р. втягнула мене в ОУН. Це він у 1933 вперше сказав, що Яків Бачинський конфідент, і того ж року на Погулянці наказав того самого Бачинського застрілити. У присутності Підгайного він тоді сказав навіть, що, застреливши Бачинського, треба потім застосувати вибухові речовини, щоби знищити труп. Показаний мені сьогодні Степан Бандера є натхненником убивства студента Якова Бачинського. Він перший виступив з ініціативою вбити його і вселив у мене цю думку, що спонукало мене застрілити Бачинського. Степан Бандера був також ініціатором убивства Коссобудзького. У тому, що я вбив Бачинського, є й моя провина: вчинив так частково під впливом власних націоналістичних і революційних переконань.

Після вбивства Бабія усе українське суспільство відвернулося від ОУН. Тож і вам, друже Бандеро, пора змінити свої переконання і визнати, що ми чинили погано, щоб українська молодь не йшла нашою дорогою: війну ми програли.

Обвинувачений Бандера відповідає:

– Усе, що в моїй присутності сказав Мигаль, – неправда.

1/IV.1935. /у Мокотівській в'язниці у Варшаві/ Вал.[Валігурський]/

– Ще раз наголошую, що до ОУН не належав, бо політикою не займаюся. Належу до того типу людей, які не люблять розводити теорій, я людина дії. Маю таку натуру, що коли в чомусь не розуміюся, про те не говорю. В ОУН я не вступав, бо не вважав за доцільне брати яку-небудь участь у діяльності цієї організації. Далі на цю тему говорити не хочу.

На запитання, чи обвинувачений не вступав в ОУН через те, що вважав, ніби його туди не приймуть або з нього там не буде жодної користі, обвинувачений відповідає:

– Повторюю: я вирішив не вступати в ОУН. На це було багато причин, про які волів би говорити перед іншим зібранням, а не в суді. ОУН я зовсім не цікавився, ставився до цієї організації байдуже. Я націоналіст за переконаннями, а до ОУН не належу.

На запитання, чи обвинувачений вважав ОУН організацією потрібною й корисною для українського [народу, обвинувачений] відповідає:

– Відповідати на це питання відмовляюся, бо воно стосується моїх переконань, а карають не за переконання, а за вчинки. Принагідно прошу зазначити в протоколі, що на цю тему, а саме про можливу належність до ОУН, я говорив би тільки перед українською громадою, якби виникла така потреба і якби мені надали слово. Ідеологію ОУН я знаю, але поверхово. Ідеологія ОУН збігається з націоналістичною. Мої переконання відповідають цій ідеології.

На запитання, чи обвинувачений був прихильником методів роботи ОУН, чи ставився до її діяльності критично, обвинувачений відповідає:

– Перед судом на цю тему не хочу говорити. У слідстві, яке провадять щодо мене, прагну дотримуватися одних поглядів і до кінця залишатися вірним своїй дотеперішній позиції. Ніякий тиск не може змінити моїх поглядів. Зрештою, навіть якби я щось і сказав, суд зважатиме не на мої зізнання, а на докази. Я не бажаю пом'якшувати обставини, тому залишаюся при своїх попередніх зізнаннях. Розумію, що мене чекає звільнення або повішання.

На наступне запитання обвинувачений відповідає:

– Перебуваючи у львівській в'язниці, на посуді, у якому отримував їжу, я тільки підписувався. Жодних знаків чи закликів,

нібито звернених до інших заарештованих українців, я на тому посуді не писав.

Суддя показує низку фотографії підозрюваних українців. Обвинувачуваний повідомляє:

– Осіб, показаних мені на фотографіях, – Сусіка, Романа Левицького, Олександра Матлу, Куйбиду, Лебеда, Гуцалюка, Пархуця, Рутку, Дутку, Паладійчука, Підгайного, Бучацького, Назара, Дикої, Білинського, Михайла Царя, Чарнецької, Рижовського, Карпинця, Ліниці, Барановського, Карпишина, Качмарського, Мацейка, Івасика, Федоріва, Лемика, Мельника, Недзведзької, Сосенка, Костюк, Лотоцької, Нидзи, Коцюмбаса, Бугаївни, Гнатківської – зовсім не знаю, ніколи їх не бачив і з ними не розмовляв. Названих осіб не знаю навіть на прізвище. Щоб бути точним, додаю, що зі згаданих прізвищ чув такі: Качмарський, Підгайний, Паладійчук, Мельник. Зараз не пригадую, коли й від кого чув ці прізвища. Зазначу, що ходив, точніше, декілька разів заходив до шевської майстерні на вул. Сапіги, але зображеного на фотографії Качмарського там ніколи не бачив. Я вже говорив, що із зображеним на фотографії Качмарським нічого спільного не маю, жодних справ, у т. ч. справи Вербицького та Атаманчука, ніколи з ним не обговорював.

Суддя звертає увагу на неправдивість твердження про те, ніби обвинувачений не знає Миколу Лемика, якого намовляв до вбивства радянського консула у Львові, як випливає із зізнань Макарушки, Підгайного та інших. Обвинувачений відповідає:

– Наполягаю на тому, що Лемика, фотографію якого мені сьогодні показували, я не знаю ні особисто, ні з вигляду, ні на прізвище, ні на псевдо, ніколи з ним не розмовляв, тому намовляти його до вбивства радянського консула не міг.

На зауваження про те, що обвинувачений добре знав Григорія Мацейка, бо, як випливає із зізнань Підгайного, дав йому зброю на горі Страчення, обвинувачений відповідає:

– З Григорієм Мацейком я ніколи не зустрічався, ніякої зброї йому не давав і до Варшави з жодною метою, як мені закидають, його не викликав.

На зауваження про те, що твердження, ніби обвинувачений не знає Богдана Підгайного, з яким був у постійному організаційному контакті і якому віддавав накази щодо бойових справ, є нахабною брехнею, обвинувачений відповідає:

– Від свого твердження про те, що Підгайного зовсім не знаю, я не відмовляюся. Зрештою, нехай суд зробить висновки з моїх зізнань і сам вирішить, чи правдиві мої зізнання. Показаних мені на фотографіях Матлу Зеновія, Горницького Адріана, Свенціцьку Віру, Хом'як Ірину знаю тільки з вигляду. На прізвище названих осіб, за винятком Свенціцької, не знаю.

Показаних мені на фотографіях Федак Дарію, Чемеринську Ольгу, Дмоховську Теодору знаю з вигляду і на прізвище. Імовірно, міг з ними десь зустрічатися. У всякому разі пригадую, що розмовляв із Федаківною і Чемеринською Ольгою. Показаного мені на фотографії Рака Ярослава знаю з гімназії в Стрию. Ми ходили до одного класу, а також належали до “Пласту”, де часто бачилися. Зустрічалися ми також у спортивному клубі УССК і на стадіоні “Сокола-Батька”. Я не раз приходив до нього додому в організаційних справах. Він був добрим товаришем, тому й жили ми дружно. На політичні теми говорили ми рідко. Загалом наші переконання збігалися [...] ОУН, не розмовляли, і чи належав він до цієї організації, мені не відомо.

Показаного мені на фотографії Івана Равлика знаю з Акад.[емічного] дому. Весною 1934 ми там разом мешкали. Через деякий час Равлик виїхав кудись до Рави-Руської чи до Угнова, де отримав лекції. Він належав до “Основи”. Був добрим товаришем. Я знав, що його багато разів заарештовували. Розбіжностей між нашими поглядами не було. Ми обидва були українськими націоналістами. Розмов про ОУН ми ніколи не вели.

Макарушку Ярослава, фотографію якого мені сьогодні показали, знаю з “Пласту” і спортивного життя. Я познайомився з ним у 1928 р. під час походу. Зустрічалися ми з ним на стадіоні “Сокола-Батька”. Востаннє я бачив його навесні 1934 р. Наша зустріч була випадковою. Ближче його не знаю. Моя розмова з ним не дала можливості ліпше пізнати його погляди, яких я не знаю. На мою думку, він націоналіст, але це тільки моє враження. Про те, щоб він належав до Екзекутиви ОУН і займав там якусь посаду, мені нічого не відомо.

Пашкевича Олександра, фотографію якого мені сьогодні показали, я знаю з Політехніки й тов. “Основа”. Стосунки між нами склалися добрі. Чи був він націоналістом, мені не відомо. Розмовляли ми переважно про справи професійні. При мені він ніколи не говорив про ОУН [...] і виконував у ній певні функції.

На зауваження, що обвинувачений добре знає, що Макарушка, Пашкевич, Спольський, Шухевич та інші належали до Екзекутиви, оскільки брав участь у її засіданнях, як впливає з зізнань багатьох обвинувачених, обвинувачений відповідає:

– Залишаюся при своїх твердженнях: ніяких відомостей про те, ніби Макарушка, Пашкевич, Спольський, Шухевич належали до ОУН та до її Екзекутиви, я не маю. Я відповідаю тільки за свої зізнання і несу за них повну відповідальність.

Показаного мені на фотографії Романа Шухевича знаю з Політехніки і “Пласту”. З вигляду я знав його з 1930 р., а познайомився з ним у 1932. Хто і за яких обставин мене з ним познайомив, не пам’ятаю. Ми часто зустрічалися на стадіоні

“Сокола-Батька” і в “Основі”. Зазвичай ми обмінювалися з ним тільки загальними фразами. Узагалі я тримався подалі від Шухевича, проте не уникав його. Удома в нього я не бував. Оскільки близьких стосунків між нами не було, поглядів Шухевича я не знаю. Про справу Атаманчука і Вербицького ми з ним ніколи не говорили. Зрештою, мене ці справи не цікавили. Тому жодних відомостей, ніби Шухевич належав до ОУН і був бойовим референтом, я не маю.

На зауваження про те, що Шухевич зізнався, що брав участь у нарадах Екзекутиви ОУН, обвинувачений відповідає:

– Можливо, та я про це нічого не знаю.

На запитання, з ким Шухевич мав тісні взаємини або хто був його близьким другом, обвинувачений відповідає:

– Я нічого про це не знаю, тому ніякої інформації щодо цього надати не можу.

На запитання, чи обвинувачений чув щось про Ксаверія Брудаса, обвинувачений відповідає:

– Я ніколи такого прізвища не чув і особи з цим прізвищем не знаю.

На запитання, чи обвинувачений не пропустив повз вуха це прізвище під час процесу Лемика, обвинувачений відповідає:

– Не пригадую, аби під час того процесу називали це прізвище. Оскільки ім’я “Ксаверій Брудас” мені не знайоме і про цю людину я нічого не чув, то сказати, чи це справжнє ім’я чи псевдо, не можу.

На запитання, чи обвинуваченому відомо, що до Львівської політехніки надходили листи на ім’я Ксаверія Брудаса, й чи обвинувачений знає, хто їх отримував, обвинувачений відповідає:

– Про те, щоб до цього навчального закладу надходили листи на адресу “Ксаверій Брудас, Політехніка”, мені нічого не відомо, і хто ті листи міг отримувати, я також не знаю.

На запитання, чи обвинуваченому відомо, що серед української націоналістичної молоді були політичні тертя, обвинувачений відповідає:

– Про які-небудь тертя й непорозуміння між українськими націоналістами мені нічого не відомо. Певні тертя були тільки між націоналістами й ненаціоналістами з Українського католицького союзу, УНДО*, і то лише під час дискусій. Ніяких серйозніших зіткнень чи протистояння між ними я не зауважив, так що потреба залагодити ті зіткнення чи усунути непорозуміння не виникала.

На запитання, чи обвинуваченому відомо, що Роман Шухевич намагався ці непорозуміння й сутички серед націоналістичної молоді якось залагодити, обвинувачений відповідає:

– Про те, щоб Роман Шухевич виконував таку місію, мені нічого не відомо, бо в цьому, зрештою, не було потреби.

* Українське національно-демократичне об’єднання.

На запитання, що обвинуваченому відомо про вбивство Майлова в радянському консульстві у Львові, обвинувачений відповідає:

– Відомості про цю справу я маю тільки з преси.

На запитання, чи чув обвинувачений, що Шухевич Роман причетний до цього вбивства, обвинувачений відповідає:

– Про те, чи Шухевич яким-небудь чином пов'язаний з убивством в радянському консульстві, я нічого не знаю.

Спольського Ярослава я знаю ще з гімназії в Стрию та з “Пласту”. У цій організації ми належали до одного куреня. Ми зблизилися й були між собою на ти. Досить часто зустрічалися в Укр.[аїнському] акад.[емічному] домі. Востаннє ми зустрілися ненадовго перед арештом. Розбіжностей у поглядах між нами не було. Він був українським націоналістом. Про його ставлення до ОУН я не знаю. Розмов із ним про цю організацію я уникав. Наскільки мені відомо, він, здається, провадив культурницьку роботу в передмісті Львова.

На зауваження про те, що Спольський зізнався, що належав до ОУН та її Екзекутиви й був референтом пропаганди, обвинувачений відповідає:

– Мені про це нічого не відомо.

З Волошиним я познайомився в 1931 р. в Укр.[аїнському] акад.[емічному] домі. Походив він з Волині. Проживав, здається, разом зі Штикалом. В Акад.[емічному] домі ми з ним досить часто бачилися. Ближче я познайомився з ним у краківській в'язниці, де ми разом сиділи. Наші товариські стосунки обмежувалися обміном поклонами й вітаннями, і лише деколи питали один в одного, що нового. Мене з ним нічого особливо не пов'язувало. Він був націоналістом, у чому я мав змогу переконатися в краківській тюрмі. Нас обох заарештували у Львові, та навіть переправили до Кракова, не знаю. Чи виїжджав він кудись за межі Львова, мені не відомо. Здається, він був у Кракові, але я в цьому не впевнений. Про те, щоб він належав до ОУН, у мене жодних даних немає.

Стецька Ярослава, фотографію якого мені сьогодні показували, знаю з Укр.[аїнського] акад.[емічного] дому. У 1932 р. ми разом мешкали. Зазначу, що жили ми разом на вул. Задворянській або на вул. Львівських дітей біля школи ім. Сенкевича в пані, прізвища якої не пам'ятаю. У 1932 р. у зв'язку з убивством Чеховського я був заарештований і три місяці просидів у в'язниці. У згаданому помешканні (біля школи ім. Сенкевича) поліція, провівши обшук, затримала Стецька і через 24 години відпустила. Нас обох тоді поставили на облік. Хоча ближче Стецька я не знаю, переконаний, що він націоналіст. Стецько показав себе начитаною людиною. Про політику ми ніколи не розмовляли. Свого ставлення до ОУН він ніколи не виявляв, і розмова про цю організацію ніколи не заходила.

Він трохи слабував на туберкульоз кісток. Жодних даних про те, ніби він належав до ОУН, я не маю.

Малюцу Івана я знаю з Політехніки, тов. “Основа”, “Пласту” й УССК. Я з ним часто бачився в Акад.[емічному] домі й у Політехніці. Знаю його як здібного, розумного студента. Ніяких політичних дискусій я з ним не вів. Його переконань добре не знаю. Мені здається, що він український націоналіст. Про те, щоб він коли-небудь виїжджав за межі Львова, мені не відомо. Про ОУН ми з ним ніколи не говорили, і взагалі розмови про ту організацію ми ніколи не вели. Про те, щоб Малюца належав до ОУН, я не маю жодної інформації.

Суддя зауважує, що Малюца Іван зізнався, що належав до Екзекутиви ОУН, виконував там обов'язки організаційного референта і бував на засіданнях Екзекутиви разом з обвинуваченим та іншими. Обвинувачений відповідає:

– З приводу цих тверджень Малюци я пояснень не даватиму. Пояснень не даватиму, оскільки не хочу говорити, правдиві вони чи ні. Скажу тільки, що в жодних нарадах Екзекутиви я ніколи участі не брав, а про те, щоб у них брав участь Малюца, мені не відомо.

Імені показаного мені на фотографії Мировича я не пам'ятаю. Познайомився я з ним у Калуші, мабуть, у 1930 р. на канікулах під час концерту. Я тоді часто приїжджав до Калуша, бо жив неподалік. З Мировичем ми співали в студентському хорі, який виступав у цьому місті. Через деякий час Мирович виїхав з Калуша, де бував тільки під час літніх канікул. Після цього я з ним більше не бачився. Зблизька я його не знав і нічого суттєвого повідомити про нього не можу. Про те, щоб він їздив до Чехії або належав до ОУН, мені нічого не відомо.

Мигалья Романа, фотографію якого мені показували, я знаю з 1930 р. Бачилися з ним досить часто в Укр.[аїнському] акад.[емічному] домі, де мешкали. З Мигалем у нас були тільки товариські стосунки. Організаційні справи нас ніколи не лучили, бо до ОУН я не належав. Про його причетність до ОУН я ніяких відомостей не маю. Жодних директив чи вказівок у справах, пов'язаних з ОУН, я йому ніколи не давав, оскільки про цю організацію ніколи з ним не говорив. Бачився з Мигалем десь із тижднів перед моїм арештом. Жодних психологічних змін чи пригнобленого настрою я в нього не зауважив. Поїхати кудись на відпочинок я йому ніколи не радив. Знаю, що він мав якесь зайняття в кооперативі. Ніколи ніяких грошей я йому не давав, міг хіба що позичити. Серед товаришів Мигаль мав добру репутацію. Про те, щоб він був причетний до якоїсь розтрата чи крадіжки, я нічого не чув. Його поглядів зовсім не знаю. З ким він найбільше товаришував, мені не відомо.

На запитання, чи обвинувачений знає студента Якова Бачинського і чи відомо обвинуваченому, що пов'язувало Бачинського з Мигалем, обвинувачений відповідає:

— З Бачинським Яковом я познайомився, здається, в 1931 р. в Укр.[аїнському] акад.[емічному] домі. Ми не раз там бачилися й говорили. Розмова наша зводилася до привітань і обміну загальними фразами. Нічого більше нас не пов'язувало. Я Бачинського майже не знав, тому охарактеризувати його не можу. Яку він мав репутацію серед студентів, не знаю. Ніколи не чув, щоб хто-небудь називав Бачинського конфідентом поліції. Бачинського в товаристві Мигала я, здається, не бачив. Чи були вони друзями, не знаю. З газет я довідався, що Бачинському завдано ножових поранень. Читав також, що його застрілили. Хто його застрелив, мені не відомо. Що послужило приводом до цього, не знаю. Про причини того вбивства я ні від кого не чув. Ні за життя Бачинського, ні після його смерті ми з Мигалем ніколи про нього не говорили.

Николишина Осипа я знаю зі Стрийської гімназії. У Львові ми дуже часто зустрічалися в Укр. акад. домі, де жили. Він був неговіркий і замкнутий, тому його поглядів я не знаю. Мені відомо, що минулого року він був арештований. Після його звільнення я бачився з ним і розмовляв. Про причини арешту він нічого мені не говорив. Востаннє я бачив його весною 1934. Про те, ніби він їздив до Кракова і використовував для цього фальшиве прізвище чи псевдо, мені нічого не відомо. У серпні минулого року я бачив, як він прогулювався тюремним подвір'ям. Як він ставився до ОУН, не знаю. Про його належність до цієї організації я жодною інформацією не володію.

З Климишином Миколю, фотографію якого мені показали, ми знайомі ще з 1929 – 1930 рр. Ми разом співали у студентському хорі в Калуші. Я з ним зблизився й потоваришував. Зустрічалися ми переважно на канікулах у Калуші. Навесні 1933 р. мій батько перебрався в Долинський повіт, і відтоді я до Калуша не їздив. Востаннє я бачив Климишина навесні 1933 р., здається, по канікулах або якихось святах, коли він їхав до Кракова на навчання. У 1934 р. ми не бачилися. З ким він підтримував стосунки в Кракові, не знаю. Чи він там провадив громадську діяльність і де обертався, мені не відомо. Його політичних поглядів не знаю, тому що на політичні теми ми ніколи не говорили. Про те, ніби він належав до ОУН і був її активним членом, мені нічого не відомо.

Чемеринську Анну знаю з “Пласту”. З нею підтримував товариські стосунки. У 1934 р. (на початку) з нею, а також з Малоюцю та іншими ходив у похід. Теми моїх із нею розмов мали загальний характер. Про політику ми ніколи не говорили, тому її поглядів у цій сфері я не знаю. Вона рідко бувала в Акад.[емічному] домі, і я рідко її бачив. Про її причетність до ОУН я нічого не знаю.

Суддя зауважує, що, згідно з зізнаннями Малоюци, Макарушки та інших, Чемеринська Анна так само, як і обвинувачений, брала участь у нарадах ОУН. Обвинувачений відповідає:

— Про те, ніби вона брала участь у таких засіданнях, мені нічого не відомо, і я в них участі не брав.

Савчинського Євстахія знаю зі Стрия, де ми разом навчалися в одній гімназії. Бачився з ним не раз на канікулах в Стрию, коли я приїздив туди під час навчання в Політехніці. У 1934 р. не бачився з ним жодного разу. Він є завзятим спортсменом. Його політичних переконань не знаю. Його ставлення до ОУН мені не відоме.

Янів Володимира знаю з “Пласту” і студентського життя. Познайомився з ним ще в 1929 р. Він брав дуже активну участь у житті студентської молоді, був активним учасником її зібрань. Вирізнявся серед молоді як яскрава особистість. Він мав досить велику повагу серед студентів. Він є поетом і редактором “Студентського шляху”. Його знали як націоналіста. Чи він займався політикою, не знаю, тому що ми на політичні теми не розмовляли. Про те, щоб він належав до ОУН, мені не відомо.

Суддя зауважує, що, як випливає із зізнань Макарушки та інших, Янів належав до ОУН та її Екзекутиви і, як Стецько, був ідеологічно-політичним референтом. Обвинувачений відповідає:

— Про те, щоб Стецько чи Янів входили в Екзекутиву, мені нічого не відомо.

Катерину Зарицьку знаю з Політехніки й УССК, де вона була скарбником. Я не раз із нею розмовляв, але тільки на загальні теми. Перед своїм арештом я мав із нею кілька коротких зустрічей. Про її належність до ОУН мені нічого не відомо. Ще раз повторюю: ніколи про стеження за Коссобудзьким чи Бачинським я з нею не говорив. Ніколи її не вислав і не давав доручень дізнатися, де знаходиться редакція “Праці”.

Грицай Дмитра я знаю з Укр.[аїнського] акад.[емічного] дому, де він був адміністратором. Деякий час я проживав там із ним. Перед моїм арештом я з ним бачився. За переконаннями він націоналіст. Як він ставився до ОУН і чи належав до неї, не знаю. Про Бачинського Якова я ніколи з ним не говорив. Про те, щоб Грицай виганяв Бачинського з Акад.[емічного] дому, я нічого не знаю. Він був добрим моїм товаришем, і ми були з ним на ти.

З Феником Осипом я познайомився в 1933 р. в Акад.[емічному] домі, де він проживав. Нас нічого не пов'язувало. Знаю, що в 1934 його заарештували, але з яких причин, мені не відомо. Близько його я не знав, тому не можу сказати, які були його політичні погляди і як він ставився до ОУН.

З Танчаковською Калиною я познайомився в Акад.[емічному] домі. Оскільки близькими приятелями ми не були, детальної інформації про неї подати не можу.

Клима Івана знаю з 1931 р. Познайомився з ним у Мізуні. Мені відомо, що він навчався в Кракові. Ніяких стосунків із ним я не підтримував.

На запитання, чи обвинувачений змінив би свої зізнання, якби йому влаштували очну ставку з цілим рядом

обвинувачених, які у його присутності розповіли б, що він належав до Екзекутиви ОУН і був її провідником, та детально описали б його діяльність у цій організації, обвинувачений відповідає:

– Жодні очні ставки не змусять мене змінити своїх свідчень. Тому влаштовувати мені очні ставки немає потреби.

2.IV.1935 у Варшаві. /Вал.[Валігурський]/

На запитання судді, чи обвинувачений був причетний до запланованого замаху на луцького воєводу і чи в зв'язку з цим давав які-небудь вказівки Підгайному та іншим, обвинувачений відповідає:

– Про планування якогось замаху на луцького воєводу мені нічого не відомо. Ніколи нікому, у т. ч. Підгайному, ніяких доручень із цього приводу я не давав. Про те, щоб Підгайний їздив до Луцька у згаданій справі, мені нічого не відомо. Я вже неодноразово зазначав, що Підгайного не знаю, тому не міг давати йому фальшиве посвідчення, ані отримувати якісь звіти про місію, з якою він їздив до Луцька. У Луцьку я нікого не знаю. У тому числі не знаю й Куца – ні особисто, ні з вигляду, ні з прізвища. У Луцьку я ніколи не бував. У Варшаві був тільки один раз – навесні, коли їхав із Гданська до Львова. Від Пашкевича жодного фальшивого посвідчення я не отримував.

Зачитані свідчення Підгайного від 18 січня 1935 щодо моєї особи неправдиві. Зазначу зокрема, що Мацейка я не знав, куди він мав виїхати, мені не відомо, тож обстежувати терен, де згаданий Мацейко мав перебувати, я не міг. Ще раз повторюю: ні стилета, ні грошей на покриття витрат, пов'язаних із запланованим замахом на Бачинського, я не давав.

На запитання, чи обвинувачений давав розпорядження стежити за радянським консулом у Львові, чи давав наказ Лемикові вбити радянського консула і яким чином узагалі причетний до цього вбивства, обвинувачений відповідає:

– Про планування якогось замаху на радянського консула у Львові мені нічого не відомо. Жодних розпоряджень стежити за консулом я не давав і жодних звітів у цій справі ні через Мигалю, ні безпосередньо від нього не отримував. Я вже казав, що Лемика не знаю і ніколи з ним не зустрічався, тому жодних наказів давати йому не міг. Заперечую, ніби наказував йому вбити радянського консула, ніби впливав на нього і старався до останньої миті підтримувати в ньому настрій, потрібний для здійснення цього вчинку. У зв'язку з запланованим замахом на радянського консула я пі від кого, у т. ч. від Мигалю чи Підгайного, розкладу роботи радянського консульства у Львові не отримував.

Так само ні від кого я не отримував зображень убитого в консульстві службовця.

Про планування замаху на КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО* мені теж нічого не відомо. Про останнього знаю лише, що він був редактором “Нових шляхів”. Це видання мало прорадянську орієнтацію, якої я не підтримував. Статті Крушельницького, уміщені в “Нових шляхах”, я не раз читав. Проти Крушельницького ніколи агресивно не виступав. Ніколи також не пропонував його вбити і в цій справі нікому, у т. ч. Підгайному, жодних розпоряджень не давав. Дійсно, зачитані зізнання Підгайного від 14 лютого 1935 суперечать моїм, та думку про ці зізнання Підгайного я залишу при собі. Щодо зачитаних зізнань Підгайного від 18 січня 1935, які стосуються моєї особи, я не стверджую, що вони неправдиві. Однак від оцінювання їхньої правдивості утримаюся.

[На запитання,] чи обвинувачений був автором анкети для бойовиків ОУН у справі [...] добровольці на замах, який би взяв на себе відповідальність, і чи наказував, щоб відповіді на цю анкету надсилали на адресу “Ксаверій Брудас, Політехніка”, обвинувачений повідомляє:

– Про те, щоб хто-небудь проводив таке анкетування, я ніякої інформації не маю. Ніяким чином до цього анкетування я не причетний. Зокрема, автором тієї анкети я не був, ні з яким наказом у тій справі я ні до кого не звертався. На запитання про ім'я Ксаверія Брудаса я вже давав відповідь і зараз на неї покликаюся.

Про те, що має бути застрілений радянський консул, я Підгайного ніколи не повідомляв. Крушельницького знав тільки з карикатур, а бачив хіба лише раз. Ні Підгайного, ні будь-кого іншого про те, як виглядає Крушельницький, я не інформував.

На запитання, чи обвинувачений наказував Підгайному забрати посвідчення у Мигалю та йому вернути і чи було посвідчення віддане Лемикові для використання, обвинувачений відповідає:

– Передати мені через Мигалю посвідчення для Лемика чи когось іншого я Підгайному не доручав. Про те, що посвідчення для Лемика було підроблене, не знаю. Забезпечувати собі алібі на день виконання замаху в радянському консульстві я Підгайному не наказував.

Щодо зізнань Підгайного від 22 грудня заявляю, що у справі Атаманчука я з Качмарським ніколи не радився і з Підгайним про цю справу не розмовляв. Як і раніше, заперечую, ніби від останнього я повинен був одержати стаєр за 28 зл., а також пістолет Ф.Н. за 40 зл. Жодних наказів Підгайному, щоб Мигаль доробив до ортгів ударники й магазини, я не віддавав.

Заперечую, що коли-небудь давав Мигалеві організаційні кошти.

На Сахарі під Львовом у товаристві Мигалю, Підгайного і Лебеда я ніколи не був. Останнього навіть не знаю, про що вже згадував. Давати мені пістолет 6,35 кал. для Лебеда я Підгайному ніколи не наказував.

* В оригіналі це слово надруковано великими літерами.

Я вже зазначав, що про те, ніби плануються які-небудь напади з пограбуванням, мені нічого не відомо. Про те, що в Стрию чи Дрогобичі готується такий напад, мені ніхто не повідомляв. Вийхати до Дрогобича і Стрия у зв'язку з запланованими пограбуваннями в тих місцевостях я Підгайному не наказував. Ніякого паролю для налагодження контакту в згаданих містах я Підгайному не давав.

Заперечую, ніби Підгайний був моїм підлеглим, а я — його зверхником. Ніяких людей для виконання бойових завдань я Підгайному не виділяв, так само як не виділяв Качмарському людей для якої-небудь роботи в організації.

На життя студента Бачинського я ніколи не замірявся. Нікому не говорив, що його треба вбити й закопати. Нікому не доводив, що Бачинський є конфідентом, і не намагався це обґрунтувати.

Щодо справи Коссобудзького, підкладення бомби в друкарні Яськова і справи дир. Бабія я вже давав зізнання і тепер на них покликаюся.

Щодо представлених мені зізнань Підгайного й тих, що стосуються моєї особи, мені додати нічого. Від висловлювання своєї думки про ці зізнання утримаюся.

Щодо представлених мені зізнань Качмарського Євгена стверджую, що його ніколи не знав, ніколи з ним не контактував і про справу Вербицького й Атаманчука не говорив.

Щодо представлених мені зізнань Романа Мигалія заявляю: заперечую, ніби пропонував Мигалеві взяти на себе керівництво розвідкою в організації. Марію Кос я знав. Мигалеві стежити за Крушельницьким ніколи не доручав. Про діяльність розвідки Мигаль мені ніколи не звітував.

Заперечую, ніби застерігав Мигалія перед Бачинським як конфідентом поліції, ніби у квітні 1934 звелів Мигалеві привести Бачинського близько 10-ої год. вечора в ресторан "Вінда" на вул. Коперника й ніби наказував тому ж Мигалеві, щоб він у кінці квітня або на початку травня провів Бачинського ввечері, близько 10-ої год., вул. Кадетською повз трамвайне депо. На звинувачення Мигалія, що я був ініціатором убивства Якова Бачинського, відповідаю, що ніяким чином до цього вбивства не причетний, хто вбив Бачинського, не знаю і про цю справу ні Мигаль, ні Підгайний мені не звітували.

Щодо представлених мені зізнань Івана Малюци заявляю: провідником КЕ ОУН я ніколи не був; ні бойові, ні організаційні справи я з Малюцом ніколи не обговорював. Як уже зазначав, участі в нарадах КЕ ОУН я не брав, грошей на організаційні цілі Малюці не давав і про запланований замах на луцького воєводу з ним ніколи не розмовляв.

Щодо зізнань Катерини Зарицької повідомляю: я ніколи не випитував її: "Чи нині хтось був?" або "Хтось вийшов?". Про те,

що вона стежить за Коссобудзьким і що стеження проводить перед в'язницею, я нічого не знав.

Щодо свідчень Ярослава Макарушки зауважу, що про запланований замах на радянського консула я ніколи з ним не говорив. Ніколи також не казав Макарушці, ніби розмовляв з тою особою, яка має виконати замах на радянського консула, і дав їй час для роздумів і відповіді, чи візьметься виконати замах на згаданого консула. У нарадах КЕ ОУН я участі не брав, тому бачити мене там ніхто не міг.

Ніякі організаційні зв'язки мене з Макарушкою не єднали. Жодних бланків паспортів я їй не давав.

Після оголошення висновків попереднього розслідування обвинувачений повідомляє:

— Насамкінець зазначу, що всі звинувачення, які проти мене висували і які були предметом слідства, є безпідставними. Жодних свідків на свій захист я не представляю. Нічого до своїх свідчень, викладених вище, додати не можу. На закриття слідства погоджуюся.

Дійсно, я подавав скаргу на затягування слідства, зокрема на постанову слідчого судді від 8 березня 1935, що стосувалася цього затягування, але тепер цю скаргу відкликаю, щоб не продовжувати слідства.

15.VIII.1935 /Вал.[Валігурський]/

— Свої дотеперішні свідчення підтримую в повному обсязі й нічого додати до них не маю.

Суддя оголошує висновки слідства. Обвинувачений подає:

— На представлені мені зізнання обвинувачених і свідків не відповідатиму. Дозволю собі лише нагадати, що Фіц говорив неправду, ніби я не заперечував своєї належності до ОУН і до діяльності ОУН ставився критично. Також неправдою є те, ніби я пообіцяв написати реферат, де критикувалася б діяльність цієї організації. У цій справі покликаюся на свої свідчення від серпня або вересня. Нічого більше додати не маю. Ніяких свідків на свій захист не представляю.

Суддя оголошує рішення про закриття слідства. Обвинувачений повідомляє:

— Постанову зрозумів.

К і н е ц ь

*Переклад з польської
Ольги Еляшевської та Миколи Посівнича*

Центральний державний історичний архів України у м. Львові. — Фонд 371 (Степан Шухевич, адвокат). — Справа 76 (Протоколи допитів керівника ОУН Степана Бандери та інших членів ОУН). — Аркуші 33 — 54.

Члени КЕ ОУН

С
Т
Е
П
А
Н

Б
А
Н
Д
Е
Р
А*Головінський Юліан**Спольський Ярослав**Грицай Дмитро**Габрусевич Іван**Шухевич Роман**Коссак Зенон**Охримович Степан*Д
О
К
У
М
Е
Н
Т
И

І
М
А
Л
О
Г
Р
А
Ф
И

Степан Бандера. Робота Івана Крисача

ЛИСТ СТЕПАНА БАНДЕРИ ДО АНДРІЯ МЕЛЬНИКА ВІД 10 СЕРПНЯ 1940 Р.

До Пана Полковника
Андрія Мельника*

Високоповажаний Пане Полковнику!

Пишу до Вас це письмо в тому переконанні, що добро справи, якій служимо, вимагає направи відносин у верховних органах ОУН. Бо скільки можна без потрясень, та ще від квітня по сьогоднішній день справи так розвинулися та заїснували такі факти, що на їх підставі Ви самі зревідуєте [виправите] своє доцьогочасне негативне становище до моїх спершу пропозицій, а опісля конкретних потягнень, що зміряють до оздоровлення у проводі. Почуття відповідальності, розуміння потреб нашої революції та оцінка безпосередньої переконливої вимоги наглядних фактів наказують мені ще раз спробувати представити Вам дійсність, з'ясувати суть цілої справи й ситуації, речі, що їх Вам вірно представити намагався однаково я, як і сл. п. Лопатинський [Володимир Тимчій], Стецько [Ярослав], [Богдан] Кравців та інші, оскільки лише Ви це допускали. Роблю це тепер, коли, з одного боку, на нездорові місця паде таке ярке світло, що довше годі на них примикати очі та не добачувати їх, а, з другого боку, маєте змогу безпосередньо оцінити роботу, перевірити конкретні висліди, порівняти з тим, що за той час зробили ті, яких, хочачи задержати, Ви відкинули нас та йдете на розкол організації.

В тій цілі, користаючи з Вашого приїзду, поодинокі члени Революційного Проводу ОУН представляють Вам стан і висліди праці в окремих секторах, щоб дати Вам якнайбільше матеріалу для орієнтації [та] вірного оцінювання ситуації. Йде нам про те, щоб Ви одержали якнайбільше безпосередній контакт із самим життям революції, прислухалися до живчика її, вжилися в її атмосферу і не приймали всього тільки через фільтр. Хочемо, щоб Ви мали перед очима саме наше життя, його задуми й труднощі, силу і браки,

* Цей лист опубліковано: Косик В. Розкол ОУН (1939-1940): Збірник документів. – Друге видання, виправлене і доопрацьоване. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'яківича НАН України; Львівський національний університет ім. І. Франка, 1999. – С. 51 – 95.

підйоми й заломання, а передусім духовість і мораль, дух, гартований в найзавзятішій боротьбі, значеній свіжими, кровавими слідами, найближчих нам, смертю та гіршими трагічними катастрофами людини революціонера, щоб Ви оцінювали всі справи організації питомими критеріями українського революційного націоналізму, що випливають з його окремої природи, а не ставили залізних порогів із теоретичних формул, дедукованих із чужих, від нашої дійсності відмінних. Щоб між нами була спільна мова.

Одночасно повідомляю Вас, що чинники безпеки ОУН мають документарні матеріали, які безсумнівно доказують, що Ярослав Барановський є зрадник-провокатор. Ті документи-докази будуть передані до вжитку Революційному трибуналові. На цьому місці не буду над ними розводитися, бо вони самі промовляють надто виразно. Для мене вони є потвердженням того, що досі ще могло бути сумнівом. Ці документи остаточно припечатують одну з найбільших афер, що закралася в наші ряди. Остаточно викінчують ще одного зрадника-провокатора, та нарешті унешкідливлюють його. Вони зносять нові елементи до остаточної ліквідації винуватців тої зради. Для організаційно-персональної постановки засадничо не вносять нових елементів, тільки скріплюють попередні, бо відповідальність і засади кончеюної обережності в тій матерії диктують наступне поступування: якщо існують факти, що на активного члена тайної революційної організації кидають підозріння, що він може діяти на користь ворогів, треба до часу остаточно безсумнівного вирішення справи з місця відсунути його від усіх справ, в яких він міг шкодити.

Вже в 1936 році у Варшавському процесі вийшли наяву такі факти, що вказували на те, що польська поліція мала інформатора серед провідних членів ОУН у Празі, та інші, що кидали підозріння, що ним може бути Барановський або Сенік. Коли я довідався про ці факти і порівняв їх з іншими відповідними речами зніаними мені і іншим їх учасникам, які були зо мною на [судовій] розправі, як тільки мав змогу, переказав з тюрми до Організації про самі факти і мої висновки. А саме, що Барановського й Сеніка належить рішуче відсунути від зв'язків і справ ОУН на ЗУЗ. Тим більше, що оба вони завинили свідомо, подаючи організації в краю неправдиву інформацію про те, які організаційні речі попали в руки чеської поліції осінню 1933 року в Празі.

В нас ніколи не може бути вагання, якщо прийдеться вибирати поміж можливістю в непевності зробити кривду одиниці, сальвуючи [рятуючи] добро справи, та між другою альтернативою, що через неузгляднення замало певних ознак можна наразити на велику шкоду цілу справу, а тим самим скривдити теж усіх, що борються і гинуть за неї. Якщо така засада обов'язує на долі [на низах], то як строго треба її перестерігати на горі — там, де шкідник може завалити все.

Якже ж так не діється, то який це порядок, яка мораль? Тепер уже годі мовчати. Досі, усім, що в тій справі остерігали, замикано уста. Тепер до неба кричить сам факт! Скільки то людей гинуло, щоб тільки добре заслужитися справі і Проводові. Скільки то лиха не було б в Організації, якби тільки в Проводі перестерігалось на ділі того, що так шумно голоситься? Справа могла бути вже давно зліквідована. До Вас, Пане Полковнику, також раз у раз приходили з тою справою, виказували Вам, що в П[ровод]-і панує атмосфера забріханості, що Барановський і Сенік діють зі шкодою для Організації. У Ваші руки передали цю справу з повною вірою і надією, та стрінулися тільки з розчаруванням. Ви мали вповні змогу зробити якнайбільше добро для Організації, що на її чолі Ви станули. Ви могли оздоровити відносини в самому Проводі, вимести з нього всю фальш, викинути все те, що жирувало на організмі революції. Вам це пропонували. Хотіли це зробити також для Вашого імені. Та що вийшло? Ви не тільки, що не зробили самі, не дали змоги, але, навпаки, потурали своїми грудьми, власним авторитетом і не тільки власним, але і авторитетом голови Проводу, авторитетом, здобути в боротьбі і окупленням дорогою ціною, Ви заступили дорогу тим, що хотіли завести порядок і усунути шкідників. Чи то не справа Барановського і Сеніка, побіч справи першого [Романа] Барановського, нанесла організації найбільше моральної шкоди? Чи не вона витворила атмосферу недовір'я до Проводу, що в останньому передвоєнному часі майже неможливо було працювати? Чи не через неї теперішній конфлікт? І через що Ви поставили проти себе Організацію? Через кого ОУН стоїть в обличчі розбиття? Яка була причина того, що перший краєвий провідник на ЗУЗ під большевицькою окупацією, їдучи до Вас з довір'ям, відійшов із найбільшим розчаруванням! Чому він, що перший пішов би був на ножі з кожним, хто висловився б був про Вас, із замалим поважанням, як вернув від Вас, сказав найближчим друзям: "Не маємо вождя". Із тим переконанням пішов до боротьби і з ним згинув, через що він, зложивши на Ваші руки присягу (Ви знаєте, як він просив, щоб справу присяги відложити після розмови, а Ви, знаючи його мотиви, не погодилися), зараз таки мусив вибирати поміж вірністю ідеї і справі та формальною вірністю Вам.

На що я все те пишу? Напевно, Пане Полковнику, не на те, щоб долити чашу, яку Ви мусите випити, знаючи про страшний матеріал. Не злоба це, не лихорадність. Мені так само прикро це писати, напостійно це знати, а знаючи це, посилати друзів на небезпеку смерті. Але мушу Вам усе це сказати. Мушу сказати саме тепер, коли може вийдете зо штивної неприступної постави, коли промовити також Ваше серце, коли великі основні речі не будуть прислонені формалістикою і подібними другорядними моментами. Мушу все те Вам тепер сказати, щоб Ви знали, як ті заторкнені

справи виглядають із того боку. Приневолює мене до того обставина, що, згідно з Вашим письмом з дня 21.5.1939 року, Ви вже тоді бачили, що "консеквенцією такого стану є розвал і анархія", а помимо того задержували його. Було б злочином, якби я тепер, коли то валяться такі важні справи через занедбаня чи недоговорення, не виелімінував [виключив] від впливу всі другорядні випадкові мотиви. В обличчі того, що має бути сказане, без огляду на те, чи воно миле, чи прикре. Прошу Вас, Пане Полковнику, прийміть ці рядки без особистих висновків, так як я їх пишу без таких мотивів чи інтенцій. Хочу порушити справу нашого внутрішньоорганізаційного конфлікту, подати деякі вияснення до його генези, розвою теперішньої стадії, оцінку можливих наслідків його розв'язок, з'ясувати власне становище в окремих справах та пропонувати Вам ще раз свої пропозиції.

Що справа розвинулася таким шляхом і в такому темпі, то це сталося завдяки моїй ініціативі. Тому не можу тепер не сказати також про себе, про те, чим я кермував, що мене штовхало піти тою дорогою. Тим більше, що, мабуть, є у Вас в тій справі поняття, не згідне з дійсністю. А воно у великій мірі може заважити на Вашій децизії [рішенню]. Уникнути непорозуміння — це причина особистих дигресій [відхилень] у цьому письмі.

Від 1928 [року] я без перерви (хіба як сидів коротко в тюрмі) працював в Організації (УВО і ОУН) з повним відданням, підпорядковуючи своє особисте життя вимогам праці. Сповняв я ті функції, які мені доручили організаційні власні на різних щаблях і в різних ділянках (розвідка, пропаганда, організаційний відділ). 1929/30 [рр.] на анкету зголошуюся на виконання боєвого акту, де грозила смерть (мабуть, пляновано атентат на більшовицький консулят сл. п. [Степаном] Охримович[ем], повинні знати, крім [Степана] Ленкавського, [Іван] Габрусевич і [Михайло] Турчманович). 1930 року весною перебрав технічну керму пропаганди в КЕ ОУН на ЗУЗ. Тогож року — учасник т. зв. Віденської Конференції і заприсяжений член. На початку 1933 року сповняю функцію в заступстві Краєвого Провідника, а в середині того ж року назначений сл. п. Вождем на Краєвого Провідника. На тому пості попав до тюрми і 1935/36 [рр.] у Варшаві за зорганізованя атентату на міністра Перацького [був засуджений] на 15 літ тюрми і смерть, а у Львівському процесі (м. ін. атентати в большевицькому консуляті, на Бабія, двох конфідентів, приготовлювані на Крушельницького, ком[ісара] Кособуцького, бомбові замах на большевицькі редакції) засуджений шестикратно на досмертну тюрму і кільканадцять літ. Амністія, злучена досмертна тюрма. При розпаді Польщі звільнений друзями політ'язнями з розбитої тюрми в Бересті. Йдемо зорганізовано поміж фронтами на Волинь з думкою зоорганізувати партизанку. Йдуть большевики, нова ситуація. В Сокальщині натрапляю на

зв'язки, [але] немає інструкцій, що робити. Кидаю німецьку стрефу [зону] та йду до Львова, що вже в більшовицьких руках. Краєвий Провідник у горах веде партизанку, а у Львові два члени КЕ здезорієнтовані, не знають, що робити. Коло Городка, кажуть, легіони і Провід (Сушко, Барановський). Від Барановського приходять два кур'ери до родини Назарука, щоб утікали і така сама інструкція для членів. Точка. Хаос, люди все кидають і тікають. Сиджу два тижні у Львові, ловлю зв'язки, видаю інструкції в край здержати безплянову втечу. Нерозконспіровані остають в краю, відбудовують організаційну сітку, інші частинно переносяться в інші околиці, частинно йдуть на другий бік. Ховати зброю. Де можна втискатися. Здержати непотрібну хруняду (червоні прапори). Опанувати міліцію, ховати бібліотеки. Перейти на шептану пропаганду. Не допускати до дрібних зривів. Збирати про все інформації. Не робити жадних демонстраційних виступів. Посилаю до Проводу (до легйону) зв'язкового, відповіді не маю. Починає бути горячо. Друзі насильно випихають. Мандрую до Кракова. Тут входжу в гурт ініціаторів організаційної праці, роблю дрібну роботу будня. За весь цей час довідувався від багатьох про те, що діялося впродовж п'яти років. Все [завжди] на почесному місті т. зв. Барановськіада. Не буду тут усього повторяти. Для мене стає очевидно: Провід не функціонує, забанення загальновідоме. Перше завдання: оздоровити відносини в ПУН-і, усунути тих, що спричинили непорядок, поставити ПУН на ноги, прийняти рішення і плян діяльності в новій ситуації і виконувати їх. Дрібне, доривочне латання не зарадить лихові, треба основного порядкування згори. З друзями виробляю собі оцінку в ситуації та плян, що треба робити.

Як перевести? Цілком просто. Треба тільки достатися до Вождя, йому все представити, а він напевно поладнає як слід. Стрічаю скептиків. Оповідують мені, що вже роблено такі заходи перед Головою ПУН — про поїздки краєвих делегатів, про розмови окремих членів за кордоном, про Конгрес і т. п. Обіцянки, а потім закріплення нездорового стану.

Але я не хочу повірити в те, щоб Голова ПУН-у не хотів оздоровити відносини. Пояснюю собі все тим, що замало поінформований, що тоді був у примусовім положенні супроти кліки, що політична ситуація не дозволяла в той час переводити реорганізацію т. п. Роблю закиди тим, які піднімали справу направи, що вони не доложили всіх старань, не вичерпали всіх можливостей, не поінформували Полковника Мельника як слід про ці відносини, та що невміло вели діло. Не може мені поміститися в голові, як то, живучи з Полковником Мельником в одному місті [в Римі], кількох людей не могло говорити стільки, аж поки вірно й докладно не представлять усіх справ.

Але саме розбирання того, що уже минуло, до діла не доведе. Треба було за всяку ціну довести до успішного поладнання. Нав'язуємо кореспонденцію з Стецьком. Він робить усе, що може, щоби наклонити Голову ПУН-у до переведення змін.

[Стецько Ярослав] Подає нам свої думки, що Голова ПУН – абсолютно чесна людина, хоче добра справи, тільки неприступний і дуже багато уваги присвячує формальній сторінці справ. Тому представляє Стецько все у дуже делікатній формі, щоби чим-небудь не вразити. І мені звертає увагу, щоби так поступати.

Для мене тепер найважливіша справа, щоби дістатися до Італії. Остерігають мене ті, що вже перейшли практику Сеніка і Барановського за кордоном та вивчили їхню мову, що не буде це так легко. Я переконався, що наука не іде в ліс. Три місяці я добивався, найбільше помічний був лист від Голови ПУН, щоби я приїхав до нього на побачення, та й тоді Сенік, як усі крутіства не помогли і я вже дістав потрібні документи, наказував у моїй присутності сотникові [Ріко Ярому] Карпатові, щоби їх від мене відобрав. Але я, не ждучи на те, формально втік. Так по довгих хоровах дістався я до Вас, Пане Полковнику.

Та перед тим я цікавився організаційними справами на терені під Німеччиною і спільно з краєвим провідником обговорював плян, що й як треба робити на Матірних Землях. З ним ми постановили докласти всіх старань, щоби дійшло до упорядкування відносин у Проводі. Тому до Вождя ми умовилися їхати разом. Вернувши з-під Большевії, він догнав мене у Відні. До Італії виїхав кілька днів по мені, перехитривши обох грачів (Сеніка і Барановського), немов би він був проти мене.

Весь час гнала мене свідомість, що момент дуже важний, що все те, що тепер робиться, сильно заважить на долі революції. А стан проводу такий, що нема й надії, щоби він добре покермував справою. Крім всього того, про що я довідався від других, утвердила мене в тому переконанні власна обсервація [спостереження] організаційних починів, що йшли тоді з гори.

Був це переломовий час. Цілком нова ситуація. Велике перегрупування на фронтах революції та пересунення сил Організації. А від Проводу ніякого пляну, ніякої інструкції, ініціативи, хоч Барановський мав технічну змогу покермувати всім. Вами назначений організаційний референт, якому Ви тоді віддали долю ОУН на рідних землях, не тільки що не має жодного пляну ні інструкцій відносно дальшої праці, але цинічно пропонує Краєвому ПРОВІДНИКОВІ розв'язати там ОУН. На терені світової еміграції та на рідних землях під Німеччиною такі почини офіційних провідних одиниць (Сич [Роман Сушко]), що йдуть в розріз з усякою доцільністю та перекреслюють політичну лінію націоналізму. Не тільки брак власної ініціативи у формуванні зорганізованого

національного життя, але тривожне спинювання й нищення починів інших у тому напрямі тоді, як панує загальний хаос, а довершені порядкуючі творчі почини стрічаються з апробатою [затвердженням].

Безкритичне й недоцільне вживання членів ОУН організаційним порядком до таких завдань, що минаються з націоналістичними засадами і доцільністю та вислугування ними з боку Сича. Незрозуміла співпраця з політичними противниками, з паліівцями, за нормою: до виконання праці – націоналісти, а до рад й до рішення брати всяких Хроновятів. Якби оставити владу в руках тих людей, вони скоро збили б Організацію з її дороги.

Я мусів виступити з ініціативою упорядкування справ Проводу. Якщо не робили цього ті, що до них це належало з уряду, мусів піднятися хто інший. Я був до цього зобов'язаний з огляду на те, що цього очікували провідні члени ОУН. Тому, що серед загалу націоналістів я здобув собі довір'я і з моїм ім'ям в'язали сподівання. Дальше зобов'язувало мене до цього знання справ Організації, набутого кількालітньою участю в її діяльності. Вкінці рішало все моє особисте наставлення все активно ставитися до дорогих мені справ, не дивлячись на особисті конвенції. Ніякі побічні моменти не мали жодного впливу. Не було в мене жодних калькуляцій. Я хотів відразу увійти до праці. Брався відразу за те, що найважливіше і найпильніше було. Не йшло мені про особистий пост. Пост для мене – це передовсім відповідальність і змога праці. Моя особиста позиція в Організації була така, що без огляду на формальне признание я мав змогу причинитися до полагоджування різних справ. Тоді я не думав про те, який конкретний організаційний пост мені найкраще відповідав би. Хотів працювати там, де мене призначають, а найрадіше бути зв'язаним з справами Матірних Земель, справами нашого теперішнього революційного фронту.

Та над усім брала у мене думка верх, що найперше треба усунути зло, яке закралося в самий верх Організації, а це прочистить дорогу для доцільного розв'язування різних проблем. Я брався за діло з настановленням, що від революції і від Організації ніколи сам [не] відійду, а до непорядку брехні рук не приложу і з людьми, що стільки шкоди принесли Організації, працювати не можу і буду поборювати до кінця.

Я вибрався до Вас, Пане полковнику, з вірою, що всі непорозуміння будуть усунені. (Я думав, що тільки через якоесь непорозуміння Ви не оздоровили відносин і діла уложаться якнайкраще). Розв'язкою подібної ситуації в Організації на ЗУЗ у 1932/33 рр. додавала мені надії, що тепер все буде гаразд. Для ілюстрації наведу тут кілька фрагментів тодішних подій.

Організація на ЗУЗ переживала тоді внутрішню кризу. Ще існували побіч себе формально дві окремі організації, а радше два проводи, що неповні покривалися. Це було тільки вгорі, бо в терені

була вже тільки одна організація. Але на саму кризу зложилися передовсім дві обставини: по-перше, була це кінцева найгостріша фаза того внутрішнього процесу, що його можна окреслити як конфлікт дворевольюційних концепцій. Старої увівської, що змістовлювалася передовсім у революційній техніці, а з легковаженням відносилася до інших діянок, не практикувала власної політики, оставляючи її політичним партіям, та обмежуючися до відірваних реакцій, а тоді як націоналістичний рух порів у пір'я, змагала до поділу, щоб УВО осталася окремою організацією з монополем на технічну, революційну діяльність, а ОУН мала би була перебрати політичну діяльність, пропаганду і т. д. Друга, концепція молодших націоналістів, змагала до того, щоб цілу революційну дію взяти в рамці одної організації, що буде вести власну націоналістичну політику, яка підпорядковуватиме цілу діяльність – політику всеобіймаючу і ексклюзивну, поборюючи всі інші ідеології, партії, групи і акції, зміряючи до охоплення своєю акцією і впливами всіх ділянок життя та до перебрання політичної керми.

Обі концепції існували побіч себе без конфлікту, доки не стрінулися безпосередньо у практиці. В рр. 1931/32 дійшло між ними до найбільш напнятої реалізації [суперництва]; всупереч тому, що провідний актив творили члени УВО, поділ (автоматичний) був такий, що під прапорами ОУН виступали молодші, більш революційні елементи, а за прапором УВО окопувалися всі ті, що не хотіли ніякої зміни. Мала також своє значення інспірація [натхнення] ненаціоналістичних чинників (УНДО), що використовували діяльність УВО як засіб власної політики.

Було це суперництво політичних концепцій, а не організацій, бо в дійсності організація була одна. Всякий поділ затрачувався чим дальше в терені. Одна концепція мала за собою традицію, а друга – живу рацію. Перемога, як усе, в здоровому житті.

Другим явищем внутрішньоорганізаційної кризи 1931/32 року було те, що тодішній офіційний краєвий провід, назначений з закордону, не опанував революційної дійсності. Було це після великого ослаблення революційного активу 1930/31 [рр]. Смерть сл. п. Команданта Головінського і сл. п. Провідника націоналістів Степана Охримовича, пацифікації, Бібрка, Голуфко, Трускавець і інші. Ці браки виказувала в однаковій мірі Краєва Команда УВО, що про важні революційні акції того часу (як атентат на Голуфка, боєві акції в Бориславі, Трускавці) довідувалася щойно з преси й видавала комунікати, що це чини Організації, як теж присилані з закордону Краєві Провідники ОУН, що намагалися звести Організацію до революційного політиканства, або йшли на компроміси з УНДОНням (Пеленський). Були ще інші моменти, що долучувалися до цілого внутрішнього проводу з опортуністичними чинниками, як також на певні офіційні енуціяції та публікації.

Увесь процес розвивався довгий час, а найгостріша його форма припала на початок 1932 р. Тоді-то провідні одиниці націоналістичного активу, який фактично провадив діяльність Організації, незалежно від офіційного Краєвого Проводу, творять окремих керівний осередок з Іваном Габрусевичем на чолі, осередок, що перебирає керму Організації вія факті [силою фактів].

Габрусевич їде до сл. п. Вождя [Євгена Коновальця]. Покійний Вождь розглядає справу мериторично не формалістично. Не робить жадних формальних труднощів, все вислухує і каже: "Переконайте мене". Відразу орієнтується в ситуації. Назначає конференцію. Арештування після атентату на Чеховського відсуває її речинець. Відбувається вона врешті літом 1932 року в Празі: це т. зв. Віденська Конференція*. Край репрезентують т. зв. "бунтари". У кількадедних нарадах обговорено багато справ Організації в краю і закордоном. Сл. п. Вождь допускає до обговорення всіх справ, до висказування всяких думок, до критикування окремих потягнень, навіть його самого. Він також хоче все зробити, щоб у кожній справі найти найкращий шлях. Хочє дати вільне місце кожній позитивній думці, ініціативі. Він певний себе, своєї Правди. Не боїться щирої, безпосередньої критики. Не стає на котурнах, ані не ховається за стіну свого авторитету. Не резервує для себе права на ініціативу. Навпаки, потурає чужим починам, як тільки вони доцільні, навіть тоді, як вони інші від первісних його рішень. Не показує на непомильність і не боїться піддати ревізії своїх рішень навіть за чужою ініціативою. Знає, що треба все уліпшувати, змінити, йти вперед. Не має претензій усе найліпше знати й бачити, радо прислухується до чужої думки і оцінки. Розуміє природу нашого руху, революції, має в пальцях її механізм. Не шукає сатисфакції в формальностях. Його ж діло – це ціла справа, це революція, що містить у собі кожний почин, кожне діло, кожну коректуру. Хто б не докидав цеголок – то ціла будівля його. Як хто покладе краще цеголки за нього – то це ж для нього, а не проти нього. Його тріумфом буде перемога цілої справи, а не те, що в подробицях буде мати тільки він рацію. Сл. п. Полковник Коновалець умів по-мистецьки оперувати формальними і нериторичними елементами, творчо, а не шабльоново. Вмів збирати різні сили, давати їм місце, творити з них синтезу, мистецький твір, а не механічний конгломерат, компіляцію. Покійний – це була велика людина, не дрібничковий. Був мистець, а не чоловік шаблону, творець, а не копіст. Революціонер, а не невільник власних і чужих формул. Політик, а не штивний чоловік, чи малий грач. Провідник, а не бюрократ, ані "ясновельможний", ані "найясніший", ані "самодержавець". То був Вождь.

* Конференція відбулася у кінці липня – на початку серпня 1932 р.

На тій то Віденській Конференції прийнято цілий ряд постанов та змін відносно структури, політики та різних ділянок діяльності Організації як у краю, та теж і за кордоном. Для організації на ЗУЗ прийнято пропоновані краєвиками зміни. УВО остаточно зведено до військової і боевої референтури при Краєвій Екзекутиві ОУН. У внутрішній політиці прийнято за обов'язуючі ті засади, що їх обстоювали краєвики. І із-за того факту, що керму Організації на ЗУЗ перебрав молоді самі, сл. п. Вождь не робив жодної квестії, бо бачив, що це було потрібне. Навпаки, іменує Краєву Екзекутиву з-поміж самих тих "бунтарів", частину ж із них бере за кордон, щоб відкрити перед ними дорогу до справ цілої Організації.

Ця конференція творить етап в розвою Організації, а зокрема на ЗУЗ. Внутрішній процес, що ускладнював положення, скінчився. Справи організаційні на ЗУЗ були впорядковані. Кілька одиниць відпало (потім перейшли вони до протинаціоналістичного табору), кілька чулися покривджені, але Організація на ЗУЗ скріпилася, сконсолідувалася, і упродовж двох чергових років осягнула кульмінаційну точку своєї ударної сили в передвоєнному періоді.

Ідучи до Вас, Пане Полковнику, мав я перед очима такий образ постаті Вождя, який у мене остав[ся] із пізнання покійного. А вище наведені події були для мене взірцем полагоджування Провідником таких справ. З того родилась у мене певність і віра в найкращу розв'язку. Дістатися до Вас, пробитися через той заклятий перстень, яким лиховісні інтриганти відгородили Вас від Організації, — це в тодішньому мо[й]ому розумінні і сл. п. Лопатинського [В. Тимчій] половина успіху.

Та показалося, що це були нереальні мрії. Замість сподіванного живого відношення до справи стрінувся я із іншим із Вашого боку. По-перше, на проекти відносно розгорнення діяльності дістав я загальну відмовну відповідь: що справи ще не назріли, треба виждати, зберігати сили, чекати на чужу ініціативу, хоча мої проекти, між іншим, відносилися до використання тодішніх можливостей, які через ваше кунктаторство [нерішучість] прогайновано зі шкодою для нашої справи. А по-друге, довідався я про такі Ваші почини у внутрішній політиці, що йшли в розріз з нашою політичною лінією і не могли принести жодного успіху, крім компромітації. Ваші переговори в зимі 1939-1940 [рр.] з нашими політичними противниками, польонофільською групою УНР з Парижа, тоді вже до решти банкрутованою, цілком не свідчать найкраще ані про Ваш політичний змисл, ані розуміння обов'язків і гідності Голови Проводу Українських Націоналістів. Компромітацією збільшили ще спеціальні моменти. Ті Ваші переговори мали місце після декларації і паризьких уенерівців, Ваших евентуальних контрагентів, декларації, позбавленої будь-якої національної гідності та примітивного політичного глузду, тоді як уже інші групи УНР (напр. варшавська)

осуджували політику паризької групи УНР і відпекувалися від неї, Ви нав'язуєте з нею перетрактації [переговори] в справі спільної політичної акції, подаєте умовини. Для завершення всього, переговори веде Ви особисто як голова Проводу Українських Націоналістів з парламентарес групи УНР особі Соловія, званого ще з Польщі зі звичайної хрупіяди. Незрозуміла Ваша поведінка [що]до того роду політичних "потягнень" у зіставленні з надзвичайною здержливістю і прямо негативною поставою до пропонованих [нами] Вам акцій, які, щоправда, вимагали вкладу сили і старань, але йшли по лінії політики ОУН.

До справ внутрішнього порядку і виразно шкідливого значення ведення деякими членами Проводу ми стрінули у Вас щонайменше легковажне відношення. У Вас усе зводилося до дрібних недотягнень, переяскравлювання фактів та нестійких закидів [і] вражало неоднакове трактування сторін. У відношенні до нас (Стецько [Ярослав], Лопатинський [В. Тимчій], я) та до наших представлень і пропозицій, Ви були штивні, трактували формалістично і помітно неповажно, прямо збували. Але до тамтих, до шкідників, Ви відносилися куди зважливіше. Навіть формальне домагання сл. п. Лопатинського [В. Тимчій], щоб поставили під суд винних за саботування доставки зброї до повстанчої акції, як теж за зле кермування справами в Карпатській Україні, Ви збули ігноруюче, мовчанкою, а, з другого боку, виясненням, що за кермування акцією ОУН в Карпатській Україні був відповідальний сл. п. [Михайло] Колодзінський, хоч учасники твердять, що було інакше. (Про це інформував мене і других сл. п. Лопатинський [В. Тимчій], вернувши[ся] від Вас). Говорячи про Ваше трактування нас, маю на думці трактування ділове, а не особисте, яке формально було все дуже ввічливе.

Тоді я думав, що це дотогочасне назначення стану дійсного унеможлиблює Вам прийняти правду. Але як опісля прочитав Ваше письмо [з] 22.5. ц. р., в якому Ви дуже гостро осуджуєте все те, що перед нами обороняли, та витягаєте особисті, далекойдучі висновки, я остовпів. Незрозуміле легковаження таких речей, чи інші несамовиті історії. Бо ж запевнення, що можуть бути переведені зміни, але аж на черговому Зборі, в таких справах і в такій ситуації, де конечне якнайскорше оздоровлення, тим більше, що справа тягнеться від давна, не можна було брати інакше, як дипломатичну форму відмови.

Ви казали, пане Полковнику, що не можете поступати під пресією [тиском]. Передусім ми спочатку висували тільки прохання, пропозиції, спеціально вважаючи на те, щоб не діткнути Вас настирливістю і не настроїти ворожістю. Ми ж були попереджені, що Ви на такі речі звертаєте велику увагу. Щойно після того, як Ви відмовили узгляднити наші прохання, хоч зовсім не особисті, ми

мусіли представити Вам, що завести порядок конечно і то негайно. Очевидно була пресія, але не пресія особиста з нашого боку на Вашу особу, тільки пресія обставин, організаційної конечности й доцільности, яку ми тільки висловлювали. А де ж є чи коли-небудь був на світі чоловік, а ще більше керманич публічних справ, що не знав би, що це об'єктивна конечність, яке труба узгляднювати, а в нашому випадку не йшло про те, щоб уступали Ви під пресією. Навпаки, ми хотіли, щоб, знаючи загрозливу ситуацію, Ви опанували її, виступили з ініціативою, перевели зміни, що було конечно – усунути. Щоб Ви дійсно станули на чолі подій, а не пасивно чекали, як катастрофа наспіє, піде понад Вас і Організацію. Чи не для того ми приїхали, щоб Вам усе те представити, ми приходили до Вас не з голими словами, але з реальними пропозиціями, а що найважливіше – ми давали Вам силу, на якій Ви могли опертися. Ми хотіли все зробити, але з Вами, для Вас. Адже ж Ви передусім відповідаєте за все, що робить Організація і що в ній діється! Під Вашою датою могло бути записане все добро й лихо з того часу чи супроти великих справ, що входять в гру, могла мати будь-яке значення обставина, що це була Ваша безпосередня ініціатива?! Навіть якби була пресія, хоч такої не було, то чи це у Вас, що несли відповідальність за долю революції, за долю народу, могло рішати про негативну децизію? Отже, що?

Краєвий Провідник і я дістали від Вас дві відповіді на останньому побаченні. Перша – словами: все є добре в порядку, якщо є деякі недотягнення, то вони можуть бути поступово усувані. Евентуальні зміни не виключені, можуть бути переведені, але хіба згодом, на черговому З'їзді. А втім, нема про те що говорити, бо це належить виключно до компетенції Голови Проводу, який сам має оцінювати, що добре, а що зле для ОУН. Друга відповідь була вимовніша, ясніша і конкретніша. Не були конкретні організаційні рішення і розпорядки. Два з-поміж них (усіх трьох) відносяться до справ, які ми між інших порушували.

Тими зарядженнями Ви як голова ПУН закріплювали існуючий нездоровий стан, а саме в тих місцях, де ми пропонували теж перевести зміни. Це була дуже виразна вимова, що не оставляла сумніву відносно словної пітійської відповіді. Ваші рішення говорили недвозначно: Так, як є, так має бути, так буде! Сік вольо, сік юбес!* А на спроби звернути увагу, що таке рішення недоцільне і буде шкідливе, Ви не допустили до слова. Поми[мо] того, що йшло теж про назначення Провідника на тому терені, де Лопатинський [В. Тимчій] вже був назначив його і пропонував затвердити його, Ви призначували на цей пост того члена, що вже там вів діяльність, і що його поступовання, як на це вказував Лопатинський [В. Тимчій], було шкідливе. Ви не хотіли вже навіть чути жадної

* Так хочу, так наказую.

завваги, кажучи аподиктично, що “Голова Проводу Українських Націоналістів вже видав рішення”. Рома льокута, кауса фініте*. Мало б остати все по-старому, то значить, в руках Сеника і Барановського мала б бути зосереджена фактична керма Організації. І далі мала панувати в верховних кругах Організації атмосфера забріханості, облуди, фальшу й недовір'я, а замість кермування творчої ініціативи – гра і поза. Революція мала остатись надалі без здорового, відповідального Проводу, в ділянці провідництва мала бути здана на ініціативу зглядно коректуру провідних осередків другого ступ[е]ня. До того ми не могли допустити. Надто важкий час, надто вирішальний етап, щоб у найвищому проводі біг непорядок. Коли були вичерпані всі засоби, щоб упорядкувати відносини нормальним способом, коли до того не вдалося приєднати Вас, треба було поладнати справи вія факті [силою фактів].

Не буду переповідати всієї історії. Кину тільки жмуток світла на деякі моменти. Почин із 10 лютого не був звернений проти Вас. Треба було зробити те, чого ніхто не робив, а з чим не можна було довше чекати. Щоб відповідно до нової ситуації, покермувати Організацією, прийняти практичний плян цілої діяльності та розложити і його виконання на окремі складові частини. Встановити практично політичну програму.

Щоб не робити того тільки одній частині, ані лише на одному відтинку, але цілість зістроїти в одну машину. До того було конечно, щоб цілою акцією кермував один такий Провід, що охоплював [би] цілість. Не міг цього зробити керівний апарат одної ділянки, чи організаційної одиниці, бо, напр., сама акція на Матірних Землях вимагає співдіяння інших територіяльних одиниць та многих ділових секторів. Далі треба було тим членам ПУН, що офіційно їм належалася керма найважливіших справ, а їх робота до цього часу виходила на шкоду Організації й не було довір'я до їх певности, відрізати можливість шкодити, чи перешкоджати.

Вас, Пане Полковнику, не можучи переконати словами, ми хотіли переконати ділами. Хоча вислід дотогочасних справ, а зокрема негативний вислід моєї поїздки й сл. п. Лопатинського [В. Тимчія], підорвав те без застереження довір'я й віру, з якою ми перше відносилися до Вас, хоча повстали сумніви, чи в Вашій особі ОУН найшла дійсно провідника, що вчувся б в усі справи, жив би ними так, як покійний Вождь, та чи є тої самої крові (в переносному значенні) є того духа, що ОУН, але дійсна ОУН, ця, що бореться, а не ті елементи, що в ній хочуть робити кар'єру.

Але справа була занадто важна, щоб із таких сумнівів робити відразу найдаліше йдучі висновки. Ми брали під увагу всякі можливості. Сумніви могли мати випадкову основу. За всім могли

* Рим сказав, справа закінчена.

критися неznані ще причини. Інша річ мати різні погляди перед довершеними фактами, а цілком інше переводити зміни. Конечність не допускати, що[б] певні внутрішні процеси виходили назовні. Поза Особою, є ще і Пост, який треба сальвувати [оберігати], а передовсім не зробити через поспіх помилки, повести діло так, щоб сумніви розвіялись, щоб показалася сама правда, одначе друга, щоб була певність.

Та все-таки брала верх надія, що Ви, Пане Полковнику, будете вождем, переважала думка, бажання в кожного, що це тільки якийсь непорозуміння, чи труднощі, які будуть поконані. Якби хотіти коротко схарактеризувати синтезу, а радше пересічне відношення до Вас серед того активу, що знав про цілий процес, після нашого повороту, то можна б сказати, що це був перехід з повної і беззастережної віри до вижидання з резервою, а разом з надією. А в почуваннях, що немале мають значення у відношенні між провідником і підчиненими, панував мішаний стан. До первісного відання особи провідника, віддання, що концентрує в собі всі найкращі почування до безособової справи, до того первісного почування вмішались інші: жаль і щось якби розчарування.

Для ілюстрації подам зміни, що їх можна було дуже виразно заобсервувати на сл. п. Лопатинським [В. Тимчій]. Він був дуже одверта і безпосередня вдача. Він зачинав від сліпого, абсолютного віддання Голові ПУН. Потім заявив Вам, що якщо Ви даєте наказ – то постріляє всіх учасників одної наради, де обговорювано справи непорядків в ПУН-і й себе застрілить. Дальше ставить Вам вимоги. На початку останньої стрічі просив Вас, щоб присягу, яку мав зложити на Ваші руки, відсунути на час після розмови з Вами, узалежнюючи її від висліду тої розмови. А по повороті від Вас сказав, щоб не вживати в поздоровленні клича “Вождєві слава”, бо вождя немає, – [то] це дуже далека дорога, яку в двох розмовах з Вами впродовж кількох днів перейшла серце одного з найкращих членів ОУН.

Загальною тоді у відношенні до Вас у речевій, як теж у емоційній його сторінці серед взаємничених у події членів панував стан хиткої рівноваги. Його дальші події могли штовхнути в одну або в другу сторону. Ми хотіли це зробити в позитивному для Вас напрямі. Тільки не тою метою, яку практикували інші. Не тим способом, щоб прикривати, промовчувати дійсність. Ми хотіли змінити саму дійсність і через те створити тривалу підставу для Вашої позиції. Ми хотіли діпняти того, щоб Ви станули на чолі правди і порядку. Якщо не можна було приєднати Вас для самого порядку й виконувати його в Вашому імені, ми рішили самі це зробити теж для Вас.

10 лютого [лютого 1940 р.] ми покинули слова, а взялися за діло. Видвигнений революційний Провід ОУН на ініціативній нараді відвернувся від кліки в ПУН-і та її починів і самий зачав кермувати найістотнішими частинами й галузями діяльності ОУН. Не мали тоді

нічого того, що дає позиція офіційного Проводу, ані такої свободи в диспонуванні членами, ані засобів, що були не в наших руках, ані тої зовнішньої позиції, що її завдяки боротьбі впродовж довгих років здобула собі ОУН, а змогу користуватися нею мав передовсім офіційний Провід. За те ми мали на своєму боці правду, чисту справу, віру і незломне рішення довести справу до успішного кінця. А передовсім між нами були тільки люди чину й мали повне довір'я членських кадрів.

Провідні нашої сили доступні для кожного бодай у частині. Знають їх добре Сенік і Барановський з того, що всі їх спроби покористуватися своїми офіційними повноваженнями на нашому терені всупереч революційному Проводу все були безуспішні. Подібний досвід має також полковник Сушко.

Про позитивні ефекти нашої праці не буду тут говорити. Представити Вам нашу діяльність, її шляхи, методи, засоби, а передусім висліди, теперішній стан, пляни і дороги на майбутнє – треба окремо це зробити. В тій цілі ідуть до Вас поодинокі члени РП. Про цілість справ я б хотів поговорити з Вами окремо.

Та, здається, вже на підставі того, що Вам представлено досі, можете мати загальний перегляд вислідів кермування справами РП-ом. Образ буде виразніший тоді, як порівняти з тим, що за той час зробили Сенік, Барановський, Сціборський, Чучман, і цілий ПУН (з виімком самостійної [діяльності] деяких його членів).

З наших інтенцій тільки половина здійснилася. Ми вспіли зосередити найбільше уваги і сил Організації на найважливіших тепер справах. Вивели діяльність організації на рідних землях на новий шлях. Започаткували нові, тепер потрібні ділянки праці. Спаралізували чужі націоналістичні тенденції у внутрішній політиці та спроби накинути їх Організації. Реальними потягненнями закріпили дотеперішню політику Організації. У зовнішній політиці ми започаткували нові спроби реалізувати головні її напрями. Вкінці фактично унешкідливили нездоровий вплив кліки на справи ОУН.

Зате нічого не вийшло з замірів бодай переконливих вимогою фактів приєднати Вас, Пане Полковнику, до діла оздоровлення і упорядкування внутрішніх справ. Сподівання, що Ви таки станете дійсним Провідником, що замість прикривати своїм ім'ям кліку, станете на чолі нашої боротьби, – не справдилися.

Поїздка Кравціва, пропозиція Стецька були так само безуспішні, як і всі дотогочасні зусилля в тому напрямі. Зо мною Ви хотіли провадити формальне слідство, про самі діла не говорили. На моє письмо повідомили мене, що ставите мене (і Стецька) під головний Революційний Трибунал за те, що я допустився вчинків на виразну шкоду Організації Українських Націоналістів. Розуміється, це з великою парадною, бо аж видатний національний революціонер з римських кав'ярень відчитує мені Ваше письмо (певно на те, щоб

я не міг сказати, що його не одержав) і то в присутності так само знаного з паперових революційних чинів за кордоном — Оршана [Ореста Чемеринського]. І рівночасно, не чекаючи, який буде вислід Вами визначеного суду, на другий день заряджуєте бойкотування Стецька та розсилаєте в тій справі обіжник “До членів Організації Українських Націоналістів”.

У ньому, крім таких слів, як “диверсія”, “авантюризм”, “амбітництво”, “безвідповідальність”, у спосіб занадто дипломатичний, як на націоналіста, провідника революційної організації “в того роду ситуаціях”, але не менш виразно кажете про нас, “що це є чинники, що в даній ситуації мають власні причини бажати, щоб Організація Українських Націоналістів була тепер внутрішньо послаблена та нездібна до акцій, що їх диктувати їй будуть інтереси Української Нації”. Позвольте, Пане Полковнику, на цьому місці подякувати Вам за це речення, хоч не послали його Ви мені, щоб міг вложити до альбому, тільки проголосили офіційно за підписом: “Андрій Мельник, Голова Проводу Українських Націоналістів”. У цій відозві запевняєте: “Заявляю Вам, що надій, покладаних Вами на мене, не заведу, що рішення із невгнутою впертістю та найбільшою рішучістю в корені зліквідувати всі спроби розложити Організацію Українських Націоналістів, звідки б вони не йшли”.

Не можна знайти відповіді на питання, що самі насуваються, як розбирати, чому то Ви не тільки толерували, але й потурали в самому ПУН-і тим нездоровим явищам, що підпадають під повище Ваше окреслення. А до акції оздоровлення й рятування Організації Ви забиралися з такою енергією, щоб її ліквідувати, причіпляючи до неї, всупереч правді фальшиві й образливі окреслення. Цікаве зіставлення, що факти, які дають познаки, що Ваш найближчий співробітник і довірений Барановський може бути на услугах ворога, не заставляє Вас прийняти бодай мінімальні міри обережності, що цілий ряд фактів, що Сенік і Барановський із-за особистих, або інших темних мотивів саботують справи, що домагання Краєвого Провідника зробити суд за умисне саботування справи достави зброї для повстання напередодні його вибуху — Ви цілковито ігноруете. А рівночасно наш почин рятувати Організацію від шкідників збирається “з найбільшою рішучістю в корені ліквідувати”. Чому це так?

Це моє питання, це питання, яке б'є з Вашого поступовання, а яке хіба сміють поставити Вам ті націоналісти, що їх Ви так запевняєте, що не заведете покладених на Вас надій! Чи розв'язка лежить в тому, що Барановський і Сенік приносили шкоду тільки Організації, за те вмели робити перед Вами реверанси і приємно обдурювати Вас, а ми для добра якоїсь там революції посміли поступати зовсім просто і діткнути Вашу амбіцію? Чи може це для того, що супроти Барановського і Сеніка Ви чуєтеся зобов'язані за те, що завдяки їм обняли пост Голови ПУН? Чи просто тому, що

ті два Вас засугерували [підказали], будьто би ми були проти Вас? Чи просто Барановський, знаючи, що амбіція бути сувереном у своїх рішеннях та не піддаватися чужим впливам — це Ваша “слабкість”, майстерно виграє це й так заходиться біля Вас, що Ви робите все те, що він хоче. Це саме методи “праці” Барановського і Сеніка: самим надто не експонуватися, а мати такого “суверена”, що буде робити все, що їм потрібно. Річ дуже зрозуміла у світлі нових документів. Цей здогад підтверджують факти. Саме зіставлення Вашого акту про абдикацію [зречення] 22.5.1939 р. з наступним Вашим рішенням про склад нового ПУН. Цим актом Ви стверджуєте, що “такий стан справ — це не Провід, а пародія Проводу”, що [це] “не організація, а дезорганізація, що консеквенцією такого стану — розвал і анархія”, — а далі подаєте своє рішення про уступлення з посту Голови ПУН. Таким способом Ви старалися еманципуватися з-під влади Барановського і Сеніка. Та це Вам не вдалось. Бо зараз у серпні цього ж року Ви покликаєте новий ПУН. А в ньому знову вся влада скупчена в руках Барановського і Сеніка. І по сьогоднішній день Вам вони інспірують чи диктують кожну децизію [рішення].

Чим вони оба Вас тримають в руках?

Чому ж тоді відкидаєте ту силу, що хоче допомогти Вам у знищенні цієї мафії?

Мушу тепер Вам це сказати. Мусить дійти до Вашого відома, що теж такий аспект має Ваше поступовання. Не для пустих слів, а для будучого. Видаючи відозву до членів ОУН та підписуючи її як Голова ПУН, мусите знати, що ті націоналісти не знають версайської [версальської], чи єзуїтської облуди, що до них треба йти самою правдою, що [вони] дивляться на діла, а не на слова, і потраплять безоглядно й до кінця здерти кожну заслону. Пишу це тепер до Вас, не хочу, щоб я мусів проте кричати перед світом; але не примушуйте нас розкривати перед цілою Організацією всієї кошмарної правди, що є в ПУН та довкруги Вашої особи. Годі довше толерувати, щоб люди йшли на смерть, а не на самій горі одночасно панюшилася зрада, позерство, фальш і облуда. Чаша виповнена! Досить!

У квітні 1940 р. своїми письмами остаточно Ви сказали: ні! не йти нам разом. Ні слова, ні діла до Вас не промовили.

Вже попереднього разу, коли я й славної пам'яті Лопатинський [В. Тимчій] розставалися з Вами, я сказав цілком одверто, що долі Організації на поталу не віддамо.

Ви завзялися не допустити до оздоровлення відносини в ПУН. Ви хотіли конечно вдержати той стан, що грозив Організації розстроєм і моральним розкладом. Ви чомусь так його держалися, що через те поставили Організацію перед конечністю вибрати одну з двох можливостей: або Ви остаєте як голова ПУН, разом із Сеніком і Барановським та всім тим, що вони до Організації

вносять, або переведеться упорядкування, відітнуться нездорові елементи і буде порядок, але без Вас. Для тих, що знали справи, не могло бути сумніву.

Дозвольте, Пане Полковнику, зробити заввагу, що Ви таки не цілком вірно мусіли оцінити Вашу позицію в Організації. Правда, на Вашу особу був перенесений весь моральний капітал авторитету Вождя Українських Націоналістів, авторитету, здобутого довгою боротьбою й працею самого покійного Вождя та всіх його борців, націоналістів-революціонерів. Ви його дістали вже готовим, разом з урядом. Та Ви мусіли той акт підтвердити вже власними чинами. Бо це не монархія, ані демократія, де самий правно-формальний акт вичерпує процес обняття влади. На вождя ще ніколи нікого не назначено, не обрано. Цю позицію здобувається.

Ви ввесь час оперуєте моментами формального порядку: що Устрій передбачує так-то й так-то. А не забуваймо, що наш Устрій не творив руху, ані Організації. Навпаки, він тільки зафіксує у формі устроєвих постанов ту практику здійснювання ідеї Українського націоналізму, яка в наших умовах найкраще видержала й видержує пробу життя. Це процес далеко не завершений. Він поступає далі, а всяка спроба поставити йому таму [греблю], спинити розвій, елімінувати [викреслити] з формуючого діяння такі чинники, як уклад внутрішніх сил, стан боротьби, умовини її й т. п., — таке намагання тепер згори засуджено на невдачу. Закостеніння було б можливе тоді, якби Організація станула на шпилі свого розвою, або якби її залляла лява якогось катаклізму. Ваш рух усе-таки дуже молодий, і чи хочемо, чи ні — велику роль в його формуванні грає емпірія [емпіризм]. Відносно позиції чи компетенції Голови ПУН теж пройшла в Устрою велика еволюція. Її граничні стовпи — це на початку відносні постанови з 1929 року, а остаточно то їхні відповідники у Проекті Нового Устрою. Той проект виготовляв Стецько на ЗУЗ, та він уже не діждався офіційного прийняття за життя Того, що на його міру був роблений.

Було б помилкою думати, що та еволюція є вислідом змін націоналістичної думки у площині світогляду чи програми. Ні. Вона тільки зафіксує ролі й позиції й авторитети самого покійного Вождя, скріплення здобутого боротьбою й працею, визначеного всіма далеко скорше в життю, ніж це зафіксовано на папері. Якже не стало сл. п. Вождя — не стало тої реальної дійсності, що без її покриття кожна формула має з часом тільки архівальну вартість. Але якийсь час саме ця теоретична формула має ще силу в суспільній машині, вона сама може сповняти роль повновартісної величини, як довго на це впливають комплекси різних обставин.

У нас після Роттердамської трагедії треба було докласти всіх старань, щоб значіння й авторитет Голови ПУН, як вождя українських націоналістів, вдержати на досягненій висоті. Старання в

тому напрямі мусили бути двоякі: формально-організаційного й ділового порядку. Перші належали до провідних чинників ОУН, поза кандидатом на Голову ПУН, зглядно новим головою. Ділові мали сповнити найперше провідні керманічі ОУН, члени збору ОУН, через те, що в тій ситуації, коли ніхто з членів не вибився самий понад інших як одинокий кандидат, видвигають відповідного Провідника. Далше вже самий Голова, виконуючи свою функцію, мав той акт виправдати та знову дати реальний зміст авторитетові Голови ПУН. Так, щоб знову більшу увагу перенести на особу, а не на самий уряд. Очевидно, помічна в тому мала бути ціла Організація. Я набрав переконання, що Ваша увага була звернена передовсім на формальну сторінку. Ви самі дуже осторожно вважали на те, щоб у відношенні до Вас перестерігано й респектовано [поважано] формальний бік компетенції Голови ПУН. Ви помітно не радо приймали те, що ми висказували свої думки й проєкти в тих справах, що їх Ви мали рішати, а вже цілком не допускали до виявлення критичної думки супроти Ваших рішень.

Ви не зробили нічого в тому напрямі, щоб беззастережене довір'я і відданість Вам базувалися на внутрішнім визнанні Ваших провідницьких здібностей. Ви мали офіційний пост, до нього устрій і традицію по Покійному й це для Вас вистарчало.

Так не могло бути; віра, відданість, визнання за Провідника і авторитет — це цінності, що в людині родяться, падають, міцніють і нидіють незалежно від її волі. Ними рядить не підмет, а предмет їх, отже передусім той, до кого вони адресовані. В нашій дійсності дорога до того, щоб їх собі здобути, це власні діла, а щойно на другому пляні устроєва норма. Адже ж самий Христос не тільки казав: "Я Божий Син і тому вірте і слухайте мене", — але навчав та творив діла-чуда, а щойно потім на тій підставі вимагав віри. Теж теперішні вожді народів здобули собі ті позиції власною боротьбою, і далше не спочивають на лаврах, тільки все творять нові чини і ними накидають своє визнання.

А найближчий нам приклад, який дав сл. п. Вождь. Він ніколи не покликався на свою виключну компетенцію, не заслонювався авторитетом чи монархічним принципом, не оперував формалістикою, а все-таки і в значній мірі через те всі його визнавали.

Ви, Пане Полковнику, в тій справі були в дефензиві [захисті], а не в офензиві [наступі], як інші провідники. Ви окопалися за устроєвими нормами й формалістикою, а не вийшли на отверте поле здобувати собі все нові й усе міцніші позиції своїми ділами Провідника. Такий капітал із давнього минулого, із давніх позицій не вистачає для Провідника нового руху, нової революції з іншим духом, з іншими ідеалами, іншими молодими людьми. Тут треба також і передусім виказатися в пробі кожного дня.

Може бути, що в тому лежить головна причина, що теперішній наш процес розвинувся по такій дорозі та увійшов аж у теперішню стадію. Люди типу Сеніка і Барановського після початкових стадій зорієнтувалися, що в Вас найважливіша формальна сторінка. Вони легко до того пристосувалися і стали супроти Вас так поводитися, щоб Вас вповні під тим оглядом задовольнити, з'єднати собі Вас, стати необхідними й далі робити по своєму, представляючи Вам кожну справу так, щоб для Вас була приємність, а для них користь. Вони звертали у відношенні до Вас найбільшу вагу на відповідну режисерію, щоб справи представлялися Вам у відповідному світлі, щоб виникали у Вас відповідні враження та почуття самовдоволення. А найважливіше, щоб усе виглядало, що Ви є повним сувереном, що в усьому тільки Ваша ініціатива і Ваше рішення. Що дійсність була інша, така, як їм було треба, це цілком не перешкодило в їхньому ділі, навпаки, їм про те йшло. Це вже річ їхньої рутини і їх специфічних здібностей, стоячи між Вами й дійсністю, подбати про те, що їхня гра вдавалася.

З нашого боку не було гри, не було того "мистецтва". Нам йшло про саму суть. Про неї ми хотіли говорити, її хотіли направляти і через те дати Вашій позиції тверду основу. Коли не можна було цього зробити в найбільш приємний для Вас спосіб – то трудно, треба було зробити так, як можна. Це однаково було тільки для справи і для Вашої позиції.

Цього розрізнення між нашими і їхніми інтенціями, між нашою і їхньою силою, між тим, що ми дамо, а що вони дадуть, тої різниці Ви не могли не бачити самі, а що ж щойно після таких наших заходів. Ваша була воля, Ваш вибір.

Але справа далеко не виключно Ваша. Консеквенції мали впасти каменем на долю революції. Було б злочинно із нашого боку бачити неминучі наслідки й пасивно допустити до них. Нашим обов'язком було, як можна те лихо локалізувати. Ми мусіли зробити все, щоб із Вашої децизії на Організацію впало найменше шкоди. Щоб прикрі консеквенції того, що Ваша й революції дорога розходилися, понесли Ви, а не Організація.

Це ключ до "Вияснень до Комунікату РП" з 10 квітня 1940 р. Щоб згори запобігти спробам ширити баламутство і представляти справу у фальшивому світлі – треба було порушити різні питання й факти, між ними теж такі, що належать тільки до минулого, як теж інші, що під покладом нових подій не мусять мати значення для нинішнього і budouчого. Зокрема порушення kwestії правно-формального порядку були нам накинені, хоча вони мають для нас другорядне значення, бо відносяться до питання "як" а не "що"; ми мусіли взятися до них тому, що передусім Ви ними оперували, на них спирали негативне відношення до нас, і їх Ви мали вжити як зброю проти нас, а тимчасом ціла твердиня мала фальшиву

конструкцію, може вистарчаючу для театральних цілей, але не здібних втримати облогу.

Війна таки ще не почалася. Мобілізація, зайняття позицій і демонстрація сили та засобів її – вичерпують те, щоросло в нашому конфлікті від квітня – досі. Завелика це справа, щоб відразу попалити всі мости, щоб не виждати який[сь] час перед повним розгорненням кампанії.

Комунікат РП написаний. Реалізуємо конечні організаційні висновки у найтіснішому колі. Посилаємо комунікат тим кільком одиницям, що довідалися від Вас про справу, та тримаємо [все] в найбільшій таємниці в найтіснішому крузі [колі]. Бо знаємо, що по його проголошенні вже не може бути спільної мови між нами, а остали б тільки дві можливості: Ваша капітуляція – уступлення, або боротьба аж до покінання. До того не премо [не змагаємо].

Бо все, зіставляючи всі позиції й евентуальности [можливості], за найкращий вихід, щоб ішли разом із нами Ви, як провідник, щоб перевести конечні зміни з Вами, а не проти Вас, щоби в остаточному ефекті Ви як Голова ПУН-у станули на націоналістичних революційних позиціях. Щоб наша праця, наша сила, яку ми змобілізували, не мусіла звертатися проти Вас, але щоб Ви були на її чолі в дальшому поході, щоб Ви стали нашим Вождем.

Якби ми раз сказали голосно все те, що сказали Вам, і що в поборюванні мусіли б сказати, якби ми раз поставили Організацію проти Вас, тоді вже не було б вороття. Ми постановили виждати, з надією, що Ви таки зревідуете своє становище, що здасте собі справу, який ефект принесла боротьба тоді, як ви повинні не проти нас виступати, але й піти нам на зустріч, ми рішили ждати, а кампанію розгорнути щойно тоді, як заіснують факти, які свідчитимуть, що немає вже чого сподіватися, або Ви нас поставите в примусове положення. Той час пройшов.

Ми ждали чотири місяці, а Ви перебрали ініціативу. Ми вели істотну діяльність ОУН та тримали позиції на зовнішніх фронтах, а Ви в той час пробували нас ліквідувати. Ті спроби ми тільки паралізували. Не роблю різниці між тим, що роблено проти нас із Вашої виразної та безпосередньої ініціативи, і що робили ті, яким Ви дали право виступати в Вашому імені та моральне благословення.

Пишете відозву та розповсюджуєте її на двох континентах (не знаю, чи довідався також третій континент, крім двох людей, які, як треба, при інсценізаціях заступають його). З Америкою виходить якимось не дуже зручно, бо, післявши наперед спростування, приходиться хіба таким самим виславши здогадане наше письмо, і панове Онацький зо Сціборським – у дурній ситуації.

Мала бути грандіозна вічева кампанія в Югославії, де було б нап'ятовано страшних руйників, але щось там не вийшло. В Німеччині імпозантний розмах заломлюється відразу.

Легше приходиться робити подвиги Кандибі, бо в Празі виїмково пригожа для таких історій атмосфера, а протинаціоналістичні круги радо підхоплюють та поширюють.

Взагалі вдалося зробити Вашим людям при допомозі всяких гетьманців, паліївців, скрипченків і т. п., які радо виручать у такій потребі. Спеціальні заслуги поклали вони на терені Ген[еральної]-Губернії, бо там, якби не вони, то справа могла б була остати дуже мало знана. Не міг же сам Сушко всім розповісти, тим більше, що з тим таки треба було критися. Помогали трохи теж Прага та пупілі [протеже] самого Барановського, але це теж ще замало.

Сеник і Барановський пробують [діяти] теж ще методом диверсії. Зорганізувати її має довірений Барановського – Книш. Тоді, як у Краю треба було робити, і краєві організаційні чинники зверталися до нього, щоб повернув до активної праці, він про це навіть не хотів чути. Тепер він почав революційно активізуватися на найтруднішому фронті проти найбільшого ворога України – Бандери, пробуючи зорганізувати проти нас диверсію. Скінчилося зібранням кільканадцяти підписів під його меморіялом, соромною всією та відбріхуванням. Треба тямити, що це внутрішньоорганізаційна справа, а Книш, що покликається на своє минуле, не здобує на те, щоб виступити з відкритим шоломом. Але Сеник і Барановський ще раз зуміли при допомозі Книша піддурити одинадцять давніх Увістів [членів УВО] та вжити їх до своїх цілей. Тих самих людей, що їх уміло використовував колись “незабутній” Ромко [Барановський], – ще раз по довгих літах використав “Славко” – брат. Правда, на тому все скінчилося, але Сеник і Барановський поставили “до розпорядимости” нову силу. Для їхньої гри й така велика. Адже ж не раз приходилося їм не так блефувати. Писалося про справу виразно на всі сторони. Отже, не можна зробити закиду, що Сціборський, Онацький та Сеник не подбали як слід, щоб у пору доведалися чужі відділи на обох півкулях. Ще тільки бракує, щоб Революційний Провід прислав когось, що через нього можна б ушчасливити відповідним декретом Організації на Матірних Землях, щоб не думали, що за них забули. А посилати самим туди когось зі своїх годі! Раз, що якось не совісно, по-друге, хто з ним піде. НКВД і так уже знає.

Осталася ще справа суду. З великого шуму ніщо не вийшло. Проголошено й потім місяці тихо. Чи тому, що Сушкові не повелося зібрати суддів, чи передумано, що властиво треба б дуже багато судити, чи врешті тому, що не зручно, щоб хто-небудь розбирав ті справи, хай краще не виходять на денне світло – про це могли тільки Ви сказати.

Не повелося Вам нас знищити і не багато завдали Ви нам труду. Вибачте, що в такому тоні пишу про це все. Але можна всі ті почини трактувати в двоякий спосіб: або про інтенціям, мотивам, замірам

їхніх авторів і тоді мусіли б ми дійти до цілком іншого прикрішого висновку, або махнути рукою і судити поблажливо по ефекті, як це ми робимо, й тоді підходить такий тон.

Стоїмо там, де станули у квітні. Тільки Ви вже вистріляли власну амуніцію, а були вже теж спроби послужитися проти нас сусідською поміччю. Наш арсенал ще не ткнений. Ми тільки частково його Вам задемонстрували. Та я повторюю питання квітня: пощо, кому це потрібне?

Ваше рішення про покликання окремої внутрішньоорганізаційної Комісії, що мала зайнятися поладнанням конфлікту, Революційний провід прийняв як крок до поєднання і відповів тим самим. Проект і заклик тої Комісії ми прийняли та ждемо від Вас, щоб остаточно справу з користю для Організації поладнати*.

Та бачу, що ці чорні духи, що вже стільки лиха накоїли Організації, докладають всіх зусиль, щоб до того не допустити.

Маю на думці передусім Сеника і Барановського. Особливо Сеник, [бо] Барановський покинув уже бодай подвійну гру. Тримається вже тільки одної ставки. [Сеник] пішов на примітивні шулерські трюки. З одного боку, нібито з компромісом входить до Воз'єдної Комісії, підписується під її ухвалою, ба навіть підписує заяву, що сам уступає, щоб справа була поладнана, а, з другого боку, робить усе, щоб до того не дійшло. Передусім, разом із Барановським інспірує заяву Книша, щоб предложити Вам, що ось там є сила, на якій Ви можете опертися проти нас. Він добре знає, що це фікція, що коли б треба нею послужитися, скінчиться компрометацією. Але для його гри це вистарчає. А дальше оба наставляють Вас неприхильно до проекту, який підписав теж Сеник, граючи на таких клявішах як авторитет ПУН-у, порядок і [інших] нам не відомих. Знаю, як-то вони тепер заходяться коло Вас, щоб Вас настроїти по-своєму. Лестиві слова теж можуть часом обов'язувати.

Якщо б усе те, з чим вони до Вас приходять, було для Вас конечно, то затримайте їх при собі. Від нас ніколи такої улесливости Ви б не мали. Ми інакше розуміємо пошану. Їхній рід пошани – в нас обидою. Так як безпосередність та неповздержна щирість у вияві правди не впливають із браку пошани. Я навмисно не хочу з тамтими конкурувати у слівництві і не вишукую спеціально форми для вияву думки. Раз тому, що умисна чесність для з'єднання і зобов'язування собі людей – це форма каптування [приєднування] може добра в дипломатії чи в інших взаєминах того роду, де всі хвати дозволені, але у взаєминах членів ОУН обидлива для обох

* Для полагодження конфлікту була створена “Окрема комісія”, до складу якої входили Ріко Ярій, Омелян Сеник, Роман Шухевич, Іван Габрусевич та Степан Ленкавський. Але у червні 1940 р. Андрій Мельник категорично відхилив її пропозиції, і конфлікт переріс пізніше у відкритую конфронтацію.

сторін. По-друге, що наша справа така чиста, що каптування когонебудь для неї було б топтанням її гідності. А по-третє, ми самі боремося м. ін. за те, щоб особисті симпатії, чи згляди, куртуазії й т. п. не мали жодного впливу у вирішуванні справ ОУН, ані не були критерієм оцінки членів.

Документи, що про них повідомляю Вас на початку письма, остаточно демаскують одного провокатора, якого досі тримають у ПУН-і. Я знаю добре, що тепер ніхто вже не буде його боронити, але будуть старатися, щоб на Барановським усе скропилося. Передусім Сенік. Той самий, що обох Барановських впроваджував у справи ОУН за кордоном, що другого Барановського “відвідував” цілий час, поки не витягнув його на самий верх Організації. Оба вони – це ж одна рука. Все поступали однозгідно, один одному помагав, один за одного свідчив та покривав. Тільки через те, що творили таку дібрану спілку, потрапили так опанувати ПУН, могли позволити собі на таке поступування, що вже тільки за те у кожнім чеснім товаристві стрінулися б з безоглядним нап’ятуванням. Це вони оба оббріхували цілу Організацію, оббріхували сл. п. Вождя, оббріхують найбільш цинічно Вас. Вони оба диспонували довільно людьми і засобами Організації. Вони оба мальтретували [погано поводитися] заслужених членів ОУН – краєвиків, які за кордоном найшлися в залежності від них. Вони оба так кермували справами, щоб [вони] йшли якнайгірше. Чи того всього було мало, щоб їх вигнати з Організації на сто вітрів?

Чи можна було відповідальному чоловікові спати, коли бачить, що при кермі тої справи, де люди гинуть, стоять такі, що потрапили [зуміли] саботувати доставку зброї, стягнення з краю учасників військових курсів і т. п. Тоді було підозріння, а зараз є наглядні докази, що Барановський робив це як провокатор. А Сенік чому? Чому? На те питання мусить бути відповідь зараз! Чи він, найближчий спілвник Барановського, міг не бачити, що це за робота?! Чи не було подібної історії з першим провокатором, братом цього? Чи це не мусило насторожити увагу? А як з краю і тюрми приходили оперті на фактах остороги і виразні домагання примінути превенційні [попереджувальні] кроки і відсунути бодай від справ ЗУЗ, де він безпосередньо шкодив, чи тоді можна було цього не робити, а, навпаки, сепарувати тих, що справу підносили, й викликати внутрішній конфлікт. Пишете до цілої ОУН: “Є чинники, що мають власні причини бажати, щоб ОУН була тепер внутрішньо послаблена й не здібна до праці й акції” – і екскатедра, непоміжно рукою вказуєте на Бандеру, й тих, що з ним. А завіщо? За те, що ми хотіли усунути Барановського і Сеніка.

Як Барановського вже не можна врятувати, Сенік буде рятувати себе. На жаль, у нас погані історії повторюються. Так само було з першим Барановським, і Сенік, і цей другий [Барановський]

боронили його до останку. Я ж сам подав їм факти, які доказували, що він провокатор. Між іншим факт [про те], що він у тюрмі при конфронтації говорив сл. п. Березинському і іншим. А вони боронили його не тільки внутрі ОУН. Подбати про те, щоб в “Розбудові нації” ще в 1933 році офіційно дementовано [заперечувано] вістки, що Роман Барановський служив польській поліції, та глорифіковано його. І то тоді, як у краю усі вже знали про провокатора від року. Ми в Краю мусіли вижинати цю “філіппіку”, щоб рятувати, що ще можна в чести ПУН-у. А по тім, як уже сам Роман Барановський на публічній [судовій] розправі признався, заперечувати не було можна. Та ще знайшовся інший спосіб оборони пупіля [протеже], мовляв, Ромцьо не винен, бо його Організація туди післала. Не йшло, очевидно, Сенікові й “панові Президентові” [Я. Барановському] так про оборону вже й так утраченого Ромця, але це була посередня власна оборона.

Довго ті хитруни падали все на ноги, але тепер уже впали на голову. Чи ще далі, Пане Полковнику, будете їх обороняти й цінити їх за заслуги? Чи будете чекати з евентуальними змінами до чергового З[бору]У[країнських]Н[аціоналістів]? Чи дальше будете, як у квітневій відозві, покликатися на те, що їх “До Проводу Українських Націоналістів покликав ще сл. п. Вождь?” А тепер теж було б вигідно заслонюватися Великим Ім’ям!

Тепер дозвольте, Пане Полковнику, поставити кілька питань, зрештою риторичних. Що говорять факти у зіставленні з Вашими словами? Ви авторитетно заявили: “Рішати, що добре для Організації, оцінювати людей – належить до Голови ПУН – Полковника Мельника Андрія”. А як виглядає реалізація тої максими, як би приймати за дійсний факт Ваше ствердження, що Ви самостійно все оцінюєте й приймаєте рішення? Чи Ви, чи ми краще оцінювали? Як виглядає тепер Ваша відозва-анатема на нас у світлі документів? Де ж Ваша непомилність? А що Ви є під диктатом Сеніка і Барановського в такій чи іншій формі, свідомо чи ні, – то що це значить? Хоча Ваша спроба емансипації, завершена актом з 22.5.1939 р. доказує, що Ви добре здавали собі справу з цілої ситуації, коли аж Ви уступали з посту Голови ПУН і то в такий гарячий час, як весна-літо минулого року? Виразно в тім письмі каžete: “Це остання моя спроба ціною моєї власної особи рятувати від загибуну українську справу”. Чому тоді Ви знову пішли в неволю Сеніка і Барановського?

А як уже самі не могли вирватися, то чому Ви так сильно тягли туди ОУН, цю велику спадщину по сл. п. Вожді, значучи, що це “розвал і анархія” (Ваші слова, вжиті в саме тому сенсі). Чи це фатум?

Ви весь час говорите, що обороняєте авторитет Голови ПУН. Чи тим способом, що йдете навіть на розкол ОУН, щоб тільки не

відділити від ПУН імені Барановського і Сеніка, щоб українська революція не потребувала встидатися перед давню московською, бо та мала одного Азефа, а в нас Барановських аж двох і то другий діяв ще цілих 8 літ після здемаскування першого й авансував [підвищений у чині]! Чи ми, чи Ви боронили добре ім'я ПУН, ба й авторитет? Чи не ми проти Вашої волі хотіли обороняти Ваше ім'я, відділяючи від них прокляте ім'я Барановського?

Ми до цього часу мовчали про те все. Але сказати все те Вам мусимо, щоб не було непорозуміння. А тепер мусить знайти в Вас трохи сумління, трохи справедливості, щоб наново усе розглянути. Адже знахідка документів цілком випадкова! Вона ж дійсності не змінює, тільки її відслонює. А тоді, як багато людей надавали Вам докази, що там таки щось невпорядку, Ви замість розглянути справу, або навмисно замикали очі, або були задивлені у власний авторитет і непомильність. А як би так ми не мали отих доказів, а Ви мали змогу своє рішення зреалізувати, то доки ж тоді провокатор кермував би справами Організації й був у Вас щонайменше найближчим співробітником?

Ви не чекали на суд, але перед цілою Організацією п'ятнували нашу акцію рятування Організації та нас самих — без розбору словами — що не формою, але змістом найбільше обидливі для націоналіста. Та обида нас не чемила, але то був бумеранг, Пане Полковнику! Чи тепер честь відповідального мужчини не вимагає тим самим способом відкликати все? Мені такої сатисфакції не потрібно! Знаю два роди амбіції: велику й малу. Мала вдоволяється малими успіхами, зовнішнім поваженням, формальною рацією і т. п. Для великої амбіції всі ці речі не мають жодного значення, вона знаходить задоволення не в дрібних особистих тріумфах, але великій перемозі того, що стає змістом життя людини. Я маю таку амбіцію. Її теж сподівався знайти у Вас. Є люди, що мають одну і другу рівночасно. Тоді мала все уступає великій, як заходить колізія. Інакше є тільки маленька амбіційка й більш нічого.

Не забуваймо одного, що якби не наша сила, а Ваша безсилність, то Ви, Пане Полковнику, були б уже давно потоптали в поросі мене і Революційний Провід ОУН, і всіх тих, що за нами. Про це говорять Ваші потягнення, заки не показалося безсилля. А все в великій мірі через Барановського, польського (чи тільки польського?) провокатора.

Тої правди не заперечити, ані не закрити. Наше щастя, що справа врешті цілком ясна! А для Вас це щастя, чи нещастя! Бо тепер — то вже на правду не можна знати.

Від Революційного Проводу Українських Націоналістів пропоную Вам, Пане Полковнику, ще раз поладнати справу нашого внутрішньоорганізаційного конфлікту згідно з проєктом Внутрішньо-Організаційної Комісії.

Роблю це в переконанні, що події від квітня до нинішніх днів дають Вам підставу зревідувати своє становище. В сенсі негативнім у відношенні до тих членів ПУН, що їх усунення ми вимагали, і їхньої системи. Та супроти Революційного Проводу ОУН в позитивному сенсі. Раз через те, що він реальними вислідами своєї діяльності виказав свою зрілість до тих завдань, що їх піднявся. Це найвиразніше виявляється у зіставленні з вислідами діяльності ПУН за той самий час, хоч офіційне становище цього останнього давало кращі можливості. По-друге, Революційний Провід ОУН виказав — у протилежності до другої сторони — свою відповідальність у ладнанні важних справ ОУН, не розголошуючи про існування конфлікту ані внутрі ОУН, ані на зовні, ані на рідних землях, ані на чужині. Хоча супроти остаточно негативного Вашого становища до вимоги опанування відносин в ПУН-і, Революційний Провід ОУН мусів витягнути з того організаційні консеквенції та зайняти офіційно негативне відношення до Вас, усунує такі не зривав мостів до кориснішого для Організації поладнання справи. По-третє, РП ОУН дав наявні докази на те, що не хотів підірвати Вашого авторитету, навпаки, підтримував його весь час позитивно, на тих теренах, де діяв виключно РП ОУН, а ПУН не мав жодних зв'язків, як теж не допускав до поширювання вісток про такі внутрішні справи ОУН, що могли б Вас компромітувати безпосередньо чи посередньо. І то в той час, як у Вашому імені ведено проти нас компанію різними методами, від пропаганди аж до диверсії.

Найкращий доказ того, що всупереч усьому хочемо сальвувати [врятувати] Ваше ім'я й Ваш авторитет, що хочемо — щоб Ви таки остались Головою ПУН-у, даємо тим, що не використовуємо тої зброї, яку тепер маємо в руках. Чи може бути легший спосіб остаточно викінчити справу, як подати цілій Організації до відома все те, що можна в тій справі сказати, включно з матеріалами. Це був би осиковий кілок. А відносно Вашої особи вистачить згідно з правдою підкреслити, що все пішло з того, що обороняли Барановського, і в'язати його ім'я з Вашим тільки так, як це Ви самі зробили. Бо що може означати Ваша декларація, що Ви не "виключаєте дальших змін у ПУН-і", супроти реального факту, що саме через те розвинувся цей конфлікт, що Ви у практиці виключили такі зміни.

Пане Полковнику, Ви не зможете сказати, що Ви не були того свідомі. Вас про те усвідомлюється цілком виразно кілька місяців. Не шукайте, Пане Полковнику, не дійсних мотивів, такої уважливості, ані не вірте в них, як будуть Вам підсувати. Щоб знову через невірну оцінку ситуації не було не бажаних і зайвих ускладнень. Деякі можливі, але фальшиві супозиції [здогади] для осторожності здемонтують задалегіть. Немає в нас жодної конечности, що наказувала б нам іти до порозуміння за всяку ціну. З можливістю

розриву ми числилися ще спочатку і були готові на нього піти, якщо він конечний для рятування революції. Тоді наша сила була ще в потенції. Тоді ми мали ще початкові труднощі. Наші позиції не були ще такі утверджені, як Ваші були ще не зрушені. Тоді треба було багато заходів, щоб переломити уроблену вже опінію та приготувати її на таку зміну. Тоді наш арсенал був куди менше вивінуваний [оснащений].

Тепер ми маємо опановані ситуації. Організація в усіх найважливіших частинах, вітках, і на найважливіших теренах і то свідомо (знають, що ними я кермую).

Наша позиція в Організації спирається вже не тільки на моральним і з минулого і такому ж кредиті, вона закріплена теперішньою нашою працею та тою зміною, яку відчувають ті членські кадри, що перед тим були під нашою рукою.

Ваш перший уряд, — що мав нас знищити, — тільки показав Ваше безсилля.

Опінію проти нашої волі Ви вже достаточо підготували так, що тепер скрізь говорять, що “Полковник Мельник уступив, а на його місце [прийшов] Бандера”, “Бандера скинув Полковника Мельника”, “що є розкол і є вже дві організації” і т. п. В кожному разі офіційне проголошення розриву не було б новістю, опінія вже приготована. Якби нам прийшлося з того скористатися, то ми б були за те Вам зобов'язані особисто, бо то наслідок нашого обіжника; дальше перша кольпортаж доброї новини: Онацькому, Сціборському, Сеникові, Барановському, Сушкові й Кандибі; більше їхнім ревним, невтомним співтрудовикам з-під різних стягів. Правда, відомості про конфлікт різні, як усе, але всі вони виходять остаточно з одного джерела — від Вас, через те вони тепер тенденційні. З того погляду проголошення справи [з] Вашого боку кине інше світло, наша ситуація буде ще багато краща.

Не боїмося, [що] проголошення остаточно розламу з Вами, проголошення цілої Барановскіяди, Сенікіяди так потрясе Організацією, що зробить її небоездатною. Ні. Правда, що потрясення було б і ми хочемо його уникнути. Але маючи до вибору: потрясення, але через нього очищення Організації від усієї гангрени, забріханості, фальшу, жирування здеморалізованих, шкідливих, випадкових нереволуційних елементів, — або вічну латанину, задержання шкідників і непевних людей та провокаторів у ПУН-і, толерування нереволуційної системи, безплідного мавпування чужих взірців та формалістичного самообманства, не має найменшого вагання, що вибирати. А в тім вічне покостовання гриба [консервування гнилі] на ніщо не здалося й дуже небезпечне. Наприклад: НКВД знає про нашу внутрішню скандалістику і маємо докази, що тепер дуже пильно збирає того роду матеріяли. Напевно захоче ними компроментувати ОУН. Не знаємо години, коли пустять

в обіг, або інакше проголосять (напр., процес) такі матеріяли. На це не можна ждати, бо оборона тоді була б спізнена. Треба вже зараз справу відповідно ліквідувати. Зрештою, Організація вже пережила одну Барановскіяду, переживе й другу. Якби ми самі проголосили, що такі-то і такі речі діялися, що їх ми ліквідуємо і відкидаємо все нездорове та заражене розкладом, то й серед членських кадрів і суспільности буде врятоване довір'я до ОУН, до здорової її частини, — до тої, що її провадить РП ОУН.

Немає в нас примусового положення конечности відносно Вашої особистої позиції в ОУН. Вона базується на тому, що по смерті сл. п. Вождя Ви стали Головою ПУН-у, але не завдяки Вашій діяльності в ОУН, бо, як мені відомо, Ви в ОУН взагалі не були активні, тільки ще в УВО перед кільканадцятьма роками. Ваш прихід на пост Голови ПУН — гадаю, що можна це об'єктивно твердити, — був одною з можливих розв'язок, але цілком не одинокою. Найкраще про це свідчить офіційна мотивація проголошення Вас Головою ПУН.

Якщо б Головою ПУН було проголошено іншого члена, його позиція не була б слабша від теперішньої Вашої, бо чи брати під увагу критерій комбатанського стажу з Української Армії, чи стажу революційного з УВО, чи стажу націоналіста-політика, то хіба не можна твердити, що вибір мусів упасти на Вас. Прошу мене зле не розуміти. Натяками в такій справі я не говорю. Маю на думці тільки те, що кажу, і не лишаю нічого не договореного. Порушую ту справу тому, що мушу Вам сказати, що якби остаточно мусіла мати ОУН кого іншого Головою ПУН, то це не було б для неї таким ударом, як [смерть] сл. п. Вождя [Євгена Коновальця] і таку зміну перейшла б Організація без ослаблення.

Ще мушу порушити питання можливостей нас зліквідувати, бо напевно в тій матерії Вам багато сугерують, а я не хотів би, щоб Ви були в блуді і перераховувалися тому, що з того могли [б] вийти непотрібні комплікації.

Морально нас здискредитувати не можете, бо наша справа чиста, наші дороги прості. Поступаємо отверто [відкрито], з відкритим шоломом, ведемо дуже отверту і чесну гру. Найперше заповідаємо, а потім ударяємо. Не маємо жодних укритих цілей, а то, чого хочемо, можемо голосити на весь світ. Не ціляємо в одне, щоб убити друге. Наші методи передумані й якнайоглядніші. Недозволених хватів не вживаємо, а поступаємо так, як належить поступати у внутрішніх справах, [тобто] не як у відношенню до ворогів. Нема за що нас зачепити. Якщо Ви справи не поладнаєте тепер позитивно, ми проголосимо своє становище. В отвертому полі, де нема плотів, ми під тим оглядом вийдемо переможньо.

Ваше твердження, що Ви бороните порядку, а ми — анархія, покажеться нестійким тоді, як заговорять факти і документи, а не екскатедра, кидані голословні загальники. Тоді сповняться слова: “Хто

сіє вітер – збиратиме бурю”. Правда за нами, а вона, як олива, виплине на верх.

Друга складова нашої сили – це люди. Між ними самі революціонери діла, а не слова. Немає між нами “бувших”, отих, що колись здобували собі певний моральний капітал та й перейшли на ренту. Якщо хтось свого “вчора” не підтверджує таким самим “сьогодні”, [той] не має між нами місця. Кожний із нас, беручись за таке важне діло, свідомий своєї відповідальности.

Мучить нас одна думка, одна постанова: геть зі шкідниками, геть зі зрадою революції, геть із тими усіма, що не дають Організації стрястися з усякої погані. Мусить бути порядок, мусить бути правда, мусить бути дійсно праця і боротьба.

Ми не конгломерат таких, що при справі кожний хоче пекти свою печеню. Ми служимо одній справі, ми моноліт. Хто не вірить – нехай [по]пробує! Нас не розложити, ані розбити клином. Треба б таки брати з чола, а хто з вас такий скорий до отвертого бою? Досі ми бачили тільки підступи, скриті ходи. Багато було таких спроб, але все таке якесь миршаве. (Я не можу ніколи без презирства говорити про мізероту, коли вона збирається воювати). Як має бути противник – то хай буде сильний бодай в одному.

Є ще один спосіб, що напевно шибает по деяких головах: “Чужа рука”. О, ця гарно зробила б порядок із цими бунтарями. Коби тільки схотіла. Я не можу ні на хвилю припустити, що така думка могла б у Вас повстати. Але не можу зробити висновків з певних фактів, що їх їхні автори старалися пустити на Ваш млин. Не знаю, чи з Вашим це відомом, але знаю, що це роблять люди Вами умандатовані, й на те, щоб вам прислужитися, знищуючи нас.

Маю на думці розповсюднювану оточенням Барановського вістку, що будь-то би я заступав англофільську орієнтацію і вороже становився до німців. Провокація дуже глупа, але не менш перфідна, як теж характеристична. Теж Сич пробував пускати страшки. Правда, в дуже осторожній формі так, щоб не було можна зачепити його за те. Але це вповні вистачає для “власного вжитку”, щоб робити висновки відносно характеру та передбачити, чо по тих людях можна сподіватися. Завдяки таким Вашим союзникам я не можу поминути тепер і такої евентуальности. Ми на неї приготовані. Знаємо реальні можливості, і здаємо собі справ, що немає жодних об’єктивних рацій чужим мішатися в ті речі. Та коли б Ваші союзники числили на те, що методами того роду провокацій можна нас знищити, то розчарувалися б болюче. Адже ж і так не бракує таких аматорів, що тим способом пробують вічно нас бити. І є теж між нами чималі хитруни. Та все те переходило без шкоди. А це тому, що наші дороги все прості. Де маємо воювати – там боремося отверто. Як кажемо сьак-то, так і думаємо і так робимо. Не знаємо подвійної гри, ні короткозорого хитрування. Не боїмося “щось там не вийде”.

Тому як би хитруни не хитрували, – тим способом нам нічого не зроблять.

Зрештою, кожний шукає собі спосіб передовсім відповідного до своєї моралі.

Почуття нашої національної чести нам показує у наші внутрішні справи не втягати чужих, навіть найкращих приятелів.

Але треба бути цілком безсоромним і не мати найменшого почуття національної гідности, щоб чужинців брати собі за суддів роз’ємників, перед ними прискаржуватися і т. п. Тих слів не кидаю отак собі. Маю на увазі сталі практики людей, близьких Сушкові, що стало зневажають ім’я комбатанта, називаючи себе так, а зокрема одного з “тріумвірату” – Сушка. Також Ваш великий довірений Онацький послугується всякими нікчемними методами супроти Стецька. Той “амбасадор” потрапив перед італійцями говорити про наш конфлікт та подати їм брехливі інформації про Стецька, щоб його здискредитувати. Так, що самі італійці пропонували бути посередниками в тому спорі. Люди, де Ваш сором! Чи ж би Ви, Пане Полковнику, про те знали, як би Онацький Вам не сказав? Чи не тому у Вас така лють на Стецька, що й таким способом його не можна знищити?!

Ми знаємо один певний спосіб, як запевнити собі остаточну перемогу (можемо подати Онацькому, але він не скористає), а саме: поступати чесно, воювати тільки правдою.

Досить я вже написався про всі ті негативні сторінки, вертаюся до пропозиції мирного поладнання конфлікту, тільки згори зазначую, що маю на думці не поладнання половинчате, тільки остаточне упорядкування відносин і персональних справ у ПУН.

Провід ОУН мусить бути на правду вицвітом Організації, її душею, серцем, мозком. Тільки критерії актуальних потреб і доцільності та дійсних, сьогодні живих, особистих вартостей і кваліфікацій має рішати про персональний склад. Не традиції, колишні заслуги, без змоги кермувати теперішніми подіями, ані огляди куртуазії, особистих зобов’язань і т. п. На вирішування особистих рахунків і заспокоювання таких вимог є інші способи, ніж покликуння у члени ПУН.

Не можна руководитися питанням: “кого не випадає покинути”, ані як “задоволити б усіх” і т. п. Під тим оглядом треба бути твердим для себе і других. Мати тільки одне на увазі: який склад Проводу принесе для ОУН найбільше користи.

Не буду писати тут про те, чому члени РП мусять бути в Проводі ОУН. Якщо Ви в засаді приймете проєкт Внутрішньо-Організаційної Комісії, тоді зможу предложити Вам докладний проєкт та його обоснувати. Засадниче рішення, що РП входить в склад ПУН, Ви можете прийняти на підставі вислідів праці РП ОУН.

Для усунення джерела ненормальних відносин мусіли б вийти з ПУН ще деякі члени. Перед усім Чучман і Сціборський.

Чучман є в ПУН [один] рік як фінансовий референт. Чи він зробив що-небудь для придбання Організації фондів? Якими сумами він виказався? Тоді, як фінансовий референт при РП достарчив [роздобув для] Організації такі фонди, що ними фінансується майже ціла діяльність. Отже, можливості фінансової акції є, як завжди, якщо уміло справу вести. Чучман як фінансовий референт – це прямо символ якогось фатального непорозуміння відносно ролі ПУН та його обсади та чистої випадковості в доборі особового складу.

Відносно Сціборського, то двоякі факти рішають про те, що він не може бути в ПУН. По-перше, він виказує недопустимі в націоналіста браки особистої моралі в родинному житті. Мені лице лупалося, як я під час судового слідства у Варшаві читав із Сеникового архіву листи сл. п. Вождя у справі тих скандалів, та як покійний Вождь осуджував його поступування. Та ж засади моралі й етики є в родинному житті – це підставові принципи націоналістичної моралі.

Де ж особиста честь того чоловіка? Як же ж він, зараховуючи себе до теоретиків українського націоналізму, може постійно жити всупереч націоналістичним засадам і одночасно підписувати власним ім'ям націоналістичні публікації, експонувати себе на провідне становище? Як він уже такий слабкий, що не може дійти зі собою до порядку, то чи не повинен ховати свого лица перед націоналістами? А Ви його тримаєте в ПУН! Він має брати участь у вирішуваних найважливіших справах в Організації. І в його руках має спочивати право співрішати про життя і смерть? Це жах! Що це за мораль? Як Ви можете це толерувати?! Ні! Того не буде! Поки я живий, не допущу, щоб тими святими членами ОУН, що, виконуючи найдрібніші завдання, накладають головами, що все кидають, байка, що свідомо ведуть таку працю, що за неї напевно цілі їхні родини переходять найстрашніші муки, а вони з тою свідомістю далі борються, – щоб ними проводив Сціборський. Того не буде!

Без моральних і етичних основ не може існувати рух, що має формувати душу народу і кувати його долю. Ви примикаєте очі, покриваєте гниль. Але це вже кінець. Як зараз того не зліквідуєте, то ми зліквідуємо. Виставимо всю ту нечисть на позорище, а як треба буде, розженемо вас усіх на сто вітрів. Яким правом, питаєте? Таким правом, що обов'язком кожного чесного чоловіка є знищити таку язву. То на Стецька Ви скоро наклали бойкот за те, що сказав Вам слово правди, а Сціборського, після того, як сл. п. Вождь його фактично був відсунув від справ, Ви знову привернули до участі в найважливіших рішеннях. Ви потрапили бути безоглядним у своїй несправедливості та ще й казати, що він виказує брак характеру. А Сціборський у Вас під самим серцем. Бо Сціборський "свій", улесливо говорить, а Стецько – ворог тільки.

Пане Полковнику! Наша революція – це свята річ. Провід мусить бути гідний своєї ролі. На всіх купчиків при ньому час взяти батіг. Тут уже кінчиться всяка дипломатія, кунктаторство [нерішучість] і т. п. Мусить бути чисто!

Але це тільки одна сторінка того медаліка. Є ще й друга. Нам відомо, що покійний Вождь не довіряв в останніх часах Сціборському настільки, що фактично відсунув був його від усіх справ ОУН так, що той стояв цілковито збоку, займаючися тільки націоналістичною публіцистикою. Сл. п. Вождь був дуже здержливий у трактуванні таких справ і без достаточних познач не витягав того роду висновків. Про ступінь підозріння свідчить такий факт: покійний Вождь укривав із тих оглядів перед Сціборським свій приїзд до того краю, що Він перебував.

Як Сціборський мав їхати до Італії, Онацький остерігав італійську поліцію, щоб його не пустила, бо це большевицький агент. Тепер оба живуть як найкращі приятелі, належать до найближчого Вам оточення!

Сціборський живе з підозрілою московською жидівкою, а на домагання сл. п. Вождя зірвати з нею відмовився. Мартинець [Володимир], що зі Сціборським старі приятелі, більш як від вісім місяців алярмує, що має докази, що Сціборський є зрадник, большевицький агент. Чого це? Ті речі дійшли до Вас, знаю про те позитивно. Що Ви зробили? Сл. п. Вождь відсунув був Сціборського, а Ви його знову впровадили в активну ролу в ПУН. Мало того, він і Онацький побіч Барановського і Сеника належить до найбільш втаємничених у всіх справах. Чи то це Сціборський редагує Ваші письма? Від Сціборського я довідався ще більше речей, ніж Ви вважали за допустиме, щоб знав член ПУН Стецько, Краєвий Провідник, чи я.

То ж Ви самі повіруєте тайни, замикані у найтіснішому крузі в ПУН. Усе це діється саме в той час, як боротьба між нами і большевицькою Москвою входить в найгострішу стадію, як НКВД йде на знищення ОУН всіма засобами й на всіх теренах, бо це їх перший ворог.

Безпека ОУН має позначки, що НКВД має правдоподібно в ПУН чи близько нього інформатора. В кожному разі знають дуже багато справ (найновіших). Цікавляться спеціально Революційним Проводом ОУН, а ПУН чомусь їх менше цікавить.

Але й без того зіставлення всіх фактів про Сціборського в кожній конспіративній організації вистарчило б для того, щоб щонайменше його ізолювати, завісити у правах та вести вперте слідство аж до викриття правди. Вам як Голові ПУН ці факти вповні вистарчають для того, щоб тримати його в ПУН та втаємничувати найважливіші справи ОУН. НКВД – це не польська поліція. Навіть тіні підозріння не можна легковажити. А що ж

доперва таких закидів? Треба більше вважати, щоб не зробити кривди тим тисячам, ніж боятися зробити прикрість одиниці. Тепер у тій матерії треба не переставати на питанні, чи є певні докази, що той зрадник, бо це питання для суду, але в організаційній обстановці треба руководитися відповіддю на питання: чи є цілковита певність, що він не зрадить.

Поки Сціборський у ПУН, а його справа остаточно не вирішена, не може ж ПУН нічого знати про Матірні Землі та цей відтинок боротьби. Тепер Вам подавали інформації про всі справи, числячи на те, що як би там наш конфлікт не скінчився — Ви, маючи на увазі це недовір'я, не допустите, щоб він довідався про справи краєві від Вас ні безпосередньо, ані посередньо.

Уже рік по Конгресі. Рік минув, як усі ті справи могли бути поладнені, якби Ви тільки були хотіли. Як би Ваше береження авторитету Голови ПУН та піддержування принципу вождизму не проявлялось передусім у тому, що Ви з фатальною консеквентністю [послідовністю] не хотіли узгляднювати добрих рад, а слухали відповідно Вам подаваних — злих.

Я в лютні [лютому] просив Вас: зробіть порядок! Голос у пустині. Тепер ще раз прошу: Пане Полковнику! Зробіть порядок! Тепер це дуже легко. Організація вийде і внутрішньо скріплена і зміцнена назовні.

Поміж нами й Вами теж можуть бути якнайкращі відносини. Теперішнє напруження впливає тільки з жури за справи Організації. Немає в ньому жодного особистого підложжя. Тому, що революція в небезпеці — ми мусіли виступити в такий спосіб. Тому, що Ви обороняли нездоровий стан та не хотіли допустити до упорядкування — ми мусіли теж поставитися проти Вашого становища. Конечність обороняти не нашу власну, а слушну справу добра ОУН — приневолити нас зайняти таке становище й поступати таким способом, бо інші були безуспішні.

Про завзяття й гостроту рішали не особисті моменти, але те, що справа вже надто була наболіла, забагато вже заподіяно шкоди Організації і забагато було того бруду, щоб можна було поступати в рукавичках.

Так само, як ми з повним відданям служили й служитимемо добрій справі, з такою самою безоглядністю виступаємо проти її руйнування. Як тепер безоглядно п'ятнуємо все те, що приносить Організації шкоду, так завтра, коли буде порядок, будемо віддані тому Проводові, що той порядок заведе і дійсно проводитиме в нашій боротьбі. Як тільки Ви схочете стати на чолі доброї справи і її широко віддатися — і ми всі будемо Вам знову віддані.

Хоча Ви самі підорвали цю беззастережну віру, з якою до Вас відносилася Організація згори, не чекаючи на Ваші діла, Ви можете через свої діла її назад повернути. Непомильних людей немає.

Як Ви тільки об'єктивно вище поставите слушність і добро революції від бажання не прийняти нам слушности й не піти назустріч нам тільки тому, що не Ваша ініціатива — тоді не буде жодної перешкоди до відновлення нормальних відносин. Тільки речеві [ділові] справи примусили нас поставитися проти Вашого становища, тільки вони можуть це направити. Рішення в Ваших руках. Рішення остаточно. Нема особистих мотивів, тож при відданні справедливості самій справі не може бути ніяких особистих залишок.

Ми готові на все те, що може причинитися до скорого й повного, корисного для Справи поладнання конфлікту. Не можемо тільки покинути свого обов'язку, ані скинути взятої відповідальності. Не можемо теж відступати від тих вимог, що мають Організації принести найкращі успіхи. Я готовий дати кожну особисту ціну, якщо вона не буде шкодою, або зневагою для тої справи, якій я служу.

Відносно суду, який Ви хотіли зробити надо мною, то моє становище ось таке: я засадничо готовий у кожній хвилині відповідати теж перед Судом Організації за кожний мій поступок. Стояти перед Судом як органом ОУН для розрешування справ згідно з революційною справедливістю не приносить нечести, якщо немає п'ятнуючого засобу. Тільки в домаганні поставити когось під суд є супозиція його вини.

Я навіть хотів би мати змогу віддати цілу справу до розсуду справедливим суддям. Я мав нагоду вже стояти перед т. зв. судом, що був іронією над правосуддям і правдою. Ні, перед таким я не відповідав би. Не тільки тому, що це було б зневагою для мене як для націоналіста-революціонера, але зневажало б цілу Організацію. Цю справу могли б судити тільки люди з націоналістичною мораллю і революційним стажем, не нижче від мене. Не маю на думці занижених мною тепер чи давніше постів. У таких справах не знаю такого розрізнення. Це мали б бути члени Організації, все одно, провідники чи рядовики, але такі, що так само, як і я, без перерви (добровільної) боролися в Організації та не по кав'ярнях, але там, де є фронт революції. Члени, що перейшли таку пробу, де інші ломилися. Не "бувші" революціонери. Не попутчики і прихвостні революції та кар'єристи. Перед чесними суддями, націоналістами-революціонерами я все [завжди] стану.

Суд у тій справі — це не був би суд тільки в моїй справі, над моєю особою чи над моїми [ділами] — це судили б цілу справу. Справу ряткування Організації від її шкідників. Це був би суд над цілим внутрішнім процесом, що не обмежується до нинішніх днів і до одного Бандери. Той суд мав би розібрати й розглянути все те, що на це все зложилось. Він був [би] подією в історії Організації. Тут не могло б зійтися кількох людей, тайно розглянути справу і видати осуд. На такі клини над цілим внутрішнім процесом Організації я не дозволю.

Хочете суду – добре! Я теж хочу. Але суду, що основно розгляне справу, доходитиме найістотніших причин. Вислухає всіх, що мають що до справи сказати, не замикатиме нікому уст, не буде мати подиктованого присуду, а найважніше – все вірно зафіксує.

Це мусить бути явний процес у тому розумінні, що цілий перебіг, усі матеріяли були б дані Організації до відома, в такий спосіб, як це можливо в наших умовах.

Хочу суду, але націоналістичного, а не єзуїтського, не “святої інквізиції”. Такий суд тільки формально був би надо мною. В дійсності судив би усю погань, що жирує на організмі ОУН. Ми такого суду давно домагалися, тільки Ви його не хотіли. Бо якже ж можна ставити під суд Барановського? Як-то йому сказати? Він же ж усе був такий чемний, ввічливий, услужний. З Бандерою, то інше діло. Того можна судити, викинути, урвати, бестії, голову. Ні, справедливий суд не міг би мене осудити. А кого б тим самим осудив? Кого? Добре кажуть: “два рази міряй – а раз утни”.

Ви, Пане Полковнику, взяли на себе велику відповідальність кермувати Українською Національною Революцією. Історія буде відбирати Ваш звіт. Я взяв на себе теж велику відповідальність очистити ОУН від шкідників. А далі я мусів підняти ту відповідальність, якої на ділі ніхто не ніс, – відповідальність за формування та політичної дії нинішнього дня, за промощування дальшого шляху революції на історичному закруті. Ви в цій справі вислухали одного звіту сл. п. Лопатинського [В. Тимчія]. І як тепер знову інформують Вас члени Революційного Проводу про те, що робиться. Ви видали кілька кабінетних декретів, які не були зреалізовані, бо були недоцільні.

Я з Революційним Проводом рішав, що і як робити, та організував виконання, я давав накази, вони йшли виконувати, багато з них упало, багато згинувало. Чи маю говорити про те, які я взяв зобов'язання через те, яку відповідальність. Та ж супроти тамтих речей уся ця наша справа, що стільки забирає часу й сил, що з нею ми стільки вовтузимося, – це забавки й то не в пору.

10 лютого 1940 [року] у спільному ініціативному рішенні було нас 27. З того 10 пішло зараз на найтяжчий наш теперішній фронт. Кілька попало вже до найстрашніших тюрем, кілька загинуло. Перед ними всіма я зобов'язаний довести діло до успішного кінця. Кілька десятків найкращих друзів я особисто післав на тяжкі завдання. Я сам давав їм накази, вони пішли з вірою у мене, з вірою, що я даю їм запоруку, що наша справа велика й чиста. Більше 20-ти з них полягло.

У Вас, Пане Полковнику, мусить промовити вояцьке серце. Послухайте його й наша мова буде одна.

Не так я говорив до Вас, Пане Полковнику, перший раз, як тепер пишу, бо не з таким серцем тепер я йшов до Вас.

Вернув у порожні. Ви все стоптали. Прийшло гірке пізнання. В серці забагато накипіло. Я ж увесь час по одній руці ідейних, чистих людей, що за справу йдуть свідомо на небезпеку смерті й мук та видання на муки найближчих своїх, а, з другого боку, бачу на самій горі приявність таких, що для них справа – це тільки засіб для власних цілей, а навіть зрадників. У мене не мовкне одна страшна думка, що працю, окуплену таким зусиллям, боротьбу, що пожирає стільки жертв, може знівечити один шкідник, що закрався на саму гору. Вам не спішно було в лютні [лютому] ц. р. Може, з цього письма побачите, що немає ні хвили часу, щоб гаятись. На першому побаченні у Вас я стояв перед Вами як перед Провідником, Вождем, так вірив, так думав, так відчував і так говорив. Потім Ви поставилися проти тої справи, з якою я йшов до Вас. А самі мусите бачити, що вона слушна. Від неї відступити, її покинути не смію і не вмю. Конечність боронити її навіть перед Вами примусила мене ось так стати проти Вас.

Якщо завтра Ви приймете слушну справу за свою і знову станете на чолі нашої боротьби, і я буду за Вами знову так щиро і вповні, як усе в службі добрій справі. Те саме виявляю Вам і в імені цілого Революційного Проводу ОУН та всіх членських кадрів, якими ми проводимо.

Думаймо про суть, а до неї все знайдемо формальну розв'язку.

Світ форми тепер валиться. Настане час змісту, час діла. Ходімо разом із ним! Сильні й одні!

10 серпня 1940

Слава Україні!

Степан Бандера

*Скульптурний портрет Степана Бандери
роботи Михайла Черешньовського*

ЗАКІНЧЕННЯ ЛИСТІВ СТЕПАНА БАНДЕРИ ДО ЧЛЕНІВ І ПРОВОДУ ОУН В УКРАЇНУ (1945 – 1951 РР.)

20.12.1945 – до Тура [Шухевича Романа].

Усім Вам, Мої Дорогі Друзі, шлю від себе, ЗЦ [Закордонного Центру] і усіх друзів звідси найщиріший привіт і сердечні побажання успіху в боротьбі та доброго щастя борця.

Слава Україні!

15.4.1947 – до Стяга [Старух Ярослава].

Сердечно здоровлю Тебе і Всіх Друзів від нас усіх, наші найкращі думки завжди при Вас.

Слава Україні !

Твій Степан

Пересилаю в 2-ох прим. – 1-ий прим. одержав Ярослав (вслано 4.5.)

5.3.1946. – до Тура [Шухевича Романа]:

Шлю Тобі, Дорогий Друже, та усім друзям мій найсердечніший привіт і щирі побажання багато сил, гарту і видержливости, успіху в кожному ділі і почині, невідступного щастя воїна і революціонера на кожному кроці та скорої і повної перемоги.

Слава Україні!

Бийлихо

Серпень 1948 – записка до Тура [Шухевича Романа].

Сердечний Наш Друже Провіднику! Прийми від мене і від нас усіх тут найщиріший привіт і побажання сил, боевого щастя і перемоги та передай усім-усім Друзям Борцям.

Клонимо доземно голови перед Славною Пам'яттю Всіх Поляглих Героїв і перед освяченими стражданнями Тих, що в неволі, тюрмах, на заслання і Тих що в ранах.

Слава Україні –
Героям Слава!

Серпень 48.

Бийлихо

Травень 1949 – Записка до Тура [Шухевича Романа]:

Сердечно вітаємо всі Тебе і Всіх Друзів – Борців.

Слава Україні!

Бийлихо

Травень 1949 – записка до Лицаря [Гасина Олександра].
(Дорогий Друже! Твою записку, яку передала Твоя співжителька...)

З усіма друзями тут вітаємо Тебе, Твоїх Рідних і Всіх, Всіх Друзів найсердечніше.

Слава Україні!

Баба

Липень 1949 – до Тура [Шухевича Романа] (Лист переписаний на 84 стор.)

Хай Господь Всемогучий має Вас Усіх в своїй опіці, спомагає в усему, благословить Вашу боротьбу і працю, провадить у всему. Наша справа чиста і благородна, наша боротьба справедлива – з нами Бог.

Найдорозший, Сердечний Мій Друже! Не вмію сказати того, що чуємо, як відносимось – до Тебе, до Усіх Вас. З кожною згадкою, з кожною думкою про Вас – вступаємо до святині. Вітаю Тебе найсердечніше і бажаю найбільше сил і успіхів у Твоїй великій історичній праці – від себе і від усіх націоналістів-революціонерів на чужині. Передай від мене і від усіх таких же щирий, дружній привіт і побажання УГВРаді, героїчній УПАрмії, всім її командирам і воякам, членам ОУН та всім борцям за волю України.

Слава Україні – Героям Слава!

Липень 1949.

Бийлихо.

Липень 1949 – до Лицаря [Олекси Гасина]:

Найсердечніше здоровлю Тебе, Твоїх Рідних і всіх Друзів та бажаю Вам з цілого серця найбільше сили й гарту, видержливости, доброго щастя і перемог у боротьбі і як найкращих успіхів у цілій Вашій діяльності.

Слава Україні – Героям Слава!

Липень 1949.

Степан Бийлихо

1 жовтня 1950 – до Тура [Шухевича Романа] (на 14 стор.)

Вітаю найсердечніше Тебе, Наш Найдорозший Друже і Всіх, Всіх друзів – Борців від себе і від усіх що тут.

Хай Вам Господь помагає і благословить у великому ділі, на Ваших плечах весь тягар боротьби Вашою заслугою перед нацією буде велика перемога – визволення.

Слава Україні!

Слава Героям!

Степан Бийлихо.

Травень 1950 – до Тура [Шухевича Романа]:

Хай Всевишній благословить Вашу праведну боротьбу, хай кріпить Ваші сили, заощадить жертв і хай нагородить заслуженою побудою.

Живемо усі Вами, Вашим змаганням, соромно нам, що ми тут, а не поруч Вас.

Сердечний мій, Найдорозший Друже, – вітаю Тебе найщиріше і стискаю по-козацьки. Передай гарячий, дружній привіт Усім, Усім Дружам. Борітеся – поборете!

Слава Україні! – Слава Героям!

Все Твій і Ваш Степан

Весна 1951 – до Тура [Шухевича Романа]:

Шлю Вам Усім найсердечніший привіт, найщиріші дружні побажання – від усіх друзів закордоном, Вітаю Вас Друзі Мої Сердечні, Борці непоборні цілим серцем, цілою душею.

Героям Слава!

Постій, весною 1951 р.

Бийлихо

28 червня 1951:

Сердечні Мої Друзі! Вітаю вас з цілого серця від усіх друзів закордоном і від себе, бажаю Вам багато сил, гарту і найкращих успіхів у вашій важкій а святій боротьбі за волю України. Хай Провидіння господнє кріпить Вас, провадить Вас по добрих і правильних шляхах, охороняє Вас від ворогів і хай пошле Вам добре заслужену перемогу. Браття – Друзі Мої! Бодріться і витривайте! Україна прославить Ваші змагання на віки, з роду – в рід!

Героям Слава!

П.[остій], 28 червня 1951.

С. Бийлихо

Жовтень 1951 – до Леміша [Василя Кука]:

Будьте сильні, незломні – Ваші діла незнищимі, а Ваша Правда Вічна!

Вітаю Вас Усіх, Друзі єдині за всіх, що тут – вже слів не маю, Вам серце доскаже

Слава Україні, Героям Слава!

П.[остій], у жовтні 1951.

ЛИСТ СТЕПАНА БАНДЕРИ ДО ЧЛЕНІВ ОУН 3 ЛЮТОГО 1953 Р.

ЛИСТ ДО ЧЛЕНІВ ОУН.

Слава Україні!

М.П., в лютому 1953.

ДОРОГІ ДРУЗИ І ПОДРУГИ!

Цим листом хочу в першу чергу відповісти на ті листи, звернення, вислови думок і бажань, які я одержав різними шляхами, після мого уступлення з посту Голови Проводу ОУН. Хочу дати відповідь на висказані запити у зв'язку з тим актом. При цій нагоді заторкну й інші питання, які не пов'язані з цією справою, але з огляду на їх актуальність хочу подати свої погляди.

Передусім складаю щиро подяку тим Членам і Клітинам ОУН, що особистими листами, чи зверненнями організаційним шляхом передали мені свої думки і становища. Зокрема щиро дякую за всі вислови довіри і дружнього відношення до мене. Мені прикро, що з огляду на наші технічні умовини я не міг давати поодиноких листовних відповідей, тільки роблю це в цьому збірному листі.

Деякі Друзі очікували мого спеціального звернення рівночасно з повідомленням про уступлення з посту Голови Проводу ОУН. Я не писав такого звернення, тільки подав головні мотиви того рішення в організаційному документі, що його зміст був доведений до відома провідним клітинам ЗЧ ОУН. З актом мого уступлення не пов'язується жодна зміна у визвольній боротьбі і самостійницькій політичній діяльності ОУН, ні щодо її напрямку і змісту, ані щодо методики і тактики. З того погляду не було потреби писати спеціального звернення, яким звичайно відзначаються переломні етапи в дії Організації. Рівнож не було такої потреби з огляду на мою участь в діяльності ОУН. Я уступив з найвищого посту в Організації, але тим не зменшується моя всеціла праця в ОУН та участь в її визвольній боротьбі, якій я віддаю свої сили тепер так само, як і попередньо. Уступлення з посту не є відходом від активної праці в Організації, ані від відповідальності за її дальший розвиток та за її політику й

визвольну боротьбу. Воно змінє характер моєї відповідальності і праці, але не сам зміст і натугу, що без огляду на пост, завсіди визначається одним правилом: віддати цілого себе, усі свої сили й здібності на службу Організації, її визвольній боротьбі, та повсякчасно, на кожному пості і в кожній ситуації робити по своїм силам все можливе, щоби справа стояла якнайкраще. Тому я не уважав за потрібне писати особисте звернення з нагоди уступлення з посту.

Ще одне завваження хочу зробити на вступі цього листа. У висловлених думках і становищі деяких Друзів в справі акту уступлення пробивається їхнє переконання, що піднесені ними моменти не були узгляднювані при припинанні відносного рішення. Познайомившись з усіма поданими аргументами і передбаченнями щодо наслідків уступлення, мушу запевнити цих Друзів, що зважаючи усе, що промовляло “за” і “проти” такого кроку, я брав до уваги теж те, що вони опісля підносили у своїх листах і зверненнях. Рівнож на Ширшій нараді Проводу ЗЧ ОУН, на якій я закомунікував своє уступлення і яка опісля основно розглядала цілу справу, під різними аспектами, учасники наради відмічали м. ін. теж такі речі, які пізніше були видвинені в листах з Теренів, зокрема з Терену К.[анади]

Головні мотиви мого уступлення з посту Голови Проводу ОУН пов'язані зі справою “опозиції” і ЗП УГВР. Зміст і напрямок політичної роботи ЗП УГВР, повністю опанованого і використовуваного групою т. зв. опозиції, створює стан ідейного, політичного і дієвого роздвоєння революційно-визвольного фронту закордоном, крайнє шкідливий для визвольної справи.

В питаннях ідейно-програмових група т. зв. опозиції й ЗП УГВР перейшла з націоналістичних позицій на соціалістичні. Вона не тільки в своїому імені пропагує соціалістичні тези, але, що гірше, вперто поширює серед української еміграції і перед чужинним світом фальшиві сугестії, що український визвольно-революційний рух, зокрема ОУН на Українських Землях, так само визнає соціалістичну програму і в її дусі веде визвольну боротьбу. Лев Ребет проголошує в “Сучасній Україні” твердження, що ОУН має соціалістичну програму, зрештою так само, як усі українські угруповання, за виїмкою гетьманців. Ідеологом тої групи став І. Майстренко-Бабенко, а його власна кілька-членна групка, т. зв. ліва УРАП, з виразним націонал-комуністичним напрямком – це її одинокий союзник. Ця спілка найбільш промовисто виявляє, кудю прямує ЗП УГВР, опановано групою “опозиції”, та на які то “нові” шляхи старается звести визвольний рух.

І. Майстренко в своїому органі “Вперед”, видаванім під іменем УРАП, цілком відкрито розвиває тезу, що українські комуністи-

соціалісти (він ставить тут одверто знак рівняння), повинні опанувати й по-своєму попровадити українську національну революцію. Підставою і запорукою успіху такого напрямку мала б бути, за його твердженням, ця обставина, що комуністичний інтелектуальний елемент, вихований і вишколений у комуністичній партії та в большевицькій державній системі, є в Україні найактивніший, динамічний і він одинокий має знання і вміння організувати і вести державне життя. Тільки на початку загального революційного зриву мусять комуністи вживати тактики мімікрії, щоб перетривати хвилю найгарячіших протикомуністичних настроїв та увійти в середину національно-революційних сил. В дальшому розвитку революції вони мають захопити в свої руки ініціативу, чільні пости й керувати цілий революційний процес за своїм пляном. Цей самий Майстренко рівночасно надає напрям організації ЗП УГВР “Сучасна Україна”. На її сторінках він просовує ці самі націонал-комуністичні погляди, але в більш прихованій, закритій формі.

Власне ця Майстренкова тактика мімікрії є засадою дії т. зв. опозиції. Вона вже давно старається підсунути визвольно-революційному рухові орієнтацію на елемент комуністичних переконань, на т. зв. ідейних комуністів, яких – мовляв – треба приєднати до української революції як надійний актив. Цим та орієнтацією на зовнішні впливи й тенденції вона мотивує потребу переходу визвольно-революційного руху з націоналістичних на соціалістичні позиції. Група “опозиції” виразно признається до соціалізму, як свого ідейно-програмового напрямку. Але вона спрямовує свої соціалістичні тенденції не в напрям старих українських соціалістичних партій, які в якійсь мірі приставились комунізмові, тільки в напрямі соціалізму-комунізму. Це показується з одного боку по змісті і наголосі різних її тез і виступів у питаннях програмових. (Згадати б тільки захист колгоспної системи, яка мала серед “опозиції” гарячих оборонців. З чим вони почали більш приховуватись як після виразного відсудження в матеріалах з батьківщини. Натомість боротьба революційно-визвольного руху з тою ж колгоспною системою не перешкоджала їм твердити, що цей же рух у своїй програмі дає місце і колгоспам). Ще маркантніше видно, який то тип соціалізму присвічує тій групі, по її політичних взаєминах. З одного боку противенство до речників і недобитків давних українських соціалістичних партій, а з другого – єдинство і найтісніша дружба з групою Майстренка, що соціалізм і комунізм уважає за одне й те саме, та хотіла б довести до того, щоб український визвольний рух за свою ціль прийняв комуністичну (по-іхньому: справді – комуністичну) Україну, але незалежну від Москви. Той націонал-комунізм, якого відкритим речником на еміграції виступає І. Майстренко, – це властивий зміст і вивернення соціалістичних тенденцій цілої групи “опозиції” – ЗП УГВР.

Коли ж “опозиція” не вживає назви комунізм на окреслення змісту своїх позицій, то це пояснюється попередньо згаданою тактичною вказівкою Майстренка. Йдеться про те, щоби такий напрямок прищепити українському революційно-визвольному рухові. Для того їм конечно робити це в такий спосіб, щоб надто виразним ставленням і виявленням своїх тенденцій не зірвати до-решти ниток, які цю групу, як ЗП УГВР, ще в якійсь мірі пов’язують з цим рухом і дають їм змогу виступати в його імені. Вони знають, що коли б виразно назвали свій напрямок властивим терміном, тоді не могло б бути мови про збереження дотогочасного відношення. Ось тому то той самий зміст і напрямок, а одному органі І. Майстренка “Вперед” не цурається свого ймення і час-до-часу виразно признається до комуністичних засад, а в другому органі, вже ЗП УГВР, але якому надає тон той же Майстренко, ці самі речі називаються “гладшим”, чи пак більш туманним терміном: соціалізм.

Визнавці того напрямку з групи “опозиції” мотивують своє зміновичство різно. Одні змінили свої переконання в цих питаннях засадничо і захопились соціалістичними, а то й прямо комуністичними соціальними принципами і прийняли за свою ідею правдиве здійснення тих засад на національній базі, в рамках самостійної держави. Інші самі не мають переконання до комуністичних, чи наближених до комунізму гасел, але й не уважають їх якимсь засадничим злом, з яким не можна би погодитись. Натомість вони коряться приголомшующим їх сутестіям, що – мовляв – “світ іде на ліво”, “тепер така доба, що комуністичні кличі й ідеї перемагають, як найпередовіші і найбільш динамічні”, тощо. Отже – їх дальший висновок, – наші визвольні змагання мусять іти разом з тою переважаючою хвилею, щоб не опинитись в положенні засудженої на загибель реакції.

Треті, знова, кермуються спільним для цілої групи поглядом, що внаслідок тотального опанування марксісько-ленінською доктриною цілого життя, всіх ділянок і проявів людської думки, при тотальнім винищуванні і вилученні кожного іншого напрямку, в Україні, як і в цілому СРСР, покоління, які вирости і виховались в тій системі, таки переконані, що ця доктрина правильна, добра і єдино можлива. А ці ж покоління – це ж є властива діюча часть народу, на яку мусять бути зорієнтована наша револбція. Покоління, яке зростало в нашій дійсності і знає інші, ніж большевицька, системи, на ОСУЗ це вже тільки старі недобитки, а на ЗУЗ підлягає страшному большевицькому винищуванню.

Ця підставова теза веде тих, що підпали під її сугестію, до такого дальшого міркування: Серед основної частини українського народу, як і у всіх давнопоневолених большевизмом країнах, немає, бодай у більшій скількості, елементу, який би власними, чи набутими, думками виробив собі переконання, що марксісько-ленінська,

комуністична теорія фальшива, зла. Якщо такі і є, то хіба в дуже незначному проценті і їх не можна трактувати як вирішний чинник для напрямку революційної концепції. Визвольна революція мусять бути зорієтована на стан, на погляди й настрої широких народних мас, серед яких загально утвердилось переконання, що комуністична доктрина сама по собі добра і правильна. Тому визвольна революція не мала б жодного більшого відгуку серед цих мас, якщо б за основу свого підходу до них брала негацію тої теорії і протиставлення їй цілком іншої, протилежної програми.

Революційна програма і дія мусять шукати готової почви у загальному переконанні, поширеному серед мас, спиратися на тих пізнаннях, які вже існують, і які творять революційний матеріал через негативне ставлення до большевизму. Обговорювана тут концепція “опозиції” твердить, що таким найважливішим революційним підложенням є скрізь наявна і найгостріше відчувана широкими масами розбіжність, суперечність між комуністичною теорією і большевицькою практикою.

Відомо, що большевицька практика у всіх ділянках життя в’їдається народові до живого і є предметом найбільшої ненависти. Суттєвою ціхою большевизму і твореної ним дійсности є нечувана в світі брехливість большевицької пропаганди, яка всі факти і явища обертає догори ногами. Большевицька брехня, для всіх очевидна, яка найстрашніші прояви большевицького насилля, визиску, гнету і нужди називає найвищими благодатями і досягненнями, – це найжорстокіша, цинічна наруга катів, яка не може не викликати найсильнішого почуття ненависти й погорди. Але концепція “опозиції” робить заключення, що ненависть до большевицької практики і брехні, поширена серед народу, не заторкує комуністичної теорії, тільки концентрується на усвідомлюванні суперечностей між теорією і практикою большевиків. В консеквенції такого розумування, ця концепція уважає за найбільше зрілий до противольшевицької революції елемент т. зв. ідейних комуністів. Тобто тих, які, виховані в большевицькому дусі, захопились ідеалами комуністичної програми, для яких вірою стали марксісько-ленінські засади, які поставили за своє життєве призначення боротись за їх здійснення і які розчарувались большевицькою дійсністю, бачучи в ній скривлення, зловживання, заперечення комуністичних ідеалів. Зрозумівши жахливість цілої советської практики, вони не розчаровуються відносно самої советської доктрини, тільки ще більш утверджуються у вірі в її правильність та горять ненавистю до большевицького режиму за те, що він комуністичним ідеям спроневірився та тільки послуговується ними як прикривкою для виправдання своїх практик, яких правдивою ціллю є панування правлячої кліки. Зроджена ненависть до режиму, – за думкою реферованої концепції, – створює в ідейних комуністів противольшевицьке революційне наставлення,

яке скріплюється, а не послаблюється, їхньою непохитною вірністю комуністичним ідеям. Приймаючи тезу, що найактивніший, ідейний елемент з генерації уроджених в підсовєтському періоді, організований і вихований в комсомолі й компартії, є захоплений комуністичним вченням, ця концепція твердить, що тільки серед тих елементів можна знайти одиниці, здібні до провідної ролі у протибольшевицькій революції. Так само протибольшевицьке наставлення широких народних мас відноситься майже виключно до режиму і наявних уряджень большевицької системи гноблення й визиску. Питаннями теоретичної програми ці маси займаються менше, а поскільки й займаються, то їхні переконання теж залишаються в полоні ідей комуністичної доктрини.

Такі то погляди становлять підложжя й основний зміст концепції, яку заступає група "опозиції". Тим мотивується твердження, що ОУН і цілий визвольний-революційний рух мусять змінити свої програмові позиції, переорієнтувати їх в напрямі т. зв. ідейного комунізму. В їхньому розумінні тільки тоді наша революційна боротьба знайде зрозуміння, відгук серед мас, вихованих тотальною большевицькою системою... Визнавці цієї концепції твердять, що націоналістична програма й кличі визвольного руху цілком несприємливі й незрозумілі тим народнім масам і противні для активних, потенціально-революційних елементів. Проводити революційні змагання з такими "перестарілими" програмовими кличами, це — по їхній думці — товкти головою об мур. Замість того, треба скерувати революційну концепцію на найслабше місце большевизму, яким є щілина — розрив між комуністичною теорією і практикою. Ідеї комунізму, голошені большевизмом, можна і треба повернути проти нього, як найсильнішу нищівну зброю. Треба взяти такі ідеї й кличі комунізму, які не реалізовані режимом і нескромпромітовані ним, — за свої, виписати їх на прапорі визвольної революції, зробитись їх захисниками і в їх ім'я бити большевизм, большевицьку систему й режим за те, що він ці, ним голошені ідеї потоптав, зрадив їм. Оце суть концепції, яку група "опозиції" намагається прищепити визвольному-революційному рухові.

Така основна зміна засадничих ідейно-програмових позицій руху і цілої його концепції визвольної революції може бути двоякої природи. Або вона є правдивою, або є явищем безпринципного тактичного маневрування. Мабуть ці двоякі розуміння й мають місце серед її речників.

В першому випадку — правдива докорінна зміна засадничих програмових позицій, які визначають головні цілі руху, це фактична його ліквідація й заступлення його іншим рухом, з іншою програмою. Цієї істоти явища не зміняло б навіть те, якщо б кадри, назва і організаційна система залишались одні і ті самі. Бо найсуттєвішим

у кожного політичного руху є те, в якому напрямі і наскільки він впливає на внутрішній розвиток і на долю свого народу.

Змінювання ідейно-програмових позицій в другому розумінні можливе лише для гурта, який трактує їх тільки як тактичний засіб для досягнення іншої цілі, а не як властиве визначення своєї мети. При такому трактуванні справи з ідейно-програмових позицій руху залишилась би правдивою головна точка — здобуття державної незалежності. А всі інші програмові положення руху, щодо змісту державного й суспільного устрою, — мали б бути виставлені тільки як вивіска і засіб для здобуття симпатій народних мас, для мобілізації їх до революційної боротьби. Для самого ж руху це мали б бути тільки ніби програмові засади, а насправді без правдивого зобов'язання.

Той підхід до справи програмових ідей цілком чужий і противний духові ОУН, націоналістичного руху. Для нас програма — це визначення самих цілей руху, які він має відстоювати й реалізувати, задля яких і ведемо боротьбу, за які пануть найтяжчі жертви. В програмі є основні, незмінні позиції руху, які зобов'язують передусім самих його учасників і які визвольний рух приймає передусім для себе. У відношенні до власного народу і до підставових програмових цілей руху у нас є непорушна етична засада — засада правди. Її відкинення чи зламання є теж рівнозначне з ліквідацією, усмерченням руху.

Навіть коли б це питання розглядати тільки під кутом раціональної доцільності, поминувши етичну природу, духа ОУН, то й тоді доходить до того самого висновку, що дворушництво, змінювання і брехливість в засадничих програмових питаннях веде до провалу. Брехня, облуда — це головна прикмета большевицької системи. Большевизм допровадив її до найдальших меж і хіба вже ніхто не може його в тому перевершити. Брехня, як засіб поширення кличів політичного руху, чи системи, може мати успіх хіба на дуже коротку мету, а в дальшому її наслідки йдуть на шкоду тих, що нею послуговуються. Якщо би большевизм не спирався на засобах насилля й терору, то саме його забріханість давно спричинила б його загибель. Найуспішнішою зброєю проти большевицької системи брехні є правда. На ній спирається і нею воює український визвольний-революційний рух, вона дає йому непереможну силу не тільки встоятись перед найжорстокішими й найбільш безоглядними актами терору й тотального винищування, але й успішно вести ідейний наступ на ворога. Підставою системи правди українського революційного націоналізму є засада, що цілі і кличі, які він виписав на своєму прапорі, є насправді суттю його існування, метою його діяльності й боротьби. ОУН сама визнає ті самі ідеї, програмові засади, які проголошує й поширює серед українського народу, з такою самою вірою і впевненістю щодо їх правди й справедливості.

А свідомством того є її боротьба, повсякчасно освячувана кров'ю й найбільшими жертвами її найкращих борців. Тому український народ, всупереч всім діявольським засобам большевицького терору й брехні, має повне довіря до своєї визвольної організації і йде за її кличами. Кожна сутестія в тому напрямі, щоби ОУН відступила від тої засади, рівняється намові, щоби Організація сама знищила основу цього довіря між нею й цілим українським народом і тим закопала долю української національно-визвольної революції.

Переймання до програми визвольного руху засад і положень комуністичної доктрини, наближування наших програмових засад до ворожих, чи позитивне оцінювання ворожої доктрини, як правильних, — доводить до скріплювання в ідейно-програмовій площині позиції ворога, до такого ж обезброювання визвольної революції, до ліквідації ідеологічного фронту протибольшевицької боротьби і віддавання революційних сил у ідейний полон ворога. Очевидно, що комуністична доктрина, крім своїх питомих фальшивих тверджень, засад і кличів, присвоїла собі теж багато елементів чужих, не її, а загально-людських. Тому й не все, до чого вона признається, є її і лихе. Так само визнання таких засад, які мають загальнолюдську вартість, які видвингені різними здоровими й шляхетними теоріями й рухами, а до яких комунізм тільки примазується, — не є рівнозначне з ідейним спорідненням з ним, запозиченнями у нього, чи визнаванням його за позитивний. Але комунізм має свої питоменні засади, твердження, цілі і кличі, які повністю відкидаємо як фальшиві й неправильні, чи то через неправдиві відправні заложення, чи то через зловні і фальшиві тенденції, якими вони кермовані, чи через невірні висновки й наслідки, до яких вони доведені. І тут мова про схвалювання, потурання чи наслідування тих питомих комуністичних складників.

Большевизм дістав би найкраще ствердження, що комуністична теорія неоспорима й досконала, якщо б наш рух це підтверджував своїми власними потягненнями. Большевики навіть не потребували б виразно вказувати на факт ідейної капітуляції перед комунізмом найбільш ворожого йому українського національно-визвольного руху. Це було б очевидним для всіх і на всіх мало б дуже сильне ділання. Якщо б цей рух займав ідейно-програмові позиції, аналогічні з типічними комуністичними позиціями, то це кожний зрозумів би так, що він визнає положення комуністичної доктрини за найбільш правильні і не має власних, досконаліших, які міг би протиставити комунізмові. При такій постановці протибольшевицька боротьба в дійсності не була б революцією по змісті, тільки санаційною боротьбою за виправлення хиб і викривлень, які поробив большевицький режим в реалізації комуністичної програми. З революції залишились би тільки самі методи боротьби, які ще цілком не опреділяють руху, як революційний. Тоді і питання доцільности

боротьби революційними методами, яка вимагає великих жертв, було б дуже сумнівним.

Ставка на перехоплення від большевиків ролі носія й реалізатора комунізму цілком нереальна й безвиглядна, поминаючи її засадничу шкідливість. Ніхто не може заперечити ні відібрати большевикам комуністичного “первородства”. Вони і є найзавзятішими, послідовними носіями і пропагаторами комуністичної доктрини. Усе, що вони роблять, усі їхні людоненависницькі практики — все виправдовують одним, — змаганням до здійснення комуністичних ідей, побудовою комунізму. Коли ж хтось хоче ставати з ними до суперництва в тому, той сам вибирає шлях програшу.

Теж годі побити большевиків твердженням, що вони послуговуються комуністичною доктриною і гаслами тільки як прикривкою для свого панування над народами та для дальшої імперіялістичної експанзії, а про реалізацію комуністичної програми навіть і не думають. Ця теза не має переконливої сили і большевикам приходить легко її збивати. Бо большевики таки реалізують комунізм і то з найбільшою безоглядністю і послідовністю. Що їм іде про панування над поневоленими народами, про створення найбільшої потуги крайнім визиском тих народів і про поширення свого панування шляхом підбою все дальших країн, — це наявна і всім відома дійсність. Але при тому большевизм послуговується комуністичною доктриною, програмою, державно-політичною і суспільною системою, не тільки як прикривкою, а навпаки, як найбільш придатним інструментом. Комуністична система найкраще большевикам підходить, через неї їм найлегше тотально поневолювати й до країн меж використовувати опановані народи, вона є головним інструментом постійної їх імперіялістичної експанзії. Через те большевики не тільки використовують комуністичну доктрину, систему і гасла, але й з найбільшою дбайливістю комунізм плекають, розвивають, поширюють і де тільки стануть ногою, — накидають його всецільне панування з винищуванням всего, що йому в будь-який спосіб протиставне. Квестія підношення між жадобою панування й комуністичною програмою, — що у большевиків є властивою ціллю, а що засобом, — то це питання чисто теоретичного порядку. В практиці одне з другим сплітається в нерозривну цілість, одне на другому спірається, одне друге найсильніше піддержує. Тому для всіх, хто на власній шкурі переносить страхіття большевизму, комунізм і ціла система большевицького панування й визиску, — це одне і те саме. Твердження, що большевики насправді не дбають про здійснення комунізму, не може мобілізувати до протибольшевицької боротьби, ані створювати іншого відношення до комуністичної теорії, ніж до большевизму. Атакування тільки практики большевизму з признаванням комуністичної програми за позитивну, має тільки один плян: виказувати розбіжність і суперечність між теоретичними

засадами комуністичної доктрини і тою ж практикою. Проти таких атаків большевики заздалегідь забезпечуються в такий спосіб, що вони кожнокласний стан своєї системи називають тільки етапом на шляху до комунізму, а не його завершенням, здійсненням. Усе, що діється під большевицьким пануванням, окреслюють як тільки крок наближення до здійснення цілей комуністичної програми. Вони самі дуже ясно й послідовно підкреслюють різницю між актуальною, твореною ними дійсністю – етапом на шляху до комунізму, а його ціллю – програмовим ідеалом, що має бути здійснений колись в будучності. Так ставлять справу у всіх ділянках свого соціалістично-комуністичного будівництва. Такою постановкою большевицький режим хоче досягти рівночасно кілька цілей. По-перше, – вдержати комуністичну програму як захоплюючий, ще не осягнений ідеал, неоплямлений надто поганою і брудною большевицькою дійсністю. По-друге – мати якесь виправдання на те, що большевицька система бичує підкорені народи до непосильних зусиль, держить їх в незвичайній нужді і в крайньому напнятті. Виправданням має бути похідний стан в прямиванні до “прекрасного комуністичного майбутнього”. Третьою ціллю большевицької тактики є наперед вибити з рук зброю тим, що бють большевизм аргументами про суперечність між його дійсністю і комуністичною програмою. Отже атаків большевизму виключно з тої сторони може мати тільки послаблений ефект і не може визначувати головного напрямку психологічної боротьби з ним.

Відкриті і тихі визнавці націонал-комуністичного напрямку, ставлячи за програмову ціль незалежну державу з комуністичним устроєм, вбачають у Тітовській Югославії взірць такої держави. З того походить і їхнє більше чи менше маніфестоване позитивне ставлення до тітоїзму та нав'язування з ним зв'язків. Кон'юнктуральна підтримка Тіта безпринципною політикою західних держав дає їм аргументи до поширювання тези, що міжнародна політична констеляція створює пригожні умовини для творення і вдержання націонал-комуністичних держав, які були б незалежні від Москви, і стояли б у ворожій опозиції до неї, а всередині мали б комуністичний устрій, на національній основі, в рямцях національної держави. Рівночасно речники націонал-комуністичної концепції забігають за підтримкою чужинних сил, які мають кон'юнктуральний інтерес у постанові таких рухів. Іде спекуляція на сугерованій тезі, що український народ вже так перейнявся комуністичною доктриною, що ґрунт і впливи в ньому може мати тільки концепція з комуністичною програмою, а протиставитись московсько-большевицькому імперіалізму в Україні може тільки націонал-комуністичний рух, який треба створювати. Допомога зовнішніх сил мала б дати ізольованій горстці українських націонал-комуністів на еміграції позицію поважного політичного чинника і підперти її намаганням здобути собі вплив на український визвольний-революційний

рух, опанувати його ідейно-програмовий і політичний розвиток. Тітоїзм є взірцем для нашого націонал-комуністичного напрямку, він своїм політичним промінюванням створює відповідний клімат для його існування. Аналогія з тітоїзмом і відклик на нього найкраще характеризує націонал-комуністичну тенденцію спілки Майстренко-ЗП, як прояв противний природі й цілям визвольного руху, що в українському ґрунті не може пустити коріння.

Тіто дійшов до влади і запровадив комуністичну систему в Югославії як експонент московського большевизму. Тільки при допомозі Москви, большевицькими методами й засобами, він насильно зламав опір народів Югославії, створив систему большевицького тотального терору і через нього насильно наклав на них ненависний комуністичний устрій. Коли опісля в боротьбі за владу Тіто спротивився Кремлеві, пішов на розрив з ним, то і при тому він не станув по стороні волі народів Югославії, бо не змінив системи терористичного придушення і закріпощення. Він тільки заграв на міжнародній кон'юктурі, переставився з сателітства московського на підтримку західного бльоку, тому що з того боку його панування було менше загрожене, ніж з боку Кремля, який вимагав безоглядного послуху. Тіто спекулює на тому, що західні держави підтримають його режим за всяких умов через те, що він виламався зпід влади Москви і відмежувався від неї. Не йде про добро народів Югославії, тільки про позицію Югославії в розгрі між Москвою і західним бльоком. Тому Тіто може західню допомогу, призначену на скріплення його позиції проти Москви, рівночасно уживати на скріплення свого панування, проти волелюбних змагань закутих тітовським режимом народів. Тіто не змінює комуністичного устрою, бо ж цей устрій є основним складником його тоталітарно-терористичної системи, скопійованої від большевиків, а вірніше – построєної в Югославії майстрами з Москви.

Західні держави хочуть тримати Тіта як взірць комуністичних, але незалежних від Москви держав і режимів, як свідоцтво, що в західному бльоці є для таких місце і підтримка. Це мало б, діленням прикладу, розбуджувати й заохочувати націонал-комуністичні, сепаратистичні тенденції в советському бльоці. В політиці західних держав це тільки кон'юнктуральні тактичні потягнення. Тіто напевно здає собі справу з того, але ставляючи себе на карту кон'юктури, має свої рахунки. В тому може бути кілька комбінацій, нпр.: сподівання, що існуючий тепер міжнародний уклад триватиме довго, без істотних, структуральних змін, а через те й кон'юктура для тітоїзму, для комуністичної, тоталітарної Югославії в західному бльоці є теж тривала. Друга можлива ставка Тіта полягає на плані, що за час теперішньої пригожої кон'юктури, використовувачи зовнішню допомогу, тітовський режим вспе настільки винищити противників у Югославії й опанувати народ, що потім, навіть при

змінений, непригожий для нього зовнішній кон'юнктури. Він зможе вдержатися. Він може мати ще й інший варіант, – що при зміні кон'юнктури його режим і система буде теж еволюційно змінюватись.

Історія Тіта це далеко не скінчена, щоб з неї робити остаточні висновки, та це й не лежить в плані цього розгляду. Тут не займаємось питанням ролі тітоїзму в розгрі між ССРСР і західним блоком. Так само нас менше цікавить ціла гра Тіта та його використання кон'юнктури, якою захоплюються деякі люди, що під тим впливом стають симпатиками тітоїзму, помимо свого негативного відношення до комунізму, до тоталітарної диктатури і всіх практик, які Тіто перебрав від большевизму. Для нашого розгляду істотне значення має той аспект тітоїзму, що він доброго і що злого припис народом Югославії, яку роллю він сповнив і сповняє в розвитку і положенні країни. Під тим оглядом його роля злочинна, так само як большевизму. В першому етапі тітоїзм це зрадницько-агентурна служба большевизмові, підготовка й відкриття воріт для заволодіння московського большевизму над Югославією, через знищення національно-самостійницьких сил під проводом ген. Михайловича. Закріпощення народів Югославії нелюдською системою комуністичного гноту й тоталітарного терору нарівні з большевицькою практикою, так само після розриву з Москвою, як передше, – це непростенне злочинство, без жодного виправдання. Большевицька Москва настановила Тіта катом над народами Югославії, він залишився ним і сповняє цю роль дальше, з власної спонуки, спираючись на створену НКВД систему тотального терору. Комунізм тітовський такий самий, як сталінський, це тільки розспаровані близнюки. Осуд тітоїзму збоку пригнічених ним народів такий самий, як большевизму, обидвом належить та саме гілляка.

Речники націонал-комунізму прикрашують свою програму демократизмом. Мовляв, вони за тим. Щоб в українській державі комуністичний устрій був реалізований демократичними методами. Це має усунути всі лиха комуністичної системи, практикованой большевизмом, та зробити з неї найкращий державно-політичний і суспільно-економічний лад, що запевнить щастя і свободу народові і всім громадянам. Таке сполучення комунізму і демократії, коли її брати як справжнє народоправство, свободне виявлення і здійснювання волі народу, – це або продукт нерозуміння суті комунізму й демократизму і незнання природи українського народу, або свідомо фальшива пропаганда, така сама, якою послуговуються большевики. Комунізм, у своїх підставових заложеннях і засадах, а не тільки в такій чи іншій системі практичного здійснювання, цілком противний духові української нації, психіці української людини, а так само й українському розумінню свободи народу й людини, народоправства.

Світогляд соціалізму-комунізму зводиться до засад матеріалізму й механізму. Він визнає матерію одиноким творивом-субстанцією як

у всесвіті, так і у цілому людському житті, а засади механіки за рушії й регулятори всіх явищ і процесів буття, розвитку людини й людських збірнот, у всіх ділянках. Як би не ідеалізувати й виправляти комуністичну систему, то її суттю все залишається якась механічна норма, формування нормованого суспільства, зведення людини до ролі його механічної і функційної частинки, скування волі, розвитку, творчості й духовного життя людської одиниці колективізмом, механічними рямцями й нормами, позбавлення її матеріальної основи і суспільно-правної змоги свободно будувати і розвивати своє життя в усіх напрямках. Комунізм приписує підметну роллю у формуванні, визначуванні й оцінці всіх елементів життя безособовому суспільству. Яке має бути построєне за механічним принципом: за нормою пересічного рівня, або ще гірше, за якимсь доктринарським шаблоном.

У практиці суспільно-політичного устрою, комуністичні засади мусять доводити до диктатури й насилля. Таке суспільство, як механічна збірнота, з природи речі не може бути підметом творчих процесів і прагнень людини, що належить людській одиниці. А усупільнення є тільки вислідною підметної ролі одиниць. Переставлення цього відношення. Зведення людської одиниці до ролі об'єкту, і приписання суспільству такої підметної ролі, якої воно з природи не може сповняти, доводить до того, функції регулювання цілого життя і розвитку захоплює в свої руки правлячий чинник і виконує їх по своїй вподобі. Заслонюючись суспільством. Це є закономірний шлях до тотальної диктатури правлячої групи – чи це буде партія, чи бюрократія державна або соціалізованих ділянок життя. Так само насилля притаманне комунізові. Він противний природньому змагання людини до свободи, до повного розвитку індивідуальності, до укладання свого життя, своєї творчої праці, згідно зі своїми індивідуальними прикметами, потребами і бажаннями, і людська природа ставить спротив втисканню її в дуби колективізму і в шаблони комуністичного “щасливого” життя. Тож і здійснювання комуністичних засад можливе тільки засобами насилля, в грубій, чи більш прихованій, але однаково гнітучій формі.

Комунізм і демократичні методи – це дві несполучні, заперечуючі себе речі. Твердження, що комунізм можна реалізувати такими методами і він обернеться в найбільш нуманну систему, яка ущасливить людей і народи, – це така сама брехня, якою послуговуються большевики, обіцяючи те саме, і яку розголошують по всьому світі, мовляв, у них в ССРСР панує справжня народна демократія. Шкідливість такої брехні однакова, незалежно від того, чи автори кують її пляново, в свідомості, чи, не розуміючи суті, самі збаламучені, баламутять других.

Комунізм залюбки примазується до терміну “нація”, “національний”, “націоналізація”, так само, як і до демократизму.

Це робить в однаковій мірі більшевизм, як і ті комуністи, які вороже наставлені до московського більшевизму, чи до сталінського режиму. Але комуністичні засади однаково протиставні природі нації, як і демократії. Не тільки більшевицький комунізм, який в імперіалістичному наставленні поневолює щораз більше народів, але так само ті комуністичні напрямки, які відкидають більшевицький імперіалізм, а поле свого діяння обмежують до однонаціональної держави, — своїм засадничим наставленням не скріплюють, тільки руйнують єство і розвиток нації.

Це впливає з повище згаданих основних прикмет комунізму. Найістотніше в нації — це органічність, духовна спільнота усіх її частин — поколінь і всіх її членів — людських одиниць. Матеріалістично-механічне розуміння національної спільноти заперечує цю її природу. Комуністичне суспільство — це сколективізування, обмеження і спутання людини, її волі і свободного розвитку. Комуністичний колектив і свободна людина — це антитези. Все, що людина сміє і має робити, що вона має бажати, рямці її розвитку — все диктоване і нормоване колективом.

Цілком інше є відношення між нацією і людською одиницею в нашому націоналістичному розумінні. Людина є творчим підметом, а не механічною частинкою в житті і розвитку нації. Чим кращі, свободніші, більш творчі члени народу, тим вище стоїть народ. Нація має створювати й запевнювати людині якнайкращі умовини всестороннього індивідуального розвитку. Вияву й творчості, правдиву свободу. Для людської одиниці нація — це не тільки спільнота для кращого забезпечування потреб і умовин життя. Своїм свободним вкладом людина заспокоює свою духову потребу підметно, творчо учасничати в житті і розвитку тривалішої, ніж людське життя, національної одиниці, з якою вона органічно зв'язана, і через це надати свому життю вищу вартість.

Комуністичний колективізм, що сковує людину у всіх царинах життя, — це протиставність до нації, в якій людина є творчим підметом, а свобода індивідуального розвитку і творчості людської одиниці — основним принципом буття і розвитку нації. Ці риси мають особливу гостроту у відношенні до української нації й української людини, в яких духовість, особовість, свобода і творче підметність — це основні і дуже сильно розвинені елементи буття.

Це не є якісь абстрактні визначення, тільки протиставні засадничі дієві настанови, які закономірно передбачають цілком протилежні наслідки в практичному житті.

Все тут сказане під адресою комунізму відноситься до всіх відмін марксизму, незалежно від того, як вони називаються: комунізм, націонал-комунізм, соціалізм, чи інакше. Невелике значення мають різниці поміж ними в поодиноких питаннях, бо спільні світоглядові відправні та програмові, суспільно-політичні засади, якщо їх консеквентно впроваджувати в життя, доводять до тих самих

наслідків, які бачимо в практиці більшевизму, тітоїзму, чи в комуністичному Китаї. Тому в оцінці комунізуючих і споріднених з комунізмом марксісько-соціалістичних тенденцій не можна давати себе змилити тим, що ці тенденції ставляться вороже до більшевизму. Треба дивитись в першу чергу на те, чи основні засади поодиноких напрямків протиставні, чи однозгідні з засадами комуністичної доктрини, що її найбільш послідовною реалізацією є — більшевицька система.

Уважаю, що наведення протиставності між націоналістичними й комуністичними засадами в заторкнених питаннях, при розгляданні ідейно-програмових тенденцій групи "опозиції", не є невмісним, помимо того, що вона не признається до комуністичного характеру своїх тенденцій, які є суперечні з позиціями ОУН. Але немає в тому сугестії, що "опозиція" в цілому приймає комуністичний напрямок. Нас обходить зміст. Коли в якомусь засадничому програмовому питанні тези групи "опозиції" суперечні з націоналістичними, а зате однозгідні чи споріднені з комуністичними. То цієї суті не може змінити вживання таких, чи інших назв. Та найважливішим є те, що ми розглядаємо ці справи в аспекті боротьби з московсько-комуністичним більшевизмом, в якій ідейно-програмовий фронт має дуже важке й вирішне значення. Такий розгляд, з природи речі, мусить відрізнитися від академічного трактування питань.

Поміж двома скрайне протиставними програмовими системами може існувати — і часто так буває — цілий ряд перехідних концепцій, по яких, мов по східцях, можна перейти від одної скрайности до другої, без великих різниць поміж сумежними ступенями. Але при такій найгострішій і всеохоплюючій боротьбі, яка ведеться між українським націоналістичним визвольним рухом і більшевизмом, створюється зовсім інший, боєвий уклад. Він відзначається передусім непроходимою фронтовою лінією й укріпленими позиціями обабіч неї. В ідеологічній боротьбі всі різниці загострюються, а не злагіднюються. Усі сили, що діють в полі бою, стають по одній, чи другій стороні і долучуються до головної сили, в укріплених позиціях, а не залишаються на переділлі. Головний плян психологічної, ідеологічної війни полягає в тому, щоб морально розбити позиції ворога, так, щоб вони не давали йому жодної моральної прислони й опори, а з другого боку — якнайбільше скріпити власну ідейну твердиню, захистити її перед атаками ворога, зробити її неподатливою на всі його морально-політичні бомбардування. Часом ціллю ідеологічної війни є витиснення ворога з його власних позицій, перехоплення їх та зроблення з них власної твердині. Така стратегія дуже небезпечна тоді, коли для її переведення приходиться виходити з власних укріплень і зводити бої під ворожими твердинями, в яких противник сидить міцно. На попередніх сторінках я вказав на те, що плян перехоплення від більшевизму комуністичної програми й

атакування його з тих позицій є цілком непридатним до визвольної протибольшевицької революції. Кожне наближення до марксівських, соціалістично-комуністичних програмових позицій, творення перехідних помостів до них у різних питаннях, при існуючому положенні має значення улягання ідейному напором ворога, а не атакуючого його. Найістотнішим в тенденції “опозиції” в ідеологічно-програмових питаннях є ідейне заломання, зневіра щодо правильності ідеології й програми українського революційного націоналізму і щодо її придатності в боротьбі з комуністичним більшовизмом. З тої зневіри походить, або нею мотивується, — шукання інших позицій, як ідейної бази для тої боротьби, і то шукання по лінії наближення до марксистських тез. Носії тої зневіри і таких шукань твердять, що вони скріплюють, а не послаблюють ідейний фронт української революції. Але дійсність є інша. Бо і сама зневіра, саме відступлення від націоналістичних ідейних позицій є актом слабости, заломання, а ще більше шукання такого підкріплення є проявом ідейної, бодай частинної капітуляції перед ворогом. Бо в ситуації найгострішої всеохоплюючої боротьби між двома протиставними бігунами пересування якоїсь частки від одного бігуна в напрямі другого, є проявом тяготіння в тому напрямі, незалежно від більшого, чи меншого, скоку.

Не можемо трактувати постави групи “опозиції” поблажливо, як маловажні відхилення чи заблудження. По-перше, тому, що це прояв на одному з найголовніших відтинків фронту і він підпадає під правила воєнного стану. По-друге, маємо до діла не тільки з відступленням самої групи “опозиції” від лінії ОУН, але з її намаганням потягнути туди ОУН і цілий визвольний-революційний рух, створити перед українським і стороннім світом враження, що наш рух перейшов на позиції, які заступає “опозиція”. Вкінці справу погіршує це, що вона опанувала ЗП УГВР і з цього органу зробила собі інструмент для проводжування своїх намагань з поважнішими наслідками. Група “опозиції” почерез ЗП УГВР намагається змінити природу, ідейно-програмовий зміст і політичний напрямок націоналістичного, революційно-визвольного руху, підмінити його стратегічний плян національної революції.

Цим намаганням протиставимось з найбільшою рішучістю, розцінюючи їх як крайнє шкідливі для визвольних змагань. Ідейно-програмовий зміст українського революційного націоналізму не втратив своєї вартости й сили, навпаки, виказав свою стійність і правильність у пробі найважчої революційної боротьби. В нашому русі не захиталась віра у націоналістичні ідеї, які захоплюють все нові кадри націоналістів-революціонерів, даєть їм моральну силу продавжати боротьбу в найважчих умовах сучасної підпільної діяльності. Ці ідеї проникають до щораз ширших кругів цілого народу, поривають їх своєю правдою, вказують світлий шлях до волі

та притягають їх до активної участі в розгортанні революційної боротьби. Прояви ідейного заломання, які зосередились в групі “опозиції”, це явища відпаданя слабких або захитаних одиниць. Це відокремлені прояви, які завсіди бувають у розвитку політичних рухів, а тим більше в процесі найгострішої революційної боротьби. Але намагання поширити хворобу такого ідейного заломання на незаторкнену нею цілість націоналістичних кадрів, вимагає рішучих протизаходів.

Не знаходимо підстав для стійкості тези “опозиції”, що — мовляв — ідеї й програма ОУН в ударі з комуністичною доктриною показали в різних точках слабшими, чи гіршими. На основі розвитку протибольшевицької боротьби у нас скріпляється цілком протилежне переконання. Якраз ідеї ОУН дають ясний, чіткий зміст і напрям національно-визвольній революції, мають велику притягаючу мобілізуючу силу. Вони становлять найуспішніше приставлення тотальній комуністичній доктрині в площині суспільно-політичних концепцій. Дальший розвиток національно-визвольної, протибольшевицької революції, її скріплення, поширення і поглиблення — вимагає не підміни ані справлявання основних націоналістичних ідей, тільки її повнішого розвинення і найбільшого поширення.

Уважаємо за цілком мильну й шкідливу концепцію, що у поборюванні більшовизму треба розріжнювати комуністичну теоретичну програму від практики большевицької системи, в тому змислі, щоб все лихо вбачати в самій практиці, незгідній з комуністичною теорією, які годі відмовляти бодай деяких позитивів. Наше принципове наставлення до комуністичної доктрини, до її засадничих світоглядних заложень і до суспільно-політичних постулатів, наскрізь негативне, вороже. Якраз комуністичну доктрину вважаємо за основне зло, яке в-парі з московським імперіалізмом і його духом і нарівні з ними породило й вигодувало жахливу большевицьку систему, з усіма її нелюдськими практиками. Висвітлювати й нап'ятувати большевицьку заборханість треба в такий спосіб, щоб цим бити однаково практику большевизму, як і комуністичну теорію, яка веде до найбільшого зла, а тільки прислонює й прикрашує свої правдиві настанови різними фразами. Без ідейного переборення комуністичної доктрини, до самих її основ, не може бути справжньої перемоги над большевизмом, а тим більше не може розгорнутись переможна протибольшевицька революція. Бити в саму большевицьку практику, залишаючи комуністичну теорію, було б таким самим даремним зусиллям, як скошувати самі верхки будяччя й осету, замість виривати їх з корінням.

Рівнож оперативна доцільність, щоб приенати найширші народні маси до ідеї антибольшевицької національно-визвольної революції і залучувати їх до активної боротьби, вимагає

всестороннього, повного і послідовного поборювання всіх елементів большевизму: комуністичної доктрини, большевицької системи й режиму. Цілком не погоджуємось з діагнозом опозиційної концепції, що ворожість народних мас супроти большевизму зосереджується тільки на практиці большевицької системи й дійсності, а не сягає до відкинення самих комуністичних засад, які, мовляв, загально вважається за правильні й добрі. Така двоякість в оцінці наставлення народних мас не має основ. Большевицька дійсність презентує народів комуністичну доктрину й практику советської системи в один і той самий спосіб. Одне і друге накидається тими самими методами тотального примусу й насилля, з безоглядним винищуванням всего, що в будь-якій мірі було б протиставним. Як комуністична програма, так само й большевицька дійсність, у всіх її найгірших видах, підноситься цинічною дивною брехнею советської пропаганди як найвище досягнення, поступ і небувале щастя для народу. Усі практики большевицької деспотії, крайнього гноблення й ожебрачування народних мас та найжахливішого терору обгрунтовується й пояснюється комуністичними засадами, побудовою комунізму за марксо-ленінською програмою. Тож і в народній свідомості комуністична програма і большевицька практика становлять одне й те саме. Та сама ненависть, яку народ має до всіх практик большевицького режиму й комуністичної системи, направлена в неменшій мірі і проти цілої комуністичної доктрини. Вслід за цим, зрозуміння й симпатію народних мас може знайти тільки такий революційний протибольшевицький рух, який так само гостро засуджує й повністю поборює цілість большевицького комунізму, його теоретичні, програмові основи й практичні вияви. Натомість безпідставне розрізнювання між доктриною і практикою комунізму може стрінути тільки підозріння, нехіль протикомуністично настроєних мас.

Відклик на те, що середні й молодші генерації підсоветських народів не знають жодної іншої дійсності ані суспільно-політичної системи, як тільки комуністичну, — в цьому відношенні не має значення. Бо зате вони мають глибоке практичне пізнання комунізму в усіх його видах і гірким пережиттям зроджене скрайне негативне відношення до нього. Ця глибока ненависть до комунізму в цілому є головним елементом протибольшевицького потенційно революційного наставлення народних мас. Вони найдошкульніше відчують многосторонні життєві браки й потреби, яких большевицька дійсність ніяк не заспокоює і мають природне відчуття національно-політичної і суспільної кривди і справедливості. Це є природня, пригожа почва для визвольного-революційного руху. Завданням такого руху є, з одного боку, дати концепцію, пляні організаційні форми для широкої визвольної революції, в якій народні

маси активною боротьбою повалять зненавиджену московську окупацію, комуністичний режим і систему. З другого боку — має дати народів новопозитивну програму найкращого, справедливого порядкування і розвитку життя нації в самостійній державі, згідно з природними потребами й бажаннями цілого народу, усіх його частин та кожної людської одиниці. Програма визвольного-революційного руху мусить бути виразно протиставною до комуністичної, як в основних засадах, так і в практичних постулятах. Вона має відповідати і надавати скристалізовану форму тим загальним бажанням, що живуть в душі народу й окремої людини, бодай в нечітких зарисах чи в підсвідомості. Революційний рух не може обмежуватись тільки до того, що само визріло в народній свідомості, він мусить сповнити творчо-формуючу роль, давати народів ідеї, визначувати програмові цілі, до яких треба змагати, накреслювати шлях боротьби й організувати відповідні дії. Вистарчить, як це все, що несе визвольний рух, відповідає душі народу, його потребам і бажанням, тоді він знайде серед народу визнання й стане провідником в його історичному прямуванні. Такою мусить бути роль націоналістичного руху, таке його історичне призначення. Але переумовою є викристалізування власних націоналістичних ідей, непохитна віра в них і незломне. Послідовне прямування до їх здійснення.

Так само, як в питанні свідомості підсоветських народних мас, відкидаємо тезу "опозиції" щодо того, який елемент має відограти провідну роль у визвольній революції і в будіванні незалежної держави. Цілком фальшиво є думати, що той самий елемент, який в большевицькій системі вибивається своєю динамікою, активністю і який творить провідну верству в большевицькій партійній і адміністраційній машині, може сповняти провідну роль у протибольшевицькій революції, що він єдиний здібний до цього тому, що він охоплює всіх природньо найспосібніших і найактивніших людей. За таким висновком криється плиткий, механічний підхід до справи. Спосібність і активність, навіть у нормальних, свобідних життєвих обставинах. Рідко буває універсального характеру, звичайно ці прикмети мають якийсь визначений напрям. Тим більше у цілком неприродних обставинах комуністичного тоталізму й диктатури, в системі загального страху й терору, природня людська свобідність і гін до активності може розвиватись і свобідно виявляти або в напрямі, який приписує комуністична доктрина й большевицький режим, або в таких ділянках творчості і праці, в яких є найменші можливості конфлікту з лінією комуністичної партії. В різних не-політичних галузях можна знайти багато порядних, високовартісних людей теж на визначних, керівних становищах. Затє в таких секторах, в яких політичні моменти стають на першому місці, в компартії і в державній адміністрації, домінують два типи людей: переконані комуністи й безідейні, безпринципні кар'єристи, які задля власної

карієри й користи вислугуються большевикам. Жоден з тих типів не може мати місця, а тим більше провідної ролі в протибольшевицькій національно-визвольній революції.

Питання кадрів, зокрема провідних, — найважливіше для якості й розвитку революційної боротьби. Які кадри, яка їх моральна вартість і яке їх ідейно-політичне наставлення, такий є цілий рух, що на них спірається. Зорієнтувати протибольшевицьку революцію на притягнення до визначної активної участі в ній переконаних, ідейних комуністів, активістів большевицької системи, — це вияв крайнього безглуздя, або підступне передавання справи революції в комуністичні руки.

Українська національно-визвольна революція може розраховувати на провідну й активну ролу в її боротьбі тільки ідейно вартісних, патріотичних і антикомуністичних елементів. Такі є в Україні і є їх багато, помімо всіх большевицьких винищувань. їх не можна шукати серед активістів з компартії й большевицької державної машини. Національно-вартісні, антибольшевицькі елементи, теж ті, що ще не схоплені конспіративною акцією націоналістичного революційного підпілля, стараються непомітно робити якусь національно корисну роботу, чи бодай перетривати большевицьке руйнування нації, скриваючи своє правдиве наставлення за прикривкою пасивності, незацікавленості, невміння й неспосібності. Це правда, що у сучасному наявному житті, яке накидає, чи яке ще допускає большевицька система, ці елементи пасивні, малоактивні, чи на вигляд тупі. Але є засадничою помилкою думати. Що всі вони є такими з природи. Тільки комунізм, система московсько-большевицького поневолення й винищування зробили їх такими, чи застала такими прикидатись. Вона не дає їм розвинути природних здібностей, які в багатьох з них є, ані активності в такому напрямі, який був би їм по душі, який згідний з їх внутрішнім патріотичним наставленням. Незаглушена національна совість не дозволяє їм розгортати своїх здібностей на службу большевикам, як це роблять комуністи й карієристи.

Українська революція має в першу чергу розбити ці окопи. Вона відкриє перед незчисленними вартісними одиницями широке поле для повного розгорнення й вияву природних здібностей, придушеної енергії й динаміки у найвищому національно-визвольному змаганні. ідеї українського націоналізму й великі подвиги української революції розбудять глибоко пригнічені, приспані, запроторені в різнородні диби большевицького уярмлення, — енергії й високі вартості козацьких нащадків. Плуг революції переоре ціле життя, а найважливіше, — він підніме на поверхню життя нові, придушені большевизмом сили, видвигне нові талани, нові провідні активні сили. Організовані підпільні кадри українського націоналістичного руху мають націоналістичними ідеями, революційною боротьбою й

плявною визвольною діяльністю викликати й унапрямити процес всезростаючої ланцюгової експлозії — загального зриву національної революції, яка своєю ідейністю й динамікою захоплюватиме все нові й щораз ширші сили нації. Віримо і знаємо, що така революція можлива, що вона розгорнеться у відповідній пригожій ситуації, яка напевне прийде. Уся наша діяльність направлена на її всесторонню підготову й зорганізування. В кадри української національно-визвольної революції входять сьогодні і поповнятимуть їх в будучності, в найширших масштабах, ті елементи, які носять в душі крайню ворожість і ненависть до московського поневолення, до большевизму, до комуністичної доктрини і її реалізації в большевицькій системі та в яких горить патріотична любов до України. Збройно-політична боротьба ОУН-УПА теперішнього періоду має за головне завдання якраз те, щоб розбудити дремаючі в українському народі протибольшевицькі революційні потенції, щоб змобілізувати й заактивізувати до визвольної боротьби тих усіх, що вже мають відповідне наставлення або підклад до нього. Провідним елементом і головним активом нашої революції є і будуть Яреми сьогоднішньої підбольшевицької дійсності, ті, що їх ворожа система зробила невільниками чи примусила затаювати, маскувати правдиві національно-патріотичні інтенції їхньої праці в різних галузях і на різних щаблях підбольшевицького життя. Ці Яреми в процесі розгортання національної революції стануть Галайдами. А приведуть до того тільки чіткі ідеї українського націоналізму, концепція національно-визвольної революції, безкомпромісного знищення московського поневолення і комунізму в Україні та неперервна боротьба українського націоналістичного, революційного руху.

Такою є й мусить бути засаднича настанова, плян нашого руху. Це зовсім інший напрям від того, який підсуває концепція “опозиції”, що цурається українського революційного націоналізму, наш рух трактує тільки як силову й дієву базу, щоб його перетягнути туди, куди сама тяготіє, — до “здобутків жовтневої революції” і до виплеканих комуністичною доктриною й большевицькою системою “провідних, динамічних” кадрів. Це два перехресні шляхи, які ведуть до цілком інших цілей. Хоч на перехрестю шлях опозиційної концепції теж маркується тою самою табличкою — “Українська Національна Революція”, “Самостійна Соборна Українська Держава”, — але це тільки обман чи самообман, бо траса того шляху не веде й ніколи не доведе до тих цілей.

У площині дієвої політики закордоном ЗП УГВР веде теж цілком протилежну лінію від самостійницької політики ОУН. Його політична практика являється безпринципною орієнтацією на США

в той час, коли американська політика відносно України і інших підсоветських народів виразно взяла курс на піддержку проросійської єдиноділимської концепції й московських імперіалістичних сил, цілком ігноруючи визвольні змагання України за державну незалежність.

Сучасний політичний момент є дуже важливий з огляду на далекосяжні розвиткові наслідки устійнених тепер напрямків. Це момент кристалізації ідейних і політичних фронтів у розгрі між ССРСР і західним бльоком. Тепер, зокрема, викрасталізуються політичні концепції і пляни західних держав, в питаннях цілого підбільшевицького простору, усталюється оцінка діючих в ньому тенденцій і сил, ставлення до них, укладаються ключі для кожного народу на час війни і пляни майбутнього по-більшевицького ладу. Від висліду цього процесу у великій мірі залежатиме майбутній розвиток. Про остаточний вислід рішатиме передусім сам український народ, рішучість і сила його боротьби за повну державну суверенність. Але не без значення буде й те, чи воюючи проти ССРСР держави будуть піддержувати нашу боротьбу і наші визвольні цілі, чи, подібно як в 1917-20 рр., поставляться байдуже до наших змагань, а дадуть всесторонню активну допомогу нашим ворогам, зокрема білим московським імперіалістам, які, замість проти большевизму, всі сили й чужу допомогу зужують на творення других фронтів проти державної самостійности України і її союзників.

Одним з головних завдань української самостійницької акції закордоном є вплинути на прихильне ставлення сторонніх держав, зокрема головних противників ССРСР, до визвольної боротьби і самостійницьких цілей української нації. Одним, безспірним засобом для цього є добре поставлена зовнішньо-політична інформація й акція приєднання прихильників справи визволення України. ЗЧ ОУН весь час роблять в тому напрямі найбільше, в порівнянні до всіх інших діючих закордоном українських чинників, разом взятих. Відносно ЗП УГВР маємо поважний закид, що саме тій ділянці, яка повинна би бути головним полем його діяльності, воно присвячує найменше уваги і старань. Закордонне Представництво УГВР не видає жодного чужомовного інформативного органу, замість на зовнішню роботу зуживає засоби і сили на видавання української газети, яка служить за трибуну майстренківській ідейній диверзії в самостійницькому таборі. Це наймаркантніше унагляднює, що "опозиція", опанувавши ЗП, зробила з нього не справжнє Закордонне Представництво УГВР, тільки новий політичний твір партійного типу і послуговується назвою і прерогативами ЗП УГВР для своїх групових цілей, але не дбає про виконання відповідних завдань.

Друга категорія дії з метою впливати на політику чужих держав у нашій справі полягає на відповідному реагуванні на різні тенденції і потягнення відносно чужої політики. Спеціальну увагу мусимо

присвячувати поставі американської політики та цілого комплексу національно-політичних проблем в засягу сьогоднішнього ССРСР. США є ведучою й головною силою цілого західного протибольшевицького бльоку, а по-друге, американська політика на цьому відтинку виявляється досить определеною й активною, знаходиться в значно дальшому розвитковому ступені, ніж політика будь-якої іншої західної держави, які ще не виходять зі стадії досліджування неактивної повздержливости.

На жаль і на некористь українській визвольній справі, політика США активізується по лінії піддержки московського білого імперіалізму – єдиноділимства. При тому вона не тільки ігнорує самостійницькі стремління України й інших давнопоневолених Московю народів, але проявляє намагання підкорити їх московським імперіалістичним тенденціям, заставити українські політичні сили відступити від основної мети визвольних змагань і прийняти мінімальну ціль: усунення большевицького режиму й системи з дальшою приналежністю України до російської імперії в нових устроєвих формах. Американці послуговуються методами матеріального і політичного тиску, послаблення непокірних тим намаганням сил, підсилювання насаджування чинників агентурного типу. Якщо б цей напрямок надалі залишився домінуючим в американській політиці і мав бути вперто проводжуваний під час гарячої війни з ССРСР і встановлювання нового ладу на місці ССРСР, то треба би передбачувати значно гірші наслідки, для визвольних змагань України; замість їх піддержки, готов виникнути новий ворожий фронт московського імперіалістичного нападу за піддержкою Америки.

Це виглядає тепер парадоксально і видається неможливим. Але чи ж не таким самим є те, що тепер робить американська політика на цьому відтинку, підриваючи і відштовхуючи властиві протибольшевицькі сили – національно-визвольні рухи, та підсилюючи новий московський імперіалізм. В тому аналогія до західної політики в останній світовій війні, яка довела до того, що всі користи з перемоги над гітлерівською Німеччиною і, в значній мірі, над Японією, припали ССРСР, який виріс на велику потугу й ще більшу загрозу для цілого світу, ніж був гітлеризм. Не можемо ніяк покладатись на об'єктивну рацію для пртибольшевицьких сил, так, як ми її бачимо й оцінюємо, ані на тверезий політичний глузд західної політики. Натомість мусимо брати реальний стан і факти такими, як вони виявляються на ділі і з розвиткових тенденцій робити власні висновки – передбачати майбутні події і відповідно реагувати на їх зародки вже сьогодні.

Супроти щораз активнішого курсу американської політики по лінії проросійської концепції, яка показує наявна дійсність, не вистачає сама інформативна й вговорююча діяльність з української

сторони. Цілий український самостійницький табір, зокрема ж визвольно-революційний рух закордоном мусить своєю поставою і конкретними політичними діями протиставитися такому політичному курсові. Всі українські сили мусять відмовитися від співпраці з американськими акціями й чинниками, які безпосередньо або посередньо служать підготовці й здійснюванню тих плянів американської політики у відношенні до України й інших народів, поневолених в ССРСР, і до майбутнього ладу на місці ССРСР, — доки ця політика трактує наші визвольні змагання тільки як деструктивний фактор проти большевицького панування, не визнає й не піддержує позитивних цілей цих змагань — державної незалежності України й її союзників, а зате попирає московські імперіялістичні сили і їх намагання вдержати російську імперію коштом дальшого поневолення народів. Така відмова співпраці мусит бути солідарна і виявляється як рішуча маніфестація української самостійницької політики, а не ховатись за викрути й проходити непомітно.

В-парі з тим треба посилювати на всіх відтинках позитивну незалежну українську акцію закордоном і надавати їй характер протиставлення до нових московських імперіялістичних затій та до протегування їх західними державами. Генеральний плян нашої акції й реакції повинен бути такий: виказати самостійність і неподатливість української визвольної політики, показати внутрішню міць і дієспосібність українського самостійницького фронту закордоном та переконливо унаглядити, що українські самостійницькі сили на Українських Землях уявляють собою, своєю динамічною боротьбою тепер і своєю потенцією на будуче, найповажніший силовий протибольшевицький фактор в кордонах ССРСР; довести до тверезого усвідомлення цілого заходу, що українські самостійницькі сили твердо стоять на позиціях безкомпромісової боротьби за повну державну суверенність і незалежність від Москви, боротьби проти большевизму-комунізму і кожної відміни московського загарбницького імперіялізму, що їх відношення до протибольшевицького фронту західних держав буде залежати від того, як ці ставляться до наших визвольних цілей. Зміряємо до осягнення того, щоб західні держави поважно оцінювали силу і значення українського визвольно-революційного руху; щоб вони усвідомляли собі, що своєю політикою можуть або запевнити собі співдію і союзницьке відношення тої сили, або поставити проти своїх намагань і штовхнути її до активного спротиву й боротьби, коли московські намагання проти самостійности України за їх поміччю перенесуться на Українські Землі; щоб захід, зокрема США, переконалися, що тільки через дійсне позитивне піддержування визвольницьких цілей можуть запевнити собі співдію українського визвольного фронту, як в Україні так і закордоном, і не вистарчає сама технічна піддержка з рівночасним проводжуванням

протисамостійницької, проросійської політики. Таким шляхом ще найпевніше можна досягти зміни американської політики в напрямі прихильного ставлення до справи державної самостійности України і піддержування наших вивольних змагань. Якщо б не вдалося досягнути такого висліді у американська політика ішла б далше за проросійською, протиукраїнською концепцією, то бодай українські самостійницькі сили закордоном зробили б усе можливе, щоби запобігти такому шкідливому розвитку. Такою нашою поставою можемо принайменше усунути непорозуміння й wieliminувати можливість трагічних помилок через незнання дійсного стану і фактичних наставлень. Уже цим самим українська політична акція закордоном сповнила б свій обов'язок, як супроти української визвольної справи, так і для добра загального протибольшевицького змагання всіх волелюбних народів. Якщо б у майбутньому, під час вирішного змагу між двома світами, через фальшиву американську політику була унеможливлена спільна боротьба українського визвольного руху з протибольшевицьким фронтом США, то, після вичерпання усіх можливостей для спинення такого розвитку, вина не лежала б по українській стороні. Враховуючи можливості позитивного і негативного висліді всіх наших намагань, мусимо доложити всіх зусиль, щоби скерувати розвиток на правильні рейки.

Маю тверде переконання, що тільки вище представлений напрям нашої політики й акції може мати успіх. Він вимагає напрути, зусиль і переборення чималих труднощів. Помимо цього відхилитись від нього не вільно нікому, хто взяв на себе завдання відігравати поважнішу ролю в українському політичному житті. Доцільніше, щоб українські самостійницькі сили закордоном завчасу взяли на себе весь тягар переборення загрозливої тенденції і запобігли можливості дуже важкого й трагічного розвитку, послаблюючого наші змагання і цілий протибольшевицький фронт в той час, коли всі сили повинні бути спрямовані проти одного ворога, — проти московського большевизму. Правда і моральне право по нашій стороні. Ми боронимо природнього права нашої нації на самостійність і свобідний розвиток у власній державі. Ми не направляємо проти нікого агресії, тільки боронимось перед новою формою старої агресії московського імперіялізму та перед чужою співдією в тій агресії. Ми не думаємо виступати проти США, чи іншої західної держави. Бо ані американська політична рація й інтереси американського народу, ані його історичні традиції та місія в сучасному світовому укладі — не вимагають, ані не виправдують негативного ставлення до визвольних змагань України за державну самостійність ані підсилювання нової форми московського імперіялізму. Ми проти такої американської політики, бо вона убивча для волі народів, поневолених Московією, шкідлива для світової боротьби з большевизмом і для самої Америки.

Повертаючи до справи ЗП УГВР, приходиться ствердити, що воно не тільки не реалізує такої політики, але поступає якраз противно. Вправді ЗП, так само, як усі без винятку українські політичні чинники закордоном, ставиться негативно до московських імперіялістичних затій закордоном, до намагань втягнути в їх орбіту українську справу. Теж критично ставиться до проросійської концепції в американській політиці. Але в площині практичної політики постава ЗП УГВР протилежна і ломить український фронт. Воно піддержує з американськими чинниками взаємини практичної співпраці, при чому виступає і діє в імені краєвої УГВР, зловживаючи формальним умандатуванням. Співпраця ЗП УГВР з американськими чинниками в такій ситуації, при проросійському курсі американської політики, являється найгіршим підривом української самостійницької акції закордоном і підсиленням цього курсу.

Ця співпраця дає підтверджуючі аргументи тій американській концепції, яка в політичній площині піддержує тільки московські імперіялістичні цілі — збереження російської імперії, а українську визвольну боротьбу хоче трактувати тільки як деструктивний, протибольшевицький фактор, нарівні з московськими протирежимними тенденціями, якого можна легко приєднати й використати самою матеріально-технічною допомогою (впрочім, дуже мізерною, непропорційною до того, що призначається на московську протирежимну акцію). За такою концепцією немає жодної колізії між ставкою на російські імперіялістичні протибольшевицькі тенденції, і між використанням національно-визвольних рухів. Тільки не можна одних і других трактувати в одній політичній площині. В плані такої американської політики вистарчить з національно-визвольними рухами вдержувати взаємини тільки в технічній площині, оскільки не вдається звести їх в російське річище. Таким способом можна використати їхню боротьбу, як поважний протибольшевицький чинник, без позитивного ставлення до самих цілей їхньої боротьби. Такий саме характер має співпраця ЗП УГВР з американськими чинниками.

Вона могла бути ще оправдана тоді, коли американська політика не станула так виразно на проросійські позиції і, з огляду на загальну ситуацію, ще не проявляла своїх плянів щодо майбутнього ладу на місці ССРСР і свого відношення до політичних сил і тенденцій, існуючих в тому просторі. Тепер же, при наявному політичному курсі США, немає підстав рахувати на те, що вслід за співпрацею технічного порядку прийде на чергу позитивне відношення до самостійницьких цілей наших змагань. Американська політика вже перейшла в стадію активного втручання в процеси, які мають визначувати напрям і зміст протибольшевицької боротьби і які мають формувати майбутній політичний лад на сході Європи. При тому вона виявляє становище цілком неприхильне до державної

самостійности України й інших народів, давно поневолених Москвою. ЗП УГВР мусило б на це відповісти зірванням співпраці з американськими чинниками, доки американська політика не змінить свого курсу. Коли ж ЗП УГВР не витягає таких висновків і в імені визвольної-революційної боротьби в батьківщині дальше продовжує співпрацю на базі незначних тільки матеріально-технічних користей і угодінень, то цим знецінює перед чужим світом політичні, самостійницькі основи цілої революційної боротьби. Така постава на ділі є капітуляцією з політичних принципів, і так мусять це розуміти сторонні сили.

Таким чином ЗП УГВР починається до нівечення, а не будування зовнішньо-політичних позицій визвольного руху. Бо головним досягненням визвольних змагань у площині зовнішньо-політичній має бути утвердження у світовій політиці такої оцінки української справи, що вона своєю динамікою, революційністю, своїм безкомпромисовим прямуванням до повної державної суверенности становить не тільки найповажніший фактор протибольшевицької боротьби на сході Європи, але що побудова тривалого мирного ладу в тому просторі можливе тільки при здійсненню її цілей. В консеквенції такої серйозної оцінки української справи прийде теж властиве відношення в площині практичної політики та дієвих взаємин до українських визвольних змагань. Ті зовнішні сили, що належно доцінюють нашу справу і мають політичні рації піддержувати її, будуть це робити у властивому напрямі, серйозно в якісному і кількісному відношенні. Без такої солідної політичної основи, практична допомога не має ані більшої вартости, ані тривкості, і може бути тільки кон'юнктурним фактором, на якому нічого не можна будувати.

Один з відповідальних керманів політики ЗП УГВР так окреслив її вихідні заложення й основи: а) наша політика мусить бути реальною (у властивому, неспростаченому значенні цього окреслення); б) США є тепер і будуть у розвитку війни головною й вирішною силою протибольшевицького фронту, під оглядом політичним, мілітарним і господарським. Їх відношення до українських визвольних змагань матиме вирішне значення і тому треба робити все можливе, щоб забезпечити собі прихильність Америки в такій мірі, як це дається досягнути; в) коли в прийдешній війні буде переможений більшовизм, головно завдяки Америці, то який би не заіснував новий політичний уклад на місці ССРСР, — він буде напевно для України краший, чи легший, від большевицького режиму.

Це чітко окреслена програма політичного мінімалізму й беззастережної орієнтації на Америку, з огляду на її протиставлення до ССРСР, незалежно від її відношення до нашої справи. Таке наставлення притаманне опортуністичному напрямкові в українській політиці з різними зовнішньо-політичними орієнтаціями, на протязі

довгих десятиліть. Дехто може з переконання захищати й реалізувати такі політичні позиції. Але це не має нічого спільного з засадами політики визвольного-революційного руху, який в кожній ситуації і на всіх відтинках змагає до повного здійснення головної мети — відбудови УССД, і не думає неприставати на виборюванні деякої поправки положення нації. А коли вже хтось сходить на мінімалістичну політичну програму, то, щоб чесно поступати, повинен приймати теж темоди т. зв. реальної, тобто опортуністичної політики. Для неї цілком непотрібно незвичайно важкої і окуплюваної величезними жертвами революційної боротьби. Під тим оглядом постава старих опортуністичних угруповань в минулому була більш консеквентна й сумлінна. Вони, ставлячи перед реальною політикою мінімальні цілі, достосовані до обставин, і вишукуючи для політичної дії лінії меншого опору, принайменше намагалися оминати більших жертв нації. Властиво ця засада найменших жертв була вихідною основою для старої опортуністичної політики.

ЗП УГВР своєю теперішньою політикою намагається нав'язати визвольного-революційному рухові мінімалістичний, опортуністичний напрямок у зовнішній політиці, замість властивої безкомпромісово-самостійницької лінії. Очевидно, що т. зв. реальна політика безпринципної орієнтації на велику сторонню потугу може мати більший успіх і запевнити її репрезентантам значно сильніші позиції тоді, коли вони мають опертя на активній визвольного-революційній боротьбі, виступають як речники динамічних, революційних сил. Без такої підбудови ця політика має значно менші шанси на якісь успіхи. Тому то самому ЗП УГВР і його американським партнерам догідна така комбінація — виступати в імені визвольного-революційного руху і рівночасно в практичній політиці йти по лінії опортунізму супроти американських чинників. Але з погляду визвольного-революційного руху й національної рації це крайнє шкідливе, фальшива політична гра. Вона ж у площині зовнішньо-політичній ліквідує властивий самостійницький ефект революційної боротьби та розмінює його на малозначні кон'юнктурні речі. Для таких мізерних користей було б цілком неоправдано провадити таку важку революційну боротьбу.

Закордонна політика ЗЧ ОУН і ЗП УГВР — це два протиставні політичні напрямки. Коли йде про практичну поставу й політичне відношення на американському відтинку, то ця протиставність більша й гостріша, ніж з будь-яким іншим політичним середовищем. По-перше, через те, що ЗП УГВР заангажувалось у співпрацю з американськими чинниками найбільше з-поміж усіх українських угруповань самостійницького напрямку, і на тій співпраці спірає цілу свою роботу. Друга причина та, що воно веде таку свою політику як закордонне представництво визвольного-революційного руху, і на нього спадають всі її наслідки. Противенство в політичній дії і поставі ЗЧ ОУН і ЗП УГВР має ще і значення розбиття і конфлікту внутрі

визвольного-революційного табору закордоном, конфлікту, розграваного перед зовнішнім світом і на тлі відношення до зовнішніх сил. Це наносить велику шкоду його престижеві, доводить до взаємного переліжування й обезцінення обидвох напрямків і дає змогу стороннім чинникам втручатись у внутрішні справи руху, щоб через підсилювання бажаного їм напрямку і гурта, мати вплив на цілий рух.

Цей стан виявляється досить драстично і став діючим фактором українського політичного життя на еміграції. В додатку він криє в собі небезпеку значно гіршого загострення в дальшому розвитку. Якщо б американська політика продовжувала теперішній курс і активно піддержувала російські імперіялістичні намагання, спрямовані проти державної самостійності України, зокрема тоді, якби вони пробували осадовитись на українських землях, у зв'язку з війною проти ССРСР, — тоді співпраця з американськими чинниками не могла б мати ніякого виправдання. Чи тоді люди з ЗП УГВР змінили б своє відношення? Можна мати поважні сумніви, на підставі їхньої теперішньої постави і того факту, що вони поставили все на американську карту, всю роботу сперли виключно на американську піддержку і задля тої співпраці пішли на розрив з Організацією. Маємо за собою повчальний приклад з мельниківцями, в яких напередодні другої світової війни теж був конфлікт з націоналістичним визвольного-революційним рухом і беззастережна орієнтація на Німеччину, з огляду на перспективу її війни з ССРСР. Коли ж Гітлер виявився здецидованим ворогом самостійності України, мельниківці вже не спромоглись на те, щоби відірватись від співпраці з німцями, навіть в розгарі нашої революційної боротьби з Німеччиною. Це дуже пророчистий прецеденс, а в поставі "опозиції" знаходимо багато аналогій до тодішньої постави мельниківців.

В цілій шкідливій роботі сучасного ЗП УГВР найбільшим лихом є те, що воно виступає як закордонний орган УГВР, як зовнішня репрезентація українського визвольного-революційного руху. Якщо б це було тільки самовільне приписування собі такої ролі, то й шкоди з цього було б значно менше. Але воно має змогу спиратися на формально-правні акти з краю. На становище Проводу ОУН на УЗ. Хоча ціла його політика й поступування йде в розріз з напрямками й позиціями Проводу на УЗ, то при утрудненому зв'язку з батьківщиною ЗП має змогу дальше діяти й виступати на підставі повновластей від Проводу ОУН на УЗ після смерті сл. п. Провідника Тура [Р. Шухевича].

З'ясований стан ідеологічного розбиття і двоторовости політики чинників визвольного-революційного руху закордоном, створений дією "опозиції", а зокрема провадження в імені цього ж руху другого

політичного напрямку, суперечного з засадами й рацією самостійницької політики, — мусить бути ліквідований і мусять бути направлені шкідливі наслідки того стану. Важливість сучасного стану і перспективи, що наближається період вирішальних подій, наказують ужити всіх заходів, щоб ці справи були упорядковані. Для цього є дві дороги. Перша — завернути “опозицію” й опановане нею ЗП УГВР з того шкідливого шляху на правдиві позиції визвольного руху й самостійницької політики, привернути їх на ту лінію, якою йдуть ЗЧ ОУН. Цебто, привернути “опозицію” назад до Організації і привернути властиве відношення між ЗП УГВР і ЗЧ ОУН. Другий шлях, якщо перший буде неможливий, це повне й остаточне відрізання того гурта людей, який опанував ЗП УГВР, від визвольно-революційного руху, відрізання під кожним оглядом і у всіх точках, так, щоб він не мав найменшої змоги зв'язувати свою роботу з нашим рухом.

Провід ОУН на УЗ у своїх письмах з 1950 р. настоював на тому, щоби конфлікт з “опозицією” поладнати через поєднання. Взявши до уваги таке становище Проводу на УЗ та вимоги політичної ситуації, Провід ЗЧ ОУН робив старання, щоб довести до такого поладнання конфлікту. В тій цілі представники Проводу ЗЧ ОУН вели кількома наворотами переговори з “опозицією”, згл. з ЗП УГВР. В переговорах, які недавно в літніх місяцях 1952 р., намічено ряд точок, які мали бути базою і змістом порозуміння, шукано в тій матерії узгодження з представниками “опозиції” і щодо деяких питань устійнено компромісові розв'язки. Це були деякі визначення до ідеологічних і програмових позицій, фрагментарного порядку і щодо структуральних й організаційно-оперативних відношень.

Коли йде про проблеми дієвої політики і противенства в ній між ЗЧ ОУН і ЗП УГВР, то в тій матерії не намічено жодних узгоджень. Це залишене до розв'язки порядком організаційного автоматизму, коли “опозиція” повернеться в ряди Організації і тих членів ОУН в ЗП УГВР обов'язуватимуть засади й напрямні її політики. Однак під тим оглядом залишилось протилежне наставлення обидвох сторін. Провід ЗЧ ОУН мав на увазі дальше вдерження своєї незалежної політики безкомпромісового самостійництва. Тож поєднання могло б тільки тоді бути здійснене, якщо б воно забезпечувало таку саму політичну лінію в ЗП УГВР. Натомість “опозиція” цілком не думала завертати зі свого шляху безпринципної орієнтації на американські чинники й пов'язання з ними цілої своєї діяльності. Вона мала на меті притягнути ЗЧ ОУН на той шлях і через те дістати змогу ставити співпрацю з американцями на базі кадрових і дієвих можливостей ЗЧ ОУН і, по-друге, забезпечитись перед негативним ставленням Організації до тої політики.

Таке сповидне погодження, без розв'язки кардинальних політичних проблем, щодо яких обидві сторони в дії займають протилежні становища, не має жодної вартости, хоч би навіть знайдено узгодження в усіх інших справах. Це вело б тільки до перенесення на внутрішньо-організаційний терен існуючого політичного противенства і створювало б таку саму ситуацію конфліктів і взаємного паралізування, але вже не тільки між ЗЧ ОУН і ЗП УГВР, а теж в самих Закордонних Частинах ОУН. Не можна покладатися на поладнання й усунення того рода політичних конфліктів самою механікою організаційних норм і порядку. Адаже ж ці самі члени “опозиції” передше потоптали організаційний порядок, а за час розриву з Організацією їх мораль і дисциплінованість хиба ж не поправились. Коли ж зважити, що “опозиція” пішла на останній розрив з Організацією і на дієво-політичне протиставлення їй ЗП, із-за співпраці з американцями, і тепер ставить це на перше місце, — то ясно, що без узгодження в тому питанні не може бути правдивого погодження.

Уважаю, що повернення членів “опозиції” в ряди Організації можливе й доцільне тільки на підставі правдивого визнання й перестерігання з їх боку ідейно-програмових позицій Організації, респектування й проводжування самостійницько-визвольної політики ОУН і підпорядкування засадам внутрішнього порядку й дисципліни.

Одною із спірних точок у переговорах з “опозицією” було питання мого організаційного становища. Представники “опозиції” стояли на тому, що я не є Головою Проводу ОУН, не маю права в такому характері діяти і виступати. Такі твердження “опозиція” обстоювала твердо і було ясным, що в тому питанні не може бути погодження зі становищем ЗЧ ОУН. Знова ж у нормальних організаційних відношеннях в дії не можуть члени одної Організації займати протиставні становища в такій справі. Станула альтернатива: або потрактувати цю справу як таку, через яку неможливе поєднання, або шукати іншого виходу.

В пошукуванні такої розв'язки виринули два проекти. Першим була формула, що Закордонні Частини ОУН і їх Конференція не компетентні вирішувати обсади посту Голови Проводу ОУН. Ця формула мала б зняти ціле питання з будь-якого зобов'язуючого трактування в ЗЧ ОУН. За нею залишилась відкрита змога інтерпретувати існуючий правний стан в одному і другому напрямі, без допровадження до остаточного вирішення, котра з тих інтерпретацій має правно-зобов'язуючу силу. Рішати мало б наново спрецизоване становище Організації на УЗ, а дождання такого нового становища з Батьківщини мало б ввести стан відсунення, чи завішення справи. — Другий проект змріяв до того самого. Він

полягає на тому, що я власним рішенням мав би не втручатись в діяльність і в справі ЗЧ ОУН. Через це питання мого організаційного становища в практиці не повинно би бути закордоном предметом розходження. Натомість воно мало б не заторкувати мого відношення до Організації на УЗ.

В моїй оцінці обидва проекти по суті зводились би до одного: я мусів би стати неактивним у відношенні до цілості закордонних справ, до закордонної часті руху та супроти того розвитку і подій, які мають місце на закордонних теренах. В моєму переконанні цього не можна б погодити з тими обов'язками й відповідальністю, які Організація на мене наклала. Голова Проводу ОУН за час свого перебування закордоном не може не мати активного відношення до найважливіших справ закордонної діяльності, політики і ситуації, оскільки вони мають поважніше значення для розвитку цілого визвольного-революційного руху, до положення і ставлення української визвольної справи. Маючи на собі відповідальність, я не міг в одній частині її завісити, тим більше в тій частині, яку практично виконувати я мав найбільшу змогу. Я вважаю, що в такій ситуації, як тепер, коли тут устанавлюються відношення до української визвольної справи таких світових потуг і політичних укладів, з якими наші змагання будуть мати до діла в майбутньому, і коли тут формуються фронти, що можуть бути активні у вирішному моменті, — мені не можна стояти збоку і не брати ніякої участі в цілому розвитку. А вже ніяк не було б можливе, доки я займав пост Голови Проводу ОУН.

Під тим оглядом я вважаю своє уступлення з того посту за значно доцільнішу розв'язку. Воно повністю вилучало з засягу спірних kwestій з "опозицією" питання мого організаційного посту, Делегація Проводу ЗЧ ОУН, яка вела переговори в справі поєднання з "опозицією", була звільнена від труднощів шукання в цій справі якоїсь розв'язки, яка б закривала, злагіднювала, чи відсувала б непогоджений спір щодо правного стану з ОУН, між становищем "опозиції" з одного боку, а ЗЧ ОУН і ОУН на УЗ — з другого. Рівнож таким чином була вилучена можливість, що в ході переговорів противенства між обидвома сторонами зосередяться довкола цієї одної справи і "опозиція" буде оперувати твердженням, що через неї не дійшло до порозуміння, закриваючи в той спосіб істотніші, ідеологічні, програмові й політичні розбіжності. Після мого уступлення вислід переговорів з "опозицією" мусить вирішуватися на тих найважливіших справах.

Коли йде про мою чинність на пості Голови Проводу ОУН, то вона була в значній мірі унеможливлена "опозицією" й ЗП УГВР, незалежно від проектів, зв'язаних з переговорами. Голова Проводу ОУН, перебуваючи закордоном, мав би бути носієм найвищого авторитету у визвольному-революційному русі та мусить мати змогу

виступати як авторитетний речник становища цілого руху в засадничих справах його визвольної політики. ЗП УГВР і "опозиція" старалися різними способами дискредитувати авторитет Голови Проводу ОУН перед українською еміграцією і перед чужинним світом та протиставитись моїй політичній діяльності. Кожний мій виступ, в будь-якій формі, як речника визвольного руху, був наражений на відкрити протиакцію з їх боку, на дискредитування найгіршими методами й демагогічними аргументами. Такі випадки вже були і опозиційне ЗП УГВР шукало нагоди для своїх нападок.

ЗП УГВР формально являється органом визвольного-революційного руху. Воно має змогу покликатись на становище Проводу ОУН на УЗ з 1950 р., в якому стверджено умандатування членів "опозиції" (деяких зпоміж них) в ЗП УГВР. На тій основі ЗП УГВР виступає в імені визвольного-революційного руху і, заслонюючись формальними повноваженнями, надає такий характер теж таким своїм виступам, які по змісті є виступами проти цього ж руху в цілості, через їх суперечність з ідейними, програмовими чи політичними позиціями руху, і приносять йому шкоду. З погляду стороннього глядача і зацікавлених чужинних політичних чинників, такі противорічності в політиці різних склядників і органів, які формально належать до наших рухів, виходять як вияв внутрішнього розбиття й несталості руху, а не як конфлікт з групою, яка вже вийшла поза його рямці.

З тих причин я мусів повздержуватись від такої діяльності і виступів, як Голова Проводу ОУН, які хоч були б доцільні в сучасній політичній ситуації, давали б нагоду до таких противиступів і потягень ЗП УГВР, які компромітували б перед чужинним світом цілий визвольний-революційний фронт.

Становище Проводу ОУН на УЗ після смерті сл.п. пр. Тура [Р. Шухевича] в справі "опозиції" і ЗП УГВР, в розріз з постановами ІІ. Конференції ЗЧ ОУН, створило такий стан, що постава і робота опозиційного ЗП УГВР в шкідливий спосіб обтяжує цілий визвольний-революційний рух. Вона цілком суперечна з засадами націоналістичного руху в ділянці ідеологічно-програмовій, а в ділянці закордонної політики протилежна самостійницькій лінії Організації. Цей стан де-далі загострюється, розбіжності поглиблюються, а на тлі загального політичного розвитку, шкоди з таких відносин стають все більші. Самостійницька політична робота закордоном спутана і у великій мірі спаралізована тою суперечністю і дволінійністю. В дальшій перспективі справа "опозиції" несе в собі загрозу внесення такої протинаціоналістичної диверзії у процес визвольної революції в Україні.

Запропонована Проводом ОУН на УЗ база і спосіб поладнання конфлікту залишилися нездійсненими через злу волю "опозиції", яка пропозиції з Краю інтерпретує як підтвердження правильності її концепції, напрямку й постави і тільки в такому змісті розуміє поладнання справи.

Цей стан і розвиток оцінюю як крайнє шкідливий для цілоти визвольної боротьби. Не можу погодитись з дальшим його толеруванням, ані нести відповідальності за його продовжування. Така відповідальність все тяжить на Голові Проводу ОУН, який має обов'язок і найважливіших справах руху виступити з відповідною ініціативою й ужити рішучих заходів, щоб добро визвольної справи й Організації не зазнало шкоди. Тимчасом становище Проводу ОУН на УЗ після смерті сл. п. пр. Тура [Р. Шухевича] якраз в цій справі відібрало мені ініціативу й децизію, належну Голові Проводу ОУН, так, що я фактично не має більше змоги ужити успішних заходів для розв'язання того ненормального стану, чи усунення його зі структури визвольного-революційного фронту.

Провід ОУН на УЗ в політично-дієвому й організаційному відношенні трактував мене як Голову Проводу ОУН. Це було документоване в різних публікаціях ОУН на Україні, як теж в організаційних документах та письмах з Краю закордон. У всіх справах діяльності Організації, відносно мого становища і напрямних, які я подавав до Краю, щодо політики й революційної діяльності цілого руху, – Провід ОУН на УЗ був однозгідний, приймає їх по суті і під формальним оглядом як становище голови Проводу ОУН. Але його становище в справі "опозиції" не цілком відповідало цьому відношенню.

"Опозиція" закидала мені неправне приписування собі посту голови Проводу ОУН, не визнавала його і це своє становище маніфестувала, як в організаційному відношенні, так теж у публічних, політичних виступах. Провід ОУН на УЗ про це мусів знати з матеріалів, які дійшли з закордону до нього і з особистого реферування зв'язкових. Але в його становищі до спірних справ закордоном немає осуду ані відкинення такої постави "опозиції". Становище Проводу ОУН на УЗ після смерті сл. п. пр. Тура [Р. Шухевича] в справі Бюро Проводу ОУН суперечне з організаційно-правними актами, з рішенням Народи на УЗ в 1945 р. з участю Бюро і Членів Проводу ОУН, покликаною III. НВЗ ОУН під проводом сл. п. пр. Тура [Р. Шухевича]. Це становище подано закордон в такій формулі, що "опозиція" на неї покликається і твердить, що Провід ОУН на УЗ не вважає мене Головою Проводу ОУН. Тимчасом Провід ОУН на УЗ в тому ж самому документі і в інших матеріалах з тої самої пошти називає мене Головою Проводу ОУН. Знаючи про поставу "опозиції" в цій справі, Провід ОУН на УЗ повинен був так окреслити своє становище, щоб виключити

можливість спірати на ньому два цілком протилежні твердження. В рямцях заходів, які зміряли до компромісового поладнання конфлікту, в організаційно-правній ділянці, Провід ОУН на УЗ в 1950 р. виступив м. ін. з такими своїми пропозиціями і становищами: визнає кількох членів з бувших Проводів ОУН, з 1941 і 1943 рр., дальше членами Проводу, незалежно від правно-організаційних змін, які заіснували в міжчасі, і створили новий правний стан. Ті визнання не спірались на обов'язуючих устроєвих засадах, тільки зміряли до створення закордоном надрядного керівного органу з членів ОУН, діючих в ЗЧ, і з членів "опозиції".

Провід ОУН на УЗ перейшов до денного порядку над рішеннями II. Н. [адзвичайній] Конференції ЗЧ ОУН в справі "опозиції", над заявами кількох членів "опозиції" про їхнє уступлення з ЗП УГВР та над призначенням на їхнє місце інших кандидатів до ЗП УГВР. Всупереч тому, Провід ОУН на УЗ подав, що відносних членів "опозиції" дальше вважає делегатами ОУН в ЗП УГВР.

Всупереч нормальному організаційному порядку, Провід ОУН на УЗ підпорядкував собі кількох членів "опозиції", висланих 1944 р. закордон, як членів ЗП УГВР, на час до поладнання конфлікту закордоном. Таким чином виняв їх зпід компетенції ЗЧ ОУН, Проводу й Конференції, як рівнож зпід підлеглости Голові Проводу ОУН.

Ці потягнення Провід на УЗ перебив в цій інтенції, щоб допровадити через них до поєднання. Але в основі їх лежить таке потрактування справи, що в конфлікті закордоном є дві рівноправні сторони, а правда і слушність лежить поміж ними, або потрохи по обидвох боках. Ті сторони – це цілість ЗЧ ОУН, з Проводом і Конференціями – по одному боці, а "опозиція" й опановане нею ЗП – по другому. Провід ОУН на УЗ взяв на себе роллю не тільки роз'ємника і супер-арбітра, але, підпорядковуючи собі членів "опозиції" в ЗП, тим самим взяв на себе відповідальність за роботу "опозиції".

Такий підхід Проводу ОУН на УЗ міг базуватися на тому, що друзі на УЗ не мали достаточних інформацій і образу ситуації, через те не розуміли засадничих розбіжностей в ідейно-політичній і організаційно-моральній поставі. Друга можливість – що в Краю ці розбіжності уважали за менше важні в порівнянні до праги єдності революційно-визвольного руху, згл. задержання в ньому людей з "опозиції". При тому могли кермуватись думкою, що через механічно-організаційне сполучення привернеться й психологічна, ідеологічно-політична єдність. Для здійснення такого бажання треба було найважливішою передумови: доброї волі і щирого відношення бодай в одному засадничому пункті.

Тимчасом це становище Проводу ОУН на УЗ, замість переглянення й змінення дотогочасної постави, викликало в

“опозиції” ще більше утвердження. Ігноруючи властиву інтенцію Краю, члени “опозиції” взяли його тільки як легітимацію для продовження свого курсу і як управління роботи по своїй волі, окремо й незалежно від ЗЧ ОУН, всупереч лінії Організації, а при тому виступати в імені цілого визвольного-революційного руху.

Згадані повище потягнення Проводу ОУН на УЗ в сполученні з поставою й інтерпретацією їх збоку “опозиції”, заблокували мені всяку можливість успішного застосування будь-яких засобів морального й організаційного впливу, належних голові Проводу ОУН, для остаточного розв’язання цілої справи. Мої звернення до членів “опозиції” стрінулись не тільки з грубим відкиненням, але й з виливом лайливих закидів про узурпаторство, і то з відкликом на становище Краю. Відбиваючи мені змогу сповняти обов’язок Голови Проводу ОУН у відношенні до справи “опозиції”, яка має кардинальне значення для розвитку і діяльності революційно-визвольного руху, Провід ОУН на УЗ не зняв і не міг зняти з мене відповідальности, яка випливає з устроєвих компетенцій і обов’язків того найвищого в Організації посту. Такі потягнення незгідні з організаційним порядком і з рацією революційно-визвольного руху, вони теж ідуть в розріз з рівночасними заявами того ж Проводу на УЗ про повне довір’я і найкраще відношення до мене, як до голови Проводу ОУН. Тут не йде про особисте відношення, ані про жодні персональні справи, тільки про основний напрям, про монолітність революційно-визвольного руху, про підстави моральної й організаційної дисципліни в ОУН. В цих справах не може бути двоїстости, зокрема в найвищих щаблях Організації.

Усі з’ясовані факти примусили мене зробити остаточний висновок і уступити з посту Голови Проводу ОУН. Це моє уступлення не є тільки формальним зложенням відповідальности за такий стан і розвиток, за який я фактично відповідати не можу. Я мав на меті передусім те, щоб цим актом допровадити до остаточної розв’язки. Моє уступлення повинно Проводові і провідним кадрам на УЗ унаглядити повагу, нестерпність і загрозливість цілого стану, створеного дією “опозиції” та причинитись до того, щоб вони цілу справу бачили у властивому світлі. Саме уступлення і його мотиви обходять цілу Організацію й, оскільки справа “опозиції” відіграє в тому головну роль, то вимога розв’язати цю справу остаточною стає дуже гострою. При тому муситься узглядити наставлення цілої Організації в тих питаннях, які стали предметом конфлікту, в питаннях ідеологічних і програмових основного напрямку визвольної революції та засад самостійницької політики.

Провід ОУН на УЗ після смерті сл. п. пр. Тура [Р. Шухевича] в 1950 р., фактично перебрав на себе рішачий голос й ініціативу у поладнуванні справи “опозиції” і, намагаючись довести до її

розв’язки, дає “опозиції” правну підставу і змогу зашморгнути справу у нерозв’язаний вузол. Тепер на нього перейшла і формальна відповідальність та обов’язок, в консеквенції попереднього перебрання ініціативи, допровадити до остаточного розв’язання справи. Іде про ідейно-програмовий зміст української революції, про її напрямок та про генеральну лінію нашої самостійницької політики, і перед Організацією стоїть “або-або”. Намагання погоджувати два протиставні напрямки показалися нереальними і довше не можна з ними воловодитись. Своїм уступленням я старався вказати Організації на конечність повернути цілому визвольно-революційному рухові ідейну й політичну спаяність, однодушність і політично-дієву пружність. Сподіваюсь, що у зв’язку з моїм уступленням і в-парі з переведенням нового вибору голови Проводу ОУН, Організація на УЗ розгляне основніше властиву суть “опозиції”, зміст і наслідки її роботи, і що у висліді буде зревідоване становище Проводу ОУН на УЗ з 1950 р. в тих точках, в яких справа була потрактована невластиво.

Оскільки обсада посту Голови Проводу ОУН, з одного боку, і остаточне вирішення цілого комплексу питань, зв’язаних зі справою “опозиції”, з другого боку, має велике значення для дальшого розвитку українського націоналістичного визвольного-революційного руху, — хочу своїм уступленням упростити й облегчити основне переглянення відносних питань наново і вирішення їх відповідно до потреб руху і доцільности. Знова ж підкреслене мотивацією мого уступлення “або-або” не повинно бути потрактоване, як тільки моє персональне становище, тільки як вислід дійсної альтернативи, неможливости й недоцільности давати в органах визвольного-революційного руху домінантне становище різним, суперечним і протиставним собі ідеологічним і політичним напрямкам.

Такі то були головні мотиви мого уступлення з посту Голови Проводу ОУН. Дехто з Друзів висловлював здивування, чому я так поступив аж тепер, хоч причини такого потягнення існують вже довгий час, зокрема, чому я не зробив такого висновку після одержання становища Проводу ОУН на УЗ в 1950 р. Моя відповідь наступна: тоді, зараз після смерті сл. п. пр. Тура [Р. Шухевича], я не міг цього зробити, бо таке безпосереднє чергування того рода струсів було б надмірним моральним переобтяженням для революційних кадрів у батьківщині. Я прийняв тоді становище Проводу на УЗ так само, як і Провід ЗЧ ОУН, з найкращою інтенцією, щоб поладнати справи згідно з бажаннями і пропозиціями з Краю. По-друге, становище Проводу на УЗ у своїй основній суті було таке, що при обосторонній добрій волі було можна на його підставі розв’язати усі справи правильно, з користю для визвольного руху.

Моя теперішня реакція відноситься не до самого становища Краю, але до тих наслідків, які повстали через відоме потрактування його "опозицією". Я вважав, що остаточний висновок можу робити аж після того, як вичерпано всі можливості, щоби повернути розвиток на правильний шлях і коли стало очевидним, що "опозиція" вперто намагається звести наш рух на неправильні ідейні і політичні позиції, а становище Краю послужило їй за підкріплення й управосильнення. За той час пішли до Краю ширші й основніші з'ясування справ закордоном і відійшли відпоручники від Проводу ЗЧ ОУН і від мене, які могли дати Проводу на УЗ достаточні з'ясування і вірні наслідки. Але розвиток ситуації в останніх часах перед моїм уступленням переконав мене, що годі ждати аж розв'язка прийде у висліді розвитку дотогочасним темпом. При всему я не кермувався будь-якими особистими мотивами, а тільки своїм розумінням добра справи й конечности.

На маргінесі ще хочу одне спростувати. Мені відомо, що зараз після мого уступлення з головування в Проводі ОУН ходили поголоски, будьто-би воно було спричинене непорозумінням між Головою Проводу ЗЧ ОУН і мною. Такі поголоски в цілості є брехнею. Жодних того рода непорозуміннь нема і не було. Мене лучить з Головою ПЗЧ завсіди дружне відношення і приязнь, а в справах Організації й цілого визвольного руху — однозвучність поглядів, повне взаємне довіря і дружня співпраця. Пишу про це тому, щоби звернути увагу Друзів на безпідставність всяких того рода поголосок, які можуть мати джерело або в нездоровому плітничарстві або таки в шкідливих намаганнях посяти в Організації недовіря та підкопати чийсь авторитет. Організація найкраще впорається з різними намаганнями посяти в ній внутрішній розстрій, якщо члени будуть чуйні на того рода прояви і будуть їх з-місця відпирати й демаскувати.

Це були б мої вияснення до справи мого уступлення і зв'язаних з ним питань. Накінець, ще кілька речень до питання моєї дальшої праці в Організації: після уступлення з попереднього посту я був покликаний до Проводу ЗЧ ОУН і увійшов у його працю на дорученій мені функції. І в майбутньому хочу виконувати кожну працю, яку мені доручить Організація, з якої я можу вив'язатись, байдуже, на якій функції.

Я вповні поділяю й уважаю за правильну засаду, яка прийнята в нашій організаційній практиці, що вирішним моментом у призначуванні членам праці й завдань, при обсаджуванні і зміні організаційних функцій, є момент організаційної доцільности, найвідповіднішої розв'язки в даній ситуації. Кожна робота в ОУН є складовою частиною одноцілого змагання за волю України, і з того погляду кожна праця, виконувана з ідейних мотивів, дбайливо і совісно, найкраще по своїм силам і вмінням, — є вартісною і

почесною. В Організації є вищі й нижчі пости, більше і менше відповідальні функції, але нема членських степенів, вищої і нижчої категорії членства. Отже в призначуванні на пости і в зміні функцій нема ані вивищування, ані знижування. Коли ж іде про особистий вклад у розвиток Організації і у її визвольну боротьбу, зокрема в творчій ініціативі, то можливості творчої праці і впливу на розвиток руху не обмежується самим організаційним постом, виконуваними організаційними функціями. В Організації є широке поле для ініціативности і творчого вкладу для кожного члена, а вага і вплив творчої думки залежить в першу чергу від її якості, вартості й переконливості, а не тільки від того, яку функцію виконує її речник. Для мене особисто важне є те, щоби я кожнораз по своїм силам якнайбільше і найкраще працював в Організації для визвольної справи. А оцінка того, у якій функції я буду найкорисніший, згл. де мене Організація тепер потребує, — належить до Організації і я приймаю до виконання кожне її рішення.

Вичерпавши властиву тему листа, хочу ще заторкнути декілька питань засадничого значення у ставленні роботи ЗЧ ОУН.

В цілій нашій діяльності закордоном на першому місці стоять два основні завдання: перше — сповняти зовнішньо-політичну функцію сучасної визвольної-революційної боротьби на Українських Землях, щоби здобути для неї визнання і піддержку серед чужих народів, прихильне відношення сторонніх держав до змагання за самостійну Українську Державу. Друге основне завдання — приготувати якнайбільше сил і вартостей. Щоби їх перенести на Батьківщину і залучити в активну визвольну боротьбу, а пізніше у державне будівництво та в розбудову національного життя в різних ділянках. Перше завдання охоплює цілий комплекс нашої зовнішньої діяльності і політики. Для виконання другого завдання розгортаємо цілу внутрішню діяльність, працю й політику на внутрішньо-українському відтинку.

Обидва комплекси трактуємо як складову частину цілого визвольного, націоналістичного руху, як відтинок фронту визвольної боротьби. З цього випливає відповідальність за усю закордонну роботу перед цілим рухом. На кожному членові Організації лежить обов'язок ставитись до своїх завдань і повинностей з відповідною дбайливістю й жертвенністю, рівнятись на друзів у батьківщині та намагатись внести як-можна більш особистий вклад у діяльність Організації.

Належне сповнювання наших зовнішньо-політичних зобов'язань супроти визвольного руху вимагає, в теперішній ситуації більш, ніж коли-небудь, повної напруги цілості Закордонних Частин і накладає на всі кадри, на кожного члена

й прихильника нашого руху поважні зобов'язання. Як це вже подано в попередній частині цього листа, український самостійницький фронт мусить показатися непохитним у своєму змаганні за повну державну суверенність України, безкомпромісовим у боротьбі з большевизмом і з кожною іншою формою московського імперіялізму, дієспосібним і активним через власну міць і завдяки всебічній піддержці цілої української спільноти, без огляду на те, як до нього і української визвольної справи ставляться чужинні сили. Від того, наскільки наш рух покажеться сильним і неподатливим на всякі намагання збити його з обраного шляху, залежатиме в значній мірі відношення до української справи таких чужинних антибольшевицьких сил, які ведуть тепер хибну політику через невірну оцінку сил і настроїв у підбольшевицькій дійсності. Але для цього не вистарчає тільки негативна постава супроти невідповідної політики чужих держав у нашій справі й відмова від будь-якої співдії з ними без відповідної бази. Негативне ставлення до хибної чужої політики набирає поважнішого значення і може мати бажаний позитивний ефект тоді, як в парі з ним ітиме непослаблена, власнопідмента творча самостійницька діяльність. Послідовне й широке розгортання акцій закордонної частини визвольно-революційного руху повинно унагляднити, що цей рух має опертя у власній суспільності, черпає від неї відповідні сили й засоби і непохитно прямує своїм шляхом, незалежно неприхильної, чи приязної, постави чужих потуг.

Розглядаючи нашу закордонну діяльність під кутом протиставлення політиці неприхильній до української визвольної справи і з метою допровадити до виправлення тієї політики, мусимо узгляднювати ще один момент: сучасна американська акція в пляні російської орієнтації, намагаючись перетягнути українські сили, хоме взяти їх матеріяльними засобами і технічними можливостями, які мають створити базу для широкої антибольшевицької політично-пропагандивної акції. Поминення засадничих цілей української самостійницької політики має бути зрівноважене і надроблене практичними користями в антибольшевицькій акції. Наші протиставлення таких намаганням буде тим успішніша, ним краще буде ставлена і забезпечена практична сторінка нашої самостійної акції, чим більше творчих сил буде в ній інтензивно діяти. Правда – незалежна самостійницька акція, сперта виключно на сили й засоби, організовані серед української еміграції, не може під технічно-матеріяльним оглядом конкурувати з тими засобами й можливостями, які стоять до диспозиції акції, фінансованій американськими кругами. Але незалежне посилення і правильна політична постановка нашої роботи запевняють їй багато більшу корисність її для визвольної справи від величезних акцій чужими

засобами при неправильній політичній постановці. Протиставлення самих декларацій, без належних дій, не може мати поважнішого значення.

Той аспект нашої закордонної діяльності, як протидії до намагань звести українську політичну акцію на еміграції на шкідливі для визволення рейки, – хоча в теперішній ситуації він набув особливої гостроти, – все ж таки у загальному пляні стоїть на другорядному місці. Найважливіший і вирішний момент – це потреба плянового, послідовного ставлення закордонної самостійницької дії, незалежно від змінної конюнктури, від приязного, чи неприхильного ставлення до неї сторонніх сил. З одного і другого погляду слідує одна і та сама вимога, щоб цілу закордонну роботу розгортати на правильній самостійницькій політичній платформі і забезпечувати її силовою й матеріально-технічною базою з власних джерел українського суспільства на еміграції.

Наша закордонна зовнішньо-політична діяльність являється єдиним вірним виразником і правдивим речником українських революційно-визвольних змагань перед зовнішнім світом. Її головною політичною базою, джерелом найсильнішої політичної аргументації є непереривна революційна боротьба ОУН-УПА в Україні. Але це рівночасно накладає великі зобов'язання. Не тільки в тому, щоби перед зовнішнім світом належно відстоювати самостійницькі позиції визвольних змагань, але в неменшій мірі теж і в тому, щоби наша зовнішньо-політична боротьба сягала [слово не відчитане] своїм обсягом, відповідала якості й важливості визвольної боротьби. Забезпечення відповідно розбудованої і постійно вдержуваної такої акції вимагає постійної праці поважних сил та великих матеріяльних засобів. Воно мусить вповні спиратись на жертвенності прихильників визвольного руху, передусім його організованих кадрів.

Ще важнішим від зовнішньо-політичної роботи є другий комплекс діяльності закордонної частини Організації: підготовка й залучення до безпосередньої революційної боротьби на рідних землях якнайбільше сил та матеріялів з-за кордону. Першенство важности цих завдань впливає з основної засади нашої концепції, – ставки на власні сили. Зовнішньо-політична робота має на меті з'єднати прихильне відношення і по змозі активну допомогу чужосторонніх сил нашим змаганням і знешкідливлювати діючі серед чужинного світу різні ворожі до самостійности України тенденції. Хоч стараємось всіми силами добитись в тому найбільших успіхів, але ніколи не можемо на тому будувати визвольної концепції, бо відношення сторонніх сил може мати тільки допоміжне значення і це непевний фактор. Зрештою, прихильне відношення чужого світа до наших визвольних змагань може бути тільки наслідком нашої власної протибольшевицької боротьби і залежне від неї. Воно може

допомагати цій боротьбі, але не може бути її джерелом, ані її заступати, навпаки, воно відразу вигасло б, якщо б боротьба припинилась.

Закордонні Частини ОУН не можуть бути тільки функційним відділом Організації для зовнішньо-політичних завдань. Ця функція належить до ЗЧ ОУН, але ще важнішим їх призначенням є роля запасного кадру і запілля визвольної революції. Важливість цієї ролі ЗЧ ОУН для дальшого розвитку революції зростає в міру того, як, з одного боку, безпереривна боротьба в батьківщині окуплюється постійно найважчими жертвами, а з другого боку — повне розгортання революційного змагання у вирішньому етапі вимагатиме великого збільшення організованого й провідного кадру, наперед підготованого до дії в тому етапі революції й заосмотреного приготованими матеріалами. Ці завдання стоять перед ЗЧ ОУН і від їх належного сповнення залежатиме в значній мірі успішне завершення цілості змагань.

Закордонні Частини в теперішньому своєму стані неприготовані і неспосібні до належного виконання тих завдань. В доточасному розвитку цієї частини Організації майже вся енергія ішла на внутрішню розбудову, на зовнішньо-політичну діяльність і на працю серед загалу української еміграції. Справами безпосередньої боротьби на Рідних Землях займалась закордоном тільки частина Організації. В тому відношенні мусить прийти засадниче переставлення, так, щоби підготовка до активної визвольної-революційної боротьби схопила всі кадри і всі клітини закордоном. Цього вимагає розвиток світової ситуації, який не сміє нас застати непередготованими.

Підготовка закордонних кадрів Організації до великих революційних дій — це справа незвичайно важка. На неї складається ряд комплексів, як: розпрацювання плянів розгортання революційної діяльності в цілком новій і незнаній обстановці, на різних теренах і в різних ситуаціях; приготування революційно-пропагандивних матеріалів з угляденням різних варіантів, для різних середовищ і серед різних ситуацій; присвоєння цього всего усім кадрам шляхом систематичного проводжування вишколів; розроблення і засвоєння членством необхідних відомостей теренознавства революційної дії теж поза Українськими Землями, до якого належать відомості географії, умовин побуту, знання мови, характеру і звичаїв населення, і т. п.; вишкіл військовий революційно-повстанчої організації, стратегії і тактики, вишколи з різних практичних знань, необхідних у розгортанні революційної дії; організування груп, з призначенням на окремі терени, які систематично будуть підготовлятися до дії в даних теренах і збиратимуть потрібні для цього відомості; плянування й підготовка способів, як пробратись у відповідний час на призначені терени діяння, углядаючи

різні розвитки ситуації і створювані можливості; забезпечення родин тих революціонерів, які мусять їх залишити й відійти до боротьби.

Це тільки деякі з найважчих проблем, що входять в засяг цілої підготовки закордонних кадрів. При тому треба узглянути ще один момент. Крім підсилювання існуючих в Україні підпільно-повстанчих частин, завданням прибуваючих з закордону відділів буде направляти і діяти там, де нема нашої акції, ініціювати, відновляти й організувати революційну боротьбу на таких теренах, де революційна боротьба ще не зорганізована або перервана. Це значно важче, ніж входити в готові, зорганізовані й діючі вже лави революційної боротьби.

Це все дуже трудні, але невідхильні завдання, які закордонні кадри будуть мусити сповняти, як резервна частина Організації. Свідомість незвичайної трудности тих завдань наказує підходити до справи з найглибшою серйозністю. Усе, що досі робилось в Закордонних Частинах, не стоїть в жодному порівнянні до того, що перед нами. Відхилитись від прийняття на себе тих завдань не можна ніяк, ані цілості ЗЧ, ані нікому з членства, хто тільки буде фізично спосібний до безпосередньої революційної боротьби. Для остаточного висліді цілого визвольного змагання дуже важним є питання, чи і в якій мірі закордонні кадри руху будуть належно підготовані і у відповідний час підсилять боротьбу краєвих кадрів [два слова не відчитано] ситуації, як міжнародньої, так і на Українських Землях, не дозволяє далі відсувати цих справ, як питань дальшого майбутнього. В найближчому часі мусить запасти рішення, як в організації, так і в кожного окремого члена, а вслід за рішенням мусить розпочатись фактичне послідовне підготовлювання до найважчих завдань, які будуть остаточним іспитом.

Велетенські і дуже важкі завдання, що стоять перед цілістю ЗЧ ОУН, накладають такі ж великі обов'язки на кожного члена. У трактуванні цих обов'язків мусить прийти цілковита зміна, якщо ця частина членства має дійсно, а не тільки номінально, належати до революційної ОУН, яка у батьківщині серед найважчих умовин продовжує героїчну боротьбу. Тепер трапляються такі явища, що члени Організації в заокеанських країнах, які живуть порівняльно у достатках, відмовляються платити оподаткування, мовляв — зависокі. А багато членів взагалі не вив'язуються навіть з фінансових зобов'язань. Очевидно, такі явища не можуть мати у нас місця. В обов'язкових членів, як у накладанні їх Організацією, так і у виконуванні кожним членом, мусить діяти ця сама засада, що завсіди у нас була і яка й тепер в найвищій мірі обов'язує в Краю, — засада найвищої жертвенности. Організація мусить вимагати від своїх членів того, чого вимагає наша боротьба: коли треба, — віддати все в жертву. Кожний член мусить бути готовий покинути рідню, кинути

свої особисті життєві пляни, працю, іти в боротьбу в найтрудніших умовах, готовий, коли прийдеться, покласти й своє життя. Це основна міра обов'язків члена, чого від кожного, без жодного винятку, Організація може вимагати й вимагати буде. В Організації закордоном, так само, як у Краю, є місце тільки для тих, хто має таке наставлення, хто чує в собі відповідну моральну силу й ідейну наснагу, хто в такий спосіб віддає цілого себе і все своє на службу визвольній справі. Від тої засадничої мірки виводиться міра теж усіх інших обов'язків, які Організація має накладати на членів, щоби сповняти свої завдання.

В дотогочасній закордонній діяльності, коли йде про більшість членства, Організація вимагала тільки праці – труду і матеріальних жертв. В одному і другому мусить обов'язувати принцип правдивої жертвенности. Як в праці, так і в сповнюванні матеріальних повинностей, кожний член має віддавати Організації, а через неї визвольній справі, таку мірку, щоби це була для нього посиљна, але правдива ж е р т в а, а не злишок, те, що збуває. Кожночасна правдива жертвенність, з власного почину й дійсно відчутна, жертвенність труду-праці і жертвенність матеріальна, мусить бути моральною потребою кожного дійсного члена.

Кожний з нас мусить чути в душі невтишний голос сумління націоналіста-революціонера: “В батьківщині український народ живе серед страшних умовин ворожого терору і злиднів, велика частина Твоїх найближчих на засланні, Твої друзі ведуть революційну боротьбу у найважчих умовах, аж до повного вичерпання, до загибу. А Ти, що уважаєшся теж за члена тієї Організації, як живеш, що Ти робиш, що віддаєш, чим жертвуєш, щоб їм допогти?!” – В кого завмер той голос, той уже не революціонер. А в кого він живе, той без власної жервенности, без рішення вернутися ще до безпосередньої революційної боротьби і без реальної підготовки в тому напрямі, – не може жити. Кожний зокрема мусить себе під тим оглядом сам перевірити, – хто хоче й може бути членом організації, з належним сповнюванням усіх своїх обов'язків зараз та з приготовлюванням себе до майбутніх, значно важчих, – а хто своїм ставленням супроти визвольної справи кваліфікує себе лиш як симпатик, а не член ОУН.

ЗЧ ОУН мусять з найгострішою серйозністю ставитись до своїх найважчих зобов'язань, мусять докладно знати свої сили, наскільки можна на них покладатися, щоби оперувати дійсними вартостями й величинами, а не фіктивними. Велика скількість “паперових” членів, які не виконують своїх обов'язків, тільки створює шкідливу сповидність, неспівмірність між тим, що Організація повинна б робити, а що фактично виконати спроможна. Краще, щоб в рядах її були тільки фактичні, тобто активні й жертвенні члени, навіть якби їх було значно менше. Тоді Організація визначає свої завдання

відповідно до спроможности, але зате устійнені завдання зможе виконувати фактично.

Подаю ці міркування наприкінці цього листа тому, що уважаю, що мусить прийти дуже основна перевірка цілого стану ЗЧ ОУН і самоперевірка кожного члена. ЗЧ ОУН входять в такий етап, в якому стоять перед незвичайно важкими й відповідальними завданнями. Всі її члени та клітини мусять стати на відповідній якісній висоті. Я хотів би, щоб цей мій лист причинився до того, щоби в нас усіх, в усіх членів та в усіх клітинах ЗЧ ОУН, оновились і правила всі ми нашими ділами чітка свідомість, – хто ми й пощо ми, як частина ОУН, тут існуємо, як маємо вив'язатись з наших обов'язків перед Батьківщиною і перед лавами наших Друзів у Україні, які кажуть: “Ми віримо і впевнені в тому, що Ви прийдете у відповідний час, щоб підсилити і допомогти переможно завершити нашу боротьбу”. – А ми знаємо, як трудно буде найперше добитись туди, на поля боїв організованими частинами, а це ж ще буде тільки початок завдання. Але свідомість труднощів нас не відстрашить ані не спинить. Зате конечно всім кадрам ввійти в стан глибокої серйозної підготовки й здецидовано братись за важні справи, а не тільки займатись ладнанням біжучих еміграційних діл з безпомічним відсуванням в неозначене майбутнє того, що власне єдино на потребу.

Готуймось і берімся за великі діла, бо великий час не за горами!

Героям Слава!

Степан Бандера.

*Степан Бандера (стоїть зліва 4-й) серед кур'єрів
ЗЧ ОУН*

*Степан Бандера вітає кур'єрів ЗЧ ОУН, яких
відправляли в Україну*

ПРИВІТАЛЬНИЙ ЛИСТ ГОЛОВИ ПРОВодУ ЗЧ ОУН СТЕПАНА БАНДЕРИ ДО НЕ ВСТАНОВЛЕНОГО АДРЕСАТА

Чорновик

Високоповажаний Пане!

Щиро Вам дякую за побажання, які Ви ввічливо прислали мені з нагоди моїх ім'янин.

З Новим Роком складаю Вам найщиріші побажання якнайкращих успіхів на шляху оборони волі перед большевизмом. Хай Новий Рік принесе країні можливості праці для тих людей, що добре розуміють істоту большевицького імперіялізму як всесвітньої загрози та які свідомі того, що з ним не може бути компромісу ані симбіози.

СССР – це держава організованого злочину, ще гірша від гітлерівської. Большевизм – це система найгіршої тиранії і тотального поневолення, винищування волелюбних народів, повернення людини в стан найбільшої нужди і рабства. Большевизм послідовно прямує до опанування цілого світа, стосуючи супроти інших народів внутрішній розклад і поступенні підбої. В тому має все нові успіхи, а доточасні протизаходи інших держав – недостаточні.

Хай в наступаючому році відійде до минулого найсумніший період новітньої історії, коли то в міжнародному житті, в “порядкуванні” світа большевицький уряд СССР відогравав співвирішну ролю та виступав як партнер і союзник західних держав, які виписали на своїх прапорах гасла свободи і справедливості, гасла

Хай Новий Рік принесе тріумф і здійснення тих ідей в світі замість дотеперішнього топтання і викпивання їх большевизмом.

Шлю Вам найкращі новорічні бажання в переконанні, що складаю їх Дійсному Визнавцеві ідеї свободи та Ворогові большевизму.

[без дати]

С.[тепан] Б[андера].

Родина Бандер в с. Воля Задеревацька Стрийського р-ну Львівської обл. (1933). Сидять: о. Андрій, Дарія Піщинська (?), бабця Розалія; стоять: Марта, о. Федір Давидюк, Володимира, Богдан, Степан, Оксана

Пластуни під час виконання спортивних вправ. Степан Бандера стоїть третій зліва в ширензі. Окремо справа стоїть Степан Охримович

СТЕПАН БАНДЕРА. ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ (Вибрані матеріали до бібліографії)

ТЕОРЕТИЧНА СПАДЩИНА

Бандера С. А. Слово до Українських Націоналістів-Револьюонерів за кордоном. — На чужині, 1948. — 64 с.

Бандера С. За виборний Національно-Визвольний Центр. — Мюнхен, 1958. — 20 с.

Бандера С. Перспективи української революції / З передмовою Ярослава Стецька. Збірка творів за редакцією Данила Чайковського. Остання редакція й упорядкування до друку Степана Ленкавського. — [Мюнхен]: Видання Організації Українських Націоналістів, 1978. — 640 с.

Бандера С. Перспективи української революції. — Друге репринтне видання. — Дрогобич: Відродження, 1999. — 640 с.

Бандера С. Перспективи української революції. — Київ: Інститут національного державознавства, 1999. — 622 с.

Бандера С. Мої життєписні дані. — [Стрий], 1998. — 48 с.
Текст українського оригіналу і переклад російською мовою. Іл.

Бандера С. Мої життєписні дані. На обкладинці: Степан Бандера: 90 років з дня народження. — Львів: Галицька видавнича спілка, 1998. — 16 с.

Бандера С. З невичерпного джерела. — Дрогобич: Відродження, 1998. — 23 с.

Бандера С. Палкий привіт у день Різдвяних свят і Нового року легендарним лицарям, вірним синам України, воякам УПА та УГВР шлемо з далекої чужини! Привіт С. Бандери до ООЧСУ // Америка. — 1948. — Чис. 1. — С. 9 — 10.

Бандера С. За правильне розуміння визвольного-революційного процесу // Большевизм і визвольна боротьба: (Збірка статей). — Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1957. — С. 184 — 190.

Бандера С. Большевицька тактика й визвольна боротьба // Большевизм і визвольна боротьба: (Збірка статей). — С. 306 — 316.

Бандера С. Політика Москви незмінна // Большевизм і визвольна боротьба: (Збірка статей). – С. 350 – 368.

Бандера С. Перші висновки // Большевизм і визвольна боротьба: (Збірка статей). – С. 455 – 460.

Бандера С. Висновки з новіших подій і процесів для української визвольної боротьби // Визвольний шлях. – 1957. – Кн. 6. – С. 603 – 618.

Бандера С. Питання атомної війни і визвольна революція // Визвольний шлях. – 1957. – Кн. 7. – С. 727 – 732; 1958. – Кн. 1. – С. 8 – 18; Кн. 2. – С. 125 – 138.

Бандера С. Протибільшовицька революція – єдиний шлях до визволення // Визвольний шлях. – 1959. – Кн. 11. – С. 1210 – 1218.

Бандера С. Значення війни для національного визволення // Визвольний шлях. – 1960. – Кн. 1. – С. 12 – 22.

Бандера С. Командир – Провідник: (Слідами сл. п. Романа Шухевича) // Визвольний шлях. – 1965. – Кн. 3. – С. 247 – 261.

Бандера С. Аналіза і висновки // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1169 – 1172.

Події 1956 р. в Угорщині і реакція в світі.

Бандера С. Традиції і методи московських імперіалістів // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1160 – 1162.

Бандера С. Вимушена зміна тактики // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1163 – 1166.

Демонстрація мілітаристської могутності СРСР.

Бандера С. Над могилою Євгена Коновальця // Визвольний шлях. – 1988. – Кн. 5. – С. 527 – 531.

Промова, виголошена 25 травня 1958 р. в Роттердамі.

Бандера С. Еволюція большевизму й частинні здобутки боротьби // Визвольний шлях. – 1961. – Кн. 12. – С. 1245 – 1250; 1990. – Кн. 10. – С. 1158 – 1163.

Розділ із праці С. Бандери “Перспективи Української Національної Революції”.

Бандера С. Проблема націонал-комуністичного фронту // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 3. – С. 274 – 283.

Бандера С. Національно-визвольна революція і російські протикомуністичні сили // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 4. – С. 387 – 396.

Розділ із праці “Перспективи Української Національної Революції”.

Бандера С. Спільний фронт національно-визвольних революцій // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 5. – С. 515 – 522.

Бандера С. Розвиток і чинники революційного процесу // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 6. – С. 643 – 663.

Бандера С. Необхідність національно-визвольної революційної боротьби // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 7/8. – С. 771 – 774.

Бандера С. Слово перед судом // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1141 – 1142.

Бандера С. Большевизм, націонал-комунізм і національно-визвольний рух // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1143 – 1155.

Бандера С. У 25-ліття ОУН // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1155 – 1158.

Бандера С. Найістотніше в житті й розвитку нації // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1159 – 1160.

Бандера С. Найперше – самостійність і суверенність // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1166 – 1169.

Бандера С. Щоб не було ілюзій // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1173 – 1179.

Надіятись на допомогу Заходу у визвольній боротьбі українцям не варто.

Бандера С. Акт 30 червня 1941 року // Визвольний шлях. – 1971. – Кн. 6 (279). – С. 547 – 551.

Бандера С. До засад нашої визвольної політики // Визвольний шлях. – 1977. – Кн. 7/8. – С. 771 – 779; 1979. – Кн. 10. – С. 1130 – 1139; 1984. – Кн. 10. – С. 1174 – 1183.

Бандера С. Ідея і людина в ідеологічному русі // Визвольний шлях. – 1977. – Кн. 9. – С. 963 – 966.

Бандера С. Проти ідейного роззброювання визвольної боротьби // Визвольний шлях. – 1977. – Кн. 10. – С. 1131 – 1139.

Бандера С. Третя світова війна і визвольна боротьба: Західна концепція політичної війни з большевизмом // Визвольний шлях. – 1977. – Кн. 12. – С. 1352 – 1369.

Бандера С. Пропаганда визвольної революції на тлі війни // Визвольний шлях. – 1978. – Кн. 1. – С. 13 – 19.

Бандера С. З москалями нема спільної мови // Визвольний шлях. – 1980. – Кн. 10. – С. 1169 – 1173.

Бандера С. Протиставлення між націоналістичними і комуністичними засадами та питання кадрів революції // Визвольний шлях. – 1981. – Кн. 10. – С. 1161 – 1168; Кн. 11. – С. 1298 – 1306.

Бандера С. Комунізм цілком протилежний духові української нації // Визвольний шлях. – 1989. – Кн. 10. – С. 1159 – 1167.

Бандера С. Повстання у Будапешті // За вільну Україну. – 1991. – 17 січня.

Бандера С. Україна не буде спільницею Москви // Літературна Україна. – 1992. – 6 лютого.

Бандера С. Як визволення, так і оборона самостійности України може в основі спиратися тільки на власні українські сили, на власну боротьбу і постійну готовість до самооборони // Україна. – 1993. – № 10. – С. 4 – 5.

Бандера С. Значення широких мас та їх охоплення // Визвольний шлях. – 1993. – Кн. 10. – С. 1155 – 1157.

Бандера С. Незалежності ніхто не дарує. Вона виборюється // За вільну Україну. – 1993. – 16 жовтня.

Бандера С. Мої життєписні дані // Дзвін. – 1999. – № 1. – С. 103 – 108.

Бандера С. Над могилою Євгена Коновальця // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 6 (615). – С. 654 – 657.

Перше інтерв'ю Провідника ОУН Степана Бандери з чужинними журналістами // Бандерівський край: Культурно-просвітній краєзнавчий альманах. – [Калуш], 2002. – Вип. 7/8. – С. 11 – 21.

Розмова відбулася 31 березня 1950 року.

Святкове слово Провідника Степана Бандери на відзначенні 25-ліття ОУН у Манчестері, 1954 // Визвольний шлях. – 2002. – Кн. 1 (646). – С. 42 – 45.

Прим. редакції: відчитано з магнітофонного запису, який зберігається в Музеї української визвольної боротьби ім. Степана Бандери в Лондоні.

ЛІТЕРАТУРА ПРО СТЕПАНА БАНДЕРУ ТА ЙОГО РОДИНУ

Арсенія П., Федорів Т. Родина Бандерів: до 90-річчя від дня народження та 40-річчя трагічної смерті Провідника ОУН Степана Бандери (1909 – 1959). – Івано-Франківськ: Нова зоря, 1998. – 103 с.

Бандера Володимир (До 60-річчя від дня народження): Фрагменти розмови // Бойки. – 1992. – Листопад. – № 3. – С. 8 – 9.

Інтерв'ю Г. Дем'яна з відомим українським вченим-економістом. На світлині Володимир Бандера.

Бандера Володимир. Самостійна Україна – смисл мого життя // Гомін волі. [Стрий]. – 1992. – 12, 15 грудня.

Інтерв'ю Г. Дем'яна з відомим українським вченим-економістом.

Бандера О. Відійшов як справжній революціонер // Квітучі береги. – Нью-Йорк, 1980. – Чис. 19. – С. 6 – 14.

[Стецько Ярослав]. “Батько – провідна зірка мого життя”: Слово Голови Проводу ОУН, виголошене в цвинтарній каплиці [під час похорону Натаки Бандери, дочки Провідника ОУН] // Визвольний шлях. – 1985. – Кн. 4. – С. 501 – 503.

Бедрій А. Провідник ОУН Степан Бандера з перспективи 30 років // Альманах “Гомону України”. 1990. – Торонто, 1990. – С. 34 – 47.

Благочинний фонд спорудження пам'ятника С. Бандері у Львові висловлює подяку новим жертводавцям на побудову пам'ятника // Шлях перемоги. – 1994. – 30 липня.

Буйняк Т. Виступав спокійно і переконливо // Воля і Батьківщина. – 1999. – № 1 (14/30). – С. 112 – 113.

Бурська Г. Урочиста академія у Львові // Шлях перемоги. – 1999. – 13 січня.

Багатолюдні заходи з нагоди 90-річчя з дня народження Степана Бандери.

Бандери. – Львів: Червона калина, 1993. – 357 с.

Вбивство Степана Бандери // Дзвін. – 1992. – № 3/4. – С. 109 – 116.

Верес М. На смерть Провідника // Визвольний шлях. – 1984. – Кн. 10. – С. 1165 – 1166.

Вірш.

Відзначення 95-річчя з дня народження Степана Бандери // Українська думка. – 2004. – 5 лютого.

У всіх районах Івано-Франківщини відбулося вшанування 95-ї річниці дня народження Степана Бандери.

Відкриття пам'ятника сл. п. Провідникові Степанові Бандері в Старому Угринові // Визвольний шлях. – 1992. – Кн. 10. – С. 1154.

Світлина: Промовляє інж. Іван Кашуба – відповідальний редактор тижневика “Шлях перемоги”, делегований представник ОУН.

Вінтоняк О. Авшвіц: як гинули українські в'язні // Злочин / Упорядник Петро Кардаш. – Мельбурн – Київ: Фортуна, 2003. – С. 433 – 436.

Свідчення про те, як у 1942 році польські шовіністи-українофоби закатували братів Степана Бандери Василя та Олексу.

Вовк Б. Постріл на оборону мільйонів пролунав 70 років тому у приміщенні сов'єтського консульства у Львові // За вільну Україну. – 2003. – 21, 23 жовтня.

Нарис про Миколу Лемика та його контакти зі Степаном Бандерою.

Воля і Батьківщина: Український часопис. – 1999. – Чис. 1 (14/30). Славній пам'яті Степана Бандери у 90-ті роковини від дня народження присвячується. – 144 с.

В останню дорогу: похорон С. Бандери // Визвольний шлях. – 1964. – Кн. 10. – С. 1024.

Врочисте вшанування Степана Бандери в Україні // Визвольний шлях. – 1991. – Кн. 1. – С. 116 – 117.

Репортажі, інформації, заяви. Повідомлення про відкриття музею Провідника ОУН.

Все для України: Степан Бандера та його родина в народних оповіданнях і переказах / Записи та упорядкування Григорія Дем'яна // Шлях перемоги. – 1998. – 11, 18, 25 листопада; 16, 22 грудня; 1999. – 13, 20, 27 січня; 3, 10, 17 лютого; 31 березня; 7, 21, 28 квітня.

В'ятрович В. Під прапором Степана Бандери через країни і кордони. Коментар і документ // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 6 (615). – С. 657 – 669.

Гай М. Читаючи книжку "Московські вбивці Бандери" // Шлях перемоги. — 1994. — 8 жовтня.

Вірш.

Гай М. Провідникові // Шлях перемоги. — 1999. — 20 січня.

Вірш.

Галабурда-Чигрин М. Степан Бандера (1.1.1909 – 15.10.1959). Націоналіст-революціонер, Провідник ОУН, видатний політик // Злочин / Упорядник Петро Кардаш. — Мельбурн – Київ: Фортуна, 2003. — С. 418.

Короткий огляд життя і діяльності українського національного лідера. Портрет.

Галамай С. На їхніх чинах – будівля незнищима // Визвольний шлях. — 1978. — Кн. 5. — С. 517 – 524.

Безсмертні герої України – Симоп Петлюра, Євген Коновалець, Степан Бандера, Роман Шухевич.

Галамай С. Про книгу, на яку ми ждали // Визвольний шлях. — 1978. — Кн. 9. — С. 988 – 990.

Відгук на книгу: Бандера С. Перспективи Української Революції. — Мюнхен, 1978. — 640 с.

Галамай С. Великий революційний організатор. (Один фрагмент з діяльності сл. п. Степана Бандери) // Визвольний шлях. — 1979. — Кн. 10. — С. 1140 – 1146.

Галишич Я. Символ України // Нескорена нація. — 1995. — Січень. — № 1 (59).

Короткий біографічний нарис.

Гановський Є. Людяний і діловий стиль провідництва // Визвольний шлях. — 1999. — Кн. 10 (619). — С. 1246 – 1248.

Оповідання-меморат про Степана Бандеру. Запис Г. Дем'яна.

Глід С. Проти зловживання крайовими позиціями // Визвольний шлях. — 1953. — Кн. 6. — С. 4 – 7.

Критичний відгук на публікацію "Сучасної України" про С. Бандеру і А. Полтаву.

Глюз М. С. Тростянець // Нескорена Долинщина. Літопис визвольних змагань: мартирологи, біографії, спогади, документи, фотографії / Упорядник, автор передмови, історичної довідки й окремих матеріалів Михайло Борис. — Івано-Франківськ: Нова зоря, 2002. — С. 273, 289 – 290.

Гнатюк В. Уроки Степана Бандери // Визвольний шлях. — 2000. — Кн. 10 (631). — С. 24 – 30.

Значення діяльності Степана Бандери.

Головацький І. Він був засуджений до страти // За вільну Україну. — 2003. — 23 жовтня.

Коротка біографія автора книг "Степан Бандера – символ нації" (у двох частинах), "Роман Шухевич – політик, воїн, громадянин" та великої кількості інших публікацій, значна частина яких присвячена найвидатнішому Провідникові ОУН.

Гоць П. Бандери всього світу з'їхалися до Стрия // Бандерівський край: культурно-просвітній краєзнавчий альманах. — 2001. — Вип. 6. — С. 66 – 67.

Гринів О. Теоретик Української революції: 85-річчя від дня народження С. Бандери // За вільну Україну. — 1994. — 1, 4, 5, 6, 7 січня.

Гришків В., Олійник М. Степан Бандера у Донбасі // Молодь України. — 1994. — 17 листопада.

Гулик І. Монументи стають борцями. 30 грудня о 5-й годині ранку вибухом надзвичайної сили вщент зруйновано пам'ятник Степанові Бандері... З факсограми Української незалежної інформаційної агенції "Республіка" // За вільну Україну. — 1991. — 3 січня.

Дебрицький Р. Два роки зі Степаном Бандерою // Літопис Червоної калини. — 1994. — № 1 – 3. — С. 29 – 33, 41.

Дем'ян Г. Микола Лемик – "Сенишин" // Шлях перемоги. — 1993. — 21 серпня.

Дем'ян Г. Зіновій Ліщинський – "Сайгор" // Шлях перемоги. — 1993. — 11 грудня.

Короткий нарис про українського повстанця з родини Степана Бандери.

Дем'ян Г. Степан Бандера в українському пісенному фольклорі // Українські проблеми. — 1995. — № 2. — С. 109 – 114.

Дем'ян Г. Краляни С. Бандери в антифашистській збройній боротьбі // Шлях перемоги. — 1995. — 6 травня.

Антигітлерівська боротьба українських націоналістів на Бойківщині.

Дем'ян Г. Українські вчені: В. Бандера // Гомін волі. — 1995. — 13, 15, 18 липня.

Фрагменти розмови з професором Володимиром Бандерою, у яких істотне місце займають спогади про його кузена – Провідника ОУН Степана Бандеру.

Дем'ян Г. Постать Степана Бандери у пісенній творчості народу // Бюлетень українських націоналістів. — Львів, 1996. — № 2. — С. 14 – 21.

Дем'ян Г. За волю, честь і добробут України // Воля і Батьківщина. — 1996. — № 4 (21). — С. 106 – 108.

Рецензія на книгу: Дужий Петро. Степан Бандера – символ нації: ескізний нарис про життя і діяльність Провідника ОУН. — [Львів:] Галицька видавнича спілка, 1996. — Ч. I. — 190 с.; 1997. — Ч. II. — 383 с.

Дем'ян Г. Хто знав Степана Бандеру? // Визвольний шлях. — 1998. — Кн. 11 (608). — С. 1458.

Повідомлення про підготовку книги: "Все для України. Степан Бандера та його родина в народних оповіданнях і переказах". Звернення до осіб, які знали Провідника ОУН, із проханням надіслати свої розповіді та адреси для названого видання.

Дем'ян Г. Хто знав Провідника? // Шлях перемоги. — 1998. — 30 вересня.

- Дем'ян Г. Головний ідейно-політичний і організаційний натхненник творення і боротьби УПА // Шлях перемоги. – 1999. – 17 березня.
Визначна роль Степана Бандери у створенні й діяльності УПА.
- Дем'ян Г., В'ятрович В. Про підготовку наукової біографії Степана Бандери // Шлях перемоги. – 1999. – 17 березня.
Ухвала наукової конференції “Маловідомі сторінки життя, діяльності та теоретичної спадщини Степана Бандери”, проведеної 28 листопада 1998 р. у Львові.
- Дем'ян Г. Головний ідейно-політичний і організаційний натхненник творення і боротьби УПА // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 3 (612). – С. 301 – 305.
- Дем'ян Г. Українські художники до ювілеїв ОУН і Степана Бандери / Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 6 (615). – С. 735 – 737.
- Дем'ян Г. Головний ідейно-політичний і організаційний натхненник творення і боротьби УПА // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 10 (619). – С. 1241 – 1245.
- Дем'ян Г. Оцінка УТВР у теоретичних працях та публіцистичних виступах Степана Бандери // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 10 (619). – С. 1188 – 1192.
- Дем'ян Г. Праця для своєї нації безсмертна // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 10 (619). – С. 1216 – 1220.
Вступна стаття до вибраних народних оповідань і переказів про Степана Бандеру та його родину.
- Дем'ян Г. Коментар редакції // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 10 (619). – С. 1251 – 1252.
Доповнення та уточнення до статті: Федорів Т. Меморіальні музеї Степана Бандери: стан і перспективи розвитку.
- Дем'ян Г., В'ятрович В. Про підготовку наукової біографії Степана Бандери: Ухвала наукової конференції “Маловідомі сторінки життя, діяльності та теоретичної спадщини Степана Бандери” // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 10 (619). – С. 1258.
- Дем'ян Г. Чи є Бандера в фільмі Луканова? // За вільну Україну. – 1999. – 31 грудня.
- Дем'ян Г. Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА: нарис історії та фольклористики // Історія Гуцульщини / Головний редактор Микола Домашевський; заступник головного редактора Нестор Библюк. – Львів: Логос, 2000. – С. 280, 284 – 285, 295, 367 – 369, 407, 415.
- Дем'ян Г. Гуцульщина у визвольній боротьбі ОУН і УПА: нарис історії та фольклористики // Визвольний шлях. – 2000. – Кн. 3 (624). – С. 51 – 71; Кн. 4 (625). – С. 36 – 55; Кн. 5 (626). – С. 34 – 53; Кн. 6 (627). – С. 37 – 53; Кн. 7 (628). – С. 7 – 87; Кн. 8 (629). – С. 30 – 41; Кн. 9 (630). – С. 22 – 40.
- Дем'ян Г. Історичний акт 30 червня 1941 р.: до 60-х роковин великого державницького чину // Календар: Львівщина у 2001 році: знаменні і пам'ятні дати краю. – Львів, 2000. – С. 59 – 61.

Дем'ян Г. Постаць Степана Бандери в пісенній творчості народу // Гордість і біль України: Степан Бандера і його родина. – Старий Угринів, 2000. – С. 54 – 60.

Дем'ян Г. Зіновій Ліщинський – “Сайгор” // Дем'ян Г. Бандерівці. – Київ: Українська видавнича спілка, 2000. – Кн. 1. – С. 68 – 71.

Короткий нарис про українського повстанця, референта СБ обласного проводу ОУН Дрогобиччини, сина рідної сестри о. Андрія Бандери Клементини.

Дем'ян Г. Всеукраїнська і світова велич Степана Бандери // Визвольний шлях. – 2002. – Кн. 1 (646). – С. 31 – 41.

Дем'ян Г. Матеріали до Енциклопедії “ОУН і УПА” // Визвольний шлях. – 2002. – Кн. 9 (654). – С. 55 – 61; Кн. 10 (655). – С. 34 – 37, 40 – 52.

Дирда М. Зустріч з о. А. Бандерою // Нескорена Долинщина. – С. 392 – 393.

Дмитрів І. Напередодні вшанування Провідника // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 9. – С. 963 – 966.

До українського громадянства. Звернення Проводу ОУН у 15-річчя з дня смерті С. Бандери // Визвольний шлях. – 1974. – Кн. 9/10. – С. 899 – 902.

[Дужий П.]. Утворення та ідейна основа УПА // Шлях перемоги. – 1992. – 17 жовтня.

[Дужий П.]. Акт 22 січня і сучасність // Шлях перемоги. – 1993. – 16 січня.

[Дужий П.]. Людина виняткового гарту. (Штрихи до політичного портрета Романа Шухевича) // Шлях перемоги. – 1993. – 10 березня.

Роман Шухевич і Степан Бандера.

Дужий П. Відновлення Української Державности // Шлях перемоги. – 1993. – 26 червня.

Історичне значення Акта 30 червня 1941 р.

Дужий П. Головні ідеологічні принципи українського націоналізму // Шлях перемоги. – 1993. – 10 липня.

Степан Бандера – один із духовних послідовників Тараса Шевченка.

Дужий П. За яку Україну боровся Степан Бандера? – Київ – Львів: Конгрес Українських Націоналістів, 1994. – 20 с.

Дужий П. Три листи з-за кордону. (Свідчення) // Шлях перемоги. – 1994. – 5 лютого.

Автори листів – Степан Бандера, Ярослав Стецько і Микола Лебедь. Провідник ОУН Степан Бандера у листі, написаному, правдоподібно, наприкінці 1944 або на початку січня 1945 року, вітає усіх борців націоналістичного підпілля, воїнів УПА, заявляв про свій намір невідкладно переїхати в Україну і на рідній землі боротися проти окупантів. П. Дужий високо оцінює діяльність С. Бандери.

Дужий П. Про вагу політичної консолідації // Шлях перемоги. – 1994. – 19 березня.

ОУН Степана Бандери та командування УПА – ініціатори створення УГВР.

Дужий П. Олег Ольжич – науковець, літератор, політик // Шлях перемоги. – 1994. – 4 червня.

Степан Бандера в гітлерівському ув'язненні.

Дужий П. Акт 30 червня 1941 року – знаменна історична подія // Шлях перемоги. – 1994. – 25 червня.

Дужий П. Всеукраїнське політичне керівництво: генеза й основні принципи УГВР // Шлях перемоги. – 1994. – 2 липня.

ОУН Степана Бандери і творення УПА та УГВР.

Дужий П. Володимир Горбів. (Штрихи до політичного портрета) // Шлях перемоги. – 1994. – 9 липня.

Взаємини Степана Бандери з В. Горбовим. Російсько-більшовицькі вигадки про смерть Степана Бандери.

Дужий П. Знайомство та зустрічі з Дмитром Мироном // Шлях перемоги. – 1994. – 30 липня – 6 серпня.

Про Другий надзвичайний великий збір ОУН, на якому Степана Бандеру було обрано Головою Проводу; згадки про Якова Бусела, Василя Кука, Тараса Онишкевича, Андрія Мельника та інших.

Дужий П. Роздуми перед монументом, який ще не споруджено // Шлях перемоги. – 1994. – 8 жовтня.

Львівська міська рада ухвалила спорудити пам'ятник Провідникові ОУН Степанові Бандері у Львові.

Дужий П. Степан Бандера – символ нації. Ескізний нарис про життя і діяльність Провідника ОУН. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1996. – Ч. I. – 190 с.; 1997. – Ч. II. – 383 с.

Дужий П. У роковини проголошення Державного Акту // Шлях перемоги. – 1996. – 5 липня.

Дужий П. Боротьба за державу триває. 1 січня – 88-ма річниця від дня народження Степана Бандери // За вільну Україну. – 1997. – 1 січня.

Подано графічний портрет С. Бандери невідомого художника.

Дужий П. Українська справа вчора і сьогодні. (Збірник статей, спогадів) / Упорядкування Івана Васюти. – Львів: Афша, 2002. – Т. I. – С. 6, 8, 12, 70 – 73, 76, 83, 92, 99, 141, 149, 152, 157, 159, 160, 162, 163, 165 – 168, 175, 177, 182, 192, 193, 195, 197, 198, 200, 202 – 220, 223, 224, 231, 233 – 235, 238, 241, 264, 265, 270, 271, 274, 276, 279, 281 – 283, 287, 290, 296, 309, 310, 321 – 323, 326, 386, 390, 415, 420, 421, 430, 436, 439, 440, 442, 452, 464, 467 – 469, 479, 481 – 483, 486 – 489, 491, 492, 494 – 497, 500, 503; 2003. – Т. II. – С. 18, 21, 28, 29, 52, 55, 61, 96, 101, 104, 135, 142, 145, 167, 170, 173, 187, 199, 215 – 217, 220, 243 – 245, 252, 254, 255, 258, 261, 277, 280, 285 – 290, 295, 296, 298, 305, 308, 311 – 314, 317, 320 – 325, 333, 336, 339, 356, 358, 360, 362, 364, 366, 382, 383, 389, 406, 415, 419, 425, 429, 435, 454, 458, 466, 469 – 471, 476, 483, 485, 497, 500, 503, 517, 518, 520, 521, 528 – 530, 533, 534, 538, 539, 558, 560, 569, 570.

Дурбак І. Історичні заслуги С. Бандери // Квітучі береги. – Нью-Йорк, 1980. – Чис. 19. – С. 15 – 16.

Дяків-Горновий Осип. Вклад ОУН у справу творення і розбудови УПА // 50-річчя ОУН: 1929 – 1979. – Торонто, 1979. – С. 44 – 55.

Українську Повстанську Армію створила ОУН на чолі зі Степаном Бандерою.

Ерденбергер В. – “Дуко”. Прогулянка до Бубнища 1923 року // Загін Червона Калина. Ювілейне видання пластового загону “Червона Калина”. – Стрий – Нью-Йорк, 1925 – 2000. – С. 203 – 206.

В описаній мандрівці брав участь і учень четвертого класу гімназії Степан Бандера.

Ерденбергер В. У вирі боротьби // Загін Червона Калина. Ювілейне видання пластового загону “Червона Калина”. – Стрий – Нью-Йорк, 1925 – 2000. – С. 33 – 36.

Дата арешту Степана Бандери гітлерівцями – 5 липня 1941 року. Обставини втечі Степана Бандери та Ярослава Стецька з-під нагляду гестапо в Берліні під час бомбардування німецької столиці. Відомості про сподвижників Степана Бандери Олексю Гасина, Степана Новицького, Осипа Грицака та інших. Спроби Москви знищити Степана Бандеру.

Життя Степана Бандери. Збірник статей і документів / Зібрав і зредагував Леонід Полтава. Обкладинка митця Петра Сидоренка. – Нью-Йорк: Асоціація Діячів Української Культури, [рік видання не вказано]. – 65 с.

Жінка з-над Дніпра. Безсмертному // Квітучі береги. – Нью-Йорк, 1980. – Чис. 19. – С. 16.

Вірш.

Заблоцький Ю. Степан Бандера – символ волі народу // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1107 – 1112.

Заблоцький Ю. Тривале місце Степана Бандери в історії народу // Визвольний шлях. – 1981. – Кн. 10. – С. 1155 – 1160.

Заєць В. Праці Степана Бандери в Національній парламентській бібліотеці України // Визвольний шлях. – 1996. – Кн. 10. – С. 1261 – 1263, фото.

За матеріалами Петра Арсенича та Наталії Маковей. З когорти борців і страдників // Нескорена Долищина. – С. 382 – 389.

Матеріали про Андрія, Мирославу, Степана, Василя і Богдана Бандер.

Захарчук О. Віче у Новограді-Волинському // Шлях перемоги. – 1999. – 13 січня.

Масовий захід, присвячений 90-річчю з дня народження Степана Бандери.

Збірка газетних і журнальних матеріалів про вбивство Степана Бандери: У 10-ти томах / Зібрав і впорядкував Петро Гой. – Нью-Йорк, 1959 – 1999.

Збірка документів і матеріалів про вбивство Степана Бандери. – Торонто – Нью-Йорк – Мюнхен – Лондон – Мельбурн: Світовий український визвольний фронт, 1989. – 80 с.

Збірник "Життя Степана Бандери" // Визвольний шлях. – 1987. – Кн. 7. – С. 820.

Звернення Президії Секретаріату Світового конгресу вільних українців у 75-ту річницю народження і 25-ліття смерті сл. п. Степана Бандери // Визвольний шлях. – 1984. – Кн. 12. – С. 1411 – 1412.

Звернення Проводу ОУН у річницю смерті сл. п. Степана Бандери // Визвольний шлях. – 1990. – Кн. 2. – С. 1411 – 1416.

Злупко С. Економічний світогляд Степана Бандери // Шлях перемоги. – 1999. – 13 січня.

Іванишин В., Філь Є., Ярош Д. Державотворчий чин Бандери // Бандерівець: інформаційний бюлетень Всеукраїнської організації "Тризуб" ім. С. Бандери. – [Дрогобич]. – 2003. – Чис. 6 (36).

Іванців М. Боротби за визволення України він віддав своє життя. Слово над могилою Провідника // Визвольний шлях. – 1989. – Кн. 12. – С. 1416 – 1418.

Іванюк А. Свято Незалежності в Старому Угринові // Бандерівський край: культурно-просвітний краєзнавчий альманах. – 2001. – Вип. 6. – С. 65.

Із гір Карпат несеться гомін волі. Марш "Сіроманців" // Пісні УПА / Зібрав і зредагував Зеновій Лавришин // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Літопис УПА, 1996; Львів: Літопис УПА, 1997. – Т. 25. – С. 21.

Підкреслення провідної ролі Степана Бандери у повстанському русі.

Калиненко І. Світлій пам'яті Степана Бандери // Слово і зброя. Антологія української поезії, присвяченої УПА і революційно-визвольній боротьбі 1942 – 1967 / Упорядник і автор біографічних даних Леонід Полтава. – Торонто: З друкарні видавничої спілки "Гомін України", 1968. – С. 281.

Качуринець А. Сестри, сестри, горе вам... // Нескорена Долинщина. – С. 390 – 391.

Розповіді про сестер Провідника ОУН Володимиру, Марту та Оксану Бандер.

Кашуба І. Пам'ять великого борця України вшановуємо не тільки ми на чужині. Слово відкриття Жалобної Академії Голови Міжкrajового святкового комітету // Визвольний шлях. – 1989. – Кн. 12. – С. 1422 – 1423.

Квітучі береги. – Нью-Йорк, 1980. – Чис. 19. – 104 с.

Це число "Квітучих берегів" присвячується світлої пам'яті Степанові Бандері в двадцять річницю його геройської смерті.

Кізко П. Степан Бандера як публіцист // Визвольний шлях. – 1960. – Кн. 5. – С. 579 – 581.

Кізко П. Над могилою Бандери // Слово і зброя. Антологія української поезії, присвяченої УПА і революційно-визвольній боротьбі 1942 – 1967. – Торонто, 1968. – С. 283 – 284.

Кізко П. Над могилою Провідника // Квітучі береги. – Нью-Йорк, 1980. – Чис. 19. – С. 25.

Кічак І. Заради правди // Визвольний шлях. – 1992. – Кн. 6. – С. 720 – 722.

Відсіч критиканам ОУН загалом і особи Степана Бандери зокрема.

Климишин М. Значення Степана Бандери в історії ОУН // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 2. – С. 131 – 140.

Козловський Б. Вибухівка пам'ять не здолає // За вільну Україну. – 1991. – 1 січня.

Про мітинг "Степан Бандера – організатор національно-визвольної боротьби українського народу в 1940 – 1950 роках".

Коломієць М. Твердині духу і звитяг // Бандерівський край: культурно-просвітний краєзнавчий альманах. – 2001. – Вип. 6. – С. 4 – 27.

Нарис історії Калуського району Івано-Франківської області.

Комітет вшанування славної пам'яті Провідника ОУН Степана Бандери. У тридцять п'яту річницю смерті Провідника ОУН Степана Бандери // Шлях перемоги. – 1994. – 17 вересня.

Комітет набуття будинку в Києві. Центр національного відродження ім. Степана Бандери // Шлях перемоги. – 1995. – 23 грудня.

Конрад М. Відбувся міжнародний турнір, присвячений пам'яті Степана Бандери // Нація і держава. – 2004. – 3 лютого.

Про турнір з дзюдо в Івано-Франківську.

Копач М. Сюрприз від "Бескида" належно не оцінили // Бандерівський край: культурно-просвітний краєзнавчий альманах. – 2002. – Вип. 7 – 8. – С. 65 – 66.

Дрогобицький хор "Бескид" у Калуші Івано-Франківської області виступив із прем'єрою пісні "Орлиний цвіт" (слова Марії Прокопець, музика Романа Сов'яка). Однак не всі місцеві мешканці знали, що твір присвячений Степанові Бандері. Тому на виступ прийшло менше калушан, ніж могло бути з такої нагоди.

Корнецький С. Бандера // Корнецький С. Сто повстанських віршів. – Львів, 1991. – С. 19.

Королишин С. Берегині роду Бандери // Гомін волі. – 1992. – 9 липня.

Королишин С. Вечір пам'яті // Заграва. – 1995. – 5 січня.

Ушанування пам'яті Степана Бандери в місті Стрию.

Королишин С. У Волі Задеревацькій вшановано пам'ять Головного Провідника ОУН Степана Бандери // Шлях перемоги. – 1995. – 11 листопада.

Косик В. Розкол ОУН (1939 – 1940): збірник документів. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 1997. – 134 с.

Крайний І. Пам'ятник Бандері підірвало Головне розвідувальне управління // Визвольний шлях. – 1995. – Кн. 6. – С. 664 – 665.

Красівський З. Бандера // Визвольний шлях. – 1997. – Кн. 5. – С. 518.

Кук В. Степан Бандера (1909 – 1999 рр.). – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 48 с.

Кук В. [Леміш Ю.] До історії конфлікту між ЗЧ ОУН і ЗП УГВР. (Роз'яснення документів, що їх у 1951 – 1953 роках отримало ЗП УГВР за кордоном від “ОУН-УГВР в Україні”) // Воля і Батьківщина. – 1999. – Чис. 1 (14/30). – С. 80 – 86.

Автор переконливо доводить, що документи, які нібито надійшли з України і на які постійно покликаються організатори так званих “двійкарів”, були звичайнісінькими фальшивками російських спецслужб.

Кук В. Родина Опарівських // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 10 (619). – С. 1228 – 1239.

Оповідання-меморат про дружину Степана Бандери Ярославу Опарівську та її родичів. Магнітофонний запис Г. Дем'яна. На жаль, лондонська частина редакції журналу всупереч вимогам наукової фольклористики відредагувала текст.

Кушпета О. Відкритий лист до В. Масловського, провідного наукового співробітника Інституту суспільних наук АН УРСР, доктора історичних наук // Визвольний шлях. – 1991. – Кн. 3. – С. 279 – 287.

Спростування фальсифікаторських заяв В. Масловського та інших, що спотворюють образ С. Бандери як політика.

Кушпета О. Знав його особисто // Літературна Україна. – 1992. – 23 січня.

Про Степана Бандеру.

Кушпета О. Степан Бандера як людина // Шлях перемоги. – 1994. – 8 жовтня.

Кушпета О. Степан Бандера – Провідник Національної Революції і державний муж // Шлях перемоги. – 1995. – 14 жовтня.

Лавра Б. Дух Бандери. (Поема з України) // Визвольний шлях. – 1984. – Кн. 1. – С. 93.

Лаврів П. Доля Степана Бандери та його родини // Шлях перемоги. – 1994. – 8 жовтня.

Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади. – Львів: Просвіта, 1993. – Кн. I / Книгу підготували: Ярослав Лялька, Петро Максимук, Іван Патер, Юрій Сливка, Ярослав Дашкевич, Роман Бачинський, Володимир Голяк, Марія Ковальчук, Олександра Стасюк, Василь Костишин, Ірина Чура. – Номери документів і матеріалів – 120, 247, 309, 315, 316, 320; с. 643; Галицька Видавнича Спілка, 1997. – Книга II / Книгу підготували: Ярослав Лялька, Роман Коритко, Мирон Онишкевич, Юрій Сливка, Іван Патер, Петро Максимук, Роман Дурбак, Василь Костишин, Олександра Стасюк, Володимир Сергійчук. – Номери документів і матеріалів – 2, 4, 7, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 28, 30, 37, 95, 131, 140, 150, 154, 161, 167, портрет – С. 563.

Ленкавський С. Український націоналізм. Твори / Упорядкування і редакція Олександра Сича. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. – Т. I. – 597 с.

Степанові Бандері повністю або частково присвячені такі праці цього автора: “Короткий нарис історії українського націоналізму”, “Націоналізм на Україні”, “Організований спротив бореться за Українську Державу”, “Український націоналізм”, “Мельниківська група”, “В річницю Акту 30-го червня 1941 року”, “Лист до Провідника Степана Бандери”, “Пропагандивна підготовка до процесу в Карлсруе”, “Сов'єтсько-московські морди за кордоном і спроби їх маскування”, “Процес в Карлсруе – найбільша політична поразка большевицької пропаганди в повоєнних десятиріччях”, “У п'яту річницю смерті” та інші.

Лесів С. Творче життя музею // Бандерівський край: культурно-просвітній краєзнавчий альманах. – 2002. – Вип. 7 – 8. – С. 7 – 9.

Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Вид-во УПА, 1987. – Т. 16: Підпільні журнали Закарпатської України. 1945 – 1947 / Редактор Петро Й. Потічний. – С. 244, 251, 256, 286 – 287, 332, 356 – 357.

Радіоповідомлення з Лондона, що в боротьбі проти СРСР найактивнішими є українці з-під стягу Степана Бандери. Газета “Америка” спростовує очорнювальний виступ Миколи Бажана про так званий колабораціонізм ОУН і зокрема Степана Бандери, аргументовано доводячи, що від 1941 року він був ув'язнений у концтаборі Оранієнбург-Саксенгаузен. Далі про його звільнення з ув'язнення в 1944 р. Наміри С. Бандери проголосити незалежність України. Громадськість з обох сторін польсько-чеського кордону відзначає: “Бандерівці є надзвичайно чемні” (с. 356).

Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Літопис УПА, 1990. – Т. 18 / Зібрав і впорядкував Петро Содоль. – С. 49, 205, 262.

Яскраві свідчення масової віри українців, особливо вояків УПА, у справедливий характер ідейно-політичного курсу Степана Бандери.

Лозинський А., Янчук О. Глядачі в Києві захоплені фільмом про Бандеру // Визвольний шлях. – 1996. – Кн. 2. – С. 255 – 266.

Лубська О. Степанові Бандері // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1113 – 1114; 1984. – Кн. 10. – С. 1163 – 1164.

Луньо Є. Степан Бандера в пісенному фольклорі Яворіщини // Воля і Батьківщина. – 1999. – Чис. 1 (14/30). – С. 114 – 121.

Людина-герой. Переклад Валерія Подолінного // Шлях перемоги. – 1994. – 25 червня.

Скорочений текст репортажу про Меморіальну кімнату Провідника ОУН Степана Бандери в Лондоні. Англійською мовою текст опубліковано в газеті “The Guardian”.

Мазепа Б. Степан Бандера // Визвольний шлях. – 1976. – Кн. 11. – С. 1219.

Мазур В. Духовний Провідник УПА. У 15-ту річницю смерті Степана Бандери; Його ж. Салют-поклін Провідникові Степану Бандері від організованих кадрів Соборної України; Його ж. Степан Бандера на тлі сучасної доби // Мазур В. Ми плекали віру у визволення України. Вибрані публіцистичні виступи / Упорядкування, вступна стаття Григорія Дем'яна. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. – С. 145 – 157.

Макар В. Під прапором С. Бандери. У 15-річчя з дня смерті Провідника // Визвольний шлях. – 1974. – Кн. 9/10. – С. 903 – 907.

Малащук Р. З книги мого життя. Спомини. – Торонто: Видавнича спілка "Гомін України" і Дослідний інститут "Студіум", 1987. – Т. 1: Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу. – С. 22, 67, 94 – 96, 99, 107, 111, 125, 129, 136 – 138, 140, 150, 155, 156, 158, 167, 188, 189, 195, 198, 201 – 203, 212, 216, 228, 240, 241, 247, 252, 254, 263, 273, 274, 278, 284, 294, 300, 303, 326, 335; 1988. – Т. II: Вибрати не можна тільки Батьківщину. – С. 12, 17, 28, 29, 33, 98, 99, 101, 103, 107 – 109, 111, 118 – 122, 127 – 129, 133, 136, 157, 158, 170, 234, 244, 255, 260, 294, 297, 298, 300, 301, 318, 323, 324, 343, 351, 353, 362, 364, 366.

Марусин М. Проповідь Архієпископа Мирослава Марусина під час Служби Божої в храмі УКЦ у Мюнхені у суботу 13.10.1984 // Визвольний шлях. – 1985. – Кн. 1. – С. 23 – 24.

У 25-річчя смерті Степана Бандери.

Мечник С. Степан Бандера: "Ми знаємо свою мету, до якої ідемо" // Шлях перемоги. – 1995. – 14 жовтня.

Мизак Н. За тебе, сьвята Україно: Південне Надзбруччя у визвольних змаганнях ОУН-УПА. – Чернівці: Буковина, 1998. – С. 64, 65, 102, 268, 336, 344, 380.

На жаль, цитуючи висловлювання Степана Бандери, Нестор Мизак значно змінював їх.

Ми партизани, лицарі України // Пісні УПА / Зібрав і зредагував Зеновій Лавришин. – С. 38.

У пісні відзначено роль Степана Бандери у визвольній боротьбі українців, висловлено вдячність за його працю.

Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовости. – Нью-Йорк – Торонто: Організація Оборони Чотирьох Свобід України, Ліга Визволення України, 1961. – 160 с.

Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. – Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк: Українське вид-во, 1968. – Т. 1: 1920 – 1939 / За редакцією Степана Ленкавського. – 639 с.

Про С. Бандеру див. с.: 8, 9, 56, 121, 125, 265, 273, 289, 295, 296, 322 – 325, 327, 337, 349, 350, 368 – 370, 375, 376, 378 – 383, 387, 389 – 393, 395 – 397, 399 – 403, 405, 407 – 409, 411, 435 – 437, 441, 442, 446, 465, 472, 485, 534 – 539.

Мірчук П. Революційний змаг за УССД. (Хто такі "бандерівці", "мельниківці", "двійкарі"). – Нью-Йорк – Торонто – Лондон: Союз українських політв'язнів, 1985. – Т. 1. – 222 с.; 1987. – Т. 2. – 280 с.

Мірчук П. Степан Бандера; Його ж. Зустрічі зі Степаном Бандерою // Стрийщина: історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнятівщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини. – Нью-Йорк – Торонто – Париж – Сідней: Комітет Стрийщини, 1990. – Т. 1. – С. 219, 220, 235 – 238.

Мірчук П. Зустрічі зі Степаном Бандерою // Гомін волі. – 2003. – 30 грудня.

На світліні пам'ятник Степанові Бандері в Стрию.

Московські вбивці Бандери перед судом. Збірка матеріалів за редакцією Данила Чайковського. – Мюнхен: Українське вид-во, 1965. – 695 с.

Перевидано в Україні – Дрогобич: Бескид, 1992.

Мудрик-Мечник С. Революційна ОУН під проводом Степана Бандери: причинки до історії. – Стрий: УВІС, 1993. – 94 с.

Мудрик-Мечник С. ОУН в Україні і за кордоном під проводом С. Бандери: причинки до історії, спогад. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. – 142 с.

Мудрик-Мечник С. Неправдою себе не оправдаєш: ЗЧ ОУН, ЗП УГВР, Крайові зв'язки (з приводу книжки А. Камінського). – Мюнхен – Львів: Арсенал, 1997. – 22 с.

Мудрик-Мечник С. Спогади про Степана Бандеру. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1999. – 47 с.

Мур Дан. Бандері // Слово і зброя. Антологія української поезії, присвяченої УПА і революційно-визвольній боротьбі 1942. – Торонто, 1967. – С. 300.

Вірш.

Мур Дан. Бандері // Загін Червона Калина. Ювілейне видання пластового загону "Червона Калина". – Стрий – Нью-Йорк, 2000. – С. 37.

Мур Дан. У вічну пам'ять Бандері // Українська думка. – 2003. – 16 жовтня.

Вірш.

Наум Н. Незвичайний акростих Герася Соколенка // Визвольний шлях. – 1980. – Кн. 6. – С. 767 – 768.

Про акростих, присвячений С. Бандері.

Наумович С. Книжка, що зрушує сумління // Визвольний шлях. – 1964. – Кн. 6. – С. 705 – 706.

Відгук на кн.: Фурман А. Під прапором Бандери. – Лондон, 1964. – 184 с.

Нижанківський Б. Ти поляг, щоб не згорлячи горіти (Степанові Бандері) // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1114; 1974. – Кн. 9/10. – С. 907; 1984. – Кн. 10. – С. 1182; 1986. – Кн. 10. – С. 1155.

Вірш.

Нижанківський Б. Ти поляг, щоб не згорлячи горіти // Квітучі береги. – 1980. – Чис. 19. – С. 4.

Вірш.

Нижанківський Б. Посвята С. Бандері // Громада. – 1995. – 2 лютого.

Вірш.

Нумо до зброї, військо Бандери // Пісні УПА / Зібрав і зредагував Зеновій Лавришин. – С. 66 – 67.

Нью-Йорк у поклоні Бандері. Величні врочистості у 5-річчя з дня смерті сл. пам. С. Бандери в метрополії Нью-Йорк // Шлях перемоги. – 1964. – 8 листопада.

Олексюк А. Незламному Борцеві за волю України // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1117.

З поетичної творчості, присвяченої Степанові Бандері.

Олесків В. В поклоні Степанові Бандері. Доповідь, виголошена на жалобній академії в Лондоні // Визвольний шлях. – 1985. – Кн. 1. – С. 13 – 22.

Олесків В. Діяльність Організації Українських Націоналістів упродовж 1945 – 1993 рр. // Шлях перемоги. – 1993. – 31 липня.

Орнат Я. Останні дні і ночі отця Бандери, розстріляного енкаведистами 10 липня 1941 року у Києві // Нескорені: часопис Львівської обласної організації Спілки політичних в'язнів України. – 1993. – № 6 (19).

Про священника Андрія Бандеру, батька Провідника ОУН.

Осипенко А. Вклад ОУН у справу творення і розбудови УПА. (З нагоди п'ятих роковин існування і боротьби УПА) // Причинки до суспільного мислення. Збірка статей. – [Торонто: Студіум], 1989. – С. 22 – 35.

Падох Я. Загін "Червона Калина" // Загін Червона Калина: ювілейне видання пластового загону "Червона Калина". – Стрий – Нью-Йорк, 2000. – С. 23 – 32.

Участь Степана Бандери у пластовому русі. Світлина 1930 р.: пластуни, у т. ч. й Степан Бандера, впорядковують стрілецькі могили на Маківці.

Пам'ятник Героям України в Елленвілл (США). (Обабіч монумента – погруддя С. Петлюри, Є. Коновальця, С. Бандери, Р. Шухевича) // Визвольний шлях. – 1981. – Кн. 5. – С. 514.

Панасенко Арсен [Петро Дужий]. Кого у дрозж кидає епоха Бандери? // Шлях перемоги. – 1994. – 12 лютого.

Пастух Р. Народна пам'ять про героя: 1 січня – день народження С. Бандери // За вільну Україну. – 1994. – 31 грудня.

Пастух Р. Родина Степана Бандери // Хвилі Стрия: сторінки з історії культури та національно-визвольного руху. Сучасне літературно-мистецьке життя / Упорядкування та загальна редакція Віктора Романюка. – Стрий: Щедрик, 1995. – С. 214 – 234.

Пастух Р. І постав Бандера в Бориславі // Шлях перемоги. – 1997. – 13 жовтня.

19 жовтня 1997 р. у місті Бориславі Львівської області відкрито пам'ятник Провідникові ОУН Степанові Бандері. Автори – скульптор Любомир Яремчук та архітектор Володимир Гнатюк.

Пастух Р. Степан Бандера // Бандерівський край: культурно-просвітній краєзнавчий альманах. – 2002. – Вип. 7 – 8. – С. 2 – 3. Вірш.

1 січня Україна святкувала 95-річчя з дня народження Степана Бандери // Сурма. – 2004. – № 2 (500).

Пісні УПА / Зібрав і зредагував Зеновій Лавришин // Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто: Вид-во Літопис УПА, 1996; Львів: Спільне українсько-канадське підприємство "Літопис УПА", 1997. – Т. 25. – С. 11, 21, 34, 38, 45, 66, 67, 73, 79, 80, 102, 121, 128, 130, 133, 184, 236, 289, 329, 367, 371, 373, 425, 434, 435, 498; № 10, 82, 83, 170, 521.

Повідомлення журі конкурсу на проект пам'ятника Степанові Бандері у Львові // Шлях перемоги. – 1994. – 2 липня.

У червні 1994 р. у Львові відбулася виставка проектів пам'ятника Степанові Бандері.

Погруддя Степана Бандери в Бориславі // Визвольний шлях. – 1997. – Кн. 12. – С. 1461 – 1462.

Поліщук Андрій [Петро Дужий]. Лист-відповідь на запитання київської гімназистки // Шлях перемоги. – 1993. – 9 квітня.

Принципові ідейно-політичні розходження бандерівців і мельниківців унеможливають їхнє організаційне об'єднання.

Полтава А. На смерть С. Бандери // Визвольний шлях. – 1959. – Кн. 11. – С. 1209; 1960. – Кн. 2. – С. 203; 1969. – Кн. 10. – С. 1116; 1984. – Кн. 10. – С. 1165.

Вірш.

Посвячення музею ім. Степана Бандери // Визвольний шлях. – 1979. – Кн. 12. – С. 1493 – 1494.

Посівнич М. Степан Бандера – Провідник Крайової Екзекутиви ОУН (1933 – 1934) // Визвольний шлях. – 2004. – Кн. 1. – С. 86 – 95.

Посівнич М. Становлення Степана Бандери як Провідника ОУН // Український визвольний рух. – Львів, 2004. – Збірник 3. – С. 71 – 85.

Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товаришів / Упорядник Микола Посівнич. – Львів: МС, 2005. – 199 с.

Посівнич М. Життя, присвячене свободі. (До 97-річниці з дня народження Степана Бандери) // За вільну Україну. – 2006. – 19 січня. – С. 12.

Похоронено сл. п. Андрія Бандеру (1946 – 1984) // Визвольний шлях. – 1984. – Кн. 10. – С. 1274 – 1277.

Син Степана Бандери.

Праск Святослав. Здобути або не бути. Історичний роман-трилогія. – Рівне: "Азалія", 2003. – С. 3, 118, 212 – 214, 216, 222, 223, 233 – 235, 238, 239, 241, 242, 244, 246 – 248, 251, 273, 297 – 316, 324, 325, 332, 335 – 340, 343, 350, 359, 360, 361, 371, 490, 511, 517, 518, 550, 553.

Праця над збіркою матеріалів і документів про вбивство Степана Бандери // Визвольний шлях. – 1988. – Кн. 1. – С. 119 – 121.

Прес-служба АОО КУН. 2004 – рік Степана Бандери // Нація і Держава. – 2004. – 13 січня.

Провідники ОУН, що відійшли у вічність. (Степан Бандера, Роман Шухевич, Степан Ленкавський, Ярослав Стецько) // Визвольний шлях. – 1994. – Кн. 2. – С. 138 – 141.

Провід ОУН. Наталка Кудан – Бандера (1941–1985) // Визвольний шлях. – 1985. – Кн. 3. – С. 381 – 383.

Дочка Степана Бандери.

Прокопець М. (слова), Сов'як Р. (музика). Орлиний цвіт // Бандерівський край: культурно-просвітній краєзнавчий альманах. – 2002. – Вип. 7 – 8. – С. 109 – 111.

Пісня про Степана Бандеру. Починається словами “Знов у небі синім гордий волі спів”.

Ратушний М. Пам'яті Провідника // Шлях перемоги. – 1996. – 17 жовтня.

Розмірковування про реалізацію ідей Степана Бандери, потребу перевидання його творів.

Рауг Д. Пам'яті Степана Бандери / Переклад Р. Єндика // Визвольний шлях. – 1961. – Кн. 10. – С. 1003.

У другу річницю смерті Степана Бандери.

Рецензент [Петро Дужий]. З увагою та повагою до історії // Шлях перемоги. – 1994. – 24 вересня.

Уточнення деяких недоглядів у трактуванні діяльності ОУН Степана Бандери, що трапилися в книзі Олега Багана “Націоналізм і націоналістичний рух: Історія та ідеї” (Дрогобич, 1994).

Рихтицький А. Степан Бандера в перспективі історії. До дня народження – 1.1.1909 // Визвольний шлях. – 1981. – Кн. 1. – С. 11.

Романюк М. Найвидатніша сторінка Бойківщини // Шлях перемоги. – 2003. – 6 серпня.

Повідомлення про наукову конференцію “Бойківщина в zenіті слави: визвольна боротьба ОУН і УПА”, що відбулася 17 липня 2003 року, під час традиційних бойківських фестин у місті Турка Львівської області. Автор згадує і схвально оцінює доповіді, у яких належну увагу було приділено ролі Степана Бандери у повстанському русі.

Ружинська А. Успіхи юних спортсменів на честь Степана Бандери // Шлях перемоги. – 1999. – 13 січня.

Міжнародний юнацький турнір із дзюдо в Івано-Франківську, присвячений пам'яті Провідника ОУН Степана Бандери.

Ружинська А. Україна відзначає ювілей Степана Бандери // Шлях перемоги. – 1999. – 20 січня.

Савчинський Остап – “Медвідь”. Виконане завдання // Загін Червона Калина: Ювілейне видання пластового Загону “Червона Калина”. – Стрий – Нью-Йорк, 2000. – С. 207 – 208.

Участь юного Степана Бандери у пластовому поході до с. Підлюте.

Савчук М. Музей Степана Бандери в Лондоні // Молодь України. – 1995. – 2 лютого.

Савчук П. Пам'яті Степана Бандери. Поема // Визвольний шлях. – 1960. – Кн. 10. – С. 1088.

Савчук П. Сонет // Визвольний шлях. – 1986. – Кн. 10. – С. 1156. У 27-ліття з дня смерті Провідника ОУН Степана Бандери.

Сагайдак В. Роман Шухевич та Степан Бандера вчилися на відмінно. Нові подробиці із життя провідників ОУН // Високий Замок. – 1997. – 25 – 27 квітня.

Саранін М. Апофеоз фантазії та гармонії // Бандерівський край. – 2001. – Вип. 6. – С. 73 – 75.

Архітектурна характеристика будинку, у якому розташовано основну частину експозиції Меморіального музею Степана Бандери в Старому Угринові Калуського району Івано-Франківської області.

Сачко Я. Лицар нації // Сачко Я. Ломикамінь: вірші, катрени, поема. – Тернопіль: Лілея, 1998. – С. 8 – 9.

Сватко Я. Доба і доля. Згинеш у боротьбі за неї // Ратуша. – 1991. – 19 – 20, 24 – 25, 26 – 27 квітня; 6 – 7, 8 – 9, 13 – 14, 15 – 16, 17 – 18, 20 – 21, 24 – 25 травня; 10 – 11, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22 червня.

Нарис про Степана Бандеру.

Сватко Я. Символ волі // Шлях перемоги. – 1996. – 6 січня.

Сватко Я. Місія Степана Бандери. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2003. – 64 с.

Свідчення про злочини московських варварів // Визвольний шлях. – 1966. – Кн. 1. – С. 3 – 8.

Витяги із зізнань убивці С. Бандери.

Світова Конференція Українських Державницьких Організацій. Сл[авної] пам[яті] Микола Климишина // Українська думка. – 2003. – 16 жовтня.

Некролог визначному сподвижникові Степана Бандери.

Скоро, скоро всі вставайте // Пісні УПА / Зібрав і зредагував Зеновій Лавришин. – С. 373.

Україна піднялася на боротьбу. Степан Бандера – провідник.

Сов'як Р. Пісня про Степана Бандеру (Величальна Герою). Вірші Степана Ядлося; Орлиний цвіт. Вірші Марії Прокопець; Пам'ятникові Степану Бандері. Вірші Марії Хоросницької; З Бандерою у вічність. Вірші Володимира Врублевського // Сов'як Р. Зродились ми великої години. Збірник пісень для чоловічого хору. – Дрогобич: Коло, 2003. – С. 30 – 36, 42 – 46, 51 – 54, 61 – 64.

Соколишин О. Образ Степана Бандери в літературі і мистецтві // Визвольний шлях. – 1980. – Кн. 1. – С. 119 – 120.

Рецензія на книгу: Полтава А. Головна Управа ООЧСУ. – Нью-Йорк, 1979. – 44 с.

Соколівська А. Сестри Бандери повертаються до Стрия // Заграва. – 1995. – 5 січня.

Степан Бандера. Його життя і діяльність. Вибрані матеріали до бібліографії / Уклад Григорій Дем'ян // Народознавчі Зошити. – 1999. – Зошит 1 (25). – С. 104 – 111.

Степан Бандера (1.1.1909 – 15.10.1959): націоналіст-революціонер, Провідник ОУН, видатний політик. // Шлях перемоги. – 1994. – 21 травня.

Степан Бандера – незакрита сторінка історії. До 88-их роковин з дня народження // Гарт. – 1997. – Січень. – Чис. 1.

Стецько Я. На кін боротьби в особливому часі. Слово на академії в Мюнхені 13.10.1984 // Визвольний шлях. – 1985. – Кн. 1. – С. 6 – 12.

Стецько Я. На пошану Степана Бандери. Слово Голови ОУН і Голови Державного Правління на академії в Мюнхені 13 жовтня 1979 року // Стецько Я. Українська визвольна концепція. – Мюнхен: Видання Організації Українських Націоналістів, 1991. – Т. II. – С. 252 – 260.

Стецько Я. Несплямлений прапор національно-визвольної революції // Стецько Я. Українська визвольна концепція. – Мюнхен: Видання Організації Українських Націоналістів, 1991. – Т. II. – С. 213 – 218.

Стороняк П. Ще один пам'ятник Провідникові // Бандерівський край: культурно-просвітній краєзнавчий альманах. – 2002. – Вип. 7 – 8. – С. 57 – 59.

14 жовтня 2001 року в Дрогобичі відкрито пам'ятник Степанові Бандері. Його автори – скульптор Любомир Яремчук та архітектори Василь Каменщик, Микола Яцюк і Євген Хомик.

Сціборський М. Клонім голови // Українське слово. – 1936. – 21 червня.

Висока оцінка українського націоналістичного руху загалом і Степана Бандери зокрема.

Сціборський М. Клонім голови. Передруковано в публікації під заголовком: Говорять архівні знахідки // Воля і Батьківщина. – 1999. – № 1 (14/30). – С. 66.

Там за лісом сонце сходить // Пісні УПА / Зібрав і зредагував Зеновій Лавришин. – С. 34.

Оспівується роль Степана Бандери у повстанському русі.

Тарасюк Н. Степан Бандера – народний месник // Визвольний шлях. – 1987. – Кн. 1. – С. 50 – 52.

Тис-Крохмалюк Ю. Давид // Визвольний шлях. – 1960. – Кн. 10. – С. 1083 – 1087.

До річниці смерті Степана Бандери.

Умриш Б. Слово до брата. У десятиріччя геройської смерті сл. п. С. Бандери // Визвольний шлях. – 1969. – Кн. 10. – С. 1180.

УЦС. Відбувся IX Великий Збір ОУН [Революціонерів-Бандерівців] // Шлях перемоги. – 1996. – 12 липня.

[УЦС]. Хто знав Степана Бандеру? // Українська думка. – 1998. – 15 жовтня.

Федорак Б. Салют над могилою Провідника Степана Бандери Голови УДП // Визвольний шлях. – 1990. – Кн. 1. – С. 125.

[Федорів Т.]. Пожертви на Історико-меморіальний музей Степана Бандери // Вісник Музею Степана Бандери. – 1997. – № 1. – С. 7.

[Федорів Т.]. Свято в Утринові Старому // Вісник Музею Степана Бандери. – 1997. – № 1. – С. 5.

Федорів Т. Меморіальні музеї Степана Бандери: стан і перспективи розвитку // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 10 (619). – С. 1248 – 1258.

Федорів Т. Брати Степана Бандери Василь і Олександр – жертви нацизму // Бандерівський край: культурно-просвітній краєзнавчий альманах. – 2002. – Вип. 7 – 8. – С. 22 – 23.

Фостун С.-М. Степан Бандера // Визвольний шлях. – 1978. – Кн. 10. – С. 1096 – 1099.

Фостун С.-М. Степан Бандера – символ визвольної боротьби // Українська думка. – 2004. – 5 лютого.

Фурман А. Під прапором Бандери. – Лондон: Українська видавнича спілка, 1964. – 9 с.

Фурман А. Одержимі духом Бандери. Нариси з невдалого повстання в Кінгірі // Визвольний шлях. – 1960. – Кн. 9. – С. 1046 – 1058.

Цар І. За що ми любимо Бандеру. З нагоди 90-ї річниці з дня народження Великого Сина України. – Львів, 2000. – 32 с.

Цар І. За що ми любимо Степана Бандеру // Нація і держава. – 2003. – 24 грудня.

Чайковський Д. ОУН під проводом Степана Бандери // Визвольний шлях. – 1962. – Кн. 4 – 5. – С. 356 – 370.

Чекалюк С. Михайло Черешньовський // Нескорена Долинищина. – С. 410 – 411.

Український скульптор М. Черешньовський – автор портретів Євгена Коновальця, Симона Петлюри, Степана Бандери, Романа Шухевича, Лесі Українки, Дмитра Донцова та інших.

Чередниченко Є. Перепоховання Марти Бандери // Зона. Громадський та літературний часопис Всеукраїнського товариства репресованих. – 1992. – № 1. – С. 188 – 190.

Шкраб'юк П. Хрест і стяг // Шкраб'юк П. Серед зір і людей. Поезії. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Вид-во Отців Василіян "Місіонер", 2003. – С. 104.

Шпак М. Стежниця. До 500-річчя с. Стежниця (1498 – 1998). – Самбір: Солярис, 1999. – С. 77, 154, 158, 164.

Матеріали до життєпису скульптора Михайла Черешньовського та згадки про його роботу над портретом Степана Бандери.

Шуст А. Слово, виголошене на могилі Провідника ОУН сл. п. С. Бандери // Визвольний шлях. – 1990. – Кн. 1. – С. 126 – 127.

Щербак М. 15 жовтня // Квітучі береги. – 1980. – Чис. 19. – С. 14.

Вірш.

Щербій В. Степан Бандера – речник і символ епохи. (У Свято героїв) // Визвольний шлях. – 1982. – Кн. 5. – С. 517 – 526.

Ядлось С. Пісня про Степана Бандеру // За вільну Україну. – 1998. – 13 січня.

Янович В. І ніс він думи про повстання // За вільну Україну. – 2003. – 21 жовтня.

Розповідь про Володимира Тимчія, зокрема про його взаємини зі Степаном Бандерою.

Ярослава з Опарівських Бандера (1907 – 1977) // Визвольний шлях. – 1977. – Кн. 10. – С. 1126.

Дружина Степана Бандери.

Ярош Д. Виконаємо Ваш заповіт // Визвольний шлях. – 1997. – Кн. 12. – С. 1458.

Звернення Голови ЦП ГСПО “Тризуб” ім. Степана Бандери до ветеранів ОУН – УПА.

Яцишин В. Залишуся навіки темним, але бандерівського архіву не покажу // Визвольний шлях. – 1999. – Кн. 10 (619). – С. 1260 – 1272.

Оповідання-меморат колишнього повстанця про Степана Бандеру, його рідних і друзів-сподвижників та послідовників зі Старого Угринова та Бережниць Калуського району Івано-Франківської області. Уміщено також тексти повстанських пісень “Гей, друже повстанче, до зброї вставай” і “Там в Чорному лісі зелена кедрина” Записи Г. Дем'яна. На жаль, лондонська частина редакції журналу відредагувала фольклорні матеріали.

Уклав Григорій Дем'ян

БІОГРАФІЧНІ ДОВІДКИ

Антонович Омелян (6.ІІ.1914, м. Долина, Івано-Франківська обл. – 28.ІІ.2008, Львів) – чільний діяч ОУН. Закінчив Перемиську гімназію (1932). Пластун (51 курінь ім. Святослава Завойовника). Студент юридичного факультету Люблінського і Львівського університету (1932-33). Повітовий провідник Перемищини (1933). Арештований польською поліцією (24.Х.1933, Львів) та засуджений 6.ІІ.1934 на 6 років окружним судом в Перемишлі. Навчався у Вищій торговельній академії в Познані в Польщі (1937-39) та керівник місцевого осередку ОУН. Член ВВН (1939), куреня “Ролянд” (1941). Заарештований гестапо в Берліні (15.ІХ.1941) та Празі (30.ІV.1943), політв'язень тюрми Александерплац (ІV.-ІХ.1943) та концтабору Саксенгаузен, № 41068 та 72266 (ІХ.1941-ІІІ.1942 та ІХ.1943-Х.1944). Студент УВУ в Празі (1942-43), доктор права. Працівник референтури зовнішніх зв'язків ОУН та ЗП УГВР, співпрацював з М. Лебедем та І. Гриньохом (1944-45), організаційний референт теренового проводу ОУН Німеччини (1945-4.І.1948), референт зв'язку з Україною ЗЧ ОУН, підзвітний особисто С. Бандері (1947). Один з організаторів І Конференції ЗЧ ОУН в Альпах в 1947 р. В грудні 1949 емігрував до США. Відомий меценат. Написав “Спогади”, Київ-Вашингтон, 1999.

Арсенич Микола – “Михайло”, “Тригор”, “Дем'ян”, “Березовський” (27.ІХ.1910, с. Нижній Березів, Косівський р-н, Івано-Франківська обл. – 23.ІІ.1947, біля с. Жуків, Бережанський р-н, Тернопільська обл.) – провідний член ОУН. Закінчив Коломийську гімназію та юридичний факультет Львівського університету (1930-36). Член Пласту, УВО, повітовий провідник ОУН Коломиїщини. В 1938 р. засуджений поляками на 3 роки за членство в ОУН, староста політичних в'язнів в тюрмі “Бригідки”. У листопаді 1939 р. перейшов на Захід та залишився в Кракові. З 1940 р. – керівник новоствореної СБ. На початку 1941 р. – викладав розвідку і контррозвідку на 3-місячному курсі при старшинській школі ім. Коновальця у Кракові. Член Проводу ОУН-р. Учасник ІІ ВЗ ОУН в Кракові (31.ІІІ.-3.ІV.1941), та ІІІ НВЗ ОУН (21-25.ІІІ.1943). Головний референт СБ (1941-47), начальник контррозвідного відділу при ГК УПА. Загинув разом з дружиною. Нагороджений УГВР Золотим Хрестом заслуги та посмертно генерал СБ.

Агаманчук Василь (???-1901, с. Сихів, Стрийський р-н, Львівська обл. – ???-1962, м. Долина, Івано-Франківська обл.) – вояк УГА, бойовик УВО та член її “Летючої бригади”. Заарештований при спробі переходу чехословацького кордону (1927). Несправедливо засуджений 13.III.1928 до страти за атентат на польського шкільного куратора Собінського. Пізніше смертний вирок замінено на 10 років в’язниці. В’язень німецької тюрми (1941). Працював на лісопромислових господарствах Долинщини. Після викликів в КГБ, яке прагнуло засудження діяльності ОУН, помер від інфаркту.

Бандера Андрій (11.XII.1882, Стрий, Львівська обл. – 10.VII.1941, Київ) – громадсько-політичний діяч, священник УГКЦ у селах Старий Угринів і Бережниця Калуського повіту (1913-19, 1920-33), Волі Заdereвацької (1933-37) та Тростянці (1937-41). Співпрацював із журналом “Молода Україна”. У 1918 організатор встановлення української влади у Калуші, формувал військові загони з селян. Депутат Української національної ради ЗУНР у Станиславові. У 1919 був військовим капелан 9 полку 3 Бережанської бригади II корпусу УГА. Разом з військами відступив за Збруч. У 1920 повернувся. Член УВО. У 1928 і 1930 був заарештований разом із сином Степаном. 22.V.1941 за звинуваченням у переховуванні члена ОУН В. Стефанишина був заарештований разом із доньками Володимирою і Оксаною, вивезений до Києва. На слідстві визнав себе націоналістом, прихильником збройної боротьби проти радянської влади. 8.VII.1941 засуджений до страти. Розстріляний у Києві. 8.II.1992 реабілітований прокуратурою України.

Бандера Мирослава (???-1890 – ???-1921, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.) – дружина о. Андрія. Дочка священника Володимира Глодзінського. Мати сімох дітей: Марти, Степана, Олекси, Володимири, Василя, Оксани, Богдана, Мирослави (померла немовлям). Померла навесні 1921 від туберкульозу горла.

Бандера Богдан – “Митар” (4.IV.1919, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – ???) – член ОУН. Навчався у Стрийській та Рогатинській гімназіях. Від листопада 1939 – у підпіллі. Нелегально перейшов радянсько-угорський кордон. Рік навчався у Холмській гімназії. В 1940 – член Станиславівського обласного проводу Юнацтва ОУН. У червні 1941 взяв участь у проголошенні в Калуші Акту відновлення Української держави. Учасник похідних груп ОУН на південно-східну Україну (Вінниця, Київ, Дніпропетровськ, Херсон). Можливо, керував Херсонським обласним проводом ОУН. Достовірних відомостей про останні роки життя Б. Бандери не знайдено. Найбільш поширена версія про те, що його розстріляли у 1943 в Херсоні німецькі окупанти. За іншими даними, його бачили в листопаді 1944 в Чорному лісі.

Бандера Василь (12.II.1915, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 21.VII.1942, Освенцім, Польща) –

провідний діяч ОУН. Закінчив Стрийську гімназію, агрономічний факультет Львівської політехніки та філософський факультет Львівського університету. Протягом 1937-39 рр. – член Львівського повітового проводу ОУН. В’язень концтабору Береза Картузька. Наприкінці жовтня 1939 разом з С. Бандерою перебрався до Кракова. Учасник II ВЗ ОУН. Після проголошення Акту відновлення Української держави в 1941 – референт СБ Станиславівського обласного проводу ОУН. 15.IX.1941 разом із членами цього проводу Романом Малащук, Євгеном Лозинським, Богданом Рибчуком був заарештований гестапо. Перебував у тюрмах Станиславова, Львова, Монтелюпіх у Кракові. 20.VII.1942 потрапив до німецького концтабору в Освенцімі, в’язничний номер 49721. Зі згоди гестапівського офіцера Грабнера його вбили польські фольксдойчі Юзеф Краль і Сташек Подкульський.

Бандера-Давидюк Володимира (10.III.1913, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 11.VII.2001, Стрий, Львівська обл.) – громадсько-культурна діячка. Після смерті матері (22.IV.1921) нею опікувалася тітка Катерина Антонович. У 1932 закінчила Стрийську гімназію і повернулася до рідного села. У 1933 з батьком переїхала до с. Воля Заdereвацька. Того ж року вийшла заміж за священника Федора Давидюка. Разом із чоловіком працювала в селах Стільське Миколаївського р-ну Львівської обл. (1934-38), Брошнів Долинського р-ну Івано-Франківської обл. (1938-40), Голинь Калуського р-ну Івано-Франківської обл. (1940-44), Биличі Горішні Старосамбірського р-ну Львівської обл. (1944-45), Тершеві того ж р-ну (1945-46). В січні 1946 Давидюки переходять на парафію до Борислава Львівської обл. Подружжя бере активну участь у громадсько-культурному житті, працює в товаристві “Просвіта”, таємно підтримує діяльність ОУН і УПА. 23.III.1946 їх заарештували, а шестеро їхніх дітей відправили до дитячого будинку. 7.IX.1946 Володимира Банедра-Давидюк разом із чоловіком була засуджена військовим трибуналом МВД на 10 років виправно-трудових таборів і 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна. Покарання відбувала на станції Ришоти в Красноярському краю. Через 6 років переведена до табору “Карабас” у Казахстані. Звідси направлена на цементний завод, а відтак до Спаського табору. У 1953 етапована до Москви і просиділа в камері-одиночці шість місяців. Від неї та сестер Марти і Оксани, яких також привезли туди, на допитах у Лефортовській тюрмі домагалися осуду діяльності Степана Бандери. Жодна з них не погодилася. Після цього Володимирі Бандеру повернули в Спаськ, де вона перебувала до закінчення терміну ув’язнення. Звільнена 29.II.1956, але ще три місяці поневірялася на спецпоселенні в Караганді. Повернувшись в Україну у червні 1956, проживала з дочкою Мирославою в с. Козаківці Долинського р-ну Івано-Франківської обл. У березні 1995 переїхала до Стрия, де мешкала разом із сестрою Оксаною. Похована на стрийському кладовищі.

Бандера Марта-Марія (22.VI.1907, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 13.XI.1982, смт. Сухобузинське, Сухобузинський р-н, Красноярський край, Росія) – громадська діячка, педагог. Після закінчення Стрийської учительської семінарії брала активну участь у громадсько-культурній діяльності. В 1936 вступила в ОУН, співпрацювала із В. Стефанишиним, М. Андрусівим, керувала Долинським районним проводом жіночої сітки. 22 травня 1941 її без суду і слідства відправили етапом на Сибір. Від липня 1941 до 9 лютого 1942 перебувала з сестрою Оксаною на спецпоселенні у с. Живий Ключ Козачинського р-ну Красноярського краю. Обидві працювали різноробочими в колгоспі “Серп і молот”. Згодом проживали у с. Шуликово, а від 1953 – у Сухобузино Красноярського краю. У 1953 в Москві пробули два місяці. Протягом цього часу сестер допитували, шантажували й вимагали засудити діяльність брата та звернутися до учасників Збройного підпілля ОУН з проханням припинити боротьбу. Не добившись бажаного результату, КГБ відправило Марту і Оксану на заслання. Зі спецпоселення М. Бандера звільнена 4.III.1960, але й після цього їй не дозволили повернутися в Україну. У 1990 її останки перевезли спочатку до Львова, у катедральний собор св. Юра, а потім перепоховали на цвинтарі в с. Старому Угриніві.

Бандера Оксана (22.XII.1917, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.) – громадський діяч, педагог. Після смерті матері (22.IV.1921) виховувалась у тітки Людмили, дружини о. Чорторійського, у с. Кобиловолоках Тереховлянського р-ну Тернопільської обл. У 1933 повернулася до батька у Старий Угринів. Навчалася у Стрийській гімназії. У 1936 з Тростянця разом із членом ОУН Миколою Стефанишиним, сестрою Мартою та іншими здійснила похід на гору Маківку. У 1939-41 учителювала у с. Тростянець Долинського р-ну Івано-Франківської обл., брала активну участь у діяльності “Просвіти”. Уночі з 22 на 23.V.1941 НКВД провело обшук у помешканні батька, у якого вона проживала разом із сестрою Мартою. Усіх було заарештовано й відправлено в Долину. Оксану заслали у Красноярський край. У 1953 її разом із Мартою привозили на допити в Москву. Протягом двох місяців змушували виступити з прилюдною заявою про незгоду з діяльністю С. Бандери та звернутися до учасників Збройного підпілля ОУН за проханням припинити боротьбу. Формальне звільнення зі спецпоселення одержала 23.II.1960, але повертатися в Україну під різними приводами їй не дозволяли. До Львова О. Бандера прибула 5.VII.1989. Дещо пізніше вона переїхала до дружини брата Василя в Івано-Франківськ, а незабаром оселилася в сестри Володимирі, яка мешкала разом з дочкою М. Давидюк у с. Козаківці Долинського р-ну. Від 1995 – почесний громадянин Стрия, де нині й проживає. Указом Президента України Віктора Ющенка від 20 січня 2005 р. нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня.

Бандера Олександр (25.III.1911, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – кінець липня 1942, Освенцім, Польща)

– активний діяч ОУН, доктор економічних наук. Закінчив Стрийську гімназію й агрономічний факультет Львівської політехніки. Член ОУН з 1933. Тоді ж виїхав до Італії, де продовжив навчання у Римській вищій школі економічно-політичних наук, де успішно захистив дисертацію. Працював у Римській станиці ОУН. Після проголошення 30 червня 1941 Акта про відновлення Української держави переїхав на Львівщину. Для влаштування на роботу його викликали у Львів в “Arbeitsamt”, де він був заарештований гестапівцями. Допитували його в тюрмах Львова і Кракова. З 22.VII.1942 – в концтаборі Освенцім, в’язничий номер 51020. Його катували ті ж самі польські фольксдойчі, які вбили В. Бандеру. Своєю смертю спричинився до полегшення становища українських політв’язнів. Його дружина-італійка звернулася до свого уряду, який надіслав запит до Берліна. Це змусило адміністрацію концтабору в Освенцімі розмістити українців в окремому приміщенні, виводити окремою бригадою на роботу, щоб таким способом унеможливити зіткнення з поляками.

Бандера Ярослава (14.IX.1907, м. Сянок, тепер Польща – 17.VIII.1977, Торонто, Канада) – громадсько-політична діячка, член ОУН з 1936 року. Народилася в сім’ї священника УГКЦ о. Василя Опарівського і Юлії Ганківської. Батько служив капеланом в УГА та загинув у бою з польськими військами. Закінчила Коломийську гімназію. Студентка факультету агрономії Львівської політехніки. Член студентської репрезентації СУСОП (осінь 1937 – березень 1939). Політв’язень польських тюрем (1939). Працювала на Лемківщині, займалась громадсько-політичною діяльністю, спортом. Одна із наставниць жіночого відділу ОУН с. Турковичі Грубешівського повіту (тепер Польща). Одружилися з С. Бандерою в Кракові 3.VI.1940 році. Після арешту і переведення чоловіки до тюрми в Берлін, поїхала туди і домоглася дозволу бачитися з ним щотижня. Стала посередником його контактів з ОУН. Щоб уникнути переслідувань КГБ сім’я Бандерів постійно змінювати місце проживання. Тимчасовими притулками стають помешкання в Берліні, Інсбруку, Зеєфельді, Гільдерсгаймі, Мюнхені. Після смерті С. Бандери Провід ЗЧ ОУН таємно перевіз її з дітьми до м. Торонто (осінь 1960). Працювала в Українській кредитній спілці “Будучність”, Архіві-музеї української визвольної боротьби ім. С. Бандери в Торонті. Мати трьох дітей: Наталки (26.V.1941 – 13.I.1985), Андрія, Лесі (1948). Похована в м. Торонті на цвинтарі Парк Лавн.

Бандера Наталка (26.V.1941, м. Сянок, тепер Польща – 13.I.1985, Мюнхен, Німеччина) – громадсько-політична діячка, член СУМу. Навчалася в університетах в Торонто, Парижі, Жиневі. Одружилася з Андрієм Куцаном. Мати двох дітей – Софії (1972) і Ореста (1975). Похована на цвинтарі Вальдфрідгоф.

Бандера Андрій (16.V.1946, Мюнхен, Німеччина – 19.VII.1984, Торонто, Канада) – громадсько-політичний діяч, провідний член ОУН

в Канаді. Член СУМ (з 1960), ТУСМ, СУСК, ЛВУ (з 1972), УЦС, КУК, СКВУ. У 1976-84 рр. редактор англomовного додатка "Юкрейніен Еко" газети "Гомін України". Організатор масових маніфестації біля радянського консульства в Оттаві, зокрема 17 денного голодування за репресії над політ'язнями-українцями в ССРСР в 1973. Одружений з Марією з дому Федорій (1951 р. н.), батько: Степана (1970 р. н.), Богдани (1973 р. н.), Олени (1977 р. н.).

Бандера Леся (27.VIII.1947, м. Регенсбург, Німеччина) – громадська діячка, навчалася в університеті Торонто (Канада). Працює перекладачем для українських громадських організації в Канаді. Вільно володіє українською, англійською та німецькою мовами. Неодружена. Проживає в Торонто.

Баняк Михайло (??? – ???) – член ЗЧ ОУН, один з керівників охорони С. Бандери.

Барабаш Григорій – "Меценас", "Чорний" (26.IX.1908, с. Конюхів, Стрийський р-н, Львівська обл. – ???, Страсбург, Франція) – член УВО, ОУН. Закінчив Стрийську гімназію, школу підхорунжих польської армії та студент права Львівського університету. В'язень польських тюрем (1933), концтабору Берези Картузької (липень 1934 – жовтень 1935). Поручник в штабі Карпатської Січі (1938-39). Сотник в ДУН ("Ролянд"). На еміграції у Франції, деякий час проживав в Парижі.

Барановський Роман – "Беатик", "Рибак", "Старий" (12.VI.1904, с. Ценів, Коломийський р-н, Івано-Франківська обл. – 8.VII.1935, Польща) – бойовик УВО з 1923 року. Студент Львівської політехніки. Член "Летючої бригади" під командуванням Ю. Головінського. Брат Я. Барановського. Брав участь у нападі на головну пошту у Львові (28.III.1925). У 1926 р. у Львові на процесі "поштовців" засуджений до 3 років ув'язнення. Згодом став провокатором і донощиком поліції на псевдо Завадзкі (1929-32); для маскування організовував бойові акти. З моменту утворення ОУН Р. Барановського на вимогу багатьох членів КЕ ОУН усунули від діяльності в Організації, але він і далі допомагав поліції. Разом з іншими зрадниками видав З. Коссака, за що одержав 1500 зл. За співучасть у вбивстві Голушки був засуджений на 10 років. Зрада Р. Барановського виявилася щойно на Самбірському процесі в жовтні 1933 р. Батьки й уся рідня публічно від нього відреклись. В'язні постійно його бойкотували. Помер від сухот у тюрмі "Свенти Кшиж".

Барановський Ярослав – "Лімницький", "Макар", "Філка", "Філкович", "Президент" (7.VII.1906, с. Темерівці, Галицький р-н, Івано-Франківська обл. – 11.IV.1943, Львів) – громадсько-політичний діяч. Закінчив українську гімназію в Станиславові. Студент Львівської політехніки. Юридичну освіту здобув в УВУ у Празі, захистив докторську

дисертацію. У 1922-25 рр. – член "Летючої бригади" УВО під командуванням Ю. Головінського. Брав участь у нападі 28.III.1925 р. на головну пошту у Львові. У 1926 р. у Львові на процесі "поштовців" засуджений до 3 років ув'язнення. На Конгресі 1929 р. був представником УВО від Галичини, працював у культурно-освітній комісії. Учасник конференції УВО-ОУН (травень 1930 р., Львів). З 1930 р. – в еміграції. Кооптований член ПУНУ, референт зв'язку з Галичиною. З 1933 р. – секретар ПУНУ. У 1933-39 рр. – президент ЦЕСУС. Після розколу ОУН був прихильником А. Мельника. Убитий у Львові за нез'ясованих обставин. Похований на Личаківському кладовищі.

Бедрій Анатоль – "Антеї" (4.V.1931, Тернопіль – 31.X.1996, м. Місісага, Канада) – політично-громадський діяч, історик, журналіст. В 1949 закінчив гімназію в Новому Ульмі (Німеччина). В кінці 1940-х переїхав до США. Навчався в університеті Сеттон Голл, Нью-Йорк (бакалавр історії, магістр міжнародних відносин) та Колумбійському (магістр бібліотечарства), в УВУ здобув ступінь доктора філософії. Співзасновник ТУСМ ім. М. Міхновського, СУМА, провідний діяч ООЧСУ, УККА, АБН, відновленого УДП. Керівник сектору ідеології у Проводі ОУН, голова комісії з підготовки Великих Зборів ОУН, головний редактор газети "Шлях Перемоги". З 1977 перебуває в Канаді, головний редактор тижневика "Гомін України". Член редколегії журналу "Визвольний шлях", співпрацював із виданнями "Національна трибуна", "Українська думка", "Вісник ООЧСУ", "Юкреніан Рев'ю", "Юкреніан Квотерлі", "АБН-Корреспонденс". Досліджував історію ОУН і УПА; культурологію; життя, діяльність і творчу спадщину Тараса Шевченка, Миколи Міхновського, Євгена Коновальця, Степана Бандери, Дмитра Донцова, Юрія Липи, Євгена Маланюка. Автор брошур, сотень статей, повідомлень і рецензій.

Бенцаль Ярослав – "Євшан", "Орлине око" (26.II.1916, м. Тернопіль – 27.VII.1964, м. Мюнхен, Німеччина) – провідний член ОУН. Належав до 17 пластового куреня ім. Драгоманова. Випускник Станиславівської духовної семінарії, магістр. У ранзі поручника служив в УД УНА (1943-45 рр.). Після закінчення Другої світової війни бере активну участь в організації ЗЧ ОУН. Деякий час перебував у Великобританії, згодом переїхав до Мюнхену. Працював в СБ, згодом Тереновий провідник ОУН в Західній Німеччині, референт внутрішньої політики ПЗЧ ОУН (1952-64) та керівник Секретаріату (1953-63), відповідальний редактор газети "Шлях Перемоги". Активний в громадсько-політичній діяльності української еміграції, Голова ЦПУЕН. Похований на цвинтарі Вальдфрідгоф.

Березинський Мирослав-Юрій – "Зюк" (1.II.1912, с. Оглядів, Рахівський р-н, Львівська обл. – 30.XI.1932, м. Городок, Львівська обл.) – член УВО, ОУН. В бойовій групі "Богданівка". Брат дружини Р. Шухевича. Навчався в Львівському університеті. Виконавець замаху

на комісара польської поліції Е. Чеховського (22.III.1932). В квітні 1932 арештований польською поліцією. Разом із С. Долинським керував боївкою (В. Білас, Д. Данилишин, М. Жураківський, Г. Кулецький, С. Куспів, П. Максимців, С. Мащак, В. Старик, Г. Файда, С. Цап, М. Ясінський) під час нападу на пошту в Городку. Поранений, застрелився біля пошти. Похований у Городку.

Бичкович Ярослав (??? – ???) – член ОУН, охоронець С. Бандера. Працював перекладачем.

Білинський Ігнат – “Іго” (1.XI.1917, м. Філадефія, США – 4.VIII.1992, там само) – член ОУН. Навчався в гімназіях в Самборі та Станиславові, Педагогічному інституті та студіював медицину у Львівському університеті. В підпіллі ОУН. В 1945 р. один з організаторів в Німеччині Українського еміграційного комітету. Близький соратник Бандери, приїхав в 1947 р. до США як представник ОУН-р, тереновий провідник ЗЧ ОУН в США, в Проводі ОУН. Навчався на факультеті бібліотекарства університету Дрексер, спеціальних курсах в Гарвардському університеті. Один із видавців філадельфійського англомовного часопису “Америка”, член редколегії газети “Національна Трибуна”. Голова ООЧСУ (1948-53, 1974-81), УККА. Активний член АБН, ВАКА, ПАБНА. Займався дослідженнями Голодомору 1932-33 рр. Нагороджений Шевченківською грамотою Воли, грамотою Оборонця поневолених Нації. Похований на цвинтарі Св. Марії у Факс Чейсі.

Брилевський Василь – “Босий”, “Боровий” (21.VII.1911, с. Середпільці, Радехівський р-н, Львівська обл. – 19.VI.1945, с. Клицівка, Рогатинський р-н, Івано-Франківська обл.) – член ОУН. Займався ідеологічним вишколом у старшинській школі ім. Коновальця. Командир чоти батальйону “Нахтігаль”, згодом поручник у 201 батальйоні. У січні 1943 у Львові був ув'язнений гестапо. Весною 1943 після втечі з тюрми воював у рядах УПА на Волині. У січні 1944 – сотник, начальник відділу вишколів КВШ УПА-Захід. В 1944 працював у старшинській школі “Олені”. Відзначений Срібним хрестом бойової заслуги 2-ого клясу (1945). Загинув у бою з ВВ НКВД. Посмертно підвищений УГВР до майора.

Бусел Яків – “Дніпровий”, “Галина”, “Заславський”, “Київський”, “Шахтар” (26.I.1910, м. Митава біля Риги, Латвія – 15.IX.1945, с. Бишки, Бережанський р-н, Тернопільська обл.) – провідний член ОУН та УПА. Навчався на юридичному факультеті Львівського університету (1932-33). В ОУН з 1933. 21.X.1933 затриманий у поїзді з підпільною літературою. 16.VI.1934 засуджений на 4 роки ув'язнення і 5 років позбавлення громадянських прав. Організаційний референт ПЗУЗ (1935-39). У травні 1939 засуджений на 12 років. Покарання відбував у Бресті. У 1939 його, як і С. Бандеру, вивели на розстріл, але вони зуміли втекти під час бомбардування. Співробітник політико-

пропагандистського осередку при Проводі ОУН у Кракові. В 1941-44 рр. очолював крайовий пропагандистський осередок, редагував усі підпільні видання на ПЗУЗ. На III НВЗ обраний членом Проводу ОУН. Ініціатор скликання I-ої Конференції поневолених народів (21-22.XI.1943). Один з організаторів і учасників створення НВРО (18-19.VII.1944). Керував політвишколами при Проводі ОУН та начальник політвиховного відділу ГВП УПА. Друкувався в підпільних виданнях, написав брошуру “Советський патріотизм”. Один з авторів політичної програми визвольної боротьби в Східній Європі і Азії (1943-44). Загинув у бою з ВВ НКВД. Посмертно нагороджений Золотим Хрестом Заслуги УПА, підполковник.

Бутковський Іван – “Гуцул” (2.V.1910, Сколе, Львівська обл. – 5.V.1967, Мюнхен, Німеччина) – провідний член УВО і ОУН. Закінчив гімназію в Стрию та навчався на юридичному факультеті Львівського університету. Повітовий провідний ОУН Сколицьчини. Політв'язень польських тюрем. Командир сотні “Карпатської Січі” (1938-39), хорунжий. Учасник похідних груп ОУН (1941). В'язень німецьких тюрем (1941-42). Від листопада 1943 р. – командир вишкільного куреня УНС “Чорні Чорти” на Станиславщині. Командир ВО 4 “Говерля” УПА-Захід (1944), поручник. Через хворобу влітку 1944 р. виїхав закордон. В опозиції до С. Бандери. Працює в складі Місії УПА, співпрацює із ЗП УГВР та видає журнал “До зброї” (1945-47). Підполковник УПА, нагороджений Золотим Хрестом Бойової Заслуги II-го клясу.

Васькович Григорій – “Вак”, “Вимога” (12.XII.1919, с. Розточки, Долинський р-н, Івано-Франківська обл.) – провідний діяч ОУН. В Юнацтві ОУН, під час німецької окупації в підпіллі. Від 1944 р. перебуває на еміграції. В 1946 р. у м. Інсбруку (Австрія) отримав середню освіту та став студентом філософського факультету УВУ. Магістр, доктор філософії (“Ідея шарової побудови психіки в історичному перегляді (1950)”). В Проводі ЗЧ ОУН очолював референтуру К-3 та займався підготовкою кадрів, згодом фінансовий референт. Працює психологічним дорадником у німецькому Реабілітаційному центрі міжнародної організації для емігрантів у м. Лютензее (Баварія). Активно займався організацією студентського життя, в 1949-55 рр. голова ТУСМ ім. Міхновського, голова, згодом заступником голови СУС, редагував студентський журнал “Фенікс”. У 1963 р. Краєвий з'їзд СУМУ обрав його головою Виховної ради в Німеччині. Підготував програми конференцій, виступав з доповідями на різні виховні й українознавчі теми. Від 1955 р. читав лекції з психології, педагогіки і філософії для членів СУМу з Німеччини, Англії, Бельгії, США. В 1964 р. організував осередок для робітничої молоді в м. Штутгарті в якому відбувалося навчання української мови, культури, історії. В 1951 р. розпочав редакційну діяльність: в газеті “Український Самостійник”, 1954 р. у видавництві “Шляху Перемоги”, керівник видавництва “Бібліотека Українського

Підпільника" (з 1955 р.), в 1961-62 співдиректор збірника історично-політичних статей "Русіше кольоніянізмус ін дер Україне". Від 1965 р. член професорського складу філософського факультету УВУ, з 1977 – професор педагогіки й історії педагогіки. З 1974 р. входив в органи самоуправління університету, продекан (до 1979) та до 1992 – декан філософського факультету. Керівник видавничої діяльності УВУ, голова Дому науки (1974-89), редактор видання УВУ "Mitteilungen" і "Jahrbuch der Ukrainekunde" (1974-91). Габілітаційну працю "Вплив Керштенштайнера на українську педагогічну думку та його значення для української педагогічної проблематики" в 1976 р. опубліковано німецькою мовою та у 1996 р. в Україні. Останні роки мешкає у Львові.

Вербицький Іван (???-1902, Львів – ???-1944) – воєк УГА (підхорунжий), член УВО. Засуджений до страти за ніби то виконаний атентат на Собінського в 1926. Під час слідства (Процес 17-ти) поліція шантажувала його, арештувавши батька, брата, сестру і наречену. Коли шантаж не допоміг, у нього відібрали ліжко, сінник, покривало (була зима, і келія не опалювалась); удень не давали їсти, уночі – спати. Згодом смертну кару від 19.X.1928 замінили на довічне ув'язнення, а 15.II.1929 на 15 років ув'язнення. Покарання відбував у тюрмі м. Равіч разом з В. Атаманчуком. Хорунжий дивізії "Галичина", загинув в боях під Бродами в липні 1944 р.

Вітошинський Борис – "Беріц" (18.VIII.1914, м. Перемишль, тепер Польща – 9.XII.1991, м. Олява, Польща) – провідний член ОУН. Закінчив Перемиську гімназію (1932), студент юридичного факультету Варшавського університету. Член Пласту (6 курінь ім. І. Богуна). Політ'язень польських тюрем (1935, 1937), концтабору Берези Картузької (липень 1935 – травень 1935, осінь 1938 – вересень 1939). Учасник II ВЗ ОУН у Кракові. Заарештований в Перемишлі гестапо за активну діяльність по проголошенню Акта 30 червня 1941 року. Політ'язень німецьких тюрем і концтаборів: Авшвіц, Мавтгаузен, Мельк, Ебензе в 1941-45 рр. (№ 49744). Закінчив правничі студії, доктор права. Працював професором УВУ, автор праці "Повстанські рухи і визвольні війни під час і після Другої світової війни у світлі міжнародного права". Переїхав до Франції, одружився з Ольгою Гаращак. Тереновий провідник ЗЧ ОУН, редактор газети "Українець-Час" в Парижі, згодом "Шляху Перемоги" в Мюнхені. Деякий час проживав в Аргентині та редагував місцеві газети. Похований в Перемишлі.

Вовк Федір – "Вовчук Іван", "Голубенко", "Козельок" (18.IX.1903, Харків – 14.V.1979, Пітсбург, США) – провідний член ОУН. Закінчив Харківський університет (1926), науковий співробітник науково-дослідного інституту рослинництва. Під час німецької окупації член націоналістичного підпілля, районний провідник ОУН Нікопольщини на Дніпропетровщині (1941-43), арештований гестапо.

За врятування родини євреїв Бакстів, меморіалом Яд Вашем, присвоєно звання "Праведника народів світу". Учасник ВЗ УГВР, обраний 3-м віце-президентом. Активний в ЗП УГВР (1944-45), в ЗЧ ОУН. В 1949-50 рр. голова ЦПУЕ в Німеччині. З 1953 на еміграції у США. Тереновий Провідник ОУН, працює в ООЧСУ, її голова (1953-60 і 1971-74 рр.). Редагує часопис "Національна трибуна" (1950-52), "Вісник ООЧСУ" (з 1953). Член УЖКА, ряду кооперативів, активний у церковному житті.

Волошин Ростислав – "Павленко", "Горбенко", "Борисенко", "Левченко", "Березюк", "Ченіга" (3.XI.1911, с. Озеряни, Дубнівський р-н, Рівненська обл. – 22.VIII.1944, с. Гаї Нижні, Дрогобицький р-н, Львівської обл.) – провідний член ОУН. Закінчив Рівненську гімназію та юридичний факультет Львівського університету. Член ОУН з 1929. В 1935-37 рр. ідеологічний референт КЕ ПЗУЗ. Багаторазовий в'язень польських тюрем, концтабору в Березі Картузькій (1935, 1939). Голова СУСОП (1933-34), член Президії ЦЕСУС. Співредактор підпільної молодіжної газети "Юнак" (1935-37) та журналу "Студентський вісник", член редколегії видавництва "Наш клич". В'язень радянської тюрми (1939-40). У 1941 від імені УДП став заступником голови управи Рівненської області. В 1941-42 рр. перебував у німецькій тюрмі. Співорганізатор УПА та комендант заплля на ПЗУЗ (1942-43). Голова III НВЗ ОУН (серпень 1943) та обраний до 3-членного бюро Проводу ОУН. Голова Конференції поневолевих народів Сходу, Європи та Азії (21-22.XI.1943), Пресідник ВЗ УГВР, генеральний секретар внутрішніх справ УГВР. Загинув у бою з ВВ НКВД під час переходу фронту. Посмертно полковник-політвиховник і нагороджений Золотим Хрестом Заслуги УПА.

Врецьона Євген – "Волянський", "Турчин", "Беран" (1.X.1905, м. Винники, Львівської обл. – 4.II.1975, Базель, Швейцарія) – член УВО і провідний діяч ОУН. Закінчив Вищу технічну школу у Празі, інженер-хімік (1928). У 1930 очолив військово-вишкільну референтуру КЕ ОУН. Редактор спортивної газети "Готові" (1934). У другій половині 1930-х рр. влаштував у Львові нелегальну лабораторію з виготовлення вибухівки для ОУН. В'язень польських тюрем, концтабору в Березі Картузькій (1934-36). У 1938-39 рр. нелегально перебував на Закарпатті, входив до штабу Карпатської Січі та очолював відділ розвідки. Потрапив у полон до угорців, зазнав катувань. У 1941 очолював тимчасову команду поліції Львова. Член референтури зовнішніх зв'язків Проводу ОУН (1943-44), виконував важливі доручення за кордоном. У липні 1944 виступив одним із засновників УГВР. Член Генерального Секретаріату закордонних справ УГВР. В жовтні 1944 з метою встановлення зв'язків із західними посольствами перебрався нелегально до Швейцарії, де був затриманий поліцією до кінця війни. Після 1945 деякий час проживав у Мюнхені. Журналіст, друкувався в "Сучасній Україні" та інших виданнях. Активний діяч ЗП УГВР, виконував обов'язки голова (1948-50).

Гайвас Ярослав – “Камінь”, “Рудий”, “Бистрий”, “Андрух” (8.І.1912, с. Соснівка, Золочівський р-н, Львівська обл. – 15.VI.2004, м. Гангер біля Нью-Йорка, США) – провідний діяч ОУН. Навчався в гімназіях Яворова і Львова, член Пласту і Юнацтва ОУН. Політв'язень польських тюрем (1932-34, 1938-39). Від 1937 р. – член КЕ ОУН на ЗУЗ, обласний провідник Львова. Учасник визвольного руху в Карпатській Україні (1938). Під час німецько-польської війни 1939 р. очолював одну з оперативних груп ОУН, яка рухалась за німецькими військами в напрямку Західної України. Після розколу в ОУН (1940) став на бік А. Мельника. Від вересня 1940 р. – провідник КЕ ОУН-м в Генеральній Губернії. Восени 1941 р. разом з О. Ольжичем перебував в Києві, очолював ОУН-м на центральних і східних землях України. Після арешту О. Ольжича (1944) керував осередками ОУН-м в Україні. У 1945-49 рр. – член ПУНу. Від 1950 р. в США, виконавчий секретар Українського Конгресового Комітету Америки.

Галамай Степан – “Р. Беркут”, “Аркадій Вишгородський”, “С. Г. Ламай” (13.XI.1913, с. Івачів, Зборівський р-н, Тернопільська обл. – 7.IV.2004, Львів) – провідний діяч ОУН. Закінчив Золочівську гімназію (1933), навчався на юридичному факультеті Львівського університету (1933-37). Окружний провідник ОУН Львівщини (1934-37), працівник редакції газети “Нове село”. Заарештований польською поліцією та засуджений до 3 років (27.XI.1937 – 15.IX.1939). Доктор права УВУ (1941). Учасник ІІ ВЗ ОУН у Кракові, секретар Проводу ОУН (липень – вересень 1941), член Політичної комісії при проводі (1941-42). Керівник філії Українбанку в м. Ярославі (1942-44). Референт суспільно-політичної діяльності (1945-48) та тереновий провідник Німеччини (1948-50), член Проводу ЗЧ ОУН, керівник суспільно-політичної референтури Проводу ОУН, Голова Головної Ради ОУН. На еміграції в США і Канаді. Магістр, професор економіки в університеті Сеттон Голл, директор бібліотеки. Член Головної управи ООЧСУ, редактор журналу “Вісник”, газети “Шлях Перемоги” (1970-75), журналу “Визвольний шлях” (1976-78). Останні роки мешкав у Львові. Автор спогадів “У боротьбі за Українську Державу”, Львів, 2003.

Гарабач Євген – “Генко”, “Урич” (3.І.1915, Відень, Австрія – 20.IX.1994, Мюнхен, Німеччина) – чільний діяч ОУН. Закінчив Перемиську гімназію (1933). Пластун (курін Івана Богуна). Студент юридичного факультету Львівського університету (1933-34). Арештований польською поліцією та засуджений 6.VI.1934 на 3 роки окружним судом в Перемишлі. Вояк куреня “Ролянд” (1941). В підпіллі ОУН на терені Німеччини, заарештований гестапо на початку 1943 і відсланий в концтабори Дахау, Бухенвальд, Ордрув. Тереновий провідник ЗЧ ОУН в Австрії, організаційний референт ЗЧ ОУН (до 1954). Деякий час родина Бандер проживала спільно з родиною Гарабачів у Мюнхені на прізвище Романишин. С. Бандера був хрещеним батьком сина Яреми. Дружина Марія працювала секретаркою

Бандери (1945-48) та доглядала за дружиною Ярославою, коли та була хворою. З 1954 року активний діяч ОУН-з, працівник журналу “Сучасність”. З 15.XI.1978 став священником УГКЦ, парох в Лондоні, Гантері (США), Мюнхені. Похований 3.X.1994 в с. Уличне Дрогобицького району Львівської області.

Гасин Олекса – “Лицар”, “Сук”, “Тур”, “Дор”, “Чорнота”, “Юлько”, “Іван Чорнота”, “010” (18.VII.1907, с. Конюхів, Стрийський р-н, Львівська обл. – 31.I.1949, Львів) – провідний член ОУН, генерал-хорунжий УПА. Пластун, курінний 40-го курення ім. полк. І. Черняти. У 1928 закінчив гімназію в Стрию. Належав до керівного ядра ОВКУГ. Член УВО. Закінчив з відзнакою школу підхорунжих (1929). У 1931-35 навчався на землемірному відділі факультету сухопутної і водної інженерії Львівської політехніки. Політв'язень польських тюрем (1931, 1933, 1937), концтабору Береза Картузька (1934-35). Організаційний і військовий референт КЕ ЗУЗ (1935-36), член військової референтури ПУН за кордоном, сотник (з 1938). У 1934-35 деякий час був провідником КЕ ОУН. Разом із Є. Коновальцем є автором “Військового підручника”, виданого в Канаді. Від весни 1938 – в референтурі військових справ Проводу ОУН. Член РІ ОУН (1940-41), учасник ІІ ВЗ ОУН у Кракові, заступник міністра оборони УДП у Львові (червень 1941). У вересні 1942 був ув'язнений у німецькій тюрмі в Дрогобичі, з якої визволений заходами СБ боївки К. Цмоця. Шеф ГВШ УПА від часу злиття з УНС (кінець 1943-49). У січні 1944 захворів, ГВШ очолив його заступник Д. Грицай. Член Проводу ОУН (від 1947), полковник УПА (від 22.I.1948). Після загибелі посмертно отримав звання генерала. 8.VII.1990 в Конюхові відкрито пам'ятний знак та 28.V.1995 відкрито пам'ятник (автор І. Самотос). 31.I.1999 на місці загибелі (на розі вулиці Коперника і Стефаніка у Львові) встановлено меморіальну таблицю та 7.VII.2000 в будинку, де він народився, відкрито меморіальний музей.

Гасин Григорій – “Мацьо” (16.VIII.1913, с. Конюхів, Стрийський р-н, Львівська обл. – 16.III.1939, м. Хуст, Закарпатська обл.) – провідний член ОУН. Закінчив Стрийську гімназію. Пластун (2 курін УСП “Загін Червона Калина”). Член повітової ексективи ОУН Стрийщини. В'язень польських тюрем. Активно включився в розбудову Карпатської Січі. Загинув в бою проти угорських військ.

Глуховецький (Еліяшевський) Іван – “Денис”, “Дмитро” (14.XI.1912, с. Острів, Пустомитівський р-н, Львівська обл. – 1.IX.1985, Торонто, Канада) – чільний діяч ОУН. Навчався в Філії академічної гімназії у Львові, в ОУН з 1929 року. За друк підпільних листівок арештований польською поліцією 11.V.1933 та засуджений на 1 рік тюремного ув'язнення. Працівник референтури СБ КП ОУН ЗУЗ (1941-44). На еміграції живе під прізвищем своєї матері Параскевії Еліяшевської у Мюнхені (Німеччина) та з 1948 в Торонто

(Канада). Активний в ЗЧ ОУН, член теренового проводу Канади, редактор газети "Вільне слово". В опозиції до С. Бандери та активний діяч ЗП УГВР. Похований на цвинтарі Парклавн.

Головіньський Юліян – "Дубик", "Чиж", "Гетьман" (1.XII.1894, м. Радимно, тепер Польща – 30.IX.1930, біля м. Бібрки, Пустомитівський р-н, Львівська обл.) – провідний член УВО і ОУН. Сотник УГА, командант VI Равської бригади, потім – I Бригади ЧУГА, організатор переходу воляків від більшовиків до Армії УНР (1920). Співорганізатор УВО, бойовий референт, крайовий командант УВО (1926-27, 1930), крайовий провідник ОУН (1930). Створив "Летючу бригаду" (О. Сенік, М. Паславський, С. Букало, М. Ясінський, М. Ковалисько, В. Шумський, А. Оленський, Моклевич, Р. і Я. Барановські). Керував першим ексом на пошту у Львові (було взято 100 тис. злотих). Заарештований після атентату Р. Шухевича на Собінського (19.X.1926). Схоплений поліцією у Львові (20.IX.1930), видалий Р. Барановським. Після 10 днів тюрми та туртур, перевезений поліцією на опізнання до Бібрки. Закутого, прив'язали до дерева і розстріляли, сповістивши, що його було вбито при спробі втекти. Похований у с. Великі Глібовичі Пустомитівського р-ну Львівської обл.

Голояд Павло (???1906, с. Теклівка, Підволочиський р-н, Тернопільська обл. – 29.IV.1932 Тернополь) – бойовик УВО, член Скалатського повітового проводу ОУН. Повішений поляками разом з Я. Пришляком за ліквідацію поліційного донощика.

Горбовий Володимир – "Кавка" (30.I.1899, м. Долина, Івано-Франківська обл. – 21.V.1984, м. Долина, Івано-Франківська обл.) – відомий український політичний діяч, адвокат, член УВО й ОУН. Навчався у стрийській гімназії. Хорунжий астро-угорської армії, брав участь в складі УГА у поході на Київ (1919), поручник. В УВО з 1920 р. Повітовий командант Долинщини, шеф штабу Начальної Команди у Львові (1922-23), керівник зв'язку між Начальною і Крайовою Командами. Вивчав юриспруденцію у Празькому університеті (1923-26), доктор права. 1934 р. – один із перших в'язнів концтабору в Березі Картузькій. Оборонець Бандери у Варшавському і Львівських процесах (1935-36). Від 1939 р. – у Кракові. Голова комісії Державного планування при РП ОУН, голова Президії II ВЗ ОУН, обраний Генеральним Суддею, голова УНК. В'язень німецьких тюрем, звільнений у липні 1942 р. за станом здоров'я. 1.VII.1947 р. арештований у Празі, переданий радянській владі (9.VII.1948). Засуджений 6.VII.1949 на 25 років табірною ув'язнення, які відбув повністю. Близько співпрацював з в'язнями – М. Сорокою, П. Дужим. Звільнений 1.VIII.1972. Проживав у Долині під постійним наглядом КГБ.

Горбовий Ярослав – "Буй" (??? м. Долина, Івано-Франківська обл. – ???, Авшвіц, Польща) – провідний член ОУН. Навчався у

Стрийській гімназії, але через переслідування польської влади не закінчив її. У 1938 засуджений на 8 років. Восени 1939 перейшов на Захід, увійшов у Повстанський штаб ОУН, створений у Кракові. Допомігав В. Гриніву в переправі підпільників на ЗУЗ і Карачевському у військовому навчанні. В середині березня 1940 відправлений з групою Гриніва на Західну Україну. 20.III.1940 на засіданні КЕ ОУН у Львові, на вул. Бема, № 20, призначений начальником військового навчання в повстанському штабі. Схоплений НКВД, погодився на співпрацю. Після цього посланий на Захід (липень 1940) із завданнями прошикнути в закордонні зв'язки ОУН до Рима й Берліна. Зізнався у всьому перед Гасніом і Равликом. Загинув від рук польських в'язнів у концтаборі Авшвіц при будові бараку.

Голуфко Тадеуш (17.IX.1889, м. Семипалатинськ, Казахстан – 28.VIII.1931, м. Трускавець, Львівська обл.) – польський громадсько-політичний діяч. Депутат Сейму від "Безпартійного блоку співпраці з урядом", який підтримував санаційний режим маршала Ю. Пілсудського. Керівник Східного відділу МЗС Польщі. Прихильник окупації Східної України більшовицькою Росією, як найкращого розв'язання української проблематики. Виступав за налагодження співпраці з українськими партіями та санаційним урядом. Вважався в ОУН одним із авторів та прихильників проведення "паціфікації". Вбитий дрогибицькою бойовою п'ятіркою ОУН, яку очолював Михайло Гнатів – "Чорний".

Грабець Омелян – "Батько", "Вовк" (1.XII.1911, с. Нове Село Любачівського пов., тепер Польща – 10.VI.1944) – провідний член ОУН. Закінчив гімназію в Перемишлі, один з провідників Пласту. У 1930-х рр. керував самообороною львівських студентів і робітничої молоді проти польських погромників-ендеків, був головою студентського спортивного товариства. 1934 р. – в'язень концтабору в Березі Картузькій. Член похідних груп ОУН. Обласний провідник Рівненщини (1941-42), Кам'янець-Подільщини (1942-43). Стає членом ГВШ ОУН та провідником Центральної округи ОУН на східноукраїнських землях (1943-44). З літа 1943 р. під його керівництвом на Вінничині діє УПА-Південь. Його загін оточили війська НКВД в р-ні с. Микулинці-Літин на Вінничині. Було вбито майже всіх повстанців. Місце поховання невідоме. Майор УПА.

Григоришин Василь – "Нечуй", "Нечуенко", "Михайло Деба" (18.X.1920, с. Любичі, Рава-Руський повіт, тепер Польща – ?1951, ?) – член ОУН (з 1939). В 1944-45 рр. політв'язень концтабору Дахау. На еміграції в Німеччині та Англії. В 1946-50 рр. організаційний та пропагандистський референт ПЗЧ ОУН. У травні 1951 висланий уповноваженим представником С. Бандери до Проводу ОУН в Україні в групі Смержа Івана – "Пімсти". Потрапив в засідку МГБ.

Гриньох Іван – "Всеволод", "Герасимівський", "Данилів", "Йонас", "Орлів" (28.XII.1907, с. Павлів, Рахівський р-н, Львівська

С
Т
Е
П
А
Н
Б
А
Н
Д
Е
Р
А

обл. – 14.IX.1994, м. Нарінг біля Мюнхену, Німеччина) – провідний діяч ОУН і УГВР, теолог. Закінчив Львівську духовну семінарію та теологічний інститут в Інсбруку (Австрія), доктор богослов'я. У 1932 р. рукоположений священником УГКЦ в катедрі св. Юра у Львові. Духовник легіону “Нахтігаль” (1941). Від 1942 р. підтримував зв'язок з Проводом ОУН. Учасник ІІІ НВЗ ОУН (1943), обраний членом Головної Ради ОУН, член референтури ровнішніх зв'язків (ОУН) – в 1943-44 рр., головний представник українських делегацій на переговорах із польським підпіллям, румунами й угорцями (1943-44). Навесні 1944 р. вів переговори з представниками німецької поліції і СД Галичини. Брав участь в І ВЗ УГВР, обраний другим заступником Президента УГВР. Член ЗЧ ОУН (до 1948), Голова Президії ЗП УГВР (1946-83), Голова Українського Товариства закордонних студій в Мюнхені (1956-90), генеральний вікарій епархії в Західній Німеччині. Професор теології в УВУ (Мюнхен) та Українському Католицькому Університеті (Рим). Голова Українського теологічного студійного товариства, член Ради директорів нью-йоркської фірми-корпорації “Пролог”. Близький співробітник Патріарха Йосифа Сліпого, патріарший мітрат-архімандрит, дійсний член НТШ. Нагороджений Золотим Хрестом Заслуги УПА (20.X.1952).

Грицай Дмитро – “Перебийніс”, “Дуб”, “Олер”, “Сірко” (1.IV.1907, с. Дорожів, Дрогобицький р-н, Львівська обл. – 22.XII.1945, Прага, Чехія) – провідний член ОУН та УПА. Закінчив Дрогобицьку гімназію, підфіццерську школу польської армії, навчався на фізико-математичному факультеті Львівського університету. Належав до керівного ядра ОВКУГ. Пластун (курінь “Чорноморці”), член УВО від 1928, ОУН – від 1929. Очоловав військову референтуру КП ОУН на ЗУЗ в 1932-34, 1939 рр. Після атентату на Перацького був виключений з університету. 17.VI.1934 став одним із перших в'язнів концтабору в Березу Картузькій. Після звільнення 1936 працював на будівництві, провадив підпільну роботу (організація та підготовка кадрів). З початком війни 1939 – знову в'язень Берези Картузької. Член РП ОУН, військовий референт (1941-42, 1943-45), командир старшинської школи ОУН у Великих Мостах (літо 1941). На початку 1943 вистежений гестапо, ув'язнений у тюрмі на вул. Лонцького. У вересні 1943 звільнений з тюрми заходами СБ під керівництвом Костя Цмоця. У 1943-45 – начальник ГВШ УПА у ранзі майора. Схоплений разом із Д. Маївським при переході чесько-австрійського кордону. Маївський застрелився, а Грицай дав себе заарештувати, щоб через чеську тюремну сторожу повідомити про їхню долю, а тоді повісився в тюрмі. Посмертно підвищений УГВР до рангу генерал-хорунжого з датою старшинства від 1.XI.1945.

Габрусевич Іван – “Ірген”, “Джон”, “Северко” (???1902, с. Вільховець, Бережанський р-н, Тернопільська обл. – 16.V.1944, Саксенгавзен, Німеччина) – провідний діяч ОУН. Закінчив філософський факультет Львівського університету (1932). Активний діяч

ГУДМ, СУНМ, УВО. Крайовий референт Юнацтва ОУН. Редагував для молоді “Юнак”, “Бюлетень КЕ ОУН на ЗУЗ”. Із січня 1931 до середини 1932 – Крайовий провідник ОУН. У зв'язку з атентатом на Чеховського був ув'язнений. Після звільнення опинився за кордоном. Близький співробітник Є. Коновальця, з 1934 – референт ідеологічного вишколу у ПУНі. Співробітник Націоналістичної Пресової Служби (НПС) у Берліні та Відні. У 1937 важко захворів, півтора року лікувався. У 1940 обраний членом РП ОУН на чолі з С. Бандерою. Улітку 1940 – в УЦК. Після проголошення Акта відновлення Української держави (1941) обійняв пост міністра УДП в уряді Я. Стецька. 15.IX.1941 був заарештований гестапо. Ув'язнення відбував у берлінській тюрмі на Александерплатц, у концтаборі Саксенгавзен. Помер від туберкульозу костей і залоз. Смерть прискорила ін'єкція “для зменшення температури”. Автор праці “Місце України в світі” (1930-ті рр.).

Данилишин Дмитро (2.IV.1907, м. Трускавець, Львівська обл. – 23.XII.1932, Львів) – бойовик УВО і ОУН. Разом з Біласом здійснили напади на пошту в Трускавці, Банк Людови в Бориславі (31.VII.1931), виконали присуд на тайного агента поліції Я. Буку (24.VIII.1931), посла до сейму Т. Голувку (28.VIII.1931), напад на пошту в Городку (30.XI.1932). Засуджені до смертної кари, підвишені з Біласом 24.XII.1932. Героїчна постава й смерть Біласа і Данилишина мали великий вплив на поширення ОУН на ЗУЗ та викликала спонтанний бойкот польських монополій. Похований на Янівському цвинтарі.

Демчук Осипа (24.III.1912, м. Перемишль, тепер Польща – 21.IV.2002, Мюнхен, Німеччина) – секретарка в Бандери, Ленкавського, Стецька. Закінчила гімназію у Перемишлі, член ОУН. Арештована польською поліцією в 1933 р., на Процесі 19-и в Перемишлі у травні-червні 1934 засуджена на 4,5 роки та звільнена в 1935 році у зв'язку з амністією. Переїздить до Львова, активно діє в ОУН, заарештовувана в 1939-41 рр. На еміграції в Німеччині, працює в Бюрі Проводу ЗЧ ОУН, в редакції газети “Шляху Перемоги” (до 1994). Член Інституту освітньої політики від його створення, голова осередку в Людвігсфельді Об'єднання українських жінок, у виборних органах ОУЖ м. Мюнхена, Центрального представництва українців у Німеччині та Т-ва “Рідна Школа”. Померла в Домі для осіб пенсійного віку, похована на цвинтарі Вальдфрідгоф.

Дзіндра Ярослав – “Мисик”, “Чубай” (14.IX.1912, с. Демня, Миколаївський р-н, Львівська обл. – 18.XII.1952, ?) – чільний діяч ОУН. Випускник Філії академічної гімназії (Львів, 1930). Захистив докторат. Засуджений в липні 1937 року в Станиславові на два роки за проведення антимонопольних акцій проти Польщі в товаристві “Відродження”. Учасник Похідних груп ОУН (1941). Працював в журналі Проводу ОУН “Ідея і чин”. На еміграції в Німеччині.

Активний в ЗЧ ОУН, обласний провідник, тереновий провідник Німеччини (1950-52 рр.).

Дидик Галина – “Молочарка”, “Анна” (17.IV.(ін. 18.III.)1912, с. Шибалин, Бережанський р-н, Тернопільська обл. – 23.XII.1979, м. Бережани, Тернопільська обл.) – член ОУН, зв'язкова Головного командира УПА Р. Шухевича. Закінчила учительську семінарію в Бережанах. Член Пласту, ОУН та “Союзу Українок” (1934-39). Політв'язень радянської тюрми (1939-40). До червня 1941 р. працювала у Львові обласному відділі народної освіти на посаді секретаря. Урядуючий Провідник ОУН М. Лебедь – “Рубан” протягом 1942 р. використовував її квартиру у Львові на вул. П'ярів 5а, як зв'язковий пункт. У 1943-47 рр. – обласний керівник УЧХ Тернопільщини. Від 1945 р. – зв'язкова Р. Шухевича та Проводу ОУН. У 1947-50 рр. очолювала групу забезпечення Головного Командира УПА й була керівником УЧХ на ЗУЗ. 5.III.1950 р., під час операції із захоплення Р. Шухевича МГБ в Білогорщі біля Львова, здійснила спробу отруєння. Засуджена на 25 років ув'язнення. Після звільнення, у березні 1971, поселилася у с. Христинівка Уманського р-ну Черкаської обл. Нагороджена Бронзовим (1945) і Срібним Хрестами Заслуги УПА (1948).

Дишкант Василь – “Деркач”, “Савчинський” (21.IV.1911, с. Мошків, Сокальський р-н, Львівська обл. – 8.IV.1981, м. Сокаль, Львівська обл.) – чільний діяч ОУН. Закінчив Сокальську гімназію 1931 р., правничий факультет Львівського університету 1936 р. На процесі над 42 членами ОУН у Луцьку 31.VIII.1937 засуджений на 3 роки. Після розпаду Польщі – вчитель у містах Бузок, Холм. У 1941 голова міської управи Сокаля. Пройшов 3-місячні курси у старшинській школі ім. Є. Коновальця у Кракові. У січні 1944 арештований гестапо, засуджений до страти, яку замінено на концтабір Авшвіц. В 1945-46 рр. – провідник Північної Баварії і провінції Гессен в ЗЧ ОУН, працював в ПЗЧ в референтурах пропаганди і зв'язку. Кур'єр ПЗЧ ОУН, в грудні 1947 під час нелегального переходу в Україну арештований польськими спецслужбами і переданий в 1948 р. МГБ. Засуджений до розстрілу, який замінили на 25 років Мордовських таборів. Повернувся в 1966 р. у Сокаль, без права виїзду за межі району. Працював завгоспом в СШ № 3.

Долинський Степан – “Комар” (???, м. Заліщики, Тернопільська обл. – ???) – пластунок, студент медицини в Граці (Австрія). Член УВО і ОУН, командант боївки Юнацтва ОУН в Академічній гімназії у Львові. Керував нападом на пошту в Городку 30.XI.1932. У 1935-36 рр. арештований і засуджений за приналежність до ОУН. Звільнився у вересні 1939 року. Наприкінці 1939 зарештований НКВД в м. Заліщиках та відправлений в 1940 р. у Тернопіль. Подальша доля невідома.

Дужий Микола – “Вировий”, “Мирон”, “Мирон Карівський” (13.XII.1901, с. Карів, Сокальський р-н, Львівська обл. – 18.V.1955, Львів). У 1918-20 рр. – підхорунжий УГА. 1921 р. склав екстерном матуру. У 1921-24 рр. навчався на філософському факультеті Львівського таємного університету. Арешти – 1922, 1924 рр. З 1926 р. – член УВО. 1932 р. закінчив гуманітарний факультет Львівського університету. 1931 р. обраний у члени Головного правління “Просвіти”, у 1933-39 рр. – секретар “Просвіти”, редактор журналу “Просвіта”. У жовтні 1939 р. перейшов на Холмщину, де організував осередки “Просвіти”. З 1940 р. – працівник УЦК в Кракові, згодом у Львові. Секретар президії УГВР. З жовтня 1944 р. очолював видання УПА-Захід, з лютого 1945 р. – УПА. Редагував журнал “Повстанець”. Сотник, нагороджений Бронзовим Хрестом Заслуги. 4.VI.1945 р. загазований у кривці з групою брата Петра, попав до рук НКВД. Засуджений до страти, кару замінено на 20 років табірної ув'язнення. Через важку недугу звільнений і невдовзі після того помер.

Дужий Петро – “Дорош”, “Аркадій”, “Арсен”, “Орест”, “Десятник” (7.VI.1916, с. Карів, Сокальський р-н, Львівська обл. – 24.X.1997, Львів) – провідний член ОУН. Навчався в гімназіях у Раві-Руській та у Львові (закінчив 1937); згодом – в Академії закордонної торгівлі. В ОУН з 1932 р., постійні арешти поліції. У 1939-41 рр. – учитель на Холмщині, член Томашівського повітового проводу ОУН. Учасник Північної похідної групи, арештований гестапо у Василькові, пізніше – у Львові, уникнув розстрілу. У 1942-43 рр. – заступник провідника на ПСУЗ (Дніпропетровськ). 1944 р. – референт пропаганди на ЗУЗ, потім – Проводу ОУН. Редагував журнал “Ідея і чин”. Нагороджений Бронзовим Хрестом Заслуги. На початку 1945 р. очолив групу для видання літератури ОУН з 9 осіб (редакторів, складачів, друкарів, машиністок) та двох друкарень: “Вінниця” в Бертишеві і “Полтава” в Юшківцях, де видавали: “За самостійність”, “Повстанець”, “Щоденні вісті”, “Ідея і чин”. 4.VI.1945 отруєний газовою гранатою в бункера і в непритомному стані потрапили в полон разом: М. Дужим, Д. Сусіком, М. Філіповським, Мирославом Мартином, І. Пеленським, М. Юрчак-Долинецькою; М. Медвідь був мертвий. 22.III.1947 р. засуджений до розстрілу, кару замінено на 25 років табірної ув'язнення. До 1960 р. перебував у таборах Воркути. Після звільнення жив у Запоріжжі, згодом у Львові. Працював на заводі Сільмаш в будівельному управлінні. Був під постійним наглядом КГБ. Після 1991 р. – активний публіцист та оратор. Голова ідеологічної референтури Братства ОУН-УПА, член Головної Булави. Почесний громадянин м. Львова. Похований на Личаківському цвинтарі.

Драбат Григорій – “Дніпровий”, “Дорош”, “Велигорський” (17.III.1921, с. Литвинів, Підгаєцький р-н, Тернопільська обл. – 30.VIII.1977, Лондон, Англія) – чільний діяч ОУН, журналіст, громадсько-політичний діяч. Активно працював у вишкільних

референтурах та у відділі пропаганди, згодом політвиховник в УПА. За дорученням КП ОУН й ГК УПА відправлений на Захід. На еміграції в Англії. Співзасновник і довголітній член керівних органів СУБу, редактор тижневика "Український клич" і журналу "Визвольний шлях" (1947-77), тереновий провідник ОУН у Великобританії, входив до складу ПЗЧ ОУН. На 4-му ВЗ ОУН у 1968 р. обраний до Проводу ОУН на посаду керівника організаційно-кадрового сектора, секретар Проводу і заступник Голови Проводу Я. Стецька. Один із співтворців стратегії і діяльності ОУН, дослідник ідеології українського націоналізму, аналітик суспільно-політичних явищ.

Дяків Осип – "Горновий", "Осипенко", "Артем", "Гончарук", "Науум" (21.VI.1921, с. Олесин, Козівський р-н, Тернопільська обл. – 28.XI.1950, с. Великополе, Яворівський р-н, Львівська обл.) – один із провідних ідеологів та членів ОУН. Навчався в Бережанській гімназії (1931-39), потім на українській філології Львівського університету. У Юнацтві ОУН з 1938. 20.IX.1940 був арештований НКВД. Сидів у бережанській тюрмі. З підходом фронту у липні 1941 утік з бердичівської тюрми. У 1941-43 рр. працював у Бережанському окружному осередку пропаганди ОУН. 1943-44 рр. – член крайового проводу Юнацтва ОУН, редактор журналу "Вісті", член редколегії журналу "Юнак". У 1945-48 – член ГОСП, 1948-50 – провідник ОУН Львівського краю, від літа 1949 – член Проводу ОУН, член УГВР і заступник голови ГС УГВР від літа 1950. Нагороджений Золотим і Срібним хрестами заслуги, сотник-політвиховник УПА. Один із головних ідеологів збройної боротьби, автор численних праць і статей, які увійшли до збірки "Ідея і чин" (Нью-Йорк, 1968). Загинув у бою зі спецвідділом МГБ.

Заблоцький Юліян – "Доброволя" (11.XI.1912, смт. Глиняни, Золочівський р-н, Львівська обл. – 5.I.1988, Лондон, Англія) – провідний член ОУН. Закінчив Філію академічної гімназії у Львові (1933). Пластун (7 курінь ім. кн. Льва). Член проводу Юнацтва ОУН в академічній гімназії (1930-33). Засуджений 14.VII.1934 за напад на радянське консульство на 1,5 роки. Учасник VII Конгресу СУСОП та заарештований на ньому польською поліцією (кінець березня – вересень 1939). Учасник Похідних груп ОУН (1941). Заарештований гестапо, в'язень німецьких тюрем і концтаборів (вересень 1941-44). Член Місії АБН на о. Тайваню. На еміграції Голова Головної ради і Головного суду ЗЧ ОУН, член Проводу. Мешкав у Німеччині, Франції, з 1958 р. в Англії. Головний директор Української видавничої спілки в Лондоні.

Зарицька Катерина – "Монета", "Маня", "Орися", "Калина", "Легенда" (3.XI.1914, Коломия, Івано-Франківська обл. – 29.VIII.1986, Львів) – відома діячка ОУН. Освіту здобувала у львівській гімназії сестер Василіянок, а 1932 вступила на факультет міриництва Львівської політехніки. Належала до "Пласту", Юнацтва ОУН, входила в жіночу п'ятірку на чолі з Марією Кос у складі відділу

розвідки, очолюваного Р. Мигалем. 1934 заарештована у справі вбивства Перацького, звинувачена у сприянні втечі Г. Мацейка. Ув'язнена на 8 років. У 1934-35 відбувала покарання в Чорткові та Станиславові. Звільнена в травні 1939 внаслідок амністії. Одружилася з М. Сорокою. У березні 1940 вагітну Зарицьку разом із чоловіком заарештували. 2.IX.1940 у Бригідках вона народила сина. З початком війни втекла з тюрми. Продовжила навчання, здобула диплом інженера. У 1943 призначена головою УЧХ та провідницею жіночої сітки ОУН. Співпрацювала з журналом "Ідея і чин" (літературне псевдо У. Кужіль). Була зв'язковою головнокомандувача УПА Р. Шухевича. У вересні 1947 була схоплена на залізничній станції в Ходорові. У 1952, після п'ятирічного ув'язнення у камері-одиночці в тюрмі на вул. Лонцького, була засуджена на 25 р. позбавлення волі. На свободу вийшла 21.IX.1972. 28.IX.1991 перепохована у спільній могилі з М. Сорокою, прах якого привезли з Мордовії. У Львівській СШ № 4 відкрито меморіальну кімнату К. Зарицької.

Зацний Лев – "Вік", "Ар", "Троян" (3.V.1911, м. Козова, Тернопільська обл. – 1.IX.1940, поблизу с. Вара, Перемиський повіт, тепер Польща) – діяч ОУН. Закінчив Бережанську гімназію (1931), вивчав право у Краківському університеті. На початку 1930-х років закінчив Вищу торгову школу. Член "Пласту", УВО. В ОУН від 1929. Член повітового, окружного проводу ОУН Бережанщини (1929-36), заступник організаційного референта КЕ ОУН ЗУЗ Я. Гайваса (1938), член КЕ ОУН (1939). Учасник нарад 9-10.II.1940 у Кракові, на яких було створено РП ОУН. Організаційний референт КЕ ОУН ЗУЗ (1940). У 2-ій половині березня 1940 у складі групи В. Гриніва перейшов до Львова. Загинув при перетині німецько-радянського кордону через р. Сян.

Зброжик Василь – "Зенко", "Влодко" (???1925, с. Вижлів, Сокальський, тепер Грубешівський повіт, Польща) – член ОУН (з 1943), вояк УПА. В боївці СБ ОУН Володимира Мельничука – "Ясеня". В серпні 1950 з групою вояків УПА перейшов з Польщі на Захід. На еміграції у Німеччині. В жовтні-листопаді 1951 виконував завдання в Польщі як кур'єр ЗЧ ОУН. Активний в СУМ, ЗЧ ОУН. Працював в РПС, БУП та СБ. Закінчив УВУ, магістр. Один з керівників Європейського Братства УПА ім. Св. Юрія Переможця. В листопаді 2002 нагороджений грамотою подяки мера Львова. Автор споминів "Вояк УПА" (Львів, 1998).

Зелений Василь – "Шпак", "Василь", "Зенко" (???1914, с. Кам'янка Лісна, Жовківський р-н, Львівської обл. – ?.VI.1941, Львів) – діяч ОУН. У 1934 закінчив Рава-Руську гімназію. Тоді ж став членом ОУН. У 1930-х рр. – провідник Рава-Руського повіту. На початку 1937 арештований, засуджений на 3 роки. Вийшов на волю з початком війни. В кінці 1939 працював у референтурі СБ ОУН в Кракові, курсант старшинської школи ім. Є. Коновальця. В березні

1940 разом із групою В. Гриніва прибув до Львова. 29.X.1940 на "Процесі 11-ти" засуджений до розстрілу.

Казанівський Богдан – "Щетина", "Тирса", "Тимш Морозенко" (3.II.1914, с. Нивиць, Радеківський р-н, Львівська обл.) – чільний діяч ОУН. В організації з 1933 р. Організаційний референт повітового проводу ОУН Радеківщини (1933-37). У квітні 1937 р. провів антиколонізаційні виступи селян у своєму повіті, за це був заарештований поліцією. Засуджений на 12 років ув'язнення і 20 позбавлення громадянських прав. Політв'язень у тюрмах Золочева, Дрогобича, Равича, Седлец. Від вересня 1939 р. – на Холмщині. Член групи ОУН Степана Пшеничного, вирядженої в січні 1940 р. в Україну. Арештований НКВД. У травні 1941 р. переведений до "Бригідок" у Львові. 25.VI.1941 р. викликаний на розстріл, але зміг залишитися живим. Близький співробітник Івана Клімива – "Мармаша", зв'язковий Проводу ОУН (1941-44). Працював у фірмі "Галіціян Ферра". На еміграції в Австрії, організаційний референт і провідник теренового проводу ЗЧ ОУН. З 1950 р. в США, проживав у м. Філадельфія, організаційний референт теренового проводу ЗЧ ОУН у США, Головний фінансовий контрольний в ПЗЧ ОУН (1952-68). Член Головної управи УККА, ООЧСУ. Автор спогадів "Шляхом легенди" (1975).

Камінський Анатолій – "Джек" (17.V.1925, с. Кошляки, Підволочиський р-н, Тернопільська обл.) – чільний діяч ОУН. В Юнацтві ОУН з 1941 р. Закінчив гімназію у Львові (1943). На еміграції в Австрії, Німеччині, Англії, США. Студював право в УВУ, доктор права (з 1996), вивчав міжнародні відносини в Лондонській школі економічних і політичних наук (1956-59). Працює в рефературі зв'язку ПЗЧ ОУН, близький співробітник Б. Підгайного. Голова Екзекутиви ЗЧ ОУН (1954-58), член Політичної ради ОУН-з (1954-91), заступник Голови Середовища УГВР (1981-95), Голова ОУН-з (з 1991). В 1960-82 рр. працює у видавництві "Пролог" в Нью-Йорку. Член редколегії газети "Український самостійник", журналу "Сучасність". В 1983-89 рр. директор і редактор Української служби радіо "Свобода" в Мюнхені. Викладав в УВУ, Київському національному університеті, Львівському національному університеті у 1990 роках. Автор багатьох статей і досліджень української визвольної боротьби, політології, міжнародних відносин. Мешкає у м. Ворвіку (США).

Кандиба Олег – "Ольжич", "Кардаш", "Лелека", "О. Світанок" (8.VII.1907, Житомир – 10.VI.1944, концтабір Саксенгаузен, Німеччина) – провідний член ОУН, археолог, поет. З 1924 в Празі, член Пласту. Навчався в Карловім університеті, літературно-історичному факультеті УПІ, вивчав археологію в УВУ. Автор збірок "Рінь" (1935), "Вежі" (1940), активний публіцист, співробітник "ЛНВ", "Вісника", "Студентського вісника", "Пробоем". Культурно-

освітній референт ПУНу з 1937 р. В 1938-39 рр. учасник державотворення у Карпатській Україні. Проживав нелегально в Києві (1941-42) та Львові (1942-44), з травня 1942 р. Провідник ОУН-м в Україні та в. о. Голови ПУНу з січня 1944. 25.V.1944 арештований гестапо у Львові та відправлений в концтабір Саксенгаузен, де був закатований Вольфом і Вірзінгом.

Карачевський Осип – "Свобода" (6.III.1905, с. Держів, Миколаївський р-н, Львівської обл. – ????.1944, Освенцім, Польща) – один із відомих військовиків ОУН. У гімназії належав до керівного ядра ОВКУГ. Пластун (2 курінь УСП "Загін Червона Калина"). Крайовий військовий референт, поручник польської армії. 1939 у Карпатській Україні командував Свалевською військовою округою. Урятувався від розстрілу мадярами знанням німецької мови. Старшина легіону Романа Сушка, його секретар. Увійшов у повстанський штаб ОУН, створений у Кракові 10.III.1940, керував військовими навчаннями. З 10.II.1940 – член РП ОУН та працівник військової рефератури. Викладав внутрішню службу в старшинській школі ім. Коновальця. Написав підручник "Партизанка". Заарештований гестапо. Загинув у концтаборі Освенцім.

Карпинець Мирон (????.1923, смт. Верхне Синьовидне, Сколівський р-н, Львівська обл. – 17.V.1988, Мюнхен, Німеччина) – член ОУН. В 1942 арештований гестапо, тортурований Вірзінгом у Львові. Відправлений в концтабір Саксенгаузен. Працював в друкарні "Ціцера" у Мюнхені, член обласного проводу ЗЧ ОУН, в особистій охороні С. Бандери.

Карпинець Ярослав – "Циган", "Ізидор" (10.IV.1905, Івано-Франківськ – 28.IV.1944, ?, біля Івано-Франківська) – пластун, один із керівників ОВКУГ, член ОУН. Студюючий хімію в Ягеллонському університеті (Краків), влаштував у своєму помешканні хімічну лабораторію КЕ ОУН для виготовлення вибухівки. Арештований 14.VI.1934 та засуджений до смертної кари, яку замінили довічним ув'язненням. Ув'язнення відбував у тюрмі "Свенти Кшиж" біля Кельц. У 1939 сидів у тюрмі в м. Гродно. Загинув у боротьбі з більшовиками.

Качмарський Євген (22.IX.1910, Львів – 17.V.1942, Львів) – відомий бойовик УВО (1927) й ОУН. 3.XII.1928 засуджений на 5 років ув'язнення за напад на пошту на вул. Глибокій (Львів). Відбувши покарання у м. Равіч (Польща), далі був у бойовому званні КЕ ОУН. На Варшавському процесі (1935) засуджений на 12 років. Звільнився з початком Другої світової війни у вересні 1939. У 1941 – заступник комісара української поліції на Жовківщині. Похований на Янівським кладовищі.

Кашуба Іван – "Чад", "Пластун" (7.X.1919, с. Дорогове, Галицький р-н, Івано-Франківська обл. – 4.I.1995, Мюнхен, Німеччина) – провідний член ОУН. Навчався в львівській політехніці

(1939). У 1940 р. курсант авіаційної школи у м. Енгельсі (Росія). Співробітник Українського крайового комітету у Львові. У 1942-44 рр. в'язень тюрми на Лонцького, опісля відправлений в німецький концтабір Авшвіц. Керівник розвідувального пункту СБ в Празі. Після війни у Мюнхені, один з чільних працівників СБ ЗЧ ОУН (1946), відповідав за розвідку і контррозвідку. В УВУ одержав ступінь доктора, інженер-економіст. З червня 1951 р. керівник СБ Проводу ЗЧ ОУН. В 1956 р. брав участь у підготовці і переправці груп в повсталу Угорщину. Розслідував обставини вбивства С. Бандери. Похований на цвинтарі Вальдфрідгоф.

Коровець Володимир (Гарнага Сергій) – “Скоб”, “Борис” (???-1923, с. Гусятичі, Дрогобицький р-н, Львівська обл. – ???) – член ОУН, учитель. В 1946-48 рр. у Збройному підпіллі. Перевербований МГБ. У грудні 1953 як зв'язковий прибув з України в Німеччину, згодом у Мюнхен. Перебував під наглядом Б. Підгайного як референта крайових зв'язків та проживав в Англії. Приїхавши до Мюнхена 8.I.1954 безвісти пропав.

Кладочний Йосиф (11.I.1906, Львів – 14.IX.1994, Львів) – священник УГКЦ. Навчався в Бучацькій гімназії, закінчив Львівську семінарію (1928), відділ історії Варшавського університету; захистив у Римі докторську дисертацію. З 1930 – священник, дякон. У 1931 за призначенням митр. Шептицького став священником для політ'язнів у тюрмах “Святий Хрест”, Вронки, Равич, Тарнів, Віснич. Через нього підтримувався зв'язок із проводом ОУН, зокрема С. Бандерою (проносив грипси, заклеєні в олівці, книжки із зашифрованими повідомленнями). З 1933 – співробітник у церкві св. Юра у Львові, у 1938 – академічний душпастир, парох у Клепарові. Протягом 1936-38 видавав журнал “Лицарство Пресвятої Богородиці”. У 1938 заарештований польською поліцією. Звільнений завдяки клопотанню митр. Шептицького. 2.IX.1939 став в'язнем концтабору в Березі Картузькій. У листопаді 1939 посланий Шептицьким до Ватикану з листом до Папи, а від КЕ ОУН – до А. Мельника. До 1941 перебував на Заході. У 1941 – парох у Києві. У 1943 – капелан 30-го полку дивізії “Галичина”. У боях під Бродами був тяжко поранений. У травні 1947 арештований. Незважаючи на два роки допитів, православному митрополитом стати відмовився. Засуджений на 10 років. Покарання відбував у таборі Воркути, Мордовії. Звільнений 1.VII.1956. Протягом 13 років працював вантажником швейної фабрики. Підпільно провадив священницьку діяльність (хрестив, сповідав). У 1980 вступив у чин студитів. Похований у Львові на Янівському цвинтарі.

Климів Іван – “Легенда”, “Мармаш”, “Куліба” (29.X.1909, с. Сілець Белзький, Сокальський р-н, Львівська обл. – 4.XII.1942, Львів) – провідний член ОУН. Навчався у сокальській гімназії (1921-29). Провідник націоналістичної ланки в гімназії, член першої ланки УВО, створеної П. Саноцьким. 1929 р. вступив на правничий факультет Львівського університету. Пластун (9 куринь

ім. П. Дорошенка). Один із організаторів повітової та окружної мереж Сокальщини, організував Волинську округу. У час пацифікації (1.IX.1930) його сильно побили й кинули в криницю жовківські улани. Часто ув'язнювано: 11.II.1932 на 6 місяців за протипольську промову, 28.XII.1933 р. на 15 місяців за належність до ОУН і кольпортаж літератури. 1935 р. – провідник Сокальщини. Відбудовує мережу ОУН Сокальщини, Західної Волині, Полісся. Серпень 1935 – січень 1936 рр. – в'язень концтабору в Березі Картузькій. 31.VIII.1937 р. на процесі 42 студентів у Луцьку засуджений на 10 років ув'язнення. У 1939-40 рр. – у Кракові курсант старшинської школи ім. Коновальця. На початку 1940 р. скерований РП ОУН на пост крайового провідника ПЗУЗ, у грудні очолив провід усіх українських земель (після загибелі Д. Мирона). В уряді, проголошенім Державним актом 30.VI.1941 р., – міністр політичної координації. Арештований у Львові 4.XI.1942 р. та закатований Вірзінгом, якому заявив: “Я вже вам сказав, що називаюсь Климів-Легенда і нічого більше не скажу. Ви – бандити, окупували Україну і грабуєте, з вами говорити не буду”. Головне командування УПА відзначило його як першого організатора та ідейного натхненника відділів УПА, підвищивши посмертно до ступеня генерала-політвиховника та відзначено Золотим Хрестом заслуги УПА.

Клячківський Дмитро – “Клим Савур”, “Охрім”, “Білаш”, “Бльонд”, “Омелян Кримський”, “Панас Мосур” (4.XI.1911, м. Збараж, Тернопільська обл. – 12.II.1945, біля с. Суськ, Костопільський р-н, Рівненська обл.) – провідний член ОУН. 1932 р. закінчив станіславівську гімназію, там само вступив в ОУН. Студент Львівського юридичного факультету. У 1934-35 рр. служив у польському війську (старший стрілець). Вів крамницю народної торгівлі у Станіславі. Арештований у жовтні 1937 р., за браком доказів звільнено. Член управи спортової організації “Сокіл” у Збаражі (1938). Обласний провідник Юнацтва Станіславщини (1939-40) та працює бухгалтером-ревізором у “Плодоовощі”. Арештований 10.IX.1940 р. в м. Долина. 18.I.1941 р. на процесі 59-ти засуджений до смертної кари, яку замінено на 10 років тюрми і 5 заслання. З початком війни вивезений до бердичівської тюрми, звідки при наближенні фронту йому вдалося вирватись. 1941 р. – обласний провідник м. Львова. Був серед арештованих 15.IX.1941 р, сидів у в'язниці на вул. Лонцького. Врятований завдяки втручання митр. Шептицького. 1942 р. – крайовий провідник ПЗУЗ, член Проводу ОУН, організатор і перший командир УПА (1943). Від січня 1944 р. – командир УПА-Північ, член ГВШ УПА, майор. Посмертно підвищений до полковника та нагороджений Золотим Хрестом Заслуги УПА, Золотим Хрестом Бойової Заслуги УПА 1 класу.

Книш Зиновій – “Ренс”, “Роберт”, “Мохнацький”, “Яворський”, “Тарас” (16.VI.1906, м. Коломия, Івано-Франківська обл. – 14.X.1999, Торонто, Канада) – провідний член ОУН. Закінчив Коломийську гімназію, юридичний факультет Львівського університету,

магістр права. Член УВО, ГУНМ. Підреферент експропріації КК УВО, заступник, бойовий референт (1928-30 рр.). В'язень польських тюрем в 1929, у 1931-36 рр. (засуджений за напад на поштовий віз під Бібркою). Працював в "Центросоюзі". У 1940 р. уведений А. Мельником в склад ПУНу. Ініціатор фізичної ліквідації С. Бандери та членів РП ОУН. Свої публіцистичні статті псевдонімом Богдан Михайлюк, автор спогадів та досліджень з історії УВО-ОУН. Похований на цвинтарі св. Володимира в м. Оквіл.

Колодзінський Михайло – "Кум", "Бурун", "Генерал", "Гузар" (26.VII.1902, с. Поточиська, Городенківський р-н, Івано-Франківська обл. – 16-19.III.1939, с. Солотвино, Тячівський р-н, Закарпатська обл.) – провідний член ОУН, полковник. Закінчив Коломийську гімназію (1924), юридичний факультет Львівського університету, школу підхорунжих польської армії. Член Пласту, УВО (1922), СУНМ. Референт вишколу КК УВО (1928-29), військовий референт КЕ ОУН ЗУЗ (1929-32). В'язень польської тюрми (1932-33). Після цього виїхав за кордон, співробітник військової референтури ПУНу, інструктор військових вишколів в Італії для хорватських усташів. Шеф штабу Організації народної оборони "Карпатська Січ" (ОНОКС), Верховний Командант Збройних Сил Карпатської України (осінь 1938 – березень 1939). Автор праці "Українська воєнна доктрина". Розстріляний угорськими військами.

Коновалець Євген – "Віра", "Дід", "Дідько" (14.VI.1891, с. Зашків, Жовківський р-н, Львівська обл. – 23.V.1938, Роттердам, Голландія) – визначний український військовий і політичний діяч. Закінчив Українську академічну гімназію, потім навчався на юридичному факультеті Львівського та Віденського університетів. Член Студентського союзу, товариства "Січ", УНДП. Разом з о. Андрієм Бандерою, А. Мельником співпрацював із журналом "Молода Україна". У 1915 під час боїв на горі Маківка потрапив у російський полон, перебував у таборі для військовополонених біля Царичина. У 1917 в Києві сформував корпус Січових Стрільців, полковник Армії УНР. У серпні 1920 скликав у Празі з'їзд українських старшин, на якому було створено УВО та був обраний Командантом організації. У 1923 внаслідок конфлікту з Петрушевичем Є. Коновалець відмовився від керівництва УВО, проте в 1924, після трагедії з О. Басараб, повернувся в Україну на заклик членів УВО. Розірвав стосунки з урядом ЗУНР та усунув з УВО "советофілів" на чолі з О. Думніним. У 1929 на I Конгресі ОУН був обраний Головою організації. Від 1926 жив у Берліні, 1930 із сім'єю оселився в Женеві, прийняв литовське громадянство. У 1936 через інтриги радянської влади був змушений перебраться в Рим. Його активна діяльність щодо розбудови ОУН, намагання порушити українську проблему в Лізі Націй, постійні спроби налагодити підпілля в радянській Україні викликали занепокоєння в Москві. 25.V.1938 Є. Коновалець підступно вбив агент радянських спецслужб П. Судоплатов –

"Павлусь". Похований у Роттердамі на кладовищі Кросвік. У 1991 в Зашкові, в родинному домі Коновальців, було відкрито музей і встановлено пам'ятник.

Кононенко Костянтин Семенович – "Н. Олежко" народився в 1889 на Слобожанщині. Навчався на агрономічному відділі Харківського університету. Член Центральної Ради від Російської соціалістично-демократичної партії (меншовиків). В 1921-24 рр. завідувач відділу народного комісаріату земельних справ УРСР, 1924-30 – директор Всеукраїнського сільськогосподарського банку. У 1919-30 р. – професор Харківського комерційного інституту, Інституту землеустрою УРСР. Засуджений до 8 років за спротив колективізації. На еміграції з 1943. Член Проводу ЗЧ ОУН, активно співпрацював з С. Бандерою. З 1954 в ОУН-з та в ЗП УГВР, працює з 1951 у видавництві "Пролог" (Нью-Йорк). Друкувався в "Українському самостійникові", редагував суспільно-економічний додаток тижневика "Сучасна Україна". Помер 28.VIII.1964 та похований на цвинтарі у м. Бутон, штат Нью-Джерсі, США. Автор багатьох статей, брошур, праці "Ukraine and Russia, a history of the economic relation Ukraine and Russia 1654-1917" (1958).

Кордюк Богдан – "Дік", "Новий", "Юх", "Аркас", "Сніп" (17.I.1908, Львів – 26.II.1988, Мюнхен, Німеччина) – провідний член ОУН, публіцист, геолог. Пластун (3 курінь УСП "Лісові чорти"). Закінчив Академічну гімназію (1926). Студент львівського університету і політехніки. Член УВО, Проводу СУНМ. Заступник провідника Юнацтва КЕ. В'язень польських тюрем. Від квітня 1932 по січень 1933 – провідник КЕ ОУН на ЗУЗ. У 1933 постановою суду ОУН був звільнений з посади у зв'язку з провалом ексу в Городку. Переведений до Берліна, співробітник ПУНу і УПС. Доктор філософії (1937). В'язень німецьких тюрем і концтаборів Саксенгаузен і Авшвіц, № 124...? (1941-44). Після війни на еміграції. Незважаючи на недугу, бере активну участь у громадсько-політичному житті: є членом ЗП УГВР, очолює ОУН-з, працює головним редактором "Українського самостійника", в редколегії журналу "Сучасності". Професор УВУ і УТГІ (Мюнхен). Похований на цвинтарі Вестфрідгоф.

Кос Марія (1.III.1914, с. Угнів, Сокальський р-н, Львівська обл. – 3.VIII.1934, Львів (?)) – провідна діячка ОУН. Освіту здобувала у львівській гімназії сестер Василянок. Пластунка, гурток "Піцціки" куреня ч. II ім. Марти Борецької. Навчалася на факультеті мірицтва Львівської політехніки. Очолювала дівочу розвідувально-бойову п'ятірку КЕ ОУН до середини 1930-тих рр., до якої входили: Віра Свенціцька, Дарія Гнатківська, Катерина Зарицька, Ганна Недзведька. За версіями: можливо померла у Львові 12 серпня від важкої форми пневмонії (за іншою у жовтні від туберкульозу); боячись поліцейних туртур покінчила життя самогубством, прийнявши отруту в рідному селі та похована на місцевому цвинтарі.

Коссак Зенон – “Тарнавський” (1.IV.1907, м. Дрогобич, Львівська обл. – 19.III.1939, с. Солотвино, Тячівський р-н, Закарпатська обл.) – чільний діяч ОУН. Закінчив гімназію в Дрогобичі (1926), навчався в юридичному факультеті Львівського університету. Пластун (18 курінь ім. І. Франка). Член ОВКУГ, в Проводі СУНМ (1928-29), повітовий провідник УВО Дрогобиччини (1927-29) та ОУН (1929-31), одночасно бойовий та організаційний референт КЕ ОУН (1929-31), співробітник “Бюлетеня КЕ ОУН на ЗУЗ”. Співавтор “44-х правил життя українського націоналіста”. Політв'язень польських тюрем Бригідки, Вронки, Серадзь (1932, 1933-37). IX-XI.1938 арештований в зв'язку з плануванням втечі Бандери. В 1938-39 рр. поручник, ад'ютант Шефа штабу Карпатської Січі. Поранений при обороні міста Хуста, розстріляний мадярами.

Кравців Богдан – “Граф”, “Остап”, “Шевчик” (5.V.1904, с. Лоп'янка, Рожнятівський р-н, Івано-Франківська обл. – 21.XI.1975, Нью-Йорк, США) – провідний діяч ОУН, відомий український поет, журналіст. Навчався у філії Академічної гімназії у Львові, студіював філософію у Львівському таємному університеті та право в університеті Яна-Казимира (1928-30). Голова Української студентської громади. Належав до керівного складу ОВКУГ. У 1927-29 рр. – голова СУНМ, член УВО, перший провідник КЕ ОУН. У 1930 був засуджений на 3 роки. Після звільнення став заступником політичного референта КЕ ОУН В. Яніва. У 1934 заарештований та ув'язнений у концтаборі Береза Картузька. Після звернень митрополита Шептицького був звільнений із побитими нирками. Працівник редакції газет “Голос нації”, “Голос” у Львові (1936-38). На початку Другої світової війни організатор міліції у Львові, згодом емігрував до Берліна та редактор газети “Голос” (1940-45). Зустрічався з Бандерою, їздив до Рима на переговори з Мельником. Після війни жив у Західній Німеччині, відійшов від політичної діяльності. У 1949 оселився у Філадельфії (США). Від 1955 – заступник головного редактора газети “Свобода”. Автор поетичних збірок “Дорога” (1929), “Промені” (1930), “Сонети і строфи” (1933), “Остання осінь” (1940), “Кораблі” (1948), а також перекладів, численних публіцистичних та наукових праць.

Крушельницький Ангін (4.VIII.1878 – 23.X.1937) – відомий громадсько-політичний діяч. Належав до провідних членів Української радикальної партії в Галичині. У 1929-33 рр. редагував журнали радянськфільського спрямування “Нові шляхи”, “Критика”. У травні 1934 отримав запрошення від радянського уряду на постійне проживання у Харкові. Переїхавши туди, у листопаді був арештований разом із синами Іваном та Тарасом за звинуваченням у зв'язках з ОУН. Пізніше всіх трьох розстріляли. Інші члени родини загинули у концтаборах.

Кузьмінський Олександр – “Горн”, “Єри” (17(ін.)27.VIII.1910, ??? – ???) – пластун, член ОУН. Закінчив Академічну гімназію (1930). Поручник польської армії. Працівник військової референтури Проводу ОУН-р в ранзі сотника. Заступник коменданта старшинської школи ім. Коновальця. Викладач, автор підручників “Стрілець в полі”, “Впоряд”, які використовувалися під час військових вишколів ОУН і УПА. У березні 1943 у Львові арештований гестапо. Старшина дивізії “Галичина”. Загинув ймовірно в боях під Бродами.

Куспіс Михайло – “Терен” (???, с. Ставчани, Городецький р-н, Львівська обл. – ???) – член ОУН. За напад на пошту в м. Городку засуджений до 5 років, відсидів їх в тюрмі Вронках до 16.V.1938. В квітня, за ініціатива З. Коссака, І. Равлика, Р. Шухевича, йому запропонували організувати втечу С. Бандери, який відбував у Вронках досмертне ув'язнення. Він підкупив в'язничних сторожів Петра Заборовського, Яна Йозьвіка, Віцента Куявського. З низки причин та арешту в'язничних сторожів втечу відмінили. Подальша доля невідома.

Кушпета Омелян – “Кущавий” (22.VIII.1924, с. Гаї, Бродівський р-н, Львівська обл. – 18.VI.2005, м. Утрехт, Голландія) – громадсько-політичний діяч української діаспори, член ОУН. Навчався в Тернопільській гімназії, в Юнацтві ОУН. Близький співробітник С. Бандери. Від 1947 представник ЗЧ ОУН на Голландію, в 1951-59 рр. присутній на всіх конференціях ЗЧ ОУН і засіданнях ПЗЧ. Автор багатьох наукових і публіцистичних праць, член редколегії “Визвольного шляху”. Нагороджений орденом “За заслуги”. Активно пропагував вшанування пам'яті Степана Бандери. Помер у шпиталі.

Лебедь Микола – “Чорт”, “Марко”, “Ігор”, “Скиба”, “Вільний”, “Максим Рубан”, “Олег”, “Ярополк” (23.XI.1910, с. Нові Стрілища, Жидачівський р-н, Львівська обл. – 18.VII.1998, Пітсбург, США) – провідний діяч ОУН. Закінчив гімназію у Львові в 1930. Член Пласту, СУНМ, УВО з 1926 р. Керував молодіжними вишкільними таборами в Карпатах. У 1932 – підреферент Юнацтва та заступник бойового референта в КЕ ОУН. У 1932-34 рр. – зв'язковий між КЕ ОУН і ПУНОм. Розробив план нападу на пошту в м. Городку. Брав участь в організації агентату на Перацького (15.VI.1934). За це був засуджений до смертної кари, яку замінили на довічне ув'язнення. Член РП ОУН, другий заступник С. Бандери. Увійшов до створеного 10.III.1940 у Кракові повстанського штабу ОУН як начальник військової розвідки. У 1941 – член УАП (міністр державної безпеки). Випадково врятувався від масових арештів гестапо у липні 1941. У 1941-43 рр. – урядуючий провідник ОУН. Організатор і керівник першої (вересень 1941), другої (квітень 1942) і третьої (лютий 1943) конференцій ОУН. У 1941-44 рр. вів переговори з польською Армією Крайовою про спільну боротьбу проти нацистської Німеччини. Коли 13.V.1943 в ОУН було запроваджено колегіальне керівництво – 3-членне бюро (Шухевич, Матла, Маївський), М. Лебедь відмовився від

участі у Проводі. Після III НВЗ став референтом зовнішніх зв'язків, очолив Головну раду ОУН. У 1944 – учасник ВЗ УГВР. Тоді ж обраний генеральним секретарем закордонних справ УГВР. Виїхав на Захід для встановлення дипломатичних стосунків. Протягом 1945-47 рр. перебував в Італії, упродовж 1947-49 рр. – у Західній Німеччині. Після війни – член ЗЧ ОУН. Після переходу в опозицію був виключений із ЗЧ ОУН на Надзвичайній Конференції (серпень 1948). Один з керівників ЗП УГВР. У грудні 1949 переїхав до США. У 1952-74 рр. очолював дослідницько-видавниче бюро “Пролог” (Нью-Йорк), з 1974 – член ради директорів бюро, а в 1982-85 рр. – заступник директора бюро. Член видавничого комітету “Літопис УПА” з 1975. Автор спогадів і книги “УПА” (1946).

Лебедь-Гнатківська Дарія – “Ода” (22.X.1912, с. Сморне, Косівський р-н, Івано-Франківська обл. – 24.IV.1989, м. Йонкерс, США) – відома діячка ОУН. Закінчила львівську гімназію “Рідної школи”. Член “Пласту” та ОУН (з 1930), зв'язкова КЕ ОУН, член розвідувальної групи на чолі з Марією Кос. На Варшавському процесі була засуджена на 15 років. У мокотівській тюрмі (Варшава) одружилася з Миколою Лебедем. Відбувала покарання в жіночій тюрмі у Фордоні біля м. Бидгоща. У вересні 1939 при транспортуванні в'язнів уткла. У січні 1944 разом з дочкою була заарештована гестапо та відправлена до концтабору Равенсбрюк. Від 1950 разом із М. Лебедем проживала у США. Похована на кладовищі Саут Баунд Брук.

Лемик Микола – “Сенишин” (4.IV.1914, с. Солова, Перемишлянський р-н, Львівська обл. – ?.X.1941, Миргород, Полтавська обл.) – провідний діяч ОУН. Навчався в Академічній гімназії у Львові, а з жовтня 1933 – на математично-природничому відділі Львівського університету. 21.X.1933 у радянському консульстві у Львові виконав атентат на Олексія Майлова – спецуповноваженого ГПУ, який прибув із Варшави придушити акції проти голодомору в УССР й ознайомитися з діяльністю ОУН. За дорученням Сталіна О. Майлов перевіряв діяльність радянських представництв. Убивство мало засвідчити протест проти організованого голоду на сході України. Польська влада не бажала зайвого розголосу, тому вже 30.X.1933 його засудили на довічне ув'язнення (смертної кари unikнув завдяки неповноліттю). Відсидів 6 років. У вересні 1939, з початком війни, вийшов на волю. Став заступником крайового провідника ОУН. У 1941 очолив Середню похідну групу на Харків. У жовтні 1941 в Миргороді був схоплений і розстріляний гестапо.

Ленкавський Степан – “Залужний”, “Коваль”, “Маркевич”, “Семен” (6.VII.1904, с. Загвіздя, Тисменецький р-н, Івано-Франківська обл. – 7.XI.1977, Мюнхен, Німеччина) – провідний член ОУН. Закінчив Станіславівську гімназію, студент філософського факультету Львівського та Краківського університетів. У 1920-х – один

із лідерів ОВКУГ, член проводу СУНМ (1926-29). Разом з С. Охримовичем та І. Габрусевичем редагував підпільний бюлетень “Юнак” (1928). Делегат від СУНМ на I Конгрес ОУН (Відень, 1929). У 1929-31 рр. ідеологічний референт в КЕ ОУН на ЗУЗ. Опрацював Декалог ОУН. У листопаді 1931 арештований. У вересні 1932 на “процесі конгресівців” засуджений на 4 роки. Вивезений до тюрми в Ломжі з 5 іншими “конгресівцями”. Після 1939 – у Кракові, член Проводу ОУН-р, пропагандистський референт. 29 липня 1941 арештований гестапо. Ув'язнений у концтаборі Авшвіц (№ 49731), де був тяжко побитий поляками. Звільнений 19.XII.1944. Співтворець ЗЧ ОУН, член Проводу. Від грудня 1950 до квітня 1951, коли Бандера відмовлявся від керівництва, і протягом 1959-68 – Голова Проводу ЗЧ ОУН. Після того, як у 1968 на IV ВЗ ОУН окремий Провід ЗЧ ОУН було ліквідовано, а Головний Провід очолив Ярослав Стецько, займав різні важливі організаційні пости. Редагував газету “Шлях перемоги”. Похований на цвинтарі Вальдфрідоф.

Логуш Омелян – “Іванів”, “Євген”, “О. І. Степанів” (???1912, ??? – 199?, м. Сент Луїс, США) – провідний член ОУН. Студент Львівської політехніки, Голова Студентської репрезентації СУСОП у 1937-39 рр., заарештований з іншими учасниками Конгресу укрїнського студентства у Львові (1939). Член УНК в Кракові (1941). Референт пропаганди в Крайовому Проводі ОУН на ПСУЗ у Дніпропетровську (1942-43), учасник III НВЗ ОУН в серпні 1943 р., член Проводу ОУН, референт пропаганди, один із головних організаторів проведення Першої Конференції поневолених народів Сходу Європи й Азії (21-20.XI.1943), автор доповіді “Політичні завдання поневолених народів”. Редактор журналу “Ідея і чин” (літо 1944). Політичний референт УПА-Північ, учасник переговорів з представниками угорської армії на Волині і згодом у Львові. Учасник ВЗ УГВР (11-15.VII.1944). Відправлений разом із дружиною на еміграцію в ЗП УГВР. Проживав в Німеччині. В ЗЧ ОУН в опозиції до С. Бандери. В США деякий час працював у видавництві “Пролог”, голова Об'єднання прихильників визвольної боротьби України. З початку 1960 рр. відійшов від активної громадсько-політичної діяльності.

Логуш-Мешко Катерина – “Верещак”, “М. В-ак” (???1912, ???, Дніпропетровська обл. – 199?, м. Сент Луїс, США) – чільний діяч ОУН. Студент факультету металургії Дніпропетровського університету, інженер, одружилася з О. Логушем у підпіллі. Обласний провідник ОУН Запорізької, Кримської і Луганської областей (1942-43), активна учасниця Першої Конференції поневолених народів Сходу Європи й Азії (21-20.XI.1943), учасниця ВЗ УГВР. Деякий час була зв'язковою УПА-Північ до іноземних відділів УПА. Учасниця переговорів з представниками угорської армії. На еміграції в Західній Німеччині і в США. Активна діячка в ЗП УГВР, деякий час працювала у видавництві “Пролог”. Мати двох синів.

Лозинський Євген (18.V.1909, м. Тисмениця, Івано-Франківська обл. – 17.XII.1977, Нью-Йорк, США) – провідний діяч ОУН. Закінчив Станиславівську гімназію, юридичний факультет Краківського університету. Член Пласту, УВО. Політв'язень польських, німецьких тюрем в Станиславові, Львові, Кракові та концтаборів Авшвіц, Мавтгаузен, Ебензее з 14.IX.1941 по 6.V.1945 рр. (№ 49732). Обласний провідник ОУН в м. Мюнхені (1945) та референт внутрішньої-організаційної політики теренового проводу Німеччини, член Проводу ЗЧ ОУН. Один з організаторів I Конференції ЗЧ ОУН в Альпах в 1947 р. В США з 1951, голова ООЧСУ (1961-65), заступник голови Головного Суду ОУН. Похований на кладовищі в Баунд-Бруку, штат Нью-Джерсі.

Лопатинський Юрій – “Калина”, “Шейк” (4.XII.1906, Тернопіль – 16.XI.1982 Гантер, штат Нью-Йорк, США) – провідний діяч ОУН і УПА. Ровесник і шкільний товариш Р. Шухевича, закінчив Академічну гімназію у Львові (1926) та школу підхорунжих польської армії. Член Пласту (1 курунь ім. П. Сагайдачного), УВО. Студент юридичного факультету Львівського університету, згодом вивчав медицину в Австрії та Франції. Член штабу Карпатської Січі (1938-39), поручник та командир підстаршинської школи в Хусті. В 1941 у складі військової референтури ОУН під керівництвом Шухевича, один із старшин “Нахтігалью”. Учасник II ВЗ ОУН в Кракові. Виконував спецдоручення Проводу ОУН в 1941-43 рр. Арештований гестапо і відправлений в концтабір Саксенгаузен (23.IV.1943-20.X.1944). В грудні 1944 повернувся в Україну як кур'єр від ЗП УГВР і ОУН. Стає членом ГВПШ УПА. Проводив переговори з командуванням АК у справі перемир'я. В опозиції до С. Бандери. Активний член ЗП УГВР, місії УПА закордоном, підполковник, нагороджений Золотим Хрестом Заслуги. Після війни перейшов з Мюнхена у США. Очолював Об'єднання колишніх вояків УПА, працював в дирекції в-ва Пролог (Нью Йорк).

Луцький Олександр – “Богун”, “Богдан”, “Беркут”, “Андрієнко”, “Дем'ян”, “Клименко”, “Марко”, “Чорний” (16.X.1913, с. Боднарів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 13.XI.1946, Київ) – провідний член ОУН. Закінчив гімназію у Станиславові. Студент юридичного факультету Львівського університету. Працівник “Просвіти”, політв'язень польських тюрем (1933-37, 1939). У 1937-39 – окружний провідник ОУН у Станиславові. У 1939 у Кракові був курсантом старшинської школи ім. Коновальця. У березні 1940 з групою Д. Мирона – “Орлика” нелегально перейшов у Галичину, уникнув пастки НКВД у Львові. Учасник II ВЗ ОУН в Кракові, секретар військової і політичної секцій. Воював у складі батальйону “Нахтігаль”, поручник. Був організатором і командиром УНС у Галичині (1943), першим командиром УПА-Захід (1943-44), член ГВПШ. 22.I.1945 схоплений спецзагоном НКГБ, який діяв під виглядом УПА. Засуджений до смертної кари та розстріляний.

Магур Юлія – “Марко” (28.V.1928, м. Борислав, Дрогобицький р-н, Львівська обл. – 28.IV.1993, Львів) – член ЗЧ ОУН (з 1945). В 1944 р. вступив до німецької протиповітряної оборони. Після війни перебував в таборах для переміщених осіб в Траудстейні, Ділінгені (Німеччина). З 1948 в Англії, працював на шахтах в м. Йорктаун. В 1951 зголосився до роботи у референтурі К-3. По спецвишколах закінений у Польщу, згодом у 1953 в Україну. Був одним із 3-х кур'єрів від ПЗЧ ОУН схоплених МГБ та під їх керівництвом проводив радіогра. В 1958-63 рр. навчався на факультеті іноземних мов (англійська філологія) Львівського державного університету. Працював вчителем у школах. Автор спогадів “Про себе і КДБ розповідає “Марко”, Львів 1996”.

Маївський Дмитро – “Косар”, “Сонар”, “Тарас”, “Майченко”, “Крига”, “Зруб”, “Курган”, “Ом”, “Зенко”, “П. Дума” (8.XI.1914, с. Реклинець, Сокальський р-н, Львівська обл. – 19.XII.1945, ?, Чехословаччина) – провідний член ОУН. Навчався в гімназії в Сокалі. З 1934 р. – повітовий провідник Жовківщини, окружний провідник Сокальщини. В 1939 р. організував українську адміністрацію, школи в Грубешівському, Белзькому повітах. Обласний провідник Холмщини, учасник II ВЗ ОУН (Краків). В 1941 р. викладав на 3-місячному курсі у школі ім. Коновальця у Кракові. Одружився зі своєю зв'язковою Любою Шевчик. Учасник похідних груп, член Крайового Проводу ОУН Київщини. 20.XI.1942 р. потрапив у засідку гестапо у Львові на вул. Жулинського; застрілив двох, сам, поранений, утік. Референт пропаганди, згодом політичний. Головний редактор органу ОУН “Ідея і чин” (1942 і 1944-45). Від травня 1943 р. – в 3-членному бюро Проводу ОУН – заступник Голови Бюро Проводу. У грудні 1945 р. з Д. Грицаєм вирушили на зустріч з С. Бандерою в Мюнхен (Німеччина), на чесько-німецькому кордоні потрапили на засідку НКВД і застрілилися. Посмертно іменовані генерал-політвиховником та нагороджені Золотим Хрестом заслуги УПА.

Макарушка Ярослав-Ігнатій – “Пузон” (24.VI.1908, с. Сівка Войнилівська, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 13.III.1998, м. Мейпавуд, штат Нью-Джерсі, США) – член УВО (1928) та ОУН. У 1926 закінчив гімназію у Львові. У 1933 увійшов до складу очолюваної Бандерою КЕ, як референт розвідки у м. Львові. На Львівському процесі (1936) засуджений на 6 років. У червні 1938 звільнений. Влаштувався на роботу у Української народної лічниці. З приходом радянської влади у вересні 1939 виїхав. 1941 отримав диплом Берлінського університету. Працював лікарем у Львові, керував лікарнею в Бібрці. Переховував і лікував поранених членів ОУН. У 1944 виїхав до Відня. Після війни працював лікарем у таборі для переміщених осіб (DP). У 1947 перебрався до США, відкрив медичну практику в Нью-Йорку. У 1958 переїхав до Еванс-Мілс, штат Нью-Йорк, працював психіатром. З 1988 на пенсії. Проживав в Мейлвуді, штат Нью-Джерсі. Похований на цвинтарі св. Духа в м. Гошен.

Малашук Роман (11.XI.1913, с. Бедриківці, Заліщицький р-н, Тернопільська обл. – 5.V.1991, Торонто, Канада) – провідний член ОУН. У 1931 р закінчив Коломийську гімназію. Пластун. У 1932 зарештований поліцією. Член, а згодом провідник Коломийської округи ОУН (1935-37). З 1933 – студент Вищої торгівельної школи у Львові. У 1937-39 – провідник студентського відділу КЕ ОУН на ЗУЗ. У жовтні 1938 організував у Львові 20-тисячну демонстрацію на захист Карпатської України. Зарештований 22.III.1939 поліцією. З вересня 1939 перебував на еміграції у Кракові. Учасник II ВЗ ОУН (квітень 1941). Член штабу похідних груп. Разом із Зеноном Матлою займався вишколами, організовував Південну похідну групу. Арештований гестапо 14.IX.1941. Ув'язнення відбував у тюрмах Станиславова, Львова, Кракова, у концтаборах Авшвіц, Мавтгавзен, Ебензее (№ 57349). Звільнений 6.V.1945. Член теренових проводів Австрії, Німеччини (1945-48), в Проводі ЗЧ ОУН референт вишколу кадрів, член Головного суду ОУН. У 1947 закінчив правничі студії УВУ (Мюнхен), доктор права (“Необхідна оборона і крайня необхідність”). З 29.IX.1948 р. мешкав у Канаді. Очоловав Головну управу Ліги визволення України. З жовтня 1960 опікувався родиною Степана Бандери в Канаді. Член Проводу ОУН (з 1963). Автор споминів “3 книги мого життя. Спомини”. Торонто, 1987; 1988 (в 2 томах).

Малисевич (Малісевич) Василь – “Волтер”, “Вольтер”, “Вальтер”, “Зруб” (3.I.1924, с. Нижня Стинава, Стрийський р-н, Львівська обл. – 26.VI.2003, м. Олександрія, Кіровоградська обл.) – член ОУН (з 1942). В 1942 забраний на роботу до Німеччини, у 1943 вступив у дивізію “Галичина”. Військовополонений у таборі Ріміні (Італія). На еміграції в Англії. Особистий кур’єр та зв’язковий С. Бандери. У січні 1956 посланий ЗЧ ОУН в англійську школу розвідки. Закинутий літаком у 1957 разом з Небесним Володимиром – “Максом” в Україну. В 1958 захоплений КГБ під Львовом. Звільнений з тюрми 1962, мешкав у м. Олександрія.

Малюца Іван – “Чорний”, “Крук”, “Граб” (21.IV.1909, с. Токи, Підволочиський р-н, Тернопільська обл. – ???, 1942, ???) – провідний член ОУН. Пластун. Навчався у Львівській політехніці з 1927. В ОУН з весни 1932 був заступником організаційного референта, а після арешту Зенона Коссака (у зв’язку з нападом на пошту в Городку 30.XI.1932) – оргреферентом. Учасник Празької конференції ОУН (1932). 10.VIII.1934 заарештований у зв’язку з убивством директора гімназії Бабія, звинувачений у причетності до організації атентату на Перацького. Добровільно дав зізнання через убивство члена ОУН Марії Ковалюк. На Варшавському процесі єдиний з підсудних співпрацював із владою та погодився говорити на суді по-польську. Свідчив проти Бандери і Лебеда. На Львівському процесі (1936) засуджений на 15 р. Покарання відбував у Сельцах (Польща), бойкотований іншими в’язнями. Після 1939 року відійшов від українського суспільно-

політичного життя. Був мобілізований до німецької армії перекладачем. Ймовірно загинув під Сталінградом.

Мартинець Володимир – “Волянський”, “Я. Полянський”, “Сокирка”, “Трубкович”, “Тур”, “Турагті”, “Маруся” (15.VII.1899, Львів – 27.XI.1960, Вінніпег, Канада) – громадсько-політичний діяч, журналіст, редактор. Середню освіту отримав в Академічній гімназії у Львові. Навчання продовжив у Львівському таємному університеті (1920-23, право), Вищій торговельній школі у Празі (1923-26, економіка), Берлінському університеті (1927-29, політологія і журналістика), Сорбонні (1934-36, філософія). Підчас національно-визвольних змагань 1917-20 рр. був вояком корпусу Січових Стрільців, пізніше – секретарем губернського комісара Холмщини, Полісся і Підляшшя. Перебував у таборах для інтернованих у Каліші, Щипйорно (Польща). З 1920 р. – економічний референт Української крайової студентської ради у Львові. Один з організаторів Таємного українського університету у Львові. У 1921-25 рр. – член кураторії українських вищих шкіл. В 1926-27 рр. – віце-президент ЦЕСУС. З 1925 р. – член ГУНМ. У 1927-33 – референт пропаганди в НК УВО. Брав участь у 1-ій та 2-ій Конференціях Українських Націоналістів (1927; 1928). На 1-ій Конференції обраний до ПУНу як керівник секретаріату та референт преси й пропаганди. На Конгресі виконував обов’язки головного секретаря Президії, брав участь у роботі соціально-економічної комісії, виголосив доповідь “Соціальна політика”. Обраний референтом пропаганди ПУНу (обіймав цю посаду до 1954). У 1929-41 рр. – прокурор ОУН. У 1934 р. у зв’язку з атентатом на міністра внутрішніх справ Польщі Б. Перацького був депортований із Чехо-Словаччини. У 1934-40 рр. проживав у Франції. Після розколу в українському національно-визвольному русі приєднався до ОУН під проводом А. Мельника, був провідником ОУН-м на ЗУЗ (1941-42). У січні 1944 був заарештований гестапо. Ув’язнення відбував у львівській тюрмі на вул. Лонцького, потім у концентраційному таборі в Бретц (філія Саксенгаузену). Звільнений 21.X.1944. У 1949 р. емігрував з Німеччини у Канаду. Редагував часописи: “Наш шлях” (1922-23; Львів), “Національна думка” (1926-27; Прага), “Розбудова Нації” (1929-1934; Прага), “Сурма” (1927-33), “Українське слово” (1934-40; Париж). Очоловав Спілку українських журналістів (1941-44). Автор 18 книжок, понад 4 тис. статей. Написав спогади “Українське підпілля: від УВО до ОУН” (1949).

Масляник Олександр (17.VII.1913, смт. Хирів, Старосамбірський р-н, Львівська обл. – ? 1971 (?), Едмонтон, Канада) – член ОУН. Студент хімії Львівського університету, магістр. Окружний референт Юнацтва ОУН Перемищини (1935-37). Член референтури розвідки ОУН-р (1940). Арештований гестапо, політв’язень коцтабору Оранієнбург (до 1945). Член СБ ЗЧ ОУН в Німеччині (1946-48). В Канаді активний в громадсько-політичному житті. Член НТШ та УВФ.

Матвієйко Мирон – “Див”, “Усміх”, “Жар”, “Рамзес” (24.I.1914 с. Беримівці, Зборівський р-н, Тернопільська обл. – 10.V.1984, (?) Київ) – член ОУН. З 1930 в Юнацтві у Львові. Після 1939 – референт справ Юнацтва у Грубешівському повітовому проводі. Співробітник Г. Пришляка у Львові (1942). В 1944 р. перейшов на Захід разом з дружиною Євгенією Кошулинською. Керівник СБ ЗЧ ОУН та одночасно очолює таємний штаб для проведення акції “Богу” (засилка в Україну нелегальних груп). Пройшов вишкіл в англійській школі розвідників. В 1951 за завданнями Проводу ЗЧ ОУН і особисто С. Бандери відправлений в Україну для налагодження зв'язків з підпіллям. Скинугий з англійського літака з групою радистів і зв'язкових (“Верес”, “Кобзар”, “Ігор”, “Смалко”, “Славко”) 14-15.V.1951 на Тернопільщині. Філібі повідомив МГБ, куди буде закинута група Матвієйка і їх зловили 5.VI.1951 та примусили передавати по радію до Бандери фальшиві інформації, брати участь в оперативних іграх спецслужб під кодовою назвою “Звено” (Ланка). Після відмови брати участь в цих заходах Є. Пришляка, МГБ імітувало його смерть і перехід Львівського проводу ОУН під керівництво Матвієйка. В червні 1952 зумів втекти з конспіративної квартири МГБ та не зумівши пов'язатись з підпіллям, повернувся назад. Завдяки його діям в Україні було ліквідовано 9 кур'єрських груп (вбито 18, захоплено в полон 26, з них 5 погодилося на співпрацю) та поглиблено конфлікт в ЗЧ ОУН. 24.XII.1960 виступав по київському радіо і в пресі із засудженням діяльності ОУН і УПА, написав “Слово до молоді”, “Чорні справи ЗЧ ОУН (1962)”. 19.VI.1958 спеціальною постановою Верховної Ради СРСР помилуваний. Мешкав у Києві.

Матла Зенон – “Чорний”, “Дніпровий”, “Святослав Вовк” (26.XI.1910, с. Містки, Пустомитівський р-н, Львівська обл. – 23.IX.1993, Філадельфія, США) – провідний член ОУН. Закінчив Академічну гімназію у Львові (1930). Вищу освіту здобував на математичному факультеті Львівського університету. У 1933-34 – надобласний провідник ОУН (Перемишль – Авлів – Бережани – Тернопіль). В 1935 р. засуджений на смерть, яку замінили на довічне ув'язнення. Покарання відбував у тюрмах “Святий Хрест”, Равич. У 1941 – керівник Південної похідної групи, у 1941-42 – провідник груп ОУН на Півд.СУЗ. У 1943 р. відкликаний Проводом до Львова. З травня 1943 – член Бюро Проводу ОУН. Арештований гестапо у липні 1943. Ув'язнення відбував у львівській тюрмі на вул. Лонцького, у німецьких концтаборах Монтелюпіх, Авшвіц, Саксенгаузен. Звільнений восени 1944, після чого проживав на еміграції у Німеччині. Член Проводу ЗЧ ОУН, згодом тереновий провідник у Франції. З 1952 мешкав у США. Член “трійки”, уповноваженої реорганізувати ЗЧ ОУН (1953-54). Член редакції газети “Америка” (Філадельфія), а у 1971-81 рр. – її головний редактор. Автор спогадів “Південна похідна група” (Мюнхен, 1952). Свої публіцистичні твори підписував псевдонімом О. Львівський.

Матла Олександр – “Антоненко”, “Олександр Антонович” (6.X.1913, с. Містки, Пустомитівський р-н, Львівська обл. – 24.XII.1987, Торонто, Канада) – провідний член ОУН. Навчався в Академічній гімназії у Львові. Член “Пласту”. В ОУН з 1929, працював у розвідці у м. Львові, згодом інструктор розвідки юнацьких дзвен. Арештований декілька разів польською поліцією. Заступник обласного провідника ОУН у Львові 1936-39 рр. В 1938 був зв'язковим КЕ ОУН до Перемиської округи. Член редакції газети “Нове село”. В'язень концтабору в Березі Картузькій в 1939. У грудні 1939 перейшов на Захід. В Канаді другий заступник голови Ліги визволення України. Член і редактор видавництва “Гомін України” (1954-87). Член Проводу ЗЧ ОУН, учасник V Конференції ЗЧ ОУН. У жовтні 1960 супроводжував родину Степана Бандери під час переїзду з Мюнхена в Торонто. Автор праць “Історичні записки”, “Роздуми над однією книжкою. Дивовижний “ребус” польських фальсифікаторів” (Торонто, 1979). Свої твори підписував псевдонімом “Петро Терещук”.

Маркусь Василь (22.X.1922, с. Бедевя, Тячівський р-н, Закарпатська обл.) – громадсько-політичний діяч. Член Політичної Ради ОУН-з, ЗП та Середовича УГВР. В 1950 рр. співробітник віцепрезидента УГВР І. Гриньоха. У 1948 закінчив УВУ, один з керівників товариства католицьких студентів “Основа”. Співредактор журналу “Український самостійник”. В 1951-58 рр. працював НТШ та в редакції Енциклопедії Українознавства в м. Сарселі (Франція). У 1959 році переїхав до США. Професор, викладач політичних наук, з 1962 р. в університеті ім. Лойоли в Чикаго.

Марцинок (Мартинюк) Микола – “Іній”, “Кравчук” (16.XII.1915, с. Копитів, Сокальський р-н, Львівська обл. – 11.I.1994, м. Бломінгтон, штат Індіана, США) – член ОУН. Політв'язень польських тюрем (1931, 1937-39). Учасник Північної похідної групи ОУН. Член обласного проводу ОУН Полтавщини (1942-43), політичний референт Сокальського повітового проводу (1943-44). У квітні 1945 р. емігрував до Німеччини, навчався УТГІ, УВУ. Редактор часопису Проводу Юнацтва ОУН “Юнацькій шлях”, член ЦК СУМ та редактор їх органу “Авангард”. Від 1952 р. в США. У 1954 очолив ТУСМ ім. М. Міхновського, редактор журналу “Фенікс”. Автор спогадів.

Марцюк Зиновій – “Улас”, “Омелян” (22.X.1910, с. Озерна, Зборівський р-н, Тернопільська обл.) – провідний член ОУН. Закінчив Тернопільську гімназію (1929), пласту. З 1941 р. фінансовий референт КП ОУН на ЗУЗ, згодом Проводу ОУН, учасник III НВЗ ОУН (21-25.VIII.1943). В липні в складі місії УГВР відправлений на Захід. На еміграції в м. Мюнхені (Німеччина). Фінансово-господарський референт в Проводі ЗЧ ОУН, провів три зборки на фонд УПА. В опозиції до С. Бандери з 10.I.1947 року. Виключений із ЗЧ

ОУН на Надзвичайній Конференції в серпні 1948 році. З 1954 – член Політичної ради ОУН-з, ЗП УГВР.

Мацейко Григорій – “Гонта” (7.VIII.1913, смт. Щирець, Пустомитівський р-н, Львівська обл. – 11.VIII.1966, Буенос-Айрес, Аргентина) – бойовик ОУН, член “Лугу”. Працював у друкарні “Унія” у Львові. Зголосився виконати атентат на Перацького, бо хотів спокутувати провину – 16.VI.1931 допоміг поліції зловити Івана Мицика. Замах здійснив 15.VI.1934 у Варшаві. Утік до Любліна, переховувався у Львові, потім в Карпатах перейшов польсько-чеський кордон. Згодом із Чехо-Словаччини емігрував до Аргентини з литовським паспортом на прізвище Петра Книша. Працював висотним будівельником. За організаційним наказом проживав відсторонено від українського суспільно-політичного життя. Похований на цвинтарі м. Лянус, біля Буенос-Айреса.

Маців Богдан – “Беркут”, “Берко” (12.VIII.1925, Львів) – член ОУН. Народню і середню освіту закінчив у Львові. В 1943 вступив в дивізію “Галичина”. Перейшов вишколи: рекрутський, підстаршинський і старшинський (офіцерський). Інтернований в таборі Ріміні (Італія). На еміграції в Німеччині. Активний в ЗЧ ОУН, працівник референтури К-3 в Проводі ЗЧ. Близький співробітник Б. Підгайного. Згодом в ОУН-з, член Політичної ради. Переїхав в Канаду в 1956 році, активний в Крайовій ОУН-з. Голова Братства колишніх вояків 1-ої Української дивізії Української Національної Армії в провінції Квебек. Мешкає в Монреалю.

Мащак Осип – “Мак” (22.XII.1908, с. Смільниця, Старосамбірський р-н, Львівська обл. – ?.1970, ?, США) – провідний член ОУН. Студент політехніки. Краєвий провідник після С. Бандери, арештований у 1934. На львівським процесі 1936 засуджений на 15 років, в'язень тюрми в Сельцах (Польща). Автор відомої молитви серед членів ОУН “Україно, свята мати героїв...”. Звільнений з ув'язнення 9.IX.1939. У 1940 член Краківського проводу ОУН. Учасник II ВЗ ОУН (31.III.-4.IV.1941). В 1942 перебував на сході України. Після війни на еміграції в США.

Мельник Андрій – “Євген” (12.XII.1890, с. Воля Якубова, Дрогобицький р-н, Львівська обл. – 1.XI.1964, м. Клерво, Люксембург) – провідний діяч ОУН. Закінчив гімназію в Стрию в 1910 р. З 1914 в УСС, чотовий, сотник. 4.IX.1916 в боях на Лисоні потрапив у російський полон. Наприкінці 1917 р. втік з полону до Києва. Допомогає Є. Коновальцю у творенні корпусу Січових Стрільців – начальник штабу куреня, полку. Полковник, начальник штабу Армії УНР III.-VI.1919. Полав у польський полон, працює у військовій місії УНР у Празі в 1920-21 рр., де завершує свою освіту (інженер-лісівник). Член Начальної команди УВО в 1921-22 рр., Крайовий командант УВО з жовтня 1922 до квітня 1924. Арештований 10.IV.1924 польською поліцією та засуджений 28.III.1925 на “процесі

басарабовців” на 5 років. З 1928 р. адміністратор лісів митрополії УГКЦ, голова Головної ради католицької акції української молоді “Орли” (1933-38), член Сеньйорату УВО та голова Сенату з 1934. Після вбивства Коновальця очолив ПУН, затверджений 27.VIII.1939 на II ВЗУН ОУН в Римі. Крайові члени на чолі з С. Бандерою, не визнали законність призначення Мельника, критикували його кадрові призначення і вимагали усунення Я. Барановського, О. Сеніка, політику повної орієнтації на Німеччину та пасивність у подіях в Карпатській Україні. Після розколу, який остаточно оформився у квітні 1941, за Мельником залишилась частина організації, переважно в еміграції. З кінця 1941 проживав у Берліні під наглядом, без права вільного переїзду. Арештований німцями і відправлений в концтабір Саксенгаузен (26.II.-17.X.1944). Після війни проживав в Німеччині та Люксембурзі. На Велеликому Зборі ОУН в 1947 обраний довічним головою ПУНу. Похований у м. Люксембурзі. 23.VII.2006 р. у с. Воля Якубова урочисто відкрито пам'ятник полк. А. Мельнику (скульптор Петро Кулик).

Мигаль Роман (14.III.1910, Коломия, Івано-Франківська обл. – вересень 1939, ???) – член ОУН. Закінчив Заліщицьку семінарію, навчався у Львівському та Ягеллонському університетах. Пресовий референт ОУН на м. Львів (1931), заступник референта пропаганди КЕ ОУН. У 1932 був заарештований унаслідок провалу заліщицької повітової сітки ОУН (процес А. Прокопчука і товаришів, 24 підсудних). Очолював відділ бойової розвідки крайового проводу ОУН. Підсудний у справі вбивства міністра внутрішніх справ Перацького (організував втечу Г. Мацейка за кордон). На Львівському процесі (1936) засуджений на пожиттєве ув'язнення. Загинув на початку Другої світової війни, повертаючись з поліційною в'язничної охорони м. Тарнова. Можливо був розстріляний з іншими в'язнями у м. Сераджа або м. Мелца.

Минович Роман (??? – ?.X.1944, ?, Югославія) – член ОУН. Навчався у Празі, був активним діячем студентського руху СУПЕ. В'язень Берези Картузької (березень 1935 – січень 1936). Кур'єр ОУН та УГВР. Був відправлений для переговорів із західними державами. Під час нелегального переходу кордону Італії потрапив у полон до комуністичних партизанів генерала Тіто.

Мирон Дмитро – “Орлик”, “Роберт”, “Андрій”, “Піп” (5.XI.1911, с. Рай Бережанський р-н, Тернопільська обл. – 25.VII.1942, Київ) – один із провідних ідеологів і публіцистів ОУН. До 1928 року навчався в бережанській гімназії, у 1930 закінчив Малу духовну семінарію у Львові та вступив до Львівського університету на юридичний факультет. У 1932-33 рр. – провідник Юнацтва при КЕ ОУН, друкувався в підпільних виданнях. У жовтні 1933 заарештований за належність до ОУН та розповсюдження нелегальної літератури; засуджений на 7 років. Відбував покарання в тюрмах Равіча, Вронок. Звільнений за

амністією. Від лютого 1939 – політичний референт КЕ ОУН. Учасник ІІ ВЗУН ОУН у Римі (27.VII.1939). Автор праці “Ідея і чин” (1940) та 44 правил життя українського націоналіста. Член РП ОУН на чолі зі С. Бандерою. Один із організаторів та учасників ІІ ВЗ ОУН у Кракові (1-4. IV.1941). Крайовий провідник ПСУЗ (1941-42). Загинув у Києві під час перестрілки з гестапо.

Миськів Дмитро – “І. Вирський” (9.XI.1907, с. Гайворонка, Теробовлянський р-н, Тернопільська обл. – 28.III.1960, Мюнхен, Німеччина) – член ОУН. Пластун, навчався в УТГІ. На еміграції працював в кооперативі “Праця” та ЗУДАКУ (Злучений Український Допомоговий Американський Комітет). Найближчий співробітник Бандери, член проводу ЗЧ ОУН, Головної ради та Головний контрольний. Після втечі Сташинського на Захід КГБ поширювало версію, що він убив Бандеру за дорученням західнонімецької розвідки.

Мицик Іван – “Аскольд” (14.I.1910, с. Верхнє Синьовидне, Сколівський р-н, Львівська обл. – ???, 1941, ???) – провідний діяч ОУН. Пластун. В 1930 закінчив Львівську гімназію. Отримав доручення вбити Євгена Березницького, провокатора, який діяв у гімназії. 16.VI.1931 біля аптеки-музею І. Мицик виконав завдання, але був схоплений поліцією. Г. Мацейко допоміг правоохоронцям його затримати, вважаючи злочинцем. На суді 19.XI.1931 І. Мицик був засуджений на 15 років. Вийшовши на волю восени 1939, став організаційним референтом Головного Проводу ОУН-м. У червні 1941 під іменем Бориса Заревича І. Мицик перейшов в Україну. З рідного села вирушив у напрямку Поділля. По дорозі був схоплений НКВД і розстріляний.

Мітрінга Іван-Тадей – “Сергій Орелюк”, “Полин” (5.VIII.1907, с. Петриків, Тернопільський р-н, Тернопільська обл. – 6.X.1943, с. Вілія, Березнівський р-н, Рівненська обл.) – провідний діяч ОУН, публіцист, співробітник націоналістичних видань (редактор “Дешевої книжки”, газети “Геть з большевизмом” (1938), автор політичних брошур “Большевизм – це московський імперіалізм” (1936), “Гітлер і Україна” (1939), “Наш шлях до боротьби” (1940). Студював історію у Львівському університеті. За призначенням Коновальця працював спеціальним референтом із соціальних питань. У 1940 увійшов до ОУН-р. У 1940-41 – працівник референтури пропаганди. У 1941 викладав пропаганду на 3-місячних курсах при старшинській школі ім. Коновальця в Кракові. У 1941 відійшов від ОУН-р через ідеологічно-програмні розходження. Еволюціонував у напрямі лівих позицій. У 1942 на Волині заснував Українську революційну партію робітників і селян, яка того ж року злилася з УНДП. Викладав у Костопільській українській гімназії. Перейшов у підпілля разом із дружиною. У 1942-43 – шеф політично-пропагандистського відділу у штабі М. Боровця – “Бульби”. У 1942 виступав проти переговорів

Боровця з більшовиками, зокрема, з полк. Лукіним. Загинув у бою з червоними партизанами.

Наняк Григорій – “Свистун” (17.X.1924, с. Слобідка Горішня, Монастирський р-н, Тернопільська обл. – ???, Мюнхен, Німеччина) – член ОУН. Працював учителем, навчався в Вищій Торговій школі у Львові з 1941 р. Провідник юнацтва ОУН Станиславівського повіту, організаційний референт Станиславівської округи ОУН. Арештований гестапо 8.VI.1943 та відправлений в концтабори: Авшвіц, Біркінау (звільнений 8.V.1945). В Мюнхені секретар ЛУПВ. В референтурі молоді ПЗЧ ОУН розбудовував структури Юнацтва ОУН в Німеччині. Організатор виховно-вишкільного табору “Великий Луг” літом 1947 в лісі Стефанкірхен біля Розенгайму. З 1954 р. в ОУН-з, член Світової ЛУПВ. Мешкав в Мюнхені.

Небесний Володимир – “Липа”, “Макс” (??? – ???) – член ЗЧ ОУН. Вояк дивізії “Галичина”. Працював в референтурі К-3. В 1957 засланий нелегально в Україну. Попав в полон КГБ. Подальша доля невідома.

Нидза Володимир (22.V.1914, с. Войткове Добромильського повіту, тепер Польща – 11.VII.1938, Равіч, Польща) – студент Львівської політехніки, пластун, член ОУН. За участь у нападах на консульство ССРСР у Львові та на куратора Гадомського відбував 14 років ув'язнення у м. Равіч. У тюрмі був заступником провідника групи українських політв'язнів Володимира Макара. Трагічно загинув під час голодування політичних в'язнів: був повішений тюремними наглядачами.

Онацький Євген – “Тарас”, “Домотенко” (13.I.1894, Глухів, Сумська обл. – 27.X.1979, Буенос-Айрес, Аргентина) – громадсько-політичний діяч, журналіст. Закінчив Подільську гімназію, Київський університет. Секретар Центральної Ради, член Президії Малої ради. Їздив у складі делегації УНР на Паризьку мирну конференцію (січень 1919) і на Генуезьку конференцію (1922), працював в українській дипломатичній місії в Римі. Член ОУН (з 1929), один із її теоретиків та ідеологів; представник ОУН в Італії. У міжвоєнний час співпрацював із виданнями “Розбудова нації”, “Український голос”, “Свобода”, “Новий шлях”, “Новий клич”. У 1936-40 рр. викладав у Вищому східного університеті в Неаполі, у 1940-43 рр. – в Римському університеті. Очоловав українську громаду в Римі. 29.X.1943 був заарештований німцями, сидів у в'язницях Італії, Німеччини. Звільнившись 18.X.1944, повернувся до Рима. У 1947 переїхав у Буенос-Айрес. Співзасновник і голова Української центральної репрезентації в Аргентині (1953-60). Голова, пізніше почесний голова Спілки українських науковців, митців, літераторів. Редактор тижневика “Наш клич”, альманахів “Відродження”, “Просвіта”, місячника “Дзвін”. Дійсний член НТШ. Автор 52 книжок (надруковано 38). Найголовніші

спогади – “У вічному місті: записки українського журналіста” та “По похилій площі: записки українського дипломата 1919-21”.

Онишкевич Юрій (7.III.1909, с. Угнів, Сокальський р-н, Львівська обл. – ???) – член УВО та ОУН. Закінчив торгівельну школу. Був неодноразово суджений, зокрема за атентати на “Таргі Висходне” у вересні 1929. Службовець страхового товариства “Дністер”. Член бойової групи ОУН “Богданівки” (1931-32). Засуджений польським судом на термін 13 років тюремного ув'язнення (20.VII.1934). Заарештований наприкінці 1939 або 1940 році НКВД. Подальша доля невідома.

Охримович Василь – “Далекий”, “Чужий”, “Дальній”, “Пилип”, “Кузьма”, “Гармаш”, “Бард”, “Грузин” (25.V.1914, Львів – 18(?).V.1954, Київ) – провідний член ОУН. Навчався в Тернопільській гімназії та Малій семінарії у Львові (1936). В'язень польських тюрем, концтабору в Березі Картузькій (1935-36). В 1938 засуджений на 8 років тюремного ув'язнення, вийшов з початком війни. Проходив старшинські курси в школі ім. Коновальця. Учасник II ВЗ ОУН в Кракові (квітень 1941). Голова обласної Тернопільської адміністрації літом 1941 р. Крайовий провідник ОУН ЗУЗ (1943). Учасник III НВЗ ОУН (серпень 1943), співорганізатор УПА та член-засновник УГВР. На еміграції в Мюнхені, Німеччина. Голова ради референтів, керівник політичної інформаційної служби ЗП УГВР. Скинутий з американського літака в Майданському лісі біля Дрогобича вночі 20.V.1951, як делегат ЗП УГВР відстоювати позицію перед Проводом ОУН, одночасно з групою М. Матвієйка. Очевидно, Кім Філбі не знав і не повідомив про час і місце висадки МГБ, як у випадку з М. Матвієйком. Перезимував в бункері з В. Куком, зустрічався з Р. Кравчуком, П. Федунюком. Майор-політвиховник УПА та відзначений Хрестом Бойової Заслуги УПА 2-го класу, член Проводу ОУН. Радисти з його групи “Мак”, “Рубан” і “Осип” скоро були схоплені і перевербовані МГБ. 6.X.1952 потрапив в полон. Під контролем МГБ листувався з Провідником ОУН В. Куком та “передавав на Захід радіограму з волею батьківщини” – мандат для ЗП УГВР репрезентувати український визвольний рух та з запереченням головування С. Бандери в ЗЧ ОУН.

Охримович Степан – “Обухович”, “Данило”, “Володимир Арсенич”, “Петька” (18.IX.1905, м. Сколе, Львівська обл. – 10.IV.1931, с. Завадів, Стрийський р-н, Львівської обл.) – провідний член ОУН. Навчався в гімназіях у Львові і Стрию (1923). Член Пласту, засновник куреня старших Пластунів “Червона Калина”. Студіював філософію в Українському таємному університеті у Львові і продовжував у Львівському університеті. Співробітник Національного музею у Львові. Член УВО, делегат Першого Конгресу ОУН у Відні (1929). Перший організаційний референт KE ОУН. Його праця “Український Націоналізм” була основою ідеологічного вишколу членів

ОУН. Голова Українського студентського товариства в Стрию, голова Товариства наукових викладів ім. Петра Могили у Львові, співредактор журналу “Студентський Шлях”. Редактор “Бюлетня Крайової Екзекутиви ОУН”. Крайовий Провідник ОУН в 1930-31 рр. На початку квітня 1931 потрапив в тюрму, тортурований. Вийшов через це важко хворий і через декілька днів помер.

Паладійчук Роман (22.IV.1911, с. Олексинці, Борщівський р-н, Тернопільська обл. – ???) – відомий журналіст, один з організаторів ОУН в Тернополі. Закінчив українську гімназію в Тернополі (1930). Політ'язень концтабору в Березі Картузькій (III.-X.1935). Директор “Видавництва Дешева книжка” у Львові, редактор “Українського Видавництва” (1941). Один із чільних членів групи Івана Мітринги (1940-42). На еміграції в Канаді, член ЦК УРАДП-лівиді.

Палідович Михайло – “Богдан”, “Денис”, “Карпатський”, “Моряк”, “Херсонєць” (23.VIII.1914, м. Миколаїв, Львівська обл. – 26.V.1944, біля с. Радів, Миколаївський р-н, Львівська обл.) – провідний член ОУН. Вступив в Юнацтво в стрийській гімназії, виключений з неї та засуджений 29.IV.1933 на 8 місяців за зберігання підлітчих видань. Закінчив Малу семінарію (1935), навчався в політехніці в м. Данцігу (1938-39) та економічно-політичному факультеті Віденського університету (1939-41). Керівник студентського звена ОУН та член редакції журналу “Студентський вісник” (1937-39). Референт пропаганди KE ОУН на Великонімецьчину (1941), учасник II ВЗ ОУН в Кракові. Керівник Організації Української Націоналістичної Молоді “Січ”. Референт пропаганди КП ОУН ЗУЗ (1941-44), редактор “Бюлетня” (1942-44) та журналу “Ідея і чин” (1944). Секретар III НВЗ ОУН (21-25.VIII.1943). У 1991 р. перепохований в м. Миколаїв.

Пашкевич Олександр – “Том”, “Гіз” (5.IV.1908, Тернопіль – між 24 і 28.VI.1941, Львів) – член ОУН. Пластун. У 1930 закінчив Львівську політехніку. У KE ОУН, очолюваній Бандерою, виконував обов'язки референта розвідки у провінції. У зв'язку з убивством Перацького був заарештований. Засуджений на Львівському процесі (1936) на 5 років. Після звільнення пішов в опозицію до КП ОУН Лева Ребета. Заарештований НКВД, розстріляний у в'язниці “Бригідки”.

Пеленський Євген-Юліян – “Буй-Тур” (3.I.1908, м. Стрий, Львівська обл. – ?.1956, ?, Австралія) – член ОУН. У 1926 р. закінчив Стрийську гімназію. Підтримував постійний зв'язок із Степаном Бандерою. Закінчив гуманістичний факультет Львівського університету, захистив докторат в 1935 р. В 1941 р. член УНК в Кракові. На еміграції в Німеччині, згодом з 1949 р. в Австралії, засновник у м. Сідней видавництва “Слово”.

Перегіняк Григорій – “Довбешка”, “Коробка” (18.I.1908, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. –

22.II.1943, поблизу с. Висоцьке, Дубровицький р-н, Рівненська обл.) – член ОУН, один з організаторів УПА. У 1935 застрелив солтиса, за що був засуджений на довічне ув'язнення. Вийшов на волю у вересні 1939. У 1939-41 рр. проживав на еміграції. Учасник військових вишколів ОУН. Похідною групою ОУН вирушив на Полісся (1941), заступник окружного організаційного референта ОУН Сарненщини. Командир першої сотні УПА, створеної в грудні 1942. 7.II.1943 бійці його сотні взяли містечко Володимирець, розігнали поліцію та звільнили в'язнів. Загинув у бою з німецькими окупантами.

Перацький Броніслав (28.V.1885, м. Горліца, Польща – 15.VI.1934, Варшава, Польща) – польський військово-політичний діяч, посмертно генерал бригади Війська Польського. З 1911 р. член “Союзу чинної боротьби” та “Стрілецького союзу”. В 1913 закінчив офіцерську школу. Під час Першої світової війни служив в Польських легіонах – хорунжий, поручник, капітан. У 1918 р. член Польської військової організації. В 1918-19 рр. брав участь в українсько-польській війні: в ранзі майора в боях за Львів. У липні 1920 отримав звання підполковника, 1924 – полковника. В 1921 р. вступив до організації “Честь і Батьківщина”. Вхордив до найближчого оточення маршала Пілсудського. З 1926 став одним із основних діячів санаційного режиму. З 1928 депутат Сейму. Виступав за проведення політики сильної руки. Очолював деякий час таємну поліцію, в 1929-30 рр. віце-міністр, з 27.VI.1931 – міністр внутрішніх справ. В 1930 р. керував пацифікацією в Галичині, а згодом видав розпорядження про застосування сили проти українців в Ліському повіті (1931), на Волині і Поліссі (1932). Під тиском світової громадськості пішов на поступки в економічних і культурно-освітніх сферах для українців у Польщі.

Підгайний Богдан – “Бик”, “Аскольд”, “Доктор” (2.I.1906, с. Полоничка, Кам'яно-Буський р-н, Львівська обл. – 1.IX.1980, Торонто, Канада) – провідний діяч ОУН. Закінчив Академічну гімназію (1925) та політехніку в м. Данцігу. Член ОВКУГ, УВО (з 1923). 19 жовтня 1926 року разом з Р. Шухевичем виконав атентат на польського шкільного куратора Я. Собінського за переведення українських шкіл на польську мову навчання. В 1933-34 рр. референт бойової референтури КЕ ОУН. 14.VI.1934 арештований і під впливом інформації з організаційних збірок ОУН (“Архіву Сеника”) підтвердив дані поліції. На Львівському процесі ОУН (1936) був засуджений до 15 років ув'язнення. В 1940 р. за дорученням Р. Шухевича вступив до куреня “Роланд” (ДУН), 1943 року – в дивізію “Галичина” (поручник, згодом сотник). Інтернований англійськими військами у травні 1945 в Австрії та перебував в таборі для переміщених українських вояків в Белларії (Італія). Після звільнення проживав в Німеччині. Член Проводу ЗЧ ОУН в 1940 рр. та керівник референтури краєвих зв'язків. З 1954 року – член Політради ОУН-з. З 1956 проживав у Канаді. Інженер, співвласник фірми в Торонто. Громадський діяч, активіст Братства Першої Дивізії УНА. Один із співавтор збірника “Броди” (Мюнхен, 1951).

Пришляк Яків (???-1897, с. Вікна, Скалатський повіт – 29.IV.1932, Тернопіль) – бойовик УВО, член Скалатського повітового проводу ОУН. Разом з П. Голоядом повішений за організацію атентату на співробітника поліції Василя Затирки. Виконавця атентату Олексу Метельського засуджено на довічне ув'язнення.

Пришляк Євген – “Ярема”, “Чорнота”, “Чернець” (13.XII.1913, Миколаїв, Львівська обл. – 3.XII.1987, Миколаїв, Львівська обл.) – провідний член ОУН. Закінчив торгівельну школу в Львові у 1930 р. Підрайонний провідник ОУН (1934). Працював у торгівлі. Засуджений на 6 років тюрми в т. зв. веринській справі. В 1939-41 рр. на Закерзонні служив у вершниках. Учасник ІІ ВЗ ОУН в Кракові (31.III.-3.VI.1941) та Похідних груп. В 1941-42 рр. в'язень німецьких тюрем. В 1945-49 рр. окружний референт СБ Дрогобиччини та Городоччини, від 1949 – крайовий референт СБ ОУН Львівського краю, з 1950 – КП ОУН Львівського краю. Сотник-політвиховник УПА (14.X.1951). 25.I.1952 в бункері у с. Лани Пустомитівського р-ну Львівська обл. отруєний газом попав в полон. Від МГБ до Проводу ЗЧ ОУН відправлялися листи за його підписом про “конфлікт між ним і В. Куком”. Він відмовився брати участь в оперативно-чекістських іграх під кодовою назвою “Звено” (Ланка). Кару смерті, замінено на 25 років виправних таборів. В концтаборах був провідником страйків, серед в'язнів здобув симпатії своєю твердістю і гідністю. Після відбуття покарання з 1977 р. проживав у м. Миколаєві під постійним наглядом КГБ.

Прокоп Мирослав – “Володимир”, “Орлович”, “Радович”, “Гармаш”, “Остап” (6.V.1913, Перемишль, тепер Польща – 7.XII.2003, Нью-Йорк, США) – провідний діяч ОУН і УГВР. Член Пласту. Закінчив перемишльську гімназію (1930) та правничий факультет Львівського університету. Повітовий, окружний провідник ОУН Перемищини (1932-33), політв'язень польських тюрем (1933-37). Редактор журналу “Студентський вісник” (1937-39) та Української пресової служби (1939-41). Референт пропаганди КП ОУН на Північно-Східних землях (Київ, 1942). Референт пропаганди Проводу ОУН (1943-44). Учасник делегації ОУН на переговорах з польським підпіллям, редактор журналу ОУН “Ідея і Чин”, учасник ІІІ НВЗ ОУН, член Ініціативної комісії для створення УГВР і учасник І ВЗ УГВР, обраний до складу її Президії. Як член ЗП УГВР, влітку 1944 виїхав за кордон. На еміграції мешкав у Німеччині, а потім – в США. Продовжив своє навчання в університетах Берліна та Мюнхена (1944-49), доктор права. В опозиції до С. Бандери. Займався науковою і видавничою діяльністю. Заступник Голови ЗП УГВР (1946-83), Голова Середовища УГВР (від 1983). Співредактор журналу “Сучасність”, заступник голови фірми-корпорації Пролог (1952-74) та голова (1974-83). Дісний член НТШ. Підписував свої публіцистичні праці псевдонімами – “М. В. Вировий”, “О. С. Садовий”, “В. В. Садовий”. Похований на цвинтарі в Суат Банд-Бруку (штат Нью-Джерсі).

Процик Степан (25.V.1921, с. Кут (с. р. с. Товсте), Гусятинський р-н, Тернопільська обл. – 17.VIII.1997, Філадельфія, США) – член ОУН. Політв'язень німецьких концентраційних таборів (Авшвіц). Випускник Української високої економічної школи в Мюнхені, інженер. Редактор журналу “Сурма”, директор друкарні “Ціцера”. В опозиції до С. Бандери в ЗЧ ОУН. В США голова управи “Рідної школи” у Філадельфії, редактор журналу “За патріархат”, “Незалежний бюлетень” та член “Комітету тисячеліття християнства в Україні”. Член організації однодумців ОУН-з, делегатури ЗП УГВР.

Процик Нестор (7.XI.1913, с. Гниличка, Підволочиський р-н, Тернопільська обл. – ???, 1973, м. Бафало, США) – провідний член ОУН. Навчався в Тернопільській гімназії. Провідник ОУН м. Кракова (1939). У Мюнхені працював в УЧХ, згодом очолював Санітарно-харитативну службу. Доктор медичних наук Сорбонського університету, професор психіатрії. В Проводі ОУН, активний діяч АБН. На еміграції в США, член та провідник теренового проводу ОУН, заступник директора державної лікарні м. Бафало.

Пшеничний Степан (29.XII.1913, с. Мокре, Дубнівський р-н, Рівненська обл. – ?.I.1940, поблизу с. Бендога, Сокальський р-н, Львівська обл.) – діяч ОУН. Закінчив українську гімназію у Кременці (1931), навчався у Львівському університеті. Пластун, член 76-го куреня ім. Тимоша Хмельницького. В ОУН від 1930. Зв'язкоюї між повітовою езекутивною Кременеччини і KE ОУН у Львові, повітовий провідник ОУН Дубенщини (1931-32), референт пропаганди KE ОУН ПЗУЗ (1936-37). Політичний в'язень польських тюрем (червень 1932-36, кінець 1937 – вересень 1939). Призначений членом KE ОУН ПЗУЗ. На чолі бойової групи ОУН здійснював перехід через німецько-радянський кордон, під час якого загинув.

Рак Ярослав – “Мортек” (29.VII.1908, м. Винники, Львівської обл. – 11.XI.1989, Нью-Йорк, США) – провідний діяч ОУН. Закінчив Стрийську гімназію (1927), юридичний факультет Львівського університету. Член “Пласту” (куринь УСП “Загін Червона Калина”), голова Українського студентського спортивного клубу, член Українського спортивного союзу. Зв'язковий між KE ОУН та ПУН, доставляв зброю та нелегальну літературу. На Варшавському процесі був засуджений на 7 років. У 1939-40 – керівник відділу молоді УЦК в Кракові. Член Проводу ОУН-р. Брав участь у роботі штабу похідних груп, очолюваному В. Куком. У 1941-44 рр. – в'язень Освенціма (№ 66676), в 1945-48 рр. – керівник відділу молоді ЦПУЕ в Німеччині, в 1945-53 – член Головної пластової старшини. В 1959 р. очолював комісію щодо обставин вбивства С. Бандери. Дійсний член НТШ. З 1970 очолює Координаційну виховно-освітню раду при УККА, голова Головного суду і Головної ради ОУН. У 1980 рр. був членом Теренового проводу ОУН в США. Похований на цвинтарі в Суат Банд-Бруку, штат Нью-Джерсі.

Равлик Іван (15.VI.1909, с. Коровниця Стара, Любачівський повіт, тепер Польща – ?.XII.1942, Львів) – провідний член ОУН. Пластун (10 УСП куринь “Чорноморці”). Обласний провідник ОУН (1933). В'язень польських тюрем, засуджений на Львівському процесі (27.VI.1936) на 5 років. Член РП ОУН, заступник референта СБ. Член УНК в Кракові, керівник української міліції у Львові (1941). Розстріляний гестапо.

Ребет-Цісик Дарія – “Роберт”, “Орлян” (26.II.1913, м. Кіцмань, Чернівецька обл. – 5.I.1992, Мюнхен, Німеччина) – провідний член ОУН. Закінчила гімназію в м. Стрию. Член Пласту, УВО (1928). Повітовий референт Юнацтва ОУН (1929-32), повітовий провідник Стрийщини та окружний референт Юнацтва і жіночих груп (1933-34), провідник Стрийської округи (весна-літо 1934), зв'язкова до KE. Навчалася на юридичних факультетах у Львівському і Люблінському університетах, магістр права з 1936 року. У 1935-39 рр. референт Юнацтва KE ОУН та відповідальна за зв'язки з ПУНОм. Декілька разів арештована польською поліцією. З кінця 1939 у Кракові, одружується з Л. Ребетом. Учасник ІІ ВЗ ОУН в Кракові (31.III.-3.VI.1941), член КП ОУН на ЗОУН (провідник Р. Шухевич). До Львова переїхала нелегально після Акту 30червня 1941 р. Арештована гестапо у вересні 1941-42, у Львові в тюрмах на вул. Лонцького і в Кракові в Монтелюпіх. Після звільнення працівник реферантури пропаганди Проводу ОУН (до 1943). Учасник ІІІ НВЗ ОУН (21.III.-25.VIII.1943), де обрана членом Проводу. Член Ініціативного комітету для створення УГВР (ІІІ-VII.1944). Учасник І ВЗ УГВР в с. Сприня Самбірського р-ну Львівської обл. (11-15.IV.1944) та обрана членом Президії УГВР. У складі ЗП УГВР виїхала закордон, член Р-33. Проживала у Мюнхені. Після Міттенвальдської конференції 1948 усунута з ЗЧ ОУН, стала членом ОУН-з. З кінця 1950-х рр. член Політичної ради ОУН-з, згодом другий заступник голови та Голова з 1979 р. Співробітниця газети “Сучасна Україна”, журналів “Сучасність”, “Український Самостійник”. Працювала у Бюрі розшуків німецького Червоного Хреста в Мюнхені. Автор спогадів і публіцистичних статей – “На перехрестях визвольних змагань / Упор. О. Панченко. Гадяч, 2003”.

Ребет Лев – “Кіл”, “Кліц”, “Левко”, “Лисий”, “Стар” (1912, м. Стрий, Львівської обл. – 12.X.1957, м. Мюнхен, Німеччина) – провідний член ОУН. Закінчив у 1930 р. гімназію в м. Стрию. Член Пласту (5 куринь ім. кн. Ярослава Осмомисла), УВО (1927). Навчалася в 1930-38 рр. на юридичному факультеті Львівського університету, магістр права. Повітовий провідник ОУН Стрийщини (1930-32), провідник Стрийської округи (1933, 1935). Після арешту О. Гасина – “Сук” стає КП ОУН на ЗУЗ (1935-7.II.1939). Учасник ІІ ВЗ ОУН в Кракові (31.III.-3.VI.1941). В 1941 – перший заступник Голови УДП, очолюваного Я. Стецьком. Політв'язень німецьких тюрем і концтабору Авшвіц, № 57368 (14.IX.1941-X.1944). З 1945 в

Мюнхені, в ЗЧ ОУН займає посаду Головного суді (1945-48). Належав до опозиційної фракції до С. Бандери, виключений із ЗЧ ОУН на Надзвичайній Конференції (серпень 1948). З 1954 очолив ОУН-з, Голова її Політичної ради. З 1950 член ЗП УГВР та Голова ради референтів. Співпрацював з газетами "Українська Трибуна", "Час", "Сучасна Україна", головний редактор в 1954-57 рр. тижневика, згодом місячника "Український Самостійник". В 1949 захистив докторську дисертацію на тему "Держава і нація". З 1952 – доцент, 1954 – професор державного права УВУ та член НТШ. Автор спогадів і праць з політики, соціології, права ("Світла і тіні ОУН, 1964"; "Формування української нації, 1951"; "Походження українців, росіян і білорусів в світлі сучасних радянських теорій, 1955"; "Теорія нації, 1957"). Вбитий агентом КГБ Б. Сташинським. Похований на цвинтарі Вальдфрідоф.

Ріпецький Модест – "Горислав" (27.XII.1921, Львів – 28.VI.2004, Чикаго, США). Навчався у "Рідній школі" ім. Т. Шевченка та філії Академічної гімназії, з 1940 медичному інституті у Львові. Один із організаторів вишкільного табору на Буковому Берді. Навесні 1944 в УПА, лікар у курені "Рена". Недовго перебував у складі сотні В. Щигельського – "Бурлаки". В 1945-47 роках виконував функцію референта СБ ОУН в надрайоні "Бескид" та один з організаторів УЧХ, лікував поранених та хворих вояків на Лемківщині. У жовтні 1947 році перейшов з рейдуючим відділом УПА через Австрію (м. Ландек) до Західної Німеччини. З 1948 року продовжив студії в університеті м. Ерланген (Німеччина), де отримав фах лікаря. В 1949 одружився з Марією Боднаренко. Один із референтів зв'язку з краєм в ЗЧ ОУН. Входив до першого складу Політичної ради ЗЧ ОУН, призначений Колегією уповноважених у складі А. Ребета та З. Матли. На нього був записаний офіціоз ЗЧ ОУН газета "Український самостійник". 22-26.I.1954 ініціатор зборів колишніх вояків УПА, які перейшли на позиції ЗП УГВР. В 1956 захистив докторську дисертацію в університеті ім. Людвіка-Максиміліана в Мюнхені. З 1957 в США, працює сімейним лікарем у Чикаго. Провідний член та голова Об'єднання колишніх вояків УПА США і Канади. З 1973 р. Голова в-ва "Літопис УПА", редактор 23, 32 тому про медичну опіку в УПА, написав історію куреня УПА під командуванням В. Мізерного – "Рена", зраду та діяльність Леоніда Лапінського – "Зенона". Похований на цвинтарі св. Миколая у Чикаго.

Свенціцька Віра (28.VIII.1913, Львів – 21.V.1991, Львів) – відомий науковець, громадський діяч. Закінчила гімназію Василянко. Вищу освіту здобула на філософському факультеті Львівського університету. Член ОУН, входила у дівочу розвідувальну п'ятірку, очолювану Марією Кос. Виступала як свідок на Варшавському процесі (1935-36), як підсудна на Львівському (1936). Звільнена за браком доказів. Член НТШ з 1939. У 1940 була заарештована НКВД. В 1941 р. співробітник вишкільної референтури Проводу ОУН.

5.XI.1948 – арештована удруге МГБ. Засуджена ОСО на 25 років. Звільнена в 1956. Продовжила працю в Львівському музеї українського мистецтва, керувала відділом давньоукраїнського малярства. Один з ініціаторів створення музеїв О. Кульчицької, І. Труша, А. Левицького. Автор понад 60 праць і статей, лауреат Державної премії ім. Тараса Шевченка.

Сеник Омелян – "Трибівський", "Канцлер", "Урбан" (19.I.1891, Яворів, Львівська обл. – 30.VIII.1941, Житомир) – сотник УГА, співзасновник УВО, член Крайової, згодом Начальної команди. Крайовий командант УВО у 1928-1929 рр. Член "Летючої бригади", очолюваної сотником Ю. Головінським. Арештований після нападу на головну пошту у Львові. З 1927 в еміграції, співредактор журналу "Сурма". З 1927 – член ПУН. Перший крайовий провідник ОУН (березень – вересень 1929). Після бомбового вибуху на "Таргі Виходне" (7.IX.1929) влаштованого УВО, був змушений залишити Галичину. В ОУН відповідав за внутрішню політику і організаційну роботу. У 1930 рр. здійснив ряд організаційних поїздок до США, Канади, Аргентини та Бразилії. Восени 1934 року, через не обачність О. Сеника, який на той час був канцлером Проводу, до чеської, а потім до польської поліції потрапив архів ОУН з списками членів та документами про організаційну діяльність. У ході слідства, проведеного Револьційним трибуналом ОУН, виправаний. Після смерті Коновальця (1938) став членом "Вужчого Проводу". У 1941 разом з М. Сіборським очолював групи ОУН-м на сході України, які мали у Києві проголосити державність України. Обое вбиті агентом НКВД в Житомирі, щоб тим самим загострити відносини з між ОУН-м та ОУН-б й звинувативши останніх у вбивстві.

Сенишин Лев – "Факір", "Андронік" (14.IX.1908, Івано-Франківськ – ???, 1958, Торонто, Канада) – член ОУН. Пластун, курінний 2 куреня УСПІ Загін Червоної Калини. Закінчив Стрийську гімназію і філософський факультет Львівського університету. Керівник Українського студентського товариства в Стрию. Член редакції і ілюстратор журналу "Гордість нації" при СУНМ. Заарештований польською поліцією (X.1931 – 28.IX.1932). Працював в 1930 рр. ілюстратором у видавництві І. Тиктора. На еміграції в Канаді.

Сеньків Роман (15.IV.1909, Львів – 27.IV.1944, с. Нивиці, Радехівський р-н, Львівська обл.) – член ОУН. Закінчив Пластичний інститут, художник (1934). Розвідував план приміщення радянського консульства, відтворив портрет Майлова, якого пізніше вбив Лемик. На Львівському процесі (1936) засуджений на 15 років, зізнався у вбивстві 1934 у Львові конфідента поліції Я. Бачинського. Сидів у тюрмі м. Равіча, де виконав в тюрмі портрет Зенона Матли. У 1939-41 рр. в Кракові, працював в канцелярії ОУН-р. Проживав у Львові, в підпіллі. Інструктор сотні УНС "Тигри". Загинув в бою з партизанами на чолі з Медведєвим.

Сколоздра Василь-Микола – “Грабенко”, “Ніновський Василь” (13.XI.1919, с. Верин, Миколаївський р-н, Львівська обл. – 3.XI.1987, м. Маямі, США) – член ОУН. В квітні 1941 – грудні 1942 в ДУН. В 1943 інструктор підстаршинської школи УПА “Вовки” ВО “Заграви” та командир сотні в загоні ім. Хмельницького. Важко поранений наприкінці листопада 1943 р., лікувався. Командир ТВ “Асфальт” (IX.1945-46), поручник, нагороджений Срібним Хрестом бойової заслуги I класу (15.X.1949), Бронзовим Хрестом бойової заслуги (5.IX.1946). Літом 1948 відправлений з кур’єрською групою на Захід, з 1949 в Мюнхені. Член ЗЧ ОУН, працює в референтурі К-3. В особистій охороні С. Бандери, згодом Я. Стецька. Супроводжував Бандеру 15.VII.-25.VIII.1956 по Іспанії. З 1960 мешкав в Канаді. Похований в Торонто.

Скоробагатий Сильвестр – “Сивий” (??? – 23(25).III.1946, с. Борове, Жовківський р-н, Львівська обл.) – член ОУН. Радист, член зв’язкової групи від С. Бандери (Ю. Лопатинський, Д. Чижевський), посланих у кінці 1944 літаком до Р. Шухевича, керівник радіозв’язку в 1945 році. Надрайоний (?) референт зв’язку.

Смарж Іван – “Пімста” (? 1926, с. Ропниця Долішня, Горлицький повіт, пепер Польща – ? 1951, ?) – член ОУН (з 1945). 24.VIII.1948 пробився до Німеччини рейдом з групою УПА на чолі М. Федаком – “Смирним”. У серпні 1949 повернувся як зв’язковий ЗЧ ОУН зі М. Федаком та Михайлом Титусом – “Богданом” на територію Польщі з завданням дістатися до Проводу ОУН в Україну. Після повернення у вересні, направлений з Мюнхена на спецвишкіл до Англії. У травні 1951 керівник десантної групи з уповноваженим представником С. Бандери В. Григоришиним до Проводу ОУН в Україні, яка потрапила у засідку МГБ.

Сокіл Олекса – “Птах” (28.III.1912, с. Гребенці, Пустомитівський р-н, Львівська обл. – 27.XI.1993, м. Сільсер-Спрінг, США) – член ОУН. Закінчив Філію академічної гімназії у Львові (1930). Пластун (7 курінь кн. Льва). Засуджений польським судом 26.IX.1930 за саботажні акції. В 1933 навчався в Женеві. Співробітник ПУНу, секретар Коновальця та перебував у Швейцарії, Італії та Німеччині. В’язень концтабору Саксенгаузен (1942-45). Працівник Генерального секретаріату закордонних справ УГВР в Римі, секретар М. Лебеда (1945-47). На еміграції у Німеччині, згодом в США. Мешкав в Нью-Йорку і Вашингтоні, магістр.

Солонинка Василь (20.X.1912, с. Довжанка, Тернопільський р-н, Тернопільська обл. – 25.IX.1990, Торонто, Канада) – провідний член ОУН. Закінчив Рогатинську гімназію. Студент права Львівського університету. В 1934 засуджений на 8 років ув’язнення. Учасник Похідних груп ОУН, заступник – КП ОУН ЗУЗ, канцелярії УДП та її зв’язковий з ОУН (1941). Зарештований гестапо (вересень 1941 – травень 1943). Провідник ОУН м. Кракова. На еміграції в Австрії,

член ТП ОУН. Згодом переїхав до Канади. Член Проводу ОУН, Головної Ради ОУН, редактор газети “Гомін України” (1954-79).

Спольський Ярослав – “Бір” (10.I.1912, с. Лавочне, Сколівський р-н, Львівська обл. – 15.IX.1968, Торонто, Канада) – провідний член ОУН. Закінчив Стрийську гімназію (1929). Член Пласту (2 курінь УСП Загін “Червона Калина”), УВО. Референт пропаганди в КЕ ОУН, очолюваної Бандерою (1933-34). На Варшавському процесі виступав як політичний свідок. На Львівському процесі (1936) був засуджений на 7 років. Після виходу з тюрми знову заарештований і відправлений у вересні 1939 р. в концтабір в Березі Картузькій. Під час німецької окупації – заступник голови Львівської обласної управи (літо 1941). Емігрував до Австрії, а у 1948 в Канаді. Один із керівників Ліги Визволення України. Деякий час голова “Видавничої спілки Гомону України”.

Старух Ярослав – “Стяг”, “Стоян”, “Ярлан”, “Синій”, “Гомін”, “Дід” (17.XI.1910, с. Золота Слобода, Козівський р-н, Тернопільська обл. – 20.IX.1947, Польща) – провідний член ОУН. Навчався в гімназії в Бережанах. В УВО, ОУН з 1929 р. Студював право у Львівському університеті, звідки його вигнали за членство в ОУН. З 1930 р. – член КЕ, з 1935 р. – заступник провідника КЕ на Волині, політичний референт. Автор “12 прикмет українського націоналіста”. Арештований після вбивства Перацького, перебував у концтаборі в Березі Картузькій. З 1938 редагував “Нове Село” – неофіційний орган ОУН для Волині. 1938 р. арештований, у травні 1939 р. на процесі в Рівно засуджений на 13 років тюрми. З початком війни перебував у Кракові як заступник Бандери у справах пропаганди. Викладав політику на 3-місячному курсі при старшинській школі ім. Коновальця. Ініціював перший УДК в Кракові, після перетворення в УЦК. 1941 р. – у Львові; один з ініціаторів проголошення незалежності, міністр пропаганди в УДП. Член референтури пропаганди Проводу ОУН. Арештований 4.XII.1942 р. й ув’язнений у тюрмі на вул. Лонцького. Звільнений спецгрупою ОУН. Від осені 1943 до літа 1944 рр. – керівник підпільної радіостанції “Самостійна Україна” в Карпатах. З 1945 р. – крайовий провідник Закерзоння. Автор кільканадцяти публікацій, перекладених польською і англійською мовами. Полковник-політвиховник, член політвиховного відділу ГК УПА, начальник політвиховного відділу ВО “Сян”. Загинув біля с. Монастир Любачівського повіту (тепер Польща), підірвавшись міною. Нагороджений УГВР Золотим Хрестом Заслуги в 1946 р.

Стахів Володимир – “Мек”, “Дир”, “Корнило” (7.XI.1910, Перемишль, тепер Польща – 25.XI.1971, Мюнхен, Німеччина) – провідний член ОУН. Закінчив гімназію у 1930 р. в Перемишлі. Член Пласту. Провідник Перемиської округи ОУН. З 1930 навчався в Берлінській політехніці, редактор бюлетеня “Української Пресової Служби”. Член УДП, міністр закордонних справ. Провідник ОУН на

Великонімецьчину (червень 1941). Арештований гестапо 15.IX.1941 і відісланий в концтабір Саксенгаузен (до 20.X.1944). Після війни в Мюнхені, член Проводу ЗЧ ОУН. Як учасника опозиції до С. Бандери, виключений із ЗЧ ОУН на Надзвичайній конференції у серпні 1948. Член ЗП УГВР, Політради ОУН-з до 1961 року, Ради референтів. В 1946-47 рр. очолював Лігу УПВ. Редагував газети "Українська трибуна" (1940 рр.), "Сучасну Україну" (1951-60), "До зброї" (1946-55), "Сучасність" (1961-71). Автор споминок, численних статей на суспільно-політичні теми. Похований на цвинтарі Острфрідгоф.

Старосольський Володимир (8.I.1878, м. Ярослав, тепер Польща – 25.II.1942, Маріїнськ, Казахстан) – громадсько-політичний діяч, юрист і соціолог. Навчався у Львівському, Краківському та Віденському університетах. У 1903 захистив докторську дисертацію з права. Член Закордонного комітету РУП. Один із засновників УСС. З 1914 – член ГУР та Бойової управи УСС, брав участь в діяльності СВУ. У 1918 – член Військового комітету у Львові, що організував проголошення ЗУНР. У 1918-19 – в'язень польського табору у Домб'є біля Кракова. У 1919-1928 проживав в Австрії та Чехо-Словаччині. Професор, викладав в УВУ у Празі та УГА в Подєбрадах. У 1928 повернувся у Львів, де зайнявся адвокатською практикою. Виступав захисником на політичних процесах, проти членів УВО та ОУН: М. Січинського (1908), С. Мельничука і П. Шеремети (1921), В. Мартинця, Д. Шумика (1936). Засуджений радянською владою до 10 років ув'язнення. Покарання відбував у Казахстані, де й помер. Автор праці "Теорія нації" (1922).

Степаняк Михайло – "Сергій", "Дмитрів", "Лекс" (???-1905, с. Дзвиняч, Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл. – 13.II.1967, с. Дзвиняч Богородчанський р-н, Івано-Франківська обл.) – провідний член ОУН. Абсолювент права Львівського університету, магістр. Працював в адвокатській фірмі в Бережанах. В'язень польських тюрем (1928, 1932-34) за діяльність у Сельробі й КПЗУ. Відійшов після сталінських погромів КП(б)У і КПЗУ. У 1939-41 рр. – в підпіллі ОУН. Член Ради сенйорів та УНР у Львові (1941-42). Учасник делегації для переговорів з польським підпіллям. Учасник III НВЗ ОУН у серпні 1943 р., член Крайового Проводу ПЗУЗ (1944), один із творців НВРО. Поранений в боях на Рівненщині, потрапив у полон НКВД. В 1947 р. засуджений на кару смерті, яку замінили на 25 років табірної ув'язнення. Звільнений 12.IV.1961 р. через важку недугу.

Стецько Ярослав – "Карбович", "Є. Орловський", "Б. Озерський", "Орач", "Лука", "Басмач", "Загірний" (19.I.1912, Тернопіль – 5.VII.1986, Мюнхен, Німеччина) – визначний громадсько-політичний діяч. Випускник Тернопільської української гімназії (1929). Член УВО, СУНМ і ОУН. Студент юридичного факультету Краківського університету (1929-30) та гуманістичного

факультету Львівського університету. У 1932 з ініціативи Бандери був введений у КЕ ОУН як ідеологічно-політичний референт. Редактор підпільних видань ОУН (журналу "Юнак", "Бюлетня КЕ ОУН на ЗУЗ" в 1931-34 рр.). 14.VI.1934 ув'язнений у Бригідках. На Львівському процесі (1936) засуджений на 5 років. У 1938 році за дорученням Коновальця брав участь у роботі комісії з підготовки II ВЗУН ОУН, який відбувся 1939 в Римі. Член ПУНУ. У 1939-41 рр. працював у Кракові. У 1940 – у Проводі ОУН-р, заступник С. Бандери. 30.VI.1941 у Львові проголосив Акт відновлення Української держави і очолив уряд. 12.VII.1941 заарештований, вивезений до Берліна, перевезений у концтабір Саксенгаузен (24.I.1942-27.IX.1944). Як і Бандера, виступав проти намагання німецької влади залучити українців до антибільшовицької боротьби під керівництвом ген. Власова. У лютому 1945 на крайовій нараді обраний членом бюро Проводу ОУН. Очолив створений в 1946 р. Антибільшовицький Блок Народів, співорганізатор – Світової Антикомуністичної Ліги (WACL). В 1945-68 рр. – член Проводу ЗЧ ОУН, у 1951-53 рр. – голова (у той час коли С. Бандера відмовлявся від головування), з 1968 – голова Проводу ОУН-р. Після війни агенти КГБ здійснили кілька безуспішних замахів на його життя. Відзначений Золотим Хрестом Заслуги УПА (20.X.1951). Автор споминок. Похований на цвинтарі Вальдфідгоф у Мюнхені. У родинному селі Стецька Великому Глибочку Тернопільської області відкрито меморіальний музей-садибу.

Стиранка Мирослав – "Олег Зеленецький", "М. Петрович" (27.XI.1910, с. Малий Говилів, Тербовлянський р-н, Тернопільська обл. – 10.X.1996, Мюнхен, Німеччина) – політичний діяч, журналіст. Випускник Тернопільської гімназії (1930). Студент гуманістичного факультету Львівського університету (з 1935). Член ОУН, СУСОП. Співредактор "Студентського вісника", редактор газети "Нове село". Активний в ЗЧ ОУН, в опозиції до С. Бандери. В Мюнхені в 1946-49 рр. – співредактор "Української Пресової Служби" і газети "Української Трибуна", 1954-64 – радіостанції "Свобода", 1965-68 – тижневика "Шлях Перемоги" і з 1969 р. – редактор місячника "Мета" ДЦ УНРади. В 1977-92 рр. – головний редактор "Українського Слова" в Парижі. Сенйор Спілки українських журналістів Німеччини, почесний член і пресовий референт німецько-українського товариства. Похований на цвинтарі Вальдфрідгоф.

Сусік Дмитро – "Гриць", "Морський", "Ришард" (8.XI.1913, с. Дев'ятники, Жидачівський р-н, Львівська обл. – 22.X.1999, там само) – член ОУН з 1931 р. Закінчив промислово-економічний ліцей у Львові (1934). Працював під керівництвом Я. Старуха, розповсюджував підпільні видання ОУН. Заарештований 20.VIII.1934 р. у Львові за організаційні зв'язки з Г. Мацейком і М. Царем, але за браком доказів 21.XI.1936 звільнений. Повітовий провідник ОУН Бібреччини (осінь 1938-40). Адміністратор

пропагандистського осередку "Зелений гай" на чолі з П. Дужим та керівник друкарні "Полтава". Загазований 4.VI.1945 у бункері відділом НКВД і в непристосованому стані попав у полон. Засуджений у Києві воєнним трибуналом від 4.II.1946 до 10 років концтаборів. В 1954 звільнений, проживав в м. Новому Роздолі, згодом в рідному селі. Автор споминів – З любові до свого народу. Спогади // Упор.: М. Посівнич, І. Васюта. – Львів, 2006.

Сушко Роман – "Сич", "Кіндрат", "Кібіч" (9.III.1894, с. Ременів, Кам'яно-Бузький р-н, Львівської обл. – 14.I.1944, Львів) – відомий військово-політичний діяч. Закінчив гімназію і правничий факультет Львівського університету. Один із засновників "Пласту" (1911); поручник, сотник УСС. Командував сотнею в бою на Лисоні (1916), потрапив у російський полон. Брав участь в організації корпусу Січових Стрільців у Києві, полковник Армії УНР. Командував дивізією в поході на Київ (1920), брав участь у Другому зимовому поході (1921). Крайовий комендант УВО (1927-30), крайовий референт ПУНу. За завданнями Є. Коновальця працював серед українських емігрантів Південної Америки. З початком війни у 1939 був відкликаний в Галичину. Займався організацією підпілля на Закарпатті. Був представником ПУНу в Краківському центрі ОУН, керував підготовкою повстання проти СРСР. Очолював Український легіон (т. зв. ВВН) у вересневій кампанії 1939 року. Брав участь в організації УЦК та підтримав кандидатуру В. Кубійовича на посаду голови. Після розколу ОУН увійшов до Проводу ОУН-м. Убитий за нез'ясованих обставин. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

Сушко (Шушко) Василь – "Крук", "Дзвін", "Нічлавський" (19.IV.1922, с. Бабинці, Борщівський р-н, Тернопільська обл. – 18.IV.2006, Мюнхен, Німеччина) – особистий охоронець С. Бандери та С. Ленкавського, в ОУН з 1940 р. В 1943 р. виїхав за дорученням в Німеччину для організації робітництва в м. Ауґсбурзі. Перебував в таборі переміщених осіб в Сомеркасерне, організовував СУМ. Працював у К-3 під керівництвом Г. Васьковича – "Вака". Працював на будівництві споруд олімпійського центру у Мюнхені. Постійно відвідував батьківщину після здобуття незалежності. За його кошти відновлено сільську церкву, збудовано каплицю. Похований в рідному селі. Автор спогадів "Завдання виконав" (Львів, 2000).

Теліґа (дівоче Шовгенева) Олена (21.VII.1907 (за ін. даними 8.VII.1906) Санкт-Петербург, Росія – 21.II.1942, Київ) – видатна українська поетеса, суспільно-політична діячка. У Празі закінчила Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова. 1.VII.1926 побралася з Михайлом Теліґою. У 1929 перебралася до Варшави. У 1934-35 учителювала. Член ОУН з 1932 року. Працювала в культурній референтурі ПУН з О. Ольжичем. Після розколу 1940 належала до ОУН-м. Входила в Київську похідну групу, очолювану Ольжичем. До Києва прибула 22.X.1941. Організувала й очолила

Спілку українських письменників. Видавала журнал "Литаври", що виходив при газеті "Українське слово". Коли часопис закрили, відмовилася від співпраці з окупантами. 9.II.1942 арештована з чоловіком та іншими працівниками журналу. Після численних тортур і допитів розстріляна у Бабиному Яру разом із 40 членами СПУ. Посмертно вийшли її поетичні збірки "Душа на сторожі" (1947), "Полум'яні межі" (1977) та ін.

Тимчій Володимир – "Лопатинський", "Сніг", "Окулярник" (28.X.1911, с. Грабівці, Стрийський р-н, Львівська обл. – 13.II.1940, с. Устиянове, Нижньоустрицький р-н, тепер Польща) – провідний член ОУН, пластун. Закінчив Стрийську гімназію (1932), навчався на факультеті права Львівського університету. У 1934 став одним із перших в'язнів Берези Картузької. 1935-36 протягом 17 місяців удруге відбував там ув'язнення. Організаційний референт Стрийської округи (1936-38) та Крайової Екзекутиви ОУН (1939). Залишився крайовим провідником, коли Тураш пішов на Захід (літо 1939 – лютий 1940). Був одним із творців революційної ОУН на чолі зі С. Бандерою. У кінці грудня 1939 сам перейшов за кордон. Повертаючись назад у Львів загинув в бою з радянськими прикордонниками.

Тураш Мирослав – "Грабовський", "Шелест" (26.II.1910 с. Нижанковичі, Старосамбірський р-н, Львівська обл. – літо 1939, ???) – провідний діяч ОУН. Закінчив Дрогобицьку гімназію, Львівський університет (1935). Магістр права. Член "Пласту" (58-ий курінь ім. Т. Шевченка в Бориславі), УВО, від 1929 – в ОУН. У листопаді 1933 був арештований на 8 місяців за розповсюдження листочок. Повітовий провідник ОУН Дрогобицьчини (1931-36), від 1936 – окружний провідник Стрийщини. Від осені 1938 – організаційний референт КЕ ОУН. Після А. Ребета став крайовим провідником (7.II.1939). Улітку 1939 пішов за кордон на зустріч із представниками ПУНу. Повертаючись, при переході чесько-польського кордону пропав безвісти в районі Закопаного (Польща).

Турковський Василь – "Петрович", "Павло", "Пухир" (23.I.1909, с. Вікно, Гусятинський р-н, Тернопільська обл. – 1.XI.1944, біля с. Грабівка, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.) – член ОУН та Пласту. Навчався на юридичному факультеті Львівського університету. Окружний провідник Тернопільщини (1929). У 1930 сидів в тюрмі разом із З. Коссаком, Д. Грицаєм, О. Гасином. У 1935-39 – референт пропаганди КЕ ОУН на ЗУЗ. У 1940-44 працював у референтурі СБ Проводу ОУН-р. Учасник ІІ ВЗ ОУН в Кракові (31.III.-3.VI.1941). В 1941 викладав практичну діяльність СБ на 3-місячних курсах при старшинській школі ім. Коновальця в Кракові. Шеф політично-слідчого відділу в управлінні команди поліції Львова, очолюваної Є. Врецьоною (липень 1941). Учасник ІІІ НВЗ ОУН (21-25.VIII.1943), вибраний членом Головної ради ОУН. Загинув у бою з ВВ НКВД.

Турула Павло – “Яворівський” (11.V.1909, с. Рип'янка, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 18.VIII.1999, Норд-Порт, штат Флорида, США) – член ОУН. Навчався в Данцигу, Берліні, Цюріху, Мюнхені (переїздив, щоб уникнути арештів). Захистив докторську дисертацію з хімії, працював у харчовій фірмі у Рурштайні. У 1942-44 – професор хімії у Фармацевтичному інституті у Львові. Разом з дружиною керував хімічною лабораторією у Львові на вул. Академічній, співпрацював із ОУН і УПА (виготовлення та закупівля лікарських препаратів). Один із засновник УГВР. Професор харчової хімії в Українському фармацевтичному інституті у Мюнхені (1946-49). Учасник Конференції середовища УГВР (10-11.X.1987, Нью-Йорк). Проживав у Чикаго.

Турчанович Михайло – “Кречет”, “Ворон”, “Борович”, “Лилик” (3.I.1910 с. Лука Войнилівська, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – ???). Закінчив філію Академічної гімназії у Львові (1928). Член ГУНМ, в Проводі СУНМ (1928-29). Закінчив римський університет, доктор політичних наук (1938). Деякий час секретар Є. Коновальця. Учасник II ВЗУН ОУН в Римі (27.VIII.1939) та II ВЗ ОУН в Кракові (31.III.-3.VI.1941). Інспектор РП ОУН в краю (1940), Голова Політичної комісії Проводу ОУН (вересень 1941). Відійшов від ОУН з групою І. Мітринги (1942), проживав у м. Крем'янци. На еміграції член ЦК УРАП-лівизи.

Тюшка Осип – “Обух”, “Конар”, “Вихор” (20.III.1908, с. Старий Мізунь, Долинський р-н, Івано-Франківська обл. – 2.IX.1983, Інсбрук, Австрія) – провідний член ОУН. Закінчив Стрийську гімназію (1927). Член Пласту (2 курінь УСП Загін “Червона Калина”), УВО. Здобув юридичну освіту у Львівському університеті. Член КЕ ОУН на ЗУЗ, очолював студентський відділ. Відповідав за видання підпільного журналу “Сурма”. В'язень концтабору в Березі Картузькій (8.VII.1934 – 20.IX.1935). Під час війни був тереновим провідником ОУН у Німеччині, брав участь у підготовці й відрядженні похідних груп (1941). Учасник II ВЗУН (27.VIII.1939), II ВЗ ОУН в Кракові (31.III. – 3.IV.1941). Політ'язень польських (1930), німецьких тюрем, концтабору Саксенгаузен (15.IX.1941 – 20.X.1944). Після війни працював в Проводі ОУН. Від 1950 – в Австрії, де очолював ЛУПВ, був тереновим провідником ЗЧ ОУН. Захистив докторську дисертацію в УВУ (Мюнхен).

Федина Андрій – “Мойсей”, “Сак”, “Саків”, “Саковський”, “Смок” (10.XII.1902, с. Черневе, Мостиський р-н, Львівська обл. – 8.IX.1958, Торонто, Канада) – член УВО (1921) і ОУН. Середню освіту здобув в українській гімназії в Перемишлі. Вояк УГА (1918-20). Навчався на кораблебудівному факультеті політехніки в Іданську, отримав фах інженера. Закінчив юридичний факультет УВУ в Празі, доктор права. У 1927-34 рр. – керівник експозитури УВО-ОУН у Іданську. Учасник I Конгресу Українських Націоналістів (1929). З

1934 р. один із керівників окремої реферантури в Берліні для зв'язків зі США, Канадою та Південною Америкою. Отримував кошти від української еміграції, які надходили для ОУН, зокрема, на потреби ЗУЗ. Після Другої світової війни мешкав у Німеччині, а з 1951 в Канаді працював на заводі “Дженерал моторз” в м. Ошаві. Похований на цвинтарі Мауп Гоп.

Федун Петро – “Петро Полтава”, “Волянський”, “Север” (23.II.1919, с. Шнирів, Бродівський р-н, Львівська обл. – 23.XII.1951, біля с. Новошин, Жидачівський р-н, Львівська обл.) – провідний член ОУН, УПА і УГВР. Закінчив Бродівську гімназію (1938), навчався на медичному факультеті Львівського університету. В лавах Червоної армії воював на радянсько-фінському фронті (1939-40), на початку німецько-радянської війни потрапив до німецького полону, звідки втік. Повернувся до Львова, продовжував навчання і зв'язався з ОУН. У 1942-43 рр. – Крайовий провідник Юнацтва ОУН на ЗУЗ, редактор часопису “Юнак”. Начальник політвиховного відділу КВШ УПА-Захід (1944-46), потім – керівник ГОСП та Бюро інформації УГВР, редактор підпільних видань ОУН і УГВР. З літа 1948 р. член Проводу ОУН. У 1950 р. кооптований до складу УГВР. У 1950-51 рр. обіймав посаду заступника Голови ГС УГВР. Загинув у власній криївці в бою з оперативною групою МГБ. Нагороджений Срібним Хрестом Заслуги, Золотим Хрестом Бойової Заслуги I класу, посмертно медаллю “За боротьбу в особливо важких умовах” та іменованим полковником-виховником УПА.

Філь Микола – “Пугач” (4.XII.1922, с. Запалів, Ярославський повіт, тепер Польща – 28.VII.1983, Мюнхен, Німеччина) – член ОУН. Під час німецької окупації в підпіллі ОУН. Оргреферент (?) на Ярославщині (1944-47). Пробився з групою УПА до Баварії. Активний в СУМ, ЗЧ ОУН та АБН. Навчався в УВУ, студював історію та географію, згодом доктор філософії, професор. В Німеччині Голова Братства колишніх вояків УПА, член Світового Братства Вояків УПА, керував церковним хором та був дяком, працював у Єпископській канцелярії.

Фриз Микола – “Вернигора” (7.XII.1914, с. Залокоть, Дрогобицький р-н, Львівська обл. – 26.II.1969, м. Йонкерс, США). В Юнацтві ОУН з 1932. Закінчив гімназію в Дрогобичі (1934), Духовну семінарію у Перемишлі (1939), висвячений на дякона. У 1941 в Похідних групах ОУН, референт пропаганди Кам'янець-Подільської обл. В 1942 повертається на Лемківщину, учитель с. Угерці, директор дівочої бурси у Ліську. В 1945 референт пропаганди надрайону “Бескид”, сотник УПА. У серпні 1947 з 11 повстанцями перейшов у Західну Німеччину, член Проводу ЗЧ ОУН. З 1948 у Франції, її крайовий провідник в 1948-61 рр., видає часопис “Українець-Час”. З 1967 р. проживає в м. Йонкерс, США, працює у фармацевтичній фірмі. Похований у Саут Банд Бруку, штат Нью-Джерсі. У його ріднім селі споруджено йому пам'ятник.

Целевич-Стецюк Уляна (??? 1915, Чикаго, США – 18.VIII.1981, Чикаго, США) – громадсько-політична діячка. З 1925 р. в Україні, закінчила Дрогобицьку гімназію, вчительську семінарію в Стрию та гуманістичний факультет Львівського університету. Політв'язень польських тюрем. Учасниця Похідних груп ОУН. На еміграції член Проводу ОУН, Президії Світового Українського Визвольного Фронту, співзасновниця і голова Об'єднання жінок ООЧСУ (з 1967); діяльна в управах інших товариств. Похована в Чикаго.

Цмоць Кость – “Модест”, “Юра”, “Град” (10.II.1914 с. Верхне Синьовидне, Сколівський р-н, Львівська обл. – 21(22).XI.1944, с. Юшківці, Жидачівський р-н, Львівська обл.) – член ОУН з 1932. Окружний провідник ОУН Стрийщини (1939-41), двічі потрапляв до рук НКВД та зумів втекти з тюрем Стрия, Дрогобича. Співробітник референтури СБ крайового проводу ОУН на ЗУЗ. Обласний референт СБ Дрогобищини 1941-43 та к-р спецгрупи. Організатор і виконавець визволення із німецьких тюрем О. Гасина (Дрогобич), Д. Грицай і Я. Старуха (Львів). В 1943 розмістив і відповідав за безпеку радіостанції “Самостійна Україна” в с. Ямельниці Сколівського р-ну Львівської обл. В 1944 одержав наказ вийти на Захід, але залишився, вислав тільки дружину Марію (сестра В. Біласа) з сином. Батько з 4 дітьми був вивезений в Красноярський край, де й помер на засланні. Похований у с. Юшківцях.

Чайковський Данило – “Мормон”, “О. Данський”, “Дядько Данило” (19.III.1909, с. Мишків, Заліщівський р-н, Тернопільська обл. – 3.VII.1972, Ірвінгтон, США) – провідний член ОУН. З 1927 року член підпільної гімназійної організації ОВКУГ у Станиславові, член СУНМ, виконував доручення УВО. В 1928-30 рр. редактор сатиричного журналу “Гордість нації” при СУНМ. Повітовий провідник Радехівщини ОУН (1930). Арештований двічі польською поліцією (28.X.1933, VI.1934). В 1939 працював у редакції газети “Нове село”. Керівник технічного відділу та голова ГОСП в 1940-41 рр. В'язень німецьких концтаборів: Мавтгаузен, Ебензе, Авшвіц, № 49731 (1941-45). З 1946 в Мюнхені референт пропаганди Проводу ЗЧ ОУН. Редактор газети “Українська трибуна”. У 1948 нелегально з групою виїздить до Франції редагувати профспілкову газету “Українець-Час”. У 1955-67 рр. у Мюнхені, головний редактор “Шляху Перемоги”. Голова Головної ради ЗЧ ОУН. Від 1967 проживає в США, редактор сумівського журналу “Крилаті”, в редколегії журналу “Вісник”, голова Виховної ради СУМ, в Головній управі СУМ Америки. Редактор українського щоденника “Америка” (Філадельфія). Автор спогадів і книг: “Хочу жити” (картини з концтаборів) (1946), “Наші дні” (новели), “Крути”, “Московські убивці Бандери перед судом” (1969), “Білас і Данилишин” (1965). Похований на цвинтарі в Баунд-Бруку (штат Нью-Джерсі).

Чемеринська Анна – “Іскра”, “Качечка” (13.I.1907, Івано-Франківськ – ???, США) – провідна діячка ОУН. Навчаючись у гімназії, належала до пластовського куреня ім. 22 січня 1918. Переїхала з батьками до Львова, вступила в університет. Член УВО, згодом ОУН. Референт жіноцтва в КЕ ОУН на ЗУЗ (1932-35). Зв'язкова між крайовим проводом і ПУНОм. Вийшла за кордон услід за Я. Барановським, там побралися. В 1941 обоє повернулися до Львова. По війні певний час перебувала в таборах для переміщених осіб, Австрії та згодом емігрувала до США. Вийшла заміж за П. Герасименка.

Чемеринський Орест – “Ярослав Оршан” (23.XI.1911, м. Глиняни, Золочівський р-н, Львівська обл. – ?.II.1942, м. Київ) – провідний публіцист ОУН. Член Пласту. Закінчив філію Академічної гімназії у Львові (1929). В'язень польських тюрем. Заступник референта культурно-освітньої праці ПУНу, член референтури пропаганди ОУН-м та учасник її Похідних груп. Співредактор газети “Слово” у Києві. Заарештований гестапо і розстріляний в Бабиному Яру в середині лютого 1942 р. Автор праць виданих у Парижі в 1938 р.: “Закарпаття”; “Доба націоналізму”; “Де стоїмо?”.

Чіх Теодор (??? 1923, с. Потутори, Бережанський р-н, Тернопільська обл. – 11.XI.1998, ?, США) – член ОУН. Навчався в гімназії в Бережанах та в Юнацтві ОУН. Зарештований гестапо. Вступив в Дивізію Галичина. Перебував в таборі Ріміні (Італія). На еміграції в Австрії, в тереновому проводі ЗЧ ОУН та зв'язковий до С. Бандери. Вийшов у США, мешкав в м. Ньюарку.

Чижевський Василь – “Демид”, “Артем”, “Дячук” (16.IV.1912, с. Бабин Горішній, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 2.V.1948, ?, Німеччина) – чільний член ОУН і УПА. Навчався на військових курсах ОУН в Кракові (1939-40), потім – член обласного проводу ОУН Станиславщини (1940). Учасник II ВЗ ОУН в Кракові (1941). Від червня 1941 р. – член Військового штабу ОУН у Львові, 1942-43 рр. – військовий референт проводу ОУН Дрогобицької області, член КВШ ОУН на ЗУЗ, ад'ютант командира УНС О. Луцького. У 1944 р. – ад'ютант командира УПА-Захід, військовий інспектор КВШ УПА-Захід. Від квітня 1945 р. головний зв'язковий ОУН в Україні із закордоном, виконував доручення Р. Шухевича. Сотник УПА, відзначений Срібним Хрестом Бойової Заслуги 2 класи. 4.XII.1945 р. заарештований на кордоні Чехії з Німеччиною і переданий МГБ, на допитах дав згоду на співпрацю. У 1947 р. засланий із спецзавданням на Захід, зголосився до СБ ЗЧ ОУН. Обставини смерті невідомі.

Чорний Яків – “Ударник”, “Куля”, “Мушка” (15.XI.1907, с. Хишевичі, Городоцький р-н, Львівська обл. – 23.XII.1944, с. Ліщини, Старосамбірський р-н, Львівська обл.) – член ОУН. У 1928

закінчив гімназію у Львові, освіту продовжив у Люблінському університеті. Служив у польській армії. Член ОУН з 1929. У 1934 у зв'язку з убивством Перацького був заарештований: у Любліні в кінноті, де Я. Чорний жив разом із В. Куком, деякий час переходився Г. Мацейко. На Варшавському процесі був засуджений на 7 років. Покарання відбував у тюрмі "Свенти кшиж". Під час німецької окупації за дорученням ОУН перебував в українській поліції в селах Витотичі (1940-41), Пікуличі (1941-42) біля Перемишля, у Добромилі (1942). В 1943 ув'язнений гестапо як член ОУН. Після визволення у 1944 очолив ВО 6 "Сян" УПА-Захід у званні хорунжого. Загинув у бою з НКВД при переході кордону. Похований на цвинтарі в Ямній Долішній. Посмертно підвищений УГВР до майора.

Чубко Іван – "Фраер" (7.II.1912, с. Конюхів, Стрийський р-н, Львівська обл. – ? 1939, м. Радимно, Польща) – член УВО, ОУН. Закінчив 6 класів Стрийської гімназії, пласту (40 курінь ім. І. Черняти). Керівник друкарні КЕ ОУН в с. Монастирець Стрийського р-ну в 1931-34 рр. В'язень польських тюрем (1934, 1937). Вояк Карпатської Січі (кін. 1938 – весна 1939). Паранений поляками в березні 1939 р. при відступі з Закарпаття в с. Жупан Сколівського р-ну Львівської обл. Помер від отриманих ран.

Чучман Сидір – "Степняк" (1.VI.1889, Буськ, Львівська обл. – 18.VII.1942, Львів) – провідний член УВО і ОУН. Навчався в Академічній гімназії та на факультеті права Львівського університету. Однокласник Є. Коновальця. Під час Першої світової війни під Перемишлем потрапив у російський полон. Разом із Коновальцем організував корпус Січових Стрільців у Києві. У листопаді 1918 р. перебував у Львові у штабі Д. Вітовського. Після війни – правник. Один із організаторів ОУН та член Проводу. Представляв ОУН у країнах Прибалтики та Скандинавії. Після розколу ОУН на боці А. Мельника, фінансовий референт ПУНу. Похований на Личаківському цвинтарі.

Шанковський Лев – "Роман Стрийський", "Дзвін", "Мартович", "Дуліба" (9.IX.1903, с. Дуліби, Стрийський р-н, Львівська обл. – 25.IV.1995, Філадельфія, США) – чільний діяч УВО, ОУН і УГВР, відомий військовий історик. Член Пласту, вояк УГА та Армії УНР, підхорунжий. Учасник Першого Зимового походу Армії УНР (1919-20). Закінчив вищі студії у Львові та Варшаві, вчитель гімназії. Командир повстанського загону ОУН під Львовом у вересні 1939. Співробітник ГВШ ОУН і ГК УПА, референтури зовнішніх зв'язків (Р-33) ОУН 1943-45 рр., голова Ініціативного комітету для створення УГВР від березня 1944 р. Член делегації українського підпілля для переговорів з румунами в Кишиневі, учасник ВЗ УГВР. На еміграції член ЗП УГВР, доцент Української економічної високої школи у Мюнхені в 1946-49 рр. Прожив у США, працював у видавництві Пролог і редактор газети "Америка" (1968-76).

Шевчук Павло (10.IX.1912, ??? – 12.I.1989, Торонто, Канада) – чільний діяч ОУН. Навчався в Українській гімназії у м. Кременці, Львівській політехніці на агрономічному факультеті. В ОУН референтури зв'язку ОУН. Арештований гестапо 15.III.1942 під час виконання обов'язків на зв'язковій лінії Київ-Львів-Варшава. В тюрмах Золочева, Сокаля, у Львові на вул. Лонцького та концтаборах Біркенау, Авшвіц, Мавтгавзен, Ебензее. Звільнений американськими військами 6.V.1945. Активно вкладається в діяльність ЗЧ ОУН в Мюнхені, співробітник видавництва "Шляху перемоги". Зв'язковий між Мюнхеном та Парижем. В 1956 переїхав до Канади, працює в адміністрації видавництва "Гомін України", член Крайової Управи СУМ та ЛУПВ, секретар таборової команди на виховній оселі СУМ "Веселка".

Шевчук Михайло (4.I.1908, ??? – ? V.1973, Нью-Йорк, США) – чільний діяч ОУН. Навчався в гімназії в Дрогобичі. Член ОБКУГ, СУНМ, УВО. У Львові студіює медицину. Арештовувався польською поліцією, перебував в підпіллі. У 1939 р. сидів в концтаборі в Березі Картузькій. В 1941 р. активний в проголошені Акту 30 червня. Арештований гестапо в м. Криниця. Політв'язень тюрми Монтелюпіх в Кракові, в концтаборах – Авшвіц (таборовий лікар), Ебензе (директор лічниці). Багатьом в'язням врятував життя. Після війни в ЗЧ ОУН, працює в СБ та виконує спецзавдань С. Бандери. Член Управи української медичної харитативної служби в Австрії.

Шевчук Іван (9.X.1922, с. Шарпанці, Сокальський р-н, Львівська обл. – 18.VII.1971, м. Едмонтон, Канада) – член ОУН. Працював в структурах ОУН під керівництвом І. Климива – "Легенди". Студіював медицину. Кур'єр Проводу ОУН. 5.XII.1942 арештований гестапо у Львові. В тюрмі на вул. Лонцького у Львові, в концтаборах Авшвіц, Мавтгавзен, Мельк, Ебензе. Після звільнення у Мюнхені, студіює політичні науки. Активний в студентській громаді та СУМ. Переїздить в Канаду, організував СУМ у Ванкувері, згодом у Едмонтоні, працює в усіх організаціях українського визвольного фронту. Обласний провідник ОУН в провінції Альберта.

Шестак Роман – "Лев" (??? – ???) – член ОУН. В 1948-49 рр. охороняв родину С. Бандери в таборі ДП Піоніркасерне, Міттенвальд (Баварія, Німеччина).

Штикало Дмитро – "Пуня", "Митька", "Лука Польовий" (7.XI.1909, с. Льковичі, Сокальський р-н, Львівська обл. – 4.XI.1963, Мюнхен, Німеччина) – провідний член ОУН. Навчався в сокальській гімназії (1921-29). У Львівському університеті студіював право. Член товариства ім. П. Могили. Арештований 1930 р., перебував у в'язниці вівроку, звільнений за рішенням суду. Член КЕ ОУН, співробітник Бюлетеня КЕ. У 1932-33 рр. – голова Союзу українських студентських організацій у Польщі. Співпрацює з націоналістичними виданнями, редактор тижневика "Наш клич". Часті арешти, голодування, концтабір

у Березі Картузькій (1934-36). Автор "Думи про Березу Картузьку", "Над світом сяє хрест меча", ідеологічно-програмових статей. Співпрацював з радіостанцією УПА "Самостійна Україна". На еміграції в Мадриді – керував українськими передачами, в Парижі – співредактор часопису "Українець-Час", у Лондоні – редактор "Визвольного шляху", Мюнхені – редактор "Українського самостійника" і "Шляху перемоги". Голова Товариського суду ОУН.

Шухевич Роман – "Тарас Чупринка", "Тур" (30.VI.1907, Львів – 5.II.1950, с. Білогорща, тепер Львів) – Головний командир УПА (1943-50), генерал-хорунжий (1946), член УДП (1941), Голова Бюро Проводу ОУН (1943-50), Голова ГС УГВР і Генеральний Секретар військових справ (1944-50), лицар найвищих нагород УПА – Золотого хреста бойової заслуги I класу та Золотого хреста заслуги. У 1917-25 навчався у філії Львівської академічної гімназії, у 1926-34 – у Львівській політехніці на дорожньо-мостовому відділенні. У 1928-29 відбував військову службу в польській армії. У роки навчання в гімназії та Політехніці був активним членом "Пласту" та різних спортивних товариств. У 1925 вступив до УВО. 19.X.1926 за дорученням Крайової команди УВО Шухевич разом із Б. Підгайним здійснили замах на польського шкільного куратора у Львові Собінського, який проводив антиукраїнську політику в галузі шкільництва. З 1929 – член ОУН, у 1930-34 – бойовий референт КЕ ОУН. 21.X.1933 під керівництвом Шухевича бойовик ОУН М. Лемик убив в радянському консульстві у Львові – спецуповноваженого НКВД О. Майлова. Цей агент був знаком протесту проти голодомору в Україні, штучно організованого більшовиками. Остання акція Шухевича як бойового референта – підготовка замаху на організатора пацифікації міністра внутрішніх справ Б. Перацького, який було скоєно 15.VI.1934 у Варшаві. У червні 1934 р. Шухевич був заарештований і відправлений до концентраційного табору у Березі Картузькій. 19.I.1935 переведений на слідство до Львова, де сидів у тюрмі Бригідки. На Львівському процесі над членами ОУН (травень – червень 1936) був засуджений на три роки ув'язнення з урахуванням слідчого арешту. У січні 1937 р. на підставі проголошеної у 1935 р. амністії вийшов на волю, пробувши півроку в концтаборі та два роки в тюрмі. Після звільнення проживав з родиною у Львові й працював у рекламній фірмі "Фама", яку, власне, й заснував. У жовтні 1938 р. організовував фінансову допомогу для уряду Карпатської України, вислав членів ОУН для діяльності в Карпатській Січі. Наприкінці грудня 1938 р. разом з І. Бутковським нелегально перейшов польський кордон й добрався до м. Хуст. Тут разом із провідними членами ОУН створив Генеральний штаб національної оборони Карпатської України. Під час нападу угорської армії на Карпатську Україну брав активну участь у боях. У 1939 Провід ОУН доручив Шухевичу справи зв'язку із Західною Україною, зокрема – конспіративний зв'язковий пункт у Данцігу. 10.II.1940 р. у Кракові Р. Шухевич був обраний членом РП ОУН й призначений Крайовим Провідником ОУН на ЗОУЗ. У

Військовому штабі ОУН керував підготовкою провідних кадрів, брав активну участь у нарадах II ВЗ ОУН, що відбувся у квітні 1941 р. Весною 1941 р. Провід ОУН домовився з німецьким командуванням про вишкіл ДУН, які мали воювати на території України проти більшовицьких окупантів. Від ОУН його очолив Р. Шухевич. Та вже за кілька місяців Український легіон відмовився від подальшої служби в німецькій армії, протестуючи проти арешту Голови Проводу ОУН С. Бандери та Голови УДП Я. Стецька. У серпні легіонерів зняли з фронту, інтернували й відправили до Німеччини, реорганізувавши в Охоронний батальйон № 201. Вояки змушені були погодитися ще на один рік служби за індивідуальним контрактом. 16.III.1942 р. Легіон прибув у Білорусь, в околиці м. Боровки, для охорони об'єктів та боротьби проти радянських партизанів. Коли термін контракту закінчився, вояки на чолі з Шухевичем відмовилися продовжувати службу. 6.I.1943 р. їх відправили під конвоем до Львова. Шухевич, знаючи, що старшин арештують, утік з-під німецької охорони. У травні він став членом Бюро Проводу ОУН, а в серпні 1943 р. на III НВЗ ОУН був обраний Головою і призначений Головним командиром УПА. Під час німецької окупації України Шухевич перебував переважно в лісах, а після приходу в серпні 1944 р. радянської влади – у селах: спочатку в Улашківцях біля Чорткова, восени 1944 – улітку 1945 рр. – у Бережанському та Козівському районах Тернопільщини в околицях сіл Бишки – Потік – Конюхи – Августівка – Жуків – Рай. Узимку 1945-46 рр. жив у с. Пуків, а з жовтня 1946 р. до 21.IX.1947 р. – у с. Княгиничі Рогатинського району (Львівська обл.). Звідси перебрався у с. Грімне Комарнянського району (Львівська обл.). Ця кривка проіснувала до осені 1947 р. Зиму 1947-48 р. Р. Шухевич провів у Львові, у будинку на вул. Кривій. Від весни 1948 р. до загибелі перебував у с. Білогорща. За керівництва Р. Шухевича відбулася подальша еволюція ідейно-програмних засад діяльності ОУН, що відображено в Постановах III НВЗ ОУН. 11-15.VII.1944 р. з ініціативи ОУН та особисто Шухевича створено УГВР. Виконавчим органом УГВР став Генеральний Секретаріат, Головою якого обрали Р. Шухевича – "Лозовського". Його ж затвердили на посаді Секретаря військових справ і Головним командиром УПА. З метою увіковічення пам'яті про Р. Шухевича 23.X.2001 було створено меморіальний музей (Львів, вул. Білогорща 76а).

Шухевич Степан (1.I.1877, с. Серафимці, Городенківський р-н, Івано-Франківська обл. – 6.VI.1945, Амберг, Німеччина) – визначний політичний та військовий діяч, адвокат, письменник. Навчався в Академічній гімназії у Львові та університеті на юридичному факультеті (1895-99). Дядько Р. Шухевича. Суддя в Рава-Руській, Долині, Дрогобичі. Під час Першої світової війни – командир куреня легіону УСС. У 1918 році – комендант Одеси й член Начальної команди УГА, отаман (майор). На багатьох політичних процесах 1920-х – 1930-х рр. захищав учасників українського національно-визвольного руху, палко обстоюючи ідею, за яку вони боролися. С. Шухевичу

вдалося врятувати життя десяткам українських політв'язнів. Найвідоміші процеси, на яких він виступав, – над Степаном Федаком (1921), Д. Данилишиним та В. Біласом (1932), Львівський процес (1936), процес над гімназистами Волині (серпень 1939). У вересні 1939 С. Шухевич емігрував до Кракова. Автор декількох книг спогадів, зокрема “Мое життя”, “Велика історія українських політичних процесів у Галичині і Волині від 1922 до 1939” та “Невідомі герої” (дві останні не опубліковані).

Янів Володимир – “Янкель” (27.XI.1908, Львів – 19.XI.1991, Мюнхен, Німеччина) – відомий український науковець і суспільно-політичний діяч. Закінчив Академічну гімназію (1927), навчався у Львівському і Берлінському університетах. Належав до керівного ядра ОВКУГ, СУНМ та Пласту. Член УВО, ОУН з 1929. Співредактор журналу “Юнак”, політичний референт КЕ ОУН (1932-34). За свою політичну діяльність неоднаразово позбавлявся громадянських прав, відбував ув'язнення в Бригідках, Березі Картузькій (був одним із перших в'язнів). На Львівському процесі (1936) засуджений на 5 років. Під час розколу ОУН підтримав позицію С. Бандери. Брав активну участь у підготовці проголошення у Львові Акта 30-го червня 1941. Арештований німцями і ув'язнений в концтаборі. Після 1945 проживав у Німеччині. Професор, історик, психолог, поет. Викладач (1946), ректор УВУ (1968-86 рр.). Член-кореспондент Іспанської академії наук, член УВАН. За наукову і громадську діяльність нагороджений папським орденом св. Григорія Великого. Автор збірки поезій “Псалми Картузької Берези”.

Яньо-Крук Богдан – “Мельодія” (10.IX.1919, с. Конюшки Королівські, Самбірський р-н, Львівська обл. – 1.II.2002, Детройт, США) – чільний діяч ОУН, вояк УПА. Навчався в “Рідній Школі” ім. Грінченка, гімназії о. Редемптористів, Малій семінарії у Львові. В 1939 переселився у м. Холм. В 1942-44 рр. студіює медицину, завершив 5 семестрів. В рядах УПА, організатор УЧХ на Закерзонні. В 1945-47 рр. обласний референт фармації на Перемищині, надрайоновий референт Служби Здоров'я УЧХ. Восени 1947 перейшов рейдом у Західну Німеччину з групою майора П. Миколенка – “Байди”. Закінчив фармацевтичні студії в УТГІ (Мюнхен, 1949). Емігрував до США, поселився у Детройті та завершив навчання. Голова Головного військового штабу ОУН під проводом Я. Стецька. Голова управи Товариства кол. вояків УПА, секретар Світового Українського Визвольного фронту, голова УККА в Детройті, член Американського фармацевтичного товариства та НТШ в Америці. Доктор, професор, декан фармацевтичного факультету УТГІ (1991). З 1994 президент Світової федерації українських фармацевтичних товариств. Похований на цвинтарі Св. Андрія Первозванного в Бавнд Бруку, Нью-Джерзі.

Ярий Ріхард – “Карпат”, “Річенька”, “Ріко” (14.IV.1898, м. Ряшів, тепер Польща – 20.V.1969, Відень, Австрія) – військовий

та громадсько-політичний діяч. Закінчив військову академію у Відні. Офіцер австро-угорської розвідки, сотник УГА та Армії УНР, член УВО і ОУН. У 1920 перебував в Ужгороді в таборі для інтернованих. З 1927 р. входив до редакційної колегії місячника “Сурма” (відповідав за військову тематику). На 2-ій Конференції Українських Націоналістів (3-9.IV.1928, Прага) представляв Головну команду УВО. Під час Конгресу брав участь у роботі військової комісії та виступив із доповіддю “Закарпаття”. Після Конгресу був кооптований до складу ПУНу як зв'язковий до Головної команди УВО. Був представником ОУН в Німеччині, очолював місцевий Союз українських старшин. Разом з Я. Барановський та О. Сенником входив у “Вужчий Провід”. Під час розколу Організації підтримав С. Бандеру та очолював ОУН-р у м. Відні. У квітні 1941 організував батальйон “Ролянд”, полковник та посол від УДП в Японії. У 1942 проживав у Бассарабії. Наприкінці 1943 заарештований гестапо, ув'язнений у концтаборі. Після звільнення відійшов від активної діяльності в ОУН. Проживав на віллі Глогніц біля Відня. Похований на цвинтарі в Пригілці.

СКОРОЧЕННЯ

АБН – Антибільшовицький Блок Народів
 АК – Армія Крайова
 АКВБ – Американський Комітет визволення від більшовизму
 АПАКА – Антисоціалістична Ліга Азіатських Народів
 БУП – Бібліотека Українського Підпільника
 ВАКА (WACL) – Світова Антисоціалістична Ліга
 ВВ – Внутрішні війська НКВД
 в-ва – видавництва
 ВВН – Військові відділи націоналістів
 ВЗ – Великий збір
 ВЗУН – Великий Збір Українських Націоналістів
 ВО – Воєнна округа
 ВФ – Визвольний Фонд
 ВШ – Визвольний Шлях
 ГВШ – Головний Військовий Штаб
 ген. – генерал
 Гестапо – політична поліція нацистської Німеччини
 ГОСП – Головний Осередок Пропаганди
 ГПУ – Главное політическое управління
 ГС – Генеральний секретаріат
 ГУДМ – Група Української Державницької Молоді
 ГУНМ – Група Української Національної Молоді
 ГУР – Головна Українська Рада
 д-р – доктор
 ДУН – Дружини Українських Націоналістів
 ЗОУЗ – Західно українні українські землі
 ЗУАДК – Злучений Українсько-Американський Допомоговий Комітет
 ЗУЗ – Західно Українські Землі
 ЗУНР – Західно Українська Народна Республіка
 ЗЦ – Закордонний Центр
 ЗЦП – Закордонний центр проводу

ЗЧ ОУН – Закордонні Частини ОУН
 КВШ – Крайовий Військовий Штаб
 КГБ – Комітет Государственої Безопасності
 КЕ – Крайова Екзекутива
 КК – Крайова Команда УВО
 КП – Крайовий Провідник
 КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України
 КПЗУ – Комуністична Партія Західної України
 к-р – командир
 КУК – Конгрес Українців Канади
 КУН – Конгрес Українських Націоналістів
 КЦ – концентраційні табори
 ЛВН – Літературно-науковий вісник
 ЛУН – Ліга Українських Націоналістів
 ЛУПВ – Ліга Українських Політичних В'язнів
 м. ін. – між іншим
 МВС – Міністерство внутрішніх справ
 МГБ – Міністерство Государственной Безопасності
 н. пр. – на приклад
 НАТО – Північно атлантичний союз
 НВЗ – Надзвичайний Великий Збір
 НВРО – Народно-Визвольна Революційна Організація
 НКВД – Народний Комісаріат Внутренніх Дел
 НПС – Націоналістична Пресова Служба
 НТС – Народно-Трудовой Союз
 НТШ – Наукове Товариство ім. Шевченка
 обл. – область
 ОВКУГ – Організація Вищих Кляс Українських Гімназій
 ОДВУ – Організація Державного Визволення України
 ОЕ – Окружна екзекутива
 ООЧСУ – Організація Оборони Чотирьох Свобод України
 ОСУЗ – Осередньо Східні Українські Землі

ОУН – Організація Українських Націоналістів
 ОУН-з – ОУН-закордоном
 ОУН-м – ОУН-мельниківців
 ОУН-СД – ОУН-Самостійників державників
 ПАБНА – Прихильники Антибільшовицького Блоку Народів
 ПЕ – Повітова екзекутива
 ПЗУЗ – Північно Західні Українські Землі
 ПЗЧ – Провід Закордонних частин полк. – полковник
 проф. – професор
 ПУН – Провід Українських Націоналістів
 РЗЗ – Референтура зовнішніх зв'язків
 р-н – район
 РП ОУН – Революційний Провід
 РУП – Революційна Українська Партія
 РФ – Російська Федерація
 с. – село
 СБ – Служба Безпеки
 св. – святий
 СВУ – Спілка Визволення України
 СОУН – Союз Організації Українських Націоналістів
 СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
 СССР – Союз Советських Соціалістических Республік
 ССУ – Світовий Союз Українців
 СУБ – Союз Українців Британії
 СУЗ – Східно Українські Землі
 СУМ – Спілка Української Молоді
 СУМА – Спілка Української Молоді Америки
 СУНМ – Союз Української Націоналістичної Молоді
 СУСОП – Союзу Українських Студентських Організацій Польщі
 СШ – середня школа
 США – Сполучені Штати Америки
 т. д. – так далі
 т. зв. – так званий
 ТУСМ – Товариство української студіючої молоді
 УВАН – Українська Вільна Академія Наук

УВО – Українська Військова Організація
 УВУ – Український Вільний Університет
 УГА – Українська Галицька Армія
 УГВР – Українська Головна Визвольна Рада
 УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква
 УДП – Українське Державне Правління
 УД УНА – Українська Дивізія Української Національної Армії
 УККА – Український Конгресовий Комітет Америки
 УМХ – Українська Молодь Христові
 УНДО – Українське Національно-Демократичне Об'єднання
 УНО – Українське Національне Об'єднання
 УНР – Українська Народна Республіка
 УНС – Українська Народна Самооборона
 УПА – Українська Повстанська Армія
 УПП – Український педагогічний інститут
 УРАП – Українська революційно-демократична партія
 УСП – Улад старших пластунів
 УСС – Українські Січові Стрільці
 УССД – Українська Самостійна Соборна Держава
 УССК – Український Студентський Спортивний Клуб
 УССР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
 УТГІ – Український технічно-господарський інститут
 УЦС – Українська Центральна Інформаційна Служба
 УЦК – Український Центральний Комітет
 УЧХ – Український Червоний Хрест
 ЦЕСУС – Центральний Союз Українського Студентства
 ЦК – Центральний комітет
 ЦПУЕН – Центральне представництво української еміграції в Німеччині

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ

Андрій Бандера, Степан Бандера, Леся Бандера. Степан Бандера з невідомими	6
Ярослав Стецько, Степан Бандера. Урочистості з нагоди 20-х роковин смерті Євгена Коновальця, Роттердам, 1958 р.	8
о. Андрій Бандера, батько Степана Бандери. Будинок, у якому народився Степан Бандера. Церква в Старому Угринові. Мирослава Бандера, мати Степана Бандери	10
Тимчій Володимир, Бандера Степан, Ребет Лев, невідомі. Клим Павло, Чехут Богдан, Бандера Степан (1.II.1931)	14
Видання ОУН 1930-х рр.	20
Провід українських націоналістів: Барановський Ярослав; Сеник Омелян; Коновалець Євген; Сушко Роман	22
Адвокати членів ОУН: Старосольський Володимир; Ганкевич Лев; Шухевич Степан; Горбовий Володимир	32
Степан Бандера, Богдан Яньо-Крук, Степан Ленкавський, Федір Вовк, Степан Галамай (водоспад Ніагара, Канада, 1955). Ярослав Стецько, НН, Євген Малинюк, Степан Бандера, Степан Ленкавський	40
Степан Бандера	44
Степан Бандера, Ольга Гарасовська	46
Степан Бандера	47
Степан Бандера	48
Бандера Степан; поч. 1940-х рр.	55
Степан Бандера (фото з посвідки)	56
Ерденбергер Роман, Рак Богдан, Бандера Степан, Дармохвал Володимир, Ерденбергер Володимир, Пеленський Євген-Юліан. Бандера-пластун з невідомим	61
Осип Бандера з дружиною Марією, Володимир, Ірина з чоловіком Степаном Чайківським, Ярослав	63
Басараб Ольга	64
Мандрівка учнів і викладачів Стрийської гімназії до Моршина; травень 1925 р.	65

Степан Бандера під час пластових мандрівок. Степан Бандера серед студентів Львівської Політехніки	69
Підсудні на Варшавському процесі: Чорній Яків; Лебедь Микола; Бандера Степан; Качмарський Євген; Рак Ярослав; Зарицька Катерина; Гнатківська Дарія; Климишин Микола; Карпинець Ярослав	74–75
Листівка ОУН з нагоди Варшавського процесу	77
Листівки ОУН з нагоди Варшавського і Львівського процесів	78
Академічний дім у Львові	118
Степан Бандера – гімназист. Степан Бандера – студент	119
Генеральна рада “Загону Червона Калина” (21.X.1928, Академічний дім у Львові). Пластуни куреня “Загону Червона Калина” при упорядкуванні цвинтаря на г. Маківка (1930)	121
Гасин Григорій. Чубко Іван. Стецько Ярослав. Гасин Олекса	129
Леся Бандера, Ярослава Бандера, Степан Бандера, Наталка Бандера, Дмитро Миськів	139
Степан Бандера, Дмитро Миськів	145
Степан Бандера серед кур'єрів ЗЧ ОУН. Степан Бандера, Ярослав Стецько, невідомі	157
Ярослава, Андрій, Степан і Леся Бандери. Степан Бандера під час відпочинку	181
Ярослава Бандера. Леся Бандера	191
Леся Бандера. Степан Бандера, Дмитро Миськів	201
Посвідка Степана Бандери – Попеля	206
Деревоворит роботи Ніла Хасевича	208
Степан Бандера з пластунами в с. Любинці Стрийського р-ну Львівської обл. Степан Бандера в козацькому одязі. Олекса Бандера ...	227
Генеральна рада “Загону Червона Калина” (1929, Академічний дім у Львові). Другий студентський конгрес у Львові (1932)	229
Бойовики ОУН: Мацейко Григорій; Лемик Микола; Долинський Степан; Березинський Юрій	241
Члени КЕ ОУН: Головінський Юліан; Грицай Дмитро; Габрусевич Іван; Спольський Ярослав; Шухевич Роман; Коссак Зенон; Охримович Степан; Янів Володимир	258–259
Степан Бандера. Робота Івана Крислача	260
Скульптурний портрет Степана Бандери роботи Михайла Черешньовського	298
Степан Бандера серед кур'єрів ЗЧ ОУН. Степан Бандера вітає кур'єрів ЗЧ ОУН, яких відправляли в Україну	348
Пластуни під час виконання спортивних вправ. Родина Бандер в с. Воля Задеревацька Стрийського р-ну Львівської обл. (1933)	350

Благодійний громадський фонд
«Літопис УПА»
ім. Володимира Макара

Ідентифікаційний код 23889625. Р/р № 260034376 в АКБ «Львів», МФО 325268

79000, Львів
пл. Міцкевича, 6/7
тел.: (032) 272-40-64
e-mail: litopys@bs.lviv.ua

Благодійний громадський фонд «Літопис Української Повстанської Армії» ім. Володимира Макара ось уже понад десять років постійно працює над висвітленням історії українського національно-визвольного руху ОУН та УПА. Результатом роботи фонду стала поява книг «Літопису УПА» в серії Бібліотека, яка висвітлює важливі віхи діяльності та боротьби українських повстанців. Опубліковані книги фонд безкоштовно розсилає по бібліотеках як України, так і цілого світу.

На сьогодні зібрано унікальні матеріали (спогади, документи, світлини) на випуск ще кількох томів серії. Проте вкрай бракує коштів для їх публікації. Зважаючи на це, звертаємося до Вас із проханням надати матеріальну допомогу на видання подальших томів «Літопису УПА» або закупити окремі книги цієї серії для своєї бібліотеки, для шкіл, навчальних та наукових установ. Ваша допомога сприятиме подальшому правдивому висвітленню нашого героїчного минулого.

Наперед вдячні Вам за співпрацю.

З повагою,
президент Благодійного громадського фонду
«Літопис УПА» ім. Володимира Макара

Микола Посівнич

ЗМІСТ

Володимир Косик	
Книжка про людину, яка стала символом	3
СТАТТІ	7
Микола Посівнич	
Молодість Степана Бандери	9
<u>Василь Іванишин</u> , Євген Філь, Дмитро Ярош	
Державотворчий чин Бандери	41
Ярослав Сватко	
Хто такі бандерівці	45
СПОГАДИ	49
Василь Кук	
Степан Бандера – Провідник	52
Осип Бандера	
Відійшов як справжній революціонер	59
Іван Кульчицький	
“Замолоду готувався до найважчих випробувань...”	64
Микола Климишин	
Перша розмова з Бандерою	67
Друга зустріч	68
Співпраця	68
Перехід кордону	70
Друг і Провідник	71
В тюрмі	73
На Варшавському процесі	76
Геройська постава Бандери	80
ОУН у зізнаннях Бандери на Львівському процесі	81
Нас везуть на “Святий Хрест”	84
Нас ведуть	85
Стаємо в’язнями	86
Нас вишколюють	87
Наші перші дні	88
Наш перший прохід	89
Мила несподіванка	90
Взаємні інформації	91
Прощання	93
Келія ч. 17	94
На апеляційну розправу	95
Справа батьків	97
Ми в одній келії	98
Гриць Перегіняк	99
Різдво у “Святому Хресті”	103
Голодівка	104
Знову разом	106

Нас розвозять	107
Військовий вишкіл	107
Бандера на волі	109
Хто веде?	111
Знову з Бандерою	112
Інші друзі	113
Перший Святвечір на волі	114
<i>Григор Мельник</i>	
Степан Бандера (Причинки до характеристики особи)	117
Спільне життя	123
Пригоди місячної ночі	124
Друкарня ОУН на Стрийщині (1930 – 1934)	127
“Хлоп, який все має щастя”	132
<i>Петро Мірчук</i>	
Зустрічі зі Степаном Бандерою	141
<i>Степан Мудрик – “Мечник”</i>	
Спогади про Степана Бандеру	147
Жовтень 1959	164
Степан Бандера як людина	167
<i>Слава Стецько</i>	
З ідеями Степана Бандери за його життя і по смерті	179
<i>Микола Сціборський</i>	
Клонім голови	203
ДОКУМЕНТИ	207
Від упорядника	209
Довідка про утримання Степана Бандери в Станиславівській тюрмі (22 – 28.12.1928)	216
Витяг з особової справи студента львівської політехніки Степана Бандери (1928 – 1933)	218
Протоколи допитів Провідника КЕ ОУН Степана Бандери (16 червня 1934 р. – 4 липня 1935 р.)	225
Лист Степана Бандери до Андрія Мельника від 10 серпня 1940 р.	261
Закінчення листів Степана Бандери до членів і Проводу ОУН в Україні (1945 – 1951 рр.)	299
Лист Степана Бандери до членів ОУН з лютого 1953 р.	303
Привітальний лист Голови Проводу ЗЧ ОУН Степана Бандери до не встановленого адресата	349
<i>Григорій Дем'ян</i>	
Степан Бандера. Життя і діяльність (Вибрані матеріали до бібліографії)	351
Теоретична спадщина	351
Література про Степана Бандеру та його родину	354
Бібліографічні довідки	375
Перелік скорочень	440
Перелік ілюстрацій	442

ВИСЛОВЛЮЮ ЩИРУ ПОДЯКУ ВСІМ, ХТО ДОПОМІГ ПІДГОТУВАТИ ЦЕ ВИДАННЯ

Родині Бандер: п. Оксані Бандері, проф. Володимирі Бандері, Марії Бандері, Стефкові Бандері.

Українському культурному центру в м. Гамільтон (Канада), його голові Богдану Кульчицькому та скарбнику Богдану Пасічнику.

Проф. ЛНУ ім. І. Франка Володимирі Косику (Париж, Франція) та провідному науковому працівникові Інституту народознавства НАН України, к.і.н. Григорію Дем'яну (Львів).
Івану Білаху, Олегу Вітвіцькому, Євгену Філю (Тернопіль).

Працівникам Інституту українознавства НАН України: акад., д.і.н. Ісаєвичу Ярославу Дмитровичу, д.і.н. Патеру Іванові Григоровичу, проф. Зашкільняку Леоніду Опанасовичу, проф. Литвину Миколі Романовичу, к.і.н. Стасюк Олександрі, Грицьківу Романові, Романюку Михайлові.

Науковим співробітникам Центру досліджень визвольного руху Володимирі В'ятровичу, Русланові Забілому, Ігорю Дерев'яному.

Директорів Державного архіву Львівської області Кудинді В. І. та працівникам архіву Олександрові Боднару, Уляні Великопольській, Оксані Білас.

Дослідникам історії: Іванові Васюті, Володимирі Морозу, Володимирі Муравському, Ярославові Сватку, к.і.н. Олександрові Іщуку, к.і.н. Олександрові Сичу, Андрієві Сові, Віталієві Манзуренкові, Василеві Шпіцеру, Федорові Лопадчаку, Діані Іванчук.

Завідувачеві діаспорної бібліотеки ЛНУ ім. І. Франка Присяжній Богдані Степанівні, аспірантці філологічного факультету Ользі Еляшевській, а також Тетяні Яремків та Ярославі Чолій.

Працівникам Літопису УПА у Львові Ігореві Гомзяку, Любі Микитій, Богданові Столяру та проф. Петрові-Йосифові Потічному, Романові і Миколі Куликам, Наталці Солтис (Торонто, Канада).

Йосипу і Насті Шостакам, Ромі Кулик, Оксані Гайдук, Ігореві Матлі, Оксані Башук-Гепбурн, Володимирі Окіпнюку, Олегу Романишину, Теодозію Буйняку, (Торонто, Канада); Петру Палюху (Нью-Йорк).

Особлива подяка рідним і товаришам.

Науково-популярне видання

ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА БАНДЕРИ: документи і матеріали

Редактор і упорядник
Микола Посівнич

Літературне редактування:
Ольга ЕЛЯШЕВСЬКА,
Ігор МИКОЛІВ

Дизайн обкладинки:
Ольга САЛО

Макет і верстка:
Віктор МАРТИНЮК

ТзОВ «Видавництво Астон»
м. Тернопіль, вул. Гайова, 8
тел. (0352) 52-71-36
Свідоцтво ТР № 28 від 09.06.2005
e-mail: zbut@utel.net.ua

*Віддруковано з готових
діапозитивів у друкарні
ТОВ „Гал - Друк”
м. Тернопіль, вул. Бродівська 44*